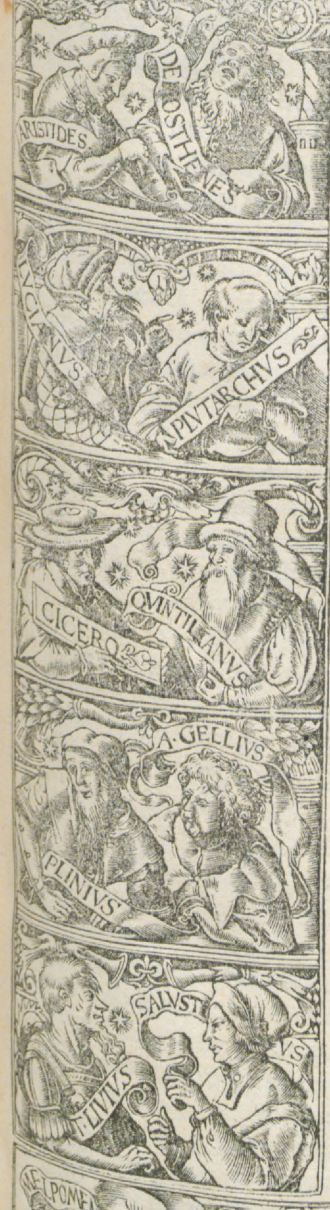

D. ANDREAE
ALCIATI IVRE
CONS. CLA. S. V.
RISSI *Sum. X 1624*
MI Moysi 14. c. v.
DE VERBORVM SIGNI-
FICATIONE LIBRI *25. n.*
QVATVOR. *J. 5. & 5.*
Eiusdem in tractatum eius argumenti
ueterum Iureconsultorū Commentaria.

SEB. GRYPHVS EXCVDE
BAT LVGVONI,
ANN. 1530.
Cum Gratia, & Priuilegio Regio.

AMPLISS. VIRO FRAN

CISCO A TURNONE ARCHIEPI-

SCOPO BITVRIG.

ANDREAS ALCIATVS IVRECONS. S. D. P.

A ILLUSTRIS est nominis tui ubiq; gentium fama, ampliss. pater, is per uniuersam Galliam de te circumfertur rumor, ut praestantia morum eximioq; doctrinae cultu praecellere te omnes praedicent: rarissimumq; tempestatis nostrae exemplum esse, quod diuina quadam providentia ortum hisce temporibus uideri possit, quibus tot calamitatibus in dies Christianam Rem publ. affligi, & tot undiq; noxarum uelut examinibus opprimi cernimus. Sicut enim quoties humanis corporibus maxima morborum uitia inualecunt, tum summorum medicorum nobis manus necessaria est: sic in tanta principum discordia, tantis bellorum tumultibus, Reipublicae interfuit, maximos etiam, & ut poetarum princeps ait, pietate meritisq; graues uiros nasci, qui postq; deoru ira paulisper conquieuerit, tot urgentibus malis occurrant, tempestatumq; huiusmodi omnium nubila discutiant, e quibus praecipuum te futurae sperat, auguranturq; uniuersi. Nec id absq; ratione, qui eas omnes artes in te praelucere uideant, quae ad hanc rem perficienda sunt necessariae: humanitate singularem, morum integritatem eximiam, doctrinam praecellentem, siue Latine, siue Graece dislerendum sit, facundiam inestimabilem. Ad haec huius rei felicibus Regi ipsi auspicijs factum a te tyrocinium nusper conspexerunt, cum in Hispania pro uniuersae Galliae commodo ea cum Caesare ipso pertractasti, quae impetrari efficiq; posse nemo existimabat. Quapropter Christianissimo Regi, incomparabilisq; uirtutis Heroinae illustris, regiae sorori tam gratus es, ut nihil praclarum, nihil seruum, nihil quod ad rerum summam pertineat, absq; consilio tuo tractandum censeant. Quibus animi tui fortunaeq; dotibus, & ipse allectus, cum literis meis salutem tibi dicere decreuissim, non censui id absq; munusculo aliquo faciendum. Exabant inter legales nostras exercitationes commentarij, octauo ab hinc anno me dictante, ab auditoribus meis excepti: qui siue quod ab auctore ipso supremam adhuc manum non accepissent, siue quod per librorum traduces uitaretur, non poterat diutius absq; nominis mei nota inemedatis agere. Eos (quod & interpellantium me scholasticorum uoces amplius ferre non possem) ut publicum acciperent, additurus, in manus rursus assumpsi, correctioresq; factos non mediocri auctario locupletauim. Proximis enim Vulcanalibus, quo tempore publicis a lectionibus propter uindemias feriamur, quatuor illis libros adieci. Hos omnes nomini tuo dicare, his te patronum nominare constitui. Cum enim utriusq; iuris sis peritissimus, nemo est qui facilius id patrocinium suscipere, susceproq; rectius perfungi possit. Quod eo audetius a me factum est, quonia nullo hanc re labori tibi futuram sum arbitratus: alioquin non tam audax essem, ut arduis occupationibus tuis, non sros hosce commentarios ingerere, uel doctissimis studiis importunus ipse obstrepere uellem. Accipies igitur laeta fronte, nuper a nobis comunicatos studiosis omnibus, hosce libellos, qui non modicam iuris civilis partem, Cimerijs prius obuolutam tenebris, illustrent. Cum enim in significatione uerborum, mentisq; coniectura fere omnes lites uersentur, extricandum hoc argumentum assumpsi, quod ueterum nullus condigne tractarat. Non me latet patrum nostrorum memoria Bartholomaeum Veronensem, cui a cepis cognomentum, nescio quid hac in re composuisse, sed eius dictata ad manus meas minime peruenerunt: quod hi, penes quos esse dicantur, ceu thesauros ea custodiant: at forte thesauri, ut in proverbio est, carbones erant. Mihi non libet temere de illecto opere ferre sententiam, sed tamen res ipsa plane ostendit, recte hunc tractatum ab eo percipi non posse, qui ab humanioribus studiis abhorreat: sicut nec uice uersa, qui hasce solas literas profiteat, nisi idem iuris quoq; civilis disciplina praecellat: oleum & opera hisce in responsis interpretandis perdit. Quod non eo a me dicitur, quod impese humaniorum literarum professioni non faueam, earumq; cultores pro dignitate suspiciendos, colendosq; non arbitrer: sed quod unaquaq; ars suos habet fines, & intra quos consistat cancellos, ut minime de altera in alteram desultare facile quis possit. Conuenit Iureconsulto oratoriae artis scientia, facilioremq; ad ius Quiritium aditum praestat: non tamen corpus efficit, solam eius superficiem colorat. Fuerunt maximi Iureconsulti Accursius, Bartolus, & id genus alij, qui etiam apud illos ueteres locum suum tenere potuissent, quos tamen constat, ne summis quidem labijs alias

4
 artes attigisse. Quo fit, ut eorum ineptam censuram non possim non admirari, qui grauissim
 mo supercilio, & fluentifona, ut Lucretius ait, scaturigine, hoc solum nomine in eos inueh
 tur, quod bonarum literarum fuerint rudes: quasi quisq; sanus ideo minoris excellentē Astro
 logum faciat, quod Musicam ignoret: Galenum præstantissimum Medicum damnet, quod
 Geometra Euclidis circinum nunq; in manus sumpserit. Vix alium in uniuersa legum sylua
 tractatum offendes, cui explicando adeo sint humanitatis studia necessaria: hic (fateor) absq;
 eorum notione intelligi perfecte nequit. Quapropter suarū uirium conscius Bartolus, quiq;
 post eum per manus hanc nostram doctrinam tradiderūt, quod ad hæc responsa attinet, nihil
 ferè scriptum posteris reliquere. Hunc ego aggressus, cum pro uiribus meis aliquadiu elabo
 rassem, ad umbilicūq; peruenissem, cognoui pro rei magnitudine adhuc non satis à me factum
 esse: nec enim sola lreconsultorum, quæ hanc sub rubricam congeruntur, responsa, omnem
 rem declarāt. Necessario itaq; manum rursus tabulæ admoui, & quatuor hosce libros summa
 celeritate, & memet in horas præueniens (quod facere consueuerunt, quum paululum tan
 tummodo deesse cōficiendo negotio industrij artifices existimant) composui. Qui qualescūq;
 sint ingens asserūt uniuerso Quiritium iuri lumen, ut non dubitem, etiam si quicq; à me, idq;
 humanitus, erroris in eis commissum sit, à facili iustoq; lectore, uenīā promeriturum: quam
 & impetratu digniorem id facere debet, quod bibliotheca mea ob bellicas calamitates Medio
 lani derelicta, cum huc concessissem, commodatitijs libris, hisq; paucis tantum, mihi nego
 tium aggredundum fuit. Erunt fortè, qui maiorem elegantiam requirēt, & ob Latinae maie
 statis condignam à me rationem non habitam, diem mihi dicent: quod nimis plana humilisq;
 nostra oratio, non schematis ornetur, non dictionibus ex antiquitate repetitis abundet, non
 Ciceronianorum uerborum maiestate refulgeat. Sed hi uelim sciant, hæc ab eo minime expe
 tenda esse, qui manibus quotidie Bartolos, Baldos, Alexādos, huiusq; farinae autores uerset,
 quicq; humanitatis studia non ex professo, sed obiter quandoq; & aliud agens, interuiat. Ad
 hec scenæ me seruire necessarium fuit: quotus enim quisq; ex legalibus mystis nostra legeret,
 si præter anxiam legum scrutationem, cornu quoq; copiar in manibus habendum illi esset,
 unde & antiqua uocabula addiscere, & figuratos loquendi modos percipere necesse haberet.
 Vix eorum conuitia ferre possum, quotidieq; cum eis mihi iurgandum est, qui qualemcūq;
 hanc meam dictionem tanquam obscuram calumniantur, illudq; à uulgo ex clamāt, indoctus
 loquere, sed apertius. Quid hi quæso facerent, si paulò elegantiore stilo nostratia hæc consti
 rent? Abijcerent manibus tanquam ænigmata, & inter Heraclyti, & Lycophronis tenebras
 connumerarent. Nec immerito quidem id mihi accideret, qui cum Vlpiani, aut Pauli planis
 simos, & absque ullo sermonis scrupulo compositos commentarios declaraturum me profe
 terer, obscuriora ipsis autoribus tradidissem, interpreteq; ipse, uel potius natatore aliquo De
 lio indigerem. Satis igitur nobis fuit Latine utcunq; scripsisse: elegantiam sermonis orato
 ribus permittimus, quanquam & ipsorum non modica laus sit perspicuitas. Sed cum quæli
 bet ars sua habeat uocabula, nobis necessario nostris utendum: quæ tametsi aliquibus Barba
 ra, & incondita uideantur, non idcirco tamen noua effingi oportuit, quæ nemo intelligeret.
 Verum quid ego diutius pro me uerba faciam, qui huiusmodi accusatoribus non magis scri
 bo, quam Persio & Scipioni Lucilius: cuius exemplum imitatus, ueteranorumq; iudicium
 reformidans, solos tyrones ad disciplinam uoco, quibus hæc in præsentia non aliam præsertim
 ob causam exhibenda duxi, quam ut fidem meam aliqua ex parte liberarem. Pollicitus quan
 doque fueram, relictis tot interpretum superfluis opinionibus, iuris ciuilis prudentiam per
 quadringenta, & eo amplius, maxima uolumina dispersam, in unum corpus colligere, & con
 textui ueterum legum annexis glossematis illustrare. Ad quod opus componendum me
 uelis, remisq; (quod dicitur) properantem, necessitas ipsa, cui ne dii quidem, ut ille ait, resistunt,
 retinuit: properantiq; iniecit manum. Bellica enim clade censu afflicto, subire aduocationes,
 responsaq; consulentibus dare coactus, cum alioquin ope mea censerī non possem, ad alias
 curas animum traduxi. Verum ne omnino conturbasse promissionis meæ rationes uiderer, id
 contracti alieni aris in præsentia parte aliqua dissoluere constitui. Solent autem duri exacto
 res, æquo animo id omne ab his qui foro cesserint, tametsi modicum, accipere, & quicquid da
 tur in lucro reputare. Interim igitur Augustissime præsul, has lucubrationes tanquam eius
 operis specimen quoddam accipies, quas si probaueris, alicundeq; mihi proueniat commoditas,
 alacriorem ad cætera prosequenda animum feceris. Vale. Biturigibus. Kal. Maij.

5
 ANDREAE ALCIATI
 IURISCONS. DE VERBORVM SI
 GNIFICATIONE LIBER
 PRIMVS.

V M inuenta sint uerba, ut dicentis sententiam
 exprimant, merito eius uoluntas in primis spectan
 da est: cognoscitur autē ex eo quod uerba ipsa indi
 cant. Hæc quatuor modis accipiūtur, ex proprie
 tate, ex improprio, ex usu, & per interpretationem.
 Sigillatim igitur de omnibus uidendū, & triplici
 ter proprietatem uerborum assumi Fab. Quintilia
 nus lib. VI II, ostendit. Primus eius intellectus est
 sua uniuscuiusq; rei appellatio. Non tamen, inquit
 Fabius, quicquid non erit proprium, protinus im
 proprij uitio laborabit: cum multa sint & Græce et
 Latine non denominata, quæ per translationem uel κατὰ ἄλλαν necessario dicimus: ut
 iaculatus est sudem, uel pilam. Vnde quæ suo loco & bene translata sunt, propria di
 ci possunt. Proprietas igitur nō ad nomen, sed ad uim significandi referenda, nec au
 ditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur proprium inter plura
 quæ sunt eiusdem nominis, & unde cætera deducta sunt: ut uortex, contorta in se a
 qua, uel quicquid aliud similiter uertitur: inde propter flexum capillorum pars sum
 ma capitis, itemq; summi montes, proprie tamē ad aquā refertur. Sed iste casus mihi
 sub priore comprehendī uidetur, & ad metaphoram ferè pertinere. Tertius, cū res
 communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium: ut cum tabernaculū du
 cis Augustale appellamus, & tabernacula principū militiæ lex Principia appellat^b, b
 & uenales, & nouitios pro seruis^c. Hinc propriū etiam illud dictū arbitramur, quo
 nil inueniri possit significantius, ut cum Celsus inumbratam quietem furiosi dixit^d, c
 qui in conspectu sanæ mentis uidebatur. Ad hanc speciem pertinet, cum aliqua res d
 speciali sibi nomine, & communi cū alijs appellari potest: nam quod peculiarius si
 bi est, id eius est proprium: ut cum adulterium in lege Iulia cū uxore aliena dicimus,
 proprie dicimus: cum stuprum, quia etiam cum uirgine, uidua, puero, meretrice com
 mittitur, κατὰ ἄλλαν loquimur^e. Præter Fabij declarationem Quartus quoq; casus
 adduci potest, cum res generali aliquo nomine appellatur: nec enim dubitandum
 est, quin species generi suo proprie inesse censeatur^f. Eodem pertinet, cū uoce utimur
 quæ lata significatione multa continet, nam omnia comprehendī arbitrabimur: ut
 cum lex intestabilem aliquē esse iubet^g, intelligitur ut nō solum eius testimoniū nō
 recipiatur, sed nec ipsi quidem testimonium dici possit. Sic cum lex municipalis pe
 titiōnem concederet, etiam repetitiōne concedi responsū est^h: quia petere genera
 liter dicimus, sicut & dare quod reddimus. Eadem ratione appellatione Diceccis,
 ciuitatis quoq; ipsius nedum agri procuratiōne in legibus cōtineri crediturⁱ. Sed &
 si quod uerbum sit, cuius specialis, itemq; generalis possit esse significatio, utroq; mo
 do accipietur, nec altera censebitur impropria: ut cum lex iurisdictionem alicui con
 cedit, non de speciali tantum censebitur actū, sed de mero quoq; & mixto imperio^k, k
 a iij quod

a l. labco. de su
pel. leg.

b l. officium. de
re mil.
c l. si. de edil.
edict.
d l. quod de meo
§. j. de acq.
pos.

e l. inter. §. j.
de adult.

f Bald. l. ij. C.
de iur. iur.
g l. cum lege. de
testa.

h Bart. Rubr.
sol. matr.

i c. j. de off.
ord.

k Alex. Rubr.
de iur. om. iu.

quod & de adoptiōis nomine dicendum, quod generali annotatione etiam arrogationem continet. Idem quoque dicendum de his nominibus, quae uariam significationem alicuius speciei habent, & nō magis proprie uno quā alio modo accipiuntur, ut Soror: significat enim utrinque cōiunctam, significat consanguineā tantum, itemque uterinam tantum. Cum igitur sororis mentio fiet, quae quoquo modo ex suprascriptis casibus coniuncta sit continebitur, idque proprie. Aliud est cum in altera specie improprietas est, ueluti cum dicimus Dominiū, proprie de directo accipitur: nam qui utiliter dominus est, abusive uidetur dominus: merito igitur ex ui uerbi hoc casu potentior significatio accipietur, quae ex proprietate descendit. Sed quomodo propriam significationē dignoscemus? Et crebriore sententia proditum est, tribus modis fieri, ab autoritate, a diffinitione, ab etymologia. Non enim dubium est id prudentium auctoritati tributū, ut quo dicendi modo usi sunt, & nos uti possimus, proprieque dicere uideamur. A qua sententia nec ego discedo, tamen si obseruauerim quandoque M. Tullium non ita arbitratum uideri, qui facere contumeliā Philippica 111. improprie dici censuit, hocque nomine M. Antonium damnat: cum tamen & Plautus in Afin. & M. Cato hoc dicendi modo usi sint. Idem epist. lib. V 11. Fabiū Gallum reprehendit, qui duo nos scripserat, quod tamen exemplo Graeci sermonis defendi potuit, a quo nec Verg. abstiniuit: Si duo praeterea tales Idaea tulisset Terra uiros.

Sic A. Gellius superesse uerbum latinum non esse pro defendere arbitratur, cum tamen hoc significatu apud Tranquillum in Augusto reperiatur. Fuere & qui possibile uocem probam non arbitrarētur, & Graeca mallent uti: ut Cicero epist. fam. lib. I X. Me regi duxerū scito secundum Diodorum iudicare, Et Iulianus: Quia conditio aduocati id est impossibilis, pro non scripta habetur. Sed tamē aliorum Iureconsultorum auctoritas obtinuit, ut Latinae ciuitati reddita haec dictio censeatur. De etymologia uero & allusione ita demū proprietatem uocabulorum cognosci proditum est, si diffinitioni non aduersarentur, quae de re inferius loco suo a nobis tractatum est. Diffinitio autem in iure omnis periculosa est: rarum est enim ut nō subuerti possit. Quapropter cum diffinitio sit propria & breuiter comprehensa rerū substantiae enarratio, quae genere, specie, proprijs, & differentibus (ut inquit Quintil.) constat, non ferre multas huiusmodi in iure reperiēs. Sed haec subtilitates Iureconsulti Dialecticis reliquerunt, ipsique satis habuerunt, si substantiam rei ex communi regula describerent, ut in dote & iudicio fecerunt, quod a nobis Paradoxorum V 1. lib. tractatum est. Quandoque satis duxerunt, si genus & differentias solum apponerent, quod in doli mali diffinitione cernere est. Quandoque ex modo per quem res introducta est eam descripserunt, ut in seruitute, & in stipulatione apparet. Quandoque ab ipso effectu, ut cum appellationem diffinierunt esse primae sententiae quae in pendenti sit rescissionē, Quandoque & tales diffinitiones retulerunt, quae nō nisi improprie acceptis uerbis defendi possint: quod Decius annotauit, & ipse in recentiorum diffinitionibus uerum esse fateor, non in his quas ueteres tradiderunt. EXPLICIT O articulo quae uerborum sit proprietas, & quomodo cognoscatur, uidendum est, quemadmodum ea significatio accipienda sit. Et ab omnibus traditum est in quacunque materia, etiam si poenam irroget, eatenus uerba generaliter capi, quatenus sermonis proprietas ferre potest, nisi aliam loquentis mentem conijciamus: ea mens in dispositione legis facilius dignoscitur, quā in hominum uerbis. Cuius rei illa est causa, quod lex semper de ratione legis certa est, facileque quae nam illa sit assequitur: at hominum incertos animi motus discernere

discernere nemo possit: unde & plerumque uidemus uerba legū uberiorem interpretationem assumere, quam in contractibus uel testamentis fieri soleat: quod infra libro 111. differemus. Oritur tamē plerumque ambiguitas, cum de ratione legis nō constat, in qua re illud sciendum est: Si ratio in lege expressa sit, ex ea & augeri & minui decisionem: quoniam leges non tam in uerborum forma quam in ratione consistunt. Si uero nō sit expressa, sed unica tantum reddi probabiliter possit, idē censendum. Quapropter si in municipio lege successionis existentibus masculis foeminae excludatur, quoniam ex illa una ratione, id est solo agnatorum fauore, id introductum esse etiam aduersus Bart. sententiam receptius est, ab huiusmodi ratione & lex restringetur & extendetur. Quod si duabus rationibus quid constitutum appareat, solet dici, altera sublata, sustineri nihilo minus generalitate legis, quod utique & nobis uidetur, dum singulae rationes efficaces sint, & sufficiāt, alioquin quod ex duabus causis introductum est, altera cessante extinguitur, cū duo uincula arctius ligent. Ecce familia iniuriam praetori fecit, damnum dedit, album corrumpit, is ius uindictae publicae prosequitur, dominusne pro omnibus tenebitur? Et lex teneri ait? Duplex enim hic est ratio, nempe quia plura haec censentur facta, item quia de publica uindicta agitur. Pone alterā cessare, ut quia unicum est factum, puta furtum, homicidium, uel de priuata uindicta solum agatur, certe his casibus dominus pro uno solidū soluens, ceteros liberat. Necessario igitur ut legis dispositio sustineatur, oportet adhuc eam rationem uigere, quae tali decisioni sufficiat: quo fit ut licet quandoque non tanta ratio superesse uideatur, sustineatur tamen decisio. Cuius rei exemplum illud adducitur: Si quis hominem promissit, partem soluendo non liberatur. Finge is promissor decessit duobus haeredibus relictis, num alter dimidiū hominem praestando liberabitur? Et uidere liberari, nō enim ultra dimidium debet, quoniam lex XII. tab. obligationem diuisit: nō igitur tanta est ratio in haerede sicut in principali, & tamē proditum est nec haeredem liberari, ne in diuerso homine contingat solutionem fieri. Quid si de ratione legis dubitetur, quia unica tantum afferri posse aliquis affirmet, alius uarijs rationibus motum legislatorem contendat? Saly. pluribus rationibus motum magis praesumit. Ego id plurimum in arbitrio iudicis consistere arbitror: nam si una tantum probabilis sit, potius credendum est illi adhaesisse legislatorem. Quapropter in statutis filiam dotatā excludentibus etiā de ea actum intelligitur, cui in testamento patris dos assignata sit, excludeturque fauore agnationis, quae sola probabilis est huius statuti ratio, & quam uidemus etiam iureconsultis ipsis quandoque praec oculis fuisse. Sed quid si ratio legis correcta sit, an legē quoque correctam dicemus? & Accursius corrigi existimauit: quapropter cum hodie lex noua etiam cognatos in successionem cum agnatis admittat, intelligitur & onus tutelae deferre, easque constitutiones corrigere, quibus agnatis solis tutela defertur: quod accipiendum cum ratio legis huiusmodi est, ut decisioni sit cōiuncta, ita ut altera ab altera proxime dependeat, alioquin ratione remota, ut ita dixerim, uel impulsua correctā, adhuc lex uiget. Idem dicendum cum legis ratio generaliter nō corrigitur, sed aliquo casu tantum: nam & in illo quoque seruanda est lex, donec contraria constitutione abrogetur. Et haec quidem de ratione legis dicta sufficiant, ex quibus ea potest colligi conclusio: Quamuis lex generaliter loquatur, restringendam tamē, ut cessante ratione & ipsa cesset. Cum enim ratio sit animi uigorque ipsius legis, non uidetur legislator id sensisse quod ratione careat, etiā si

uerborum generalitas prima facie aliter suadeat. Non procedit tamen id pronuntiatum quibusdam casibus. Primus, cum id agitur ne quis lucro priuetur, nam quia facilius lex permittit ne quis lucretur, quam ut damnum faciat, potius ab huiusmodi lucro arceri aliquem patiemur, quam generalia legis uerba arctabimus: idque Bart. sensit. Exempli causa: Mulier cum qua ob adulterium maritus diuortium fecit, lege lul. prohibetur seruos intra LX. diem manumittere, ne quaestioni subducantur: quid ergo si seruus extra ministerium mulieris fuerit, uel in provincia, nunquid manumitti poterit? Et uidebatur posse, quod hic ratio legis cesset, cum nihil de adulterio ipse sciat, qui absens fuit. Vlpianus tamen negat, quoniam id per se durum sit, tamen lex ita scripta est. Interpretantur igitur doctores hoc ita esse, quia seruus de lucro captando agit, nempe libertate acquirenda. Vnde consequenter proposita species sic finiunt. Lex est in municipio, quicumque in palatio sanguinem fecerit tali lucro priuetur, Chirurgus cucurbitula, uel secta uena aegrum in palatio adiuuauit, in poenam legis incidere existimant, cum de lucu priuatione tractetur, quod secus esset si de damno uitando ageretur. Sed hoc ego plane ridiculum arbitror: Quis enim existimet uoluisse legistatorem medicam manum, quae praemio potius inuitanda erat, ulla penitus poena afficere? & eam legem non coarctet ex subiecta materia, ut de ea sanguinis fusione intelligatur, quae in specie uel leuis delicti cadat: merito itaque fuerunt ex recentioribus, qui hanc decisionem reprobarent. Nec me illud exemplum legis luliae mouet, quoniam in eo seruo non omnino cessat ratio legis, cum, tamen absens, potuerit aliquid ex consensu intelligere, uel de priore dominae uita attestari, deique eius moribus, et pristina institutione: quae argumenta, quamuis paulo remotius a certa rei cognitione absint, in hocque legis duricies uersetur, tamen omnino aliena dici non possunt, et maxime in seruis, quorum ingenia maiores nostri suspecta habuerunt, praesertim cum nec damnum libertatis eis inferat, sed differat potius, cum post sexagesimum diem nulla sit prohibitio. Extat C. Cassij iureconsulti apud Corn. Tacitum lib. XI. l. oratio, qua ille S. consultum Syllanianum defendit, suadetque seruos ergo domino ultimo supplicio afficiendos, etiam si dura ea lex uideatur. Libet, inquit, argumenta conquirere in eo quod a sapientioribus deliberatum est. Sed & si nunc primum statuendum haberemus, creditis ne seruum interficiendi domini animu insumpsisse, ut non uox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur: sane consilium occultum, telum inter ignaros parauit, non excubias transiret: cubiculi fores recluderet: lumen inferret, caedem patraret omnibus nescijs: multa sceleris indicia praenuntiunt, serui si prodant possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo si pereundum sit non multi inter nocentes agere, & quae sequuntur. Hoc igitur & in proposito quoque legis luliae exemplo dicendum est. Secundus casus est: Cum lex uerbis geminatis praeter uniuersalem dictionem utitur, nam tunc de his qui idonei non sunt, & consequenter in quibus ratio legis aliquo modo cessat, lex adhuc obseruatur. Quapropter si statutum sit, ut quicumque quoquo modo aliquem occiderit, occidatur: non distinguemus dolo an culpa necauerit, in sui tutelam uel ne, et ita Saly. sensit. Idem quando sola dictio uniuersalis adest, & super actu iam concessio disponitur: tunc enim non restringimus ad idoneos, ne alias dispositio esset superflua: ut cum Iureconsultus dixit, nuntiationem omnibus diebus fieri posse, intelligitur etiam feriatis, cum iam ex praetoris edicto nuntiatio permitteretur. Idem etiam si de nouo actu agatur, dum tamen de re ad exemplum fauore publico pertinente, tractetur. Quapropter si seruus necem domini

l. d. l. oes pop.

m l. prospexit q
et a quib. ma.n Saly. Alexan.
Fely.o Saly. l. ij. c. de
nox.p l. j. §. nuntiatio.
de opp.
no. nun.

ultus fuerit, ex Senatusconsulto libertatem acquirat, tamen si alias ad libertatem peruenire prohibeatur. Atque haec communiter recepta sunt, & in his sibi locum quod uendicant, quae iure ciuili non satis admitterentur. Quod si impedimentum iure naturalium uel gentium sit, tunc semper lex quibuscumque uerbis concepta sit restringitur, & de eo iure idoneis intelligitur. Promittendo dotem (inquit lex) omnes cuiuscumque sexus conditionisque sint obligantur: restringitur dummodo aetate sint idonei, quia alias naturale impedimentum obstat. Quapropter suprascripta lege homicidam puniente, putauerim in eum non animaduerti, qui in sui tutelam occiderit, quoniam id iure naturali permissum est, nec in hoc Salyeti sententiam sequor. Tertius casus est, quoties lex aliquid pro forma obseruari constituit certa ex ratione, nam ea cessante adhuc obseruanda est forma, alias perperam agitur. Quapropter si minor fundum sterilem absque praetoris auctoritate uendat, uenditio est nulla. Sic ecclesia etiam si utiliter, & ex re sua distrahat, tamen contractus est nullus, nisi forma a lege in huiusmodi alienationibus requisita seruetur. Cuius rei haec est ratio, quod ea quae ad rigorem iuris conseruandum constituta sunt, ad unguem obseruari debent, nec aduersus eorum omissionem cuique succurritur. Habet aliquid ex iniquo (inquit C. Cassius apud Tacitum) omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica repeditur: nam & fuso exercitu, cum decimus quisque fuisse feritur, etiam strenui fortuantur. Putauerim tamen si ea forma non publico, sed priuato tantum fauore introducta sit, aliud dicendum. Quapropter licet de alimentis futuris sine decreto transigi non possit, si tamen transactum fuerit, utiliterque creditor egerit, ratam eam transactionem praetor habet. Idem credendum cum ratio formae correctae est, quocirca quis nepotem ex filio emancipato pater in testamento instituere uel exhaeredem facere cogeretur, idque pro forma traditum esset, tamen hodie impune praeteribit, cum ratio legis sit correctae, quoniam emancipationis patriaeque potestatis differentia nouissime sublata est. Exceptis igitur istis casibus adhaerendum erit regulae, ut lex generalis cessante ratione restringatur, cuius aliquot exempla proponemus. Lex mandat fratres filiosque eorum, qui principem occiderint ad supplicium duci, non continebitur is frater qui cum homicida capitales inimicitias exercebat, idque Decius respondit: haec enim lex etiam proximis gladio insequitur, ut hoc terrore dum suorum saluti prospiciunt, Tyrannicidae absterreantur, uerisimile autem non est quenquam eius saluti uoluisse consultum, cui inimicitias denuntiauerit. Lex iubet, qui sanguinem in palatio fecerit centum solidis mulctari, non continebitur chirurgus ut dixi, neque tonsor, qui nouacula summam cutem inciderit. Lex constituit quemcunque, cuiusuis conditionis testari posse, intelligitur de eo qui naturae uitio non impeditur, merito nec furiosus nec pupillus poterunt testari. Lex ait, contra instrumentum uel sententiam nulla exceptio admittatur, non censetur reiecit nisi friuolas exceptiones, ne alias graue damnum alicui inferatur, & contra ius naturale creditori bis idem soluatur. Accedit etiam quod in mandato uidemus, quamuis enim generalibus uerbis conceptum proponatur, ad ea tamen non extenditur, quae non nisi speciali iussione demandari solent. Lex in successione agnatis cognatis praefert, intelligitur de agnatis masculis, cum appareat ita fauore agnationis constitutum, quae licet in foeminis sit, tamen cum eis extinguitur. Lex stantibus masculis foeminas excludit, intelligitur si masculi uelint uel possint succedere, alioquin non obstabunt foeminis. Dat praemium exulem capienti, intelligitur & eum magistratibus exhibenti, alioqui

l. ij. §. utrū.
ad syll.l. p. omittendo.
de iur. dot.l. si fundus. de
reb. cor.
c. j. de reb. eccl.
cle. in 6.u Bal. l. iuris. C.
qui adm.x l. cu hi. §. eam
de transf.
l. iter cetera.
de lib. et pos.
z Bar. §. et qd
si tantum.

d consi. 60.

b l. j. C. de sac.
eccl.
c l. ea nobis. C.
de adult.d c. qui ad agen.
de proc. in 6.

alioqui frustra diceretur captus; & hæc quidem exempla sufficiant. Restringitur autem dispositio legis plerumque, non quod eius ratio penitus cesset, sed quod alia contraria ratio id suadeat, quæ efficacior sit, cuius rei perfectam doctrinam qui tradere uellet, eum oporteret quorumcunque casuum rationes omnes perspicere, & eis ceu in trutina positis perscrutari quæ præualeant, quod ego supra humanas vires esse arbitror. Merito igitur insigniores tantummodo frequentioresque aliquos modos referemus, unde ad alios, si qui occurrent, discernendos uia studiosis patere possit. Et in primis frequens is est modus cum interpretatione dispositio restringitur, ea ratione quod uerba debeant ciuilitate, & secundum ius interpretari. In qua re duplex est tractatus, alter quid in hominum, alter quid in legum dispositionibus. Primo ergo de hominum actione uideamus, & in hoc generaliter à maioribus tradita regula est: Vniuscuiusque uerba siue in contractibus, siue in testamentis, ad dispositionem iuris referri debere: quoniam quilibet secundum leges siue Quiritium siue municipales agere uoluisse præsumitur. Id pronuntiatum quatuor sectiones recipit. Prima est, cum dispositioni legis uerba ex proprietate conueniunt, licet mens alia præsumatur, tunc stamus uerbis: quoniam coniectura mentis uerborum proprietati succumbit. Et ideo fideicommissio, si uterque hæredum sine liberis decesserit, scemina relicto, priore cum masculis mortuo, licet in alterius ultimo loco decedentis partem ea admittatur, tamen si ex lege municipali existentibus masculis sceminæ excluderentur, fideicommissio locus non esset: quoniam scemina hic ex præsumpta mente aduersus uim uerborum admittitur, quæ presumptio propter legem cessat, uidetur enim ex legis suæ sententia testator noluisse sceminas tantum masculis admitti: atque ita communiter traditum est. Eadem ratione propter eandem municipij legem receptum est, si pater filios suos instituat, de masculis tantum intelligi: quæ enim appellatione filiorum etiam sceminæ contineantur, id non ex sermonis proprietate, sed per interpretationem ex præsumpta mente introductum est, quæ presumptio per coniecturam statuti tollitur, & à proprietate uerborum non recedimus. Et ideo quidam duobus filiis institutis, cum fideicommississet uter eorum sine filiis decederet, ut superstiti restitueret eum qui relicta filia decesserat, respondit Dynus ad restitutionem teneri: quoniam appellatione filij hoc casu propter legem municipij non comprehenderetur scemina. Quæ sententia nobis quoque placet, maxime si appareret testatorem etiam propriam filiam exclusisse, ut masculos tantum institueret. Secunda sectio est: Quoties sermonis proprietas repugnat, ad eam potius attendimus, quam ut imitatione legis quicquam factum arbitremur: quapropter qui fratrem & eius filios hæredes instituit, simul eos propter coniunctæ naturam uocasse creditur, quamuis ex dispositione legis in successione prius pater quam filij admittantur. Qua ratione eadem municipio cum adsit, si pater filios, & filias instituerit, receptius est simul mares & sceminas admitti: quod Paul. Castrensis, & Socy. probat. Tamen si Ancharanus prius masculos, deinde eis non existentibus, sceminas iuxta legis seriem uocari crediderit. Si tamen ultra legem municipalem alia coniecturæ adducantur, tunc aliter statuendum esset. Veluti cum præter legis aut naturæ ordinem, etiam institutionis necessitas hoc suaderet, ut in patre filium & nepotes ex eo institueret. Idem dicendum quoties interpretatio fieret circa uerba ei non præiudicantia cum quo contrahitur, & quæ sui natura ad terminos iuris referuntur; ueluti cum quis fundum emphyteoticum sibi & filiis stipulat,

e l. quidam. de uerb. obl.

f Bart. l. hæredes. §. cū ita, ad treb.

g Bald. Anch. l. tres fratres. de pact.

h Fely. c. ius generale. j. dist.

i Paul. consil. 410. casus iste frequen.

k c. raynutius. de testa.

l in his. de cōdi. & dem. m Anch. d. l. tres fratres.

n l. gallus. de libe. & post.

nam existente huiusmodi lege, quæ mares in successione sceminis præferat, etiam si pater sibi & filiis masculis & sceminis stipulatus sit, admittetur tamen prius masculi, quoniam pater filiis stipulando censetur uti hæredibus stipulatus: at ex lege hæredes soli sunt masculi. Tertia distinctionis species est, cum uerba generaliter concepta sunt, num fiat restrictio, & intentio à lege regulatur. Qui casus maxime ad rem præsentem pertinet, & hic non modica est dubietas: uiderentur enim restringenda, idque Antonius Butrius sensit, dum uocatis à testatore per fideicommissum proximioribus descendens, quæ uerba etiam proprie sceminas continent, ipse respondit, solos mares admitti, propter superscriptam municipum legem: nam & si lex scripta sit, uxore sine liberis decedente maritus dimidiam dotis partem lucretur, pater qui à marito simpliciter stipulatus sit dotem reddi, de dimidia solum intelligitur egisse: idque Ray. probauit, & plerique alij. Eodē confert quod constitutum est hæredem qui legata soluere generaliter promissit, cauere, intelligi deducta Falcidiæ legis parte promississe, non integræ: uidentur igitur propter dispositionem legis, generalem promissionem arctari. Sed tamen non arbitror à uerborum proprietate regulariter hoc casu recedendum: quod enim de toto dictum est, non potest ad partem restringi, citra manifestam stipulatoris iniuriam, nisi quando uerba ad ius expresse relata fuissent, ut quia eam dotis restitutionem tibi facere promississem, quæ iure facienda esset, idem quando uerba eiusmodi sunt, ut ad ius referantur, qualia sunt in eo quod Anton. Butr. dixit, cum quis proximiores descendentes uocat, intelligitur enim collectiua illa uox, ut eo ordine succedant quo ex lege admittuntur. In promissione uero legatorum ideo subauditur salua Falcidiæ portione, quia cum eiusmodi sponsio iussu legis fiat, non est uerisimile necessariò promittentem uelle ius suum donare: si tamen ex natura contractus quicquam actum creditur, non est dubium ex ea fieri restrictionem. Vnde si locator conductorem intra quinquennium non eijcere promissit, intelligitur conductorem pensionem soluere. natura enim contractus etiam proprietati uerborum præpoller. Quarta species est, cum nec uerba nec mens quicquam repugnant, sed casus est omissus, & tunc non est dubium ad dispositionem legis referri. Vnde qui promittit soluere centum, intelligitur de moneta à lege permittita: qui domum conducit, intelligitur secundum morem patriæ conduxisse: qui, quod uocant, feudum acquirit, in ea omnia se obligasse iudicabitur, quæ ex eius contractus lege domino ab huiusmodi clientibus debentur. Et generaliter uerum est quod Baldus scripsit, qui aliquam actionem orditur, is legi de ea uerba faciendi se adstrinxisse uideri debet.

SEQUENS tractatus est de plebiscito municipali, quando iuxta antiquiores leges restringi debeat, & regula est, debere: quoniam statuta secundum ius commune interpretationem accipiunt. Et quoties statutum de aliqua re, persona, loco, uerba facit, de idoneo & habili ex iuris communis dispositione intelligitur. Qua ratione si lex uel statutum de aliqua re argumentetur, & decidat, respectu cuiuscunque alterius impedimenti aptitudinem præsumemus. Ex hac regula quamplurimæ quæstiones finiri possunt. Lex ait: Instrumēta nisi intra mensem apud Censorem insinuentur, fidei careant, non nocebit alienigenis ignorantibus, cum hisce terminis non nisi à die sciētiæ iure comuni labatur. Rursus lex: Exules & quicunque solum uerterunt impune reuertantur, qui ob falsi crimine exulat reuerti nequit, quoniam iure communi generali abolutione de his actum non uidetur. Item lex: Qui cuiusque possessionem intrare uel apprehendere ausus fuerit soluat poenam, non uidebuntur in eam uindemiatores, scemina secæ

o Bar. l. ut iuris. §. ut liberi. de oper. lib.

p But. consil. ij. de constit.

q l. post dotē. in 4. lec. sol. ma.

r l. si. C. ad leg. fal.

s gl. l. si prior. sol. ma.

t l. quero. ff. lo ca.

u l. insulam. de præf. uerb.

x Bald. l. si duo. de acq. hære.

y l. ij. C. de nox. §. ut gradatim.

z j. de mun.

a l. qui testamento. de testa.

b l. genero. de his qui not.

c l. Lucius. ad S. C. Turpil.

d gl. l. fin rem. secæ, messorum, huiusmodi; artifices commisisse^d, qui alieno iussu ingressi sunt, sed
 §. tignum. de rei uendi. autor solus plectetur. Item lex: Qui sibi debitum æs decennio nō exegerit, tempore
 e l. fin. in fi. C. uelutur^e. Item lex: Hæres hæreditarijs creditoribus solidum soluat: intelligitur nisi
 de an. excep. inuentarium confecerit^f. Rursus lex: Instrumenta publica etiam missio in neruū car
 f l. fi. C. de iur. delib. ceremq; debitore executionem habeant: nō censetur prouidisse quo minus cede
 g Bal. l. j. C. qui re bonis additus possit^g. Item lex: Victus uictori censetur in expensis condemna
 h Fulg. cōf. 5. tus: intelligit Fulg.^h nisi iustam causam litigandi habuerit. Lex ait: Vxore præmor
 tua maritus lucretur dotem, intelligitur saluo iure liberorū prioris matrimonij, nō
 i Bar. l. hac edi. enim per hanc tam generalem uerborū solmulam censi debet illis quicq; damni
 C. de sec. nup. illatumⁱ. Sed quid si lucro ex ea lege facto maritus ad secundas nuptias transferat
 k l. formine. C. generalitas legis aliud suadeat, tamen receptius est referuari debere^k: nisi constet nō
 co. tit. contemplatione matrimonij aut filiorum ita à lege constitutum^l, sed potius ut spe
 l Dec. auth. si qua. co. tit. lucris ad uxores ducendas uiri allicerentur: quæ cōiectura ex alijs quoq; statutis de
 prehendi potest. Lex ait: Omnia instrumenta insinuentur, si id factū non fuerit nul
 lius sint momenti: nō comprehendit instrumenta dotium, cum speciali dotis fauor
 m l. fi. C. de iure re iure ueteri insinuatio in his sublata sit^m. Lex mandat dari iuramento eius qui dā
 dot. num passus sit: poterit nihilominus iudex taxare ad quam usq; summam iurari
 n Ange. l. uideat mus. §. de ser. debiturⁿ. Lex inquit: Homicida quod fecit expectet, & qui occidit occidatur: restrin
 gitur si dolo tamen occiderit. Lex enim Cornelia, quæ in sicarios est lata, nō nisi in
 o l. si. l. in actio nib. de i. iur. eum qui dolo malo cædem patrauerit locum habet^o. Lex ait: Suspectus perpetrati
 facinoris in ius ueniat, alioquin exulet: ueniat intelligitur & persistat, quia lex anti
 p c. j. de iudi. qua non uenisse eum interpretatur, qui non persistit^p. Lex inquit: Prætor cōtrouer
 sias arbitrato iureconsulti communi partium cōsensu electi definiat: intelligitur de
 controuersijs, in quibus probabilis sit ambiguitas, claras enim ipse nemine cōsulto
 q l. ille. §. j. de decidet^q. Lex, Prætor agnatos ad compromissum cogat, intelligitur si aliqui litiga
 leg. ij. torum petierint: nec enim non petenti se prætor exhibet^r, quod & in ea lege pluries
 r l. j. §. fi. de iur. responsum est, quæ alienigenam satisfacere iubet, intelligitur enim si cautio petita fue
 re deli. rit^r. Lex, Terraconensis rex immobilia aliqua ne alienato, poterit nihilominus pro
 s l. peto. §. fin. dote ab uxore accepta immobilia alienare, cum de hoc casu lex cōmunis actum nō
 de leg. ij. fuisse existimet^s. Lex: Debitor soluere nō teneatur nisi restituta sibi syngrapha: non
 t auth. res que. comprehenditur qui syngrapham amisisse iurauerit, dum acceptilatione uel antea
 C. ad l. fal. uel l. fin. C. de fide pocha liberare debitore sit paratus^t. Lex: Quisquis triticum uel uinū extra territor
 u l. fin. C. de fide insir. rium adueixerit plectatur: qui nō in territorio sed aliunde acceptum aduehat nō pu
 x l. cetera. §. sed nietur^x: qui item uinum gustus causa absportauerit impune fecerit^y, quod & in eo
 si qs. de leg. j. qui usus sui causa absportet respōsum est. Lex: Negotiorum codicibus integra præ
 y l. j. C. que res stetur fides: intelligitur in his quæ ad negotiationē pertinent. Lex: Filij mercatorū
 exp. ab his quibus pater debet, conueniri possunt: intelligitur si patris hæredes esse uolue
 z Bal. l. de qui bus. de ll. rint, idq; Bal. probat^z. Lex: Mulier absq; consensu agnati cōtrahere uel donare ne
 a Bal. l. gñali. queat: poterit ecclesiæ donare, & alio modo in piam causam transferre^a. Lex: In gra
 C. de sa. f. ecc. uibus delictis triumuii capitales libere anquirant: non poterūt tamē nisi præcedenz
 b c. j. de of. ord. te fama, uel legitimis indicijs^b. Lex: Ob contumaciam exul possit impune occidi^c,
 c l. si cui. de ser uit. aliquis eum armis occidit, quæ licite ferri non poterant, responsum est, legem prohi
 d Nel. in i tra. 2. bentem arma deferre, sibi locum non uendicare, cum quis fert ut talem occidat^d:
 2. in 3. temp. quod

quod utiq; faterer, si exulem lex ceu hostem publicum iuberet occidi: sed aliud est
 iubere fieri, aliud poena facientem liberare. Lex: Mortuo succedant proximi cōsan
 guinei paterni, decessit aliquis relicto cōsanguineo utrinq; coniuncto, itemq; altero
 ex patre tantum, Ancharanus utrinq; coniunctum admitti solum celsuit, exemplo
 Iustinianæ constitutionis^e: Mihi uidetur uinculum paternum in statuentium con
 e auth. itaq. Co. sideratione solum fuisse, quapropter non temere à uerbis legis recederem. Lex:
 com. de suc. f Bal. l. j. C. de leg. her. Quid f
 Bal. l. mater g Bal. l. mater si negat nubere, & mauult casta uiuere: Respondeo, non ideo magis succedet, cum
 C. de iur. dot. rat eam sibi reddi^g. & cum appareat propter dotem eam excludi, succedet, nisi hæ
 Bal. l. i. pactū C. de coll. b Bal. l. i. pactū C. de coll. i Bal. l. fi. C. de dot. pm. k Dec. auth. præterea. col. ij. C. unde uir ex uxore. l Alex. d. l. pa ætum. m l. non put aut de cō. tab. n Mod. c. expar te. ij. de of. de. o Rom. & Dec. d. auth. præterea. q l. si qñ. d leg. j. r l. si. l. pper adu s l. si seruū. §. se quitur. de uer; obli. t Bart. l. iij. de usucap. u Barb. cōf. 18. in. fi. j. lib. x Aret. cōf. 105. b iam con

quod utiq; faterer, si exulem lex ceu hostem publicum iuberet occidi: sed aliud est
 iubere fieri, aliud poena facientem liberare. Lex: Mortuo succedant proximi cōsan
 guinei paterni, decessit aliquis relicto cōsanguineo utrinq; coniuncto, itemq; altero
 ex patre tantum, Ancharanus utrinq; coniunctum admitti solum celsuit, exemplo
 Iustinianæ constitutionis^e: Mihi uidetur uinculum paternum in statuentium con
 sideratione solum fuisse, quapropter non temere à uerbis legis recederem. Lex:
 Mulier dotata non succedat, intelligitur ipsi, qui dotem dedit, idq; de suo^f. Quid
 si negat nubere, & mauult casta uiuere: Respondeo, non ideo magis succedet, cum
 per eam stet quo minus dotata dicatur^g. Quid si qui dotem dedit stipulatus fue
 rat eam sibi reddi^h. & cum appareat propter dotem eam excludi, succedet, nisi hæ
 redes mulieri ipsi stipulationem remittantⁱ. Quid si minimam dotem consequuta
 sit: respondeo nihil refert, cum agere possit ut congrua assignetur^k. Lex: Nepos
 auo materno quantum sit respectu legitimæ succedat, nisi quando eius hæreditati
 renuntiatum sit: respondi secundum ius commune intelligi^l, & ideo si uiuo patre
 mater decesserit, eius renuntiatio filijs non oberit. Lex: Publico documento des
 bitor, soluat nulla exceptione obstande: poterit nihilominus obijci illud non esse
 publicum instrumentum^m, actorem pugnantia inuicem dicere, uel legitimam per
 sonam standi in iudicio nō habere, quia pupillus, aut sacer abhominatusq; eūdem
 dolo malo petere, instrumentum falsum esse, uel se non legitime citatum, uel ui aut
 metu contraxisse, uel simulatum scenebrē mue contrāctū, uel iudicem incompeten
 tem, uel se soluisse, idq; manifestum esse, uel incontinenti probaturum, Admittetur
 & exceptio ex contractu ueniens, ut si uenditor pretium petat, ego rem mihi tradi
 tam negem: itemq; qualibet alia exceptio ex alio ipsius legis capite descendensⁿ,
 sed hæc satis & super. Quod diximus statuta secundum leges declarari, restringiq;
 quibusdam casibus, non procedit, ueluti cum uerba legis municipalis tam ampla
 sunt, ut commodè & citra manifestam cauillationem restringi non possint: ut cum
 lex dicit, maritus decedente uxore omni casu lucretur dotem sibi datam: durum
 esset restringere, ut saluum ius filiorum prioris matrimonij censeretur^o. Idem si di
 ceret, maritus decedente uxore sine liberis cōmunibus lucretur dotē: quorsum enim
 hic mentio liberorū cōmunium, nisi ut qui cōmunes nō sunt reijciantur? Nam & re
 ceptissimū est, si statutum aliter nihil operaretur, secundum leges nō restringi. Quo
 fit, ut si constitutum sit, posse reum personaliter uel ad domū citari, arbitrio actoris
 permissum, utrum malit intelligamus, nec distinguatur persona reperiri possit, uel
 ne, cū hac distinctione admissa, nihil iuri communi adderetur, sed superfluum esset^p.
 Nam & si uictū uictori in expēsis condemnari iubeat, intelligemus etiam si iustam
 causam litigandi uictus habuerit, ne aliās frustra ita constitutum sit^q: nec ulla ini
 quitas subest^r, cum uictor de damno uitando & ipse agat, cui æquius est succurri^s.
 Eodem pertinet quod Bar. censuit, statutum quo disponitur & præscriptione do
 minij acquiri, de directo dominio intelligēdū, ut aliquid iuri communi addere ui
 deatur^t. Quo argumento, cū latis tribus sententijs conformibus statutū nō patere
 tur eas tanq; nullas improbari, respondit Andr. Sicul. hoc intelligendum etiam
 si euidenter id cōstare diceretur, cū etiam iure cōmuni exceptio huiusmodi sublata
 sit. Aret. quoq; cū in statuto diceret à nulla mera interloquutoria appellari posse,
 etiam de eis intelligendum censuit, quæ aliās iure civili per appellationem retracta
 ri potuissent. Generaliter quoq; proditum est, quoties in statuto rei iure cōmuni

7 Bart. d. l. j. §. nuntiatio. de op. no.

2 l. ita nobis. C. de adult.

a in. l. j. §. fi. de fer.

b l. tribuimus. §. fi. de test. mil.

c c. ad audiētiā de cler. nō ref.

d l. as. l. j. col. 16. de off. eius.

e Bald. l. maxi. mū. C. de lib. prat.

f l. meminimus C. de leg. hē.

g l. as. l. oēs pop. in fi.

h Dec. cōf. 246.

i Curt. cōf. 78.

iam concessæ extensio ponitur, nullam fieri restrictionem⁷, quoniam hoc casu prodi-
tum sit, generalia uerba ad aptitudinem non coarctari; quapropter si statutum dicat,
aduersus sententiam nulla exceptio opponi possit, præter talem & talem, à uerbis res-
cedendum non erit, que clara sunt, & ex quibus aperte ostenditur noluisse legisla-
rem ius commune sequi, quod à Baldo traditum² frequentius receptum est: seruans
da enim lex est, tametsi dura, & quicquid lex communis dicat, à municipali non res-
cedendum est, Eandem sententiam alia quoque ratione idem Bald. in hac specie sequi-
tur: Ex lege municipali inducuntur certæ feriæ, num in casibus quibus feriæ iuris
communis non seruantur, hæ quoque seruari non debeant: & refert, inquit ille^a, an lex
simpliciter indicat feriæ, & intelligitur secundum ius commune, an uero procedat
ulterius, quasdamque exceptiones inducat, & non respiciemus ius commune, cum in
casibus non exceptis standum sit statuto: quoniam regulam confirmat exceptio^b.
Hanc sententiam & ipse sequor, dum tamen sciamus hoc casu regulam ipsam latio-
rem significationem ex iure communi mutuari, ut in hac questione. Lex Sacerdos
tij: Absentes nec residentes fructus non percipiant, præter infirmos & pontifici Ro-
mano deferuiētes: quid de eo qui proprio Episcopo obsequatur: & is fructus perci-
piet, quoniam iure communi absens non uidetur^c, & ideo in regula statuti non cen-
setur comprehensus. Iason tamen in his alia ratione utitur, nam, inquit ipse, cum regu-
la statuti generaliter intellecta multum operetur, debet exceptio restringi: quando
quidem parum refert, si quæ incidenter dicuntur superfluant, dum principale otio-
sum non sit^d. His amplius annotandum, statutorum generalia uerba secundum legem
non restringi, cum ea iuris communis dispositio, non tam effectum respicit, quæ for-
mulam uerbalem, ut cum Statutum auget filiorum legitimam, quam iuberet relin-
qui filio, existimabitur sufficere quoquo titulo relinquatur, etiam si non institutionis
iure pater reliquerit^e, idque uerum arbitror: quoniam non tanti est ratio quæ Iustinia-
num mouit (nempe quod titulus institutionis sit honorabilior) ut tam modica cau-
sa generalitas statuti restringi mereatur, Nam etiam illud in confesso est, ex iuris
communis extraordinarijs dispositionibus statuta non restringi, exempli causa: Lex
iubet matrem ab agnatis excludi, nunquid à sororis filio excludetur, qui iure quo-
dam commentitio agnatus est^f: & traditum est non excludi, nec de eo uerba statuti
accipienda^g. Qua ratione nec ab eo quidem iure restrictio sumetur, quod maxime
controuersum sit. Quapropter cum lex maritum unā cum filijs prioris matrimo-
nij generaliter in maternæ dotis ipsius partem solum admitteret, respondi non esse
prius deducendam à filijs ipsis legitimam, quum id maxime controuersi propter
doctorum uarias opiniones iuris esset^h, cuius non est uerisimile rationem ullam ha-
buisse decuriones. Baldus tamen alia ratione prædicto in statuto legitimā quoquo
titulo relinqui posse censuit, quod uidelicet statutum iuris correctorium ab eo in-
terpretationem accipere non debeat. Quam rationem crebriore calculo reprobati
constat, cum semper ius commune obseruamus, præterque in eo quod expresse con-
stat correctum, ex supra dictis igitur Baldi ratio distinguenda fuit. Generaliter ta-
men omnis huius materiæ cardo in eo uersatur, ut legis municipalis rationem spe-
ctemus, & ex ea uerisimiliter constituamus, ex iure communi restringenda sit, an
id minus, & ideo in plerisque locis ubi simpliciter constitutum est, maritum uxore
mortua lucrari dotem, excluduntur filij prioris matrimonij, nec fit ulla restrictio,
eo colore quod ratio statuti fuerit, ut promptius mulieres nubarentⁱ, cum alioquin

uiduæ propter legale^k onus doti inhærens uiros æquales facile non reperirent. Et ^{k d. l. hac edict.}
ex his satis dilucide explicauimus quibus casibus statuta à iure communi restringi
non debeant. Hoc tamen non omittendum, ubicunque aliquis ex generalitate statu-
ti damnum indebite pateretur, semper restrictionem ad ius commune faciendam.
Ecce: Lex scripta est, instrumento à se facto nullus aduersum eat, nec hæres qui-
dem, non censebitur prohibitus hæres aduersum ire qui inuentarium fecerit: quo-
niam iniquum esset de suo eum teneri, indebiteque id damni subire, quamobrem fit
hæc interpretatio, ut lex huiusmodi potius sit elusoria, quæ ut iniquitas ulla tolere-
tur^l. Nam generaliter fatendum est quamlibet dispositionem in legibus, rescrip-
tis, testamentis, cōtractibus, coarctari, ne iniquitas aliqua introducatur: nec ex hoc
solum, sed alijs, & ferè infinitis causis fiunt huiusmodi restrictiones, quarum alia
certa regula adscribi non potest, nisi ut iudex semper rationem legis præ oculis ha-
beat, & ex ea uel decretum moderetur, uel generaliter obseruari iubeat. Duxi-
mus autem ex innumeris aliquas causas describi operæ pretium fore, ut hac quoque
in re studiosorum laboribus consuleremus. Hæ ut plurimum ex huiusmodi præ-
dicamentis consistunt, persona, re, qualitate, quantitate, loco, tempore, bono, ma-
lōe, iusta excusatione, de singulis igitur uidendum. Et in primis ex persona pro-
pter excellentiam à regula generali recedi quandoque uidemus: quapropter Lex^m ius
dicibus mandans, ut ipsi sententiam suam ex scripto pronuntient, in his sibi lo-
cum non uendicat, qui excellenti dignitate præpolleant, ut præfectus prætorio,
uel episcopus, Nam & constitutum est in generali excommunicationis suspensio
nisuē sententia, qui pontificiæ sunt dignitatis non comprehenditⁿ, plurima enim
illustribus dignioribusque huiusmodi concessa sunt, quæ inferioris gradus uiris non
permittuntur. Qui dignitate illustri pollet, non nisi ex scripto in ius uocari potest^o,
uel episcopus, Nam & constitutum est in generali excommunicationis suspensio
nisuē sententia, qui pontificiæ sunt dignitatis non comprehenditⁿ, plurima enim
illustribus dignioribusque huiusmodi concessa sunt, quæ inferioris gradus uiris non
permittuntur. Qui dignitate illustri pollet, non nisi ex scripto in ius uocari potest^o,
per procuratorem etiam in causa criminali litigat^p. Qui cingulo militari deco-
ratur ex delicto suspendi nequit, cum huiusmodi poena soli plebei afficiantur^q:
is etiam si aduersus eum aliquid indicij emerferit, quæstioni subijci non debet^r.
Sic doctor uel medicus ob aes alienum uel munus aliquod in carcerem detru-
di non potest^s. Sic lex in mulierem compromitti prohibens, eam non compræ-
hendit, quæ excellenti dignitate splendeat^t. Hinc fit ut in generali uicarij man-
dato ea potestas concessa non uideatur, qua illustrem personam submouere
possit^u. Vnde nec archiepiscopi uicarius episcopum iudicabit, nec municipij po-
estas ius in senatorem dicit: quod si quis ius in illum decernendi habeat, mitiga-
re tamen poenam tenebitur, eiusque honori quantum in se erit deferre^x. Quod
tamen in poena corporali intelligitur, nam in pecuniaria nobiliores grauius ple-
beis mulctantur^y. Cæterum & ad hæc pertinere uidentur quæ propter conceden-
tis amplam dignitatem indulta in iure reperiuntur. Ecce, in albo potiores partes
habent, qui & tempore priores fuerunt: nisi tamen maiori dignitatis excellen-
tia præpolleat, qui posteriorem elegerit^z: nam & in sacerdotijs in ambiguo prior
præsumitur, isque cæteris præfertur, quem Romanus pontifex designarit⁴. Quod
etiam aduersus iam receptum in Canonicorum ordinem extenditur: is enim ni-
hilominus propter pontificis auctoritatem illi cedit^b. Propter excellentem
quoque scientiam à communibus iuris regulis recedimus: unde quis doctor ex
tra patriam suam proficiens ab onere tutelæ in patria non fit immunis, si tamen
ualde in disciplina emineat, ex rescripto Diui Pij excusabitur^c. Sic ex delicto ad
bestias

*l. fi. §. in cōpu-
tatione. C. de
iure delib.*

*m l. ij. C. de sen.
ex per.*

*n c. ubi. de sen.
ex. in 6.*

*o l. quoties. C.
de dig.*

*p l. fi. C. de iur.
q l. desertorē. §.*

*r poena. de re
mil.*

*s l. milites. C. de
quest.*

*t l. ne quis. C. de
adu. di. iud.*

*u c. dilecti d' arb.
ord. in 6.*

*x c. ij. de offi.
del. in 6.*

*y l. propter an-
tū §. sin aut uter
q. C. de iud.*

*z l. ij. de alb.
scri.*

*4 c. si à sede. de
præb. in 6.*

*b c. hi qui auct.
co. ti.*

*c l. sed reproba-
ri. §. amplius
de execu. tut.*

bestias damnatus propter singularem artificij scientiam ad preces populi ex indulgentia principis poterit ueniam consequi^d. Sic edictum prætoris minori X X V. annis restitutionem in integrum concedens, in minore summæ peritiæ, & perquam industrio non obseruabitur^e. Sed an ipso iure excellens scientia proficit, an uero solum iustam principalis indulgentiæ causam præstat; & puto principem adeundum, sicut uidemus illegitimum absq; Pontificis Romani dispensatione in episcopum eligi non posse, tametsi tali excellentia polleat^f, quod & in eo constitutum est, qui duplex sacerdotium propter doctrinæ summam peritiā postulat^g. Standum enim in hoc quoque regulæ est, nisi summus Pontifex eum exemerit: quantum tamen sit respectu excusationis à tutela aliud obseruabitur, quoniam diuui Pij rescriptum in corpore iuris comprehensum est. Propter indolem quoque & spem futuram huius doctrinæ multa contra regulas recepta sunt: quapropter traditum est eos, qui optimi sint ingenij posse ad doctoratus, ut uocant, apicem promoueri^h, tametsi adhuc non multum profecerint, si spes futuræ diligentia sublit. Cui non absimile, legum candidatum studiosum & bonæ spei imperito doctori præferendum esseⁱ: in quo tamen potest distingui, ut priuilegia doctoribus concessa eorum personam respicientia indoctis non competant; quapropter sibi obstrepentem uicinum fabrum domo non eijciat^k, ab oneribus immunis non erit^l, quod si ad ordinem ipsum pertineant, secus est. Non subijciatur ergo doctor quæstioni, quoniam inde nota & dedecus in eius dignitatis cæteros uiros suboriretur^m. Eadem ratione putauerim in suprascripta quæstione debere scholasticum ei de uita decedereⁿ, cum cæterorum id propter popelli opinionem intersit. Propter uitæ integritatem, & sanctimoniam, auctoritatemq; hominis à regulis communibus quandoque recedimus^o: quales sunt, post publicata testimonia neminem ulterius rogandum, consanguinei testimonium suspectum esse, sicut & iudicium: nam propter notam uiri probitatem (quamquam hæc rara auis) aliter quandoque iudicabimus^p. Sic iudicem absoluit responso suo Angelus, qui causæ capitalis accusatum magnæ existimationis uirum, non in compedibus ius dicere iusserat^q, sed uerbum pro carcere, etiam absq; uadibus, assignauerat, cum is uiolato iureiurando solum uertisset, nam & tutor legitimus satisfacere debet, si tamen honestate probitateq; præcellat, hoc ab huiusmodi uiro non expectabitur^r. Quapropter quamuis quislibet immobilia non possidet iudicio sisti satisfacere teneatur, si quis tamen alioquin sit promissi tenax, & à mendacio abhorrens prope est ut eius sponsioni stetur^s. Quam ratione cum statutum esset, ut quilibet iuxta qualitatem personæ satisfaceret, respondit Baldus, eum qui probis sit moribus, & spectatæ fidei, liberari^t, si iuramento cauerit: tametsi satisfacere solum is dicatur, qui fideiussoribus creditori consulit. Sed & illud constat, quamuis arbiter extra locum compromissi sententiam dicere non possit, propter tamen hominis auctoritatem indulgendum, ut etiam in secessibus rem finire possit^u. Ex historia quoque proditum est, Ambrosium, Nicolaum, Seuerum, cum prius sacris initiati non essent, in episcopos tamen electos fuisse^x: quod propter singularem uitæ integritatem toleratum fuit, cum alioqui antistes esse nequeat, nisi qui antea iam diu sacra tractauerit. Propter hominis quoque desidiā socordiamq; multa contra regulas constituta sunt: quamobrem quamuis procurator post litem contestatam submoueri non possit, si tamen iners & contumax appareat, iuste reuocabitur^y. Sic & tutor eadem nota inustus

inustus, & suspectus, poterit etiam officio iudicis amoueri^z. Sic quamuis ex regula nemo iuri suo renuntiare cogi possit, si tamen aliquis episcopus ita oscitabundus & curarum negligens sit, ut aliquid inde periculi diuinis domibus immineat, poterit in hoc adigi, ut sacerdotio illi cedat^a. Quo exemplo etiam uidemus conductorem ab ædibus^b, emphyteotam à fundo^c deturbari, si in re male uersetur: quod & in cliente, quem uasallum uocant, receptum est^d. Et quæ de tali desidia traduntur, in nimia quoque seueritate locum habent: cum ut Neruæ imperatori dictum fuit, æque malus is princeps sit, sub quo omnia licent, atque is sub quo nihil licet. Hinc uidemus inuitum dominum ut seruum distrahat cogi, quem nimia sæuitia durius quam æquum fuit afficiebat^e. Sic & paterfamilias quamuis emancipare filium non sit cogendus, si tamen ultra quam paternæ pietatis officium suadeat male eum habuerit iudicis auctoritate cogetur^f. Vnde etiam uir ab uxore separatur, qui nimium morosus, sæuusq; sit^g. Sed & ex hac causa societatem dirimere permissum est: durum est enim cum rixoso homine diutius conuersari^h. Præceptoris quoq; nimia sæuitia, ut lex ait, culpæ adscribitur. Cæterum inimicitia quoq; & hostilitas plurima innouari iubent: quocirca in grauissimis delictis, quæ sunt impietatis in Deum, læsæ maiestatis in principem, sacerdotij per sordes & ambitum (symoniam uocant) acquisitio, etiam si illegitimæ probationes admittantur, inimici tamen testimonium recipiendum non estⁱ. Sic & lex aduersus sceneratores lata, non intelligitur eum comprehendere, qui iusto hosti sceneratiæ pecuniam dederit^k: nam & lex Pompeia parricidam culeo infuens, de eo non intelligitur qui parentes patriæ publicos hostes obtruncarit^l. Quod ut uerum sit, non tamen laudandus est, qui iura naturalia sic contempsit^m. Eadem ratione traditum est, hosti impune uiolandam fidemⁿ, præterq; cum ei aliquid specialiter promissum est^o. Sed ambas hæc quæstiones ex Philosophorum sententiâ M. Ciceronis libro de officijs tertio elegantissime explicat, is igitur adeundus. Propter personarum affinitatem legis generalis plerumq; fit derogatio, ut in hisce speciebus, lex est, cum eo cui sacris interdictum sit, nemo quicq; commune habeat, ad se uenientem auersetur, colloquio non dignetur: non intelligentur prohibiti consanguinei^p. Quo sensu & lex in receptatores scripta^q, & edictum prætoris de seruo corrupto, ad proximos non trahentur. Sed nec lex quidem prohibens aduocato aduersus Rempublicam patrocinari, uetabit quominus me meosq; tuear^r. Sic & S. C. Syllanianum, quo hæres scriptus non prius hæreditatem adire potest, q; defuncti testatoris necem ultus fuerit, non censetur patri necessitatem imponere ut filium accuset^s, nec uice uersa filio ut patrem deserat, nam nec tutor pro pupillo subire iudicium tenebitur aduersus proprios coniunctos^t, quod & ad aduocatum producendum est, ut usq; ad quartum gradum aduersus consanguineos causam dicere cogi non debeat^u, cum lege Iulia Papia iudiciorum publicorum, nec testi quidem desori detur uenia, qui affectioni parentum & affinium hoc dedit, ut aliquandiu à suis gnis abesset^v, & quicunq; coniunctos in iudicium uocarit, quorum in edicto prætor mentionem fecit, qualemuncq; fideiussorem iudicio sistendi causa accipere teneatur^w, cum alioquin nisi idoneum accipere cogeretur. Huiusmodi enim affectio non parum à legibus tributum apparet, cū possima ex ea in dubijs rebus coniectura assumatur. Quapropter etiam quando appellatione filiorum nepotes non

continentur, tamen de eis actum censebitur, quos auis loco filiorum habere tractas
receptus solitus est. Sic in legato facto Sempronio, ne cum plures Sempronij sint, ex in-
certitudine uitiatur, de eo intelligemus, cui maxime testator afficiebatur^b: nam & le-
gatum sacerdoti quamuis ecclesiae factum censeatur, si tamen is sacerdos affinitas
te uel alia affectione testatori iunctus probaretur, promptius est ad eum quam ad ec-
clesiam pertinere^c. Et quae de consanguinitate dicta sunt, in magna quoque am-
icitia locum habent: quapropter ex testamento imperfecto fideicommissaria libertas
alumnæ ob magnam testatoris dilectionem debetur^d. Iudex ob amicitiae licitum ar-
dorem amici nocentis poenam mitigare poterit, nec idcirco sordium aut gratiae reus
fiet^e. Et in legatis licet propter ambiguitatem minor summa debeat, tamen pro-
pter magnam amicitiam quandoque interpretabimur maximam deberi^f: quod &
in stipulatione receptum est^g. Eadem ratione etiam defensionis causa poterit ami-
cus in iudicio stare, cum alioquin absque mandato alius pro alio non audiat: quod
intelligendum in eo, qui arctissima familiaritate iungatur, & cuius gesta soleat absens
rata habere^h. Quod si quicquam ex amicitia uel affinitate in aliquibus personis intro-
ductum est, id maxime inter patrem & filium obseruabitur, cum nulla possit esse arctior
coniunctio. Hinc fit, ut quis lex quemlibet administratorem rationes reddere ue-
lit, patrem tamen eximatⁱ, qui quantum ad filium attinet, analogistes est, & pares
cum eo semper rationes habet: quapropter si filio restituere hereditatem grauatus
sit, interim nullam cautionem praestabit^k. Sic magistratus, aut miles, licet
in prouincia emere prohibeatur, paterna tamen bona, quae a fisco distrahuntur, sibi
addici iure procurabit^l, nec legis laqueis tenebitur, Sic doctoris filius in patris de-
mortui locum exclusis ceteris succedet^m. Possent ad hanc rem & alia pleraque fa-
cientia adduci, quae sciens pretereo. Propter personarum quoque paupertatem a ge-
nerali lege quandoque recedimus, quapropter in multitudine causarum, ante ceteras
ras, pauperum controuersias iudex definitⁿ, eorum alimoniam si in carcere deti-
neantur providebit^o, tabellionem ut documenta illis etiam gratuito aadat, ex officio
coget^p. Si quis ob inopiam non appellauerit, uel post prouocationem fatalia
labi permiserit, eum restituet^q, multam etiam, si eius portio colligatorum debeatur,
abolebit^r. Illud enim constat, paupertati a legibus multa indulgeri, quae
omnia recensere praesentis otij non est. Nam & non solum ex paupertate, sed
etiam propter personarum ignobilitatem pleraque aduersus iuris communis regulas in-
troducenda reperire est. Pater etiam inuito filio illi factam iniuriam remittere potest,
si tamen uilis abiectaque persona sit, remissio filijs qui honestam personam susti-
neant non nocebit^s. Sic quamuis filia de dote, nisi ex consensu patris agat, non ta-
men de eo intelligemus, qui uilis, foediorumque uita sit^t: nam & ex contrario, lex li-
beris aliquod beneficium propter patris honorem indulgens, ad eum filium non
porrigetur, qui turpem uitam maculosamque agat^u, de huiusmodi quoque intel-
xisse non uidebitur, cum infamiae notam inurit^x, his enim infamia poenae loco non
esset, quare seuerius uindicandum. Quapropter merito Baldus cum lex generali-
ter mulierem in carcerem duci ueraret, de ea non agi respondit, quae meretrix, libe-
dinibusque infamis, & extra legis Iuliae poenas ob uilitatem sit^y, & haec quidem quod
ad personas attinet sufficiant. Ex re fit quandoque generalis restrictio, idque uari-
is ex causis, ueluti propter rei tenuitatem, sterilitatem, meliorationem, & si
qua

^a l. alimeta. §. j.
de ali. leg.

^b l. si quis seruum.
§. si ita. de
leg. ij.

^c C. regisisti. de
testa.

^d l. in testamento
de fid. lib.

^e glos. c. nisi. de
off. de leg.

^f l. si seruus pl.
§. si. de leg. j.

^g l. capienda. i. fi.
de reg. iur.

^h Bar. l. non solu
rata habere.
§. qui alieno.
de proc.

ⁱ l. si. §. illo pro
cul. C. de bo.
quae lib.

^k l. imperator
ad Treb.

^l l. qui officij. de
contrah. emp.

^m l. ij. C. de ad-
uoc. di. iudicij.

ⁿ j. q. j. c. in pri-
mis.

^o l. iudices. C. de
epi. aud.

^p l. ta. dementis.
C. de epi. aud.

^q §. alijs. i. auth.
de his q. ingr.

^r l. illicitas i. fi.
de offi. pres.

^s l. sed et si. §.
filios. de iur.

^t l. si cum dote. §.
eo aut. so. ma.

^u l. senatoris f. d.
ri. nup.

^x l. ij. C. ut int.
cer. tem.

^y Bal. l. consen-
tancu. C. quo
et q. iu.

qua huiusmodi, quorum exempla plurima in iure habemus. Decuriones
propter senectutem in curiam uenire non coguntur, & tamen si leue sit munus, &
quod cito explicari soleat, immunes non erunt^z. Mater filijs tutores petere de-
bet, si tamen tenuissimae sint pupilli facultates excusabitur^a. Sic & Senatus con-
sultum quo legari domibus affixa prohibentur, de modici pretij rebus, itemque gur-
gustijs non intelligitur^b. Et edictum praetoris de morbo uerba faciens, ad febris
culam leuem^c, Senatusconsultum Syllan. de uulnere ad uulnuscum non produ-
citur^d. Sic tutor qui pupillo modicam quantitatem crediderit, a tutela tanquam
creditor non excusabitur^e. Iudex qui munera accipere prohibetur, xeniola tamen
non improbe accipiet^f. Quod & in sacerdotium aliquod conferente receptum
est, non enim Symonicae, ut uocant, labis reus erit^g. Sic a tutela quarta, cuius oc-
cupationibus qui facile defungi possit, non excusantur qui ternas subierint^h. Le-
gisusque etiam in iudiciarijs actionibus dilationes amputari, summarieque & magis
de plano procedi, uel cum de rebus leuibusⁱ, ciuilitate agitur, uel cum de modicis cri-
minibus accusatio instruitur^k; nam & ea quae leuis solennitatis sunt, si omittantur,
actum non uitiatur^l. In legis perito quoque proditum est, non iure eum quicquam
honorarij accipere, cum citra laborem & librorum reuolutionem clienti consilio
suo cauit^m: quod tamen ego non satis probo, nec receptum uideturⁿ, cum iam exatla-
ti labores & erumnæ, quibus ars ista addiscitur, premio carere non debeant. His
accedit quod uulgo dici solet, de rebus minimis nullam esse praetoris curam^o: quod
ita accipitur, ut ex re minima aduersus ius commune nihil inducendum sit, nec re-
stitutio in integrum concedenda: cum uero secundum ius commune agimus, tunc
etiam minimae rei rationem habendam^p; unde qui uel oboli reliquator est, actione
ex empto rem non consequitur, aduersus deiectum petitorio iudicio non experie-
tur^q. Sed an emphyteoticum fundum tanquam integrum canonem non soluerit
amittere: & cum hanc legem partes contractui dixerint, propius est ut amittat: quod
crediderim uerum, cum inde argui contemptus aliquis potest, alioquin humanius
est, per imprudentiam factum arbitrari^r. Quapropter nec inquilinus qui exce-
pto nummo pensionem soluit submouebitur, in quam sententiam Bal. & Paulus
Castrensis transiere. Propter sterilitatem a regula generali uarijs quoque specie-
bus recedimus: quapropter colonus qui agri culturam non deferere promissit, sal-
ua fide recedere potest, si sterilis fundus effectus fuerit^s. Et constitutio, quae re-
rum ecclesiae alienationem fieri posse generaliter negat, non tamen de sterilibus
praedijs, tenuibusque agrorum plagis intelligitur, poterunt enim absque alia so-
lennitate alienari^t. Quod & in consuetudine receptum est, quae si huiusmo-
di alienationes infirmet, de modici redditus possessionibus non intelligitur^u,
nam & lex quae clientem in uerba domini iureiurando adigi^v, hoc est, praesta-
re occasione feudi (ut uocant) iuramentum fidelitatis iubet, in eo non obseruabi-
tur, qui modicam tenuemque rem eo titulo acceperit^x. Sic propter anni-
sterilitatem fit colono remissio mercedis. Censetur autem is fundus steri-
lis, cuius culturae tantum impenditur, ut eo deducto nihil colono super sit^y.
Bartolus etiam remissionem faciendam censet, cum in dimidia iusti pretij de-
ductis operis & impendijs colonus laederetur: quae sententia crebriore calcu-
lo approbata est^z. Propter rerum meliorationem fit & quandoque legum
restrictio

^z l. decurio fora-
tunam. C. de
decu.

^a l. ij. C. ad Ter-
tul.

^b l. senatus. §.
marcellus. de
leg. j.

^c l. questum.
de re iud.

^d l. j. §. pen. ad
Syll.

^e gl. auth. mino-
ris. C. q. da. tu.

^f l. solent. de of-
fic. proc.

^g c. si questio-
nis. de sym.

^h l. si is q. tres. in
fi. de exc. tut.

ⁱ auth. nisi. C.
de sen. ex pic.

^k l. leuia. de ac-
cusa.

^l l. j. §. fi. de ue.
inspi.

^m glo. xj. q. iij.
non licet.

ⁿ Specu.

^o l. scio. de in in-
teg. rest.

^p l. si proprietate
rius. de da. i. se.

^q l. as. auth. gre.
C. de sa. f. ecc.

^r l. quamuis. de
codi. et dem.

^s glo. l. ij. C. de
agri. lib. xj.

^t r. q. 2. terru-
las.

^u c. ceterum. de
don.

^v c. de fidelitate.
de cap. com.

^x c. de fidelitate.
de cap. com.

^y l. mediterrane-
na. C. de ana-
no. lib. x.

^z l. licet. C. loc.

restrictio, ut cum lex locatorem damnat, ne quid ultra pensionem conuentam petere possit, tenebitur nihilominus colonus augere mercedem, si præter spem magna fertilitas anni superuenerit^a. Sicut enim ex sterilitate remitti sibi colonarium iure postulat, ita ex inopinato prouentu augere domino debet. Eadem ratione lex amoto à sacerdotio nihil conferri iubens, in eo non obseruabitur, qui propria industria diuinæ domus fundos ex incultis & tesquis fertiles reddidit^b, fructur enim parata suo labore fecunditate donec uixerit, quod & Innocent. probat; quod eius legis exemplo constitutum opinor, quæ fundi deserti ad Cæsaris patrimonium pertinentis cultorem (saluo iure canonis) inquietari non sinit^c. Propter rei euentissimam perspicuitatem aliqua quoque specialiter indulta sunt, quod sit ut quamuis priusquam aliquis ad profitendi munus doctor possit promoueri, præcessisse oporteat^d, diligentem morum doctrinæque inuestigationem, si tamen fama is sit notissima idoneus, aliud examen non est necessarium^e, cum populi testimonium pro examine sufficiat^f. Nam & licet in maioribus & in minoribus causis concessa sit appellatio, ubi tamen euentissime de delicto constat, non est ulterius quicquam quod rei poenam differrat concedendum^g. Sic & quoties causa appellationis manifesta est, alia probatione non opus est^h. Et qui ad locum citatus est sibi intuitum, si id apertissime constat, nec excusationem quidem mittere tenetur, tantum abest ut ipse coram uenire debeatⁱ. Soletque uulgo dici, in notorijs ordinem iudicarium minime obseruandum^k: uocant autem nostrates doctores notorium, uoce minime proba, id quod palam constat: cum ueteres notorium pro denuntiatione facinoris acciperent^l, cum in id publice constituti Emissarij & Curiosi indicium perpetrati facinoris per elogium præfidi faciebant, quod munus in Pagorum Syndicos ut plurimum hodie translatum est, nec eo casu solennia accusationum perpenduntur, sed solum (ut Gordianus Impe. constituit^m) falsis nec ne quis sit notorijs insimulatus. Propter ea quæ de nouo emergunt sit & quandoque huiusmodi interpretatio: ecce tibi, postquam in causa conclusum est, licet alia instrumenta proferri nequeant, si tamen quicquam nuper ad litigatorum aures peruenerit indulgendum estⁿ, nam & post litis contestationem, quod ueteres iudicium acceptum dicebant, licet exceptiones dilatoriæ amplius opponi nequeant, nec ulli recusationi sit locus, si tamen eiusmodi sit præscriptio, quæ in notitiam nuper delata fuerit, adhuc qualisqualis sit admittetur^o. Sic & restitutionis in integrum postulatio, quamuis iterari non possit, ex noua tamen causa permittitur^p. Sic & in iudicio rei uendicationis absolutus quia non possidebat, poterit post rem iudicatam iterum conueniri^q, si ad eum peruenerit, denuo possessio assignetur: quod etiam in alijs iudicijs dicendum est. Vnde qui soluto matrimonio per diuortium dotem repetit, si lite pendente iterum matrimonium instauraretur exceptione submouendus est^r: quinimo etiam qui actione caret litem instituere potest, si accepto iudicio certum sit ei actionem tunc competituram^s: quod ex eo exemplo constat, cum Titius & Meuius separatim si alteri fundus datus non esset sibi stipulati sunt, adiuanturque hæc omnia regula generali, quæ interim accidunt nouo auxilio indigere^t, & qui nouam rem desiderat, nouum ei consilium atque remedium suggerendum^u. Ex qualitate quoque sit plerumque legis restrictio, unde regulariter proditum est, secundum personæ qualitatem uerba accipi debere: & ideo qui aurigæ seu agitatori alicuius factionis equitij usum legat, uidetur concessisse ut his quoque in Circensibus uti possit^x: & si ex principis edicto quilibet miles

^a gl. l. si merces.
§. uis maior.
loc.

^b c. si. de pe. cle.

^c l. quicquid. c.
de oi. ag. def.

^d l. magistros.
C. de prof.

^e Io. And. c. cō
stitutus. ij. de
app.

^f c. nullus. 24.
dist.

^g c. consuluit. de
app.

^h l. ciues. C. de
app.

ⁱ Cl. pastoralis.
de re iud.

^k c. ad nostram.
de iur. iur.

^l l. ab accusat.
ad Turp.

^m l. ea quidē. C.
de accusa.

ⁿ Bart. l. admo-
nendi.

^o l. eleganter. §.
si quis post. de
cond. ind.

^p l. j. C. si sep.
in int.

^q l. si à te. de ex-
cep. rei iud.

^r l. si seruus. de
cond. sur.

^s l. si titius. de
uerb.

^t l. de etate. §.
ex causa. de in-
ter. acti.

^u l. j. de uē. inspi.

^x l. plenū. §. eq-
tij. de usu.

miles armatus in campum Martium descendere iussus sit, intelligitur ut quisquis iuxta conditionem suam armatus sit^y, eques equestri, pedes peditum more. Si præfili à Pontifice Roma. indultum sit ut etiam interdictionis tempore, sacra celebrare, & missæ operari queat, solenniter, & cum honoris sui insignibus operabitur^a. Sic seruus sibi possidere licere stipulans, de sola detentione stipulatus creditur^b. Testator uxori stragula, & uestem legans, non de Siriceis stragulis intelligitur, quoniam ea uiduis non conueniunt, & uestis atra debebitur, qui color uiduas solus decet^c. Lex quoque municipalis filiam dote contentam esse iubens falcidæ uice, ex qualitate personæ de legitima iure naturæ debita declarabitur^d. Rex Anglorum aliquid secundum ius fieri mandans, intellexisse de iure suo Anglico censebitur. Mulier feudum, ut uocant, sibi & filijs stipulata, filiabus quoque cautum uoluisse existimabitur^e, & si qua similia. His consequens est, ut si quicquam cum aliqua qualitate constitutum sit, & ea non adsit, dispositio quoque locum sibi non uendicet. Vnde edictum prætoris, quo eius bona possideri iubet qui fraudationis causa latitat, in eum non obseruabitur, à quo fraus absit^f. Et Lex in eum lata qui uulnus cum sanguinis effusione fecerit, non habebit locum nisi & ipsa effusio probetur^g. Sicut nec Pontificis constitutio aduersus subornatum Christiani hominis percussorem custodienda erit, nisi id ipsum probetur, mandatum de Christiano homine percutiendo factum^h. Et qui asserit conspici ratione aduersariorum testibus corruptis religionem iudicantis circumuentam, qualitatem illam corruptionis probare debetⁱ, cum aliàs diui Hadriani rescriptum, quo in integrum restitutio conceditur, locum non haberet. Eodem pertinet, quod uulgo traditum est, quoties lex cum aliqua qualitate loquitur, ubi ea non conueniat, nec legem quidem conuenire^k: ut cum in ea dicitur, qui damnum dederit, uel possidentem turbauerit, centum soluat, & ablata restituat: non censebitur eum punire qui inquietauerit, & nihil abstulerit, cum uerbum restitutionis huic casui non quadret. Sic Pontificis constitutio^l, usurarij manifesti testamentum irritum esse iubens, ei que mortuo sacram sedem uetans, in Iudæo nullas uires habere existimatur^m: quid enim ad illum poena sepulchri faceret, qui omnino communem canibus tumulum habiturus est? Sed hæc tamen omnia intelligenda sunt, cum illa qualitas uerisimiliter substantiam rei respicitⁿ, alioquin si extrinsecus addita proponatur, etiam absque ea actus ualebit, quapropter si loco exempli apposita sit non arctabit regulam^o. Idem si primo regula in lege generaliter posita sit, non restringetur ex qualitate, quæ in fine legis addita reperitur^p: nam & si conditio in lege aliqua reperitur non leuis momenti esse solet, & tamen quandoque ex legislatoris mente nullius efficaciam est^q, idque & Iason annotauit. Cæterum illud non dissimulandum est, cum lex propter aliquam qualitatem quæ adsit quicquam indulget, ea deinde cessante, dispositioni quoque legis locum non esse. Finge curatorem prodigo uel furioso datum esse, eosque ad sanos mores reuertisse, nonne curator munere suo defungetur? Legibus multa seueriter aduersus impudicas mulieres constituta sunt, finge eam, quæ male libidinis causa audiebat, mutasse uiuendi institutum, & probi exempli factam, nonne poenis legum eximetur? Multa tempore belli etiam iniqua constituuntur, solent enim præfecti militares, non tam ius & æquum in cognitionibus, quam magnitudinem pecuniarum spectare, quod hi bellorum, ut Mutianus aiebat, nerui sint, nonne facta pace, quod belli calamitate

^y Bart. l. si non
fortē. §. liber-
tus. de cō. ind.

^a l. ex militari.
de testa. mil.

^b l. stip. ista habe-
re. §. hi qui.
de uerb.

^c l. si. ibi.
d. Bar. l. j. ad l.
falc.

^e c. j. de benef.
facm.

^f l. fulcinius. §.
j. ex q. cau.
in poss.

^g c. licet. de pb.

^h c. j. de homic.
in 6.

ⁱ l. diuus. de re
iud.

^k l. m. acipia. C.
de ser. fug.

^l c. quamquam.
de usur. in 6.

^m Are. cōf. 154.

ⁿ Barto. l. titia.
sol. mat.

^o l. j. §. qd uul-
go. quod ui-
ant clam.

^p l. regula. §. li-
cet. de iur. ig.

^q l. à diuo. §. in
uenditione, de
re iud.

^r l. tamdiu. de
cur. sur.

^s l. imperialis.
C. de nup.

^t l. j. in prin. c. calamitate introductum esset, pacis temporibus abolebitur ^t. Qua ratione & legem Voconiam, cuius suator M. Cato erat, abrogatam T. Liuius est autor. Sic & iudices quorum officia perpetua sint, ex defectu qualitatis expurgentur, ut quia negligentes in iure reddendo dicantur^u. Sic decuriones deficientibus facultatibus alio eximentur^x. Sic ad monachos scribens Alexan. III. Pont. Max. nunc (inquit) ita possessionibus ditati estis, ut multi probae opinionis uiri de uobis querelam apud nos saepe proponant^y. Nam & procurator quamuis re non integra reuocari nequeat, si tamen mores mutauerit, & improbus, lusor, helluo factus sit, submouebitur^z. Sicut uice uersa tabellio, si sacerdotio, decurionatu, militia insignitus fuerit, subire pristinum munus non cogetur^a; superueniens enim dignitas eum liberat. Verum non promiscue & indistincte haec procedunt, in animaduersione enim huiusmodi qualitas esse debet, ut si causae quae finalis uulgo dicitur coniuncta sit, & effectus nondum perfectus, praedicta obseruentur^b, alioquin quod ex causa impulsua constitutum est, ea deficiente nihilominus durat^c. Idem si finalis causae effectus sit consummatus^d. Hinc est quod si uxor in bonis mariti propter paupertatem quartam lege debitam consequuta sit^e, tametsi locuples deinde alienarum haereditatum accessione facta, non tamen accepta haereditibus mariti restituet, cum ut id ius cum faciat satis sit si tempore quo illud lex defert paupertatis qualitas adsit, nec quicquam refert id tunc consequuta ab haerede fuerit, an minus, cum sufficiat ius cum a lege delatum, quo casu ipso iure acquiritur, & ita plerisque uisum est^g. Propter aduersam qualitatem ex aspectu statim deprehensam recedimus plerumque a regula iuris: ut cum lex tres sententias, tametsi allegentur nullae, iubet absque mora executionis effectum accipere^h, non continebuntur, quae ex actorum inspectio ne euidenter nullae apparentⁱ; nisi & id in dubium probabili exceptione refricari possit^k. Si uero aliunde nullae appareant, quamuis incontinenti probaturum se reus offerat, non tamen differendam executionem uerius est, ne alias lex illa nullius sit effectus. Sic agenti interdicto de tabulis exhibendis, licet praescribi nequeat tabulas nullas esse, tamen si id uitium ex earum inspectione pateat, admittetur exceptio^l. Quod & in noui operis nuntiatione traditum frequentius est, cum usufructuarius nouum opus domino nuntiat, non supersedebit dominus, quoniam ex ipsius actus inspectione apparet nuntiationem irritam^m; nam & libellus quo actor in iudicio quicquam intentat, si ex sui lectura ineptus sit, poterit non expectata rei recusatione a iudice rejiciⁿ. Quinimo receptum est, quoties iudici constat de iusta rei exceptione, etiam si deducta in iudicium non sit, tamen actorem rejiciendum^o, si cum aliena iactura locupletaretur. Illud quoque indubitati iuris est, probationibus per legem summotis, nunquam de ea actum uideri, quae ex inspectione fieri proponatur. Finge, probatum est me uulnus Titio intulisse in capite, patefactaque testimonia, potero nihilominus a iudice petere ut inspicat, deprehensurum nullam Titio in capite cicatricem esse^p. Sicut & uice uersa: Si quisquam ex aspectu minor pronuntiatus sit, eis non nocebit^q, qui alijs argumentis ueritatem se demonstraturos asserent. Quapropter & Baldus^r, sententiam de aetate ex aspectu latam, nunquam in rem iudicatam transire credidit, quominus semper retractari certioribus probationibus nequeat. In ferijs quoque, quin ius dicatur exceptionem non obesse certum est, cum illata est tam atrox iniuria, ut ex aspectu aesti mari possit^s. Propter subrogationis qualitatem fit etiam quandoque strictior interpretatio;

interpretatio. Cum igitur lex ceu sacrilegum damnat, qui dignitate sua maiorem gradum ascendere, & illustrioribus se praepone re audet^t, eum distringere non censebitur, qui eius cuius personam gerit, sedem tueatur^u; nam & qui propter aliorum negligentiam in eorum ius a lege substituitur, non arbitrato suo se gerere, sed id potissimum emendare debet, quod ex negligentia illi peccarunt^x. Accedit regula generalis: Id quod subrogatum est, eius naturam imitari, cui substituitur^y. Videmus quoque propter substituentis ipsius qualitatem aliter atque aliter in iure discerni. Regula est: Etiam infamem procurationis munus assumere non uetari, & tamen episcopis permissum non est, huius notae hominibus defensionem suam credere^z. Et quod de procuratore duximus, in tutore quoque producendum est, ut is si propudiosus sit, nequeat eius pupilli tutor esse, qui dignitatis gradu aliquo illustretur^a. Plurima enim inferioribus licent, quae altioris gradus hominibus non conueniunt. Omne animi uitium (inquit ille) tanto conspectius in se Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur. Hinc est, ut quorum industria electa est, alium substituere non possint^b, & quibus substituere permissum est, non quemuis, sed aequae idoneum substituere debeant. Sic Canonicus non nisi ex ordine assumet quem sui loco constituat^c. Cuius rei argumento, & doctor cui per substitutum legere concessum sit, non nisi doctorem substituet. Ius autem substituendi regulariter nemini competit, nisi ex causa: ut si quis iuste est absens^d, uel ad maioris dignitatis administrationem codicillis principis allectus, uel temporariam aegritudinem patiat^e. Filium quoque a patre substitui lex quandoque suadente aequitate praeter iuris ciuilem regulas concedit^f. Priuilegia quoque ipsa propter aliquas qualitates firmiora existimantur, ut quia in corpore iuris reposita sint, huiusmodi enim etiam generali omnium priuilegiorum derogatione quicquam detrahi credendum non est^g. Idem cum ei personae quicquam indulgetur, quae iam a lege multis beneficijs affecta sit, non enim hac generali derogatione quicquam ei praedicti fieri: ut cum uiduis & religiosis foeminis princeps concessit, ne extraordinaria aliqua indictione atterantur^h. Idem cum priuilegium concedentis iuramento confirmatum est: nam & si particularis canonicorum constitutio tali religione munita sit, ei derogatum per generalem maximi pontificis legem non censebiturⁱ. Constitutio quoque per sacrosanctam synodum aedite generalia Rom. Pontificis diplomata nihil obsunt^k; sicut nec alijs priuilegijs quae probabilibus adminiculis adiuuantur^l. Et sacerdotij a sede apostolica, non obstante quocumque alterius priuilegio, facta collatio, nihil secularibus, ut uocant, patronis damni inferet^m. Ceterum & ea firmissima sunt priuilegia, quae remunerationis causa indulta reperiuntur, ut si princeps ciues de se benemeritos aliqua immunitate donat, non censebitur de hoc actum generali reuocationeⁿ: quod maxime procedit cum non subdito uel inpiam causam quicquam collatum est, nec enim ea reuocari facile possunt. Sed & propter obligationem, quae ob antidota dicitur, plurima constituta esse constat, quae ab his collecta cernere est, quos ea cura tetigit^o, nos breuitate contenti, ad alia festinamus. Propter paritatem quoque qualitatis non nihil lex concedit, ut si promiserim tibi Titium fideiussorem dare, liberabor, dum aequae idoneum aliquem praestem^p; si domo tibi locata uti frui non liceat, excusabitur locator, qui aequae commodam aliam praestare paratus sit^q; sic is cuius electa est industria neminem substituere quamuis nequeat, aequae tamen idoneum ex causa

^t l. j. C. ut dig. ord. ser. li. 12.

^u l. comperimus C. de proxi.

^x l. si cu. §. qui iniuriarum. si quis caut.

^y l. si cu. §. qui iniuriarum. si quis caut.

^z c. quia episcopus. x. q. iij.

^a Bal. l. castus. de sen.

^b l. inter. de sol.

^c c. si qs iusto. in fi. de elect.

^d l. suggerente. C. de off. eius.

^e Bald. l. fin. de exc. tut.

^f l. sciendum. §. legati. de leg.

^g gl. l. ij. §. legati. de iudi.

^h Cy. l. j. C. qñ imp. int. pu.

ⁱ c. cuñ liceat. i. fi. de ele. i. 6.

^k c. nonnulli. de rescrip.

^l glo. cle. dudum. §. nos etenim. de sep.

^m Rot. dec. iij. in nouis.

ⁿ l. si pater. §. fi. de dona.

^o l. as. l. ex hoc iure.

^p l. qui aut. §. sed si quis. de const. p. c.

^q l. si quis domum. loc.

ex causa sui loco quandoque designabitur. Ex quantitate quoque non raro fit generalis legis restrictio, ad quam ea exempla hoc in tractatu pertinere arbitror, quae ad geminationem actuum, ad personarum seu rerum numerum, ad magnam contumaciam, ad criminis immanitatem attinent, de quibus pauca subiicienda duxi. Et in primis id sciendum, iterationem quacunque in re plurimum pollere, cum maiorem animi, siue in bonum, siue in malum, deliberationem ostendat. Hinc est quod confessionem praetextu erroris aiunt reuocari non posse, quod accipiendum, nisi erroris causa probabilis afferatur. Hinc ex nudo pacto quod iteratum fuerit, receptum est actionem nasci, quod & in qualibet obligatione naturali, quae geminata sit, ferè dicendum est. Hinc iterata confessio extra iudicium, iudicialis confessionis uim habet: sicut geminata principis indulgentia, ea uidetur excludere, quae non nisi ex certa scientia, uel motu proprio abolentur: cuius exemplum in uacantium bonorum concessione est. Sed & qui ex custodia semel euasit fideiussoribus amplius non creditur, sed in uinculis ius dicit. Qui iterum deliquit, & quod dicitur, ad nauseam redijt, generali principis abolitione non fruetur. Mulier quae obligationem iterauit, s. C. Velleiano non erit tuta. Quae recepto consensu fundum doti addictum uendente marito dissoluit, lege Iulia non iuuabitur. Sic leuia delicta propter usum & consuetudinem grauioribus annumerantur. Sed de geminationis huius effectum plura differere superuacuum est, cum non pauci recentiorum huius argumenti etiam integros libros ædiderint. Ex personarum seu actuum multitudine fit arctior interpretatio, cum lex hospiti iubet ut uiatores suscipiat, non eum coget qui nimio aliorum numero occupetur. Cum iudici prohibet ne causas Pedaneis demandet, aut ne noctu pronuntiet, non procedet quoties multitudine litium Praeses praegratuetur. Sed & publico iudicio damnati, bona, quae aliàs fiscus annotaret, filijs plerumque relinquuntur, si eorum magnus sit numerus. Propter multitudinem quoque delinquentium, quod magis refrænentur, licitum proconsuli est leges transgredi, & poenas augere: quod intelligitur, quando propter exemplum poenae sisti malum potest, alioquin si de plurimorum periculis agitur, & crimen leue est, facilius uenia indulgetur, & conuiuentibus oculis inultum iudex delictum sinit. Propter nimiam contumaciam plerumque stricti iuris ratio intenditur, quapropter quibus æquum non sit, ex contumacia quocunque totius causae damno multari, uel pluribus contumacem poenis affici, nihilominus ex nimia peruicacia aliter quandoque statuitur. Sic & missus in possessionem rei seruandae causa, in nimiae obstinationis poenam antiquum possessorem deijcit, & extra aedes deturbat, rursusque solet dici, qui ex primo decreto in possessione sit, ex nimia rei contumacia fructus acquirere. Propter delicti atrocitatem regulariter quoque proditum est, ei licere qui pro tribunali sedet poenas augere, quapropter tali casu etiam in defunctum saeuire: quod in famosis latronibus aliorum terrendorum causa fieri solet; diebus feriatis ius dicitur: mulieris uel aliàs impuri hominis testimonium non auerfabitur, cum & L. Catilinae coniurationem Fulvia mulier detexerit: pro huiusmodi quoque manifeste fontibus, & nouissima meritis, patronos non audiet. Sunt autem grauissima facinora, quibus maiestas offenditur, impietas item in DEVM, & Symonia, uiarumque infestio occidendi hominis causa à latrone facta. Ex loco quam plurima quoque constituta sunt, quibus à generalitate legis receditur, unde qui ex consuetudine in aliquo loco certam formam obseruare debet, si alio eat, non tenebitur, quia ut uulgo dicitur, Cum Romae fueris romano uiuito more. Sic qui

Sic qui rure testamentum faciat, poterit citra solitam solennitatem testari. Idem in eo qui in hostico sit, is enim iure militari quomodo uoluerit potuerit disponere. Sed & procurator, qui quamuis infamis, non tamen à munere suo rejicitur, si coram principe uel in eius praetorio sit submouebitur. Nam & Romanus Pontifex ius crucem ante se deferendi Patriarchis non concedit, quoties Romae uel in comitatu suo reperiantur. Ad partes has attinet etiam quod origine domicilioque uarie sancitum reperitur: qua ratione fit, ut tametsi libere fieri quaelibet debeat electio, praefereendi tamen sint incolae alienigenis, & ideo si idoneus in propria ciuitate reperitur, non est quisquam ex aliena diocesi aduocandus. Quod & in ecclesiarum rectoribus seruandum, qui ex propria ecclesia potius quam ex aliena ordinandi sunt, etiam si quo ad DEVM loci origo nullius momenti sit: quod & plerique Philosophi uidere, qui rogati, ciuitates essent, mundanos se respondebant: nam illud certissimum est, Summos (ut inquit Satyricus) posse uiros & magna exempla duros Veruecum in patria crassoque sub aere nasci. Sed & receptum est, obrepum uideri Romano Pontifici, cum quis sacerdotio ab eo impetrato dissimulauit aliunde se natales domiciliūque consequi, quam in ipso sacerdotij loco. Eum quoque qui mediocris sit nobilitatis in amplissima urbe, praefendum ei tradunt, qui tenuioris sit loci primarius. In quam sententiam puto non accessisset Iulius Caesar, qui ignobili alpiū uico iter faciens, ibi malle se primum esse dicebat, quam secundum Romae. Ex his probabilis eorum existimatio uidetur, qui cum ciuitatis, in qua studium uigebat, originarij sint, ut Bononienses, Perusini, Ticinenses, praefendos se accersitis in sua gymnasia doctoribus arbitrantur. Quod & Ludouicus Pontanus sensit. Sed ego accepi hac in re minimum patriae adscribi, doctrinae uero facundiaeque plurimum, nec dubium est quin alienigenae semper praecelluerint. Sic Bartolus Picens, Perusij: Accursius Florentinus, Alexanderque Forocorneliensis Bononiae: Iason, Deciusque Mediolanenses, Ticini: quo loco & Baldus Perusio patria derelicta maluit consensescere: apud exteros enim sola uirtus in pretio est, in patria uero plerumque alia spectantur. Loci quoque uicinitas non raro in causa est, ut ex ea legem restringamus: quapropter mortuo prouinciae quae store, solennes largitiones proximae prouinciae quaestori à ciuibus praestabuntur, non enim eas interim retineri fas est. Et qui aliquid à iudice etiam iuste petit, si impetrare nequeat, & in uicino loco alius sit, eum adire debet, quod si id minus faciat, sibi imputet, non poterit id quod sua interest, ab eo qui concedere neglexit, confectum. Sed & si in territorio pupilli nullus iudex sit qui ius dandi tutoris habeat, qui in proximo est proconsul adiri ipse debet. Leges quoque generaliter erogationem alicuius donatiui egenis fieri praecipientes, ita interpretabuntur, ut proximis & uicinis prius detur. Quod si certi loci incolis aliquid faciendum mandetur, si in eo idoneus nemo reperiat, ex proximis pagis accersiri debebit. Sed & si in uicina quisquam facinorosus habiter, uerisimile est id ab eo factum esse damnum, de quo uicinus conqueritur: uetus enim prouerbiū est, Aliquid mali propter uicinum malum. Quapropter qui uenditor fundum confinem uicini cælauerit, quem si emptor sciisset non esset empturus, in id quod interest condemnabitur: nam & ex proximitate temporis, scripturae, rei, pleraque introducta sunt, quae ab alijs coacta sciens ego praetereo. His accedit & uulgaris regula, Ex uicinitate praesumi scientiam. Ad haec etiam pertinet, quod ab ipso loco

loco absentia iustam plerumque præstat excusationem: quo fit ut absente patre, filius fam. in iudicio esse possit^u, idem non expectato eius consensu legitimam uxorem ducet^x. Filianisam. iudex ex patris absentis bonis dotem accipere iubebit^z, de dote eo casu absque eius consensu filiam agentem audiet^z. Sed & si consuetudine indurctum sit, sacerdotium sine alterius consilio conferri non posse, intelligitur, dum ille sit præsens, alioquin eo absente, libera erit collatio^d. Qua ratione, & si mulier absque consanguinei consensu lege municipij obligari nequeat, isque absit, poterit iudex decreto suo contractum firmare^b. Sic enim & pupillus absente tutore hæreditatem adit^c; & Abbas deficientibus monachis de immobilibus monasterij bonis disponet, sufficietque eius, qui superior illi gradu sit, assensus^d: quod & in alio rectore receptum est^e. Ex ipso tempore multa quoque aliter atque aliter interpretamur, & quandoque a generalibus iuris regulis recedimus, idque varijs in speciebus contingit. Ecce, lex generaliter quencumque cogi inuitum non debere iubet, ut rem suam uendat, & tamen caritatis & penuriae tempore ad ædiles spectat ut annonam urbi sufficiant^f; possessoresque cæteris æquo pretio copiam eius facere iubeant: multa etiam belli, pacis, pestilientiae tempore inducta sunt, quæ hic recensere longum esset. Ex diuturnitate quoque temporis, omnis usucapionum atque præscriptionum materia vires trahit, latius digesta quam ut hic referri debeat. Is quoque qui patrato facinore toleratus, diutius impune egit, si ad poenam trahatur mitius plectetur, aliquatenusque subleuabitur, quod eius legis argumento admissum est, quæ poenam eius temperari mandat, qui diutius no tempore in reatu fuit^g. Est autem reatus, habitus ipse reorum, cum squallidi, promissa barba, de salute litigant, & rerum suarum anxij satagunt. Sed & decretum actui necessarium ex diuturnitate temporis interuenisse præsumitur^h, & iussu patris filiumfam. hæreditatem adijisse eadem causa crediturⁱ: Sed & si longo tempore fratres separatim hæreditatem paternam possederint, uerisimile fit familiæ inter eos diuisionem factam^k. Vice uersa, propter nimiam temporis celeritatem oritur mala præsumptio: quapropter lex priuilegia doctoribus concedens, de his non intelligitur, qui nec debito tempore studijs operam dederint, nec seruato ordine, sed per saltum promoti fuerint^l. Brutedium Nigrum (inquit Cornelius Tacitus) artibus honestis copiosum, & si rectum iter perageret, ad clarissima quæque iterum festinatio stimulabat, dum æquales, dein superiores, postremo suamet ipse spes antereparat: quod multos etiam bonos pessumdedit, qui spretis quæ tarda cum securitate, ad præmatura uel cum exitio properant. His igitur iure illud carmen obijci poterit: Tu nimium properas, & adhuc tua messis in hæba est. Ad sua prædicta & illud pertinet, quod qui diutius persistere noluerit, & à munere sibi concessio descuerit, priuilegio legis indignus plerumque existimatur^m: quapropter qui aduocati, uel protectores, uel id genus palatini, quinquennio destiterint, ab albo abraduntur, munerisque priuanturⁿ. Nam & indulgentia principis in milites hi non fruuntur, qui militiam non continuant^o: quod & de immunitate artificibus concessa traditum est, ea enim indigni censentur, qui huiusmodi artem amplius non exercent^p. Quo exemplo & in scholastico receptum est: si uagus & deses relicta studijs uitam degat, ceu exautoratum cæterorum priuilegijs uti non posse. Nam & collegij immunitatibus is non utetur, qui quamuis in collegium receptus sit, artem tamen non exercet^q, etiam si loco sui alium substituit, non enim ideo meliorem suam conditionem efficit. Plurima quoque, aduersus eos qui destiterunt in nouata

^u l. si logius. §. si filius. de iud.
^x l. si nepos. i. si. de i. nup.
^y l. pfectitia. de iur. dot.
^z l. ij. §. uolunt. de sol. mat.
^a c. j. ne sede uac. in 6.
^b Bal. l. turpia. §. j. de leg. j.
^c l. bonorum. C. qui adm.
^d cl. j. de reb. ec.
^e gl. c. potuit. de loc.
^f l. annona. de extraor. cri.

^g l. si diutino. de poen.
^h l. qui in aliena. de acqui. her.
ⁱ l. si filius. C. de pet. her.
^k glo. l. pen. C. com. diuid.

^l l. pen. de aduoca. di. iud.

^m l. ij. C. de do. me. & pro.
ⁿ l. fin. C. de ad. di. iud.
^o l. ne quida. C. de test. mil.
^p l. semper. de iur. re immu.

^q l. qui in collegio. de exc. tu.

innouata sunt, quoniam lex perseverantes adiuuat, sopitos uero & desides negligit. Sic filius inofficiosi testamenti accusationem institutam ad heredem transmittit, dum tamen ante obitum omnino non destiterit^r. Sic quamuis per litis contestationem actio perpetua fiat, si tamen iudicio accepto quis citra iustam causam supersedeat, tanquam destiterit^s, frustra rem in controuersiam deduxisse existimabitur. Nam & è contrario, lex generaliter poenam imponens in eo qui non perseverauerit plerumque limitabitur. Ecce, qui accusat testamentum ceu falsum uel inofficiosum, eius omni commodo priuatur, nisi incepta lite destiterit^t. Patronus qui libertum capitalis facinoris reum detulerit, iure patronatus mulctatur, si non litem deseruerit^u. Filius uel libertus qui sine uenia patrem uel patronum in iudicium traxerint, ex edicto mulctam pendere iussi sunt, nisi tamen omnia lite malint maiorum suorum humanitatem experiri^x. Qui se liti obtulit cum non possideret, perinde inde condemnatur atque si possideret: quod si ante iudicium acceptum poeniteat, & se possessorem neget, contra est^y. Quisquis reum ad uetitum examen traxerit, & alieno foro litigare coegerit, ab actione cadit: nisi tamen & ipse celeri poenitentia, nimirum ante iudicium acceptum, sibi consuluerit^z; nam & generaliter, quoties quis ob mendacium mulctatur, si re integra poeniteat uanitatis, absolutionem consequitur^a. Propter periculum quoque, quod etiam in modici temporis mora uersatur, legis generalitati sapissime derogatur: quapropter etiam si constitutum sit nuntiationem noui operis, siue iustam siue iniustam, contemni non debere, cum tamen periculum in mora est, recte negligetur^b: præpostere enim hac ex causa nobis agere permittitur, quod in ea specie apparet, cum testamenti subscriptores absunt, poterunt tabulae (si mora periculum allatura sit) aperiri, & deinde sigilla recognosci^c. Sic quoties mora damnum inferret, non obstante appellatione, fit executio^d. In mensuram uindemiarumque ferijs ius dicitur^e. Is quoque qui alias rem alienare prohibetur, ex hac causa tuto alienabit: ut in hærede qui adhuc hæreditatem adire nondum decreuit^f, uel qui ideo adiit, sed fideicommissio restituere iussus est^g. Sic qui fidei suæ accepit, fructus distrahet tempore perituros^h. Sic propria autoritate ei qui cum pecunia mea fugiat manum iniiciamⁱ, quemlibetque fugitiuum, etiam non citatum, in neruum traham. Sic iudex famosum latronem neci dedet, quousque ad iurisdictionem suam non pertineat^k, si interim dum præsidem moratur, periculum sit, ne euadat. Corn. quoque Tac. Seditionem, inquit, captates præsentis duorum militum supplicio repressi sunt: iusserat id Memmius castrorum præfectus, bono magis exemplo, quam concessio iure. Ex eo quoque restringitur legis regula, quod in tempore res gesta non sit, soletque dici, Sero sapiunt Phryges: nam & deiectus possessione cum petitorio iudicio expertus fuerit, si post altercationes probationesque conclusum in causa sit interdicto, amplius non erit audiendus^l, quousque alias spoliato soleat cedere, ut suspensio petitorio momenti causam prosequatur, hoc enim casu sero sapiens factus est. Sic & licet receptus inter reos interim alium accusare possit, non tamen postquam in causa sua conclusum sit hoc iure utetur^m. Sic & sententia aduersus procuratorem mutatum lata, efficax erit, si mutationis non, nisi postquam in causa conclusum fuit, certior sit factusⁿ. Quo exemplo & illud in confesso est, quolibet tempore uenditori denuntiari posse ut liti adsit, ne res euincatur, dum tamen prope ipsam condemnationem id non fiat^o. Sic & actori ius superueniens solet pendente lite opitulari, dum

^r l. nã. & si. §. heredi. de inoff. test.
^s gl. c. placuit. ij. §. potest. 16. q. j.
^t l. alia. C. de his qb. ut ind. u. in seruutis. §. petisse. de bo. lib.
^x l. quãuis. de in ius uoc.
^y l. is qui se. de rei uendi.
^z l. in criminali. C. de iur. om. iudi.
^a c. j. §. porrò. que fuer. prima causa seu.
^b l. de pup. §. si quis riuos. de ope. no. num.
^c l. si quis ex sig. uerfi. & si. ff. quãd. tes. ap.
^d l. si. de ap. rec.
^e l. cadẽ. de ser. l. aristo. de iura re delib.
^f l. mulier. §. si heres. ad Trebel.
^g l. si magistratus. de priuileg. credi.
^h l. ait. §. si debitor. de his q in frau. cred.
ⁱ l. si. col. an tepe. de offic. eius.
^j c. pastoralis. de cau. poss.
^k Bart. l. is qui reus. ad si. de pub. iud.
^l c. auditis. de procur.
^m l. si rem. §. si. de euic.
ⁿ c. 2 tamen

tamen postquam in causa conclusum sit adeptum non proponatur^p. Cæterum ad
 hac quoque pertinent quæ propter senium uel uetustatem inducta aduersus commu-
 nes regulas in iure nostro frequenter leguntur: qualia sunt in re dubia, confusisq; te-
 stimonijs antiquioribus potius credendum esse: e contrario patrato facinore cum
 quæstione exquirendum est, à iunioribus incipi debere^q. Cum inter plures hære-
 des dubitatur, penes quos tabulæ testamenti deponendæ sint, uerius esse ut antiquior
 rem præferamus^r. Sic inter agentes in rebus, Gradu, inquit lex, cæteros antecedit,
 quem meliora stipendia, uel labor prolixior fecerit anteire^s. Sic præfecto collegij
 absente, eius uicem qui in ordine uetustior est supplebit^t. Solet enim antiquioribus
 pluribus ex causis deferri: nam & plurimum illi mente ualent, licet iuniores ocyus
 addiscant, quod in problematis sectione XXX. Aristoteles attestatur. Propter
 rerum quoque usum callidiores habentur, unde maior in eis est prudentia, non ita
 rerum affectibus mouentur, & ideo certiore sunt iudicio. Ad hæc, & erga deorum
 cultum sunt reuerentiores, tanquam ad eos quamprimum transiuri: Vnde & Græ-
 cum carmen, etiam adagio celebre, *ἔργα νέων, βεβλῆται δὲ μέσων, εὐχὰς δὲ γέροντων*. Vota se-
 num, iuuenum facta, & consulta uirorum. His igitur pleræque merito indulta sunt,
 quibus generalitate legum eximuntur, Præstat enim plerisque in rebus senectus ma-
 iorem auctoritatem, præstat excusationem, præstat maiorem obseruantiam, quæ om-
 nia sigillatim referre præsentis non est instituti. Ex bono quoque fit generalis res-
 trictio uarijs ex causis, quarum potissima quæ ad Reipub. utilitatem pertinet. Lex
 enim, quantumuis amplis uerbis concepta, interpretatione restringitur, ne publica
 utilitati obstat: & ideo tali casu nullum crimen incurrit, qui rescripto principis non
 obsequitur^u, licet aliàs pro sacrilego esset. Sic & iuniores impune senectutem non
 uenerabuntur, cum ex hoc publica utilitas læderetur^x; quod ex oratore Scipionis
 apparet aduersus Q. Fabium, libro Titi Liuij XXXV III. Sic priuilegia im-
 munitatis amplissimis uerbis concepta ad tempus belli non protrahuntur, cum ex
 hoc publica læderetur utilitas^y. Sic propter generales priuilegiorum derogatio-
 nes, ea sublata non intelliguntur, quæ pro publica utilitate uigilantibus concessa
 sunt^z. Sic quamuis solus princeps exuli ueniam reuertendi indulgeat, ex causa
 tamen publicæ utilitatis etiam legatus Cæsaris id iuris præsumet, ut cum ueniam se
 exuli daturum edicit, qui alium exulem occiderit uel tradiderit, quod non nisi ma-
 gna ex causa faciendum est^a. Sic lex generaliter seruum manumitti prohibens, de
 eo non intelligitur, cui ex causa publicæ utilitatis id premium constitutum est^b.
 Sic aduersus leges rationemque naturalem receptum fuit, ut filius, tametsi non hæres,
 pro Primipili debito teneatur, uxorque in pignore posteriorem causam habere cen-
 seatur^c; cum enim annona militaris apud Primipilum resideat, publice interfuit nul-
 lam eius ad diem dimensionem moram fieri, & qualemcunque pro necessitate tam eui-
 denti cogi. Sunt & id genus alia pleræque, quæ quod nominatim Baldus^d com-
 memorat à nobis recenseri operæ pretium non est. Ex hoc consequens est, ut etiam
 propter pacem multa specialiter permessa ostendamus, quibus generalibus legibus
 derogatum est: & ideo potest Respublica, ciuis sui bona alienare, ut pacem cum hoste
 redimat, responsumque est, ualere fœdus quo hinc & inde direpta inter hostes remit-
 tuntur, in eorum damnum, quibus ablata sunt, si aliter pax fieri non potuit^e. Sic
 & impuberes matrimonio coniungi prohibentur, nisi suadente pacis utilitate hoc
 fiat. Hinc etiam traditum est, filium qui patri exuli alimenta præstare cogi potest,
 si qui

si qui ob uiolatum pacis fœdus poenas pater luit, hac obligatione non teneri^f. Et
 quæ de pace probantur, etiam tunc locum habent, cum de euitando periculo seu of-
 fensione (scandalum Græci dicunt) agitur, quo casu præses nec appellationem reci-
 piet, nec nocentis poenam remorabitur: ut quia latronem manifestum, uel seditio-
 sum, & factione cruenta famosum militem deprænderit^g; nam & iussionibus prin-
 cipum impune non parebitur, cum inde publica quædam infamia scandalumque ex-
 urgeret^h: cum generaliter receptum sit dispensationem principis nullam esse, cum si-
 ne manifesto scandalo administrationisque decoloratione, admitti non potestⁱ.
 Quinimo ipse Romanus Pontifex, quem aliàs uiuentium nemo iudicat, si manife-
 ste tanti sceleris reus sit, ut apud ecclesiam male audiat, scandalumque inde oriatur,
 poterit apud uniuersale concilium accusari^k, itemque gradu deijci, quod & frequen-
 tius receptum est^l. Nec his diuersum est, quod propter futuri mali periculum, ple-
 raque è summo iure remitti constat: unde nepti nubenti solus aui consensus sufficit,
 nec pater expectandus est^m, ne interim dilatis nuptijs dedecus aliquod muliebri fa-
 cilitate subeatⁿ. Qua ratione & qui in prouincia officium administrat, in ea fi-
 lias suas matrimonio collocare potest^o, licet in filio non idem responsum sit: propter
 honestatem enim conseruandam angustior aliquando fit interpretatio^p. Nam &
 alicui honori designatus, ante confirmationem administrare non debet, nisi is ad
 quem ius confirmandi pertinet, tam longe absit, ut interim periculum sit, ne ad ho-
 norem facientia iura dissipentur & pereant^q. Propter actus infirmitatem, iniqui-
 tatemque legis generalitas etiam quandoque minuitur: quapropter confirmatio ge-
 neralis statutorum ad iniusta non producit^r. Idem in iussione, qua quis pro eo-
 rum obseruatione iureiurando in uerba Reipublicæ adigitur^s. Et constitutio pro
 contractibus solui centesimam iubens, ad illicitos contractus non trahitur^t: & qui
 lege municipij prohibentur decurionibus aliquas actiones cedere, non tenebuntur
 lege, si actu nullo uel irrito cesserint^u. Ad hæc generalis est regula, quoties lex de
 sententia, testamento, contractu, instrumento uerba facit, de ualidis utique semper
 intelligi^v. Sic quod dicitur, ultimis pactionibus priores extinguere, intelligitur si ius
 re ualeant^w. Sic prioris gratiæ mentione non facta, sequens surreptitia censetur,
 nisi tamen prior inualida fuerit^x. Sic familiæ herciscundæ iudicio, omnium re-
 rum inter hæreses communium diuisio fit, si qua tamen illicite in his reperiantur,
 ut mala medicamenta, in ea actione non diuidentur^y, nam & de re illicita societas
 contrahi non potest. Mandatum quoque semper restringitur, ne quid aduersus
 leges commissum existimetur^z. Vnde & filius qui peculio accepto iussu patris
 negotietur, scenore uel malis artibus quæsita non præstabit, non enim id factum
 patris uoluntate credibile est^a. Cæterum & leges quæ generaliter aliquibus di-
 gnitates uel officia conferunt, propter delictum uel mali futuri quandam præsum-
 ptionem restringuntur. Quo fit ut qui semel ab officio deiectus est, iterum recipi
 non debeat^b. Quapropter quæstor propter sordes à munere exclusus, nisi ex cer-
 ta principis scientia amplius non audietur^c, quod & in tabellione, itemque tutore
 responsum est^d. Vnde & comes Palatinus, cui ex sacro rescripto tabelliones cre-
 andi ius sit, ex crimine summotum non restituet^e. Propter affectationem quo-
 que fit huiusmodi restrictio, quod in eo exemplo apparet, quo proditum est, pri-
 uilegia alicui propter officium indulta, ei non competere, qui summa affectatione
 per precum importunitatem obtinuerit^f: odio enim lex ambitiosos hosce infecta-
 tur, an-

tur, anxietudinēque oninem damnat. Vnde tametsi error iustam excusationem præstet, si tamen sit affectatus, non præstabit: quod & in ignorantia admissum est^b. Idēque in eo qui ultro abiens fuit, ut excusari posset responsum estⁱ. Sic & tutor, qui tres tutelas affectauit, ut ab alia excusaretur, audiendus non est^k: quod & generaliter statutum est in quibuscunque causis, quibus tutor res excusari solent, ut affectata non possint^l. Sic Bartolus, cum propter pacem generalis abolitio concessa esset, ea uti non posse respondit, qui hoc futurum præuidentes confidentius deliquerint^m. Huc etiā asserenda sunt, quæ propter probabilem metus uel uolentiae suspicionem, ex regulis iuris detorquentur: ut cum formam quæ in Romani Pontificis comitijs constituta est, non seruari possent aiunt, cum probabilis metus Cardinalibus persuaserit, ut aliō eant, quam quo loco Pontifex fato functus sitⁿ. Sic Prætor in proximo oppido ius dicit, cum pro tribunali tutus in sua urbe esse non potest^o: nam & propter iustum timorem omīssa appellatio non nocet, eiusque denuntiatio, etiam si legitime facta non sit, damno non est^p. Generaliterque lex ait, in omnibus causis pro facto accipitur id in quo quis alium perhorrescit quo minus fiat^q. Ex iusta quoque excusatione ne legum iussa plerunque temperantur, qui tractatus latissimus est, sed nos paucis exemplis contenti, cætera diffusius pertractanda otiosioribus relinquemus. Et in primis iustus error uel ignorantia meretur ut ei succurri debeat, si tamen probabilis sit, idque in delictis, in contractibus, in ultimis uoluntatibus receptum est. Quapropter sacris ei non interdicitur, qui imprudens initiatum percussit^r: lege Cornelia iniuriarum non tenebitur, qui matronam suspicatus ex habitu metreticem esse, compellauerit^s: non censetur receptator, qui ignorabat patratam cædem^t: non erit incesti reus, qui secum cum stuprata intercedere necessitudinem nesciebat^u: qua ratione & Tyroni delinquenti propter præsumptam militaris disciplinæ ignorantiam facilius indulgetur^x: ei quoque qui exulem occiderit, ignarus restitutum esse, causa cognita, noxæ non erit^y: sicut nec ei qui ab homine nato interdictoque opem feret, dum eiusmodi hominem illum ignoret^z: uiceuersa qui exulem nesciens occiderit, præmium non consequitur à lege municipali promissum, qui hoc hominum genus de medio sustulerint^a. Et generaliter fatendum, ignorantiam facti probabilem excusare, quominus poenæ sit locus^b. In contractibus quoque idem dicendum est, quapropter qui canonem stata die non soluit, ignorans rem emphyteoticam esse à iure suo, effectum non cadet^c. Sed & cliens aut emphyteota qui dominum non agnouit, & clientem se uel emphyteotam si tam negat, eadem ratione excusari potest^d, dum probabilis sit is error. Haeres quoque cum uerisimiliter quid testator fecerit ignoret, à poena quam ille promiserit restitutione in integrum liberabitur^e. Senatusconsulto quoque Macedoniano non excludetur, qui filiofamilias mutuam pecuniam dedit, cum se sui iuris esse ille assereret^f. Creditoribus quoque emphyteotæ succurreretur aduersus dominum, qui fundo emphyteotico manum iniecit, quoniam canon sibi non solueretur^g: nam quamuis resolutio iure emphyteotæ propter legem contractus creditores excludantur, æquitas tamen suadet, ut recepto ab his canone, eos dominus in emphyteotæ locum reponat, cum uerisimiliter ipsi si negligentiae debitoris admoniti fuissent, ut pignoris ius conseruarent, de suo satisfecissent: quod ex facto Alexander respondit^h, & iniquum nobis uisum non est. Sed &

Sed & eadem ratione aduersus prescriptionem domino succurreretur cum iuste ignorauit rei se præscriptæ dominum esse: quod etiam in XL. annorum præscriptione receptius estⁱ. Filius quoque quem ignoranter habere se nesciens testator præterierit, nec legata quidem soluet^k, hæreditatis quoque transmissio ab eo qui probabiliter sibi delatam ignorauit, in hæredem fiet, decretoque prætoris illi providebitur^l. Sed & miles qui nescius filium præterijt nequaquam ex hæredasse eum censetur^m. Lex quoque alienationem rerum quæ fideicommissio subiiciuntur prohibens, non obseruabitur, cum hæres iusta ignorantia fidei nihil commissum fuisse crediditⁿ. Defectus quoque iudicis iustam præstat à lege generali recedendi occasionem: quam propter poterunt decuriones propria autoritate manus ei iniicere, quem curiali fortunæ adstrictum contendant^o, si præsidis aduendi facultas non adsit: nam quamuis lex generaliter constituat sibi ipsi ius dicere posse neminem, si tamen iudicis copia desit, propria autoritate illatam iniuriam ulcisci fas est^p. Vnde qui de possessione deiectus est, etiam post aliquod tempus propria autoritate prædonem deturbabit, si præses absens proponatur^q. Sic uacante Roma Imperatoris folio, pontificis ipsius autoritas exquirenda est^r. Sic magistratibus municipalibus copiam sui non facientibus, alij iudices tutorem dare possunt^s, & si qua similia. Cæterum & iusta ille excusatione utitur, qui suam utilitatem alienæ præfert: Alpibus enim (ut inquit Accursius) ille perit qui se plus diligit ullum, *Μισοῦ* (ait Euripides) *σοφιστὴν ὅστις οὐκ αὐτῷ σοφός*. id est, Odi sapientem qui sibi nihil sapit. Quamuis igitur ad usque certum tempus domum tibi locauerim, si interim in usum meum ea mihi sit opus, potero te eiicere^t. Quamuis procuracionem rerum tuarum ad aliquid tempus susceperim, si proprijs negotijs occuper, iure rerum tuarum curam deprecabor^u. Quamuis ex lege lapides uel materiam, quæ in agro meo sit, uendere cogar: si tamen ea mihi usus sit, nulla me ratio^x coget, ut alienum commodum proprio præponam. Sic & cum ex flumine publico ius aquæ ducendæ princeps concedit, intelligitur eatenus concessisse, quatenus in publicum usum necessaria non sit^y: non enim thermis, non nymphæis aut balineis ex eo diplomate illatum damnum existimari debet. Sic & cōsuetudo, qua quis in nemore alieno ius arborem cædendi uel pecora pascendi habet restringitur, quatenus in usum suum dominus non indigeat^z. Sic & arbiter negotiorum suorum mole oppressus aliena tutō omittet^a, nam & qui non nisi quatenus facere potest conuenitur, eo priuilegio non utitur, cum actor pari calamitate affectus est^b: & qui aduersus quemcunque hominem patrocinari promittit, ut aduersus seipsum dicat cogi non poterit^c. Excusandus & ille est qui officij sui necessitate adactus aliquid facit: ut cū filius uel libertus tutorio uel procuratorio nomine patrem suam, in ius uocant^d, nec enim tū ueniam eos impetrare oportet, quod & in eisdem personis receptum est, cū procuracionis uel tutelæ muneri deseruiētes inofficiosum testamentum dixerūt, tametsi non obtineant, legato eis instituta succumbant, non tamen calumniæ notam subibunt^e: nam & qui ex iussu testatoris aliqūe manumittit^f, qui legis imperio obsequēs facinorosum cepit, præmio nullo dignus est^g, cum muneri imposito uterque potius recte defunctus dicatur, quā sponte adactus, rem præmio dignam uoluisset exequi. Sic & iudex qui ex officij necessitate inter partes de fundo ius dixit, non poterit propriæ sententiæ exceptio ne reiici, si alio iudicio fundum ad se pertinere intendat^h, si uero alij iurisdictionem

mandare potuit sibi imputet. Nam & generaliter propter necessitatem à iure com-
muni discedimus, cum enim humanis in actionibus plurimum consensui tribuatur
qui ex necessitate agit, non ideo consentire^k existimatur, quare nec poena sponte de
linquentium plectetur. Sic qui adigente fame propter necessitatem furtum facit,
laqueo non praefocabitur, tametsi municipij lex generalibus uerbis concepta sit.^l
Sed & multa propter necessitatem conceduntur, quae aliàs prohibentur: quapro-
pter metu belli poterunt ciues diuinam domum uel sacram turrim munire, & eis
pro propugnaculo uti^m. Eadem ratione & in ecclesia fas erit hospitem recipereⁿ, &
baptismi sacramentum etiam à seculari conferri^o, ex necessitate enim lex permit-
tit constitutos à iudicibus ordines negligi^p. Vnde & res prohibita alienari quan-
doque propter necessitatem distrahitur^q; & iudex qui merum imperium seu gladij
ius alteri demandare non potest, propter necessitatem tamen iure substituit^r. Sic
& spurij, & ignominia notati homines, quandoque propter necessitatem ab hono-
ribus non reiiciuntur^s. Sed & quoties lex consensum aliquorum requirit,
etiam eis inconsultis, si necessitas subsit, recte agitur^t, quod pluribus
exemplis à recentioribus productum est^u. Illud tamen sciens
dum, quae necessitate suadente constituta sunt, ea cessante
aboleri: quoniam quod contra regulas iuris pro ne-
cessitate statuitur, solum sibi locum uendicat qua-
tenus subsit necessitas^x. Sed & non solet
haec excusatio his prodesse, qui se
sponte ei negotio intruserunt,
unde necessitatem futu-
ram prospicere
potuerunt^y: quapropter
Agareni milites eo praetextu
quod à principibus suis praeter su-
randi impunitatem alia stipendia non
percipiant, excusandi non sunt, quis enim eos
compulit ut talem militiam sequerentur, quod &
Angelus scripsit^z.

^k l. cum fidei. de

^l c. si qs. de fur.

^m l. e. c. c. de

ⁿ xlij. dist. nulli.

^o c. sancti. de co

^p Bart. l. c. n. de

^q l. ij. C. de pat.

^r l. placet. C. de

^s l. eos. l. spurij.

^t l. tutor qui re-

^u l. c. c. c. de

^x l. senatus. de

^y l. si fideiusfor.

^z Ange. l. ij. §.

¹ c. in ead. ff.

² ad l. rhod.

³ l. c. c. de

⁴ l. c. c. de

⁵ l. c. c. de

⁶ l. c. c. de

⁷ l. c. c. de

⁸ l. c. c. de

⁹ l. c. c. de

¹⁰ l. c. c. de

¹¹ l. c. c. de

¹² l. c. c. de

¹³ l. c. c. de

¹⁴ l. c. c. de

¹⁵ l. c. c. de

¹⁶ l. c. c. de

¹⁷ l. c. c. de

¹⁸ l. c. c. de

¹⁹ l. c. c. de

²⁰ l. c. c. de

²¹ l. c. c. de

²² l. c. c. de

²³ l. c. c. de

²⁴ l. c. c. de

²⁵ l. c. c. de

²⁶ l. c. c. de

²⁷ l. c. c. de

²⁸ l. c. c. de

²⁹ l. c. c. de

³⁰ l. c. c. de

³¹ l. c. c. de

³² l. c. c. de

³³ l. c. c. de

³⁴ l. c. c. de

³⁵ l. c. c. de

³⁶ l. c. c. de

³⁷ l. c. c. de

³⁸ l. c. c. de

³⁹ l. c. c. de

⁴⁰ l. c. c. de

⁴¹ l. c. c. de

⁴² l. c. c. de

⁴³ l. c. c. de

⁴⁴ l. c. c. de

⁴⁵ l. c. c. de

⁴⁶ l. c. c. de

⁴⁷ l. c. c. de

⁴⁸ l. c. c. de

⁴⁹ l. c. c. de

⁵⁰ l. c. c. de

ANDREAE ALCIATI

IVRISCONS. DE VERBORVM SI-
GNIFICATIONE LIBER
SECVNDVS.

UPERIORE libro, quo à nobis de eo intellectu tractatum fuit,
qui ex proprietate sermonis assumitur, potuit & quidnam impro-
prium sit, quod Graeci *ἑνὸς* dicunt, cognosci: nimirum ut impro-
priū dicatur, cū quancq; rem non suo nomine appellamus: quo uitio
Tyronem suum M. Cicero epistolarum libro XVI. arguit, qui
ualetudini fideliter inseruiendo scripserat, quod aduerbium alieno loco positum, ut
improprie dictum ipse non probat. Illud etiam improprium censi uulgo tradi-
tur, quod cum aliqua adiectione, non autem simpliciter profertur^a, ut cum fratrem
patrualem dicimus, cum patruum magnum: quapropter in lege municipali quae
fratrem uel patruum matri praefert, huiusmodi uocati non intelligentur^b. Sed
quid in sorore, quam uterinam appellant: & proprie sororem esse cum in secundo
gradu sit receptius est, quae uterina non propter improprietatem, sed ratione diffe-
rentiae dicitur^c. Sicut & pronepos & proauus proprie nepos atq; auus est, quoniam
praepositio illa ordinem non abusionem ostendit. Ad improprietatem quoque di-
ctiones illae trahuntur, quae ex larga quadam significatione quippiam denotant:
cum enim proprium sit quod uni soli conuenit, non caret abusu qui latiore uerbo
id designat, quod peculiari uoce dicendum erat: ut cum lex Iulia quod adulterium
est, stuprum dicit^d: uel cum lex, manumittuntur inquit, apud proconsulem tam li-
beri q; serui: quod enim ad liberos attinet, manumissio improprie dicitur^e. Sed &
cum emphyteota, uel qui uectigalem fundum à municipibus habet, se dominum
appellat, improprie loquitur: quoniam uere dominium est, quod directum uoca-
mus^f. Illud tamen dubium non est, sub genere suo quamlibet speciem proprie com-
praendi, quod à nobis alibi diffusius explicatum est. Igitur in hac specie illud prodi-
tum pro regula est, uerba secundum improprietatem intelligenda non esse^g; quod
tamen perpetuum non est, sed pluribus casibus coarctandum. Quorum ille ampli-
simus, quando subiecta materia aliud suaderet, ut cum dominus remissionē colono-
ob sterilitatem dans, uerbo donationis utitur^h, intelligitur enim potius transactū,
& ideo subsequuta ubertate repetetur. Sic emptor fundum dari à uenditore stipu-
latus, secundum contractus naturam intelligitur, ut si uenditor dominus non sit,
sufficiat translata usucapionis facultasⁱ. Nam & qui uendere se tibi insulam asseruit
ut aliam reficias, non ideo uendidisse censebitur, & idcirco praescriptis uerbis agen-
dum erit^k, semper enim subiectae materiae ratio quid ferat perspicendum est. Con-
stitutio Titium syndicum meum, cum procuratorem debuissim dicere, nihilominus
erit procurator: idem si substituo dixissem^l. Sic monachus cum in professione sibi
reseruari proprietatem fundi dixisset, responsum est de usu accipiendum. Sic si iu-
sto praetio fundum in emphyteosim me tradere dicam, non emphyteosis quae modi-
co praetio conceditur, sed locatio erit. Eodem modo cum Princeps accepta pecunia
feudum se mihi donare dixisset, placuit uenditionem esse. Sic cum fenerator obla-
tas usuras donare se debitori dixisset, respondit Baldus non donationem, sed resti-
tutionem

^a Bar. §. quae sit

^b l. l. lucius. de

^c leg. iij.

^d doct. l. j. C. de

^e suc. ed.

^f Socy. consil.

^g 25. in. iij.

^h l. inter liberos

ⁱ de adul.

^j l. ij. de off. pe.

^k l. j. si ag. ue-

^l sig.

^m l. non aliter. de

ⁿ leg. iij.

^o l. j. si uno. loc.

^p l. si stipu. de

^q usur.

^r l. insulam. de

^s praeser. uerb.

^t Felty. c. intan-

^u tam. de sym.

tionem censerim. Alius est casus quo uerba improprie accipiuntur, quoties mens contrahentium, uel testatoris hoc suadet, non enim semper proprijs uocabulis uti possumus^m, & intentioni uerba subseruire debent. Et ideo ex contrahentium mente uendidit, interpretabimur id esse quod permutauit: & locationem pro conductione, & emit reditus annuos, pro eo quod est conduxit. Sic & in testamento, cum dominus seruo suo legasset aureos quinq; quos in tabulis rationum ei debebat, sufficit quod naturaliter tantum debebatur^o; nam nec testatores omnes sciunt iura, & ideo non refert filio dicant se relinquere iure institutionis, an solum dicant, se assignare. Et qui filio dixit se Titium tutorem dare usq; ad X X V. annum, post annos pupillares non tutorem sed curatorem constituisse uidebitur^p. Alius est, cum ex proprietate intellecta uerba contractum redderent nullum, ut enim actus sustineatur, accipietur etiam impropria interpretatio; quapropter filiusfam. defuncto patre qui hereditatem sibi delatam adire se dixerit, immiscuisse ei se censebitur^q, quoniam ut actus ualeat fiet impropria interpretatio, nec ex illis uerbis sumetur coniectura nesciuisse eum an necessarius esset. Sic & cum aliquis Titiam & suos instituisset, de filijs intellexisse responsum est, tametsi extra potestatem suam essent: licet enim filijs sui haeredes proprie sint, qui in patris manu ex lege X I I. tabu. erant, tamen ne substitutio corruat, etiam suos haeredes in foemina intelligemus, quos ipsa in potestate non habet, nec habere potest^r. Sic pater filium & nepotes instituens ordine successiuo contra naturam coniunctae instituisse uidebitur, tanq; id fecerit ne se uiuente mortuo filio praeteritione testamentum rumperetur^s. In sententijs quoq; iudicum fit eadem interpretatio; unde si alij fundus alij usufructus adiudicatus sit non erit usufructus communicandus, ne uideatur id iudicatum quod in iudicis mandato non continetur^t; qui enim familiae heriscundae disceptator assumitur, non communicare, sed diuidere debet. Sic cum proximum agnatum iudex tutorem se dedisse in decreto asseruisset, respondit Bartolus, dedisse, id est datum confirmasse intelligendum^u, in libellis uero iudicialijs huiusmodi expositio facilius admittitur, cum ex partium intentione soleant declarari^x, quod & in testimonijs receptum est^y. Fit enim semper interpretatio, ne discordes & periuri testes sint, idem ne pugnantia inuicem dicta uideantur; semper enim etiam in quacunq; materia repugnantia huiusmodi excludenda sunt, & scripturae scripturis concordandae, & si qua diuersa uel discrepantia uidentur, conciliari inuicem debent^z. Sed & ne elusoria dispositio reddatur, uerba improprie accipientur, quod ea specie constitutum est, cum Rom. Pontifex alicui ciuitati sacris interdixit, licet enim Ciuitas proprie solum intelligatur quatenus moenia ambiunt, tamen hoc casu etiam de suburbijs actum creditur^a, alioquin nullius effectus huiusmodi esset abominatio: nam & eadem ratione usu syluae legato Hadrianus constituit usufructum debere^b, quia nisi liceret legatario cadere syluam, nihil ex huiusmodi legato consequeretur. Idem cum qualitas personae a proprietate uerborum nos recedere suadet, ut cum pater filio pro falcidia sua legat, intelligitur enim de triente iure naturae debito^c; nam & si uir imperitus quicq; dixerit, non proprie, sed crassa minerua accipiendum erit, quod maxime in his obseruandum, qui uulgaribus & simplici modo quicquid in buccam uenit effutunt^d. Sic seruus qui sibi licere possidere stipulatus est, de simplici detentatione, non autem ciuili possessione intelligitur^e, quod etiam ad testes productum est, qui de his testimonijs perhibent quae uiderunt, nec possessionem quatenus iuris est diffinire sciunt.

sciunt. Ex absurdo quoq; ut euitetur impropria significatio accipi poterit, quoniam regulariter traditur semper ita legem interpretandam, ut absurda non tollerentur^f. Quapropter lex cum qui furti pactus sit ne damnaretur, infamia notans, de pacto gratuito non intelligitur^g, id quippe inhumanum esset. Sic ubicunq; uerba legis ad absurdum trahi possunt, partes iudicis erunt decreto rem temperare, quoniam tali casu non uidetur haec fuisse legis mens^h. Sed & in edicto praetoris quo patres sine uenia in ius uocari nequeunt, parentes non proprie tantum usq; ad tritauium, sed omnes in infinitum accipiemusⁱ, quoniam hoc honestius esse lex ait, & ex his sequitur, cum lex dicit in ambigua uoce legis, eam potius accipiendam significationem quae uitio caret^k, censerim ambigua uocem quae proprie unum, improprie aliud significat: propter uitium enim ad proprietatem illam non attedemus, cum & generaliter receptum sit, nunq; legem ita interpretanda, ut iniustum aliquid aut rationi contrarium inducat^l. Saepae, ait Iulianus, animaduerti hanc partem edicti habere nonnullas repraesentationes^m, decreto itaq; ista temperari debebunt, & quae sequuntur. Caeterum illud generaliter fatendum est, semper fieri interpretationem uerbis improprie acceptis, quoties de mente uerisimili constat, quae ex consuetudine patrisfam. uel loci in quo uersatur, potest deprehendi, itemq; dignitate, charitate, necessitudine, ex his quae praecedunt uel deinde subsequunturⁿ: idemq; quoties aliqua ratio hoc suadeat, nam sicut uerba generalia ex q; plurimis a me superiori libro expositis causis restringuntur (quod citra abusu suum intellectum fieri non potest) ita etiam improprie accipiuntur. Sed nunquid ut uerisimili menti obsequamur, poterunt uerba non solum improprie, sed impropissime quoq; accipi? Et Aret.^o Iasonq;^p negant, maximae improprietatis rationem ullam esse: quapropter si testator dixerit se filijs suis pupillis talem curatorem dare, non existimabitur datus tutor^q; nam & si quis fundum leget, cuius solus usufructus ad se pertinebat, eo mortuo nihil debebitur^r. Sed tamen in contrariam sententiam frequentius itum est, ea in specie quando pater filiae relinquit pro sua falcidia, impropissime enim de legitima iure naturae debita intelligitur^s. Idem cum quis dicit se legare monumentum, intelligitur ius mortuum in illud inferendi^t. Cum pater se filiae relinquere iure restitutionis dixit, de institutione intelligitur^u, nam non omnes sciunt uerbo instituendi uti, unde satis est, si id quoquo modo enuntiatur quod aequae polleat. In instrumento mandati dictum erat, dominum constituere Titium asinum ad defendendum causam, respondit Hostien. procuratorem recte constitutum uideri. Quo argumento cum executor in testamento adiectus esset his uerbis, Titium dilapidatorem bonorum meorum esse iubeo^x, respondit Baldus sufficere, nam & testator qui legatum reliquerat donec filius in tutelam suam peruenisset, non de X I I I. anno, sed quinto & uigesimo etiam per summam improprietatem intellexisse creditur^z. Accedit his quod etiam nutu legata uel fideicommissa relinqui possunt^a, quanto magis quomodocunq; conceptis uerbis id poterunt. Quo fit, ut qui sibi ipsi legare se clientulum dicat, absoluisse a clientela iure (uassallitium uocant) hominem censeatur^b; & qui filium suum uiuum & mortuum Sempronio legare se dicit, in uita tutorem Sempronium facere, post mortem illi substituere credatur^c. Vir locuples qui paupertatem suam Titio relinquere professus sit, de uniuersis facultatibus intelligatur^d. Nec me mouent quae in aduersam partem adducuntur, quoniam in eis coniectura uoluntatis non suberat, uel error profectus in aperto erat^e, ut merito aliud constituendum necessario fuerit. Nam & si uerbis utamur quae salua ratione Latini sermonis alium casum non comprehendunt, non est dubium eis standum

f l. Plautius de eis standum esse: nec enim aliter q̄ congruo sermone uoluisse quentē loqui credi-
tur: si tamen alia mens appareat ea praeualere debet, praesertim cum de rustici ho-
minis, & bonarum artium imperiti, interpretanda uoluntate agitur. Nam & sacer-
dos q̄ in sacri lauacri mysterio baptizo te, dixerat, in nomine patria filia spirita san-
cta, christianum recte baptizasse aestimatus est^b. Quid si sermone aliquo usus quis
proponatur, qui ex obsoleta r̄atum antiquorum obseruatione sustineri pro idoneo
possit: Et eius rationem nō haberi duobus exemplis patet: Alterum est, cum labole-
nusⁱ ueste, mundo, ornamentisq̄ muliebribus legatis, omnem uestem & mundum
deberi respondit: quia illa demonstratio muliebria, neq̄ uesti, neq̄ mundo applica-
ri salua ratione recti sermonis potest, & tamen ex Non. Marc. constat ueteres mun-
dum etiam neutro genere dixisse. Lucilius: Legauit quidam uxori mundum omne.

Alterum est, cum filijs centum testator reliquisset, etiam de filiabus actum Vlp.
scripsit^k: quia filiorum appellatione, etiam foemine continentur: & tamen ueteres
datuum casum non filiabus, sed filijs dixerunt, quod exemplo Naeuij & Plauti
Priscianus ostendit: ut appareat non ex eo quod masculinum concipiat foemininū,
sed ex proprietate sermonis sententiam Vlpiani potuisse defendi, nisi ille obsoletam
ueterum declinationem neglexisset: affectatus enim hic loquendi modus Iurecōsul-

l i. ij. §. post tis nostris^l, sicut & ceteris prudentioribus, semper molestus fuit. Memoria teneo
hos quoq̄, de magni quendam nominis Grammaticum, cuius etiam commentarij pleriq̄ extant,
orig. iur. his uerborū foetoribus poenitus immersum, cum Mediolano Bononiā esset iturus,
equum à Veterinario certa in dies mercede conduxisse, deinde remisso equo, per li-
teras Veterinarius certiore fecisse, ut in tale diuersorium iret, equum suum acce-
pturus: Veterinarius non iuerat, quod chirographum nō intellexisse assereret, inte-
gramq̄ lapsi temporis mercedem petebat, eius epistolae uerba haec erant: Pegalus
qui me tollutim succussit, apud campanę peluis copā erit, inde petito, phoretumq̄
ex eo tempore praecidito. Quaesitum est, uter aequiorem causam haberet, & eorum
consensu qui de re pecuaria ius dicebant, placuit literatorem condemnari, qui igno-

rabili huiusmodi sermone uti non debuit: cum traditum sit, qui ad aliquem scribit,
tali idiomate uti eum oportere, quod intelligi ab eo ad quem literae dantur possit^m,
alioquin huiusmodi testationes damnum ei nullū inferre. Quapropter Romanus
homo qui ad Graecum scribat, non Latine, sed Graece conceptis uerbis uti debetⁿ.
Sed an quod de improprio sermone diximus, etiā in ficto obseruandū erit: & si fi-
ctus casus non solum ratione effectus, sed etiam nominis aequiparatus est, satis pu-
tauerim quod de uero constitutum est, etiam in ficto obseruandum. Vnde lex quae
ingenuo priuilegium aliquod concedit, etiam in liberto obseruabitur, cui ius inge-

o l. cū ex oratio nūitatis per natalium restitutionem, seu annuli aurei, indultum à principe sit^o. Et re-
lictum Titio si legitimos filios ex se reliquerit, ei praestabitur, qui naturalem relique-
rit, beneficio principis natalibus restitutum^p. Sed & ciuibus à Republica concessum,
eis quoq̄ dabitur, qui ex priuilegio ciues sint, quantum sit tamē eorū respectu quē ab
q̄ Bar. l. si mari- ipsa Republica proueniūt^q. Sic si lex municipij ad duumuiratum neminē admittat
tus. §. legis, nisi sit originarius, alienigena quoq̄ recipietur, qui ius ciuitatis hac forma impetra-
de adult. uit, ut pro originario ciue habeatur^r. Sic lex quae in haerede loquitur ut haereditate
r Bar. d. l. oēs adire cogi possit, & restituere, in bonorum quoq̄ possessore locum habet, qui & effe-
populi. ctu & nomine pro haerede habetur^s. Sed si respectu nominis solum sit aequatio, tūc
s l. j. §. bonorū aliud dicendum est, ut in filiosam, quem lex dominum interpretatur, etiā uiuente
ad treb. patre

patre, non intelligetur generali dominorum appellatione de eo actum^t. Sed & si t
cenforia lege cautum sit, ne uniones aut gemmae in muliebri mundo habeantur, de
adulterinis & suppositiis non existimabitur ueritum^u. Theodosij tamen constitu-
tio quae uellera sacro murice intingi non permittit, etiam adulterino colore fucari
prohibet^x: sed id propter existimationem hominum receptum est, & ne facile, re-
bellibus esset tyrannum imperatoriae maiestatis purpura aut uera aut fucata ami-
cire, quod ex Amiano Marcellino constat: qua ratione Andre. Siculus^y cum lege
artificum caueretur, ne peregrinos pannos praeterq̄ coccineos habere liceret, excu-
sari eum respondit, qui fucato cocco intinctos habebat. Hinc est, quod si alicui reli-
ctum sit cum legitimae erit aetatis, ante X X V. annum nihil debebitur, tamen si ue-
niam aetatis impetrarit^z: is enim licet in his quae à principe proueniunt omnino
pro maiore habeatur, quantum tamen sit ex testatoris uoluntate aliud est, qui con-
silij maturitatem in eo spectauit, quae à natura, non à principe indulgetur. Potes
(dicebat Phauorinus ni fallor Imperatori) hominibus Barbaris ciuitatem Ro-
manam dare, uocabulis nominibusue barbaris non potes, quod ea à naturali ci-
uium usu uim atq̄ proprietatem accipiant. Quid rursus si non ratione nominis,
sed solum effectu aequatio fiat: Et hic tractatus ad interpretationem pertinet, & re-
gula est: Quae de casu uero disposita sunt, ad fictum quoque extendi^a: quoniam fi-
ctio ueritatem imitatur, & aequae ac ipsa ueritas pollet. Hinc est, quod lex Aquilia
quae datum hero, id est domino, damnum resciri iubet, etiam quod haereditati i-
centi illatum est ulciscitur^b. Hinc edictum praetoris condemnatos iudicio publico
notans, in eis quoque qui ficto condemnati sunt locum habet^c, ut quia quis sit con-
fessus, quē lex pro condemnato habet. S. consultum Macedonianum in Republi-
ca quoque obseruabitur, quae filiosam, mutuā pecuniam dedit^d, & tamen Respu-
blica fictam personam sustinet^e. Sic leges pleraeque poenales, quae facientem gladio
insequuntur, etiam de eo intelliguntur, qui per alium facit^f. Qui pecuniam à reo pe-
tere arbitri sententia sub poena uetitus est, nec à fideiussore quidem eius petet^g.
Non tamen regula huiusmodi perpetua est, sed pleraeq̄ habet exceptiones, ut cum
diuersa ratio aliud in casu uero, aliud in ficto suadet^h: quapropter procurator ad
exigendum accepto ferre non poterit, tamen si acceptilatio ficta sit solutioⁱ, id enim
donationem contineret, de qua huiusmodi mandato non censetur actum. Sic S. con-
sultum Trebel. de haerede uerba faciens, in fideicommissario locum nō habet^k: nec
enim per fideicommissarium tabulae testamenti, sicut per aditionem haeredis susti-
nentur: nec tamen negari potest, quin fideicommissarius effectu censeatur haeres^l.
Eadem ratione edictum praetoris, ei qui negotia alterius gesserit actionem eo no-
mine promittens, locum non habuisset in eo qui haereditaria negotia gessisset, nisi
& id praetor expressim cauisset^m: qui enim uiuentis negotium curat, affectione quae
dam motus uidetur, quae ei obesse non debet. At qui haereditatem uacantem extrin-
care nititur, non uidetur tam ex obsequio laude dignus, q̄ ex curiositate quadam
nimia repraendendusⁿ. Non procedit praedicta regula etiam, quando uerisimile est^o
id actum, ut in casu uero tantum dispositio perficeretur: Veluti cum quis iurat se so-
luturum, non poterit id compensare quod eo tempore sibi debebatur^p: quod si ex
noua causa incipiat deberi, aliud forte esset, quod Barto. sensit^q. Sic cum uerba
personae inhaerentem qualitatem respiciunt, apparet id actum, ne per alium fiat^r:
unde & initiatus qui publice macellum uel tabernam exercere prohibetur, poenis
d legis non

l. i. suis. de lib.
et po. Bart. l.
sciendum. qui
sat. cog.
l. j. §. hoc aut.
de fonte.
l. ij. C. de
uest. olob.
Barb. consi.
29. ij.

l. fin. C. de his
qui uen.

l. fin. de mag.
con.

l. liber. j. §. si
seruus. ad l.
aquil.

c Bar. l. i. cū. de
infā.

d l. nihil. ad ma-
fīd.

e l. mortuo. de
fid.

f l. diuus. de sal.
g l. aduersus. de
arb.

h l. illud. de pet.
bare.

i l. non abstulit.
C. de nouat.

k l. j. §. deniq̄.
ad treb.

l l. postulate. ad
treb.

m l. ij. §. haec
uerba. de neg.
gest.

o glo. l. culpa. j.
titu. j.

p c. ad nostrā. j.
de iur. iur.

q Bart. l. ampli-
us. rē rat. ba.

r l. ij. §. si pe-
qd q̄q̄. iur.

legis non cohercebitur, si per alium exerceat^r. Sic & lex collegij cum qui exercuerit
 artem uilem ab honore excludens, non intelligitur illi notam inferre, qui ipse
 mercimonijs nō praeuit^s, quamuis seruorum institutorumq; opera ea in re usus pro
 ponatur: nam & M. Crassus, haud dubie Romanorum nobilissimus, huiusmodi
 artificum seruorum opera diues factus est, ut Plutarchus tradit. Censetur autem
 personae qualitatem respexisse, cum natura rei hoc suadet^t, uel cum uerba hoc ex
 primunt: ut si dicatur, Personaliter, per se, proprijs manibus, ipsemet, & si qua simi
 lia^u, quamuis huiusmodi uerba non adeo efficacia sint, ut tamen rei natura ratioq;
 legis non praeualeat^x. Sic & testator apposita conditione, si haeres sine filijs legiti
 mis, & ex legitimo matrimonio conceptis decesserit, non intelligitur de his sensisse,
 qui per subsequens matrimonium, uel per rescriptum principis, iusti filij effecti sunt,
 quia illa uerba naturam respiciunt, non legis fictionem^y. In materia quoq; stric
 ta, & quae ad literam debeat intelligi, non fiet huiusmodi interpretatio: quapropter
 Rom. Pontifex, si beneficium quod morte uacauerit conferri tibi mandauit, isq; sa
 cerdos non mortuus sit, sed alijs priuatus, exautoratusue, mandatum extingui
 tur, in quo de morte naturali actum, non de ciuili praesumitur^z: huiusmodi enim
 gratiae ad beneficia anguste accipiuntur, nec in eis licita est extensio. Sic Iustiniani
 constitutionem^a, aduersus eos latam, qui rei alienae uacuum possessionem occu
 pant, receptius est in eo non obseruari, qui rem haereditariam occupauerit, haeredi
 tas enim improprie uice personae fungitur. Quapropter cum lex municipalis rem
 uenditam iuberet publico praconio proscriptione^b; certis locis diuulgari, & nisi
 intra sex menses contradictum fuisset, quamlibet personam, etiam si uniuersitas
 esset, excludi. Respondit Raph. & Ias.^b haereditatis iacentis illabefacta esse iurat
 quod & mihi placet, tum propter decreti duriciem, quo sex mensium praescriptio
 aduersus iuris communis regulas inducitur, tum quod haereditati ipsi negligenti
 tiam imputare non possumus: quod si eo casu lex iuberet, ut quicumque in re,
 uel ad rem ius haberet, illud ostenderet, putarem excludi haereditatem, is enim ius ad
 rem habebat, nempe ius adeundi, quo rem consequi potuisset^c. Et ex his con
 sequens est, ut leges municipales, si correctoriae sint, uel limitatoriae, ad casum
 fictum non trahantur, idq; uulgò receptum est: cum enim haec interpretatio ex
 extensione fiat, in his nullum esse extensioni locum constat^d, nisi in casibus quos
 infra loco suo attingemus. Qua ratione nec in poenalibus, odiosisue casus fictus
 comprehenditur^e: idem si dispositio taxatiue concepta proponatur, ut cum quis
 se pro facto suo tantum obligauit^f. Idem in dispositione hominis dicendum,
 cum casus fictus sub uerbis comprehendendi non potest^g: qua de re diffusius sequen
 ti libro tractabitur. Et ex his quoque ardua illa quaestio finiri potest, an appella
 tione mortis, de morte quoque ciuili accipiamus, in quo regula est, non acci
 pi^h, quia uis uerborum talem sensum non patitur. Si tamen mors ciuilis omni
 no eiusdem effectus quo ad id de quo agitur sit, tunc ex interpretatione de ea
 quoque actum censebitur. Vnde si sit dictum, societatem morte finiri, etiam pub
 licatione finiturⁱ: & sicut mortuus non impedit, quo minus sequens agnatus pro
 ximus sit, ita & deportatus^k. Et pactum de dote in casum uxoriae mortis lucris
 facienda, etiam in eum casum intelligitur, cum in religiosum monasterium secess
 sit^l: nec enim uerisimile est uoluisse maritum hoc casu expectare, exigendaq;
 dotis moram pati, donec naturaliter uxor fatoungeretur, quae indiuiduam uitae
 consuetudine

^r Cle. j. de uita
et ho. cle.

^s l. humile. C. de
inc. nup.

^t d. l. iij.

^u l. i. uenimus. C.
de erog. nul.
an.

^x l. diuus. de fal.

^y Alex. a. confi.
3. in. 7.
c. innotuit. de
elect.

^z c. susceptum.
de resc. in 6.

^a l. fin. C. unde
iu.

^b Ias. l. si is q. p.
empt. 7. no.

^c l. inde. §. idē
iul. ad l. agl.

^d l. mo. §. et qd
si tantum.

^e Ro. cōfi. 436.

^f Bart. l. si sic.
de uerb.

^g l. si cū dote.
so. mat.

^h l. ex ea. §. in
sulā. de uerb.

ⁱ l. actione. §.
publ. pro soc.

^k l. j. in fi. de cō
tra tab.

^l l. deo nobis. C.
de ep. et cle.

consuetudinem contempsit, sicut nec tunc dilationis ratio habetur, cum quis in eo
 rum religiosorum albo se professus est, qui omnino ex instituto suo sint incapas
 ces^m. Idem in his qui in metallum damnati sunt, & serui poenae fiuntⁿ: nec enim
 speratur fore, ut hi unquam liberentur, ut merito eorum inter sit mortem expe
 ctare, unde seruitutem illam morti comparamus^o: & si fortē accidat ut indul
 gentia principis restituantur, iam non illi, sed alij nouique homines existiman
 tur^p. In deportatis uero spes haec restitutionis non omnino extinguitur, eo
 rumque interesse existimatur, ut mors uera expectetur, quod in eo responsum est,
 qui post mortem grauatus erat fideicommissum restituere^q: possidebit enim post
 publicationem fiscus, donec morte extincto reo, dies fideicommissi uenerit.
 Ceterum in casibus quoque quibus permixta non est extensio, sed uerbis sta
 tur, nunquam appellatione mortis de ciuili intelligimus, ut in Pontificis Ro
 mani gratia, qua in casum mortis mandatur alicui prouideri, sacerdotiumq; con
 ferri^r, in his enim praeterquam si motu proprio indultae sint^s, sit stricta inter
 pretatio. Et haec, quod ad improprietatem fictionemque pertinet, haecenus.
 Ex usu accipiuntur uerba generaliter in quacunque materia, etiam poenali:
 quoniam is communis loquendi usus proprietati quoque uerborum praeualeat,
 dum tamen ex autoritate prudentium originem traxerit: nec enim dubium est,
 ex autoritate doctorum, propriam quoque significationem duci^t: quantaq; eius
 uis sit, ostendit Cicero, qui quandoque usum optimum magistrum appellat,
 quandoque omnium magistrorum praecepta superare asserit. Horatius quoque,
 Multa renascentur quae iam cecidere, cadentq;. Quae nunc sunt in honore
 uocabula, si uolet usus. Quem penes arbitrium est, & ius & norma loquen
 di. Quintilianus libro I. capitulo V. Autoritatem, inquit, sermonis consue
 do superat. Et inferius: Consuetudinem sermonis, uocabo consensum erudito
 rum. Sulpitius Apollinaris apud Aulum Gellium, non solum uerborum com
 munium uerae & propriae significationes usu mutantur, sed legum quoque ipsa
 rum iussa tacito consensu obliuerantur. Bartolus^u tamen, quod ex communi
 usu dicitur, non esse ex propria significatione asserit, sed potius *εχρηματισμῶν*, seu
 ex figurato sermone dici: quoniam naturalis rei significatio, autoritate populi
 immutari nequit^x. Et ideo existimauit Saly. cum lege municipali caueretur, uer
 ba ex propria significatione accipi debere, in ea intestatum non censi pupill
 lum, qui etiam si uoluisset testamentum facere iure prohibetur: quoniam id ex
 communi loquendi usu, non ex propria significatione est^y. Addunt alij, idem
 esse si lex mandet uerba nullo extrinsecus addito intelligi^z. Sed in hanc ego sen
 tentiam minime iuerim, qui supra ex opinatissimis scriptoribus ostenderim, pro
 prietatis uerborum uim, & ius penes usum esse: unde enim uocabula inuenta
 nisi ex hominum usu? Si quidem uetustissimam linguam Chaldaeorum seu He
 braeorum fuisse constat, quod & ueteres sensisse uerisimile est, cum apud Assyrios
 inuentas literas, & in Aegyptum per Mercurium, in Graeciam per Cadmum
 Phoenicem, in Italiam per Pelasgos allatas, autorum consensu traditum sit. Id
 & eo argumento Eusebius Caesariensis confirmat, quod literarum nomina apud
 Hebraeos suam significationem habeant, ut Aleph doctrina, Beth domus,
 Ghimel plenitudo, Daleth tabularum &c. cum apud alias gentes nihil signifi
 cent, solumque quaedam in his peregrinae linguae imitatio appareat, ab eo ser
 mone

^m Bar. l. cū pa
ter. §. h. ere
dit. de leg. ij.
ⁿ l. intercidit. in
fi. de condi. et
de.

^o l. ex facto. §. si
qs rog. ij. ad
Treb.

^p l. j. §. si filius.
ad Tertul.

^q l. statius. §. fi.
de iure fi.

^r d. c. susceptū.
de resc.

^s Cle. ne roma
ni. §. sane. uer
fic. moriente.
de elect.

^t Barto. d. l. oēs
pop. iij. q.

^u in. l. labeo. de
sup. leg.

^x l. ij. de usuf.
ea. rer.

^y l. j. de suis et
leg.

^z Ecl. in proh.
decr.

mone alij orti, ex usu & consuetudine, uim, augmentum, naturam suam acceperunt. Quapropter nequaquam credendum est, naturalem rei significationem non posse populi autoritate imminui. Nec uerum est figuratum huiusmodi sermonem dici, cum contra potius is figuratus sit, qui præter usum accipitur, unde & ^{κατὰ λόγον} figura, quam abusum latine dicimus. Arbitror igitur etiam in statutis municipalibus, & quacunq; alia materia communem hunc usum obseruari debere: ex quo consequens est, ut licet appellatione bestiarum solummodo feræ contineantur^a, ut leones, ursi, pantheræ, tamen propter communem usum omnia etiam domesticæ compræduntur^b. Sic in testimonio quod quis possederit, intelligitur, id est detinuerit. Sic in statuto Titium & omnes de eius domo eijcientur, etiam naturales filij eijcientur. Sic arma ex communi usu hodie dicimus etiam Iureconsulti diffinitione explosa^c. Sic testator uxorem suam usufructuariam, dominam, moderatricem relinquens, de solis alimentis, & solita prærogatiua intellexisse censetur. Sic licet maledicere & blasphemare idem significant, tamen ex usu alia fit interpretatio. Sic conductor pactus ne ad pensionem, nisi quatenus gaudere poterit, teneatur, ablati præter eius aliquam culpam ab exercitu fructibus, non tenebitur: quia uulgò non dicimur gauisi, nisi ea re, quæ in nostram utilitatem peruenierit. Sic lex poenam constituens ei qui rem alterius acceperit, non solum de re aliena iure domini, sed etiam propter simplicem possessionem intelligitur^d: id quod propter communem usum. Declaranda tamen hæc est conclusio quibusdam modis. Et in primis uiderentur supradicta in communi usu procedere, quem periti introduxissent, id quod Fabij Quintiliani sententia aliqui affirmant, alioquin imperitæ multitudinis usus nequaquam in animaduersione esse deberet: nam & uulgi opinionem Iureconsultus reprobatur, eum qui promittere obligatus sit, fastidare debere existimantis^e, & Baldus plerumque scripsit, idiotarum usum pro abusu esse. Felynus nec excellentissimos, nec item imperitissimos obseruari iubet, sed mediocres, & ex eorum sententia usum communem constituendum. Sed cum ex mente proferentis uerba accipienda sint, ego aliter finiendum censeo, ut sicut in testamentis patrisfamilias consuetudo spectatur, in contractibus ipsorum contractuentium, ita & in statutis eam sententiam sequamur, de qua uerisimile est ipsos legumatores intellexisse. Si igitur ab excellentissimis facta sint, eo modo loquutos illos uerisimile credemus, quo peritissimi solent: Si ab imperitiis, crassa minus uerba accipientur; nam & Celsus peculium pro reposititia pecunia interpretatur, ex rusticorum senum autoritate, qui pecuniam sine peculio fragilem esse solent dicere^f. Sed & quoties aliqua dictio ex communi usu latius accipitur quam ex proprietate soleret, in dubio ex proprietate accipienda est, si ratio legis non æque ex communi usu militet: exempli causa, Nepotes aui proprie dicuntur, qui eo uiuente concepti sunt, ex usu tamen etiam qui post eius mortem concepti sunt, eo nomine dici possunt: nunquid igitur edictum prætoris nepotibus bonorum possessionem aui decernens, etiam in his sibi locum uendicabit: qui concepti non fuerant? & cum qui conceptus non est, non possit fingi natus, sequitur inter eos nullam fuisse proximitatem: & ideo huiusmodi nepos reijciatur. Quapropter in prædicta municipalis lege, qui rem alterius acceperit puniente, si appareret legem in fauorem eius latam, qui rei dominium haberet, non comprehenderetur possessor, tametsi probaretur ex communi usu rem alterius accipere etiam

^a l. j. §. bestias.
de postu.
^b Fely. i. d. ph.

^c l. armorum. j.
eo.

^d Bart. in rubr.
de op. no.

^e l. quod dictu.
de enic.

^f l. si chorui. de
leg. iij.

^g l. item. de suis
et leg.

etiam cuius sola possessio ad alium pertineret, tum enim uerbi proprietas potius quam usus communis spectaretur. Si uero par ratio secundum utramque significationem sit, tunc etiam communis usus attenditur: unde lex Iulia de adulteriis, non solum in iusta uxore, & quæ in manum uiri conuenerit, locum habet, sed etiam in iniusta^b, id est cum qua matrimonium est, licet non solenniter celebratum, id quod propter communem usum ex Homeri carmine ^{οὐ μὲν οὖν ἐν δόξῃ} quod alibi exposuimus. Cæterum & illud sciendum, ex communipertorum in Latino sermone usu, nihil ad uernaculum idioma inferri: quapropter si latine testator liberis suis tutores dederit, etiam nepotibus dedisse intelligitur, si uero filijs dixerit, aliud estⁱ: licet hæc differentia in uulgari sermone constitui nequeat. Quapropter cum ex communi consuetudine in lingua uulgaris probatum esset, aliter filios legitimos, aliter legitimatos appellari, respondit Alexander^k, non idcirco ad sermonem latinum quicquam inferri, cum latine etiam legitimus proprie dicatur, quem princeps natalibus restituit: quod frequenter in facto disputatum uidi, in his quæ pro testimonio uulgaris lingua dicta erant, ut à communi latine loquentium usu interpretationem non acciperent. Quæ tamen in re ego subsisto, cum uideam & in hoc tractatu, & alijs in locis à Græcæ linguæ significatione ad Latinam argumentari Iureconsultum, ut in glande & ueneno, & longe maior sit uulgaris nostræ locutionis cum latina, quam illi cum Græco sermone affinitas. Nec illud omittendum, communem loquendi usum attendi qui eo tempore fuerit, quo lex ipsa municipalis lata est, non qui postea inoleuerit^l, sicut & in testamentis, cum de interpretanda defuncti uoluntate agitur, is usus probandus est, qui tum erat, cum ille testaretur, non qui deinde admitti cœpit, quem fortè testator ignorauit: tametsi enim lex semper loqui fingatur, id utique uerum est, ut id tamen loqui existimetur, quod à principio legumatores ipsi censuerunt. Quapropter qui hodie est communis usus, olim fuisse non præsumitur^m, nisi adeò antiquitus receptus probaretur, ut ante hominum memoriam inoleuisset. Damnat Tranquillus Claudium Imperatorem, qui filios libertorum in Senatum allegerat, id quod exemplo Appij Claudij facere dixerat, qui & ipse censor libertinorum filios curia non summouerat: ignarus, ut ille inquit, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos, non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. Putauerim tamen, si qua lex ex eo sensu, quem à principio habuerit, iniqua esset, posse ex præsentis usu declarari, ut iniquitas illa emendetur: cuius rei exemplum in Valentis Imperatores constitutione habemusⁿ, qui monachos omnes ab heremis extrahi, & ad ciuitatum munera subeunda compelli iussit, quod edictum adeò execrabile & ab omnibus autoribus damnatum, in corpore tamen iuris adhuc legitur, quoniam alio sensu accipi potest, nimirum ut hi soli plectantur, qui monachismo non ob CHRISTI cultum, sed ad euitanda munera congregati proponuntur, atque hoc modo interpretatione prudentium legislatoris impietas confringitur. Efficax autem communis hic erit usus, si per longum tempus eualuerit, puta decennio, nec enim uerisimile est, posse citius ciuitatem in alicuius uerbi nouanda consuetudine consentire. Probandum igitur erit quod ad huiusmodi tempus attinet, itemque quod ad personas, quæ res ab arbitrio iudicis plurimam

^b l. si uxor. de
adult.

ⁱ l. qd si nep. de
test. tut.

^k Alex. cons. ij.
col. 6.

^l Socy. l. gallus.
§. si ciuis. in fi.

^m Barto. d. l. l. de
beo.

ⁿ l. quidā. C. de
decur.

uim trahit: ut si de eo agatur, quod uerisimiliter sapissime, & à quàm plurimis fieri uel dici soleat, idipsum necessario probandum sit: si uero de eo agatur, quod rarius contingere solet, sufficiet si non à plurimis, sed ab his dictum constet, qui de ea re uerba fecerunt, quàmuis pauci fuisse proponantur: atque ita Barto. sentit^o. Nobis & illud placet, si ex Iureconsultorum libris de huiusmodi usu appareat, aliam probationem non requiri, ut in dictione intestatus, quæ non nisi ex communi usu pupillos & impuberes continet^p: cum enim tales quosque pro intestatis lex accipiat, etiam citra aliam probationem in quacunque lege municipali de his actum arbitramur, quod in his dictionibus quoque producendum est, quæ ex usu contrariam antiquæ significationem acceperunt, ut tyrannus: olim enim boni principes sic nominabantur, quo sensu & Homerus, & Virgilius usi sunt: ut religiosus, & deuotus, quæ olim in malam partem, hodie in bonam ex usu accipiuntur. Ex interpretatione sensus legis accipitur, cum uis uerborum id non significat, sed extensio inducit, de similibus enim ad similia, ei qui iurisdictioni præest, procedere fas est^q, atque ita ius dicere: similis autem ille casus existimatur^r, qui eadem uel maiore ratione nititur, quicquid eiusdem effectus est, tametsi uerbis sit dissimilis, satisquæ est si similitudo sit eius respectu de quo agitur, licet in cæteris differant^s. In fauorabilibus quoque pro simili habetur, etiam quod non æque tanta ratione fulcitur^t. Igitur de similibus ad similia regulariter in lege sit extensio (nam quod ad dispositiones hominum attinet, in sequentem librum reseruauimus) præterquam tribus casibus.

Primus, cum legis correctio induceretur, quapropter solet dici, in correctorijs non permitti extensionem. Secundus casus, cum lex poenalis est. Tertius, cum lex limitatoria, seu ut nostrates doctores dicunt, exorbitans est, utraque uoce non satis proba, nisi quod à ueterum sermone limitatorium minus degenerat: est enim limitare, intra limites suos restringere, unde limitati agri, Plinio libro XVII. Frontino, Agennio, Boethio, & Iureconsultis: nam & Cicero ad Appium: Pulchrum de tua proluxa (inquit) beneficæque natura limitabit aliquid posterior annus: merito & nos limitantia appellabimus, ea quæ à regulis iuris communibus recedunt, generalitatemque legis derogant. De singulis igitur quibusque uidendum. In primo casu communiter ea sententia approbatur, ut in correctorijs licita non sit extensio, quod enim mutatum non reperitur, cur interim firmum esse non debet^u? In uniuersum enim solet dici, legum correctionem semper euitandam^x: quod si leges inuicem repugnare uidentur, debent distinctionum foedere conciliari, nec censebitur absurda subauditio, ut huiusmodi dissidijs obuiam eatur, nam absque tali interpretatione ne mystica quidem Euangelia consisterent, nec quisquam tam caute uel promiscuo domesticoque sermone uti posset, qui non in alicuius repugnantia notam incideret: non enim protinus uociferandum, si quicquam contrarium uideatur, cum iudicij examine adhibito facile sit ambigua dissolui, aduersa separari, uaria discerni, obscura dilucidari^y. Hinc est, quod ne legum correctio inducatur, argumentum à contrario sensu, tanquam ex subaudito intellectu non accipitur, & clausula generalis tunc ad omnia præcedentia aduersus naturam suam non refertur

o d. l. labeo.

p d. l. j. de suis.

p l. nō possunt.

de ll.

r l. nō solū. §. q.

primipilū. de

exc. tut.

s c. nō pōt. in fi.

de præb. o.

t c. fi. de simo.

u l. præcipimus

in fi. c. de ap.

x §. fin. in auth.

de adm.

y l. apud. c. de

furt.

refertur^z. Hinc est, quod in correctorijs, si adsit eadem ratio, non tamen eadem inducitur iuris dispositio, quod & in dispensationibus quoque procedit: non enim aliud est dispensatio, quam iuris communis quædam in fauorem particularem relaxatio, seu correctio, quæ & privilegium dici potest: in his igitur extensio, etiam si eadem uel maior ratio adsit, locum non habet^a. Sunt enim dispensationes odiosæ, & annexam mandati Pontificij formam habent^b, à qua recedendi non potest, merito præfracte nimis, & ad literam tantum accipiuntur. Restringitur prædicta regula, quando ratio in lege expressa est, tunc enim ex ea fit extensio^c: quoniam omnis casus in ea comprehensus censetur, cum ratio legis sit lex generaliter quicquid sub ea continetur decidens: & ita aliquibus uidetur, quædam in sui sententiam adducentibus, quæ non in correctorijs sed in limitatorijs locum habent. Mihi haud sanè uerisimilis, nec ex ueterum mente^d uidetur hæc sententia: cum enim in lege idem sit, siue ratio exprimatur, siue unica tantum adduqueat^e, consequens esset ut regula nunquam procederet, nisi ubi lex ex plurimis rationibus sancita esset: qui casus rarissimus est, imò exceptio inepta etiam esset, cum tunc non quia tractaretur de correctione præcisa esset extensio, sed quia aliqua ex illis rationibus cessaret. Nam & ex eo confutatur hæc opinio, quod receptis fini iuris est, quoties eadem ratio id suadeat, in correctorijs fieri extensionem, de stricta uocabuli significatione ad latam^f: quam significationem quid opus esset respici, si etiam citra uocis generalitatem fieret extensio^g: cum unica in ratione frequentissimum sit omnem legis cardinem uersari. Sensere hoc iuris Pontificij interpretes, dum constitutionem eam, quæ quemcunque religiosum in præfulem alterius religionis eligi prohibet, quoniam correctoria erat, non extendi tradiderunt, quominus in collegam eligi possit^h: tametsi eadem esset ratio, nempe ne disparis conditionis homines socientur. Sensit & Bartolus dum legem municipalem, quæ stantibus filiis masculis, feminae excluduntur, non extendi ex ratione agnationis conseruandæ tradiditⁱ, quæ sola probabiliter adduci poterat. Illud non diffiteor si ex rationis in lege noua expressione appareret contrariam legis ueteris rationem generaliter correctam^j, tunc extensionem permitti debere. Quapropter cum ex lectione statutorum constaret, masculos feminis ubique præferri, & sic iuris communis rationem neglectam, respondi prædictam Bartoli sententiam non procedere, & ideo si lex noua feminis patrum præfert, etiam patrum filios esse præferendos^k. Nam & Iustiniani lex^l uxori inopi in bonis mariti quartam deferens, si tres sint filij uel pauciores, extenditur etiam si nemo filiorum adsit, tametsi plures extant ascendentes: apparet enim propter uxoris inopiam generaliter legis ueteris rationem corrigi, liberos uel ascendentes præferentis: imò tali casu, cum ratio legis ueteris per nouam corrigitur, etiam plerisque reclamantibus^m, putauerim non solum in correctorijs, sed etiam poenalibus simul extensionem permittendamⁿ. Restringitur rursus prædicta regula, in his quæ relatione quadam coniunguntur, nam altero correcto, alterum quoque corrigi censendum erit^o: quapropter lex noua legem Iuliam Virgelliam de uxore loquentem corrigens, etiam in marito correxisse existimabitur: qua ratione & lex in actore corrigens, de reo quoque egisse creditur^p, sic poena imposita uendenti, intelligetur & emptorem distringere^q. Quod tamen

z gl. c. cū singula
la. uerb. priora
tibus. d. præb.
in o.

a c. fi. de postul.

præla.

b c. cui de nō. de

præb. in o.

c Ias. authen.

quas act.

d Imo. §. de uiro

Genim. c. j. de

tēp. ord. in o.

e glo. l. quauis.

C. de fideicō.

f gl. in auth. ut

hi q. obli. uer.

ad curationē.

g cle. j. de elect.

uer. prælatū.

h Bart. l. liberoe

run. j. eo.

i l. maximū. C.

de lib. præb.

k Socy. consil.

30. in j.

l auth. præterea

C. unde uir.

m glof. cle. ij. de

etat.

n Abb. c. fi. de re

scrip.

o l. fi. de ind. uis

dui. fol.

p gl. l. per inter

uallū. de iud.

q l. fi. de accept.

^r c. fin. de uerb. signis. declarandum est, si eadem ratio subsit, alioquin aliud obseruabitur. Ecce, lex prohibet marito, ne uxori ultra quartam bonorum legare possit, non censetur uice uersa prohibuisse, quin quantumcunque uelit marito uxor relinquat: uidetur enim uirorum meliorem conditionem solum fecisse, & id cauisse, ne muliebribus blanditijs seducti, male haeredibus suis consulerent: quod Socinus recte respondit. Eadem ratione crebrius traditum est, si lex sororem à fratris haereditate excludat, non censeri ex aduerso fratrem prohibitum, quo minus ipse sororis haereditatem adipiscatur: quamuis enim ius succedendi reciprocum esse debeat, tamen uerisimilius est, uoluisse legislatorem masculis tantum consulere. Sic & cum lex iubet, quaecunque per fratres cohabitantes acquirerentur, esse communia, responsum est, aë alienum per alterum conflatum, alteri damno non fore, ne in potestate fratris sit alium ad inopiam redigere: uidemus enim plerumque permitti, ut per alium melior conditio nostra effici possit, deterior non possit. Quod in correlatiuis, ut uocant, dictum est, in his quoque procedit, quæ ex lege ueteri regulariter inuicem æquiparantur. Quapropter lex noua inducens, ut quarta quæ ex lege falcidia detrahitur, quo minus detrahatur prohiberi per testatorem possit, in ea quoque extenditur, quam ex Senatusconsulto Trebelliano haeredes retinere possunt, quod tamen intelligendum, cum eadem in æquiparatis subest ratio, alioquin ex nuda principis uoluntate absque alia ratione quicquam indulgentis contra regulas iuris concessa, nec ad æquiparata quidem protrahentur: quod ea in constitutione apparet, quæ correctæ antiquiore lege, centum annorum præscriptionem ad quadraginta redigit, cum in ecclesia loquatur, ad Rempublicam non producit. Rursus hoc intelligendum, ut fiat extensio quatenus correctum fuerit, in eo in quo æquiparatio est facta tantum. Vnde quamuis rei uendicatio, & actio publiciana iisdem passibus ambulant, lex tamen noua in rei uendicatione bonam fidem auctoris requirens, alioquin usucapionem non admittens, ad publiciana experientem non protrahetur, non enim quo ad hoc æquiparantur. Huius autem extensionis, quæ in æquiparatis fit, ratio ea est, quod propter paritatem casibus illis à lege attributam, non nos eam correctionem, sed lex ipsa uidetur augere, sicut in extensione, quam uulgò passiuam uocant, traditum quoque est. Cuius rei exemplum, cum lex minorem uiginti quinque annis testari prohibet, non poterit nec codicillos quidem facere: quoniam generaliter lege antiqua traditum est, qui testari nequeat, nec codicillis quicquam relinquare. Ad hæc pertinent etiam quæ de accessorijs dicuntur, ferè enim receptum est, legem correctoriam ad accessoria quoque trahi, idque dispensationis exemplo: quo traditur, eum qui iure dispensationis sacerdotia duo obtinet, utroque in loco, cum per collegas quicquid tractatur, aduocandum: id enim consequens est concessi sacerdotij, quod pluribus alijs speciebus declarari posset. Idem in his dicendum, quæ sequioris cuiusdam naturæ sunt, & alterius instar reguntur, ut in legitima quæ ex intestatorum successionem formam accipit, nam ea successionem commutata, & ipsam quoque commutari dicimus. Sic lege Iulia Papia correctæ, quæ matrimoniū Senatoris cum liberta prohibebat, illud quoque correctum ceterum, quod ad hoc exemplum traditum erat, nec Senatoris filia liberto nubere posse: cum enim ex una radice uirtutis nascatur, cõsequens est, ut una lege tolli sufficiat. Idem cum extensio ex ui eius regulæ fit, cui licet plus, & id quod minus est: hoc enim argumenti genus etiam in lege correctoria non reijcitur.

^b l. i. ca. uerf. nec occidere. de adul. reijcitur. Et ideo si ex statuto exules & profugi possint impune occidi, utique & uulnerari poterunt, cum filius qui patriam prodidit, occidi ceu hostis publicus possit, uidetur & exhaereditari. Aduertendum enim est, quoniam si argumentum inducitur in eadem specie, cum minus in maiori contineatur, non uidetur id tam per extensionem fieri, quam ex ui uerborum descendere. Si uero in diuersa specie inducatur, non uidetur in correctorijs id permittendum: quapropter qui occidere potest, stuprare non poterit, neque exulis uxorem alio dedecore afficere: quod utique crebriore calculo approbatum est. Sanè in correctorijs quoque fit extensio, cum ad antiquum ius redigimur. Sed dubitatur, de quo iure antiquo intelligendum sit. Ecce, lex municipalis agnatos præfert his qui è latere materno coniuncti proponuntur, Filius sororis gradu proximus haereditatem petebat, quoniam ex lege Iustiniani agnationis iura ei tributa sunt, hancque interpretationem ut ipse compereretur sumendam asserebat, quia hoc modo ad ius antiquum, nimirum XII. tabul. reducebamur: nam & uidemus in legitimationibus fieri extensionem, quia tametsi dispensationes sint, tamen primæuum naturæ ius respiciunt: contrarium uidebatur, statutum enim illud ideo restringitur, quia iuris communis contrarium est. Si ergo ad ius commune reducamur, cessabit restrictio, non si ad legem XII. tabul. quæ iam diu ante sublata erat. Iure autem communi filius sororis agnatus non est, in quam partem & ipse ex coniectura mentis legislatoris, alijsque rationibus transij. Igitur ius antiquum hic accipiemus, quod ante legem correctoriam ex communibus iuris regulis uigebat. Nec legitimationem uerum est esse fauorabilem, quia iuri naturæ conformis sit, sed quia beneficium est principis, in quo fit lata significatio. Ex mente quoque correctoriæ legis fit extensio, cum alias elusoria esset, uel absurdum aliquid induceret. Quapropter Pontificis constitutio, qua gratiam uacaturi beneficij, ad ea quæ post indulgentiam eriguntur trahi prohibet, in concessione quoque à sedis apostolicæ legato indulta seruabitur: absurdum enim esset, plus auctoritatis legato quam Pontifici attributum: regulæque generali traditum est, leges, contractus, sententias, testamenta, semper eam interpretationem accipere, ne quicquam absurdi inducere censeantur. Nam & lex superflua esse non debet, nec facile eludenda. Quapropter lex quæ foeneratores in sacris coemiterijs sepeliri prohibet, & sepultores abominatur, etiam ad eos producit, qui funebri pompæ & feralibus interfunt, & honoris causa funus prosequuntur: cum alioquin non difficulter uel pillo aliquis humani diuinique iuris contemptor reperiretur, qui corpus tumulo conderet, elusoriaque hoc pacto poena legis redderetur: semper enim ita interpretamur, ne elusoria sit lex. Vnde ut id euiteretur, argumentum à contrario sensu etiam in lege correctoria assumimus. Addunt aliqui hoc casu per exceptionem in lege positam contra naturam suam regulam extēdi, etiam si iuris correctio inducatur: quod tamen mihi sanè quàm dubium uidetur, cum satis sit principalem legis dispositionem utilem esse, parumque referat si ex abundanti in exceptionibus aliqua dicantur. Ceterum & ob salutem animæ fieri hanc extensionem receptum est: semper enim & ea quoque interpretatio assumenda est, quæ uel pro religione facit, uel nos à peccato liberat. Quapropter lex Fœderici, puberum sacramenta in contractibus obseruari iubēs, etiā ad distractus extēdetur. Sic & lex pontificis, sub poena clādestinas nuptias prohibēs, tanque fauorabilis ob æternā salutē lata, interpretatione declarabit. Sūt & pleraque similia.

similia, quæ ab alijs tradita^b, recensere hoc opusculo operæ pretium non est. ^b Rel. e. trans-
lato. de cōstit.
c. in pœnis. de
reg. iur.
N V N C ad materiam pœnalem transeundum, in qua regula generalis est^c;
Pœnas interpretatione non adiuuandas, sed restringendas esse, semperque in ma-
torem partem deflectendum: solèturque uulgò dici, pœnæ nunquam locum esse,
nisi ea expressim à lege constituta sit^d. Quapropter quibus casibus constitutio
pœnalis extenditur, nunquam tamen respectu pœnæ locum habet^e. Sicut &
Pontificis decretum, quo etiam ignorantes male afficiuntur, quantum ad pœnam
pertinet, eos non alligat^f. Et constitutio declaratoria, licet etiam ad præterita
trahatur, respectu tamen pœnæ in ea expressæ, non trahitur^g. Et prohibitio
matrimonij sub pœna infamiæ, licet sponsalia quoque celebrari uetare credatur,
non tamen pœnam infligit^h. Qua ratione & in contractibus, si pœna ex parte
alterius adiecta proponatur, alterum tamen non cohercebitⁱ. Et substitutio quæ
de uno casu ad alium extenditur, non habet locum, si pœna apponatur^k. Et
pœna in capitulo aliquo contractus adiecta, alia in parte repetita non censetur^l.
Et quod de pœna dicitur, de priuatione quoque alicuius iuris intelligitur:
nam & ea, quoties ex delicto uero uel præsumpto irrogatur, potest pœna appel-
lari^m; unde nec huiusmodi priuationi locus erit, nisi quoties expressim hoc in lege
cautum reperiaturⁿ. Quapropter cliens qui in uerba domini iurauit, & ta-
men aliquid minus obseruauit, non ideo Feudo, quod uocant, multabitur^o,
nisi expressim lege feudorum is casus compræhensus sit. Quod & ad ius pa-
tronatus sacerdotiorum productum est^p, uidique quandoque ex facto dubita-
ri, Titius fundum uendiderat, moxque à uenditore eum in emphyteosim acce-
perat, adiecta lege, ut quandocunque intra quinquennium pretium emptori red-
deret, fundus sibi restitueretur: is Titius canonem non soluit, & dominus fun-
do manum iniecit: querebatur, an sicut à contractu emphyteotico, ita etiam à
pacto redimendi cecidisset? Et quibusdam uidebatur, ab utroque cecidisse^q,
cum & ea pactio pars contractus esset. Sed hæc sententia inhumana uisa est,
ne pœna principalis contractus, etiam seperatam redimendi pactionem affice-
ret, quæ quamuis contractui inesset, uere tamen seperatam causam habebat^r.
Cum igitur adeò odiosæ pœnæ existimentur, consequens est, ueram esse regu-
lam, in pœnalibus extensionem non fieri^s. In his tamen casibus, quibus les-
gem correctoriam extendi à me supra scriptum est, pœnalis quoque interpreta-
tione adiuuabitur. Quapropter & in pœnalibus, si ratio in lege scripta sit,
fiet ex ea extensio. Et in æquiparatis, pœna alterum afficiens, alterum quo-
que distringet: idemque in correlatiuis, in accessorijs, in consequentibus, si
aliàs quid absurdum consequeretur, uel lex esset elusoria, uel de animæ fauo-
re tractetur, quæ omnia simili casu à nobis supra tradita, nouis exemplis rursus hic
ostendere, operæ pretium non duxi: cum & apud alios hæc tractata, & nusquam
non repetita, facillimum sit reperire^t. Præter igitur eos casus, alij quoque an-
notari possunt, quibus lex pœnalis producitur. Primus, cum maior ratio est
in casu omisso, fiet enim huiusmodi extensio: unde ex lege Iulia de adulterijs,
cum moechum depræsum liceat interficere, multo magis iure poterit contu-
melia affici^u, quod Attici ^{εὐφραδὶς} uocabant. Sic & rescriptum diuo-
rum fratrum, quo Præsidi prouinciæ, unde quis incola est, permittitur
ea prouincia

^b Rel. e. trans-
lato. de cōstit.
c. in pœnis. de
reg. iur.
^d l. si quis. §.
diuus. dereli.
^e l. o. an. c. dispe-
dia. de rescri.
in 6.
^f ca. tibi qui. de
rescri. eo. lib.
^g gl. cl. j. de usu.
uerbo de cae-
tero.
^h l. solet. de i. fa.
ⁱ Bal. c. j. qual.
dom. feud.
^k l. pater seueri-
nā. de cond.
^l l. in testamen-
to. co. tit.
^m l. si. c. de bo.
liber.
ⁿ §. cū igitur. i.
auth. de non
ali.
^o c. j. §. illud.
que fu. pr. cā.
^p glo. c. si. de iu-
re pat.
^q Cep. de simul.
cōtract. in ij.
præsump.
^r Barb. consil.
51. in j.
^s l. cū quidā. de
lib. & posth.
145.
^t Gem. c. j. de tē-
po. ord. in 6.
^u l. nec in ea. de
adult.

ea prouincia reum interdicere unde oriundus est, ad eum quoque casum trahitur,
quo ei interdicatur, qui cum incola esset, non in ea prouincia quid admisit^x: cum
maior ratio uigeat, propter fugam, à loco in quo deliquit, atque ita plerisque uisum
est^y. Hinc etiam communi sententia receptum est, si ex lege municipij profugus
possit impune offendi, posse etiam occidi. Hinc qui in aliquem causa capitali ius
dicere potest, eundem quoque ciuili iudicio condemnare poterit^z: quod tamen in
latrunculatore non procedit, cuius iurisdictio ex mandati principalis forma certos
fines habet^a. Videtur tamen, & fortè receptius est, etiam si maior ratio non sub-
sit, sed similis seu æqualis, extensioni quoque locum esse: quod eo exemplo proba-
tur, quo communiter traditum est, filium à patre, non solum ex illis quatuordecim
in Iustiniani constitutione relatis causis, exheredari posse, sed etiam ex alijs æque
grauibus^b. Nam & iura clientelarum, non solum adimi expressis ex causis com-
stat, sed etiam si qua similis, seu maior proponatur^c. Sed tamen aduerti æquum
est, rationem horum exemplorum esse, ne filij uel clientis ingratitude diutius impu-
nita permaneat, quia sicut ex meritis huiusmodi illis beneficia conferuntur, ita ius-
tum fuit ex causa auferri: quæ ratio generaliter locum sibi uendicat, causæque illæ
exempla legis ipsius sunt, quibus exemplis ratio restringenda non fuit^d, maxime
cum ea ratio in lege scripta proponatur. Melius itaque hæc sententia alijs exem-
plis probatur, & in primis: Delata ex Senatusconsulto Tertulliano successione
mater priuatur, nisi tutores filio petierit. Quid si curatores? Verba rescripti,
inquit Vlpianus, deficiunt^e. Quid si cum prægnans esset, bonis curatorem dari
non petijt? Et his casibus in sententiam legis incidit. Sed & constitutio, qua in-
dignum ultro eligentes, ipso iure in temeritatis pœnam, priuantur: etiam ad eos, qui
à Romano Pontifice scienter indignum postulant, producit^f: quoniam eadem
utroque casu ratio est. Sic & lex, ad Barbaricum, uini, olei, & liquaminis transla-
tionem prohibens, ad arida quoque protrahitur^g. Sic mulier cui dotem repeten-
ti, exceptio adulterij frustra à marito lenocinij reo opponitur, nec quidem ex sen-
tentia legis accusari poterit^h, quod argumento est, in pœnalibus pro ipsa pœna eui-
tanda fieri extensionem. Secundus casus est, cum de criminis uindicta agitur,
cum enim publice inter sit maleficia impunita non esseⁱ (quia ut est in Publij Mimi
uersiculo: Bonis nocet, quicunque parcat improbis) meritò ad casus similes ex hu-
iusmodi legibus procedemus^k: quod tamen intelligendum, ut non idcirco augeas
tur pœnarum acerbitas^l. Hinc est, quod lex quæ ab exercitu missum infamia nos-
tat, eum quoque attingere creditur, qui ab aliquo numero militari missus est^m. Hinc
& Modestinus, Lubricum, inquit, linguæ ad pœnam facile trahendum non est, si
non tale sit delictum, quod uel ex scriptura legis descenderit, uel ad exemplum legis
uindicandum sitⁿ. Cornelius Tacitus libro primo: Augustus, inquit, cognitio-
nem de famosis libellis specie legis maiestatis tractauit, commotus Cassij Seueri li-
bidine, qua uiros, foeminasque illustres procacibus scriptis diffamauerat: mox
Tyberius consultante Pompeio Macro prætore, an iudicia maiestatis redde-
rentur, exercendas leges esse respondit: hunc quoque asperauerant carmina in
sauiam superbiamque eius, & discordem cum matre animum. Quibus
uerbis apparet Modestinum de æquiparatis loqui, in quibus dubium non
est fieri extensionem^o. Ad hanc speciem propius accedit, quod sæpius
lectum est, in pœnis maleficiorum, de similibus ad similia procedendum
esse:

^x l. relegatorij.
§. iter dicere.
de iur. & rel.
^y Mathefil. in
tract. extes.
^z l. ex co. C. de
ag. in reb.
^a l. solemus. in
fi. de iud.
^b Doct. auth. nō
licet. C. de li-
be. prate.
^c c. j. §. pe. que
fu. pri. cau.
^d c. si papa. de
priuil. in 6.
^e l. ij. §. quid si
curatores. ad
Tertul.
^f c. j. de postul.
prel. in gl. fi.
^g l. j. C. que res
exp.
^h l. cum mulier.
sol. mat.
ⁱ l. ita uulnera-
tus. ad l. agl.
^k Bar. l. quæ ad-
modum. C. de
agr. & cen.
^l gl. c. sicut. de
homi.
^m l. ij. §. exerci-
tum. de infam.
ⁿ l. famosi. in fi.
ad leg. iul. ma.
^o Bar. i. quod ne
ro. de il.

esse^p: cum enim facinus patratum impune esse non debeat, ex similitudine aliarum poenarum constituetur, quemadmodum & in hunc sit animaduertendum. Quae propter cum in lege municipali crimen praeviationis arbitrio Praesidis iudicandum permetteretur, dixi instar poenae in S. C. Turpiliano compraesae, uel si qua huic similis, condemnationem redigendam, & ideo plus minus ex causa arbitrati Praesidis discernendum. Tertius casus est cum eadem ratio subest, & idem rei nomen hoc suadet, fiet enim extensio à nomine uero ad nomen improprium, & quod tantummodo de facto dicitur: ut in lege Iulia de adulterijs, quae de uxore uerba faciens, etiam in ea intelligitur, quae de facto uxor sit^q, uideturque id ex ea extensione induci, quae de propria significatione uocabuli, ad latam in quacunque materia fit. Illud tamen mirum, legem quae nuptias inter pupillam & tutoris filium prohibebat, ad eum non trahi, qui protutoris sit filius, siue eius, qui hoc nomine usurpato rem administrat^r: quod specialiter indultum uidetur prolis fauore, ne illegitima censetur, itemque dotis, cuius alioquin constitutio nulla esset. Adde quod non omnino eadem est ratio, cum tutor efficacius pleniusque administrandi ius habeat, protutori rerum alienandarum potestas nulla sit^s, ut in ea nihil uereamur ne in summa dotis modum excedat. Quartus casus est, cum propter aliquem fauorem, poenalis dispositionis odium temperatur, ut quia tractetur de fauore animae, quod & in correctorijs supra à nobis probatum est. Idem si de diuinis aedibus, aut ecclesiae utilitate agatur^t. Idem si cultui Christiano, fideique Zelo expediat productionem fieri, quod & in quibuscunque similibus locum habet^u. Vltimus casus est in subrogatione, uel aliqua ratione connexis: unde dispositio de uicario episcopi loquens, etiam in uicario collegij locum habet: quando sede uacante ob interregnum ius sodalicio deuoluitur^x. Idem quando id ad quod fit extensio non esset penitus separatum, unde decretum ordinis sacerdotalis, de clericis eligentibus loquens, etiam de hisdem praesentantibus intelligitur, de secularibus non intelligitur^z. Idem quando conuectuntur quadam consequentia, nam tunc altero mutato, & alterum interpolatur. Exemplum in rescripto Traiani, quod Plinius Caecilius epistolarum libro X. refert: Lege Pompeia cauebatur, ne quis capiat magistratum, neu sit in Senatu minor triginta annis: item quicunque magistratum caperit, sit in Senatu: subsequutum est edictum Augusti, quo permisit maiores XXXII. annis magistratum capere, an iidem & in Senatum deligi poterunt? Et responsum est, si iam magistratus caperant, posse, & haec tamen nouam legem Pompeiam: alioquin qui adhuc magistratum non caperit, tamen XXXII. annis maior sit, non posse in Senatum allegi. Quod si uiceuersa edictio illo in Senatum cooptari maiores XXXII. annis posse statutum esset, utique & in magistratum potuissent eligi: nam & illud receptum est, cum certa aetas dignitatibus ordinem annexum habentibus constituta est, & certa ordini, si restringatur in dignitate aetas, respectu quoque ordinis mutatam existimari^a. Eodem modo si aetas certa in presbytero necessaria sit, alia in diacono, alia in subdiacono: facia in uno mutatione, cum gradatim haec munera conferantur, censetur in alijs quoque mutatum^b. Idem cum lex noua ueterem interpretatur, licet interpretans uno in casu simpliciter loquatur, tamen de caeteris quoque egisse intelligitur, qui in lege antiqua compraesens proponuntur^c. Illud non omittendum, quamuis plurimis casibus in poenis extensionem fieri supra docuerimus, id intelligendum, cum huiusmodi poenae ex iusta & probabili causa inductae sunt: quod si poena supra delictum esset, &

^p Bal. l. si quis id de iur. om. iud.

^q l. si uxor. §. j. de adul.

^r l. si. C. de int. mat.

^s l. ij. de eo qui pro tut.

^t gl. c. sciant. de elect. in 6.

^u c. ij. de diuor.

^x gl. cle. et si. de rescrip. uerb. episcopi.

^z d. c. sciant.

^a c. cū in cūctis. de elect.

^b gl. cle. genera lem. de etate.

^c gl. c. dispēdia. de rescrip. in 6.

uerb. quēstio nes.

esset, & per terrorem concussionemque potius quam ex ratione indicta, tunc uerba nullo modo interpretatione adiuuanda sunt, sed potius restringenda. Quapropter lex Iulia, quae patri ius occidendi moechum depraesens concedit, in auo, & proauo, caeterisque maioribus locum non tenet^d. Occidere enim aliquem propria autoritate perquam crudele est. Sic & constitutio pro crimine paterno etiam filios poena afficiens, ad filias non extenditur^e: quamuis enim & in odiosis masculinum ad foeminas protrahatur^f, in poena tamen tam irrationabili non fiet huiusmodi expositio. De limitatoria dispositione nunc uidendum, & nostrates interpretes materiam hanc exorbitantem appellant: cum enim ex huiusmodi extensione derogationes legibus augeantur, merito ab orbita, id est communi & lata uia diuertere dicuntur: unde & Augustinus de Ciuitate Dei lib. IX. Nihil approbantes, inquit, quod exorbitet ab itinere sapientiae. Quicquid igitur praeter communes regulas inductum est, id exorbitare dicitur: nos etiam limitatorium ea ratione dicimus, quod intra certos limites communem regulam coerceat, quo fit ut Iasonis sententiam minime sequendam arbitrer, inter has uoces differentiam constituentis^g. Igitur in hac materia communiter receptum est, si subsit eadem ratio, extensionem fieri debere: quapropter Constantinus Imperator, cum ius donationis ex ingratitudinis causa reuocandae mulieri quae secundo nupsisset, aduersus communes regulas abstulisset, De his, inquit, quae portentes uilitatis, abiectaeque pudicitiae sunt, satis etiam tacite cautum putamus^h. Sic & Rom. Pontifex, cum quandoque propter malam testium ualitudinem, eos ante litem contestatam aduersus communes regulas recipi asseruisset, eiusdem aequitatis similitudine, etiam antiqua instrumenta renouari iussitⁱ. Quo fit, ut eius exemplo nos quoque huiusmodi limitatas dispositiones interpretatione possimus extendere, quod & ratio suadet, correctoria enim strictius accipiuntur, quoniam legi abrogant, & totam extingunt: at haec derogant tantummodo, & aliquantulum suadente aequitate restringunt, quod nullam nouitatem, nullum odium continet, merito in his dilatio prohibenda non est^k. Hinc est quod in casibus specialibus de armato milite ad sacris initiatum aduocatumque argumetur^l: tamen alius militiae professores censeantur, & de libertate ad piam causam, de alimentis ad dotem^m. Sic succurrendum rustico propter imperitiam, uel mulieri propter simplicitatem dicimusⁿ, sicut & militi. Sic de minoribus quae constituta sunt, ad furiosos plerumque producimus^o: & quae de furiosis aut mente capitis ad absentes^p, & illi enim legis intellectu abesse existimantur. Sic quae fauore minorum indulta fuerunt, ecclesijs quoque non denegari arbitramur^q. Sic quod in lege falsicia constitutum est, ad eam quoque portionem extendimus, quae ex S. C. Trebelliano deducitur^r. Sic lex quae de possessione limitando loquitur, etiam ad iura protrahet, quae tamen constat improprie possideri^s. Hinc Constantini sanctio, natis post donationem filijs, ius reuocandi donatori concedens, ad omnem casum extenditur, quo eadem subsit ratio^t. Hinc Iustiniani sanctio, qua ex causa dotis alienatio rei, non obstante prohibitione paterna, permittitur: etiam tunc obseruabitur, cum prohibitio in matris uel fratris testamento facta est^u, his scilicet casibus, quibus mater filiae, frater sorori dotem dare cogebatur. Hinc etiam est, quod licet soleat dici, ab exceptione regulam confirmari, tamen intelligendum sit, non solum hoc in casibus exceptis non procedere, sed nec in his qui pari ratione cum exceptis innuntiantur^x. Fit autem huiusmodi extensio, etiam si non omnino tanta ratio quanta in casu expresso sit: quod hoc exemplo inductum, Theodosij constitutione aduersus communem regulam, haereditas ascendens ex

^d l. patri. de ad. dute.

^e l. quisquis. C. ad l. iud. ma.

^f l. si quis id. de iur. om. iud.

^g l. si. l. si consti. te. sol. mat.

^h l. his solis. C. de reuoc. don.

ⁱ c. cum dilecta. de cōfir. uil.

^k l. mol. d. §. de uiro.

^l l. miles. de re iudi.

^m l. si unus. ubi l. si. C. de testi.

ⁿ l. ij. C. de iur. ig.

^o l. ij. C. de cur. fir.

^p l. ij. §. si. solu. matr.

^q l. ij. quando ex fac. tut.

^r Bar. l. marcel lus. ad Treb.

^s l. regulariter. de poss. her.

^t l. si unquam. C. de reuoc. don.

^u auth. res quae. C. cō. de leg.

^x Abb. d. c. cum dilecta.

c testam

testamento descendendum delata, tamen si non adita, transmittitur: quid si intestato deferatur? & idem responsum est, licet non æque tanta ratio id suadeat, expressa enim uoluntas testatoris id magis persuadere potuit, quæ tacita, quæ nullo facto testamento, solum præsumitur. Non procedit hæc principalis enuntiatio quatuor casibus. Primus, cum lex dictione taxatiua utitur, tunc enim fieri non debere extensionem, receptum est: quoniam aduersus legem fieret. Quapropter & si lege municipali cauere-
 tur, ut eius uerba ad litteram, uel absque alia interpretatione intelligerentur, huiusmodi
 extensio uetita censeretur. Sed tamē & hoc iudicii acumine discernendum, ut depræ-
 damus quam ob causam taxatiua dictione adiecta sit: quid enim si lex ipsa sit, quæ huius-
 modi prorogationem inducat? nec enim ex taxatiua uerisimile est legis disposi-
 tionem emendari, sicut nec ea quæ consuetudine inducta sunt: quod in hac specie
 Pontanum obtinuisse dicitur. Mandauerat quis procuratori, ut centum aureos tan-
 tum mutuo acciperet, is sub usuris acceperat, quod aliter non solerent pecuniæ id ge-
 nus hominibus mutuae dari: responsum est, dominum in fœnus quoque propter con-
 suetudinem, obligatum uideri. Quid item si materia pia fauorabilis sit, nonne piæ
 causæ fauor dictionis illius limitationi præualebit? nam & priuilegia suapte natu-
 ra strictè accipiuntur, & tamen in eis ex huiusmodi fauore de persona ad personam
 permittitur extensio: nam & cum statutum esset, ne à sententiæ diffinitiuæ tantum ap-
 pellari ad Metropolis Senatum posset, responsum est, nec ab interlocutoria quidem
 posse, propter fauorē publicum, ne quis extra patriam litium tricis implicet: & diffinitiuæ
 uæ mentio cēletur in lege facta, quod in ea probabilior erat dubitatio. Quid rursus,
 si adeo iustum & ultione dignum sit delinquentis odium, ut aduersus taxatiōis uim
 operæ pretium sit poenam extendere? quod in ea specie traditum est, qua Iustinianus
 nus certis tantum ex causis donationes factas reuocari posse concessit: frequentius
 enim creditur ex alijs quoque similibus eadem æquitate reuocationi locū esse. Quod
 & in his causis receptum est, quibus patri permittum est, filium exheredare: cuius sen-
 tentiæ ille est cardo, quod cum ratio in legibus generaliter scripta sit, causæ illæ tanquā
 exempla regulam arcere non debent, quod & supra à nobis tractatum est. Sed
 quens casus est in his quæ ius personale inducunt, uel fauore certarum personarum
 constituuntur, non enim ad consequentias trahenda sunt, quod huiusmodi cum iu-
 ris specialis sint, à communi proprie exorbitant, meritoque priuilegia dicuntur, quasi
 de priuilegiis, id est singulis lata: ad quam speciem pertinent etiam, quæ certo generi per-
 sonarum indulgentur: unde priuilegium militum, ut post sententiā adhuc exceptio-
 ne peremptoria tueri se possint, ad celestis militiæ pugilem non producantur. Ter-
 tius est, cum aliquid ualde odiosum uel irrationabile inducitur, ut cum lex patri fi-
 lios filiasue sanguinolentos uictus causa uendere concessit, non enim alia ex causa id
 fieri poterit: opinor & si sanguinolenti, id est infantes, & iam iam nati, non sint, uen-
 ditionem irritam futuram. Accursius quid sanguinolentus in ea lege significaret
 ignorauit, nos ex codicis Theodosiani interprete, in eius uocis notitiam perue-
 nimus: hocque argumento arbitramur, de iure non licere patri, tamen si princi-
 pi, filium suum inuitum obsidem hosti, etiam ut se redimat, dare. Quartus casus
 est, in statutis seu legibus municipalibus in quibus non uidetur licita exten-
 sio, unde & lex Iulia de maritandis ordinibus, quæ uirum iubet, quicquid ad
 se peruenerit à seruo dotali, quem uolente uxore manumissit, restituere: in fœ-
 ro non procedit. De uiro, inquit Vlpianus lex loquitur, de fœro nihil in lege
 scriptum

y l. j. C. de his q
 ante aper. tab.

a l. ij. C. de pat.
 qui fil.

b l. ob. es. C. de
 præd. nū.

c Alex. l. j. C. de
 bo. pos. sec. tu.

d l. ij. §. iurari.
 de iur. iur.

e l. illud. i. si. C.
 de sa. san. ecc.

f Alex. l. miles.
 de re iudi.

g Paul. de cast.
 consi.

b l. fin. C. de re
 uo. don.

i d. c. si papa. de
 priuilegiis in 6.

k l. j. de constit.
 prin.

l c. quæ à iure.
 de reg. iur. i. 6.

m Bart. d. l. j. C.
 de iur. iur.

n glos. l. ij. C. de
 pat. qui fil.

o d. l. si uero. §.
 de uiro. soluto
 mat.

scriptum, & hoc Labeo quasi omittum annotat. In quibus igitur casibus lex deficit,
 nec utilis quidem actio dabitur. Sed hoc ego responso non moueor, cum non sit in
 uiro fœroque æqualis ratio: si quidem mulier marito manumissori consentiens, cum
 ob magnam coniunctionem possit alia præsumptio accipi, non facile creditur uo-
 luisse donare, quod in fœro est contra: sicut uidemus & in extraneis, quibus si per-
 mittamus rem nostram possidere, in possessorio nobis præiudicamus, quod non ita
 est in uiro & uxore: præsumitur enim alter ab altero iure quodam familiaritatis ha-
 bere, nec ideo deteriore in aliquo suam causam facere, quod maxime in casu præ-
 dicto dicendum fuit, cum donatio uiro facta ab uxore regulariter prohibeatur, fœro
 à nuru non prohibeatur. Verius est igitur, in lege quoque municipali, iuxta su-
 pradictas distinctiones extensionem permittendam: ut si lex sit iuri communi simi-
 lis, uel etiam limitatoria, interpretatione producat: si correctoria uel poenalis, non
 temere extendatur. Vnde & aliquæ quæstiones finiri possunt: Lex ait, Si quis tritici
 cum extra territorium super æquo, alino, uel curru portauerit, depræsumus soluat cen-
 tum. Salyc. existimat qui super humeris gestat, uel mulum egit, poena quoque af-
 ficiendum: propius enim est ut effectus ipse exportationis consideratus sit, non au-
 ferendi modus. Cui & ego assentior, præterquam in eo qui humeris gestat, cum
 enim eo modo longe minus exportari quam iumentis possit, non est uerisimile uo-
 luisse legislatorem talem afficere. Lex ait, Triticum extra territorium nemo deferat,
 nunquid farina poterit? Et receptius non posse, extensionemque fieri, aliàs quippe
 prohibitio eluderetur. Sed an uinum, oleum, liquamina? Et non censebuntur ueti-
 ta, non enim tanta est ratio. Quid uice uersa si uinum, oleum, liquamina deferri nō
 sinantur, an triticum? Et uerba legis deficient, opinor & mens, nisi cum lex, ad Bar-
 baricum, transferri uetat. Eius enim ratio est, ne suauitate frugum illecti Barbari, im-
 petum in nos faciant, quæ prima fuit Gallorum in Italiam aduentus causa, ut T.
 Liuius attestatur. Lex ait, Si quis decesserit intestatus, ei existentibus masculis, fœmi-
 næ non succedant, mortua est mulier, Salyc. negat statuto locum esse. Si quis, inquit,
 ergo si quæ decesserit, cessant uerba. Ego dissentio, cum absurdum non sit, uoluisse le-
 gislatorem etiam in fœminarum successionibus masculorum utilitati prospicere: &
 dictione, si quis, non omnino ex extensione, sed ex ui quoque aliqua uerborum fœmi-
 nas complectitur. Lex ait, Patruis in successionem præferantur consanguinei, nun-
 quid & in tutela? Et cum hæc æquiparata sint, & quod tutela redit, hæreditas perti-
 neat, Salyc. putat etiam in tutela consanguineos præferri: quapropter & si lex agna-
 tos cognatis in successionem anteponat, in tutela quoque extendetur, præterquam ma-
 tris respectu, cui tutela defertur, non propter successionem, sed propter præsum-
 ptum proliis suæ amorem: unde tamen si ab hæreditate excludatur, tutelam geret. Lex,
 Stantibus masculis, intestato patri fœminæ non succedant: quid si testatus sit,
 & eas præterierit, & cum regula sit iuris antiqui, Quæ ab intestato excluditur, ius
 dicendi nullum, uel bon. possessio. cont. tabul. petendi non habere, sequitur ex testa-
 mento quoque exclusas. Quid si testator exheredatis masculis, solos extraneos in-
 stituit? Et putarem non esse locum legi, & fœminis bono. possess. con. tab. conceden-
 dam, huiusmodi enim lex correctoria est, & ideo strictam solum interpretationem
 recipit: unde cum fauore masculorum, ab intestato fœminas excludat, non debet ex-
 tendi condito testamento, quando masculorum fauor non subest: & cum huiusmo-
 di lex duplici cardine insistat, altero quo fœminæ excluduntur, altero quo mares
 uocantur

p l. qui iure. de
 acqui. pos.

q l. ij. §. fœrui.
 de don. in. iur.

r l. si serui. C. de
 nox.

s Bar. l. quæstio
 §. illud. de le-
 ga. iij.

t Bal. d. l. omnes
 pop.

u l. j. C. quæ res
 exp.

x l. j. j. cod.

y Dec. cōst. 16.

z Bar. l. gallus.
 §. et quid si
 tantum.

a l. maximū. C.
 de lib. pret.

b l. alteri de adi me. leg. Si inclusuum caput cessat, igitur & exclusuum ^b: maxime cum in hisce tricus perplexisue, humanius sit pro his pronuntiare, qui iure communi, & naturali ratione potiores sunt: & ita sentio, licet alij contra. Lex ait, Existentibus masculis, mater excludatur: quid si soror etiam adsit? Et uidebatur lex producenda, ut exclusam matre, quæ prior in gradu est, soror quoque reijciatur. Sed contra responsum est ^d, cum diuerso iure soror succedat, merito agnatum remotiorem excludet, & beneficio sororis mater quoque fruetur. Qua ratione & lex amitam excludens, ad materteram non porrigetur, & si à patrue libus mater excludatur, non ideo amita exclusa, diuerso enim iure succedunt ^e. Lex ait, Iudici salarium non debeatur, nisi post sententiam, quid si per iudicem non stat quominus diffiniat? Et responsum est salarium deberi ^f. Lex ait, Rem uenditam agnatus intra annum ius redimendi habet: quid si in solutum data sit? Plerique delicta uerba legis dixerunt, relatumque extat pronuntiatum sic fuisse ^g. Mihi durum hoc uidetur, propter rationem legis, & quia uerba omnino non deficiunt: nam uenditionis appellatio, ad omnem alienationem ex lege XII. tabularum pertinet ^h. Lex ait, Maritus uxori in ultima uoluntate ultra quartam bonorum partem relinquere non possit, testator eam hæredem instituit, cum clausula, si testamentum non ualeret, ut donatione mortis causa deberetur, atque ita stipulatus uxoris nomine erat notarius, cum testamentum irritum fuisset, Respondit Decius ualere donationem ⁱ, quoniam donatio causa mortis proprie ultima uoluntas non esset. Contrarium obtentum fuit, propter rationem legis, ne facile ægrotantes mariti (quo potissimum tempore testari solent) blanditijs muliebribus seducantur, & lata significatio uocis non repugnabat, alioquin paratissima esset fraus legi. Lex ait, Mandatum testibus probari non possit, sed solis publicis documentis: an ratificatio probabitur? Et Bald. posse credidit ^k, quoniam lex illa correctoria & dura, ad hunc casum trahi non debet. Quod & mihi uidetur, nam quamuis quo ad effectum ratificatio mandato æquiparetur, non tamen quo ad probationis modum. Lex ait, Qui aliquem fuscina ferrea percusserit, duplici poena afficiatur, percussit quis tridente, uel capite securis, quid statuendum? Et Bald. ^l si iudici sederit tale instrumentum æque grauem plagam infligere, simileque fuscinae esse, duplo puniendum recte respondit. Lex ait, Adulter ducentis aureis puniatur, an trahatur ad stupratorem? Et Salycetus ait, non trahi, quare eum grauiore iuris communis poena plectendum, tametsi aliàs grauius stupro adulterium castigaretur ^m. Ego subsisto, quoniam supra uidimus, in poenarum similitudine fieri extensionem, & crassa minuerua adulterium & stuprum promiscue accipiuntur ⁿ. Lex ait, De omnibus delictis pax fieri possit, excepto adulterio, homicidio, furto: quid in raptore? Et receptius est posse fieri, nam alia in raptore, alia in fure constituta uidemus ^o. Lex ait, Quoties litis aestimatio uiginti librarum maior est, probationes per testes non admittantur: quid si partim ex testibus, partim ex instrumentis quis probare uelit? Et receptum est hoc permittendum esse, cessat enim subornationis metus ^p. Lex ait, Mulier absque duorum agnatorum autoritate ne contrahito: procurator mulieris contraxit, an quod ex se prohibita est, per alium poterit? Et responsum est posse, dum autoritas constitutioni mandati saltem generaliter affuerit ^q. Lex ait, Qui in ecclesia aliquem percusserit, grauiissime plectatur, percussit aliquis in cœmiterio, responsum est legi locum esse, quoniam æquiparata hæc sunt iure ueteri ^r. Lex, Vicinus ædificanti prætorium uendere teneatur, cum in fauorem ædificantis facta sit, non imponet

net aliquam necessitatem emptori ^s: tametsi aliàs emptor & uenditor correlatiua, sicut ut uocant, sint. Lex, Mulier sine liberis decedens teneatur trientem hæreditatis fratris relinquere: num & filio fratris? Et si solus extet, non puto, si adsit patruus, cum eo admittetur: Licet Alexander etiam si solus sit, putet legi locum esse ^t. Lex, Agnatus tamen quocunque gradu cognatis præferantur: extat consanguineus, itemque frater uterinus: Responsum est uterinum non succedere ^u, qui proprie agnatus non est, licet iura agnationis ex lege Iustiniani consequutus sit: cessat enim in eo agnationis consuetudo seruandæ ratio, quæ sola legislatorem mouit. Lex, Frater in patris successione sororem excludat: auus decedat solis nepte nepotisque relictis, quos ex duobus filijs substulerat: Responsum est, nepotem potiorum esse ^x, tum ex ratione legis, tum quod appellatione patris, auus: appellatione fratris, etiam patrue libis continetur: idque lata significatione acceptis uerbis. Lex, Frater defuncti excludat matrem, de fratre patruele non intelligitur, quia in eo non æque tanta est ratio, sicut in Germano ^y. Lex, Syngraphæ manu debitoris scriptæ, plena fides adhibeatur: quid si aliena manu scripta, sed à debitore subscripta sit? Responsum est, idem esse ^z, quoniam paria hæc esse lex existimat. Lex, Quisquis contractum aliquem iniuerit: quid si distractum? Et receptum, idem esse ^a, si eadem ratio sit utroque in casu. Lex præmium accusatori decernit: quid in denunciatore? & eidem quoque debebitur, sit enim extensio fauore publicæ utilitatis, ne crimen impune sit ^b. Lex, Frater non possit propter æs sibi debitum fratrem in carcerem trahere: quid si non men alteri cesserit? Et uerius est ne cessionarium quidem posse ^c, qui creditoris loco substitutus est, alioquin fraus legi paratissima esset. Lex, Maritus dotis sibi datæ tertiam partem lucretur: quid si solum promissa sit? Non extendetur ^d, nisi generalitas rubricæ ipsius legis aliud suadeat, & ita Baldo uidetur ^e. Lex, Existenti bus fratribus defuncti, mater excludatur: quid si extent sorores ex latere patris tantum? Et à matre eas excludi uerius est ^f, nec ius commune hoc casu correctum censetur: cum nec fratris appellatione uerbi contineatur soror, sed per extensionem tantum, quæ in correctorijs locum non habet, præsertim cum non æqualis ratio subsit. Et hæc quidem exempla sufficiant, cum alioquin quam plurima alia potuissent adduci, sed id mihi laboriosum magis, quam utile lectori fuisset. Sed quid si alia lege caueatur, ne statuta aliquam interpretationem glossamque accipiant? Et Bartolus ^g credidit solum friuolam interpretationem reiectam censi, cum uerba interpretatio, quæ ex ratione legis descendit, naturaliter sit necessaria ^h, autoritateque ipsorum legislatorum fiat, cui non est uerisimile uerbis illis derogari, alioquin absurda, inepta, iniquaque plurima adolererent: nam & uidemus mandata iudici causa ut eam appellatione remota cognoscat, solum friuolas, calumniosasque appellationes submoueri ^k. Que uerba Bartol. ut in se uera sunt, crebrioreque calumulo approbata, indigent tamen clariore expositione. Et in primis cum à uerbis legis recedendum non sit, si lex tollat interpretationem, de extensiuâ intelligitur, quatenus uerborum compræhendi non possit. Vnde quod à contrario sensu deducitur exclusum uidebitur, quod Baldus sensit ^l: qua ratione etiam in substitutione expressa uulgari non continebitur pupillaris, ex legis enim interpretatione, non ex uerborum figura inest ^m. Cum uero glossas fieri prohibet, restrictiones uel augmentationem prohibere intelligitur, non autem eam expositionem qua uerbum aliquod obscurum Grammatico more intelligibilius declaramus. Quintilianus tamen libro

primò interpretationem linguæ secretioris *ῥησιν* dici à Græcis autor est. Dionysius glossematicam dictionem esse ait, priscam, obscuriorem, circumloquutionibus constantem. Diomedes quoque genera loquutionum quinque facit, rationale, artificiale, historicum, glossematicum, commune. Quid si dicatur ad literam uerba intelligi debere? Et eodem modo fiet interpretatio, ne absurdum ineptumque aliquid consequatur, neue extensione ultra uerborum uim utamur: quapropter & tunc dispositio in casu simplici loquens, ad mixtum non protraheturⁿ, quod accipiendū, cum mixtum ex ui sermonis non provenit, quod suo loco explicabitur. Sed an tunc masculinum concipiet scemininum? Et Franc. Curt. respondit, tunc quoque concipere, indeque existimat si lege municipali in hæreditate fraterna agnati sceminis præponantur, etiam in sororis successionem potiores fore, tametsi uerba ad literam intelligi debeant: cuius sententiam ego tum probarem, cum ratio fauoris agnatorum in lege expressa est: tunc enim & iste casus sub ratione eiusque uerbis comprehenditur, sicut species sub genere^o, nec ui extensionis producit: quod si ratio expressa non sit, existente superscripta lege aliud censerem: & ita Bal.^p Cornæusque^q responderunt, & frequentiore sententia receptum est^r. Quid si lex dicat statutum præcise intelligendū obseruandumque? Et præcise hic significat sine tectorio aliquo, & sermonis inuolucro. Cicero ad Atticum lib. VIII. Nemini cuius causam non reciperem tam humili, tam sordido, tam præcise negaui, quæ hic mihi planè sine ulla exceptione præcidit. Videtur metaphora ab his ducta, quibus imperatur ut longis uerborum ambagibus finem imponant, superfluaque amputent, & quod uulgò dicitur, ad punctum ueniant: unde & præcise quandoque dicitur, quod propter breuitatem obscurum est. Cicero de nat. Deorum lib. II. Id, inquit, præcise dicitur, ut si quis Atheniensium Rempub. dicat consilio regi, desit illud Areopagi. Ad Herennium quoque lib. IIII. Præcisio est, cum dictis quibusdam, reliquum quod ceptum est dici, relinquitur in audiendum iudicium. Sed in casu nostro, ut dixi, aliter intelligitur, doctoresque nostri ita accipiunt, ut uelit lex præcidi, quæcumque alia quæ illi dispositioni officiant ambigamque reddant^s: aitque Bald. huiusmodi uerbis quæcumque glossematica reijci, nisi quæ ex alijs legibus assumuntur. Legem tamen correctoriam, quæ extantibus filiis sceminam excludat, tum ad nepotem non produci, quia nec præcisus hic intellectus^t, nec ex litera, sed *ῥησιν* est. Sed nunquid in statutis argumento à contrario sensu locus erit? Et quia hic tractatus & ipse ad extensionem pertinet, non in his tantum, sed generaliter attingendus est. Videntur autem hoc nomine quatuor argumentorum genera contineri. Primum est, quod argumentum à speciali dicimus, nam si lex aliquid specialiter induci dicat, consequens est ut ius commune in contrarium sit, & hoc casu tale argumentum dicitur, non ex mentis coniectura, sed ex ipso contextu sumi: unde ex lege Iulia^u, quæ damnatam adulterij dicere testimonium uetat, probatur regulariter mulieris testimonium recipi, tali igitur casu putauerim etiam in correctorijs huic argumento locum esse, quia proprie ab extensione non provenit, cum lex, quæ speciale esse dicat, ex ui illius uerbi negare in alijs censeatur: hæcque in specie eorum sententiam probo, qui illud quod per huiusmodi argumentum inducitur uerbis legis expresse comprehendere existimauerunt^x. Alterum genus est quod ab inclusione unius dicitur: Lex enim unum includens, aliud à contrario sensu excludere uidetur^y, & uice uersa^z: hocque casu tacite & per coniecturam uerius est sensum talem accipi^a, & ideo hac specie non uteremur ad iuris antiqui correctionem, nisi cum alias lex ipsa municipi

ⁿ Angel. l. si ita. de lib. & pos.

^o Pet. Cy. l. iura non in sing. de ll.

^p Bal. cōf. 460. in 5.

^q Corn. l. 4. §. 2.

^r Alex. 45. §. 7.

^s Ias. d. l. omnes pop. col. pe.

^t Bal. d. l. maximum.

^u l. q. testamento. §. mulier. de testa.

^x Dom. c. j. prima dist.

^y l. cū maritus. C. de proc.

^z l. cum prætor. de iudi.

^a l. apud antiqui. C. de fur.

municipalis elusoria redderetur^b. Aliud genus loci est, qui ab exceptione dicitur, uulgò enim aiunt ab exceptione regulam confirmari^c, nam quod in exceptione compræsum non est, sequitur sub ipsa regula contineri^d, & hoc casu argumentum ex proprietate sermonis descendit, & ui uerbi: unde uidetur quacumque in materia, etiam si correctoria sit, assumendum^e: idque aliqui probant. Sed ex aduerso obstat, quod si lex sacri sodalitij eos fructibus sacerdotiorum priuet, qui non resident, præterque si infirmi, uel in Pontif. Romani obsequio sint, tamen non intelligitur eos priuasse, qui in Episcopi sui obsequio sint, cum nec hi iure communi priuentur^f. Verum respondendum est, exceptionem hoc casu regulam non confirmare, tum quia regula à iure communi interpretationem recipit, tum quia exceptio de Rom. Pontifici obsequentibus, satis ostendit idem iuris obseruandum in his, qui suo antistiti subseruiunt, non enim minor est ecclesiæ utilitas. Postremus locus qui *ἐμπαλινὸς ὁρῶς* à contrario sensu dicitur, soletque ex dispositione generali accipi, quæ certa ratione aliquid inducit, ut ea deficiente, mens quoque legis deficiat, & tale argumentum à coniectura uires sumit^g, non autem directio ex ui uerborum accipitur. Fortissimum autem semper est, quod sic deducitur enthymema, dum tamen non simpliciter à contrario sensu literæ sit, sed etiam rationis, seu mentis ipsius legis. Quapropter cum lex dicit, cassæ sint omnia per Italiam aduersus libertatem sacerdotum constituta, non sequitur, ergo extra Italiam obtineant^h: cum Italiæ mentio non ideo sit facta, ut provinciæ excludantur. Sed quia frequentius id mali in Italia contingebat, in qua pleræque Respublicæ nullis subiectæ principibus sæpillime huiusmodi Plebiscita sanciebant. Quod dicitur (inquit Hieronymus) anteⁱ quam conuenirent, non sequitur ut postea conuenerint, sed scriptura quod factum non sit ostendit. Sic in Euangelio Matthæi, Et non cognouit eam, donec peperisset: non sequitur, postquam peperisset, cognouisse: sed quidam est loquendi modus, qui ab affectatione dicitur, credebant enim fore ut conuenirent, & ut eam cognosceret. Galli, inquit Vergilius, per dumos aderant arcemque: tenebant, id est credebant fore ut iam iam tenerent. Pleraque sunt huius rei in mysticis libris exempla, quæ libro aduersus Heluidium *ἐνυμώματα* collegit Hieronymus. Sic & nos plerumque loquimur, cum dicimus, Iudices priusquam de causa cognoscerent, reum condemnarunt: non sequitur, ergo deinde cognouerunt: sed sumitur hic modus ex eo quod fieri debuit. Si conuenerit, inquit Africanus^k, ut alius prætor quàm cuius iurisdictio esset ius diceret, & priusquam adiretur mita^l tata uoluntas fuerit, nemo compellitur conventioni stare: non enim sequitur postquam aditus sit non licere utrique parti ab eius iudicio recedere. Sic cum testator iussisset fideicommissario cauere si filia non diuorteret, rescripserunt Severus & Antoninus^l, non uideri remissam cautionem in casu diuortij, quia non est uerisimile testatorem ad turpem hunc casum attendisse, imò potius credendum est, illa ab eo adiecta uerba, quod crederet filiam aliquo modo non diuersuram, ut condictio uim causæ impulsuæ respiciat. Ex qua ratione deducitur, huiusmodi argumenta legitime non sumi à contrario causæ impulsuæ sensu, sicut nec uerbis, quæ narratiua uocant, uel quæ modum, non autem conditionem, inducunt^m. Itemque quoties pluribus rationibus, quas finales uocant, aliquid inducitur sit: his enim deficientibus, non tamen dispositio mensque proferentis cessatⁿ. Finge igitur, lex iubet quod minor XVIII. annis non possit absque certa solennitate obligari,

^b gloss. l. nulla. auth. diaconis. sam. C. de ep. & cle. l. nam qd. §. si. de pen. leg. d. c. cum dilecta. de cōf. uti. Alex. auth. ex testamento. C. de coll. f. c. ad audiētiā. de cler. non res.

^g c. cū apostolica. de his q. si.

^h auth. cassæ. C. de sac. sanc. eccl.

ⁱ c. quod dicitur extra eo.

^k l. si conuenerit. de iur. om. iud.

^l l. ij. C. de cōd. inst. ubi Cy.

^m l. titio cētū. in pri. ff. de cōd. & de.

ⁿ §. affinitatis inst. de nup.

^o l. j. §. sexum. de postul.

p Bald. l. j. c. de obligari, non censebitur ut post illud tempus uelit eū legitime obligari^p, sed tantūmodo prohibitio illius legis deficiet, & casus ceu omīllus ex dispositione iuris cōmunis limitabitur, talem enim esse mentem legislatoris credēdū est, ne inducta ad prohibendū permittere uideatur^q. Eodē modo finge, lex ait, nemo ex mutuo ultra quācuncē accipiat, nō sequitur permissas esse quīncupes usuras, quas cōstat lege Pōtīficū prohiberi: sed simpliciter apparet, intra quīncuncē nihil à lege municipij dispositū. Ex his quoq; consequēs est, qui unum dicit, licet à cōtrario sensu uideatur aliud excludere, ut propter mentē præsumptā nō censeatur ea excludere, quā ei quod dictū est connexa, accessoria, similia sunt^r: cum ut argumētum ualeat nō solum à cōtrario uerborū sensu, sed & mentis accipi debeat. Concludendum igitur, cum hic locus nō ex uerbis, sed ex coniectura oriatur, regulariter in statutis correctorijis non assumi, nisi his in casibus, quibus supra in eis extēsiōi locū esse docuimus: ut cū aliās dispositio superflua redderetur, uel elusoria. Vnde cū lex municipalis sic scripta est, non existētibus masculis, foeminae succedāt, receptū est eis existētibus foeminas excludi^s. Sic & lex, quod mulier filios non habēs, possit de dote testari, à cōtrario sensu intelligitur, ut si habeat non possit, ne alioqui superflua esset^t. Assumetur tamen, quando non per extēsiōē, sed ex uerbis quoq; aliquo modo comprēndi, ut in eo casu dictū, qui à speciali dicitur^u. Itemq; in eo quo ab exceptione regulam firmari docuimus^x. Sed & quoties correctio legis nulla induceretur, non est dubiū tali argumēto locū esse^y, nam tunc regulariter supra ostendimus permitti extēsiōem, nisi esset expressim prohibita, ut quia cautum uerba ad litteram intelligi debere^z: itemq; nisi in pēnam legislator incideret, uel aliquid huiusmodi odiosum, absurdum, ineptum consequeretur: quā omnia superius declarata sunt. Suprascriptae quēstioni cohæret alia quoq; regula, qua uulgō dicimus, contrariorum eādē esse disciplinam^a. Videndum igitur, quomodo intelligēda sit, & an in legibus municipalibus locum sibi uendicet. In qua re breuiter dicendum est, ubi eādē est ratio, ibi eādē esse contrariorū dispositionem^b: ubi diuersa sit ratio, diuersam^c: ubi contraria, contrariā^d: tuncq; esse regulæ locum, quā in topicis traditur: id propositum in proposito operari, quod in opposito oppositū^e. Quapropter apparet hæc non ex ui uerborū, sed ex ratione ipsa pcedere: & ideo in casibus qbus supra ostēsum est à uerbis nō recedi & extēsiōi locū non esse, huic quoq; regulæ nihil tribuere. Hincq; est, quod si lex municipij sororē excludit ab hæreditate fratris, nō uidet uice uersa fratrem sororis hæreditate priuasse^f: sicut uidemus, quod media iuris prudētia masculos uolebat foeminis succedere, & nō ex aduerso foeminas maribus: qm cōmodius uisum erat, sic iura constituere, ut plerūq; hæreditates ad masculos confluerent, obtinuitq; diu hæc sentētia, donec per Iustinianū abrogata est. Sic S. Consulto Tertulliano mater filio succedebat, & non filij matri, donec deinde ex Orficiano ei quoq; prouisum est. Vnde apparet quāuis æquum sit successiones esse reciprocas, non tamē hoc sufficere ut extēsiō fiat, nisi quatenus noua lege caueatur: nec enim id per regulam ueterem generaliter statutū est, ut sicut ego tibi, ita & tu mihi succedas: sed certis tantum casibus^g. Vnde extēsiōi, quam passiuam uocant, locus non est. Quapropter ex facto pronuntiatum scio, cum lex legitimatos prohiberet legitimis succedere, non censi uice uersa uetitum filio legitimo, quominus ipse ei qui natalibus restitutus esset, succederet. Cæterum & e conuerso, si lex fratrem ab hæreditate sororis alienum esse uelit, non prohibetur soror fratris hæreditatem adireⁱ: uerba enim legis obseruanda sunt, & qui

& qui eis non excluditur, iure communi potior erit: cum si quicq; indecens constitutum sit, non ideo ad consequentia sit trahendum, ut aliud quoq; inducatur. Sic & Paul. Castrensis^k legem qua soror ab hæreditate fratris reijcitur, respondit ea interpretatione non accipiendam, ut etiam ab hæreditate sororis excludatur: quæ sententia est uera, nisi in lege ratio conseruandæ agnationis expressa sit, quo casu supra aduersam huic Curtij^l sententiam probaui. Non tamē perpetuum est in lege municipali huic argumento sedem non esse. Atqui in casibus quibus extēsiō fit, fortissimū hinc accipietur locus, quo fit ut in correlatiuis æquiparatisq; etiam si de pēna agatur, non tamen tali cardine innixa ratio explodatur^m. Cuius rei exempla quā plurima Iason refert. Hinc est, quod si lege cautum sit, ne testibus exceptio probari possit, nec actio quidem poteritⁿ: cui enim damus actionem, multo magis exceptionem: & regula iuris antiqui est, in probationibus non plus actori fauendum, q̄ reo. Hinc prohibitus à lege correctoria aliquem condemnare, censebitur prohibitus & absolvere^o, nisi legis ratio sit, quia suspectam habeat iudicis fœuitiam. Quapropter hæreticæ impietatis quæsitō, delatum ad se reum absolvere poterit, condemnare solus non poterit^p. Hinc si lex legatum probari per duos testes posse constituat, etiam ademptio legati hoc numero probabitur^q: paribus enim passibus in iurē ambulant datio, & ademptio^r. Et hæc quidem sufficiant. Cæterum cum extēsiō etiam ex uarijs argumentorum generibus in iure nostro fiat, erunt fortē qui hanc quoq; partem à nobis attingi desiderabunt. Sed hi uelim sciant, à plerisq; tam ueteribus quā recentioribus, adedō diligenter, etiam integris uoluminibus materiam hanc explicatam, ut minime nostra opera quicq; indigere possit: adde quod omnino hec argumentandi ratio ad Iureconsultos non pertinet. Optimus erat legum interpreter Trebatius, etiam priusq; M. Tullius Topica eius nomini dicaret, qui enim iudicio naturali lepram à lepra (ut uulgō dicitur) discernere nequit, is legibus nostris addictus, olei & somni iacturam facit. Spectant huiusmodi ad dialecticos, quorum ars in contentione uerborum consistit: Iureconsultum uero id solum decet, ut rationes legis consideret, ubi ratio dissimilis est, ibi argumentum esse inefficax sciat: at ubi similitudo rationis adest, etiam si alioquin res diuersissimæ sint, tamē ab una ad aliam pro cedemus. Quid magis inuicem pugnat quā testatum esse, & intestatum^s: & tamen de uno casu ad aliū argumentamur^t. Quid amplius dissidet, quā sacerdos & asinus^u: & tamen de uno ad aliū Alexander Pontifex, ceu de similibus argumentando, processit. Quod Ant. Butr. annotauit^v. Quid rursus tā male cohæret quā perplexitas, & uerendorum nerui, & tamen Gregorius similia hæc existimauit^w. Ex similitudine igitur rationis legum scientia porrō extendenda est, locorum argumentorū uel sedibus hisce, qui se Logicos dicunt, derelictis,

k Paul. consil. 340. hæreditas prædium. Dec. consil. 71. in fi.

l Curt. consil. 9.

m Ias. l. fi. C. de indi. uid. toll.

n Bald. c. j. de mut. petit.

o l. nemo qui de reg. iur.

p glo. cle. j. de hære. uer. eos.

q Bal. l. fi. C. de fideicom.

r gl. l. cū proponatur. de leu. 24. ij.

s l. causa. de iud.

t c. fi. de treug.

u c. nerui testie. 13. dist.

ANDREAE ALCIATI

IURISCONS. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER
TERTIVS.

VPEREST nunc, ut ad actiones hominum deueniamus, & sic
cut à nobis, quemadmodum legibus extensio fieri possit, supra ex
positum est, ita in praesentia declaremus, quemadmodum contra
ctus, & ultimae morientium testationes ad casum omissum per in
terpretationem produci possint. Nec absq; consilio nobis uisum est
materiam hanc separatim tradere, non quod inter contractus quoq; & ultimas uo
luntates aliquae non sint differentiae, sed quod multo maiores simul haec habeant
cum legum interpretatione discordias. Quorum est causa, quod legis dispositio ex
sola mente unumquencq; obliget, neq; enim legis mens aut ratio ideo minus pollet,
quod uerbis non sit expressa, cum non minus committat in legem, eiq; fraudem
faciat, qui uerbis obtemperans rationem negligit^b, q; qui utrumq; negligit: at in hu
manis actionibus sola mens nihil proficit, nisi aliquo modo expressa proponatur^c.
Ad haec rationem legis perscrutari plerumq; facile est, ex eaq; argumentari con
cessum est: cum generaliter proditum sit, id pro statuto habendum, quod legislato
res, si de eo casu interrogati fuissent, uerisimiliter constituissent^d; quem sensum
ex qd uerisimiliter, id est ex bono & aequo accipi, Aristoteles Moralium V. autor est.
At rationes hominum in ultimis uoluntatibus discernere difficile est, in contracti
bus longe difficilius, cum semper debendi reus negaturus sit ne productio fiat^e,
creditor propter utilitatem sit affirmaturus: merito igitur fatendum est, interpre
tationes huiusmodi facilius in uerbis legum fieri. Quod non paucis quoque in spe
ciebus exempli causa demonstrabo. In edicto praetoris^f, cum de actione fiunt uer
ba, & de poenali, & de qualibet alia intelligitur: at cum quis in iudicijs actionem in
tendit, de speciali tantum accipitur^g. In lege cum dicecesis sit mentio, & de ciuita
tis, & de agri administratione intelligitur^h; at in hominis dispositione, extra ciui
tatem tantum dicecesis estⁱ. In lege singularis, quam *αγορική*, id est indefinitam uo
cant, semper uniuersali aequipollet^k; in dispositione hominum non item. Lex
de curatore loquens, etiam in tutore locum sibi uendicat^l; at si testator curatorem
dare se impuberi dixerit, nihil agit, nec tutor datus intelligitur^m. Sic quoties lex filij
mentionem facit, non est dubium & nepotem contineri, cum testator filijs tutores
dat, nepotibus consuluisse non uideturⁿ. Si lex uniuersali termino etiam geminato
utatur, ut quicuncq; quisquis, ad idoneos regulariter restringitur: at in contracti
bus aliud est^o. Vnde qui sibi & quibuscuncq; haeredibus feudum, quod uocant, sti
pulatur, etiam de extraneis & alijs incapacibus egisse praesumitur, idq; receptius
est. Quotiens tamen uoluntas in obscuro non est, nulla constitui differentia de
bet, quin sicut uerba legum generaliter quatenus ratio suadet, intelliguntur: ita &
hominum dispositiones, regulasq; illas obseruemus, quibus traditum est, de pla
citis hominum, ad legum scita argumentum ualere^p, sicut de contractibus ad ulti
mas uoluntates, & uice mutua de hisce uoluntatibus ad contractus^q: cumq; inter
hos aliqua differentia sit, leges municipales ultimis uoluntatibus potius quam
contractibus

^a Ias. l. quae de
lega. ff. de
leg. j.

^b c. fin. de reg.
iur. in 6.

^c l. qdā cū filiū
de here. inst.

^d l. tale. §. fi. de
pact. in gl.

^e l. an inutilis de
acceptil.

^f l. j. §. qd aut.
de aed.

^g Bart. l. hoc le
gatum. de le
g. 4. iij.

^h l. j. C. de pri
car.

ⁱ c. rodulfus. de
refe.

^k Bar. l. si pluri
bus. de leg. ij.

^l glo. auth. mi
noris. C. qui
da. tut.

^m l. tutores. §. j.
de adm. tut.

ⁿ l. qd si nep. de
test. tut.

^o Bal. l. j. C. fin.
cen. Ias. l. j. §.
mutatio. uerfi.

^p iij. de op. no.
l. nō impossibi
le. de pac.

^q d. l. quae de le
gato.

contractibus accedere^r. Igitur ut ad re deueniamus, puto quinque axiomatis, r gl. l. j. C. de his
seu conclusionibus materia hanc omnē extricari posse. Prima est, Prouisio, qua qd
pure dispositum est, in uno casu facta, ad aliū nō producit. Quapropter si alij tundu,
alij usumfructū eiusdē fundi testator legauerit, ususfructus cōmunicabit: quia fundi
appellatione etiā ususfructus cōtinetur^s, nec error testatoris faciet, ut alij solus usus
fructus detur, nisi aliter uerba cōceperit. Sic & testator qui tutores filijs dedit, de eo
nō intellexisse cēsebit, quē habere se ignorabat, tametsi uerisimile sit ei quoq; si sciuis
set daturū^t. Sic cū dotem pater daret, si in alterū casum uel diuortij uel mortis stipu
latus sit, in alterū in quem non pepigit, mulieris actionē esse responsum est^u. Et cō
clusionis ratio illa est, quod in dubio standū est uerbis, nec uidetur qd aliud sensisse,
q; quod uerbis expressit. Nō obseruat praedictū axioma quatuor casibus. Primus
est, cū id quod omissum est uirtute expressi intelligi pōt, uel ex natura actus^x, uel ex
antecedēte, cōsequentē^y necessario, uel propter cōnexitatē^z, uel quia inuicē se respi
ciāt^a, uel quia per argumentū à cōtrario sensu id suadeatur^b, uel qd prouisum in sim
plicibus ellet, & de casu mixto agatur^c, uel quia testator plus expresserit, nā & de eo
quod est minus utiq; uerisimile est prouisum^d. Quod & quādoq; uice uersa accipit,
& ex minori per coniecturā ad id quod maius est perducimur. Sanē & quādā pro
pter fauorē ultimarū uoluntatum pro consequentibus seu connexis habentur, quā
in contractibus separata censentur. Ecce, Qui uendit fundum, iter, seu uia ad eū prae
stare nō tenetur, nisi expressim ita cōuentū sit^e, & tamē haeres fundū à testatore dare
iussus, uia quoq; ad eū praestabit^f. Qui mādāt numerū Canonicoꝝ coherceri, quia
reditus diminuti pponant, nō cēsetur id mādasse, ut auctis facultatibus augeatur^g,
quod tamē in ultimis uolūtatibus cōtra est^h. His nō absimile quod in dispositione
legis Bart. scripsit, in causa laesae maiestatis, famosi, itemq; alij testes reprobi admittū
tur. Qui igit eo crimine legatū accusat, quia successorē nō admiserit, hoc ipsum hisce
testibus probare poterit. Quod si negetur eum legitimū successorē esse, non poterit,
nec huiusmodi consequētia adminicula idem priuilegij habebūtⁱ. Secundus casus
est, quādo uerisimilis mens testatoris est, ut idē sit in casu omissō. Quod in eo respō
sum est, qui uterū filiae praegnantis instituit, cum se inscio ruri albescēte cōelo iā enixa
esset, erit enim infans ex eo testamēto haeres^k. Sic & qui posthumum instituit, quem
credebat in lucem se mortuo uenturū, eo quoq; casu instituisse censebit, quo se uiuo
nascat^l. Sed tamē hoc ita intelligendū, ut procedat, cū de eadē persona agit, idē enim
ille nepos est, siue iā natus, siue post nasct, siue uiuo, siue mortuo testatore. At si alia
persona sit, casus pro omissō habebit, cū eū testator de ea nō cogitauerit. nec dispo
suerit, saluis regulis iuris nō possumus aliter cōstituere^m, cū psumpta testatoris mēs,
nisi in aliquā dispositionē trāsierit, nō obserueturⁿ, nā actus hoim ultra eorū prae
tem cogitationē nō operatur^o: & receptū est, testatū uolūtate ex eo interpretationē
accipere, quod ipsi opinabant, nō ex eo quod ex se uerū sit^p, maxime cū regulariter
ulla persona extrinsecus assumi nō soleat^q; nam etiā in substitutione uulgari nunq;
uidemus omissum uerbis casum ex mente comprēdi, cū substituti persona uaria
tur^r: mandatū quoq; ad aliā personā non producit, tametsi idē effectus consequi
inde possit^s. Nec me quicq; mouet quod à Seuerio Imp. constitutū est, posthumum
testamēto matris praeteritum, quā in puerperio repentina morte decessit, cōiectura
mentis maternae cū fratribus cēseri institutū, nec eo casu testamentum ceu inofficio
sum expugnari posse^t: Quia arbitror propter iustā impedimēti causam, & qd nullū
filij

^r gl. l. j. C. de his
quib. ut ind.

^s l. si alij. d. usuf.
leg.

^t l. si qd ita. §. si
qd cū. de testa.
tut.

^u l. si cum dotem
sol. ma.

^x l. si non fuerit.
pro soc.

^y l. illud. de acq.
here.

^z l. lucius. §.
paulus. de ad.
tut.

^a l. alij. de adi.
leg.

^b l. aliquādo. de
cond. et dem.

^c l. si ita. de lib.
et post.

^d l. q quartū. de
leg. j.

^e l. in uēdēdo. de
cōtr. ab. emp.

^f l. binas. de ser.
urb. praed.

^g c. fin. de uerb.
fig.

^h l. si. §. fin. de
leg. iij.

ⁱ Bar. l. in quae
stionibus. ad
l. iul. mar.

^k l. titius. §. fin.
de lib. et post.

^l l. fin. C. de
post. here.

^m d. l. si quis ita.
§. si qd cū.

ⁿ d. l. qdā cū f.
o l. non omnis. si
cer. pe.

^p l. quo loco. §.
j. de here. ist.

^q l. si ita stip. §.
chrysogon. de
uerb.

^r l. si paterfam.
impube. ubi
imo. de uulg.

^s l. mandasti. de
neg. gest.

^t l. iij. C. de
inoff. test.

filij damnum inde oritur, atq; etiam odio querelae ita constitutum. Minus quoq;
 n d.l. tale. §. si. moueor Papiniani responso^u, quo pactionem dotis mihi uel fratri haeredi meo re-
 situendae, non prodesse fratri respondit, si haeres non sit, sed filijs potius meis, quos
 postea susceperam, haeredesq; scripseram: nam ibi mentio fratris demonstratiue addi-
 ta erat, cum crederet stipulator fore, ut is esset haeres, unde susceptis postea filijs ipsi
 agunt: quia pacti uerbis non excluduntur, cum haeredes sint. Non ergo is casus po-
 test omnino omissus dici: & licet Accursius ex eo respo^{so} generaliter censeat, id pro
 statuto habendum, quod uerisimiliter constitutum fuisset, si de eo quaesitum foret,
 x l. nominis. §. j. ut demus uerum esse in legibus quarum mens sola obligat^r, in actionibus certe ho-
 j. eo. minum aliud est, & ex hic tractatis distinguendum. Quo fit, ut etiam recentiorum
 quorundam sententiam probare non possim, mentem testatoris obseruari arbitran-
 y l. haeredes. §. tium, etiam si aduersus uerba faciundū sit⁹. Si enim id sequeremur, sola mens absq;
 cūta. ad treb. ullis uerborum adminiculis sufficeret, quod supra falsum esse ostendi. Ad mentem
 l. publius. §. igitur attendimus, non quando aduersatur uerbis, sed quando praeter uerba est, cū
 fin. de condi. scilicet casus omissus est, non quando aduersus. Quod & ex ea communiter recepta
 et de. sententia deprandi potest, qua traditur in ea cōditione, si Titius decesserit sine filijs,
 z gl. in l. lucius. non censi filios aliquo modo ex testamento uocatos^z, cum quae in conditione
 de her. inst. sunt, ad dispositionem non referantur: nam etiam si aliqua coniectura adsit, ut quia
 Cur. cōst. 45. huiusmodi filij grauati a testatore fuerint, uel interdicta illis alienatio, non tamen a
 Cor. cōst. 118. uerbis recedimus, & solum in conditione positos arbitramur: huiusmodiq; q; plu-
 ij. rimas coniecturas in Socyni responsis confutatas cernere est, quae in praesentia re-
 Socy. consil. ferre operae pretium non est. Posset tamen tam euident coniectura mentis allegari,
 126. iij. ut ad casum quoq; omissum dispositio testatoris merito producenda uideretur.
 Quo argumēto in substitutione uniuersali, quo nullus filiorū testatoris sit superstes,
 Alexā. consil. respondit Alex. substitutum etiam a foeminis legatarijs excludi propter quādam
 17. 7. coniecturas. Tertius est, quando casus non omnino omissus est, tūc enim ex men-
 te fiet extensio. Cuius rei exemplum est, quando testator in simplicibus disposuit,
 non enim mixtū casum omnino omississe creditur, qua de re infra quinto axiomate
 diffusius agetur. Sed & si sub uerbis aliquo modo contineri potest, pro omissio non
 Dec. cōst. 227. erit, quod in ea specie a Decio responsum est, cum testator Titio substituisse, & eius
 filijs deficientibus seu decedentibus, licet enim non dicatur decedere qui non natus
 est, dicitur tamen q; παρὰ & crassa minerua, deficere. Sed hoc uix mihi persuaderi
 a l. titio ususfr. potest, ut deficere dicatur, quod nunq; inceperit^d. Et ideo uerius arbitror, nullo
 de cond. et de. modo ex uerbis, sed ex coniectura mentis solum intelligi. Caeterum & casus ille
 omissus non censebitur, qui ex uerbis saltem improprie acceptis comprandi po-
 test^b. Idem quoties testator unicū casum expressisset, uerisimiliter credens alium
 b l. diuus. de usu non euenturum, alioquin illum etiam expressurus, is pro omissio non habebitur^c.
 et hab. Quod & in conditionibus procedit, q; uis specialiter & ad unguem obseruari de-
 c l. mulier i pri. beant. Idem opinarer quoties id esset expressum quod frequentius solet euenire, ut
 ad treb. non censeatur rarius contingentem casum exclusisse in quo eadem ratio idemq;
 d gl. auth. cassā. effectus sit^d. Idem quando id expressisset, cui aliquid ex consuetudine soleat accede-
 c. de sac. eccl. re, nam de eo quod ex sequela est, actum quoq; interpretabimur^e. Quapropter cum
 e l. cuiusq; §. negotiator Titio mandasset ut mutuo centum sola acciperet, responsum est sub
 pen. de instit. f Rom. l. iij. §. usuris accipi posse, quod non solcant negotiatores inuenire qui alia conditione mu-
 iurari. de iu- tuare pecuniam uelint^f. Quartus est, cum casus omissus est similis expressio, &
 reu. eundem

eundem effectum habet, sit enim ad eum extensio. Quapropter si mādauero ut pro
 Titio fideiubeas, & tu non fideiusseris, sed creditori mandaueris, uel aliter egeris
 q; quod mandatum sit, nihilominus tenebit^g. Vnde & Iason cum diligenter seruā-
 dos mandati fines docuisset, ab eiusq; forma non recedendū, subdidit tamen, posse
 plenius uberiusq; adimpleri: posse formae superficiem negligi, dum effectus serue-
 tur: posse quod mandatum non est, sed mandato uicinum, expediri^b. Itemq; quod
 h l. iā tamē. §. j. iud. sol. conexum, quod antecedens, quod consequens, quod accessorium, siue de iure, siue
 de consuetudine, quae latius apud eū legenda relinquimus. Hinc prohibita a testato-
 re alienatione, omnis modus uetitus censeatur, unde aliquo casu dominium trāsferri
 possit: concessaq; exequutori facultate uendendi, ut creditoribus satisfiat: poterit &
 i Bar. l. in quon- in solutum dari, & pignori opponi, caeteraq; fieri, unde huiusmodi causa satisfactio
 rū. de pig. nis obseruetur^k. Qua ratione in quaestione facti obtentum uidi. Rom. Pontifex
 k Barto. l. alio col. iij. de ali. leg. praeposito cuidam concesserat, ut ex ecclesiae immobilibus bonis usq; ad quingen-
 tos aureos alienaret: is census quosdam uendiderat, responsum fuit, q; uis huiusmo-
 di iura appellatione bonorum immobilium stricto sermone non contineantur^l, ta-
 l men propter effectus similitudinem, non esse dubitandum, quin alienatio fieri po-
 tuerit. Quandoq; tamen etiam si idem effectus suadeat, non sit huiusmodi extensio:
 ut cum Praetor tutoribus permittit uendere, si illi obligent, nihil agunt^m: si enim
 m l. si pupillorū. uoluisset praetor ut eis obligare liceret, non recte partibus suis functus diceretur, qui
 §. si praetor. uenditionem concessisset, merito decreti forma seruanda fuit. In materia quoq; stric-
 ta in qua a uerbis non recedamus, quales sunt gratiae ad beneficia, quae propter
 ambitionem sacerdotum restringuntur, non accipietur huiusmodi interpretatioⁿ.
 n c. susceptū. de refc. in 6. Sed & extensio non fiet ad casum principis dispensatione indultum, tum quia de
 tali testatorem cogitasse non est uerisimile^o, tum quia idem omnino effectus inde
 o l. apud iul. §. non provenit^p. Qui enim aliquid filio prohibet anteq; legitimam aetatem habuerit,
 p l. si. C. de his qui uen. eta. de eo qui ueniam aetatis impetrarit non intelligitur, non enim princeps rescripto
 q l. j. de min. suo maturitatem consilij illi dare potest^q. Hinc quoq; illud inductum quidam arbi-
 trantur, ut si pro tutore fideiussent, is non administrauerit, tamen adhuc iste con-
 ueniri possit, ego tamen non possum, ipse enim conuenietur, tanq; socij qui admis-
 trauit fideiussor^r, at ego pro eo solum promississe censeor, quod propria obligat^r.
 r l. fin. C. si tut. nō gss. tione, non quod aliena debeat: cum ergo idem effectus non sit, ad hunc casum fide-
 iussio mea non protrahetur^s. Quo exemplo cum miles in procinctu societatem
 s l. iij. §. illud. rem pup. sal. praedae de hostibus faciendae cum Titio contraxisset, dixi, in hanc causam id
 non protrahendum, quod is ab alio socio consequuturus erat, sed id solum, quod
 ipse manu, uirtute bellica cepisset: nam & solet dici^t, Socius socij mei, mihi socius
 t l. nā et. ff. pro soc. non est. SECUNDVM axioma in hoc tractatu est, prouisio conditionalis
 in unum casum, non trahitur ad omissum, qui expresso dissimilis sit^u. Quapropter
 u l. si cū dotem. sol. mat. pater dotem sibi reddi in casum mortis filiae stipulatus, in casum diuortij integram
 filiae actionem reliquisse censebitur: & uice uersa, si in casum diuortij sibi stipulatus
 sit, filiae haeredes in casum mortis dotem repetent: casus enim hi dissimiles sunt,
 cum qui sibi diuortio sequuto paciscitur, mulierem retrahat, ne facile aut ipsa di-
 uortat, aut marito diuortendi causam praestet. Qui uero in casum mortis stipulatur,
 mulieri facultatem relinquit, ut eadem dote, possit iterum nubere. Nec obstat quod
 extraneus dotem sibi reddi in casum facti matrimonij, & quoquo modo soluti, sti-
 x l. si extraneus. pulatus in eo quoq; casum aget, quo matrimonium a principio nō ualuerit^x, & sic
 de cōd. ob ea. f factum

factum non sit, nam hoc ex mente inductum est, constabat enim de errore extranei matrimonium ualere existimantis, unde datum ob causam, ea non sequuta, condici debuit. Confirmatur axioma illud eo quoque responso, quo traditum est, posthumum suum heredem commodissime institui, siue uiuo me, siue mortuo natus sit: quia si alteruter casus omissus fuerit, eo qui omissus sit, natus rumpet testamentum: ex mente enim testatoris apparet, hosce casus eum pro diuersis habuisse, ut qui forte cu peret uel uidere sibi heredem, uel supposititiū partum post mortē uereretur, uel alia simili causa. Quod si appareret conditionē se mortuo appositam, quia existimaret se tūc moriturū, cum preter spem superuixerit, aliud ex Iustiniāni sanctione esset. Pro eadē sententia etiā illud inducitur, quod fideicommissum alicui relictum, si haeres sine liberis decesserit, adoptionis cōmento nō extinguitur, non enim naturalis & adoptitiū hoc casu uidetur similes, quia cū conditio à testatore appositā ex incerto euentu pendeat, non debet in potestate haredis esse, adoptando sibi filios fideicommissariū eludere. Quapropter existimauerunt quidā, si filij ante iam adoptati fuissent, tunc conditionē pro defecta haberi: deficit enim hoc casu ratio, solentque in iure adoptiui pari in causa cū iustis filiis esse: & id non nominis solum respectu (nā & ipsi filij sunt) sed etiam effectus. Quam sententiam defendi posse opinor cū testator huius rei conscius erat, scilicet haredi filios adoptiuos esse. Idemque certius affirmandum, cum uerba conditionis de filiis legitimis tantum concepta sunt: qua tamē in re aliter Decio uisum est. Sanē operae pretium est s. cōsultum referre ad has adoptiones pertinet. P. Mario L. Asinio COSS. tempore Neronis factum, quod hūc uerbis Corn. Tacitus lib. XV. refert: Percrebuerat ea tempestate prauissimus mos, cum propinquis comitijs aut sorte prouinciarum plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, praeturasque aut prouincias inter patres sortiti, statim emitteret manu quos adoptauerat. Qui magna cum inuidia Senatū adeunt, ibi naturae munus, labores educandi aduersus fraudem & artes & breuitatem adoptionis enumerant: satis pretij esse orbis, quod multa securitate nullis oneribus, gratia, honores, cuncta prompta & obuia haberent: sibi promissa legum diu expectata in ludibrium uerti: Quando quis sine sollicitudine parēs, sine luctu orbis, longa patrum uota repente adaequaret. Factum ex eo s. cōsultū, ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici iuuaret, ac ne usurpandis quidē hereditatibus prodesset. Quibus uerbis satis ostēditur, quantam differētiā antiqui inter iustos filios, & adoptiuos cōstituerint. Hincque consequenter deducitur, an grauatus si sine filiis decesserit, si filios legitimatos, hoc est natalibus beneficio principis restitutos, relinquat, restituere teneatur: Et crebrior sententia est conditionem defecisse, siue per subsequens matrimoniū, siue per rescriptum legitimati fuerint. Quod etiam in ea specie receptum est, cum conditiōnis uerba sunt, si sine filiis legitimis & naturalibus decesserint. Lex enim hosce iustos filios aequiparat, nihilque à legitimis legitimatos differre iubet, nec hi inuicem dissimiles à legitimis & naturalibus cēsentur: cum non ex sola legis imagine, sed etiam ex origine naturae filij sint. Sed quid si uerba conditionis concepta sint, si decesserit sine filiis ex se legitime natis: uel ex legitimo matrimonio procreatis? Tunc enim non est dubium per rescriptum legitimatos excludi. Quid si per subsequens matrimonium? & iste uidetur casus dissimilis, cum testator tempore originis uoluerit legitimos nasci, qualitas enim adiecta uerbo, secundum uerbi tempus regulatur, & hac ratione ita Ant. But. decidit, & respondit in quaestione facti Bald. Alex. & idem

x l. cōmodi.

y l. fin. C. de

posth. hære.

z l. fideicommissum de cōd.

a l. nec ei. §. j.

de adopt.

b Ray. d. §. c.

quid si tantū.

c l. nec in ea. de

adul.

d l. j. i. si. de bo.

dam.

e l. si te parens.

C. de iuis. &

leg.

f Dec. 398.

g §. illud. §. re-

liqui. q. b. mo.

nat. eff. sui.

h Alex. ij. in. j.

i l. in delictis.

§. si extrane-

us. de nox.

k Bal. 367. in 5.

Alex. consi. 5.

in 7.

& idem (inquit ille) in feudo traditum est, quod aliquis sibi & filiis legitime descendibus stipulatus esset, nam legitimati per subsequens matrimonium, legitime descendere non dicuntur: idque Baldus probauit. Accedit quod & ex consuetudine, quae hereditatem primogenito defert, non admittetur naturalis maior natus, in iusti filij postea nati damnum, quamuis deinde per subsequentes nuptias legitima iura consequutus proponatur. Sunt tamen qui in contrariā sententiam trāsierint: quia hi qui sequutis nuptijs legitimi fiunt, instar iustorum filiorum habentur, lexque huiusmodi pro omnino similibus habet, nec crebriore calculo recepta uidetur ea sententia, ut accepto feudo pro se & legitime descenditibus tales reñciantur, imò plerique omnes admitti censuerunt. Ego hac in re sic arbitror distinguendum: Aut enim loquimur in naturali, qui per matrimonium subsequens legitimatus sit, & uerius est non deficere conditionem: quia lex praesumit legitime natum, ex actu enim subsequuto praesumit usque à principio affectu maritali concubinam cognitam, quae praesumptio ueritati innititur, & in hoc à fictione distat, quod ea aduersus ueritatem est: merito igitur ex illis uerbis nō existimabitur tamque illegitime natus summoueri. Aut loquimur in spurio, & si fideicommissum ab ascendente factum sit, idem iuris putamus, idque paternae pietatis coniectura. Nec me mouet quod legitime natus non dicatur, qualitasque uerbi repugnet: quia respondeo satis esse, si ex interpretatione legis sustineatur: lex enim pro legitime nato habet, interpretatioque huiusmodi fauore filiorum capienda est. Sicut etiam uidemus eorum fauore disiunctam pro coniuncta, & uice uersa coniunctam pro separata, aduersus propriam sermonis uim accipi: nam & licet qualitas adiuncta uerbo, ad uerbi tempus referatur, fauore tamen descenditum aliud quandoque obseruari scimus. Nam & rescriptum Rom. pontificis cum impuberi inquit succederent, si absque liberis moreretur, eam interpretationem non habet, ut uerbum succederent, secundum dictionem impuberi restringatur, Aut loquimur in fideicommissum quod ab extraneo relictum est, & tunc probabilius est Alexandri sententia: hic enim ex fictione legis solum legitime natus dicitur, unde ad hunc casum dispositio testatoris produci non debet, cum proprietates uerborum repugnet, à qua ut recedamus non est ulla causa. Aliud tamen esset in feudo: propter fauorabilem enim principalis beneficii naturam promptius est ut etiā huiusmodi admittantur, praesertim cum in re dubia non erret qui aduersus fiscum iudicat. In dispositione quoque legis, quae legitime natos solum ad dignitatem admittit, idem respondendum est, ut hi admittantur, quos lex pro legitime natis habet: fit enim latior interpretatio, ut supra diximus. Et ideo cum ex lege ordinis non nisi legitimo matrimonio nati in collegium admitterentur, responsum est, hoc quoque subsequutis nuptijs legitimorum iuri restitutos recipiendos esse, debet enim ea in lege benignior fieri interpretatio, nisi cū statuto cautum esset, ut uerba ad literam intelligerentur, id enim non ex litera, sed ex fictione legis est. Aduersus secundū hoc principale axioma quatuor exempla plurimum urgent: uidetur enim conditionem in uno casu, ad dissimilem quoque produci debere: nam pupillaris expressa substitutio ad uulgarem tacitam trahitur, & e contrario, uulgaris expressa ad tacitam pupillarem, & tamen hi casus omnino dissimiles sunt, cum tempore, tum modo, tum etiā effectu. Sed communiter in hoc deuentum est, ut dicamus hasce substitutiones, natura sui conditionem habere: non enim aliud est substitutio, quam conditionalis institutio. Expressio igitur unius conditionis aliam non excludit, quoniam lex praesumit si

Bal. c. naturae les. si de feud. fu.

Io. And. reg.

fine culpa.

Imol. c. inno-

tuit. Dec. 155.

o c. tanta. q. fil.

sint leg.

p l. cū quis uer.

nec enim. C.

de sec. nup.

q l. si. de prob.

r l. filio q. m. de

lib. & post.

s l. generaliter.

§. cū autē. C.

de inst. et sub.

t §. sed hoc pra-

senti. in auth.

de sanc. epis.

u arg. d. l. gene-

raliter i prin.

x c. si. xxij. q. ij.

§. item opp.

y c. Raynuitus.

de testa.

z Bart. l. centu-

rio. ij. q. iij.

membri prin.

a d. c. tanta.

b d. l. fin. C. de

his qui uen.

c c. j. §. pen.

qb. mo. feud.

am.

d c. innotuit. de

elect.

e Bald. consil.

183. ij.

f l. iā hoc iure.

de uilg.

g l. sed si phores.

§. ad substitua-

tos.

de alia cogitatum fuisset, eam quoque testatorem aequè expressurum fuisse. Quod enim pupillaris contineat uulgarem, est ipsius testatoris fauor: quod uulgaris pupillarem, pupilli utilitatem respicit. Merito igitur utriusque fauore, & propter paterni pupillarisque testamenti coniunctionem, hæc interpretatio admittitur. Rursus obstat conditio si intra decem menses proximos mortis meæ nascetur, illi est dissimilis, si me uiuo nascetur, & tamē ad hanc producit. ^b Sed ex his quæ supra retuli satis constat, fieri hanc extensionem, quia testator se tunc moriturum credebatur: unde si præter spem superuixit, non ideo rumpitur testamentum. Rursus instari potest: Condicio si nubere noluerit, ab ea plurimum differt, si nubere non potuerit: nolle enim & non posse, perque dissimilia sunt ^k; & tamen in substitutionibus, conditio, si hæres esse noluerit, intelligitur, uel non potuerit: & uice uersa ^l. Sed respondendum est, hos casus ex præsumpta testatoris uoluntate ab similes non esse. Cum enim de substitutione uulgari agatur, per quam ipsi testatori succeditur, & sic de eius fauore tractetur, uerisimile est, quod de altero expressit, ad alterum quoque, cum eadē sub sit ratio, trahi uoluisse. Quapropter si appareat testatorem non ad testamenti sui fauorem attendisse, sed ad heredis poenā, aliud dicendum esset: ut in hac specie, Titium instituit, & si Titius eiusque filij nollent nomen & gentilia testatoris insignia deferre, substituit Caium: & Titius liberos nullos suscepit, unde non potuerunt nomen & insignia deferri, nūquid substitutus admittatur? Et Socynus ^m respondit, substitutioni locum non esse, quoniam is casus dissimilis sit, & de poena agatur. Quæ tamen decisio penes me dubia est, cum ex natura conditionis appareat, fauorem suum, siue suæ familiæ in animaduersione testatoris fuisse, & ideo nomen & stemmata geri noluerit: quod si in hoc Titium cum liberis decedentem grauauit, quantomagis casu quo sine liberis decederet? Et ex his in alia quoque questione quid sentiendum sit discerni potest: Testator instituit uentrem uxoris, & si masculus nascatur & in pupillari ætate decederet, substituit Sempronium, si nascantur feminae, instituit eas in CCC aureis, ueter nihil peperit, nūquid substitutus admittetur? Ex facto consultus Alex. ⁿ respondit, substitutum non admitti, & hunc casum omissum censeret, cum altero casu nascentium foeminarum Sempronio nihil relinqueretur. Ego hac in re uereor ne sententia eius uera non sit: pupillaris enim illa substitutio uulgarem continet ^o, unde non nato masculino, potuit testamentum a secundo gradu, id est a substitutione uires assumere ^p. Et ideo hic casus non uidetur omissus esse: accedit defuncti mens qui foeminis solum CCC reliquit, quoniam reliquum hereditatis ad substitutum pertinere uoluit, & licet particularis institutio, si alius hæres non sit scriptus, legis dispositione ad ius uniuersale trahatur, cum tamen uniuersalis substitutus hic adesset, ipse admitti debuit, & foeminis preferri: receptumque Baldi autoritate est, etiam qui ex tacita uulgari substitutione uocatus est, in re certa instituto præferendum ^q. Sed iterum tandem obijciatur: Communiter recepta est sententia, si quis filio impubere hærede scripto pupillariter Titium substituit, & si Titius quandoque sine liberis decedat, Titio ipsi Sempronium, mortuo Titio uiuente pupillo, Sempronium pupillo hæredem fore: ex qua apparet, Sempronij substitutionem factam Titio, & sub conditione deficientium liberorum, ad casum penitus dissimilem trahi, tum respectu personæ, quia pupillo ipsi succeditur, tum respectu conditionis, quia etiā si Titius cum liberis decesserit, nihilominus erit substitutioni locus ^r. Sed respondendum est, hunc casum non omnino esse expresso dissimilem: hæc enim uerba, quandoque decesserit sine liberis, uerborum cōpendio uulgare quoque substitutionem continent

^b l. fin. C. de posth. hære.

ⁱ Bart. l. gallus in princ.

^k d. l. pater fecerim. d. cōd.

^l d. §. & quid si tantum. l. fin. C. de insti. & substi.

^m Socy. consi. 238.

ⁿ consi. 188. ij.

^o l. si ita script. de lib. & pos.

^p l. p. de uent. insti.

^q l. iij. §. fin. de lib. & posth.

^r l. filius à patre. co. tit.

^s Bal. l. si. q. 33. C. de hære. insti.

^t Bart. l. quam diu. ij. de acq. hære.

^u Paul. de Cast. cōst. 152. præsens dub. uidetur formari. in j. in nouiss.

cōtinent: unde Titio præcedente, caput illud si hæres non erit, dicitur euenisse, merito substitutus ceu hoc casu uocatus admittitur. Verū igitur non est, ex persona dissimilitudinem ullam esse. Ex conditione quoque dissimilitudo non est: quia cum secundus gradus morte Titij peremptus sit, & conditiones in illo adiectæ perierunt, perindeque est, ac si Sempronium solum pupillo testator substituisset, nec ulla conditionis illius ratio habetur. Quod & hac ratione confirmari potest, apposuit enim testator illam conditionem in Titij fauorem, ut ab intestato se derelictam hereditatem acciperet filij possent: unde si hæres non sit, quia ante pupillum moriatur, deficit ratio fauoris, nec hoc prodesse heredi legitimo debet, cui manifesta testatoris uoluntas substitutum prætulit. Et licet regula sit, Conditione defecta, substitutum excludi, tamē non procedit, quando aliàs testator etiam fuisset relicturus: at in proposita specie, conditio illa solius Titij fauorem respiciebat, de quo amplius non queritur, cum satis sit hereditatem cum instituti cui succeditur oneribus ad Sempronium peruenire, non autem cum Titij oneribus, qui de medio sublatus est. Et ideo in questione facti cum quis heredi quodcumque sine filijs fato fungeretur Titium substituisset, isque hæres uiuo testatore liberis superstitibus decessisset, dixi substitutum admittendum, nec legitimo prodesse conditionis in caduco gradu defectum, tamen si hac in re post Oldradum ^a aliter Socynus responderit. TERTIVM huius tractatus axioma est: Condicio necessaria: siue actum ipsum, siue effectum respiciat, ad casum similem porrigitur: tuncque non refert, quid ex æquipollentibus fiat. Quapropter cum mater filijs suis legasset, si morte patris iuris sui effectui fuissent, diuus Marcus cum emancipati essent legatum deberi iudicauit, ea enim conditio effectui actus necessaria erat, nempe ut illis legatum acquireretur, nihilque ad patrem pertineret. Quod & uice uersa in ea specie responsum est, cum mater sub conditione emancipationis reliquisset, uel etiam donasset, nam & filijs morte patris sui iuris effectus debebitur, effectum enim solum mater respexisse creditur. Vnde etiam solet dici, non de itinere, sed de meta curandum ^b. Sed tamen hisce aduersatur Vlp. responsum, si cui ita relictum sit, si morte patris sui iuris effectus fuerit, & emancipatione sui iuris effectus fuerit, non uideri defecisse conditionem, sed & cum mors patri contingat, quasi extante conditione, ad fideicommissum admittitur. Quibus uerbis apparet, non solum emancipato deberi fideicommissum, sed mortem patris nihilominus expectandam, uideaturque hæc fortissima esse ^c, ut Accur. Bart. quod non citra cauillum dissoluere eam potuerint. Mihi ea sententia placet, in quam iuisse multos uideo, ut Vlpiani responsum intelligatur, cum ab extraneo sub ea conditione relictum est, is enim uidetur odio patris hanc adiecisse conditionem, ne quicquam omnino in eum peruenire possit: unde expectanda erit mors, nec à uerbis recedendum. In matre uero alia interpretatio assumitur, quæ sub tali conditione legasse magis creditur, ut liberis suis consuleret, quod patrem odio haberet. Aduersatur rursus responso suo Pomponius ^k, mihi sæpe (ut ille inquit) uocandus ad partes, pater enim ne præteritione testamentum rumpatur, necessario posthumum instituere debet: ea institutio duplicem conditionem continet, si se uiuo, uel se mortuo nascatur, & tamen alterius horum casuum expressio ad alterum non trahitur, nec cum Bart. sentiendum est, talem conditionem uoluntariam appellante, quia simpliciter potuit institui: nam & in sententia diui Marci ^l, potuit mater simpliciter filijs legare, & in consilio Galli Aquilij, potuit testator simpliciter instituere, & tamen casus mortis ad deportationem eman-

^a l. coheredi. in prin. de uulg.

^b Bar. l. illis libertis. de cōd.

^c l. publius. §. si. co. tit.

^d l. in testamento. co. tit.

^e glo. l. j. C. de instit.

^f Oldr. consi. 147.

^g Socy. 77. in fi. iij.

^h l. mulier. ad Treb.

ⁱ l. si mater. C. de instit.

^j l. si. C. de donatione sub.

^k Bar. l. cum seruus. de uerb.

^l l. fidei. §. si cui ita. de leg. 2. iij.

^m d. l. cōmodi.

ⁿ l. mulier.

cipationemque producit. Igitur ut pugnantia submoueamus, sciendum est, omnem hanc materiam à coniectura mentis testatoris uim & robur accipere^m. Et ideo ubi probabilis huiusmodi coniectura est, ad casum omissum fit extensio, siue uoluntaria, siue necessaria sit conditio: promptius tamen in necessaria sumitur hæc præsumptio, quod in ea solum effectum respiciamus. Vnde in hoc Pomponij responso, cum non satis constat, quæ mens patrisfam. esset, à uerbis non debuit recedi, qui fortè alterum casum expressit, quia magis hoc animo suo sedebat, ut superius ostendi; nam si propter necessitatem institutionis motus fuisset, quid oportuit alterum casum omittere? & dum anxie morosus est, alterum exprimere? cum satis illi fuisset, si simpliciter eum qui nascetur instituisset? Iure igitur qui alterum dixit, de altero potius negasse censeturⁿ. Quod & in ea specie censendum, cum testator sic uerba concepit: Si quis filius mihi post mortem filij mei impuberis nascetur^o: indicatur enim mens patris nolentis hunc cum filio iam nato simul admitti, unde conditio ad eum casum non producit, sed potius tabulæ testamenti præteritione rumpuntur. Cuius rei alia quoque exempla afferri possent^p, nisi prædicta sat, superque esse arbitraret. Sed quid si limitatiua, ut ita dicam, dictione usus sit testator? exempli causa: Si filij mihi nascuntur, hæredes sunt, & si sine liberis decesserint, tunc Sempronius hæres esto: nemine nato, responsum est, substitutum non admitti, propter dictionem tunc, quæ ita restringit, ut ad casum omissum productio fieri nequeat, & ita hanc uocem plerique responsis suis declararunt. Anch. Socynus, Decius^q, & si qui alij. Nam & uulgaris substitutio, cui taxatiua dictio adiecta proponatur, pupillarem in se nullam habet, ut ferè receptius est^r. Sed nobis dubia uidetur horum sententia, cum Galli Aquilij uerba sic concepta sint: Qui nepos me mortuo intra X. menses nascetur, tunc &c. & tamen in eis fit extensio, & ad casus omissos & ad tempora. Item uulgaris substitutio hac formula concipitur: Si Titius hæres non erit, tunc Seius esto^s: & tamen pupillare in se habet. Alij^t non hanc uim illi dictioni attribuant, sed geminationi, ut cum dictum est, tunc & eo casu. Sed & hæc opinio uerisimilis non est: Quis enim credat dictis iuribus locum non futurum, si præter aduerbium illud temporis, adiectum quoque fuisset eo casu? Mihi certe non fit uerisimile: cum enim testator eo casu dicit, per argumentum à contrario sensu uidetur ceteros casus excludere: quod argumentum ex coniectura sumitur, & ideo in primis coniectura spectanda est, quia una præsumptio aliam tollit^u. Et ex his illa decidi controuersia potest: Testator uentrem uxoris instituit, si masculum pareret, ei que Seium substituit, & si foeminam uel neminem, Ptochotrophium: uxor in puerperio caeso uentre, extractoque foetu masculo decessit, qui etiam aliquantulum superuixit: Queritur, an Seius admitti possit? Et uidebatur plerisque excludendum, non enim masculum peperit, cui caeso uentre infans extractus est^x. Sed tamē hæc conditio, si masculum pepererit, necessaria sit, propius est effectum considerari, & substitutioni locum esse: idque crebriore calculo approbatum est^y. Rursus & illa uetus quaestio definiri potest: Testator uxori usumfructum reliquit, si uidua permaneret, ut post eius mortem Titio: uxor secundo nupsit, disceptatur inter Titium & heredem, utrius, donec uxor morietur, ususfructus esse debeat: & frequentior ea uidetur sententia^z, ut statim Titius usumfructum habeat, ut conditio mortis etiam ad secundas nuptias porrigatur, cum huiusmodi dilatio in fauorem uxoris adiecta, hæredi prodesse non debeat^a: unde si ad secundas nuptias properauerit, legatario locum faciet. Sed hæc me decisio dubium ancipitemque

^m l. in conditionibus. de cod. et dem.

ⁿ l. maritus. de proc.

^o l. si pater filium. de uulgar.

^p l. si ita quis. de uulgar.

^q Dec. 332. Socyn. 258.

^r Alex. l. quis. C. de impub.

^s l. j. de uulgar.

^t Dec. cōf. 315.

^u l. diuus. de in int. res.

^x l. amicus. §. si. j. co.

^y Alex. l. quod dicitur. de lib. et post.

^z d. l. mulier.

^a l. à filia. l. alius. no. ad Treb.

ancipitemque reddit: cum enim testator in conditione posuerit, si uidua permaneret, satis id cogitasse uidetur, potuisse eam secundo nubere: unde cum Titium non nisi post eius mortem uocauerit, manifeste apparet, in casum nuptiarum uoluisse interim excludi: sicut alias quoque traditum est, cum testator in conditione filios masculos scripserit, si deinde in alia substitutione filiorum simplicem mentionem faciat, non censeretur de masculis tantum egisse^b: cum enim eorum rationem semel duxerit, si de masculis quoque alio in loco sensisset, utique & tunc expressisset^c. Nam & diui Marci sententia non tam communem sententiam adiuuat, quam prosternit expugnatque: In ea enim mater mortis casum expresserat, quia non crediderat fore ut pater eos emanciparet^d: si igitur credidisset id futurum, casus pro omissio haberetur. At in hac quaestione, cogitauit testator eam secundo nupturam, igitur omissus est casus: hincque apparet, non solius uxoris causa dilationem adieciam, sed hæredis quoque, cuius utilitati in casu omissio, prospexit^e. Quapropter non temere arbitror hoc casu à uerbis recedendum, adhæredumque regulæ, qua prodictum est, poenā priuationis à testatore iussam, ad heredem potius quam ad eum cuius fauore indicitur pertinere^f. Communem igitur in hac quaestione sententiam minime sequendam censuerim, cum uxor ipsa iuuenis esset, & quam uerisimiliter potuit testator credere alium thorum appetituram. Sed & si in legato diceretur, post mortem uxoris, tunc & eo casu Titio usumfructum, clarius esset, propter uim geminationis, interim illi non deberis: Quod & ferè receptius est. Sed quid est conuersio statuendum? Reliquit uxori usumfructum, si uidua permaneret, & si alias nuptias celebraret, Titio: non celebravit, sed perijt, Titius ne admittetur? Et admitti futilibus quibusdam rationibus Socynus respondit^h, sed idem alibi alia sentit: puto enim uerius esse, cum non admitti: cum non euenerit conditio, unde meritò hæredi remanebit, dissimilis enim est nuptiarum mortisque casus. Quinta principalis regula est: Conditione spontaneam præcise & ad unguem seruari, nec ad similes casus extendi debere. Vnde conditio, si seruo dederit, ad dominum non prorogabit: & conditio, ut hæredi detur, non eam interpretationem accipiet, ut fideicommissarius dari possit: debet enim factum ipsum obseruari, ut si quis incapax ei dare iussus sit, det, licet nummos accipietis non faciat^k. Et conditio si decesserit sine liberis, non deficit, si liberos superstitibus relinquit, licet mox decedat, uel succedere nolint, aut non possint^l: seruatur enim conditio uti ad literam scripta est, nec fit extensio. Cui etiam rei illud accedit, quod ex ea actus indiuiduus redditur^m, alioqui non diceretur in specie obseruata. Non procedit axioma hoc, quando actus per omnia ex dispositione legis exaequat, subrogaturque illi quæ testator expressit. Quapropter conditio de hærede, in bonorum possessore locum tenetⁿ, quoniam is & nomine & effectum hæres existimatur. Eadem etiam in eo, cui Prætor contra tabulas bonorum possessionem dedit, obseruabitur^o. Item in hærede quoque hæredis, nam & is hæres censebitur^p. Sed & in eo cui libertatis causa bona ex diui Marci constitutione adiungunt, idem responsum est^q. Sic conditioni, ut pupillo detur satisfaciatur, qui tutori dederit, quoniam is pro pupillo accipit^r, imò cautius ei soluitur. Sic illa uerba, si centum soluerit, accipiuntur uel compensauerit: Qui enim compensat, soluit, id est liberat^s. Adde quod cui compensatur iuste contradicere non posset, cum per eum stet quominus soluatur: dicit enim debitor, si mihi soluis, & ego tibi conditionem adimplessim^t. Sic & eadem conditio per acceptilatio nem obseruatur, quoniam acceptilatio dispositione legis solutio est^u: Quæ tamen omnia intelligenda sunt, nisi alia mens sit testatoris, ut quia inter casum expressum & eum qui à lege subrogatur aliqua sit differentia, quæ uerisimiliter testatorem

^b l. j. qui filius. de leg. j.

^c l. j. §. si autem ad def. C. de cad. toll.

^d d. l. mulier. uerf. quæ q. a.

^e l. uxori usumfructu. uille. de usufr. leg.

^f l. uxore. §. hæres. de leg. iij.

^g d. l. uxori.

^h Socyn. consil. 30. in 3.

ⁱ cōf. 5. co. lib.

^j l. q. hereditas. §. j. de condi.

^k l. Manius. e. t.

^l l. filius. §. cū quis. de leg. j.

^m l. cui fundus. de condi.

ⁿ l. in conditionibus. §. patro- nus. co. tit.

^o l. is qui. §. fin. de leg. præst.

^p l. paterfam. de uulgar.

^q l. iij. §. sub condit. de fid. lib.

^r l. si fundus. de condi.

^s l. si peculium. §. j. l. statuliberi. §. j. de statuli.

^t l. iij. uerf. unde. de stat.

^u l. Iulianus. de condi.

retrahat, ut ea in quaestione supra à nobis dictum est, cum Titio relinquitur si hæres sine filiis legitime natis decesserit, nā legitimatus per sequens matrimoniū defectum conditionis non inducet. Quod & in ea cōditione constitutum est, si legitimæ ætatis erit, ut qui ueniā ætatis impetrauerit nihilominus excludatur^x. Rursus non procedit regula, quando conditio iure adimpleri non potest, idēq; testatorē nō præteribat, si sufficiet enim si de facto seruetur^y. Quapropter qui filia furiosæ fideicomisit, si sine liberis decederet, de filiis etiā naturalibus intellexisse creditur: cum furiosa mulier matrimonio cōtrahere nequeat, nec filios legitimos habere^z. Sic qui hæreditariū seruū iussus est manumittere, & deinde hæres esse, satis est si de facto manumittat^a: de iure enim quomodo potest, cum adhuc hæres non sit. Sic si pater sacerdotis fideicomittat, si decesserit absq; filiis, de naturalibus & legitimis intelligi non poterit, cum uxores ducere lege Pontificia sacerdotes prohibeant: & ideo de adoptiuis intelliget^b, uel si monachus sit, de ipsa ecclesia^c. Nam & illud receptum est, si pro sacris celebrandis centum testator mystis reliquerit, nec propter diras, abominationesq; Pontificis celebrare illi possint, in aliud honestæ deprecationis genus erogationē cōuertendam^d. Non procedit tandē regula, cum ex coniectura aliqua deprædī potest, non modū, sed finem ipsum in testatoris animaduersione fuisse: tunc enim spontalis cōditio à necessaria non differet. Vnde conditio, si tutela per pubertatem, seu per XIIII. annos finiat, etiam euenisse censetur, si morte tutoris finita fuerit^e: idēq; ex coniectura mētis testatoris. Sic & cōditio, si cētum Arethusæ dederis, per aliū adimpleri potest, sicut & faciendi conditio, nisi cum personæ electa sit industria. Eodē pertinet & illa conditio, si me mortuo posthumus nascatur, nam si testator eam adiecit, quod crederet se illa ægritudine moriturū, nihil oberit, quo minus & qui se uiuo nascetur hæres sit^g. Cui nō absimile, in cōditione, si quis prior diē suū sine filiis obierit, quā receptū est, etiā extēdi, cū posterior absq; prole decedat^h. Quaræ definitionū illa est ratio, quod in conditionibus potissimū defunctorū mēs spectanda sit. Igitor cū casus ueniet, diligēter animaduertendum est, quæ fuerit testatoris sententiā, ut ex ea ad casum omissum uel p̄grediamur, uel intra cācellos uerborū cōstitamus. Decipimur tamen plerūq; ut Baldus inquitⁱ, dū scrupulose nimis & anxie cōiecturis ceu exploratis rebus utimur: Quod ut manifestius fiat, aliquibus etiā quaestioibus ostēduri sumus. In primis igitur dubitari cōsuevit, an æque in directis substitutionibus atq; in fideicommissis ad casum omissum fiat extēsiō: Et Pōtanus^k in fideicommissis quidē fieri cēsuit, quod in eis sola testatoris mēs obseruet, in substitutionibus uero nō idē esse, quod hæc expressis uerbis concipi debeat^l. Quapropter (inquit) uidemus si pluribus hæredibus scriptis aliq; post mortem omniū directō substitutus sit, non uidentur inuicē hæredes substitui^m, & tamē in fideicommissis post mortē omniū relicto aliud estⁿ. In quā sententiā Dy. Paulusq; Castr. cōcessit. Idē & Socy. quodā respōso^o cēsuit. hoc potissimum argumēto usus, qd hæredi, cuius nomē incōsulto deletū est, Prætor bonorū possessionē non decernit, quæ ex coniectura tantum constat eum hæredem^p. In aduersam penitus sententiam alij iuere^q, potiusq; adiuuandam extēsiōne directam substitutionē, q̄ obliquam censuerunt: fauorabilior enim directā est^r, meritō benignius accipi debet. Nam & Bartolus facilius extendi ad casum omissum conditionem in persona instituti credidit, q̄ in substitutionibus extēdatur^s. Sed has ego opiniones à ueritate longe lateq; abesse arbitror: cum enim omnis ultima uoluntas à mente testatoris pendeat, non uidetur inter hos casus probabilis esse differentia, solumq; id erit obseruandum, an mens illa aliquo

aliquo modo ex uerbis accipi possit^t, confutaturq; maxime ex prædictis axiomatis, quibus apparet nō recipi cōmuniter huiusmodi distinctionē. Quin etiā ueterē probatissimi nominatim eā repudiauerūt, ut Bal. Alex. Aret. las.^u Nec uerū est in fideicommissis post mortē relicto censerī hæredes inuicē substitutos, nisi non solum post mortem, sed etiā in tota hæreditate substitutū sit: nō enim posset tota hæreditas per eū qui ultimus moriatur restitui, nisi ad eū perueniret: peruenisse autē nō potuit, nisi inuicē factam substitutionē proponamus. Nulla igitur inter substitutionē fideicommissūq; hoc casu est differentia. Nec me mouet, quod ex coniectura Prætor bonorum possessionē hæredi scripto, cuius nomē incōsulto deletum est, nō decernit: quia satis est ei iure ciuili prouisum esse^x, cōiecturamq; in hoc sufficere, prætorij enim edicti uerba huic non conueniebāt, quibus ei, qui scriptus est, bonorū possessio datur: at hic scriptus nō dicit, cū nomē eius deletū sit. Secūdo quærit, an substitutus posthumus casu quo ille moriatur, cēsatur etiā substitutus, si nō nascatur. Et in uulgari substitutione crebrior est sententiā, huiusmodi quoq; casu uocatū censerī^y. Si igitur testator filiu, qui sibi nascetur hæredem instituit, & si heres erit, & impubes decesserit, Caium substituit, non nato filio Caius admittetur^z, idēq; ex uerisimili mēte inductum est. In substitutione uero fideicommissaria idem quoq; Socynus respōdit, cum nulla ratio differentia afferri possit^a. Quod enim testatorem mouit, ut casu quo adita hæreditate filius decederet substitutū cæteris præferret, idem & mouere uerisimiliter debuit, si filius non nasceretur: nā, ut inquit Decius^b, quod postea recepta permittit, à principio quoq; permittendum est. In quā sententiā & nos quoq; transeundū putamus. Imò etiā si filius nascatur, & hæres esse nolit, adhuc substitutioni locū esse arbitramur, eadē enim semper ratio mētis subest. Audētius respōdit Pōtanus, substitutionē si filius in rerū natura nō esset, ad casum quoq; producendā quo uiueret, & impubes decederet^c. Tertio dubitatur, Testator instituit uario modo posthumos tam masculos q̄ foeminas, deinde posthumis, si omnes in pupillari ætate morerentur, Amitam substituit, unus tantū posthumus natus & impubes mortuus est, an ad Amitā pertinebit hæreditas, an ad matrē quæ filio intestato legitima est hæres. Et Oldr. respōdit^d, amitam excludi, cum in casum plurium nascetū substituta sit, unde uno tantū in lucē edito, casus pro omisso est: quod maxime fauore matris statuendum est, ne à luctuosa filij hæreditate reiiciat, cum æquū non sit tacita cōiectura eam priuari, & in hanc sententiā pleriq; trāsiuere. Sed uerior est aduersantium opinio^e, ex Pauli respōso, qui his uerbis, cæteri omnes filij filiaq; meæ exhæredes sunt, recte unicum filiū exhæredatū scribit^f. Nam etsi nullus natus esset, prædicto casu receptius est & substitutæ amitæ locum futurū, idēq; etiā in matris damnum, dum omnino tacita nō esset uulgaris substitutio, quanto magis unico nato, & ante pubertatem mortuo, excludi non debet: ex mente enim testatoris apparet, matri ipsi prædilectam fuisse amitā^g. Quod & in ea specie à me responsum est, cum in institutione testator se unū uel plures qui nascentur instituere dixisset: quāuis enim in substitutione subijciatur, & casu quo omnes moriant, intelliget tamē unus uel plures secūdū institutionis formā à qua declarationem substitutio accipitⁱ. Quarto hæsitatū est, cū testator iussisset, si filij absq; masculis morerent, relictis foeminis, hæreditatem suam in partes tres diuidi, ex quibus una foeminis daretur, duæ Titio & Sempronio, & contigisset ut hi filij absq; masculis foeminisq; decederent, num substitutioni locus esset. Et Decius respondit^k non esse, quia deficit conditio, cum nec foeminas quidem superstitēs filij

Ray. & Læc. filij reliquerint. At alij aliter crediderunt¹, propter mentem testatoris: in quā sententiam & ego pedibus eo. Si enim uoluit testator Titium Semproniumque, etiā in neptū suarū damnum admitti, quāto magis eis non natis & omni hoc damno cessante. Nam
 m Ang. cōf. 93. & Angelus^m non dissimili quæstione cum omissum esse hunc casum uerborū præfatus esset, non tamen se audere aduersus substitutos iudicium ferre dixit, Quoniam recti conscientia absterretur, ne contra uoluntatē defuncti respondeat, quæ in conditionibus primas partes sustinet. Quinto in hac quoque specie nō paræ altercatū fuit, Testator masculos qui sibi nascerentur instituit, & si sine filiis decederent, uxore uulgariter, pupillariter, per fideicommissum substituit: Si uero non nascerentur masculi, sed feminae, instituit uxorem, feminae dotem constituit: Cum nec mares nec feminae nati essent, respondit Ancharanus, substitutioni locū non esse, uxoremque excludi², quoniam hic casus omissus esset. Et quia testator casu nascetium filiorū noluit à luctuosa eorum hereditate matrem excludi, quæ ratio eis non natis, deficit: in quā sententiam
 n Ancha. cōf. 356. & Fulg. cōf. 49. & Fulg. transit^o, quia cum institueret paterfamilias uxore, dotemque feminae relinqueret, uerisimiliter credidit fore, ut ex persona matris sua quoque hereditas tandem ad ipsas deuolueretur. Quid si testator uxorem excitare uoluit ad sobolis procreationem, nam & constat eas ex fecunditate magis amari, atque ita recentioribus plerisque placuit: mihi hæc sententia omnino menti testatoris aduersari uisa est, & non parum uerbis. Qui cum uulgariter uxorem substituerit satis eam uidetur potiore fecisse, etiam nemine nato: & cum eam uocauerit, etiam exclusis filiabus, quāto magis hoc casu uocasse censendus est: & quæ supra pro Ancharanī sententia inducuntur adeo leuia sunt, ut ex se ipsis ceu folia farsari quod Plautus inquit dissili possint. Sexto dubitatum fuit, Pater filiū iussit si sine liberis & intestatus decederet fundū Sempronianum Titio dare, hunc fundum uxori legauerat, filio sub certa conditione restituendum, interim mortuus est sine liberis filius, condito testamento, num legatum Titio debeatur? Et Socynus deberi respondit^p: Quoniam eam conditionem pater apposuit, quod uolebat ut filius de eo prædio posset disponere, quod ubi nō faceret, quia nollet aut non posset, conditio debuit posse per æquipollens adimpleri: hoc autem casu non poterat de eo prædio disponere, quia adhuc ad matrē pertinebat, diciturque is intestatus, qui quo ad rem de qua agitur testatus non est^q. Sed hæc sententia sanè quāto futilis mihi uidetur, cum coniunctim sub geminis conditionibus fundus sit legatus, & altera (nempe quod intestatus non decederet) defecerit, clarum est legatū non deberi^r: Nec quicquā facit quod de illo fundo testari non potuit, quia debuit intelligi fuisse legatum casu quo ad eum peruenisset, id est conditio qua sibi à iure restitutus erat iam euenisset, unde cum ante eius euentum decederet, euanescebat legatū, idque alij recte probant^s. Septimo quaeritur, pater filium instituit, & si is sacerdos efficeretur, iussit ut post mortem Seio hereditatem restitueret, non est initiatus, sed sine liberis decederet, an locus erit fideicommissus? Alexander respondit^t, hereditatem Seio restituendam, quoniam uidetur testator sacerdotij conditionem apposuisse, propter filiorum defectum, unde satis est ex æquipollenti adimpletam. Iason contra, cum hæc conditio spontanea sit, ergo præcise obseruanda, aliās defecisse uidetur. Quid enim si liberis superstitibus ante sacerdotium susceptis decederet, nonne uerba expressè Seium admittunt? Mihi hæc Iasonis sententia uero propior uidetur, ne facile, cū ratio in obscuro sit, à uerbis recedamus. Possent tamen tot coniecturæ mentis adferri, ut Alexandri opinio præualeret, nec refert conditionē esse uoluntariam, quia tum quoque

ex coniectura ad casum omissum protenditur, ut supra docui. Octauo quæstionis fuit: Testator fratrem hæredē instituit, & si se uiuo moreretur, uulgariter & per fideicommissum præfectos prochothrophij substituit, deinde mortuus est uiuo quidem fratre, sed absente qui huius rei inscius relictis liberis & ipse decellit, petebant à filio hereditatem qui prochothrophium curabant. Et Fulg. pro eis respondit, quoniam illa conditio, si se uiuo moreretur, extendi ad eum quoque casum debuit, quo se mortuo ante aditam hereditatem decederet: Quod & Iason probauit^u. Sed hæc opinio sanè quæ ridi-
 u l. cū pponas. c. de her. iſt. cula est, uulgaris enim illa substitutio, si hæres non erit, intelligitur, uel alium hæredē non fecerit: unde cum in filium frater iste ius adeundi transmiserit, nō uideo cur præfecti excludendi non sint, manifesta enim est differentia, si uiuo testatore decedit, nihil habet quod transmittat, merito præfecti erunt potiores, si mortuo testatore, transmittet. Quid ergo illi aduersus uerba mentemque defuncti satagunt? Sensere communiter id doctores^x, dum prædicto casu admitti substitutum tradiderunt, quando frater hereditatē repudiasset: tunc enim casus nō omnino dissimiles sunt, nimirum inuētes, si repudiatum non sit, aliud iuris esse. QUINTVM principale axioma est, Dispositum in casibus simplicibus, ad mixtum quoque porrigitur. In qua re sciendum est, tripliciter mixtum id solere distinguui: aut enim in casu simplici dispositum est, cui alia qualitas annexa proponitur: aut in casu mixto, sed separabili: aut in mixto inseparabili, de omnibus igitur uidendum. Et primo casu uera est regula, dispositum in casu simplici, in eo quoque locum habere, cui qualitas addita est. Vnde quod de senatore statuitur, in eo quoque senatore intelligitur, qui se plebeio in adoptionem dedit^y, non enim ideo desinit senator esse. Et seruis lecticarijs legatis, is qui & lecticarius & coquus est debetur^z: & si lege municipali cautum sit, ut macellarij sint immunes, is quoque qui & macellarius & piscator sit immunis habebitur^a, & si qua similia. Non procedit tamen hæc conclusio, quoties qualitas illa simplici dispositioni repugnat^b. Quapropter his quæ uxoris causa parata sunt legatis, ea non continebuntur, quæ in patrisfamilias promiscuo quoque usu erant^c. Cum enim maritus principalior sit, uideatur potius pro usu suo parasse, uxoremque in sequelam admisisse, nec secerni potest quid principaliter uxori in eis parauerit, merito qualitas hæc naturam simplicis legati immutat. Sic & constitutio Rom. Pontificis, quæ iubet parochiarum rectores intra annum sacerdotij gradu insigniri, alioquin ipso iure ipsos priuat^d, in rectore cui dignitas adsit, ut quia collegiata, ut uocat, ecclesiæ sit ædituus, locum nō habet: tum quia non ita facile dignitate quisquam priuandus sit, tum quia qualitas addita est dignior: unde uix est ut iuxta alterius simplicis naturam regatur, idque præsertim cum de poena agitur. Sic lex Iulia, quæ adulterij crimen quinquennij præscriptione submoueri finit^e, ad adulterium, cui incestus iungatur, nō protrahitur, qualitas enim illa aggrauat. Hincque decideri aliquæ quæstiones possunt. Lege municipij mulier absque agnati consensu contrahere prohibetur, num & donare causa mortis? Et, prohiberi quibusdā uisum est, quia huiusmodi actus dum sit, formam contractus habet, licet postquam inductus est, ultimas potius uoluntates imiteatur^f. Ipse in contrariā eo parte, & Rom. Socynū, Iasonemque sequor: hæc enim qualitas, causa mortis, rationē contractus immutat: lex enim agnati consensum requisit, ne fragilitate sexus dolis obnoxia esset mulier: quæ ratio in hoc contractu deficit, qui ex simplici uoluntate reuocatur, & ambulatorius est^h. Quod & in adulto uidemus, cui curator datus sit, is enim sine curatore nō contrahet, & tamen non minus causa mortis donare prohibetur, quæ testari, uel codicillos facereⁱ. Possent

Ray. & Læc.
d. §. & qd. si.

m Ang. cōf. 93.
in fi.

n Ancha. cōf. 356.

o Fulg. cōf. 49.

p Socyn. cōf. 92.
in 3.

q §. quod aut. de
leg. ag. suc.

r l. si heredi pl.
de cōdi. inst.

s Ray. d. §. &
quid si tantū.

t Alexā. cōf. 100.
in 4.

u l. cū pponas.
c. de her. iſt.

x Alex. l. j. in. 4.
col. uers. sed o
mō. de uulg.

y l. per adoptionem.
de adop.

z l. seruis uerba.
§. pe. de le. 3.

a Bal. l. omniū.
inst. de act.

b l. cū ex oratiōe
§. si. de exce.
tut.

c l. hoc legatū.
de leg. 3.

d c. statutum. de
elect. in 6.

e l. uim passam.
§. præscripta.
de adult.

f Ancha. cōf. 384.

g glo. l. j. de do
te præleg.

h l. sed interim.
§. j. de donat.
int. uir.

i Bal. l. j. de tui.
et cior.

Possit ergo prior sententia substineri, quando mulier ex lege non solum contrahere prohibetur, sed etiam testamentum facere, quo casu plerique loquuntur.

L E X prohibet fundos aliquo contractu extraneis alienari, hæres iussu testatoris extraneo uendit, an in legem commisit? Et cum iste propter iussu testatoris alienet, propius est ut lex de simplici loquens, ad hunc casum non trahatur; hæc enim qualitas, nempe iussu testatoris, repugnat^k. **L E X** concedit priuilegia scholaribus, quid in scholasticis ciuibus? Et non uidetur, quia hi amore scientiæ non fiunt exules, quæ constitutionis Fœderici ratio est^l. Sed tamen in alijs legibus municipali bus, uel aliquorum ordinum humanius est arbitrari, priuilegia huiusmodi fauore studiorum indulgeri, & ideo ciuibus quoq; non deneganda. Rursus quaeritur, Comes Palatinus cui illegitimos natalibus restituere ius est, quendam plenissime restituit, ab alio citra spem successionis legitimatum, num id potuerit? Socynus negatⁿ, quoniam illegitimos restituere poterat, is illegitimus simpliciter non erat, licet quantum ad hæreditatem patris capessendam attineret, pro illegitimo esset. Ipse contraria sentio, cum hæc qualitas dispositionem simplicem non mutet, sed adiuet potius. Qui enim legitimum quo ad personam, & quo ad successionem facere potest, etiam illum quantum ad bona restituere poterit, qui iam quantum ad personam attinet restitutus est. In secundo casu cum mixta sunt separabilia, unumquodque sua natura, suoq; iure regitur^o. Quapropter si in contractu innominato adsit donatio, quatenus donatum erit, non reuocabitur, quod supra est, poterit ex poenitentia secundum contractus innominati naturam aboleri^p. Et si ita facta sit exhæredatio, si filius natus nataue erit, exhæres esto, utriusq; natis non rumpitur testamentum, quia uterq; separatim exhæredatum se reperit^q. Quo fit ut appareat hæc etiam in stricta atque odiosa materia obseruari^r, proprie enim hoc casu sub simplicibus mixtus continetur^s. Et ex his consequens est, quod si domum quis uendiderit modico pretio, ut quod dimidiam iuste æstimationis non attingeret, quatenus pretium conuentum est censeatur uenditio, quatenus supra pretium ualeat, sit donatio^t, si tamen actum hoc sit, & ita frequentius receptum est: cum enim separationem hæc materia recipiat, utrumq; de se censendum est, tametsi alij contra^u. Sic si quis plurium artium magister sit, sub eius artis iudice conuenietur, ob quam in ius uocatur, ad causamq; actionis attedemus^x. Sic & in hac quaestione discernendum est, uendo tibi domum acceptis cētum aureis, & etiam uinea, quæ alijs centum aureis æstimatur, quem contractum hunc arbitramur? Baldus omnino esse uenditionem^y, Romanus omnino esse innominatum contractum censuerunt^z. Ego duos esse contractus magis arbitror, & domum partim uenditam, partim permutatam esse: quod si disparis sit ualoris res & pretium, quod maius erit obseruabimus^a. Quapropter cum ex consuetudine dominis directis in permutationibus laudationis pretium non soluatur, in uenditionibus soluitur, in prædicto casu non nisi dimidium laudatiui pendetur, quod si pars permutata maior sit, nihil præstabitur^b, quod & in iure prælationis recipiendum uidetur, cum & partem tantum potuisset incola uendere, nec ideo dominus in toto iuste petiisset se præferri. In tertio casu cum mixtum separari non potest, Primo uidendum est, an proprie sub simplicibus contineatur? Et receptum est non contineri^c, sed ex sententia legis tantum inesse, non tamen expressis simplicibus penitus omissum hunc casum Bartolus cēset; indeq; est, quod in fauorabilibus procedet axioma, ut sub simplicibus de mixto quoq; actum humanitate suggerente existimemus^d. Quapropter cum pater

cum pater libros legales filio, si doctor iuris ciuili fieret, legauisset, & Philosophicos si in Philosophia, & utrumq; gradum filius assumpsisset, utrumq; legatum cōsequi debere Baldus respōdit^e. Sic & Alex. cum lege municipalī iurisdicō in actionibus in personam uni iudici tribueretur, in actionibus in rem alteri, utrumque de mixtis posse cognoscere respōdit^f, quoniam hic de fauore ordinariæ iurisdicōis agitur. Quod tamen intellige, nisi huiusmodi actio in altero præualeat^g. Si tamē appareret non nisi in casibus simplicibus uoluisse testatorem prouidere, mixtumq; pro omisso haberi, tunc aliud obseruandum esset, cuius rei exemplum apud Bartolum est^h. In odiosis uero crebrius receptum est, sub simplicibus mixtum non contineri, quæ tamen sententia perquam dubia est, cum in exhæredatione contineri supra docuerimusⁱ. Nam & legata strictē accipiunt, & tamen in eis regula procedit^k. Sic & priuilegia, quāuis à iure cōmuni defleuant, tamē in eis quoq; regula obseruabitur^l. Sic & edictū prætoris infamia notās qui binas nuptias uel bina sponsalia cōtraxerit, quibus poenale, tamē ad casum mixtū porrigitur^m. Sic in contractibus, si uaccā prægnantē tibi uendā, pacto si uitulū pariat, sit meus, si uitulam, sit tuus, utroq; nato, suum quilibet habebitⁿ. Quid censendum? & cum mixtū separationē recipit, uel simplici annexa est qualitas non repugnās, quia tunc proprie sub simplicibus continet non dubitauerim in odiosis quoq; regulam procedere. Quapropter & in prædictæ exhæredationis exemplo, & in uaccæ uenditione non puto dubitandum, ex uerborū casum mixtum aliquo modo contineri. Sed cum mixtū inseparabile est, quia ex sententiā legis solum sub simplicibus cōtinetur, putarem uerius esse in odiosis non contineri, & crebriore sententiā sequerer. Ita tamē ut quibus in casibus supra docui in poenalis fieri extensionē, in his quoq; casibus simplices ad mixtū trahant, & ex his quā plures quaestiones finiri possunt. Et in primis illa, qua dubitari consueuit, an in contractu, quem feudi uulgō appellamus, casus mixtus sub simplicibus comprēdat^o & Pont. non comprēdi credidit, cum in contractibus eius quod omissum est nulla ratio habeatur^p. Sed in hoc ego dissentio, feuda enim beneficia sunt, unde latam fauorabilemq; interpretationem accipere debent, quapropter in eis appellatione filiorum etiā nepotes continētur^q. Vnde & traditū est, naturā bonæ fidei hunc contractum seruare^r. Quod maxime admittendum, si cum principe initus sit, oēs enim eius contractus, ppter personæ qualitatē, in qua bonā fidē exuberare oportet, bonæ fidei existimantur^s. Secūdo dubitat, an in cōpromisso cui adiecta sit poena, dispositū in simplicibus, ad mixtū casum producat^t & Cornæus^u respōdit, non produci: quod tamen uerum arbitror, cum uerisimile non est de casu mixto à partibus cogitatum. Tertio, an si iudex terminum concesserit causa omnium exceptionū dilatoriæ, hæc quoq; comprēdantur, quæ licet negotiū perimant, tamē interim pro dilatorijs opponuntur^v. Et aliqui non cōprēdi dixerunt, quoniam exceptiones hæc mixtā naturā habent, ideoq; in materia iudiciorū, quæ strictē accipiūt, sub simplicibus cōtineri non debent, qua tamē in re amplius ipse quaerēdū reor. Quarto, an cōsuetudo feudalī, qua masculi in bñficiarijs illis possessionibus foeminis pferunt, in Hermaphrodito locū habeat? Et si masculino sexu magis incalescat, certū est cōsuetudini locū esse^w, at cum planē dubiū est, utro sexu sit potior, rñdit Bal. bñficio excludi^x, quod huiusmodi cōsuetudo strictē accipi debeat. Nec est uerisimile id actū, ut hmoi naturæ ludibria ad ea bñficia admittant, quæ non nisi nobilibus & strenuis uiris solebāt indulgeri. Quinto, lex erat, in causis motis uel mouendis sportulæ prius deponantur, quid in causa

Bald. l. fi. c. com. de leg. Alex. l. gallus §. ille casus. Segn. cōf. 48.

Bar. in l. cum auus. de cōd. & dem.

d. l. si ita facta. l. titie textores. de leg. j. l. ij. §. amplius. de exc. tu. m. d. l. quid ergo.

Bar. l. si extra neus. de cond. ob cau.

l. quicquid. de uerb. obli.

cap. j. §. & si clientulus. de ali. seu. c. j. de bñf. fr. Bald. de pace const. uerfi. si qua uero. Corn. consil. 63. in 2.

c. pastoralis. de excep.

l. queritur. de stat. ho. Bald. consil. 237. in 3.

g appellat

appellationis, quæ mixtam quodammodo naturam habet: non enim cum principiis
 y Cy. l. inuitus. pali eadem est, nec tamē penitus diuersa. Et Alexāder ex facto interrogatus, locum
 q. xj. C. de pe. non esse legi respondit, quoniā plebiscitū id à iuris cōis orbita recedit, & stricte acci-
 z Alex. cōf. 90. pi debet, merito casus mixtus non continebit. Sed ego in primis ad rationē legis at-
 in 2. tendendum opinor, quæ si utroq; casu eadē sublit, fiet extensio, quod supra à nobis
 traditum est. Sexto, lex municipij in causis ciuilibus actionem trium mensium spa-
 tio eximi iubet, in criminalibus duorum termino concludit, quid in actione mixta,
 quæ ciuilem simul capitalemq; controuersiam contineat: Et Angelus non com-
 a Ang. cōf. 257. prandi ea lege respondit, & ideo non nisi ultra triennij metas secundum ueterem
 iuris sanctionē perimi^b. Septimo, lex de iudicio ciuili & criminali uerba facit, num
 b l. properādū. in eo iudicio obseruabitur, quo poena partim fisco, partim actori exsolui debet: Et
 C. de iudi. cum tale iudicium sit mixtum, non comprandi hunc casum Alexander scripsit, si
 c Alex. in rubr. tamen maior ea sit poena quæ fisco debetur, magis est ut criminale potius existimē,
 C. de iudi. d. c. tue. de pe. sicut quæ priuato, ciuile erit^d. Octauo, Comes Palatinus eos qui ex adulterio nati
 sunt natalibus restituere potest, itemq; eos qui ex incestu sunt geniti: quid de eo qui
 utroq; uitio laborat: Et cum hic de principis beneficio tractetur, materiaq; sit fauo-
 re digna, cēsuerunt pleriq; eum qui adulterio incestoq; partu natus sit, nihilominus
 legitimū fieri posse^e; at alij contra. Qui enim utroq; næuo maculosus sit, odiosior cē-
 e Bar. d. l. ij. de uerb. feri debet. Cui ergo quod minus est conceditur, id cōcessum nō intelliget quod plus
 f l. cui pacto, de est. Sed ego primam sententiā, quæ receptior est, sequor. Si enim quis plures filios,
 fer. exp. quorum aliqui ex adulterio, aliqui ex incestu procreati essent, sustulisset, utiq; omnes
 g l. ij. C. de epi. hac Comitibus indulgentia natalibus restitui curare posset: & tamen dubium nō est,
 aud. magis deliquisse ob delicti iterationem in his omnibus patrem, quā qui in uno tan-
 tum peccauerit. Quapropter si delictum parentum respiciamus, casus mixtus mi-
 nor est expressis, si ad filios ipsos attendamus, cum eorum respectu concessio sit fa-
 uorabilis (misericordia enim digni sunt, qui alieno laborant uitio^h) dicendum est ad
 h l. lege. C. de hunc quoq; concessionem extendendam, quia in fauorabilibus sit extensio, etiam si
 nat. lib. æque tanta ratio non sublitⁱ. Nono dubitatur, quoties in aliquo actu duæ qualis-
 i c. fi. de Sym. tates inuicem contrariæ concurrunt, constat potentiorē attendi^k, quæ nam igitur
 k c. per hoc, de qualitas ualidior existimabitur: Et in primis quæ dignior erit. Vnde si in eadem
 heret. in 6. d. l. queritur, causa sacerdos secularisq; litigent, beneficio initiati etiam profanus fruetur^l. Sic si
 l l. præcipimus. maior XXV. annis communem cum minore causam habeat, & ipse minoris priuile-
 §. hoc eodem. gio utetur^m. Sic cum Romanus Pontifex extraordinarium æruscationis munus
 C. de app. quibuscunq; administratoribus indixisset, non comprandi Cardinales eius purpure-
 m l. si eodem. ff. quibuscunq; administratoribus indixisset, non comprandi Cardinales eius purpure-
 n Rom. consil. ratos responsum estⁿ: talis enim qualitas, tanq; dignior, cæterorum administratorum
 498. nomenclatiōe eos eximit: qua de re possent q; plurima exempla adduci, quæ passim
 o Fely. c. secun- apud recentiores collecta reperiuntur^o. Potentior quoque ea causa existimanda
 do. de iude. est, quæ benignior sit: quamobrem si pupillo legatum sit ea conditione, ut decem
 quæ hæredi naturaliter debebat solueret, eāque pecuniā hæres acceperit, po-
 tius iure obligationis datam, quā conditionis adimplendæ causa creditur, quia
 p l. si pupillus, id benignius est^p, tum ut legatarij integra legata ex uoluntate defuncti conse-
 ad le. fal. quantur, tum ut uideatur pupillus bona fide omne quod debebat restituisse.
 Nec me mouet quod in lege Aquilia, si Elephantēs uel Camelī occisi fuerint,
 fit condemnatio tanquā iumentis occisis, cum tamen mixtum sit genus, na-
 tura enim eorum fera est. Quæ feritas si respiceretur, legis Aquiliæ locus non
 erat

erat: nam id inductum credibile est, ut domino Elephantis uel Camelī damnū resar-
 ciatur, quod certe benignius est, ne impune in re aliena damnum detur. Rursus potē-
 q l. ij. in fi. ad l. tior ea est causa, quæ iure communi iuuatur, q; quæ iure speciali uel commētitio susti-
 netur. Quapropter miles in dubio uoluisse secundum ius cōmune testari magis cre-
 ditur, quā militari priuilegio uti^r. Hinc est, quod si lex municipij non permittit ad
 r l. nam si. de in uersus doctore inquiri, aduersus uero militem concedit: si quis idem & doctor & mi-
 iust. rup. les sit, qui crimine promiscuo deliquerit, ea respiciet qualitas, quæ iuri communi ma-
 gis accedet^s. Causa quoq; naturalis fortuitæ & extrinsecus accidenti quoties contra-
 s Bald. l. si quis ritij inuicem effectus erunt præualebit^t, nisi tamē aliud ex subiecto argumento appa-
 t Bar. l. qui ha- reat, ut cum frater miles alium fratrem militem hæredem instituit, ex causa militiæ,
 bet. de tut. & aucto ob contubernium amore reliquisse potius creditur, quā iure sanguinis, ca-
 u l. cū allegas. strensēq; id peculium existimabitur^u: quod arbitror fauore militiæ constitutum.
 C. de cast. pe. Specialis quoq; causa potentior generali existimanda est^x, sicut & causa prohibitiua
 x l. seruis urba. permissiua superat^y, & qualitas quæ nocet magis in animaduersione est, quā quæ
 §. si. de le. iij. y l. Sabinus. ff. proficit^z. Vnde si ordinis lege cautum sit, ut nullus doctor possit scholasticorum re-
 com. diui. ctor esse, qui Philosophiæ doctor sit, medicinæ uero auditor, legis prohibitione ex
 z l. si q; i gratia Baldi^a responso continebitur. Sed & hæc & huiusmodi ab alijs diffusius tradita in
 §. si. ad Syll. a Bald. in prob. præsentia non ulterius pertractanda duxi. Et hæc quidem quod ad extensionem at-
 decr. iij. col. tinet satis sunt. Superest ut pauca illi affinia attingamus. Et regula est generalis,
 quod ut agimus non ualet, saltem eo modo ualere quo facere possumus: ea sub se
 quasdam species continet, qualis illa, Si dispositioni impossibile aliquid per condi-
 tionem addatur, omnia uitantur^b, si per modum, modus rejicitur, dispositio substi-
 netur. Rursus alia: qui actus propriè intellectis uerbis non ualet, ex improprietate
 b l. impossibilis, de uerb. substinebitur. Item alia, In ambiguis ea semper sit interpretatio, ut actus ualeat po-
 tius quā pereat. Rursus quarta, Actus nullus, nullius effectus est, nisi quod ex eo
 quoque mens testatoris declaratur^c, ex qua quandoque eandem uim habet, atque si
 c l. si. de reb. e: ualidus esset, ut quando conditionem de facto impleri sufficit^d, quod supra attigim^d.
 Idem in poenis, quando quis ita ex actu nullo inquietatur, ac si ualidus esset^e.
 Quod & in criminibus quoq; receptum est, cum enim iure fieri nequeant, sequitur
 e l. ubi. C. de ut si quis de facto committat, legitimis poenis subiiciatur^f. Sed an actus nullus nos
 f l. nemo marty- men saltem seruet: Et non uidetur. Quapropter stipulatio nulla, propriè stipulatio
 res. C. de sac. non est: testamētum nullum, non est testamētum: sententia nulla, non est sententia.
 sanc. eccl. g l. j. §. sed si mī Sic in citatione, in instrumēto, in cessione. Quod procedere Baldus cēsuit in actibus
 hi. de uerb. h l. j. §. sed si mī b l. l. iij. de te tra. tut. i d. l. mulier. i l. labeo. i uer. emerit. j. eo. i l. qd' Seruius. de cōd. ob ca. m c. j. de præsc. n glo. l. fi. C. de plag.
 i d. l. mulier. i l. labeo. i uer. emerit. j. eo. i l. qd' Seruius. de cōd. ob ca. m c. j. de præsc. n glo. l. fi. C. de plag.

nec de quocunque effectu nos loqui, sed de eo tantum, qui actui attentato confinis est, qualis est pactio stipulationi, codicilli testamento, fideicommissum substitutioni, actus uia, & si qua huiusmodi affinitate quadam iunguntur. In his ergo affirmandum, actum qui ea forma & modo quo agitur non ualeat, in eum qui possibilis sit modum sustineri, si modo testatoris uel contrahentium uoluntas eiusmodi praesumatur: nam & hoc credere humanius est, & ex eo suadet, quod semper id interpretatione agendum, ne irriti omnino & elusori sint contractus. Quod maxime absque dubio procedit, cum expressum est per partes, mentis ipsorum esse, ut omni meliori modo quo possunt actus ualeat. Quae clausula si in tabulis addita sit, testamentum praeteritione filij nullum, saltem iure codicillorum sustinebitur, & si pater filio certam rem reliquerit, propter hanc clausulam iure institutionis reliquisse censebitur. Non tamen tantus effectus est ut actum sustineat in casum a partibus non cogitatum, ut quia deinde insperato euenit, uel per quod raro accidere soleret, nec sola generalitas uerborum sufficeret, si mens uerisimiliter ab eo casu absuit. Quod in ea specie receptum est, cum testator si non ualebit testamentum iussit iure codicillorum obseruari, praeterito enim posthumum rumpet, nec in uim quidem fideicommissi poterit sustineri, non enim uerisimiliter id uoluit testator: possunt tamen id agere partes, ut etiam in casum non prouisum ualeat, ut cum aliquis ex causa quacunque etiam incognita liberatur: quod tamen adhuc temperat, ne dolus remissum facile credamus, & haec quidem cum mens partium clara est. Caeterum etiam in dubijs, ut praedixi, potius credendum est, uoluisse partes actum non omnino inutilem facere, & ideo pro regula affirmandum est, huiusmodi quod gerit prout fieri potest sustineri. Quae regula tunc non procedit, cum alicuius disponetium mens aduersat: ueluti cum apparet quod uoluisse testamentum facere, non enim si irritum sit interpretabimur saltem iure codicillorum defendi. Id ea ratione nititur, quod non uidetur testator, qui de toto uoluit disponere, id egisse, ut diuisa in partes re aliter atque aliter censeatur, qui haeres ex testamento est solidum consequitur, qui ex codicillis, partem iure fideicommissi, cum aliam partem legitimus haeres directe ex S. C. Trebelliano retineat: quae diuisio cum diuersa sit ab eo quod testator egerat, non arbitrabimur id sensisse, ut actus in hunc modum sustineatur. Qua ratione & libertas directa seruo alieno in testamento data in uim fideicommissi non firmabitur: transiret enim in penitus diuersam speciem, cum per directam soli seruo pvideatur, per fideicommissariam etiam haeredi, propter ius patronatus, quod quidem in bonis testatoris nec uere est, nec produci quidem potest, unde & ad extraneos haeredes non transit, quod si in bonis testatoris esset, non ita diuersa species existimaret. Qua ratione substitutio directa, in fideicommissariam quicquid flectitur: nepe quoties a principio seu directa ualere non potuit: si enim potuisset, quia actus non dicitur irritus qui ualere potuit, non fiet haec interpretatio. In contractibus quoque quum aliquem nobis obligamus, regula non procedit: cum enim non nisi ex utriusque partis consensu contractus uim accipiat, non est uerisimile eum qui obligatur, in alia specie consensurum: quinimo credendum est, qui inutiliter se obligat, delectari actum inutilem se facere, nec creditorem admoniturum. Quapropter dominus pro seruo inutiliter fideiubens, quasi iusserit non obligatur: sic fideiusor eo tempore datus, quo in peculio nihil est, nisi sic acceptus sit, ut in futurum tempus, quo in peculio aliquid erit, obligaretur, frustra acceptus censebitur. Sic inutiliter transigens, non uidetur uoluisse ex pacto obligari, quis enim credat aduersario, qui cum litigatum est, uoluisse queram donare? Caeterum & ubi lex pro forma aliquid requirit, ea non seruata, omnino actus perimitur. Unde stipulatio cuius forma seruata non sit, nec in uim pacti quidem ualebit.

o l. j. de iure co-
dic.

p Alex. consil.
112. in 3.

q Ro. cons. 294.
Fel. c. cum sup.
de offi. dele.

r l. fistulas. §.
frumeta. de co-
trah. emp.

s Socy. consil.
93. in 4.

t Alex. consil. 11.
in ij. col. pe.

u l. tres fratres.
de pac.

x l. non codicillu.
C. de testa.

y l. si seruus lega-
tus. §. si ser-
uus alienus. de
leg. j.

z Bart. l. j. col.
iij. de leg. j.

a l. Scenola. ad
Treb.

b l. uerbis. de
uulg.

c l. j. §. si quis ita.
de uerb. ob.

d l. an inutilis.
de accept.

e l. j. §. denique.
quod iussu.

f l. eo tpe. uer-
si. sed fideius.
de pecul.

g l. suus. C. de re
pu. hære.

ualebit: fauore tamen liberationis receptum est, ut si acceptilatio inutilis fuit, tacita h. l. j. §. cum qui. de cons. pec. pactio id actum uideatur, ne petatur, quod Paulus scripsit: Non quod ea tacitum pactum in se habeat (cum enim acceptilatio causa liberationis fiat, uinculum obligationis nullum debet inducere) sed ex quadam aequitate naturali, qua quis obligatur non petere: & ita ego sentio, licet alij aliter. Et haec omnia quidem ex coniectura mentis inducuntur, quae tempore in actus fuisse praesumitur. Sed quid si casus alius quis deinde superueniat, quem si partes euenturum credidissent, aliud constituisent? Et in hoc breuiter distinguendum est, cum quaeritur, an uoluntas intelligatur rebus sic stantibus: Aut in his loquimur quae ex unius arbitrio pendet, & tunc si res incidat in eum casum in quem uerisimile sit eum aliter dispositurum, mutata uoluntas intelligitur. Quae ratione si pater filio tutorem dederit, isque improbus factus fuerit, non sequetur magistratus iudicium testatoris, quod uerisimile est si hoc prauidisset, tutorem non fuisse huiusmodi filio daturum. Quo exemplo & procurator constitutus, si prodigus, negligens, stupidus fiat, reuocatus censebitur. Sic legatum ex inimicitia deinde contracta, uel per aliam nationem reuocatur. Sic testamentum natiuitate liberorum. Sic cum testator alienationem fauore pupilli prohibuisset, deindeque constitisset pupillo eam expedire, respondit Aret. iudicis autoritate uenditionem concedendam. Sic cum testator iussisset, ne in fundo institutus eo amplius quicquam peteret, cessit Bart. ius accrescedi sublatum non uideri. Sic priuilegia monachis concessa, propter exuberantem eorum numerum reuocantur. Hinc ex facto cum quidam unicuique filium haeredem scripsisset, & consanguineae puellae pro dote centum legasset, quae summa tempore testamenti propter amplas eius facultates minima uideri poterat, deinde ad paupertatem reductus, eodem testamento decessisset, legatum arbitrio iudicis moderandum plerisque uisum est, ne plus filio extranea puella consequatur. Aut in contractibus loquimur, quae ex duorum uoluntate interpretationem recipiunt, & tunc non intelligitur rebus sic stantibus tantum facta promissio, nec alterius uoluntas mutata quicquam innouabit. Quod tamen perpetuum non est. Quid enim si prior contractus ex errore processisset, quid si ex fiducia? quid si aliqua causa hoc suaderet, de qua a partibus nihil cogitatum fuisset, ut si promiserim tibi gladium restituere, deinde de furens petas. Quapropter & in scholastico responsum est, quauis in aliqua Academia lauream doctoratus, ut uocatur, accipere etiam sub iurisiurandi religione promiseris, nihilominus si in aliud Gymnasium transeat, & ibi examine facto approbet, non cessari periculum. Sed & conditiones quae tacite ex natura contractus insunt, semper intelliguntur. Si igitur tibi domum locauero, & habere licere promisero, intelligitur rebus sic se habentibus, & pensionem interim recepta. Sed & cum lex ex noua causa rescissionem contractus inducit, uel reuocatoriam actionem concedit, apparet rebus sic se habentibus promissum tantummodo fuisse, ut cum quis donat, deinde liberos suscipit, rescindit ex Constantini rescripto contractus. Caeterum & quando tacitum pro expresso habendum sit, eodem fere modo distinguitur: in his enim quae unius ex sententia conficiuntur, non est dubium haberi, in contractibus uero non haberi, si ab altero tantum id actum sit, si ab utroque, secus est: tunc enim idem est quod in ultimis uoluntatibus diximus, nisi actus in forma peccauerit: cum enim forma ex necessitate legis requiratur, uoluntas partium in nulla animaduersione est: idem cum haec uoluntas probari non potest. Sumit autem probatio ex natura rei, ut quae quod omisum est ex natura rei, in eum contractum accederet: sumit & ex praesentatione ex consuetudine, quae in actibus humanis potissimum uim habet: sumit & ex praesentatione bus, huiusmodique alijs coniecturis legitimis, quas omnes referre praesentis instituti non est.

h l. j. §. cum qui.
de cons. pec.
i l. si unus. §. si
acceptilatio.
de pact.
k Bar. l. ubi. C.
de trans.

l l. Paulo. §. j.
de leg. iij.

m l. macula. §. si.
de an. leg.

n l. i. confirmatio.
de cons. tut.

o l. cum quis. de
sol.

p l. rem legatam.
q auct. ex causa.

r Aret. cons. 22.

s Bar. l. quoties
§. si duo. in fi.

t de hære. insti.
e. suggestum.
de dec.

u l. sicut. C. de
act.

l. lucius. de
enac.

x Bar. l. si. §. idem
quasi. de con
di. ind.

y l. si. C. de non
num. pec.

z z. q. ij. ne qs.

a Imol. c. inter
p. de ren.

b l. quero. loc.

c l. si unquam. C.
de reuo. do.

d l. inter ueste.
de aur. et ar.

e l. si repetendi.
C. de cond. ob
cau.

f l. j. de uer. obl.

g l. iubemus. C.
de testa.

h d. l. quero.

i l. quod si nolit.
§. quae assidua.
de edil. edi.

k d. l. si seruus
plurium. §. si.

Sed nunquid tacita hæc dispositio ex lege inducta, an potius ab homine censetur? Et discernendos tres casus arbitror: Primus, quoties lex aliquid à partibus actum præsumit, nec huic partes ipsæ renūtiare possunt^m, tunc huiusmodi legis dispositio, non autem hominis censetur. Quapropter ius accrescendi tametsi ex tacita quoque testatoris mente proueniat, tamen ex legis dispositione magis procedere existimaturⁿ; non enim potest quis partim testatus, partim intestatus mori. Sic Bar. in actione tutelæ, diem ex dispositione legis inesse, non autem ex hominis credidit^o: Quoniam si partes agerent ut ante diem ea actio oriretur, utique frustra agerent^p. Sic idem tradidit, procuratorem ad agendum legali dispositione, ad defendendum quoque constitutum censeri: ut enim id faciat, à lege ipsa etiam præter domini uoluntatem adigitur^q. Sic receptum est, tempus quod à lege iudicatis confessusue indulgetur, tametsi in sententia iudicis sit expressum^r, pro legali tamen dilatazione accipi, cum in arbitrio iudicis non sit, qualem terminum constituat^s. Nam & generaliter idem Bartolus definit, illam obligationem à lege descendere, cum præter uerisimilem contrahentium uoluntatem inducitur. Quæ enim ex præsumpta uoluntate oritur, hominis obligatio, non legis est^t. Nec obest si quis dixerit, nonne legibus uoluntatem suam regere quilibet creditur^u? Respondeo, uerum id esse, in his quæ libero partium arbitrio relicta sunt, alioquin non sponte facere, sed legis iussu partes creduntur^x. Quapropter legi Falcidiæ aduersus uoluntatem testatoris locum esse scriptum est^y; nec enim facere potuit testator, quo minus ea lex locum in testamento suo haberet. Secundus casus est, cum lex aliquid præsumit cui partes renūtiare possunt, & tunc huiusmodi dispositio hominis non legis dicitur: ut quid in mutuo æque bonum reddatur: in promissione dandi Chartagini, tempus quo illuc iri commode possit, & si qua similia. Sensit hoc & Bartolus^z, dum alias esse conditiones tacitas scripsit, quæ ex lege descendunt, alias quæ ex natura rei, alias quæ ex præsumpta uoluntate. Quapropter cum lex Municipalis consanguineos de controuersiis compromittere iuberet, si compromissum fuerit, necessario id dicitur factum, non sponte, cum huic legi per alterum renūtiari nequeat: Licet Salycetus & Alexander hac in re aliter senserint^a. Ex hoc quoque consequens est, ut contractui depositi clausula dolum malum abesse legis dispositione inesse credatur, non sponte contrahentis^b: non enim illi renūtiari potest, cum dolum malus in futurum remitti nequeat^c. Tertius casus est, quoties lex absque partium respectu aliquid inducit, & tunc quoque dispositio censetur legalis^d. Qua ratione id quod interest, recte poenam legalem appellauerimus^e, inducitur enim in obligationibus faciendi, ut quanti ea res est soluendo, debitor liberetur, tametsi de hoc nihil actum sit. Et hæc scitu utilia sunt, tum quod mitius cum lege agitur quam cum homine, tum etiam quod dispositioni legis contra faciens insolidum condemnatur, dispositioni uero hominis, pro hæreditariis portionibus tantum^f. Possent & aliæ differentię referri, quas in præsentia recensere nihil attinet. Postremò uidendum est, quoniam superius dictum à nobis fuit, non solum dispositiones hominum à legalibus differre, sed inter ipsas quoque humanas actiones plerumque non parum interesse, cur aliud constitutum in ultimis uoluntatibus, aliud in contractibus non raro reperiatur. Exponendum itaque, quomodo certius hæc quoque discerni queant. Et regulariter solet affirmari eodem iure ultima morientium madata, uiuentiumque contractus accipienda esse, de quibus altero ad alterum, seu ad simile re, interpretatione, procedendum^g, nisi tamē diuersa in his ratio afferat: ea diuersa

ea diuersitas quinque ut plurimum causis solet oriri. Prima, quod in testamentis facta^h l. in testa. de uorabili interpretatio, quæ in contractibus fiatⁱ: hinc est quod institutis testamentis filijs, etiam foeminas admitti indubitati iuris est: cum tamen, si quis pro se & filijs^k Bar. j. l. libe- emphyteosim recipiat, masculos tantum admitti ferè receptius sit. Eodem modo, institutis filijs, dubium non est nepotes quoque contineri, cum in contractibus contra responsum sit^k. Sic à legato quod filijs relictum sit, monachi non excludentur, l. in quorum album nomina filij dederint^l: cum in contractibus huiusmodi interpretatio minime accipienda uideatur^m. Sic si fidei filio commissum sit, coniectura paterna pietatis plus dictum, minus scriptum creditur, conditioque si sine filijs decesserit, extrinsecus sumiturⁿ: quod in contractu locum sibi non uendicat. Sic legata domino, aditum quoque deberi responsum est^o: at uendita, uel familiæ heriscundæ iudicio diuisa, non deberi^p. Sic conditio impossibilis ultimas uoluntates non uitiat, sed ipsa reiicitur^q, cum tamen contractus ratos esse non sinat^r. Secunda causa est, quia ultimarum uoluntates promptius executioni mittuntur, pluribus enim actionibus in his succurritur, nunc rei uendicatione, nunc pignoratitia ob hypothecam^s, quandoque & officio iudicis, quod persequutionem uocant. Sed & interdicto plerumque succurritur possessionis adipiscendæ causæ: quam ob causam, & edictum diuini Hadriani olim in usu erat^t: quæ omnia in contractibus aliter se habent, ex his enim ordinaria actione experiendum est, nullaque executio præstatur^u. Eadem ratione & illud dicimus, ultimas uoluntates postquam dies cesserit in pendenti esse non posse, cum in contractibus aliud sit iuris^v: unde & illud receptius est, legatarium, qui partem ab altero hærede petierit, non censeri ius crediti diuississe^w, cum in contractibus constet diuisionem fieri^x, facilius enim hoc modo testatoris uoluntas exitum habebit^y, nec suspendetur quatenus alius cohæres non soluat. Sic & si tibi seruum arbitrato Seij legauero, eo intra annum non eligente, nihilominus legatum debetur, nec ulterius erit expectandum^z, cum in contractibus à persona non recedatur, longiorque præstetur dilatio^a: cui rei consequens est, quod cautioni Mutianæ in contractibus locum non esse uulgò traditum est^b, cum & debitor in diem ex causa legati cauere debeat cum dies uenerit se soluturum^c, quod in contractibus admissum non est, nisi magna ex causa^d. Tertia causa, quod ultimarum uoluntates ab unius tantum, nempe testatoris, iudicio pendent, contractus non nisi omnium contrahentium consensu perficiuntur, in illis igitur sola defuncti mens in animaduersione est: quapropter si bona sua alienari prohibuerit, ex causa tamen dotis distrahi poterunt^e; quoniam si uerisimile non est, uoluisse eum à se descendentes foeminas indotatas agere, quod in prohibitione, quæ in contractu addita sit, non procedit^f. Eadem ratione ultima uoluntas posterior, tametsi non omnino perfecta, priorem extinguit^g, cum aliud sit in contractibus^h, ex actu enim inutili uoluntas tamen prospici potest, quod in legatis solum sufficitⁱ. Item annum legatum iuris interpretatione plura legata, plures obligationes continet, at si annum quid dari nobis stipulemur, una erit obligatio^k. Cuius rei ea uidetur ratio, quod in legatis uoluntatem spectamus, quæ præstationem pluries fieri decreuit, meritò plura sunt legata: in stipulationibus ad formam uerborum attendimus, quæ unica est. Quarta causa originem à præcedenti ducit, ea est, quod in ultimis uoluntatibus poenitentia, reuocationique locus est, cum in contractibus quod factum est, infectum, quod ratum, irritum, altero dissentiente, fieri non possit^l. Hinc si libertus de se benemerentem amicum donatione

aliqua remunerauerit, non fiet causa patrono, ut in sui fraudem id factum con-
queratur^p, cum si causa mortis dederit, secus sit^q: quod enim huiusmodi aliena-
tio ex nutu eius reuocari possit facillime fraudis coniecturam tunc accipimus. Sic
adolescens cui curator datus sit, absq; eius autoritate contrahere non potest^r,
cum tamen testari, legare, causa mortis donare possit^s: nec enim hic ullum subest
periculum ne damnose agat, cum arbitratu suo omnia reuocandi ius illi sit^t. Quae
propter si municipali plebiscito cautum sit, ne absq; agnati consensu mulier con-
trahat, id tamen ualebit, quod donatione causa mortis tradiderit, non enim le-
gis ratio, ne mulier decipiatur, locum hoc casu sibi uendicat, cum poenitere possit^u:
quo exemplo & illud quoq; responsum fuit, cum consuetudine quadam peregrin-
orum facultates quacuncq; eorum ultima uoluntate reiecta, ad principem perti-
nerent, si donationis nomine quicq; ab his alienatum esset, non uideri fraudem
fisco factam^x: quod eo magis recipiendum est, quoniam illud in confesso sit, dispo-
sitionem stricti iuris in ultima uoluntate inductam, ad contractus minime produ-
cendam esse^y, nec e conuerso. Quinta causa est, quia contractus etiam ex sum-
mi iuris rigore effectum habent, quod de re sua quemlibet disponere posse iustum
est, at ultimae uoluntates indulgentia solum quadam dispensatione^z legis susti-
nentur^z, cum in id tempus earum effectus conferatur, quo quis mortuus est, nec
res amplius sua est: quo fit ut suprema haec iudicia ceu specialius quoddam auxi-
lium a legibus consecuta, legum ipsarum naturam magis q; contractum imiten-
tur^a: quapropter & in legatis, & in legum iussionibus, si quicq; factum non sit
addita poena, statim fieri debet, ne in poenam incidamus^b: cum in contractibus
non prius poenae locus sit, q; declaratum fuerit amplius fieri non posse^c. Inde
quoq; est, quod prohibita a testatore alienatione, non magis dominium transfer-
ri non potest, q; si lex expressim uetaret^d, cum tamen in contractu prohibitio
eam translationem non impediat, sed in id quod interest agendum sit^e. Ceter-
um & contraria ratione institutum est, ut anteq; ultimae uoluntates legis fomen-
to conualuerint, contractibus ipsis imbecilliores censeantur: quapropter ante con-
ditionis euentum, in eis transmissioni locus non est^f, cum stipulatio conditiona-
lis nihilominus ad haeredes transeat & firmiter uniuersum acquisitum id cense-
tur, quod propria ope consecutus est, q; quod alieno beneficio adipiscitur^g: unde
de alimentis mihi ex contractu debitis, possum ex sententia mea transigere: cum
si postremo alicuius elogio debeantur, absq; praetoris decreto non possum^h: qua
ratione sunt qui putent, in ambiguo disiunctiuae obligationis casu ad legatarium
electionem spectareⁱ, cum in contractibus ad debitorem ipsum pertineat^j: differe-
rentiae^k rationem esse, quod haereditas hac in re damnum in animaduersione non
est, qui & de lucro agit, & alieno facto fortunatus est, ut cui contigerit (quod
Poeta ille ait) Res non parua labore, sed relicta: cui tamen rationi illud obesse ui-
detur, quod traditum est, si manumissus a domino superstiti seruus fuerit, pecu-
lium illi concessum cense^l: sed si testamento ab haerede libertas ei legata sit, non
cense^m: quod argumentum tripliciter bene sane dissoluit Accursius^m. Ego etiam
illud dici posse arbitror, ideo ita constitutum, ne dominus quicq; illi ulterius im-
pendendi causam haberet, sed peculium illi pro alimentis sufficeret. Siquidem
& apud Plautum Epidicus ait, Nouo liberto opus est quod pappet. Cui respon-
det senex, Soccus, tunicam, pallium tibi dabo, praebebo cibum. Sed an potius
id inductum

^p l. i. i. si quid
in fr. pat.

^q l. j. §. j. eo. tit.

^r l. si curator.
C. de in int.
rest.

^s l. aurelio. §. ca
ius. de lib. leg.

^t l. sed interim.
§. j. de don. in
ter uir.

^u l. i. §. j. de le-
ga. j.

^x d. l. i. i. i. i.

^y l. no dubiu. C.
de testa.

^z l. j. C. de. fac.
sanc. eccle.

^a §. disponat. in
auth. de nupt.

^b glos. l. j. C. de
his q. ut ind.

^c d. l. i. §. j. i. i.

^d l. marcellus.
§. res que. ad
Trebel.

^e l. ea lege. de
cod. ob cau.

^f l. j. §. si autem
sub. C. de cad.
tol.

^g §. ex conditio
nali. inst. de
uerb. obl.

^h gl. l. j. C. si ad-
uer. uend.

ⁱ l. cu. bi. §. pla-
ne. de trans.

^k l. Lucio. de
leg. ij.

^l l. plerumq; in
fi. de iur. do.

^m l. j. C. de pec.
eius qui lib.

id inductum credamus: quoniam qui haeredi seruum relinquit necessario relinquit,
at in necessitatibus non ita sit liberalitatis & munificentiae larga interpretatioⁿ, nam
& traditum est alienationes quae testamentis fiunt, non ita facile in fraudem cuiusq;
factas uideri, quoniam necessario fiant^o: uulgo enim dicitur, superstitis est manci-
pium, & morientium sedes uiui occupant, nec nisi nudos orcus recipit.

ⁿ l. re legat. de
adim. leg.

^o l. ex hoc edi-
cto. de ali. iud.
mut. l. reos. de
solut.

ANDREAE ALCIATI

IVRISCONS. DE VERBORVM SI-
GNIFICATIONE LIBER
QVARTVS.

VM SUPERIORIBVS libris a nobis de quadruplici uerbo-
rum significatione non indiligenter sit scriptum, superest ut de figu-
ris & tropis aliqua subiiciamus: quae cum mixtae cuiusdam sint na-
turae, operae pretium uisum fuit in hunc locum eas reseruare, quod
sat commode non uidebantur posse supradictae distinctioni coniun-
gi: nam figurarum quaedam solum ornatum respiciunt, & haec ad proprietatem
ipsam pertinent, imò elegantiores, & magis perspicuam orationem, q; ex ipsa pro-
prietate deprompta uerba, faciunt: ut merito Fab. Quintil. scripserit, Quae bene
translata sint, etiam propria dici solere. Quaedam ad impropriam penitus
pertinent, & in uitium orationis inclinant, qualis est earum maxima pars, aliae ab
usu prudentium auctoritatem sumunt, nonnullae ferè nihil a uerbis mutantur,
sed ex interpretatione uim omnem accipiunt, ueluti ut plurimum sunt Parcmiae.
Merito igitur in ultimum librum recipiendum hunc tractatum censui, praesertim
cum sic quoq; gratiorem me rem facturum hisce opinarer, qui iuris scrupulositati
bus offensi, in amceniora studia diuertere desiderant: his enim hic libellus magis
arridebit, qui non pauca ex humanioribus studiis contineat, quantaq; ueterum
lureconsultorum in eis diligentia fuerit, declaret. Velim tamen hi sciant, me non
omnino ex Grammaticorum, aut Rhetorum declarationibus, sed crassiore Miner-
ua, quod nostratibus doctoribus magis placere depræhendi, huiusmodi schemata
& tropos interpretari: & sicut apud Ennium Neoptolemus Philosophari sibi ait
necesse esse sed paucis, nam omnino haud placere: sic & ipsi mihi uideo cum Rhe-
toribus aliquantisper conuersandum esse, omnino haud placet: quod si ipsi in hoc
argumento a Grammaticorum traditionibus recesserunt, æquo animo ferre de-
bent, si lureconsultus eos & ipse non omnino sequar, sed aliqua consulto innouan-
da duxerim, quae huic nostrae professioni magis conducere existimaui. Ex his igitur
longe frequentissima est quam ^{μετάφρασις} id est Translationem uocant, sine qua nec
quotidianus quidem sermo consisteret: cum propter uocabulorum angustiam si-
milibus plerumq; uti cogamur, uel quia proprium deficiat, uel quia translatus pro-
prio elegantius sit: ut cum lureconsulti adulterinam monetam, adulterinam sciens-
tiam uocant, & adulterari rationes dicunt, id est, conturbari, uel falso describi^a. Sic
ambulatorium uoluntatem actionem, legis potestatem, stipulationem dicimus: sic
uiam apirire, sic calcem pro fine, cunabula pro inijs plerumq; reperire est: hinc
anfractus

^a l. j. in fi. de ser.
corr.

anfractus litium antiquare, id est extinguere: hinc defloratae species, enucleatū ius, fræni temperies, nuda conuentio: sic in promptu dicimus, ad manum, in pendenti, prima facie, laquei legum: sic inhiare commodis, quod à lupis translatum est: sic Rempub. florere, dotem & donationem propter nuptias æquis passibus ambulare^b, tempora largiri, causam capitalem, quæ ad statum pertinet dicimus, & si qua similia, quæ nusq̃ in quocunq̃ autorum genere non occurrunt. Ab hac non multum distat quæ κατὰ νόμον, id est abusus dicitur, cū omissio proprio & peculiari nomine, aliud apponimus, ut cum lex Iulia adulteriū stuprum appellauit, generalissimo nomine usā, cum speciale crimen insequeretur, merito Paulus lex inquit Iulia stuprum & adulterium (non promiscue, ut habent uulgati codices) sed κατὰ νόμον appellat φησὶν. qua figura etiam parricidam dicimus, qui matrem interfecit. Sic & Caius inter gestum & factum, inquit, κατὰ νόμον nihil interest. Sunt qui generaliter catachresin definiant, quæ nomē suum proximo accommodet. Metaphoræ quoq̃ affines sunt parœmiæ, de quibus ERASMVVS ROTERODAMVS locupletissimum, & immortalitate dignum opus iam diu ædidi, in quo solus uidetur mihi ueteres omnes superasse: is eam sic definiuit: Parœmia est celebre dictum, scita quapiam nouitate insigne. Sunt autem in iure id genus quàm plurima adagia, quorum insigniora uir ille diligentissimus perq̃ eleganter explicauit: qualia sunt, Glauci & Diomedis permutatio: Nec omnia, nec passim, nec ab omnibus: Non soli Arriæ uxores amant: Pecunia absq̃ peculio fragilis: Officere luminibus: Cum sacco adire: Manu longa, manu breui: Actum ne agas: Leonina societas, Illotis manibus: Longe lateq̃: Sarcina tecta: Ruta caesa. Cæterum quædam & nos ab eo, forte consulto, prætermisissā annotauimus: quæ q̃uis non ita forsā elegantia sint, non tamen eiusmodi uisa fuerunt, ut silentio omittenda duceremus. Ea sunt: HERCVLIS CLYPEVS: in hexastico, quod Iustinianus ipsis Digestis præposuit, οἷα ἡς ἡγεμῶν ποιουμένων ἀπὸ τῶν πύλων, dicitur autem de re pulcherrima, & uarijs ornamentis insigni: ab Hesiodo sumptum, in opere cuius titulus ἀντις, ΔΥΠΟΝΔΙΙ ΙΥΒΕΝΕΣ: studijs tantum initiati, in procemio, à dupondio nummos, quasi duobus assibus æstimarentur, seu à pondere dupondio, quod & stater dicitur, & πέντε δραχμῶν, sunt enim adhuc modici ualoris, nos pupillos uulgò dicimus.

Eodem pertinet, LYTAE ET PROLYTAE: quo nomine uocatur postq̃ perfecti, absolutiq̃ in ea disciplina fuerint. Sic eodem loco edictum perpetuum, sparsim, & quasi PER SATYRAM collectum dicitur, prouerbiali schemate, à Satyra lance ex uarijs ferculis nullo ordine collatis composita. Vnde & Sallustius in Iugurtino, Quasi per Satyram sententijs exquisitis in deditionem accipitur: id est non seruato ordine, ut seniores prius sententiam rogarentur, sed ut ipsi Imperatori libuisset. Eodē pertinet quod Sabinus à Pomponio Cato sui temporis dictus est. Sic SATURNINVM recentiores quidam uice uersa uulgò dicunt, qui phantasticas, absurdasue opiniones in iure ciuili sectatur^d: ab huius nominis Saturnino, quem Vlpianus notat, πρὸς ἑπὶ, id est ad uerbum, prouerbialiter Vlpianus^e dixit, de his, qui congruenter interrogationi sibi factæ respondent, quod à nobis in Dispunctionibus diffusius explicatum est. Id Cicero RESPONDERE AD ROGATVM dixit, in oratione pro L. Flacco: Nunq̃ nobis ad rogatū respondent, semper accusatori plusq̃ ad rogatū. HEREMODICIVM Iurisconsulti appellant, quoties in iudicijs absente altera parte ius dicitur. Vnde qui facile

b l. fi. c. de don. an. nup.

Herculis clypeus.

Dupondij iuuenes.

Lytae et prolytae.

per Satyram.

c l. ij. de orig. iur.

Saturninus.

d l. j. de senat.

bal. l. j. c. de

fac. sanc. eccl.

e l. de etate. §.

quod autē. de

inter.

Heremodici.

facile, & citra contradicentem uictoria potiūtur, heremodicio potiores dici possunt. Lucianus etiam ad calumniatores transtulit. Demosthenes separatim ἐξηκὼς δίκην appellat. In periuros quoq̃ prouerbiale est dictum, Vlpiano autore, πρὸς ἑπὶ, temere ne iura^f: quod illis superindici solebat, cum fustium uel flagellorum ictibus subijcerentur. DVBIVS EVENTVS LITIS ex Scæuola^g dici solet, apudq̃ nos ferè prouerbij loco usurpatur, apertissimamq̃ habet significatiōnem. PROBATIONES DE DOMO^h uocatur nō tam suspectæ quod domestici testes non recipiantur, q̃ confessiones, & ipsius accusati rationes, cū quis proprio ore cōuincitur, & suo, quod dicitur, gladio iugulatur: quo sensu & Græcū adagium accipi potest οἰκὸς οὐ μάρτυς. VESPERTILIONEM appellari in iureⁱ apparet eum, qui ne creditoribus satisfaciāt latitet, & uespere tantum exeat, uel rationes conturbauerit: opinor ex Aelopi fabula, qua inter cætera proditur uespertilionem cum mergo societatem nauticam contraxisset, & summersa naui, cū uterq̃ decoxisset, uespertilionem non nisi noctu, metu creditorum uagari, mergum frequenter in undas se demittere, mercimoniam amissā perquirentem: ut proculdubio male sentiant qui uespillonem, uel uersipellem pro uespertilione legunt. Traditur & quandoq̃ IACTVS RETIS^k pro re dubia, & mera spe, qua plerumq̃ homines decipiuntur. A MANV quoq̃ uariæ parœmiæ deduci uidentur, ut cū dicimus, de manu in manum, & per manus tradi, & ad manum nō habere, & extra manum dimisisse, & manus iniectionem retinuisse. Emissam quoq̃ manum Mos destinus dixit^l, pro cautione manu facta. Dicitur & manus pro arte, unde & manus pretiū Caio^m. DOMVM quoq̃ suā unicuiq̃ tutissimum refugium Caiusⁿ scripsit, ex notissima testudinis opinor fabula, οἷα φησὶν οἷα ὄρεος. OMNEM fortunā in sinu meo habui^o, prouerbialiter etiam dixisse uidetur Scæuola, non solum eo sensu quo in manu, id est potestate habere dicimus, sed etiam ut occultam, & sibi soli creditam rem ostenderet: unde & in sinu gaudere Ciceroni III. Thusculanarum: q̃uis & alio sensu alibi accipiat. ERRONEM quoq̃, frequenter uagam, & rebus nugatorijs tempora consumentem ex Vlpiano^p dicere possumus, metaphora ab erroneis seruis ducta. Ouidius in Epistola Sapphus, Nec uos errone^q tellure admittite nostrum. Cui non multum absimilis est, & miles qui EMANSOR dicitur, hoc est, ut Modestinus interpretatur, qui diu uagatus, ad castra reuertitur. FELICI DIPLOMATE uti dicuntur^r, qui omnia præpropere agunt: ab his ducto prouerbio, qui cursu publico per dispositos equos omni tempestate contempta, nocte dieq̃ iter agunt: quod absq̃ principis diplomate (tractatoriam recentiores Cæsares^s appellant) facere minime concessum erat, cuius rei præter Iureconsultos Plinius quoq̃ ad Traianum, & Cornelius Tac. meminert. EV ΠΛΑΤΙ quoq̃ frequenter Iureconsulti^t dicunt, eo sensu quo nos, largo modo, solemus dicere, ueteres non ad liquidum appellabant, id latius à nobis Dispunctionum libro II. tractatum est. Cui significatione non absimile est, quod Vlpianus^u παρὸς ἀρετῆς dixit, id est crassius & pingui Minerua: quo sensu & Aulus Gel. lib. XIII. cap. I. utitur. PEDEM IN FOVEA HABERE, id est in periculo mortis esse. Pomponius^v dixit his uerbis: Ego discendi cupiditate, quam solam uiuendi rationem optimam in octauum & septuagesimum annum ætatis duxi, memor sum eius sententiæ, quam dixisse fertur Iulianus, & si alterum pedem in sepulchro haberem, adhuc addiscere quædam uellem.

Color

f l. si duo. in fin.

de iur. iur.

g l. quod debes

tur. de pec.

h l. pen. de testi.

i l. probaciones de domo

j l. si ita quis. de

encl.

k l. si iactum. de

act. emp.

l. qdā. de pb.

m l. mulieris. j.

n l. pleriq̃. de in

ius uoc.

o l. qui testamen

tu. de prob.

p l. quis sit. §.

q l. errone. de

act. ed.

r l. cōtinuus. de

uerb. obl.

s l. in summa. §.

t l. in lab. de ag.

u l. quā tubero

nis. de pecul.

v l. apud. de fid.

lib.

*Color q. x l. sed iul. ff. ad
Mac.* COLOR QVAESITVS dicitur^x, cū id quod uere agimus, simulatione
aliqua obtegimus, siue fraudandae legis gratia, siue alia ex causa id fiat: solentq; hoc
loquendi modo lurreconsulti plerumq; uti, metaphora, ut opinor, à Rhetoribus
accepta, qui uerborum coloribus ueritatem plerumq; offuscant. FACTVM
*Transactum est
y l. trasacta. j. c.* TRANSACTVM EST^y, de re finita, & quae amplius in dubitationē deduci
nō possit. Cicer. in Catil. lib. III. atq; illud quod faciendum primū fuit, factum atq;
transactum est: translatione ab eo ducta, quod finis litibus per transactiones impos-
natur. CONNIVENTIBVS OCVLIS Vlpianus scripsit^z, id est per
dissimulationem, cum is qui uidet, oculos interdum claudit, dum perspicere non
curat. Accursius stricta iuris ciuili ratione non inspecta interpretatus est. DE
*De plano
a l. ne quicq. s.
de plano. de
off. pro.* PLANO^a apud eosdem fieri dicitur, quod facile & absq; causae cognitione con-
ceditur: origine prouerbij à iudicibus ducta, qui grauiore & arduas causas pro tri-
bunali sedentes cognoscunt: ubi uero descenderint, in plano constituti, leuiores ne-
gotia decidunt. Honorius imperator LEVATO VELO^b id fieri dixisse
uidetur: Cum causae, inquit, huiusmodi leuato uelo cognoscantur. Quod & ipsum
prouerbiali figura non caret. IN FOLLE OFFERRE, Callistratus^c in-
*In folle
offerre
c l. cū seruus de
cond. & de.* tellexisse uidetur eum, qui ad liquidum rationes non reddit: metaphora ab his du-
cta, qui pecuniam intra marsupium ostentant, ita tamen, ut nec qualis quantū sit
agnoscatur: unde uulgari sermone circumfertur, in folle merces non emendas.
Illa quoq; à prouerbij usu dissidere non uidentur, cum OMNI EXCE-
PTIONE MAIOREM dicimus integerrimae fidei hominē. ISAVR-
CVM, pro atroci latrone, à uitio gentis. VSVRAS NAUTICAS, pro
centesimis & magnis. SPARGERE AQVAM, pro demulcere & blandiri,
metaphora ab equis ducta. HVMANITVS CONTINGERE, id est
mori. Sed & eodem pertinet, quod alibi dicitur, SITIENTIBVS agris
tuis alienos irrigas^d. AEQVA quoq; LANCE dicimus, & PASSI-
*aequa lon-
a l. praes. C. de
ser.* BVS AEQVIS, de his quae similia sunt: unde & lance una trutinare apud
eosdem reperitur. Iustinianus etiam *notā mod. x* fieri dixit, quod alienis uestigijs insi-
stere ueteres dicere consueuerunt, cum quis de suo nihil addit, sed aliena solum reci-
tat: unde & VESTIGIIS INHAERERE ductum est. Vsurpatur
eiusdem Imperatoris exemplo^e, de re quae amplius in usu non sit, ut AB AV-
*Ab aila
cessisse.* LA RECESSISSE dicamus, translatione ab emeritis Palatinis iudiciis
accepta. Idem quoq; prouerbialiter loquutus uidetur, cum sub finem Institutio-
num, Sufficiat, inquit, haec summo digito, & quasi per indicē tetigisse: ubi Accur-
sius indicem digitum intelligit: ego posse etiam de tabula, seu ut Graeci dicunt, elen-
cho accipi arbitror. Sed & Gratianus^f EMENDICATA SVFFRAGIA
appellauit, quae leuiter causam adiuuant, ut potentium commendationes, & Ciui-
tatum in alicuius honorem decreta. Prouerbialiter quoq; Gordianus dixit &
NOXA CAPVT SEQVITVR: quoniam ut Marcus Cato ait, nequi-
ter factum semper durat, & reum comitatur. Sic & Ouidius: Poena potest demi-
culpa perennis erit. Sed & Constantius Imp. & SVO MARTE, inquit, cau-
sa discurrent: id est, suis uiribus, non autem aliunde accersitis adminiculis. In ius-
re quoq; pontificio eiusdem monetae pleracq; leguntur, quorum aliqua referre non
omnino extra rem erit, qualia sunt: COLLYRIO uno omnibus morbis me-
*Collyrio
i 6. q. j. si oia.* deri^h. FACIBVS solem adiuuare: quod de superuacuis & absurdis dici
consuevit

conuenit. FALCEM in alienā messē mittere^k: de cognitionem, quae ad alios^k Cle. uenerabi
pertinet, sibi arrogantibus. PARIES DEALBATVS, ex Actis Apost. *li. de elect.
Pariet. dealbatus.* pro dissimulatore, & foedo homine^l. LABYRINTHVVS, dere confusa &
*23. q. j. para-
tus.* inexplicabili, unde Labyrinthus erroris^m. MARGARITAE ante porcos.
m 29. dist. s. j. ALTARE spoliatur, ut aliud operiat. MINGERE ad parietem. Mus in
pera. Serpēs i sinuⁿ. Frustratim lupo comedit agnūⁿ. Malus choraules bonus sym-
phoniacus^o, & si qua similia. Ceterū & uulgò ex Accursio recentioribusq; inter-
*m c. etsi. de in-
deis.* pretibus quaedam nobis in usu sunt, non omnino indecora, ut quibus sola uetustas
*n s. quia ergo.
13. q. j.* tis opinio desit, cetera quae prouerbio necessaria sunt, abunde supersint: ut cum de
*16. q. j. legi.
n 1. as. l. quae do-
tis sol. mat.* re difficili, AFRICANI LEGEM dicimusⁿ, quod huius lurreconsulti re-
sponsa, quae passim in corpore leguntur, obscura sint, & interpretatione indigeant.
QVID AD RHOMBVM^o: de his quae ad collationem admitti non de-
*o gl. auth. licet. Quid ad
C. de nat. lib. Rhombu.* bēt, uel nihil ad rem propositam faciūt: uidetur à pisce rhombo optimi saporis de-
ductum, cuius cognitionē ex Iuuenalis carmine habuit Accursius. REM non
nouam aggredi^p. De his, qui uxores uetulas accipiūt, obiectum risus causa ab audis^p
*p gl. l. rē nō no-
uā. C. de iudi.* toribus Bulgaro, cum huiusmodi uxorem duxisset, & mane constitutionem, cuius
initium illis uerbis conceptum erat, auspicaretur. OB solum punctum caruit Ro-
bertus Afello^q: Ortum ex historia, quam Alber. Ros. recenset. Robertus opulenti sa-
*q Alb. in dist.
punctus* cerdotij, cui asinus nomen, ut uocant, Abbas erat: ceterum avarus, & inhospitalis:
quapropter carmen, quod pro foribus monasterij proscriptum erat, commutato
puncto inuertit. Porta patens esto nulli: claudaris honesto. Id cum Pontifex Roma-
nus rescuisset, sacerdotio hominem priuauit: unde in fabulam uulgi transijt, pro-
uerbialeq; carmen ortū, de modico momēto, rem magnam amittentibus, OVA
hodie praestant, quos lux det craftina pullis^r: Vulgare carmē representationis utilis
*r l. cum hi. de
trans.* tatem aduersus procrastinatores ostēdens, quale est apud Plautum, Nihili coactio,
in Aulularia. Sunt Coactores qui in iure Collectarij dicuntur^s, hi in auctionibus re-
*s l. quisq. C. si
cer. per.* liqua publicanorū solent emere, quae illi uel ob grauiore curas, uel ob debitorum
procrastinationē nequiuertunt exigere: ueneunt autem huiusmodi nomina, cū mala
sint, modico precio, quod usu etiam nū uidemus. Horat. Si praeco paruas aut ut fuit
ipse coactor Mercedes sequeretur. Meminit & Suet. in Vesp. itēq; Seneca, CUI
aduenit unū nō aduenit solum^t: prouerbialiter dixit Accursius, quod uno ex malo
plura consequantur, unde & Poëtis CATENATI labores dicti. DOMI-
NVS cum rogat praecipit^u, & id habet apertam significationem. QVALIS
ueruex, talis offa^x: uidetur nō absimilis significationis esse illi, Similes habent labra
lactucas: cum par pari refertur. ASINVS ASINVM NON PRAEN-
*x gl. l. qd' in ha
redē. s. elige-
re. de tribut.* DIT^y, de aemulatione, quae inter aequales est, cum alteri quis cedere negat, quia pa-
ris fuerit cū eo cōditionis. HEBRAEVS NIHIL HEBRAEO, CA-
*y gl. l. j. s. uetere
res. de acqui-
pos.* TILINA CETHEGO^z: cum idcirco alteri quis obijcere aliquid criminis
nequit, quod & ipse eodem labore morbo: nō absimile illud Iuuenalis carmē, Clo-
*z gl. l. quoniā.
C. de iud.* dius accuset moechos, Catilina Cethegū. Tempore quisq; duos lepores sectatur
eodē⁴. Aut neutrum, aut certe nō capit ille duos. Vulgatū carmē, illi Ouidiano nō
dissidens, Pectora nostra duas nō admittētia curas. Nec item illi Palladae in Epigr.
*4 gl. l. nemo. C.
de assēs.* ὅσων οὐδ' ἐπ' ἕνα γ' ἵσται. Omnia qui gustas nil proprii sed habes. TANTI
*4 gl. l. quae ex-
trinsecus. de
uerb. obl.* offa quanti panis intinctus^b, de his quae diuersa existimantur cū eadem effectu sint.
Citatur & prouerbij nomine ab Accursio Ouid, illi uersus, Fertior seges est alienis
h semper

semper in agris, Vicinumque pecus gradus uber habet. Sicut & ab Iasone illud Ver-
gilianum, Apparent rari nantes in gurgite vasto, in materia difficili & latissima, ad
quam tamen extricandam pauci interpretes accesserint. Sed & Picus quoties Bartolū
aut alium magni nominis doctorem inceseret, solebat hoc Ouid. afferre, A cane nō
magno saepe tenetur aper. **REVOLVTO MANTELLO**, ex vulgari ser-
mone dixit Accursius, cum contrariis exceptionibus quae aduersus diuersos utitur, ab
his ducta metaphora, qui ut scenae seruiant, mutant pallium. Et haec quidem quod ad
parcemiam attinet satis & super, ne de fece (quod ille inquit) haurire uidear. Ad res
liquas igitur figuras transeundū. **APOSIOPEsis**, id est reticentia, apud nos
est: cum tacemus, quod dicendum erat, sed ita tamē, ut subintelligi possit. Haec apud
oratores habet affectum uel irae, uel sollicitudinis, uel id genus simile, apud nos non
item: quare quoties Iureconsultus quaestionē refert, nec expresse decidit, si affirmatiue
thema proponit, censetur etiam affirmatiue decidere: si negatiue, censetur & negatiue
respondisse. **EPIPHORA**, quotiens ex duobus unum dicitur, ut Pateris libabat &
auro, id est pateris aureis. Sic Scaeuola f: Semissem patrimonij & portionis resti-
tuant, id est patrimonij in portiones diuisi. Sic Iustinianus, Exigat quod legitime,
uel quod pacto debetur, id est legitimo pacto. Cui non absimile, cum lex, Arguas
mus, inquit, id est arguendo conuincamus. **PROLEPSIS**, quaedam antici-
patio, quae fit ex mente defuncti, credentis id aliquo tempore futurum, quod prius
acciderat: unde dicitur posthumus, etiam qui uiuo testatore post testamentum na-
tus est, Cui non absimile, cum insulam appellamus, quae amplius non est, sed fuit.
Sed & ex destinatione animi nomen attribuitur: cum dos dicitur, quae uere dos non
fuit, sed destinatione tantum: & cum uēderes, interpretamur, id est uendere uelles.
Ceterum & quandoque diuersas res praecedentes neutro adiectiuo omnes terminas-
mus, quod Zeugmatis genus est, ut cum dicimus, uxori uestem, ornamenta, munus-
dum, aurum, argentum, quod eius causa paratum esset, omne lego: intelligitur lega-
ta etiam uestis eius causa non parata. **ANTONOMASIA** est, cum ius ciui-
le Romanorum appellamus, per excellentiam. Sic Vrbs absolute pro Ro-
ma: quae & quandoque urbs aeterna dicitur. Ausonius, Urbis ab aeternae deduc-
tam rege Quirino: ut errent qui ibi Hectoreae legunt. **SYNECDOCHE**, cum
pars pro toto: lego portionem domus in qua consueuimus morari, intelligitur
etiam de tota, nam & plerumque de parte ad totum in iure ratiocinamur. Huc per-
tinet etiam, cum totum pro singulis sui partibus ponimus, ut quo anno, pro qua
anni portione, pro tempore, id est pro quacunque temporis parte: sic & eadem die
dicimus, pro eius diei quacunque parte. **PROTHESIS**, ut cum dicimus de
dote praelegata: praebundat. **HISTEROLOGIA**, conuersus ordo, ut
cum Iureconsultus prius determinat secundam quaestionem quam primam: di-
citur etiam histeron proteron. **SYNCOPE**, cum de medio tollitur, ut haec
res meus dare damas esto, id est damnatus, alij tamen damnes legunt, ea ratione
qua & copes dicitur copiosus. Sed ego ueterem lectionem magis probo. **LY-
POTTE**, id est defectiua, cum minus dicimus plus intelligimus, ut cum Scaeu-
ola interrogatus, de eo quem mater in actis professā erat ex alio quam ex ma-
rito sibi natum, respondit ueritati locum superfore, intellexit enim non stari di-
cto matris, & praesumi filium mariti, si in domo uicinis scientibus natus sit:
idem est cum non ademit legatum dicimus, id est dedit. Eius contraria,
Auxelis

AVXESIS, id est augmentatiua, ut cum Papin. Huius, inquit, rei fortissimi
mum argumentum est, cum loqueretur de argumento a contrario sensu, quod ta-
men plerumque subuertitur: sic & quandoque euidentissimum dicitur, quod solis con-
iecturis constat. **PLEONASMOS**, cum dictio abundat, ut cum quis di-
cit, se oculo uidisse monachum, cui non multum apud Grammaticos desidet
PARELCON, quae est superflua uocis additio: sed apud nos frequentior est,
quae Graece *παρελκον* dici potest, id est, ut ita dicam, otiositas: cum aliqua dictio uel
etiam clausula additur, quae minime ad rem de qua agitur, necessaria sit, ita ut
etiam si ea desit, nihilominus idem iuris fuerit constituendum: & propterea uulgō
solet dici, ex uerbis facti narratiuis enuntiatiuis uel non sumi argumentum, nisi in
eis specialiter lex decisionem suam constituat. Huc pertinent Vlp. uerba, quod ait
lex cum filia adulterum deprehenderit otiosum non est, uoluit enim in ipsa turpi-
tudine deprehendi: quod Solon & Draco dicunt, *καταδικάζειν ὁτι πορνείῃ* id est, obsecena
in obscenis habentem. Intelligit Vlpianus otiosum, id est (ut nos non satis ele-
ganter solemus dicere) non sine mysterio: quo sensu & Fab. Quintil. frequenter
utitur. Plinius ad Traianum, itemque Scaeuola otiosam pecuniam dixit repositam,
ex qua quis lucrum non faceret, aliquando etiam uacua dicitur. **EPANOMOSIS**
DOSIS est quaedam correctio, ut cum dicimus, Stichus imō Pamphilus liber
esto. **CAVILIATIO**, cum quis scienter falso argumento utitur, aut uer-
ba captat: nam, ut inquit Cicero oratione pro Au. Cecinna, sermo hercle familia-
ris, & quotidianus, non coharebit, si uerba inter nos aucupabimur: denique impe-
rium domesticum nullum erit, si seruulis hoc nostris concesserimus, ut ad uerba no-
bis obediunt, non ad id, quod ex uerbis intelligi possit, obtemperent. Extat & face-
tus Aesopi mythologi iocus, qui simulans domini iussis parere, unicam lentem
emit, cum ille indefinite lentem emi mandasset. Quintilianus metaphorae spe-
ciem esse arbitratur, cum indefinita pro uniuersali, singulare pro plurali ponitur.
HYPERBOLE, excessus, ut cum lex probationes luce clariores requirit uel
momento fieri iubet, quod satis est si nullo extraneo actu interueniente fiat. Item
cum Antonius Imperator se totius mundi dominum dixit, qui nec Persis, nec
Scythiis, neque Sarmatis unquam imperauerit. Eodem pertinet & Constantij constitutio,
Qui aderant, inquit, fabricenses nostram aeternitatem, quam hyperbolen
Amianus Marcellinus historiae lib. XV. irridet. Fit quandoque hyperbole etiam
diminutionis causa, ut cum locationem dicimus uno nummo fieri, uel cum fun-
dum appellamus palmum terrae, cuius rei Accursius meminit: & hac ratione di-
cit constitutum, ne stipulatio fundi in genere ualeat, quia dando palmum terrae de-
bitor liberaretur, uiderat opinor ipse Accursius Ciceronis carmen in ioculari li-
bello, Fundum Varro uocat, quem possim mittere funda, Ni tamē exciderit, qua
caua funda patet. Hyperboles exemplum est etiam in contractibus, ut cum equi
uenditor eum commendans dicit, meliorem esse equum, qui sit in Italia: huius-
modi enim generalitas tanquam *ὑπερβολικὴ* dicta non obligat, idque plerisque uide-
tur. Est & **ANAPHORA** id est relatio, cuius uaria exempla in iure habes-
mus, cum & ipsa uariis modis fiat, quandoque enim fit relatio ad eandem dictio-
nem in principio orationis, quandoque non fit ad dictionem, sed ad tempus,
ut cum lex dicit, nepotes post aui mortem conceptos, illis cognatos dici non pro-
prie, sed *ἀναφορικῶς*, quandoque alijs modis. Est & **EPANALEPSIS**, cum
h: maiore

maiore significatione facta repetitio^p, quam simpliciter nos geminationem dicimus, & multi effectus est, siue clausulam geminam dicamus, siue solam uocem, ut si princeps iudici dicat, tu tu cognoscas, non demandabit alij causam, ut Baldus putauit^q. Illud non dubium, geminationem ex interuallo factam, maior rem uim habere, quod & communiter proditum est^r. Est & alia geminationis species, quæ in uitium transit, & nullius effectus est, ut PERISSOLOGIA, id est uerborum adiectio superflua, quam & Conculcationem nostrates uocant^s, cuius quoque exempla plurima in Iustiniani Authenticis habemus. Vlpianus^t, uitium morbumque ædiles dixerunt, tollendæ dubitationis gratia *ἐκ παραλλογίας*, id est etiam à Grammaticis τὸ ἀντὶ dicitur. Quandoque eorumdem uerborum inducitur repetitio, quæ BATTOLOGIA est, cuius exemplum apud Ouidium Metamorph. lib. 11. Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis ait. Quandoque huiusmodi geminatio diuersam significationem inducit^u, ut cum dicimus, qualis qualis, pro qualiscunque; ubi ubi, pro ubicunque. Est & quæ NVGATIO dicitur^x, cum quis uerbis quidem aliquid dicere uidetur, efficitur uero nihil: ut cum creditor alienationi pignoris consentit, saluo iure suo. Est etiam PARALLAGE quæ per literarum transmutationem fit, ut in eo, qui cum Cratinum seruum solum habet, Cratisto libertatem legauit^y; ualet enim legatum. Cui non absimile quod dicitur de eo, qui monumentum instar illius, quod erat Pub. Septimij Demetrii fieri iusserat, cum solum reperiretur, quod erat Pub. Septimij Damæ^z. Est & subauditio, qua sæpe Iureconsultus uel taxatiuam uel augmentatiuam dictionem subintelligit: in taxatiua exemplum est apud Venuleium^a, cum morbum fontis cum dixit, qui perpetuus noceret, non qui tempore finiretur, subauditur tantum. Sed quid si ex tempore cum antiquis codicibus legas, id est statim^b. Melius itaque Vlpianus, furti actionem^b non dominus rei surreptæ, sed & ipse habet, intelligitur enim non dominus tantum. Sic Cicero lib. de officijs 11. eam orationem succedentem dicit, non de filio, sed de toto genere: subauditur de filio tantum. Augmentatiuæ exemplum est apud eundem Vlp.^c dum scripsit, Si duo filij in potestate patris sunt, eorum munera patrem non subire: intelligitur enim, maxime si in potestate, nam nec emancipatorum quidem subit. Idem apud Callistratum^d: Scio, inquit, propter rem minimam quemque non restitui, si maiori rei præiudicetur: subauditur maxime. Est & AMPHIBOLOGIA cum ambiguitas oritur, uel ex singulis uocibus, uel ex coniunctis, de qua elegantissime per Fab. Quintil. lib. VII. nostri Iureconsulti sub rubrica de rebus dubijs plerumque attigere. Huic affinis est & ille locus, quem Tractatum ueteres dixerunt^e: sit, quoties quicquid constituerimus uerum esse, falsum reperitur, eodem etiam pertinent quæ perplexa dicuntur, quorum exemplum & in successione, & in stipulationibus habemus^f. Est & *τρίγωνος*, id est sectio, cum uox in duas partes diuiditur: ut cum lex iubet^g, satis possessorem dare, uel cum usu hominem cepisse ait, id est satisfacere, & usucapisse^h. Est & DIALYTON, cum sine coniunctione aliqua clausula conficitur, nostri appellant solutam orationemⁱ; figura non solum nobis cum Grammaticis communis, sed etiam cum Rhetoribus. Est & quandoque IRONIAM reperire, cum uerba oppositum eius indicant, quod nos re uera sentimus: Latini etiam Dissimulationem uocant, ut cum lex Pater, inquit, filium exheredauit^k, maximam scilicet ad illum affectionem ostendens. Videtur & quandoque Iureconsultus per Oximorum

Oximorum seu Gryphum, qui ænigmatis est species, uoluisse lectorem morari: ut cum dixit^l, ante diem X. calendarum, & post diem X. calendarum: utroque sermone X. dies significatur, quod loco suo explicaturus sum. Est etiam *ἀντιστοιχία*, cum præter expectationem aliquid respondetur, ut promittis centum: tu respondes, arma uirumque cano^m: eius exempla apud Aristophanem plerumque. Sed & Plautus in Asin. Ad pedes quando alligatus es, æquum centupondium, ubi manus manicæ complexæ sunt, atque adductæ ad trabem, nec dependens, nec propendens, quin malus nequamque sis; hæc enim uerba, quin malus, nequamque sis, sunt per *ἀντιστοιχίαν* dicta. Non multum illi absimilis *ἀπώροια*, cum à proposito quis cadit, hoc est *ἀπὸ τοῦ σκοποῦ*. Malum est, inquit Augustinus, cadere à propositoⁿ, sed peius simulare propositum. In id uitium incidisse uidetur Modestinus, dum sub rubrica de pignoratitia actione. C. Seium quem prius creditorem appellauerat, debitorem dicit: si tamen fidelia sunt exemplaria. Est & TRACTVS, cum uerbo utimur, quod non solum ad præsens tempus refertur, sed futurum quoque comprehendit, quod Iureconsulti solent *ἀναδιδόντες* dicere^o, id est cum extensione, unde apud Græcos præteriti imperfecti nomen. Vlpianus Si intestatus mortuus esset^p, non ad mortis tempus referuntur. Sed & alibi hæc uerba, neque defendere, neque *ἀντιστοιχίαν* scripta sunt, ut neque sufficiat unquam defendisse, si non daretur defensio, neque oblit si nunc offeratur. Qua ratione, egerit, quandoque interpretatur, id est agere perseverauerit. Est & *ἀνύστατος*, quæ & possibilitas. Sabinus^r. Qui à fideiussione petit, *τῇ δυνάμει*, à reo petit: nam & plerumque uerba, quæ effectum significant, ad potentiam solum referuntur: ut cum lex dicit, Si aqua pluuia nocet, id est nocere possit^s. Sic, committunt se partes prætori^t, id est, committere possunt. Sic, competit, id est competere poterit^u. Sic finitum dicitur, quod finiri potuit^v. Is quoque modus loquendi ad figuram pertinet, cum præsumptum pro uero ponitur: ut, magnum damnum non est in mora modici temporis^w, id est esse non præsumitur. Et, natus in domo uicinis scientibus, est filius, id est esse præsumitur. Et ratio est, quoniam præsumptio pro ueritate in iure accipitur^x. Sed & quandoque id appellamus eo nomine, quo prima fronte uidetur, licet eiusmodi non sit: ut cum lex accusatum arbitrio iudicis^y, pro innocentia personæ remittit. Intelligitur enim prima facie innocentem, licet discussa causa reus appareat. Sic & quandoque ab eo quod fieri debet, quis nomen accipit: ut cum dicimus, intelligo, id est intelligere debeo^z. Appellauit propter uiolentiam iudicis^a id est appellare debuit. ALLEGORIAM autem non temere apud Iureconsultos reperies, cum enim perpetua & remota sit translatio, apud nos in usu esse nequit, qui ex uerbis uoluntatem conijcimus: alioquin quot capita tot essent sententiæ, uerumque id carmen faceremus, quod à Iasone audiui, cum de recentioris cuiusdam in tractatum de pactis interpretationibus sententiam rogatus esset. Campana^d sonat, phantasticus quod somniat. Sunt tamen qui huc trahant cum Iureconsultus ait^e, imperium est gladij potestas: nec enim de fabrilis gladio materialiter, ut ita loquar, dicitur, sed *ἀντιστοιχίαν* de iure puniendi facinorosos homines. SOLOECISMVS quoque raro occurrit, tamen sunt qui à Solone legumlatore dictum putent, quod is in legibus suis pingui minerva loquutus sit, nostri enim autores puri sermonis obseruantissimi fuere, nisi quis solæcum putei, cum dixit Vlpianus^f, Si quis in graui ualitudine affectus: præpositio enim abundat. Cumque

g l. qd' sepe. in
fi. de contrah.
emp.

h l. eam quā. C.
de fideicom.

i l. qui cū tuto-
ribus. in fi. de
transf.

k l. ius agnatio-
nis. ff. de pac.

l l. j. de uar. cog.
m l. publica. dep.

Caius teneri uenditorem ad interesse dixit³, cum in id quod interest dicendum fuisset. Sed excusatur exemplo Græci sermonis: sicut & Persius, Nostrum istud uiuere triste. Et Verg. Donat habere uiro. Quod & Fab. Quintil. annotauit. Est & solæ species, quam ^{ἀντίστοιχον} dicere possumus, cum casus pro casu ponitur, ut eam quam frater instituit^h, nihil prohibet fidei commissam peti: pro ab ea qua. Cui si milis ^{ἀντίστοιχος}, cum numerus pro numero ponitur, cuius exemplum non raro occurrat. BARBARISMVS uero procul omnino abest, tametsi uulgari consuetudini non parum tribuisse Iureconsultos appareat, ut cum Liberum pro filio singulari numero dixerunt^k: & exorcizare cantaminibus mederi, ex uulgari impostorum uerbo: & denaria neutro genere^m, sed utrumq; à Græco acceptum est. Quapropter & in Modestini responsis de excusatione tutorum, & in Iustinianis authenticis non spectandam Latinitatem faterer, quandoquidem eos constat Græce scripsisse, eorumq; libros in Latinum sermonem ab homine uersos, qui nec Græce, nec Latine sciuerit. Laurentius tamen Valla, ut maximæ uir doctrinæ, ita & supra uires suas audax, nec à Iureconsultis quidem temperauerit, quo minus illis diem diceret, & de uerborum quorundam significatione, ceu Latine maiestatis læsæ, reos faceret, cuius accusationis nouem & uiginti capita breuiter ego confutanda duxi: tum ut tantam eius arrogantiam nescio, certe ^{ἐλαττω} quatenus retunderem: tum ut hi literatores non esse temere à nostris recedendum cognoscerent, & ueriora à Iureconsultis, etiam in alienis professionibus tradi, q̃ ipsemet Valla, alioquin Grammaticorum præstantissimus, in propria arte commentari potuerit. Primo Iustiniani sententiam non approbat, noxam appellantis ipsum quoq; serui corpus quod nocet, noxiam uero maleficium: qua in re & Beroaldum sectatorem habuit. Ego apud ueteres Noxam à nocendo dictam inuenio, unde præter poenam etiam Nocumentum significare. Quid. Sine noxa luce bibuntur. Merito ergo seruus qui nocuit, noxa dici potest: sicut & ^ἡ illa Ho-merica, noxa appellatur. Noxia uero ipsa est culpa, seu maleficium. Plaut. Bacch. Sat sic suspectus sum cum careo noxia. M. Manil. Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Vnde merito Seruius Vergilium noxam pro noxia dixisse scripsit: Vnius ob noxam: quo exemplo & alij ueteres sæpius utuntur, quod & alibi attin- gam. Secundo Iustinianum irridet, qui testamentum dixerit, testationem men- tis esse, autoritateq; Gellij nititur, alioquin & ornamentum, uestimentum, pa- uimentum, idq; genus similia, à mente deducerentur. Respondeo, non ety- mologiam ibi Iustinianus adducit, sed allusionem, qualem Grammatici paro- nomasian, Rhetores parison habent, solumq; in ea nominis conformitas specta- tur: quod & Fab. Quintil. non latuit, cum non ad originem uocis, sed ad soni simi- litudinem referatur, ut hoc casu eo melior fuit allusio, quod ueritatem etiam re- spicit, in testamentis enim mens potissimum dominatur. Tercio negare uidetur mulieris appellatione uirginem contineri, quod Caius affirmauerat: at ego idem aio, cum ad sexum hæc uox refertur, quandoquidem nec etymologia repugnat: cū Lactantio autore à mollicie mulier dicatur. Quarto aduersari Martianū Vlpia- no ait, quod ille munus recte dici, quodcunq; donum sit, hic donū generis nomen, munus speciei asseruerit: sed difficillima nō est resolutio, cū munus generaliter acce- ptum, etiam officia & onera cōprehendat, tum etiam quamcunq; largitionem signi- ficet, siue cū causa siue absq; causa, at si specialiter pro largitione tantum ponatur, tunc

tunc largitionem cū causa. Nec mirum est eandem uocem & specialiter & generali- ter accipi, ut in Iurisdictione adoptioneq; dicimus, quam rem, sicut & alias plerasq; alibi, nimirum locis suis, diffusius tractabo. Quinto Vlpiani sententiam confu- tat, peculium pusillam pecuniam appellantis, confingitq; absq; aliquo autore pe- culium id esse, quod quis industria sua lucratur: at aliter ex autoribus dicendum est, qui peculium patrimonium testatoris appellant: quia olim cēsus Romanorum in pecore erat, unde & pecunia dicta: cæterum quoniam diminutiuā forma pecu- lium profertur, pro parte census accipi cœptum est, qualem seruis domini conce- dunt, qualemq; filij familias à patre separatim habent: addit & Celsus, ex consue- tudine rusticorum senum sic eam partem patrimonij dici, quam quis in numeras- to, & ad casus repentinos repositam habet: Græci thesaurum dicunt, quod repo- sita sit ^{ἐν τῷ ἀγρῷ}, id est in crastinum, seu futurum tempus fruenda: unde & ^{θησαυρὸς} reponere est. Sexto in Modestinum inuehitur, qui possessionem dixerit ab agro iuris proprietate distare, ridiculumq; & imperitum eum asserit, qui substantiam rei definire uolens, de qualitate disseruerit: at ego Valla respondeo, quod alij obijcis uitium, id tibi est, qui nescis ueteres possessionem appellasse fundum per usucapionem acquisitum, quo casu non iure dominij in eius usu defendi- mur, sed autoritate legis: atque ita in lege XII. tabul. accipi, Festus quoque Pomp. autor est. Vnde apparet, non qualitatem, sed substantiam à Modestino definiri: quod in eius responsi declaratione infra latius ostendetur. Septimo in Nouali uisus est à Paulo dissentire, dum terram proscissam esse, quæ anno cesset, Paulus ait: Valla etiam Nouale dici, aruum nuper, & cum magna cura, ad cul- turam redactum: sed & id opinor non negasset Paulus. Octauo Librum in- terpretatur partem operis, ut puta XII. sunt libri Aeneidos, Volumen uero mis- nus esse libro, ex Plinij autoritate, Qui tres, inquit, libri sunt in sex uolumina pro- pter amplitudinem diuisi: & ideo Vlpiani sententiam confutat, qui, Si centum, inquit, libri legati sint, centum uolumina ei dabimus, non centum quæ quis in- genio suo metitus est, ut Homeri XLVIII. Sed sciendum est, nō de significatione uerbi agere Vlpianum, sed de mente defuncti: quam nemo est tam à naturali ratio- ne abhorrens, qui probaturus non sit talem esse, qualem Vlpianus credidit: quod si in modo loquendi eum Valla reprobat, recte Iureconsultum loquutum asse- ro, & quid sibi uellet nesciuisse Vallam: siquidem solebant Veteres in pugil- laribus scribere, quos inuolutos, & duobus inclusos umbelicis manu gestabant, unde & enchiridia Græcis dicuntur, nobis à pugno pugillares, & ab inuolutio- ne uolumina: fiebant autem non secundum librorum distinctionem, sed secun- dum gestantis commoditatem, quod satis Plinius ipse ostendit. Cum igitur Vl- pianus non de diuisione librorum ab autore facta, legatum illud ex mente testato- ris intelligeret, sed ex diuisione, quam testator in concinnando unicoq; corpori conglutinando fecerat, dixit XLVIII. libros, id est unum Homeri uolumen, pro libro accipiendos, nimirum uoluminis uoce metaphoricos usus, ut sicut unum corpus in pugillaribus, etiam non obseruata autoris in libros diuisione, uolumen dicitur: ita in codicibus, cum asserculis tabellisue concinnatis unum cor- pus etiam uolumen dicitur, cum nec etymologia repugnet, unica enim inuolu- tione constat: quod si probatur Vergilij Valerijq; Max. loquutio, qui uolu- men in cauda serpentis dixerunt, quanto magis probandus est Iureconsulti

fermo, propter maiorem rei affinitatem longe clarior, cum & Cicero librum pro corpore accepisse uideatur, Epistolarum ad Quint. fratrem libro II. Sed utros eius habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosque nescio. Nono probum & opprobrium Vlpianus idem est inquit: Valla Probrū ipsum dedecus esse, Opprobrium dedecoris exprobrationem, non tamen negat & apud Ciceronem ad Att. & apud Liuium probum etiam pro ipsa dedecoris exprobratione poni: unde satis defenditur Vlpianus, qui nō generalem definitionem horum uerborum posuit, sed in edicto prætoris declarauit idem significare. Decimo Modestinum infectatur, qui adulterium in nuptam committi, stuprum in uiduam, uirginem, puerū uel scripsit: nam existimat Valla, etiam adulterium stuprum dici posse autoritate Quintiliani. Sed ut ego non negauerim generalius esse stupri nomē, ut quod à turpitudine dicatur, unde & Plautus Amphitr. Stupri dedecoris à uiro argutam meo: ita Modestini uerba non recte intellecta affirmauerim, cum enim concubitus cum nupta speciale adulterij nomen habeat, non fuisset satis generali stupri uoce uti, id enim proprie dicitur, quod peculiari, & sibi tantum conuenienti uoce appellatur, unde & Proprium pro peculiari doctiores accipiunt, Verg. Hunc mihi da proprium uirgo fata nocte laborem. Quintilianus quoque optime id proprium interpretatur, quo nihil inueniri potest significantius. Qua ratione & Undecimum accusationis caput non consistit, dum Paulum damnat, qui parentes usque ad tritauios proprio uocabulo dici asseruit, ultiores uero maiorum appellatione contineri: nam quis etiam maior dicatur pater, auus, proauus: tamen hoc non est proprio, id est ipsis tantum conuenienti nomine, sed generali: Iureconsultus autem de proprio uocabulo agit. Duodecimo Vlpianum improbat, qui dixerit non dubium esse, quin stragula uestis sit omne pallium, sed incidit Valla in deprauatos codices: Vlpianus enim non omne pallium, sed omne *ῥιγισμα* scripsit: certissimum autem est Græce sic dici omne quod insternitur, & circum iniiciatur. Decimotertio Offilij differentiam damnat, qui Verberare, dixit, est cum dolore cedere, Pulsare sine dolore, aitque uerberare potius esse cum uerbere, seu flagello cedere, pulsare cum graui & uehementi ictu. Sed profecto Iureconsultum non latuit, uerberare à uerbere, flagello, seu ferula dici, ut qui alibi attestatus sit, uerberasse abusive dici, & eum qui pugnis ceciderit, sed in lege Cornelia, quam tunc interpretabatur, quæ actionē iniuriarum ei dabat, qui se pulsatum uerberatum uel diceret, non potuit alia capi interpretatio: si enim Vallam sequeremur, qui sine graui impetu saxo percuteret, uerbis legis non contineretur, quia saxo, non diceretur uerberasse quia sine impetu, non pulsasset: quæ sententia oppido quæ futilis est. Merito Iureconsultus maluit uerberare cum dolore in ea lege accipere, uerbo illo lata significatione accepto, & pulsare sine dolore, cum frequentatiuū sit à uerbo pello, unde fit pulso, pulso, impellitur autem quis etiam sine dolore.

Decimoquarto Masuri Sabini sententiam non omnino uidetur sequi, pellicem pro concubina accipientis, quod apud oratores Pellex dicatur, quæ cum eo cui uxor sit iungitur. Sed ego ueram quoque Sabini sententiam arbitror, siue enim à Græco *παλλακίη* ueniat, siue Latina sit uox, à pelliciendo, quod autoritate Plauti in Pcen. magis probo, qui Allex uiri, ab alliciendo dixit, utraq; etymologia interpretationi Sabini conuenit, cui & Q. Curtij, & Iustini autoritas accedit: quorum ueterem scripturam interpellauere plerique Vallam secuti, cum eos ex antiquis codicibus constet pellicum scripsisse, non pallacarum, quæ uox ante Plinium & Tranquillum in sermone

mone Latino nulla erat: in Græco uero non aliud significat quàm pellicem, ut appareat Vallam, quique ei consentanea tradiderunt, pellicis significationem non ex autoribus accepisse, sed regula planè Lesbia usos, autores ipsos inuertisse, ut id quod ipsi sentiebant, attestarentur. Decimoquinto Caium oblique perstringit, qui sentire uideatur idem esse cauillari & calumniari, sed quomodo hoc Valla collegerit, non uideo: cum enim Caluiri uerbum apud ueteres esset frustrari, metaphora à caluis militibus ducta, quamuis & Cauillatio, & Calumniā inde deducatur, non tamen consequens est, alterum cum altero idem esse: sicut cum dicimus, à uerto fit uersus, & uersura, non sequitur uersuram idem quod uersum esse. Rursus impetit Vlpianum, quoniam Cauillatio dicatur, etiam si ab euidenter ueris ad falsa non fiat transitus: Respondeo Vlpianum loqui quando cauillatio pro argumento Sophistico accipitur, quod Græce non *σκόμμα* ut ipse credidit, sed *σολισμα* est. Decimosexto prauaricari, tergiuersari, calumniari generalius accipienda existimat, quàm Iureconsulti docuerint: nimirum oblitus, non docere eos simpliciter eorum uerborum significationem, sed specialiter in Senatusconsulto Turpiliano quomodo accipi debeant, ut eius poenæ locus sit. Decimosextimo portare ait id etiam significare, quod quis corpore suo baiulat, cum tamen Iureconsultus aliter docuerit: sed ego arbitror ex origine uerbi Iureconsultum adiuuari, siquidem *ἡμεῖς* Græce trāscere est, unde Portus, in quem naui res deportantur: sic & exercitum nauibus deportari Liuius plerumque dixit. Quapropter etiam si quis iumento ducat, hac similitudine portare dicitur, quod si ipse ferat, non proprie, sed *μεταφορικῶς* putauerim portare dici. Decimo octauo Conuicium negat à uocum concertatione quasi conuocium dici, & aduersus Labeonis sententiam, etiam sine uociferatione conuicium fieri putat, sentitque à uitio potius, uel à uitando deduci: quia in re, opinor, egregie fallitur: quid enim tunc coniunctiua illa particula operaretur? Cur item si à uitio deducitur, secundam syllabam producit conuicium? cum constet uitium corripi: nam & Cicero, quem ipse adducit, petulantiorē iactationem in conuicio requirens, pro Labeone est: ut mirer eum tam leuibus argumentis, à recepta ubique Labeonis sententiā descivisse, quæ & orthographiæ ratione defenditur, cum per c conuicium non per t scribatur. Decimonono Versicolores Vlpianus appellat lanas, quæ natium colorem mutarunt, siue purpura, siue cocco, siue alio colore infectæ sint: Valla ex uarijs autoribus ostendit, uersicolorem aliquam rem dici, quæ uariorum colorum sit. Sed Vlpiani locum à Valla non intellectum arbitror, alioquin quæ à se dicuntur satis agnouisset Valla nihil Vlpiani sententiæ aduersari. Igitur sciendum, ex origine uocabuli eam rem esse uersicolorem, cuius color in alium uersus sit, sicut & uersipellis, non cui uaria pellis, sed qui in aliam pellem uersus est, unde homines in Lupum mutati, uersipelles Plinio appellantur: eadem ratione lanæ uersicolores dicuntur, quæ per tincturam in alium colorem sunt uersæ. Dubitat igitur Iureconsultus, lanis uersicoloribus legatis, quid contineatur: & primo respondet, legatis simpliciter lanis, uersicoloria apud ueteres non compræhensa: legato uero lanarum uersicolorum, eas intelligi quæ tinctæ sunt: & (quod dubitabilius erat) etiam netæ, dummodo neque detextæ, neque contextæ adhuc sint: tunc enim non lanæ, sed uestimentorum appellatione continentur. Neta lana dicitur, quæ stamen & substamen est: Detexta dicitur, cum perfecta est, & à textinis instrumentis detrahi potest, unde & detexere auferre est. Plautus: Hunc ego hominem detexam pallio. Quapropter & Vergilius x. Aeneidos. Dum

Contexta
l. uestimentū
de aur. & ar.
gen. leg.

penes

Vicius

Pignus

Hypotheca

ferrumino

Quot diebus

Turba

Dum textit Imaona Alesus: id est spoliat. Contexta est, quæ quidem in opere con-
summato est, sed cui tamen deest prætextura, quam Cimosiā uulgò uocamus. Ex
his apparet Versicolores uestes uarij coloris idcirco dici, quia ex uersicoloribus la-
nis natiuis conficerentur, à qua similitudine, & uersicoloria arma Vergilius, & uersis
colorem plumam Propertius, & uersicolorem caudam Cicero dixit. Vice-
penes
simo Penes idem quod Apud significare ostendit, cum tamen Vlpianus scripserit, penes
te amplius esse, quàm apud te: sed nec Vlpianus puto negasset differentiam illam
suam ab autoribus quandoque confundi, quæ tamen ex ui uerbi uerissima sit: dedu-
citur enim à dictione penitus, unde & penissimus, & penitissimus, ut Plautus ceteri-
Vicius
q; antiquiores dixerunt. Vice-
simoprimo Vlpiani sententiam confutat, qui uis-
ctus appellatione etiam uestem contineri scripserit, cum plurimæ gentes in Aethio-
pia absque uestibus æuum degant, quasi Vlpianus Aethiopum leges interpretetur,
& non Romanorum, qui absque uestibus non uiuunt: & quasi qui in Italia uictum
amico legauerit, de eiusmodi uictu sentiat, quo Aethiopes se tolerant, & non ipsi Ita-
li, quo nihil absurdius dici potest. Vice-
simosecundo Pignus & Hypothecam idem
esse, cum Martiano sentis, sed alteram Græcam, alteram Latinam uocem, cum tamē
Vlpianus proprie esse pignus dixerit, quod creditori traditur: hypothecam cum in-
teruenit traditio, & ideo in mobilibus pignus, in immobilibus hypothecam esse: sed
hæc non tam Vallæ oppositio, quàm ipsorum inter se Iureconsultorum quædam
quasi antinomia est, ea sic dissoluitur: Ex proprietate quidem sermonis ueram esse
Vlpiani sententiam, siquidem à pugno pignus dicitur, & ideo in rebus mobilibus
Hypotheca
oppositis sic dici, in immobilibus uero solitos ueteres Iureconsultos potius Græca
uocē uti, id est hypotheca, quæ Latine suppositio dici potest, & ad utraque eorum
sermone trahitur. Catullus Oppositionem dicit: Furi uillula nostra non ad austri
Flatus opposita est, nec ad Fauoni, Verum ad millia quindecim & ducenta: subau-
diuntur autem sestertia. Vice-
simotertio Ferruminare dixit esse consolidare, &
conglutinare, non solum per eandem materiā, ut Iureconsulti tradiderunt, sed
etiam per aliam, id quæ plurimis Plinij exemplis probat, qui ferruminari furculum,
ferruminari aqua muros, ferruminari in lapides dixit. Sed cum ferruminatio pro-
prie sit ferri ipsius ui ignis liquefacti conglutinatio, apparet metaphorice hoc uerbo
uti Plinium, & ideo Iureconsulti sententiæ nihil aduersari. Vice-
simoque-
ponium, inquit, atque Vlpianum corrumpere linguam Latinam, qui quot mensi-
bus, uel quot diebus scripserint, pro singulis mensibus, singulis diebus: cui ego dixe-
ro, tale conuicium Plauto quoque, M. Catoni, & denique doctissimo omnium Var-
roni commune esse, Plaut. in Stich. Meministi quot Calendis petere demensum ci-
bum. Cato de re rust. Capita oleagina quot mensibus fodere oportet. Varro: Sacra
quot mensibus feruntur in arcem: quod ante nos & alij notarunt. Vice-
simoque-
to Turbam non multitudinis hominum perturbationem, ut Labeo scripsit, sed sim-
plicem perturbationem, etiam duorum existimat, & à tali perturbatione turbam
pro multitudine dictam, quod multitudo non ferè uacet perturbatione, unde uul-
gatum carmen, Septem conuiuium, sunt nouem conuicium: sed mihi hæc contro-
uersia nō admodum ei absimilis uidetur, quam Cenforinus tradidit, priusne ouum
fuerit, an gallina. Labeo prius significatum turbæ, id est multitudinis, atque inde fa-
ctam postea perturbationem: tu perturbationem priorem contendis, sed nec quos
adducis autores sententiam tuam adiuuant, qui μετὰ πολλὰς potuerunt turbam etiam
duorum

duorum dicere, nec etiam Græcus sermo τὸν, in quo eadem potest esse hæsitatio, &
ut demus opinionem tuam ueriores, in edicto certè prætoris, quod Labeo inter-
pretatus est, probabilior est Iureconsulti sententia. Verba edicti sunt, Cuius dolo ma-
lo in turba damnum quod factum esse dicatur, ea non possunt commodè de pertur-
batione intelligi, quæ semper eum afficit, cui damnum infertur, necessario igitur de
multitudine accipiendum. Vice-
simosexto Iulianum improbat, qui Exautoratio-
nem à principe simpliciter factam, ignominia notam inurere scripsit: contra Valla,
cum exautorare sit simpliciter militem missum facere, quod T. Liuij testimonio uar-
rijs locis probatur. Respondeo, in ueteri Republica hæc sententia posset procedere,
quo tempore ex solo commeatu uel Ducis licentia milites exautorabantur, uerum
ordinata ab Augusto successoribusque militia, à qua non nisi post uiginti stipendia
mittebantur, tributa quoque illis sunt militaria insignia, quorum detractio infami-
am irrogat, quoniam non nisi turpi missione dimissis detrahuntur. Vice-
simose-
ptimo Depectum simpliciter pactum significare ait, ex autoritate Terentij Phorm.
Depacisci mortem cupio: cum tamen Vlpianus in edicto de calumniatoribus depa-
ctus dicat, est turpiter pactus. Sed mihi uidetur & uerba Terentij, ex Vlpiani decla-
ratione posse intelligi, & etiam Cicer. ad Herenn. libro 11. Depectus cum hostibus,
ut arma relinqueret. Sed & idem autor in Verrem actione V. Scitote biduum cibo
tectoq; prohibitum, biduum in foro custodijs detentum, neq; ante dimissum, quàm
ad conditiones eius depactus est. His accedit, quod huiusmodi præpositio quando-
que in malam partem accipitur, ut desperatus, demens, dedecet, deformis, degener.
Vice-
simooctauo, Lapillum si magnus est gemmam esse asserit, quo nomine & Mar-
garitam dici posse arbitrat, aduersus Sabini Vlpianiq; sententiam, gemmas pellu-
cidæ materiæ esse existimantium, ut smaragdos, chrysolithos, amethystos: nō trans-
lucetes uero lapillos, ut obsidianos, & ueientanos: at margaritas nec lapillos nec
gemmas esse, sed conchas, seu uniones: uerum ut in sententiam Iurecōsultorum ego
transcam, illud me in primis mouet, quod etymus pro illis est, uidetur enim gemma
dicta, quasi gemina, propter translucentem naturam, deinde uidemus à similitudi-
ne in uitibus gemmas dici, ut Fab. autor est, & in Catone maiore M. Cicero. Vnde
ostenditur non ideo dici gemmas, quia magnæ sint: idem & Plinij autoritate con-
stat, in annulis gemmas deferri affirmantis: unde & dactylothece dictæ, quod pro-
fecto maioribus non conuenit: ad hæc, quæ rationes à Valla adducuntur, sanè quàm
frigida sunt: Lapillus, inquit, generale nomen est: bene sanè, sed cum translucet, pe-
culiariori nomine gēma dicitur. Rursus, Gemmas, inquit, accipimus multorum cu-
bitorum inueniri. Accepit forte à Luciano de ueris narrationibus, miraculi certè lo-
co refertur, alueolus trium pedum in triumpho Pompeij ex duabus gemmis. Subij-
cit, Quid si non perluceant, quia adhuc incomptæ & imperfectæ: atqui satis est si
natura sui pelluceant, possintq; manu artificis in hunc usum poliri. Addit hac ratio-
ne etiam marmor parium gemma esset, quia translucida est natura: quasi Iurecōs-
ultus omnia translucentia definiat gemmam esse, & hunc honorem etiam speculis
tribuat, qui de lapillis non de marmoribus loquitur. Postremò inquit, reperiuntur,
qui partim perluceant, partim non pelluceant. Respondeo, de his nihil à Iurecōsul-
to dictum, & fortè ex regula iuris qualitas potentior in his obseruaretur. Addit se-
cum sentire Q. Curtium, itemq; Horatium, quorum alter, Lapilli, inquit, ex auribus
pendebāt, candore & magnitudine insignes: alter, Niueos, inquit, uiridesq; lapillos.
Ipse

l. prætor. 3. de
inc. rui. nauis.

l. ij. de infam.

l. iij. de calum.

Gemma

l. fin. de edil.
edict.

l. precipiunt.
cod. tit.

Veterator

l. si. §. quoties
de publica.

Fenestella

Ipse quid horum uerba sententiae nostrae obstant non uideo, puto nec ipse Valla satis norat, cum absque scrupulo ex Iureconsultorum distinctione possint intelligi: illud non dissiteor, differentiam hanc inter gemmam & lapillum non semper ab auctoribus obseruari, ut cum Catullus dixit, Aut pelluciduli delitijs lapidis: aut Plinius cum generaliter sub capite de gemmis omnes lapillos descripsit, sed Iureconsultus de proprietate loquitur, non de abusu & translatione. Vicefimono, Venulei definitionem confutat, qui Veteratorem ex Celsi sententia non spatio seruiendi, sed ex genere & causa esse existimandum ait, magisque approbat hac in re Vlpianum, qui ueteratores, trita & ueterana mancipia appellat, quae difficile sit reformare. Quibus uerbis apparet, spatio seruiendi definiri ueteratorem, erigitur hoc loco in Iureconsultos cornua, tanquam contraria inuicem scripserint, quem & alij recentiores sequuti, pro antinomia nominatim hunc locum citant. Sed profecto aequius fuisset, & etiam magis nomini suo consuluisse hi Grammatici, si intra professionis suae cancellos constitissent: quandoquidem uulgo dicitur, quam quisque nouit artem, in hac se exerceat: non enim sutores supra crepidam iudicassent, nec ceu testudines porrecto extra testam capite, periculis se obnoxios fecissent. Igitur distinguendi tres sunt casus, aut loquimur in uenditore seu mangone, qui mancipium distrahit, & ex edicto aditium non potest ueteratorem pro nouitio uendere, tumque nouitius secundum Vlpiani sententiam ex tyrocinio seruitutis accipitur, ueterator qui diu seruiuit, & iam ea in conditione callum fecit: aut loquimur in ipso patrefamilias de seruis suis nouitijs, ueteratoribusque disponente: & quia hoc omne ab eius sententia dependet, pro nouitio habuisse uidetur, quem nulli ministerio praeposuit: rursum pro ueteratore duxisse, quem in ueteratorum numero habuit, ut quia muneri alicui praeposuit, in quod ueteratores describi solent. Merito igitur Celsum sequemur, ut ex genere & causa constituamus, quem dominus pro ueteratore habuit: aut de causa uestigialis agitur, & cum Respublica hac in re uoluntatem emptoris seu patrefamilias non sequatur, simpliciter Veterator accipietur, qui anno seruiuit, Nouitius qui minus anno: ut hic uestigial pendat, ille non pendat: & hoc casu Martiani sententia est probanda. Ex his igitur constat, non inuicem pugnantia scripsisse Iureconsultos, sed diuersa diuersis casibus tradidisse. Postremo fere ex Grammaticis qui Iureconsultos nostros manifesti furti arguerent, quod bonam partem legis secundae de origine iuris. Itemque pleraque de officio praefecti praetorio, proconsulis, praesidis, a Fenestella surripuerint, eius nusquam facta mentione. Sed hi uelim mihi eius rei fidem faciant, a Fenestella Iureconsultum accepisse, qui enim titulo Fenestellae liber circumfertur, a Pomponio Laeto ex uarijs autoribus in quandam farraginem compositus fuit, eo indito titulo, ut uendibilior hoc nomine impressoribusque lucrosior fieret, idcirco ego a Iano Parrhasio non semel accepi, qui suam quoque hac in re operam illi adhibuisse se testabatur: stilusque ipse plane indicat, unius auctoris opus illud non esse. Et haec quidem in Laurentium praeter animi mei sententiam, ut qui minime litigator, aut uolens sim, scribenda duxi: quoniam eius exemplo adeo excreuerat quorundam Grammaticorum insolentia, ut in suis commentarijs ubique errorem aliquem Iureconsultis nostris impingerent, nimirum quod ipsi non perceperant, errori statim adscribentes. Spero autem cum uiderint, quibus hoc in argumento ipsorum primipilus Valla tenebris offusus est, modestiores eos, & alieno exemplo cautiore fore: sed haec haecenus, Non negauerim tamen apud Iureconsultos quaedam reperiri, quae

quae delicatum lectorem possint aliquantisper remorari: sed si qua uitium sonant, librorum incuriae proculdubio tribuendum, nam & Canj interesse, cuius supra meminimus, in antiquis codicibus non reperitur, in quibus simpliciter uenditorem teneri scriptum est, apparetque a glossematico aliquo margini adscriptum, deinde scriptorum imperitia in ipso contextu relatum. Vnde & Vlpianum scripsisse, Si quis graui ualitudine affectus, arbitror, non in graui: tamen si sint, qui ingrauem iunctim dictum putent, quasi ualde grauem, sicut incanamenta Vergilius dixit, & indifficilem casum Scaeuola^a, in quo tamen ueteres codices refragantur, in quibus scriptum est, ille casus in difficili est, quam lectionem castigatorem arbitror. Nam & in diui Seueri rescripto^b, quo uulgo legitur, eos qui testamento quid alienari uetant, nullius momenti scripturam esse: correctiora exemplaria eorum scriptum habent. Sicut & in Pauli responso^c, dum dicitur, e contra si inter uirum & uxorem facta sit donatio, simpliciter contra scribendum est. Ad instar uero quod Iureconsulti quandoque scripserint non instar tantum, exemplo ueterum non caret, suntque huiusmodi controuersiae non tam doctrinae, quam iudicij: sicut cum exequi passiuam significationem Vlpianus dixit^d, quarebatur an iudicis sententia exequi possit, uel idoneior Modestinus: sic &, quod in meo fundo nasciturum est, dixit Pöponius^e: sic & praestauimus uerbo, pro praestitimus: uti Tribonianus, non erubuit: erunt & quibus omnino non placebit deuirginare ancillam dixisse Paulum^f: & a Modestino scriptum, decreto Adriani plectendos, qui mensuras & pondera falsassent. Idem & sordidum uerbum existimabunt certiorare, pro eo quod est certiore facere, quo passim Iureconsulti utuntur, eadem ratione deductum, qua & ueteres meliorare dixerunt: unde L. Columellae meliorescere. Sed & Coloniam agrum colono locatum quandoque appellant, cum alio sensu antiqui ea uoce utantur. Sanè illud distitendum non est, apud eos quasdam dictiones esse, quae alijs in autoribus nusquam eo sensu reperiuntur, ut cum exhibere uerbo plerumque pro eo utuntur quod est alere: donare ad processum^h, id est ut eo donatarius utatur in pompa, uel cum in principis est comitatu, id enim significat Processus: unde & alibi diciturⁱ, cum processisset Imperator salutatus est &c. Et copiarum negotium pro mercimonijs earum rerum, quae ad uictum pertinent^k, & ad exercitum deferuntur: & Dardanarij pro his, qui annonam flagellant, qui & a Graecis προωάου dicuntur: est & apud eos Friusculum^l, pro digressu temporario uxoribus ob iurgium cum marito, uox nusquam alibi a me lecta, ut fortè frigusculum dicendum sit, cum maritalis amoris ardor aliquantisper refrigescit. Friuola^m pro superpellectili inquilini, tamen & hac uoce usus uideri possit Iuuenalis: Iam friuola transferit Vcalegonⁿ. Lanipedia mulier pro lanifice, seu quae lanificibus ipsis pensa diuisit: Latrunculator pro iudice rerum capitalium, seu quod magis arbitror praefecto delictorum, & militum, qui latrones conquirunt, Notoria pro denuntiationibus res pertinet, quas rei & damnati rerum capitalium habent, cum ad supplicium ducuntur. Perfunctorie est leui cura, & aliud agendo: unde perfungi & defungi, pro eo quod est utcumque explicare. Pessum dat, pedibus percutit, noue dixit Paulus, cum in edicto adilitio, Bouem, inquit, qui cornu petit uitiosum, item mulas quae pessum dant. Spectabiles quoque & speciosae personae gradu quodam dignitatis insignes, in iure plerumque dicuntur, cum hoc sensu haec uoces apud Ciceronem & antiquiores nullae

^a l. gallus. §. si.

^b l. filiusfam. §. diui de leg. j.

^c l. si iter. de donation. int. uir.

^d l. cum quaedam. de iur. om. iud.

^e l. quod in rerum. de leg. j.

^f l. fin. de offic. praef.

^g l. pen. de fals.

^h l. nam imp. de donation. int. uir.

ⁱ l. j. c. de sent. pass.

^k l. ob negotium. de comp. dardanarij.

^l l. cum hic status de donation. inter. friusculum.

^m l. solum. de pig. act.

ⁿ l. sed si uir. de donation. inter. Latrunculator.

^o pammiliaria ratio

^p perfundione

Reliquare
Sequioris uitae

o l. cum hi. de
transf.
p l. ij. ne quid in
loco pub.
q l. uend. com.
pr. ed.

Stemma

Venenarij

Hamis

s l. ij. de of. pra
fec. uig.

t l. ad ea. de re
gu. iur.

u l. praesidis. si
cert. pet.

periculum

pagani

Potius hostium.

nullae sint. Reliquare quoque apud eos dicitur, qui aes alienum integre non soluit, unde reliquatores uectigalium, qui reliqua publico debent. Sequioris uitae cum appellat^o, qui sibi ipsi alimenta suppeditare nequeat, sed de alienis laboribus pendet: unde & Sequior sexus, ni fallor, Apuleio, id est muliebris. Solarium^p pro uectigali quod publico praestatur, ob soli publici occupationem, sed idem quoque in priuat^{is} uidetur. Vlpianus^q si quis in lapidicinis caedere uoluerit, non aliter hoc faciat, nisi prius solitum solarium domino praestet: quamuis Accursius nunc salarium, nunc solacium legat. Schemata cognationum in antiquis codicibus dixit Paulus emendatius, ut arbitror, quam stemmata Iuuenali. Imagines enim in gentilitijs armarijs usui erant, at coronae non erant, cum enim stemma uox Graeca esset, mirum sit apud Graecos pro gradu cognationum uel imaginibus nunquam reperiri, apud nos uero reperiri. Venenarij sunt, qui aliquem ueneno sustulerunt, eiusque criminis sunt rei. Sunt & apud eos aliae dictiones, utique & ipsae rarae, sed tamen ab alijs quoque auctoribus usurpatae, quas simul referre operae pretium duxi, aduersione locare, affricatores, antapocha, antidora, antipherna, apocha, archiuuium, arrogatio, auditorium, Basilica bellissime breuiarij rationes, calciarium, calendarium, cloacarium, cecularium, ccenaticum, cancelli, cancellarij, capfarius, captiosus, captatorius, castratus, catellus, chasma, commentariensis, coactor, collectaneus, colonarium, conturbare, chorus pro congregatione, decidere, decretalis possessio, damas esto, decoctor, dominica pecunia, delicatus, debitor, depositarius eadem forma qua alimentarium dixerunt, commodarium, donarium, mandatarium, legatarium, & similia. Dilapidat bona, dimisit creditores, id est soluit, diarium, dietarij, diffusus dies, defultor, emanfor, equitium, erronei serui, extorris, exiguiores res, scenebris pecunia, scenerauit, id est accepit scenore, fiduciaria haereditas, id est fideicommissaria^r, functiones pro tributis, genuina pietas, quamuis uulgati codices habeant geminam. Hamis pro instrumento ad arcendum ignem: Debet, inquit lex^s, praefectus uigilum noctu coerere cum hamis. Sic Iuuenalis. Dispositis praediues hamis. Meminit & Caecilius Plinius. Imaginaria uenditio, incontinenti, informatur actio, in pendentⁱ, iurisdic^{ti}o resstituenda^t, impossibilis, impersonalis, insolidum, id est pro parte, in summa, id est breuiter, in tantum, inuentarium, largitur annus, largiuntur tempora, licentia, lucratius titulus, manuar^{ia} mola, medianum ccenaculum, missilia, magis est, nudus sermo, nudum pactum, nugatoriae res^u, in necem, id est in damnum, optiones, obrepare iudici, officiales, opistographum, orcinus libertus, pancheron rete, paraferna, paratiarius colonus, pedanei iudices, peregrini pro deportatis, periculum quandoque pro spe nautici scenoris, quandoque aliter, ut in Rubrica codicis de sententijs sine periculo recitandis. Sic enim habet & codex Theodosianus, ut appareat de periculo seu experimento memoriae accipiendum, perpetuarius emphyteota, Pagani pro quibuscunque non militantibus, plaga pro parte fundi, polia pro grege equorum, praebenda locare, praepudicium, praetorium pro domo in uilla, promercalis res, persona: potitus hostium, id est, captus ab hostibus, exemplo Plauti in captiuis, licet in titulo de captiuis, a quibusdam male sit immutatum: pulsare, id est agere uel conuenire: quaestuarius, quo de agitur per inuersionem, reatus, receptitia dos, regimenta Reipublice, repertorium, repetita die, repedare, restaurari, religiosissimus princeps, in sacris patris, lynchria naui, strata terrena, strena, suspensio: suus haeres, de cuius uocis significatione

gnificatione interrogatus a Socyno Angelus Politianus obmutuit, cum tamen glossatus esset in glossemat^{is} iuris ciuili^s se uel Accursium superare posse: Simplaria uenditio, Topiarius seruus, Temporaneus tutor, testamentarius pro tabellione, qui testamentum scripserit: testimonium pro ipsius testis asseueratione in scripturam redacta: uelamentum operae, uenalitium seruorum, uenter, pro infante necdum nato: uentrem facere paries, cum in uicini aedes porrigitur, uestiarius, uiaticum, uinarij qui & uinoli, uinacia, uoluntarium, uoluptarium, usia Graeca uox pro substantia, usurpare, id est, usucapere, utensilia.
FINIS.

ANDREAE ALCIATI

IVRISCONS. DE VERBORVM SI-
GNIFICATIONE COM-
MENTARIA.

101

VM inuenta sint uerba ut dicentis intentionem exprimant, merito eius uoluntas in primis spectanda est. Cognoscitur autē ex eo quod uerba ipsa indicant. Ea quatuor modis accipiuntur: ex proprietate, ex usu, ex abusione, & per interpretationem. Prima species ita intelligitur, ut in quacunque materia, etiam poenali, uerba eas tenus capiantur, quatenus proprietate sermo nis ferre potest, nisi non ita uoluisse autorem praesumamus: tunc enim ex coniectura restringuntur. Ea uarijs ex causis assumitur. Ex re, Quid enim si de re tam modica uel leui agatur, ut operae pretium non sit dispositionem legis generaliter in ea seruari? Ex persona, ut cum lex imponit certam poenam delicto, & iniquum esset si amplissimi gradus homines ea cohercerentur. Nam & ex amicitia, affinitate, odio, paupertate, maxima excellentia, multa constituta sunt, quibus a generalibus regulis recessum est. Ex negotij qualitate, ut si necessitas suadeat, uel periculum sit in mora, uel absurdum aliquid consequatur, resue ad eum casum deueniat, quem maxime autor abominetur, & si qua similia. In hac parte etiam continentur, quae figurate dicuntur, quoniam figurae ad ornatum orationis pertinent, & proprietati coherent, possentque ferre omnium tam quae a Grammaticis, quam quae ab oratoribus traduntur exempla, apud iureconsultos reperiri. Sed satis sit pauca admonendi causa in medium attulisse. Et in primis latissima ea est species, quae per translationem fit: ut cum domus pro familia, ciuitas pro ciuibus, uenter pro eo qui adhuc in utero est, ponitur. Parricida non qui patrem solum occiderit, sed & qui ceteros coniunctos, quorum lex Pompeia meminit, intelligitur. Custodia pro ipsis custoditis, seu carcere inclusis accipitur. Sic cum lex noxium in aere puniri mandat, in bonis patrimonioque exercendam ultionem interpretamur. Sic & si is qui apud se fugitiuum receperit plecti mandetur, non de eo qui iuxta se tenuerit simpliciter accipimus, sed qui refugium praestiterit

in domo sua uel aliena, idque occultandi causa.

Ad hanc cognitionem etiam pertinent alia figurarum genera, ut quod affectionem uocamus: ueluti cum in lege quodque adulter, fur, aleator dicitur, qui hac crimina affectat, quamuis non perfecerit. Et fugitiuus qui consilium fugiendi habuit, licet adhuc fugam non arripuerit. Huic non absumilis est anticipatio seu prolepsis, cum id nomen quod posterius resumpsit, ante tempus describitur. Quae ratione litem quodque appellamus antequam contestetur, tamen si proprie post iudicium acceptum, hoc nomen habeat. Sic & pecunia mutuum dicimus, quae adhuc mutuo data non est, sed ea destinatione habet ut mutuetur. Huic figurae ea eloquutio contraria est, qua rem ea appellatione signamus, quam olim habuit, licet in praesentia non habeat: ut cum Proculus insulam appellauit cum agrum, qui olim insula fuit, licet hodie propter alluionem desierit. Sic & in instrumentis, etiam Titio mortuo aliquis se filium Titij appellat: suntque plurima id genus similia. Adscribi schematis quoque potest, cum uerbum actus significatiuum de potentia intelligimus: ut in lege x i i tab. si aqua pluuia nocet, id est nocere poterit. Et apud Labeonem, si rationes tractasse uidebitur, id est uideri poterit. Est & frequens in iure subauditio, ut cum dicimus, Iurisdictio est iudicis dandi licentia, pro in licentia. Sic & quodque taxatiuam dictionem subaudimus, quodque e contrario augmentatiuam maxime quodque dictionem rejicimus, ut cum duplex negatio pro unica ponitur, qui duodecim est solocisimi modus. Quandoque unam coniunctionem pro alia addimus. Sed in his omnibus id generaliter traditum sit, ut quoties figura uel ornatus, uel necessitatis, uel emphaseos causa apponitur, semper de ea censeamus quod & de proprietate iudicandum est: alioquin ad abusum potius uel interpretationem pertineat, de quibus inferius dicitur. Sicque explicatus sit primus tractatus.

SE Q V E N S articulus de communi loquendi usu erit: is enim etiam proprietate potentior est. Tamen si quod ex prudentum consuetudine obtinuit, non dubitem propter eorum

autorit

d. l. ca. leg. 3. de test.

Rom. rep. §. de uiro.

l. i. §. j. de iur. iug.

d. l. fugitiuus. j. co.

Anticipatio

e. l. malum. §. ij. j. co.

f. l. eis. §. si cert. per.

g. l. labeo. de statulib.

h. l. imperium §. de iurisd. om. iud.

i. l. ammiculus. l. i. usu. j. co.

autoritatem proprie dici. Alioquin Tyrannus improprie de malo principe diceretur, cum olim sui natura qualicunque significaret. quod & de Religioso & Deuoto dicendum esset, cum olim hæ uoces in malam partem solum acciperentur, at hodie solum in bonam. Is usus uarie accipitur. In testamenti patrisfam. consuetudo spectanda: in cōtractibus, ipsorum contrahentium: in priuilegijs, eius qui concedit. Præsumiturque secundum eum usum qui communiter in ciuitate obseruetur quolibet agere, nisi de contraria obseruatione probatum sit, uel ille usus nuper & citra decennium inualuerit: nec enim uerisimile est, tam cito omnes in eius obseruantiam consensisse. Per abusum uerba regulariter non accipiunt, nisi aliter actus uel periret, uel elusorius redderetur. Idem si eadem ratio nos inducat, ut quod ex proprio sensu dictum est, ad improprium trahamus: nam ex præsumpta mente disponentis huiusmodi interpretatio etiam in statutis & correctorijs dispositiōibus admittitur. Hocque casu nihil nos deterrebit, quominus personam de uniuersitate dicamus, testamentum de co-dicillis, curatorem pro tutore. Idem & tunc dicendum erit, cum aliter uerba legis caperentur fraus illi fieret. Quapropter si lege municipalitriticum extra territorium absorbare nemini liceat, nec farinam deferri concessum erit. Ex interpretatione quæ admittuntur, si extra uim uerborum ueniant, solique menti innituntur, nec in cōtractibus nec in testamentis obseruantur. Quoniam in eis licet primum locum mens obtineat, attamen eam oportet aliquo modo uerbis saltim improprie exprimere. Non ita est in legibus, quoniam uel sola mens legis obligat. Quapropter in eis argumentum de similibus ad similia passim seruatur, & si eadem ratio subsit, una lex ad aliam trahitur, nisi correctiones uel poenalia odiosaue aliqua inducerent. Quæ non ita generaliter in cōtractibus & testamentis locum habent, si uerba aliquo modo non patiantur, nisi uel natura rei, uel cōsuetudo adiuret. Idem si aliqua alia ratione suadeat. Et ad hanc speciem pertinent plura argumentorum genera, ut quod a cōtrario sensu dicitur, & quod a connexis, fitque per interpretationem, ut quod commune est dicatur meum, ut uerbum maioris summæ significatiuum minorem cōtineat, ut quod per me non possum per alios facere prohibear, ut in uno capite dicta in sequens repetita uideant, ut in simplici

k 1. cum filio.
s. de leg. iij.

l Alex. l. ij. 3.
de leg. j.

m c. si ciuitas
de sent. exc.
in 6.

n 1. quidam cum
filium. s. de
hered. inst.

o c. certum de
reg. iur.
in 6.

De uerborum & rerum significatione

bus mixtum contineat. Aliaque plurima argumenta quorum exempla in topicis Cicero refert. **R**ERVUM. Verba significant, res significantur. Tamen si & res quandoque etiam significant, ut hieroglyphica apud Horum & Charemonem, cuius argumenti & nos carmine libellum composuimus, cui titulus est Emblemata. Sed & ex certis signis præsumptiones oriuntur, uerum hæc minime ad hunc tractatum pertinent, capitur hic ergo significatio & in actionis & in passionis sensu, sicut & testamenti factio. Potest & hic locus ex dialecticorum traditionibus interpretationem assumere, qui ut Fortunatianus tradit, hanc differentiam inter uerbum, dictionem, & rem, constituant, ut uerbum sit quod ex se & materialiter (ut uulgo loquimur) prolatum est, dictione uerbi ipsius sensum habet, qui in proferentis animo cumlatuisset per uerbi expressionem exijt, sic uerbum cum sensu dictione est, res est quæ exprimitur & ex uerbo dictione declaratur: ut si in terrogem, uerbum si quis, quid comprehendit? si quis, quatenus nudam pronuntiationem propter se respicit, uerbum est, quatenus sensum habet quem ego ante animo concipi, dictione est, masculi uero & foemine ex eo uerbo significata, res sunt. Quam rem sic Virg. explicuit: Littera rem gestam loquitur res ipsa medullam Verbi, quæ uiuax mens uidet, intus habet. Sanè in antiquis codicibus aliqui negant uerbum rerum reperiri, simpliciterque scriptam rubricam, De uerborum significatione. **S**IGNIFICATIONE. Sumitur hæc significatio uarijs modis, nunc habito respectu ad ipsum proferentem, ut si uir imperitus sit crassa Minerua accipiantur uerba, nunc considerata eius persona ad quem uerba diriguntur, plerumque & secundum naturam eius rei de qua sermo habetur, uel quæ in cōtractum deducitur, accipiturque huiusmodi declaratio etiam si præcisa indefinita generalia uerba sint, Quoniam nihil impedit quin ad habilem uerisimilemque casum retrahantur, & boni uiri arbitratu intelligantur, qui consuetudini loquentis multum tribuit, ex proximis clausulis mentem coniectabit, quandoque & distantium rationem ducet, interpretabimurque ut cum effectu prolata sint, ut secundum debitum ordinem, ut actus potius sustineatur quam pereat, ne superuacua sint, sed aliquid operentur, ut in potiore sensum disponant, ut ad ampliationem inducta non diminuant, ad liberationem

l. filiusfam.
s. de testat.

tionem non obligent, ad fauorem non noceant, ut naturalem sensum potius quam ciuilem admittant, ut simpliciter prolata, prima uice officio suo fungantur, ut ad id quod principaliter gestum est potius referantur, quam ad accessoria uel demonstratiua, ut capiosa non profint, ut clara non offuscantur, ut superflua non noceant, ut mitiora zelint, odiosa abhorreant, possibilia inducant ut ad maiora expressis non trahantur.

VLP. LIB. I. AD
EDICTVM.

Lex. I.
Verbum hoc, si quis, tam masculinos quam foeminas complectitur.

VERVUM. Quia articulus hic refertur ad hominem, quæ dictione est communis, merito etiam ex sermonis proprietate foeminas comprehendit, alioquin masculina appellatiua, ut filius, cubicularius, equus, adoptiuus non proprie eas comprehenderent, sed per extensionem, eamque comuni usu approbatam, ut Baldus scripsit, uel ut Anchoranotatum est, per expositionem ex legis mente deductam. Quod uero cōformis nominis non est, ut frater, non nisi ex interpretatione ad sororem traheretur, quia ratione nec auctori appellatio ad materem, sicut nec patris ad matrem pertinebit, idque usus probat, licet alij contra, præterquam cum in numero plurali quis de fratribus dixerit, nam & soror eorum hac appellatione ueniet.

MASCULOS. Vnde si expressa metio facta est de masculis, foeminae excluduntur. Idem si de uiro. Nam & id nomen nullo modo potest ad foeminas pertinere. **C**OMPLECTITVR. Nisi aliter sensisse autorem appareat, uel ex cōiecturis, uel cum separatum de utroque sexu actum est, uel quia dispositio non bene foeminis conueniat. Quid enim si testator filios tutores uel etiam exequutores constituat? Si lex propinquorum consilium requirat? Certe hæc foeminis non cōueniunt. Quid si filijs feudum acquiratur? ab his enim foeminae excluduntur. Quid si hæreditatem relinquat, à qua foeminae ex lege municipalit existantibus masculis reijciuntur? Quid si ei qui primus nascetur castrum donum promissum sit? non enim consueuere hæc donari foeminis. Idem & si lex perquam dura simulque poenalis sit, uel testatoris dispositio odiosa est, ut cum filium suum exheredat. Idem & in cōtractibus, ut si pater sibi & filijs

a Bal. c. ad au
dientiam. de
rescript.
b Anch. cōf.
112.
c Capra cōf.
62.
d Corn. cōf.
271. in iij.
e Dec. l. foemina. j. t. j.
f Paul. l. l. tres
fratres. de
pact.

g Lucius. §.
quæstiu. s.
de leg. iij.
h l. si in. de li
ber. et post.

i l. si. l. si quis
id quod. s. de
iur. om. iud.
k Guid. Pap.
quæst. 306.
l l. quisque. c.
ad l. iul. ma.
m l. j. §. quare
i. de uen. in
pos. m.

aliquid acquirat, sibi enim imputet qui legem apertius non dixit. Et id cōmuni consensu traditum est, quod mihi nunquam placuit. Satis enim manifeste loquitur, qui iuris regulam sequutus est: quæ si in edicto Prætoris poenali locum habet, quāto magis in cōtractibus seruanda est? Quapropter & in lege municipalit seruabitur: nisi correctoria sit uel odiosa: uel nisi cautum sit, ut in ea ad literam uerba accipiant, quod Baldus & Corneus

existimant. Sane & cum pater filijs tãquam hæredibus stipulatus sit, tunc dubio procul etiam foeminae admittentur, nec cōmunis sententia, ut ego arbitror, reclamabit, quod & alij qui hic dixerunt.

VRBIS. Idem in ciuitate, castro, uilla, oppido. Nam hæc dictiones id proprie significant, quod ambitu murorum continentur. Quod tamen non admittitur, ubi aliam mentem proferentis cōijceremus, ut si dispositio elusoria redderetur. Sed & in beneficijs principum tam angusta interpretatio minime esset admittenda. Quin etiam si quis castrum uendat, de omni iurisdictione actum intelliget, quatenus in eius agro exerceri cōsueuit. Sed & ciuitas quandoque non pro loco, sed pro ciuibus accipitur: ut cum quis ciuitati uel ciuibus aliquid mandat: Et tunc etiam eos comprehendit qui ex uicis oppidisue eius urbis sint, Bartolus credidit. Alexander dissentit si de ciuibus dictum sit, quoniam Vicani non proprie ciues sint. Id ego non probo, cum latior plerumque habeat significationem quod de ciuibus dicitur, quā de ciuitate. Vnde in Hispania, Gallia, cæterisque prouincijs erant pleraque oppida quorum incolæ ciues Romani dicebantur, ut est apud Liuium, Pliniumque, & Strabonem, qui tamē ipsi in Italiā nunquam uenerant, nec idcirco urbs sua Romana dicebatur. Quapropter cōmunem sententiam sequor, ut nihil intersit, siue de ciuitate siue de ciuibus agatur. Et in priuilegijs similisque argumenti actibus, incolæ tantum ciuitatis suburbiorumque continebunt. Alioquin etiā Vicani admittentur, nisi forte uel usus loquendi uel qualitas negotij aliud indicent.

ROMA. Quid si dictum sit urbis Romanæ? & aiunt idem ac si Romæ. Quoniam

n Bald. 460.
in 3. Corn.
24. in 2.

a c. si ciuitas,
de sent. exc.
in 6.

b l. j. §. cum
urbem. s. de
of. pref. ur.
c l. si qñ. c.
de bon. uac.
lib. x.

d l. qui ex ui
co. s. ad mu
nicip.

e §. quicquid in
auth. quib.
mo. nat. eff.
sui.

f l. j. §. procul
C. de lat. lio
bert. toll.

g Alex. i. rub.
sol. mat.

urbs de Roma accipitur. Et ideo uidetur adiectio ampliatis causa facta. In quo dissentio, cum uerisimilius sit propter declarationem accessisse. Nec enim urbs proprie de Roma solum dicitur, sed per subauditionem, uel potius

h. ij. i. i. de iure nat.

nam, uel potius item si dixerim in ciuitate Perusinae & traditur id tantum contineri quod muris clauditur: si uero econuerso, Perusinam ciuitatem appellauerim, etiam de continentibus adiectis agi, ut id sit obseruandum, quod priore loco fuerit pronuntiatum. Quod ipse nequaquam probo, cum adiectiuum demonstrationis loco substantiuo accedere grammatici fateantur. Quapropter si urbs Roma dictum sit, cum nullum adiectiuum hic proponatur, perinde habebitur, ac si Roma simpliciter dictum esset. Sane patrie quoque la

i. l. si seruus cōis. de stip. ser.

ta significatio est, nec solis mœnibus terminata dicimus, ut Bald. probat. Quod ergo hic de Roma dicitur, id & in ceteris urbibus obseruandum est, si continentia quoque adiecta habeant, quamuis ferè omnes absque suburbis sint, & murotenus claudantur.

k. l. nā qd. i. fi. de pen. leg.

Quod ergo hic de Roma dicitur, id & in ceteris urbibus obseruandum est, si continentia quoque adiecta habeant, quamuis ferè omnes absque suburbis sint, & murotenus claudantur.

m. Bal. aut. sed oīno. C. ne uxor p. mar. n. d. l. nā quod

Quod ergo hic de Roma dicitur, id & in ceteris urbibus obseruandum est, si continentia quoque adiecta habeant, quamuis ferè omnes absque suburbis sint, & murotenus claudantur.

o. c. ij. de feriis

Quod ergo hic de Roma dicitur, id & in ceteris urbibus obseruandum est, si continentia quoque adiecta habeant, quamuis ferè omnes absque suburbis sint, & murotenus claudantur.

p. l. more. s. de fer.

Quod ergo hic de Roma dicitur, id & in ceteris urbibus obseruandum est, si continentia quoque adiecta habeant, quamuis ferè omnes absque suburbis sint, & murotenus claudantur.

q. l. j. s. de manum.

Quod ergo hic de Roma dicitur, id & in ceteris urbibus obseruandum est, si continentia quoque adiecta habeant, quamuis ferè omnes absque suburbis sint, & murotenus claudantur.

Virgilius tardos menses appellauit Iunium & Iulium, quod horæ tunc sint longissimæ. Hinc et in euangelio habet, Nōne duodecim sunt horæ diei. De hoc à iuriconsulto hic agi plerique crediderunt, quibus de eo intelligi quoque

possit qui imparibus sit horis, quas Græci ἡμερῶν uocant, nā & in Italia & in prouincijs, maximus est quindecim horarum, quod ex Ptolemæo, Proclique in sphaera commetarijs, facile dignosci potest: ut merito sequens pars, licet longior, tamē minor à iuriconsulto existimata sit: quod uespere non ita uegeti promptique sicut mane simus. Virgilius i x.

Nunc adeo melior quoniam pars acta diei. Hesiodus quoque, qui maturius mane operetur, tertiam partem operis conficere ait, ἡμέρας τὴν τρίτην μέρος ἔργου ἀποτελεῖται αἶψα. Qui ergo à meridie ad occasum opus faciet, dimidiam operam præstitisse non dicetur, nec diurnæ mercedis dimidium merito consequetur. Sane Martialis quodam epigrammate de uulgaribus horis loquens, prima diei parte solitos Romanos serijs rebus uacare ostendit, reliquum uero palestræ, toro, conuiujs, iocisque tribui, ut merito iuriconsultus maiorem partem diei esse primarij septē dicat, quo serijs incumbant, non posrema dabant: Carmen Poete hoc est:

Prima salutantes atque altera continet hora, Exercet raucos tertia cauidicos, In quintam uarios exercet Roma labores, Sexta quies lassus, septima finis erit. Et que sequuntur. Extat etiam grece similis argumenti distichon, ἡμέρας μὲν πρῶτης ἡμερῶν αὐτῆς μετ' αὐτῆς ἡμέρας δὲ δευτέρας ἡμέρας δὲ τρίτης. In sextā labor usque horā nā quæ inde notatur Litterulis, uitæ commoda habere iubent. Cuius epigrammatis ratio est, quoniam septima hora per z significatur, sicut octaua per h, nona per θ, decima per ιota. Quæ litteræ coniunctæ ζηθι, conficiunt, quod est, uesci, ut uiuas. Sane Victorinus in rhetorica Cicero nis, primū Trimegistum diem in duodecim horas diuisisse tradit, cum sacrum Serapii animal duodecies urinam fecisse quadam die obseruasset, pari semper tempore interposita: id animal Horus Cynocephalum esse commentarijs prodidit.

In itinere

a. i. tract. de in sul. m. 3. col.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

b. l. ij. §. pe. 3. si q. caut.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

c. l. continuus §. cū iia. de uerb.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

d. l. ij. §. si q. cau.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

e. §. qui aut. de excu. tut.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

f. l. ij. §. pe. quis ord.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

g. in. d. l. j.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

h. l. j. §. j. de his q. de dec. Arch. c. sta. tui. de ref. in. c.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

VLP. LIB. II. AD EDICT.

Lex III.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bar. quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorū & molliciei incertitudinem constitui posse cenſeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Caro quo pedibus contendit possit, mari minime eundem censuit, quod etiā iuriconsulti probant.

CONVENIAT, Nam tunc seruanda est fides: idē si ut certo die adis Principis edicto, uel legis iussu cōpellaris, tūc em̄ minime ad hāc cōputationē recurrēdum est. Imo. d. §. cū ita.

si de die non conueniat. Eius qui apud hostes decessit dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

si de die non conueniat. Eius qui apud hostes decessit dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

si de die non conueniat. Eius qui apud hostes decessit dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

si de die non conueniat. Eius qui apud hostes decessit dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

si de die non conueniat. Eius qui apud hostes decessit dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

si de die non conueniat. Eius qui apud hostes decessit dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

si de die non conueniat. Eius qui apud hostes decessit dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

si de die non conueniat. Eius qui apud hostes decessit dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

si de die non conueniat. Eius qui apud hostes decessit dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

si de die non conueniat. Eius qui apud hostes decessit dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

facto consistunt: sed & officia res appellan-
tur: restringitur autem ex subiecta materia,
quod alibi disseram.

b **EXTRA** computationem. Accur-
sius quatuor interpretationes affert, ut uel
de his, quæ in pa-
trimonio nostro
non sunt sed esse
possint, accipia-
mus: ut hereditas
iacens, uel de ser-
uitutibusque nec
i nostro patrimo-
nio, nec extra ha-
bentur^b; uel de
actionibus, quasi
hæ pecuniæ appel-
latione non com-
prædantur: uel de

quæ extra computa-
tionem^b patrimonij
nostri sunt, cōtinet;
cū pecuniæ significa-
tio ad ea referatur,
quæ in patrimonio
sunt. ^f Opere loca-
to uel conducto, his
uerbis, ait labeo, id

b l. j. de usufr.
leg.

rebus sacris, quoniam in nullius bonis sint, &
hanc probat, cum sacra uendi & in pecuniam
redigi nō possint, quod in alijs rebus est. Sed
profecto Iurisconsultus hanc ita sensit, sed la-
tius accipere rem quæ pecuniā ait, cum res mea di-
citur, etiam quæ in patrimonio non compu-
tetur: ut si de filio uel consanguineo senties
commendem tibi res meas, uel cum de capi-
te periclitās dicam rem meam agi, quod mi-
nime ei significationi conuenit, quam habet
pecunia. Aufonius Poeta:

Imperiū, litē, uenerē, cur una notat res? Hor.
Nā tua res agitur paries cū proximus ardet.
Plautus in Pœnulo: Tenetis rē: Vix qdē her-
ele, nā ita paucilla est, digitulis primoribus.
c **OPERE** legato. Alij codices habent
locato: utrumque recte, cum enim de opere di-
cimus, de eo intelligimus quod uerū operis
formam habeat, quæ quidem forma non nisi

c l. si is qd
§. j. ad l. fal.

d l. i. ex ec. uer.
ij. de uerb.

e l. et si. §. qd
ergo de aur.
leg.

f l. stip. §. o.
pus. §. d' op.
no, mun.

g l. stip. nō di-
uiduntur.

ex consummatione contingit: quapropter
qui opus debet, partem faciendo nihil agit;
& hæc est ratio cur facti obligatio indiuidua
sit^d, licet aliter alij senserint. Sanē & mens lo-
quentis quandoque aliud suadet, ut cum quis
argentum factum legat, nā & id ueniet, quod
elaborari cæptum sit, licet adhuc non perfe-
ctum, non enim in obligatione ipsum face-
re hoc casu uertitur, sed res ipsa præstat.

Qua ratione & si quis partem parietis, foueæ,
uel maceriei fecerit, opus illi nouum nuntia-
ri poterit: quia non debet damnum alicui,
neq; ex parte operis inferri. Idem & cum de
opere certam formā non habente loquimur,
ut paries, fouea, maceries, & similia: nā etiam
si solum incepta sint, dicitur opus factum
esse, secus si certi termini uel mensura addi-
ta proponatur.

d **GRAECI** ἀπὸ τῆς λέξεως. Nomē idā per-
fectione absolutioneque deducit, qua ratione
Homerus quandoque περὶ τῆς ἀπολύσεως dixit
eodem sensu, sed & ἀπὸ τῆς λέξεως Mathemat-
icorum responsa dicuntur, ædidiq; hoc titulo

opus, quod græci
ἀπὸ τῆς λέξεως uocant, si-
gnificari: id est ex
opere facto corpus
aliquod perfectum.

VLP. LIB. III.
AD EDICT.

Lex. VI.
Nominis &

sua hoc nomine eos appellare, quibus nihil
imperfectius, uanius, stultius excogitari pos-
test: ars enim illa ab Astrologis cōfecta fuit,
ut cum sua professione nihil lucrarentur a
curiosis rerum futurarum Principibus, hoc
nomine pecunias arufcarēt, & ideo antiquis
sapientioribusque Philosophis damnata, Chri-
stiana legi cōtraria, ab Imperatoribus etiā ca-
pitali ultione coercita, aduersus quam M.
Cicero, Origenes, Phaurinus, & nouissime
Iohannes Picus X I I. libris disertauit: quod
si quis eorum (quamque hæc rara auit) qualis
Thrasyllus aut Ascletrion quadoque uera
prædixerit, id non astrorum scientia, sed ca-
codemonū aliquo impellente, uel falso præ-
dicta ad euentum perducere factum est, quo-
rum maxime interest, huic imposturæ fidem
omnino non abrogari: ut mirum sit, cur do-
mini rerum, qui Christianis imperant, impu-
ne doceri diuulgarique huiusmodi apotelesma-
ta permittant, quibus singulis annis ipsi esse
runtur, bellaque, tumultus, & rerum mutatio-
nes, ad hec, diluria, grandines, terræmotus,
huiusmodique terribilissima portentuntur,
sicque nocentium animos, uel in spem alicuius
facinoris incitant, uel innocentium metu &
disperatione comminuunt, in causaque sunt, ut a
malis genijs multa mala in homines inueha-
tur, ne mentiti uideri possint.

NOMINIS. Nomen hic pro obli-
gatione debitoris accipitur, sicut cum
dicimus uendo nomen, lego, obligo, do info-
lutū, alioquin & alias significationes habet,
sic enim causam, sic accepti expensique titū-
lum, sic singula in conficiendis rationibus
negotia appellamus. Sed & in s. c. dicitur
incertis nominibus pecuniam a Macedone
filijsfa.

a l. pen. et si.
C. de comu.
fif. deb.

b l. j. ad mace.

c l. i. qui. de
leg. iij.

d l. si uerem. §.
deriuend.

e l. uendicatio.
cod. tit.

f l. j. de statu
homi.

g l. j. de pre-
scrip.

h l. quātus. §.
arg. de aur.
leg.

i l. c. ius. de
leg. ij.

k cōf. x. i. ij.

l l. fideiō. §.
frem. de le
g. iij.

m l. i. de dam-
nis

a l. pen. et si.
C. de comu.
fif. deb.

filijsfa. credi solita^b, sic & Horat. epist. lib. I. I.
Cautos nominibus certis expēdere numos.
Quadoque & agnationem significat, ut cum
prohibemus fundum de noīe nostro exire.

b **REI**. Licet hæc uox generaliter intelli-
gatur, quandoque
tamen speciali si-
gnificatione acci-
pienda est, ut cum
in rem quis agit,
species enim desi-
gnari tūc debet^d,
nam & iura non
uenduntur. Idem si res omnes meas lega-
uero, iura enim nō continent, quia nec possi-
dentur, pronomen autē meas possessiuū est,
atque ita Baldus sensit^f, quod ego nō pbo, cū
grammatici in eam significationē possessiuū
non accipiant, in quam Baldus existimauit:
quapropter & cū rem alienā dicimus, etiā de
iuribus intelligimus. Verius ergo est, id
legatū per illam adiectionē solum ad ea co-
arctari quæ in dominio nostro habemus^h.

Sanē & cū res quas in illo fundo habeo tibi
promittam, iura nō debentur, quoniam eo lo-
co non continenturⁱ. Dubium autē non est,
quin uerba etiā generalissima per adiectionē
restringantur. Sed finge, princeps mihi uni-
uersisque rebus meis plenissimā immunitatē
concessit, an subditi quoque immunes sint? &
esse responsum est: sed quoniam ob mei fauorē
hæc concessio facta est, non poterūt in domi-
ni damnum ea uti: & ad me pertinebit declara-
tio quos uelim immunes esse, ut bellissime
Andr. Siculus respondit^k. Sanē possumus
& genitiuū, hoc cū a reo, id est obligato in-
flectere, ut reus debēdi dicatur, ex quocunque
contractu uel obligatione quis debeat. Nā
& ueteres, ut Cicero lib. I. I. de oratore inq̃t,
reos appellabant, nō eos modo qui arguunt,
sed omnes quorū de re disceptatur. Hincque
est, quod reus non solum debēdi dicitur, sed etiam
credēdi, & ipse quoque per acceptilationem a
nexu liberari censetur: oblatam enim pecu-
niam non potest non accipere^l. Dicitur &
reus uoti is qui dijs in euentum conditionis
promittit, at ubi conditio euenit, tum etiam
damnatus est uoti, quod ostēdit. T. Liuius
lib. V I I. de bello punico: & Virg. Damna-
bis tu quoque uotis. Quod, & Seruius sentit:
ut nō parum mirer, cur Macrobius uoti dam-
natos interpretetur, qui uota soluerint, & nō
potius iecirco obligatos ad obseruationem
uoti, quia quod petierant impetrauissent, in
quare Nonij quoque Marcelli diligentia non
fatis probo, tamē si sciam ex recentioribus

plerosque Macrobiū sequi.

c **VERBUM** ex legibus. Quod mēs
una cū uerbis legis possunt, id sola eius mēs
potest, dum de ea constet. Cum ergo certa
est legis sententia, etiam si uerba eam nō ex-
primat, expressus
a legis casus dici
potest^m: & ppterⁿ m l. præter. de
ope. no. nū.

legibus, sic capien-
dum est, tam ex le-
gum sententia^d quam
ex uerbis^e.

si materia poena-
lis uel odiosa sitⁿ, n l. cū mulier.
ij. sol. mat.

pressionem casus censeatur explicatus. Tūc
autem mens dicitur certa, cum uel in lege ex-
primitur, uel unica tantum ratione, ita quod
nulla alia adduci possit, colligitur^o, uel per ar-
gumentum, necessario & euidentissime con-
cludens, ita sensisse legistatorem infertur^p.
Et in his casibus actio ex lege directa oritur:
quod si de mente non cōstet, sed per interpre-
tationem Iurisconsultorū lex ad eum casum
porrigatur, rē tacite decissam dicitur. Tūcque
potissimum de legum extēsiōe tractamus.

Hoc autem casu actio quæ conceditur nō di-
recta, sed utilis est^q; quoniam ex mente legis
præsumpta propter utilitatem recipit. Sed
& si de aliquo casu nihil actum sit, cum uerissi-
mile est legistatorem si de eo cogitasset, idem
quod de alio simili dispositurum, utiliter ex
ea lege agetur^r.

d **SENTENTIA**. Eadem uidetur esse
mens seu sententia, & ratio legis ut plerique om-
nes aiunt, aliqua tamē differentia est, quia ex
ratione deducitur sententia, & propterea nū-
quam legis decisionem protrahimus, ubi nō
æque tāta ratio sit, quo fit ut si ex duabus ra-
tionibus aliquid sit introductum, si altera tā-
tum afferri possit, dispositio locum sibi non
uendicat^s, nisi clare constet ex mēte legis uel
alteram sufficere^t; qua ratione & tunc ad cas-
sum similem, si mens hoc uelit, fiet extensio, t
§. affinita-
tis. de nup.

tamē si non æque tanta ratio ea fieri suadeat,
quod Socinus annotauit^u. Hinc etiā est qd
correcta legis ratione, lex sublata censetur^x,
si tamen huiusmodi ratio concludens nō au-
tem impulsua sit^y.

e **VERBIS**. Ea tamen præsumitur legis
sententia, quæ uerba ostendunt^z; quapropter
temere ab eis nō est recedendum, quoniam ple-
rumque fallimur, dum legis rationem per con-
iecturas nos assecutos credimus, quod si de ea
constet, non est dubiū quin & inde coarctatio
inducatur, & si res suadet, extensio, quod alias
admonui: quapropter non tanta est uerbo-
rum uis, ut si quis aduersus sententiam legis
faciat,

m l. præter. de
ope. no. nū.

n l. cū mulier.
ij. sol. mat.

o gl. l. quis. de
fideiō.

p Fel. c. in no-
stra. de re-
scrip. xj. co.

q l. curatoris.
C. de ne. ge.

r l. tale. in fin.
de pact.

s l. si iā. §. de
iur. om.

t §. affinita-
tis. de nup.

u l. ij. §. ex his
§. de uer. ob.

x l. j. §. de leg.
tut.

y §. fœmine.
inst. de nup.

z l. prospexit.
§. qd a qd.

f § V B conditione. Si omnino sit extitura
e in l. j. si cer-
tum pet.
Si uero incerta sit, nō est creditor, nisi ex lar-
ga significatione: at ubi euenerit, etiam res-
tro, uidebitur p̄prie fuisse creditor, quod
f l. is cui.
3. de act.

in legatis non est,
nec enim in eis re-
gulariter condi-
tiones trahuntur
retro.

g l. j. §. scru.
ad Syll.
g NATURA.
De naturali obli-
gatione quā lex
ciuilis fouet hic
nō agitur: quia de
ea superius actū
est, cum de iure ci-
uili dixit, multo
minus uero de ea
intelligendum est
quam lex ciuilis
reprobat, quoniam
hoc casu creditor
dici nō potest. Su-
perest ergo ut de
simplici naturali
obligatione loqua-

mur, quam ius nostrum nec tuetur, nec infir-
mat. Ea duplex est, altera iure naturae effi-
cax, quae ideo actionem nō parit, quoniam iur-
is ciuilis sunt actiones, exceptioni uero suffi-
cit & compensationi & pignoris retentioni:
qm̄ id nō est aliud impetere, sed se tueri, quae
naturalis defensionis species est. In hac credi-
tor p̄prie non dicitur, quia actionē hac ex
causa nullā habet: largius tñ accepto sermo-
ne dici creditor poterit, & ideo fideiusso-
r illi accedit. Altera uero quae ad antidota, id est
remunerationē pertinet, nec eo quidem iure
ex se efficax est: quapropter ex ea debitor
nullo modo dicitur: iuncta tñ alij actui pluri-
mū potest. Hinc est q̄ remuneratoria dona-
tio insinuationē nō indiget, ex ingratitudine
uel filijs deinde natis, nō reuocat: inter uirū
& uxorem permittitur, quapropter causam
sufficientem contractui praestat, in bono ui-
ro praesumitur, alienationem rei ad eccle-
siam uel minorem pertinentis, alioquin re-
uocabilem, confirmat.

h § S E D contractus. Subaudi quilibet alius,
ipse castigatus in antiquo codice scriptū in
ueni, seu contractus, quod magis placet.

CREDITORVM. a Pecuniā. Vi-
debatur em̄ ita tantū accipiendum, cum
credere dicamur cuiusq̄ rei assentiamus al-
terius fidem secuti: sed tñ cōmunis usus peri-

bium erat, cum delinquentis fidem sequu-
tus uideri non possit creditor, tamen idem
quod in ceteris causis est, quoniam delin-
quens uidetur obligationi semet obligasse:
idemq̄ est in eo, cui quid ex legato fideiue
commisso debeat: nam heres adeundo illi
promittere censetur, p̄prie ergo creditores
hi, p̄pter usum autoritatisq̄ prudētū dicent,
quis huic significationi legis fictio causam de-
derit. Hinc est quod hic dicitur, creditoris loco
esse: & alibi legatū quasi as alienū solui: ali-
biq̄ lex nō solum creditoribus, sed etiā lega-
tarijs prouidere se dicit.

b § E X P O P U L A R I. Intellige in actio-
ne qua principaliter iniuriam publicam seu ius
populi p̄sequimur: nam ante litem contesta-
tam locupletiores nō sumus, nec fideiusso-
r nobis obligatur, sed si principaliter aliquis
sit laesus, quia uiolatum eius sepulcrum, uide-
tur etiā ante litem contestationem creditoris
loco esse: quapropter & tunc procuratorem
constituit, & alius nemo admittitur, si ipse
agere uelit, & hoc Accursius probat.

c § M I N V S soluit. Idest soluere uult, ut
lac. Bar. & Alb. interpretant: nam si creditor
quāuis post tempus solutionem recepiſſet,
nō posset amplius illam accessionem quae ex
mora orta est petere. Ipse hac expositionem
non probo: quia quamuis creditor amplius
petere

potest, non tamen sequitur quin
minus sit solutum, licet ideo non petat, quia
recipiendo sine protestatione uidetur remis-
sisse, faciliusq̄ remissio huius accessionis pra-
sumitur, cū non nisi iudicis officio debeat.

Quapropter si cre-
ditor nolit recipe-
re, & debitor debi-
tam summā sine
temporis accessio-
ne deponat obli-
gatusq̄ non libera-
tur: quod omnes
hic probant.

Eadem ratione di-
citur etiam quis
plus tempore pe-
tere, qm̄ ante tem-
pus petit, & pro-
pterea in penam
duplicantur illi in-
ductae. Sed nun-
quid cum usurae
hodie omnino sint prohibita: locum habeat
hac lex, & si creditoris nihil intersit esse tar-
dius solutū, ut quia non est mercator, nec qui
propter hanc morā quicquādam damni subiue-
rit, non procedere, mihi uidetur uerius.

M V L I E R I S. a Viripotens. Et hoc
si uerba p̄prie accipiant, alioquin ex
lata interpretatione etiā nō uiripotens mu-
lier est, nimirū quia muliebris est sexus, nec
etymologia repugnat, cum a mollicie dicat,
ut Varro & Lactantius aiunt. Sanē si foemi-
nam empturo uenditor dixerit, nō esse mu-
liercm de corrupta intelligemus, nec enim
de sexu uerisimile est tūc fuisse dubitatum.
Et M. Cicero cum obiurgaretur quod uir-
ginem senex uxorem duxisset, cras inquit
mulierem reddam.

b § R E S abesse. Et propterea non uide-
t exhiberi quod mutata forma exhibetur,
nec comodatum depositumue reddi, nisi in
eadem causa reddatur.

c § F O R M A. Ex forma enim res ipsa no-
men assumit: quapropter & ubi ea deest, rei
quocq̄ nomē deficit, nisi quid minimū de for-
ma mutatū proponatur. Sanē materia, sub-
stantia, forma, solennitas simul differunt. Ma-
teria est unde quid conficit, ut in scipho me-
tallum, in contractu consensus. Substantia est
per quam materia in certam speciem deduci-
tur, ut in uasis uel uestibus artificium, in em-
ptionis contractu pretiū. Forma est quae cer-
tae illi speciei nomē dat: in iuribus uero pro-

petere non possit, non tamen sequitur quin
minus sit solutum, licet ideo non petat, quia
recipiendo sine protestatione uidetur remis-
sisse, faciliusq̄ remissio huius accessionis pra-
sumitur, cū non nisi iudicis officio debeat.

Quapropter si cre-
ditor nolit recipe-
re, & debitor debi-
tam summā sine
temporis accessio-
ne deponat obli-
gatusq̄ non libera-
tur: quod omnes
hic probant.

Eadem ratione di-
citur etiam quis
plus tempore pe-
tere, qm̄ ante tem-
pus petit, & pro-
pterea in penam
duplicantur illi in-
ductae. Sed nun-
quid cum usurae
hodie omnino sint prohibita: locum habeat
hac lex, & si creditoris nihil intersit esse tar-
dius solutū, ut quia non est mercator, nec qui
propter hanc morā quicquādam damni subiue-
rit, non procedere, mihi uidetur uerius.

M V L I E R I S. a Viripotens. Et hoc
si uerba p̄prie accipiant, alioquin ex
lata interpretatione etiā nō uiripotens mu-
lier est, nimirū quia muliebris est sexus, nec
etymologia repugnat, cum a mollicie dicat,
ut Varro & Lactantius aiunt. Sanē si foemi-
nam empturo uenditor dixerit, nō esse mu-
liercm de corrupta intelligemus, nec enim
de sexu uerisimile est tūc fuisse dubitatum.
Et M. Cicero cum obiurgaretur quod uir-
ginem senex uxorem duxisset, cras inquit
mulierem reddam.

b § R E S abesse. Et propterea non uide-
t exhiberi quod mutata forma exhibetur,
nec comodatum depositumue reddi, nisi in
eadem causa reddatur.

c § F O R M A. Ex forma enim res ipsa no-
men assumit: quapropter & ubi ea deest, rei
quocq̄ nomē deficit, nisi quid minimū de for-
ma mutatū proponatur. Sanē materia, sub-
stantia, forma, solennitas simul differunt. Ma-
teria est unde quid conficit, ut in scipho me-
tallum, in contractu consensus. Substantia est
per quam materia in certam speciem deduci-
tur, ut in uasis uel uestibus artificium, in em-
ptionis contractu pretiū. Forma est quae cer-
tae illi speciei nomē dat: in iuribus uero pro-

petere non possit, non tamen sequitur quin
minus sit solutum, licet ideo non petat, quia
recipiendo sine protestatione uidetur remis-
sisse, faciliusq̄ remissio huius accessionis pra-
sumitur, cū non nisi iudicis officio debeat.

Quapropter si cre-
ditor nolit recipe-
re, & debitor debi-
tam summā sine
temporis accessio-
ne deponat obli-
gatusq̄ non libera-
tur: quod omnes
hic probant.

Eadem ratione di-
citur etiam quis
plus tempore pe-
tere, qm̄ ante tem-
pus petit, & pro-
pterea in penam
duplicantur illi in-
ductae. Sed nun-
quid cum usurae
hodie omnino sint prohibita: locum habeat
hac lex, & si creditoris nihil intersit esse tar-
dius solutū, ut quia non est mercator, nec qui
propter hanc morā quicquādam damni subiue-
rit, non procedere, mihi uidetur uerius.

M V L I E R I S. a Viripotens. Et hoc
si uerba p̄prie accipiant, alioquin ex
lata interpretatione etiā nō uiripotens mu-
lier est, nimirū quia muliebris est sexus, nec
etymologia repugnat, cum a mollicie dicat,
ut Varro & Lactantius aiunt. Sanē si foemi-
nam empturo uenditor dixerit, nō esse mu-
liercm de corrupta intelligemus, nec enim
de sexu uerisimile est tūc fuisse dubitatum.
Et M. Cicero cum obiurgaretur quod uir-
ginem senex uxorem duxisset, cras inquit
mulierem reddam.

b § R E S abesse. Et propterea non uide-
t exhiberi quod mutata forma exhibetur,
nec comodatum depositumue reddi, nisi in
eadem causa reddatur.

c § F O R M A. Ex forma enim res ipsa no-
men assumit: quapropter & ubi ea deest, rei
quocq̄ nomē deficit, nisi quid minimū de for-
ma mutatū proponatur. Sanē materia, sub-
stantia, forma, solennitas simul differunt. Ma-
teria est unde quid conficit, ut in scipho me-
tallum, in contractu consensus. Substantia est
per quam materia in certam speciem deduci-
tur, ut in uasis uel uestibus artificium, in em-
ptionis contractu pretiū. Forma est quae cer-
tae illi speciei nomē dat: in iuribus uero pro-

petere non possit, non tamen sequitur quin
minus sit solutum, licet ideo non petat, quia
recipiendo sine protestatione uidetur remis-
sisse, faciliusq̄ remissio huius accessionis pra-
sumitur, cū non nisi iudicis officio debeat.

Quapropter si cre-
ditor nolit recipe-
re, & debitor debi-
tam summā sine
temporis accessio-
ne deponat obli-
gatusq̄ non libera-
tur: quod omnes
hic probant.

Eadem ratione di-
citur etiam quis
plus tempore pe-
tere, qm̄ ante tem-
pus petit, & pro-
pterea in penam
duplicantur illi in-
ductae. Sed nun-
quid cum usurae
hodie omnino sint prohibita: locum habeat
hac lex, & si creditoris nihil intersit esse tar-
dius solutū, ut quia non est mercator, nec qui
propter hanc morā quicquādam damni subiue-
rit, non procedere, mihi uidetur uerius.

M V L I E R I S. a Viripotens. Et hoc
si uerba p̄prie accipiant, alioquin ex
lata interpretatione etiā nō uiripotens mu-
lier est, nimirū quia muliebris est sexus, nec
etymologia repugnat, cum a mollicie dicat,
ut Varro & Lactantius aiunt. Sanē si foemi-
nam empturo uenditor dixerit, nō esse mu-
liercm de corrupta intelligemus, nec enim
de sexu uerisimile est tūc fuisse dubitatum.
Et M. Cicero cum obiurgaretur quod uir-
ginem senex uxorem duxisset, cras inquit
mulierem reddam.

b § R E S abesse. Et propterea non uide-
t exhiberi quod mutata forma exhibetur,
nec comodatum depositumue reddi, nisi in
eadem causa reddatur.

c § F O R M A. Ex forma enim res ipsa no-
men assumit: quapropter & ubi ea deest, rei
quocq̄ nomē deficit, nisi quid minimū de for-
ma mutatū proponatur. Sanē materia, sub-
stantia, forma, solennitas simul differunt. Ma-
teria est unde quid conficit, ut in scipho me-
tallum, in contractu consensus. Substantia est
per quam materia in certam speciem deduci-
tur, ut in uasis uel uestibus artificium, in em-
ptionis contractu pretiū. Forma est quae cer-
tae illi speciei nomē dat: in iuribus uero pro-

petere non possit, non tamen sequitur quin
minus sit solutum, licet ideo non petat, quia
recipiendo sine protestatione uidetur remis-
sisse, faciliusq̄ remissio huius accessionis pra-
sumitur, cū non nisi iudicis officio debeat.

Quapropter si cre-
ditor nolit recipe-
re, & debitor debi-
tam summā sine
temporis accessio-
ne deponat obli-
gatusq̄ non libera-
tur: quod omnes
hic probant.

Eadem ratione di-
citur etiam quis
plus tempore pe-
tere, qm̄ ante tem-
pus petit, & pro-
pterea in penam
duplicantur illi in-
ductae. Sed nun-
quid cum usurae
hodie omnino sint prohibita: locum habeat
hac lex, & si creditoris nihil intersit esse tar-
dius solutū, ut quia non est mercator, nec qui
propter hanc morā quicquādam damni subiue-
rit, non procedere, mihi uidetur uerius.

M V L I E R I S. a Viripotens. Et hoc
si uerba p̄prie accipiant, alioquin ex
lata interpretatione etiā nō uiripotens mu-
lier est, nimirū quia muliebris est sexus, nec
etymologia repugnat, cum a mollicie dicat,
ut Varro & Lactantius aiunt. Sanē si foemi-
nam empturo uenditor dixerit, nō esse mu-
liercm de corrupta intelligemus, nec enim
de sexu uerisimile est tūc fuisse dubitatum.
Et M. Cicero cum obiurgaretur quod uir-
ginem senex uxorem duxisset, cras inquit
mulierem reddam.

b § R E S abesse. Et propterea non uide-
t exhiberi quod mutata forma exhibetur,
nec comodatum depositumue reddi, nisi in
eadem causa reddatur.

c § F O R M A. Ex forma enim res ipsa no-
men assumit: quapropter & ubi ea deest, rei
quocq̄ nomē deficit, nisi quid minimū de for-
ma mutatū proponatur. Sanē materia, sub-
stantia, forma, solennitas simul differunt. Ma-
teria est unde quid conficit, ut in scipho me-
tallum, in contractu consensus. Substantia est
per quam materia in certam speciem deduci-
tur, ut in uasis uel uestibus artificium, in em-
ptionis contractu pretiū. Forma est quae cer-
tae illi speciei nomē dat: in iuribus uero pro-

petere non possit, non tamen sequitur quin
minus sit solutum, licet ideo non petat, quia
recipiendo sine protestatione uidetur remis-
sisse, faciliusq̄ remissio huius accessionis pra-
sumitur, cū non nisi iudicis officio debeat.

Quapropter si cre-
ditor nolit recipe-
re, & debitor debi-
tam summā sine
temporis accessio-
ne deponat obli-
gatusq̄ non libera-
tur: quod omnes
hic probant.

Eadem ratione di-
citur etiam quis
plus tempore pe-
tere, qm̄ ante tem-
pus petit, & pro-
pterea in penam
duplicantur illi in-
ductae. Sed nun-
quid cum usurae
hodie omnino sint prohibita: locum habeat
hac lex, & si creditoris nihil intersit esse tar-
dius solutū, ut quia non est mercator, nec qui
propter hanc morā quicquādam damni subiue-
rit, non procedere, mihi uidetur uerius.

M V L I E R I S. a Viripotens. Et hoc
si uerba p̄prie accipiant, alioquin ex
lata interpretatione etiā nō uiripotens mu-
lier est, nimirū quia muliebris est sexus, nec
etymologia repugnat, cum a mollicie dicat,
ut Varro & Lactantius aiunt. Sanē si foemi-
nam empturo uenditor dixerit, nō esse mu-
liercm de corrupta intelligemus, nec enim
de sexu uerisimile est tūc fuisse dubitatum.
Et M. Cicero cum obiurgaretur quod uir-
ginem senex uxorem duxisset, cras inquit
mulierem reddam.

b § R E S abesse. Et propterea non uide-
t exhiberi quod mutata forma exhibetur,
nec comodatum depositumue reddi, nisi in
eadem causa reddatur.

c § F O R M A. Ex forma enim res ipsa no-
men assumit: quapropter & ubi ea deest, rei
quocq̄ nomē deficit, nisi quid minimū de for-
ma mutatū proponatur. Sanē materia, sub-
stantia, forma, solennitas simul differunt. Ma-
teria est unde quid conficit, ut in scipho me-
tallum, in contractu consensus. Substantia est
per quam materia in certam speciem deduci-
tur, ut in uasis uel uestibus artificium, in em-
ptionis contractu pretiū. Forma est quae cer-
tae illi speciei nomē dat: in iuribus uero pro-

forma id requiri dicitur quod ordinē respicit,
ut in stipulatione q̄ praecedat interrogatio,
incontinenti responsio sequatur. Solenni g
tas actui p̄fecto extrinsecus accedit, ut auto-
ritas tutoris in pupilloz, agnati cōsensus in
mulierz contracti-
bus. Promiscue
tñ hac doctores
qñq̄ accipiunt, b
substantiaq̄ gūali
ter definitur, quae
ad rei essentia ne-
cessario requirit:
quapropter mate-
ria, forma, solenni-
tatemq̄ cōpredit.
d V I D E R I a b-
esse. Et p̄pterea
res ipsa rursus sim-
pliciter petet, tan-
quam si nihil resti-
tutum sit. Secus i
si ideo petat quia
aliquid illi extrin-

secus desit: puta, cū quis dedit fundū, nec de
euictione cauit: nō em̄ simplr fundū petet,
sed addita causa, ut de euictione caueatur. k
e I N M A N V S pretio, idest artis. Verg.
Artificūq̄ manus inter se, operūq̄ labores
Miratur. Iulius Solinus: Ea aedes manus
Dedali ostendebat. Sed quid si per huius-
modi mutationē res facta sit pretiosior? Et
ratio Iuriconsulti ostendit tunc rem nō ab-
esse: nō poterit tamen is qui restituit expen-
sas repetere: quia sibi nō licuit in re quā ali-
enam sciebat esse tam ingeniosum.

f § D E S I N E R E. Lex Attinia furtiuā rē
usucapi phibeat, nisi ea in p̄tatem dñi re-
uersa esset, desissetq̄ res abesse. Declarat Iu-
risconsultus desisset abesse, si in dñi p̄tatem
liberā esset reuersa: qd̄ intellige dummo dñs
qui sciuit rem fuisse sibi subtractā sciat etiā
reuerſam, nā & tunc si rursus contractetur, n
noua actio furti dabit, uerba eius legis hac
à Gellio commemorantur libro X V I I.
Quod subreptum erit eius rei aeterna auto-
ritas esto: idest, aeternum tempus ad usuca-
piendum, ut alibi declarabimus.

g P O S S I M V S. Sed quō dñs possessionē rei
suae amittere pōt: & si ipse eā per uim recu-
perauerit, dubiū non est posse ab eo auferri:
quoniam in interdicto recuperandae exceptio
dominij reijcitur. Sed & si non furi sed suc-
cessori eius particulari abstulerit, etiā per tri-
ticaria conditionē restituere possessionē cō-
pelli potest, ut Accursius ait. Idemq̄ est si
dñs

petere non possit, non tamen sequitur quin
minus sit solutum, licet ideo non petat, quia
recipiendo sine protestatione uidetur remis-
sisse, faciliusq̄ remissio huius accessionis pra-
sumitur, cū non nisi iudicis officio debeat.

Quapropter si cre-
ditor nolit recipe-
re, & debitor debi-
tam summā sine
temporis accessio-
ne deponat obli-
gatusq̄ non libera-
tur: quod omnes
hic probant.

Eadem ratione di-
citur etiam quis
plus tempore pe-
tere, qm̄ ante tem-
pus petit, & pro-
pterea in penam
duplicantur illi in-
ductae. Sed nun-
quid cum usurae
hodie omnino sint prohibita: locum habeat
hac lex, & si creditoris nihil intersit esse tar-
dius solutū, ut quia non est mercator, nec qui
propter hanc morā quicquādam damni subiue-
rit, non procedere, mihi uidetur uerius.

M V L I E R I S. a Viripotens. Et hoc
si uerba p̄prie accipiant, alioquin ex
lata interpretatione etiā nō uiripotens mu-
lier est, nimirū quia muliebris est sexus, nec
etymologia repugnat, cum a mollicie dicat,
ut Varro & Lactantius aiunt. Sanē si foemi-
nam empturo uenditor dixerit, nō esse mu-
liercm de corrupta intelligemus, nec enim
de sexu uerisimile est tūc fuisse dubitatum.
Et M. Cicero cum obiurgaretur quod uir-
ginem senex uxorem duxisset, cras inquit
mulierem reddam.

b § R E S abesse. Et propterea non uide-
t exhiberi quod mutata forma exhibetur,
nec comodatum depositumue reddi, nisi in
eadem causa reddatur.

c § F O R M A. Ex forma enim res ipsa no-
men assumit: quapropter & ubi ea deest, rei
quocq̄ nomē deficit, nisi quid minimū de for-
ma mutatū proponatur. Sanē materia, sub-
stantia, forma, solennitas simul differunt. Ma-
teria est unde quid conficit, ut in scipho me-
tallum, in contractu consensus. Substantia est
per quam materia in certam speciem deduci-
tur, ut in uasis uel uestibus artificium, in em-
ptionis contractu pretiū. Forma est quae cer-
tae illi speciei nomē dat: in iuribus uero pro-

petere non possit, non tamen sequitur quin
minus sit solutum, licet ideo non petat, quia
recipiendo sine protestatione uidetur remis-
sisse, faciliusq̄ remissio huius accessionis pra-
sumitur, cū non nisi iudicis officio debeat.

Quapropter si cre-
ditor nolit recipe-
re, & debitor debi-
tam summā sine
temporis accessio-
ne deponat obli-
gatusq̄ non libera-
tur: quod omnes
hic probant.

Eadem ratione di-
citur etiam quis
plus tempore pe-
tere, qm̄ ante tem-
pus petit, & pro-
pterea in penam
duplicantur illi in-
ductae. Sed nun-
quid cum usurae
hodie omnino sint prohibita: locum habeat
hac lex, & si creditoris nihil intersit esse tar-
dius solutū, ut quia non est mercator, nec qui
propter hanc morā quicquādam damni subiue-
rit, non procedere, mihi uidetur uerius.

M V L I E R I S. a Viripotens. Et hoc
si uerba p̄prie accipiant, alioquin ex
lata interpretatione etiā nō uiripotens mu-
lier est, nimirū quia muliebris est sexus, nec
etymologia repugnat, cum a mollicie dicat,
ut Varro & Lactantius aiunt. Sanē si foemi-
nam empturo uenditor dixerit, nō esse mu-
liercm de corrupta intelligemus, nec enim
de sexu uerisimile est tūc fuisse dubitatum.
Et M. Cicero cum obiurgaretur quod uir-
ginem senex uxorem duxisset, cras inquit
mulierem reddam.

b § R E S abesse. Et propterea non uide-
t exhiberi quod mutata forma exhibetur,
nec comodatum depositumue reddi, nisi in
eadem causa reddatur.

c § F O R M A. Ex forma enim res ipsa no-
men assumit: quapropter & ubi ea deest, rei
quocq̄ nomē deficit, nisi quid minimū de for-
ma mutatū proponatur. Sanē materia, sub-
stantia, forma, solennitas simul differunt. Ma-
teria est unde quid conficit, ut in scipho me-
tallum, in contractu consensus. Substantia est
per quam materia in certam speciem deduci-
tur, ut in uasis uel uestibus artificium, in em-
ptionis contractu pretiū. Forma est quae cer-
tae illi speciei nomē dat: in iuribus uero pro-

petere non possit, non tamen sequitur quin
minus sit solutum, licet ideo non petat, quia
recipiendo sine protestatione uidetur remis-
sisse, faciliusq̄ remissio huius accessionis pra-
sumitur, cū non nisi iudicis officio debeat.

Quapropter si cre-
ditor nolit recipe-
re, & debitor debi-
tam summā sine
temporis accessio-
ne deponat obli-
gatusq̄ non libera-
tur: quod omnes
hic probant.

Eadem ratione di-
citur etiam quis
plus tempore pe-
tere, qm̄ ante tem-
pus petit, & pro-
pterea in penam
duplicantur illi in-
ductae. Sed nun-
quid cum usurae
hodie omnino sint prohibita: locum habeat
hac lex, & si creditoris nihil intersit esse tar-
dius solutū, ut quia non est mercator, nec qui
propter hanc morā quicquādam damni subiue-
rit, non procedere, mihi uidetur uerius.

M V L I E R I S. a Viripotens. Et hoc
si uerba p̄prie accipiant, alioquin ex
lata interpretatione etiā nō uiripotens mu-
lier est, nimirū quia muliebris est sexus, nec
etymologia repugnat, cum a mollicie dicat,
ut Varro & Lactantius aiunt. Sanē si foemi-
nam empturo uenditor dixerit, nō esse mu-
liercm de corrupta intelligemus, nec enim
de sexu uerisimile est tūc fuisse dubitatum.
Et M. Cicero cum obiurgaretur quod uir-
ginem senex uxorem duxisset, cras inquit
mulierem reddam.

b § R E S abesse. Et propterea non uide-
t exhiberi quod mutata forma exhibetur,
nec comodatum depositumue reddi, nisi in
eadem causa reddatur.

c § F O R M A. Ex forma enim res ipsa no-
men assumit: quapropter & ubi ea deest, rei
quocq̄ nomē deficit, nisi quid minimū de for-
ma mutatū proponatur. Sanē materia, sub-
stantia, forma, solennitas simul differunt. Ma-
teria est unde quid conficit, ut in scipho me-
tallum, in contractu consensus. Substantia est
per quam materia in certam speciem deduci-
tur, ut in uasis uel uestibus artificium, in em-
ptionis contractu pretiū. Forma est quae cer-
tae illi speciei nomē dat: in iuribus uero pro-

dominus ipse sponte rem habuerit ab eo qui uiolenter a possessore rapuerit: nam si dominus hoc sciebat, ex aequitate iuris canonici possessori succurritur, cui nec lex civilis aduersatur, ut aliqui sentiunt. Sed & illud expeditum est, redintegranda possessio nis beneficio huic

r. c. sepe de rest. spol. l. si coloni. C. de agr. lib. x.

t. c. reintegr. iij. q. j.

quisum esse, quod ex comuni sententia etiam malafidei possessori competit aduersus eum qui uel titulo possideat, quoniam

u. l. rem q. no. bis. s. de acquir. poss.

x. c. licet. ex de prob.

recens haec possessio clandestina & uitiosa praesumitur. Vbi cumque ergo aliquo huiusmodi iterdicto abstrahi a domino possessorio possit, res non desinere abesse uidetur.

h. §. ABEST. Abesse uerbum plurifaria in iure accipitur. In stipulationibus absentes sunt, qui inuicem se exaudire nequeunt: in praescriptionibus qui in eadem prouincia, seu territorio non sunt: in iudicijs absens est, qui ad eum actum non est citatus, uel quauis citatus, non adest. Idem & in eo quem citare difficile est. In legum dispositione absens est, qui longe abest, si uero prope sit, non uidetur absens, sed expectari debet, ut Bald. sentit. Illud dubium non est, qui mortui sunt, absentes esse, uel quia mortui non sunt, ut Atticus apud Ciceronem in Tuscul. disputat, uel

y. in sti. de usu cap. in prin.

z. l. aut qui. s. quod ui.

a. l. iij. §. abesse. s. de da. no. infec.

b. l. si. §. ubi autem. C. de bo. quae lib.

c. si deleg. de off. del. in o.

quod uerius est, quia reuerti & adesse amplius non possunt. Hinc iudex datus donec praesens absit, procedet etiam eo mortuo, quia non solum abest qui ad tempus, sed & qui perpetuo absens est. Cum ergo haec dictio uarijs modis accipiat, prudens iudex ex subiecta materia quae interpretatio capienda sit diiudicare debet.

LABEO & SABINUS. a. §. Videri rem abesse. Et propterea adhuc res petetur, nec ideo aliquis liberatur quod ita soluerit. Quauis ergo solutione eius quod debetur liberationem consequamur, non tamen generaliter hoc uerum est. Nam & si res soluta potest aut ferri, ut quia alteri pignorat, uel sub condicione legata, non uidetur soluta. Idem si aliquod ius extrinsecus deficiat, ut quia de cunctione cautum non sit. Sed & si non eo titulo habue-

a. l. si. §. l. qui res. s. de sol.

b. l. no. quod. s. de leg. j.

c. l. i. §. qui fundum.

rim quo mihi debebatur, sed pretium praestiterim, abesse uidetur. Sane in nostro casu si rei debita forma immutata non est, & pretium in substantia non in arte positum sit, quale est in uulgaribus indumentis, uideretur rem

peti non posse, sed in id quod interestrem non fuisse diminutam agendum, in qua tamen re aliter sollet distinguere, ut in contractibus bonae fidei actione prima ad rem ipsam agatur, idemque in actione ex testamento quae bonae fidei naturam imitatur, in stricti uero iuris contractibus actione de dolo agi in id quod interest oportere.

d. l. exhibitio. nis. C. ad exhibend.

e. l. ij. §. si red. dita. s. com. mod.

f. l. menius. §. in fundo. s. de leg. j.

g. l. §. eleg. §. non solu. s. de dolo.

h. Bart. in §. duo fratres. in. 12. q.

i. l. i. §. de co. hab. em.

k. l. imper. §. si. s. de leg. 2. l. res in dote. s. de uir. do. l. uenditor. s. de hered. uend. l. si ipsa. §. met. cau. l. plane. §. quod si rem. de leg. j.

l. l. i. §. qui fundum.

m. l. i. §. qui fundum.

n. l. i. §. qui fundum.

o. l. i. §. qui fundum.

p. l. i. §. qui fundum.

q. l. i. §. qui fundum.

r. l. i. §. qui fundum.

s. l. i. §. qui fundum.

t. l. i. §. qui fundum.

u. l. i. §. qui fundum.

v. l. i. §. qui fundum.

w. l. i. §. qui fundum.

x. l. i. §. qui fundum.

y. l. i. §. qui fundum.

z. l. i. §. qui fundum.

a. l. i. §. qui fundum.

b. l. i. §. qui fundum.

c. l. i. §. qui fundum.

emerim, rem ipsam ab eo petam, uel etiam ipsum pretium, si ita mihi magis placeat: nam qui rem ab eo emit, qui absque pretio dare tenet, uel ipsam rem rursus petit, uel pretium quod sibi abest, idque crebriore calculo receptum est, licet alij rem in obligatione, estimatio nem in solutione esse crediderint. Sed quid si ab alio ignoras emerim? Et non uideretur rem abesse, quia tunc pretium non abest: cum enim rei mea emptio non ualeat, pretium repetam. Nec dicitur ei abesse pretium, qui ad illud consequendum actionem habet, sed cum electionem domini esse supra diximus, si contrafurem agere maluerit, uerius est uideri rem abesse, & ita Iurisconsultus hic intelligi debet.

RE M amississe uidetur. Hoc uerbum proprietate hic denotat, si enim annulus mihi in mare elapsus sit, non solum iuris interpretatione, sed etiam uere eum dicor amississe.

ACTIONE M. Nam qui actionem habet, rem habere uidetur, & quod nos alteri dare, uel personali actione cogimur, abesse a nobis dicitur: & hoc iuris interpretatione uerum est, alioquin in executione facti aliud est, tum propter litis frustrationes, & dubios euentus, tum quia tutius est rei incubere: quapropter lex municipalis quae in rei suae uenditore aliquid corrigat, in eo non seruaretur, qui sibi debitam rem uideret: & ideo minus est actionem habere quam rem, ut in regula iuris habetur.

BONA ciuitatis. Ius imperij Romani ad populum pertinebat, donec per legem Rhenam populus in Augustum Caesarem ius omne transfugeret: merito ergo quae ad Rempublicam pertinebant, publica dicta sunt, quasi populi. Ad Romanorum tamen similitudinem, & quae in alijs ciuitatibus communia uniuersorum erant, publica dici capta sunt: semper enim apud quascunque nationes ius supremum populi fuit, idque uel legis diuinae instituto ostenditur. Nam cum hominem creauit deus, illi in caetera quidem animantia ius & dominium concessit, hominum autem ut alteri alter seruiret non indixit. Vnde principio rerum non diuina iussione, sed ex populi consensu Reges assumpti sunt, quod & post Romani imperij occasum seruatum fuit,

l. si filio. §. i. l. iud. s. de don. cau. mor.

q. d. §. quod si rem.

r. l. i. §. qui fundum.

s. l. i. §. qui fundum.

t. l. i. §. qui fundum.

u. l. i. §. qui fundum.

v. l. i. §. qui fundum.

w. l. i. §. qui fundum.

x. l. i. §. qui fundum.

y. l. i. §. qui fundum.

z. l. i. §. qui fundum.

a. l. i. §. qui fundum.

b. l. i. §. qui fundum.

c. l. i. §. qui fundum.

d. l. i. §. qui fundum.

e. l. i. §. qui fundum.

f. l. i. §. qui fundum.

g. l. i. §. qui fundum.

h. l. i. §. qui fundum.

i. l. i. §. qui fundum.

k. l. i. §. qui fundum.

l. l. i. §. qui fundum.

m. l. i. §. qui fundum.

n. l. i. §. qui fundum.

cum Carolus magnus a populo Roma Augustus electus est, & a Pontifice Leone sacro oleo inunctus, quod ius populi hodie Gregoriana lege in septem Germaniae primates translatum est. Sic & Franci Chilperico electo, quod regno idoneus non esset, Pippinum consilio substituerunt. Et cum Pippini proles a maioribus degenerasset, rursus Odone, mox eius fratrem Robertum, & deinde Roberti nepotem Hugonem ad summum fastigium euexerunt:

EA publica sunt, quae populo Romae sunt.

CAIVS LIB. III. AD E D I C T.

LEX XVI.

Um quae uectigal

populi Romani conductum habet, publicum appellamus: nam publicum appellamus

is Hugo est qui uulgo Capetus dicebat, unde oriundi sunt qui etiamnum Francorum rebus moderantur, & quod de maximis hisce regibus, nimirum Romano & Fraco, dictum est, idem & in inferioribus obseruatum fuisse, q. historicos legerit deprandit: ut merito censam diuina lege eum iustum principem esse, qui ex populi consensu regnet, quod & Aristoteles tradit: qui uero inuitis dominetur, eum Tyrannum esse, etiam si Caesar sit, a se premuiri electus, uel quaquam alia ratione ciuili iure potentiam suam tueatur. Vnde cum magna regna non ex subditorum consensu, sed per uiolentiam primo constituta sunt, merito diuus Augustinus lib. de ciuit. dei quartum, magna latrocinia esse dixit, adducto etiam Pirata cuiusdam exemplo, qui compransus & ante Alexandrum Magnum adductus, cum interrogaretur, Quia causa mare haberet infestum? Quid tibi, inquit, ut orbem terrarum habeas infestum? Sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro uocor: tu quia magna classe, Imperator.

Um quae uectigal

est, quod pro

rebus ciuitati inuectis uel euectis publico soluitur: ea est octaua pars, unde Octonarii quandoque dicti exactores: sicut & Vigentarii, & Ducennarii. Sunt & fundi uectigales, qui ciuitatibus sunt & mancipibus ita locantur, ut certum uectigal Reipublicae pedant, quod in dispositionibus, a me adnotatum est, lib. III. cap. x.

PUBLICANVM. Quod publicum redimat, simpliciter enim publicum accipitur pro uectigali M. Cicer. Tranq. & Tacito. Iabolenus, Qui operas in publico quod uectigalium causa locatum est dat, Reipublicae causa

l. ex praestat. C. de uecti.

k. causa

^b l. miles. s. ex causa non abest.

^{gh} cau. ma. c. CIVITATES.

^e l. item. s. in
privat. s. de
peti. hered.

Atqui regulariter quod iuris de fisco statuimus, etiam de privatis constitutum censetur, & econverso: quapropter licet verbum publice proprie ad fisci pertineat, non tamen idcirco differtentia iuris aliqua inducitur. Sunt tamen quidam casus, quibus plus tributum est fisco, quam ceteris civitatibus, ut in l. Julia peculatus, ut aliqui sentiunt: item in redhibitione rei mortuæ, quæ ex adlito edicto fit. Sunt & alij, cum civitatibus omnibus plusque privatis conceditur, ut in præscriptione vel usufructu, quæ vel longiori tempore, vel nullo modo conceditur: idem si mancipium furto illis sit subtractum, atque id genus multa similia. Sed nunquid civitatibus concedenda sit restitutio in integrum, & communiter concedi aiunt: quoniam cum per administratores regantur, si in contractu vel iudicio læsæ sint, iusta est causa restitutionis, idemque in oppidis, huiusmodique universitatibus: quod vel maxime procedit, si in eis sint & pupilli, & furiosi, & viduæ, & id genus, qui alias iure communi restituuntur.

^d l. j. §. illud.
cod. tit.

^e l. fi. c. de sa
cro eccl.

^f l. usufructus.
de usufructu.

^g l. mancipia.
C. de ser. su.

^h l. civitas. s. si
cer. pet.

ⁱ l. tempus. C.
de iure recip.

^k l. resp. C. ex
gh. cau. ma.

^l l. sed cessus.
s. de contra-
ben. emp.

^m l. in tantum.
§. uni. s. de
statu ho.

ⁿ §. j. de rerū
diuisi.

^o §. j. de rerū
diuisi.

^p §. j. de rerū
diuisi.

^q §. j. de rerū
diuisi.

^r §. j. de rerū
diuisi.

^s §. j. de rerū
diuisi.

^t §. j. de rerū
diuisi.

^u §. j. de rerū
diuisi.

^v §. j. de rerū
diuisi.

^w §. j. de rerū
diuisi.

^x §. j. de rerū
diuisi.

^y §. j. de rerū
diuisi.

^z §. j. de rerū
diuisi.

latio in compluribus causis ad pop. Rom. respicit: civitates enim loco privatorum habentur.

VLP. LIB. X. AD
EDICTVM.

Lex XVII.

Lex XVIII.

Lex XIX.

Lex XX.

Lex XXI.

Lex XXII.

Lex XXIII.

Lex XXIV.

Lex XXV.

Lex XXVI.

Lex XXVII.

Lex XXVIII.

Lex XXIX.

Lex XXX.

Lex XXXI.

Lex XXXII.

Lex XXXIII.

Lex XXXIV.

Lex XXXV.

Lex XXXVI.

Lex XXXVII.

Lex XXXVIII.

Lex XXXIX.

Lex XL.

Lex XLI.

Lex XLII.

toria, & eiusmodi, quæ in urbium exitu vel ingressu solvuntur. Oblatio nomen sumptus, quod à popularibus olim oblatum principis id munus sit: eo continentur octava, vel vigesima, vel quicquid ex consuetudine de

ben. publica vectigalia intelligere debemus ex quibus vectigal fiscus capit: quæ le est vectigal portus vel uenaliu rer, ite salinarum & metallorum & piscariarum.

PAVL. LIB. IX.

Lex XVIII.

Lex XIX.

Lex XX.

Lex XXI.

Lex XXII.

Lex XXIII.

Lex XXIV.

Lex XXV.

Lex XXVI.

Lex XXVII.

Lex XXVIII.

Lex XXIX.

Lex XXX.

Lex XXXI.

Lex XXXII.

Lex XXXIII.

Lex XXXIV.

Lex XXXV.

Lex XXXVI.

Lex XXXVII.

Lex XXXVIII.

Lex XXXIX.

Lex XL.

Lex XLI.

Lex XLII.

Lex XLIII.

rebus promerca-

libus solet pendit,

quæz mentio hic

habetur. Indictio

est, quæ edicto prin-

cipis subditis indi-

citur, quod ut plu-

rimum certâ quâ-

titatem non com-

plectitur. Sed hæc

quomodo in iure

aliter distinguantur,

infra dissera-

c. VENALIVM.

Hæc est octava

pars, sicut metall-

lorum decima: in

Salinis vero ea est

vectigalis natura

ut soli mancipes,

hoc est, qui à fisco

hoc ius emerunt,

sal vendant, idque

principis monopolium est, quod antiquis quo-

que institutum fuit: quapropter Livijs Salina-

tor dictus, idemque in piscarijs, secundum re-

gionum quarundam morem, observatum est.

MVNVS. a. Donum. Cum munus

pro largitione accipitur tanquam species

doni est, significatque quod ex aliqua causa sit

donum, cum vero non habito ad largitionem

^d l. comiti. C.

^e l. si quis. C.

^f l. si quis. C.

^g l. si quis. C.

^h l. si quis. C.

ⁱ l. si quis. C.

^j l. si quis. C.

^k l. si quis. C.

^l l. si quis. C.

^m l. si quis. C.

ⁿ l. si quis. C.

^o l. si quis. C.

^p l. si quis. C.

^q l. si quis. C.

^r l. si quis. C.

^s l. si quis. C.

^t l. si quis. C.

^u l. si quis. C.

^v l. si quis. C.

^w l. si quis. C.

^x l. si quis. C.

^y l. si quis. C.

^z l. si quis. C.

^a l. si. s. de mu-
ner.

^b l. si. s. de mu-
ner. lib. xj.

^c l. si. s. de mu-
ner. lib. xj.

^d l. si. s. de mu-
ner. lib. xj.

^e l. si. s. de mu-
ner. lib. xj.

^f l. si. s. de mu-
ner. lib. xj.

^g l. si. s. de mu-
ner. lib. xj.

^h l. si. s. de mu-
ner. lib. xj.

ⁱ l. si. s. de mu-
ner. lib. xj.

aliquid in se habet, ut cum subire curam publicæ pecuniæ aliquis compellitur. Est & munus mixtum, ut decaprotia, id est, decem primatus: erant enim Decemprini ex Decurionibus exactores tributorum, qui fiscalia detrimenda de suo

ipsi refarciebant, publicanis mancipibusque non multum absimiles. Ex his aliqua ordinaria sunt, aliqua extraordinaria: quæ ordinaria sunt sic definiti Bart. ait, ut ea sint quæ à lege principis imposita sunt, & certam formam habent.

risque præstat, inde im-

munitatem appellari tertio officium, unde munera militaria

& quosdam milites

municipes dicitur quod munera civi-

lia capiant.

VLP. LIB. XX.

Lex XIX.

Lex XX.

Lex XXI.

Lex XXII.

Lex XXIII.

Lex XXIV.

Lex XXV.

Lex XXVI.

Lex XXVII.

Lex XXVIII.

Lex XXIX.

Lex XXX.

Lex XXXI.

Lex XXXII.

Lex XXXIII.

Lex XXXIV.

Lex XXXV.

Lex XXXVI.

Lex XXXVII.

Lex XXXVIII.

Lex XXXIX.

Lex XL.

Lex XLI.

Lex XLII.

liberare poterit: constitutum enim ita est, ut mulieris imbecilli consilio succurratur: at tunc vel maxime succurrendum est, cum donare, vel debitorem liberare mulier cupit. Sed nunquid hæreditatem adire prohibetur?

& aiunt commu-

niter non prohiberi: aditio enim hæreditatis etiam ex lata significatione contractus non continetur, licet lex interprete

tur eum qui adeat quasi contrahere cum creditoribus hæreditarijs. Nam quamvis dispositio de contractu loquens, etiam de distractu intelli-

gatur, tamen hoc

ita accipitur, si verè gestus est ille quasi contractus, non si fictus: ut in proposita est quaestione. Plerumque enim lex non observatis

verbis ex aliqua ratione, idem iuris constituit de quibuscumque obligationibus, quod de contractibus, sed non ideo consequens est, ut in municipalibus statutis, quæ non nisi ex

ui verborum ductam interpretationem accipiunt, idem observetur.

CONTRACTVM. Quod Græci

συνθήκη vocant. Sic dicitur, cum ultra verba contractus, aliquid utrinque agitur: quapropter alibi Vlpianus: Julianum, inquit, puto recte à Mauritiano repræsum in hoc, dedi

tibi Stichum ut Pamphilum manumittas, manumissi, evictus est Stichus: Julianus scribit in factum actionem à prætore dandam, ille autem civilem incertam actionem, id est præscriptis verbis sufficere, esse enim contractum

Aristo adiicit συνθήκη, unde hæc nascitur actio: ita enim reposita in Thulco codice est hæc dictio, hoc sensus: cum præscriptis verbis actio detur quoties ex utriusque parte aliquid factum est quo uterque sit obligatus, merito in casu nostro ea competet, quia vicissim quædam quasi permutatio Stichi Pamphilique, ut manumitteretur, interuenit. Et hæc ratio est, cur in contractu innominato, si faciam ut des, & postea feci cessas dare, præscriptis verbis non agatur, sed de dolo: nam hic non est συνθήκη, id est, mutuum factum obligatorium: potuit enim factum tuum explicari absque meo, & ideo præscriptis verbis non agitur, quod non est in contractu do ut facias,

uel do ut des, cum dare sit dominiū transferre, quod non nisi in cōsentientē transferri potest: cum ergo tibi dederim, & consequenter utriusq; factum interuenierit, mei transferentis, & tui dominiū acceptantis, merito præscriptis uerbis a-

getur. Dixerit aliquis, si ratio hæc uera esset, cum traderem ut des (traditio enim facti est) de dolo agi non posset: non enim tradere possum quin tu accipias: sed & si facerē ut faceres, de dolo agendum esset: quod præter Iurisconsulti mē-

tem uidetur esse. Cui ego responderim, cum traditionem acceptans nullum ius acquirat, merum id factum lex tradenti potius impunitat, in cuius facti executionem uenit, in contractū uero cum facio ut facias ideo semper præscriptis uerbis agitur, quia ultra promissionem uidetur utrinq; interpositum mandatum: & secundum hanc declarationē accipiē-

da sunt quæ paradoxorū Lib. v. cap. septimo latius disserui. Sanē *συνάλλαγμα* græce à *σύν* quod est simul: & *ἀλλά* uicissim, & uerbo *ἀλλά* descendit, quod mutare uulgo significat: sed eius origo est ab *ἀπὸ* uerbo antiquo, quod deducitur ab *ἀπὸ* *ἀπὸ*, unde *ἀπὸ*, quod est impello, cōuenio, tracto: qua ratione & cōtractū dici probabile est, quasi contra seu uicissim actum, id enim hæc uox significat. Vnde Vergilius homericon illud, *τὸν δ' ἀπαμειβόμενος*, transiit, quem contra: sic & contra here erit uicissim & mutuo trahere. Est & *ἀλλάγμα*, p prætio & munere quod ab aliquo capitur, ut interpretatur Hieronymus I. in prophetam Amos commentario, *ἀντάλλαγμα* quoq; in euangelio Matthæi cap. xvi. pro re accipitur, quæ iuxta ueterum commercia in permutationem datur, Interpreter retributionem uertit: Quam dabit homo retributionem &c. uulgatiore uocabulo Græci cōtractum *συνέλλαγμα* uocant.

OBLIGATIONEM. Ex cōtractu enim oritur obligatio, ex obligatione actio: quapropter ex contractu actionem dari, ex obligatione nasci dicimus. Sanē & quædam est obligatio quæ ex contractu nō nascitur, sed ex quadam æquitate datur, ex ea nō actio ne, sed officio iudicis succurritur. Planē & obligationis uerbum generale est, & tam cilem quàm naturalem cōtinet: quapropter

mulier quæ obligare se prohibetur sine agnati consensu, neq; pactum facere debitori de non petendo poterit, quoniam ex eo naturaliter non petere obligaretur. Sed nunquid simpliciter liberare possit, & ex uerbis dicen-

bis factam.

IDEM LIB. XII.
Lex XX.

VERBA contraxerunt, gesserunt, non pertinent ad testandi ius.

petitionem, qua quis in iudicio gessisse negotia alicuius se asserbat. Sed hæc merito non recipiuntur, cum ex subiecto argumento gestum etiam accipitur siue ex contractu siue aliter quid factum sit. Caius etiam infra tanq; leuem hanc differentiam inter gesta & facta negligit. Nec dubium est ex communiloquendi usu nihil hæc differre, quod Barto. annotauit.

VERBA contraxerunt. Si minor testamentum condat, aduersus eius cōfectio nem restitui non potest, quoniam edictū prætoris de eo quod gestū est loquitur, quæ uerba testamentum non comprædunt, atq; hoc omnes probant: si tamē dolo fuit inductus, succurratur legitimis hæredibus per actionē de dolo. Eadem ratione adolescens qui curatorem habeat, contrahendo res suas imobilis sine decreto alienare prohibetur, & tamen testando non solum ipse potest, sed & cedere cui uelit, ut alienet. Eodem modo lex quæ contractus minorum, ppter iurisiurandi religionem corroborat, in eorum testamentis locum non habet. Hinc & constitutio quæ à filio deportati ante patris restitutionem gesta confirmat, in testamento non intelligitur: suntq; id genus plura similia, quandoq; tamen uidetur in lege receptum, ut pro contractu etiam testamentum accipiat: quod ideo est, quoniam olim per imaginariam quandam uenditionē testamentum accipiebantur, quod ex Caij institutionibus in Topica Ciceronis Boetius explicat. Sunt enim & quædam successiones in cōtractu locū subrogata, ut bonorū possessio in bonis liberti, quā imago societatis induxit. Nā & de contractibus ad testamenta plerūq; argumentamur, idq; argumētū ualet, nisi rationis diuersitas aliud suadeat: ea colligit pluribus causis,

o Bar. d. §. p. d. d. ut ne petere ret.

Bald. in rub. C. de pact.

e

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

q

tum quod testamenta fauorabiliorē interpretationē recipiunt, tum quod ambulatoria ab testatoris uolūate pendēt, tū quod in eis non facile quis uel falsus uel fallendi consilium habuisse præsumitur, tum quod eorū robur ab

Bar. l. si is q. de mul. g.

Bald. in rub. C. de pact.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

PAVL. LIB. XI.
Lex XXI.

PRINCEPS bona concedendo, uideatur & obligatio nes concedere.

CAIVS LIB. IIII.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

l. si is q. de mul. g.

num soluat, omni lucro ad alium spectante. Sed pone publicatis alicuius bonis indicta & exacta à principe est aliqua pecuniaria collectio, deinde ad bona sua exul restitutus est, nūquid in eorum restitutione deducendum est,

quod ex ea indictione ad eum solvere pertinisset? & Alber. deducendum ait, idem & ipse sentio, si ad fructus quoq; interim pceptos sit restitutus: quod i dubio non est dicendum, nam si

LEX XXII. Plus est in restitutione, quam in exhibitione: nam exhibere est præsentiam corporis præbere, restituere est etiā pos-

fructus non sint restituti, non debemus à proprietate uerborum recedere, cum satis sit si interim fiscus, fructus ipsos lucratus est.

PLVS est in restitutione, a Exhibere rem dicitur qui in præsentia offert: quare propter actio ad exhibendum, uendicationes prægreditur, mobiliaq; prius exhibentur, deinde à domino uenduntur. Hinc & dicta sunt interdicta exhibitoria, ut cū prætor nisi tabulæ testamenti, uel liber homo, uel liberi exhibeantur, interdicit: quod intelligitur ut uideri, tangi, agnoscere possint.

RESTITUTIO est generalius uerbum, quod etiā ad fructus refertur, quod accipit Oldradus Albericusq; cum uerbum id à lege profertur, alioquin si ab homine, fructus non contineri: quod defendi potest, si alia ratio sit in fructibus quàm in re ipsa. Ego dico fructuum bona si de sint percepti, nec restitutionis causa retro inferat, tunc non restituantur: quàm ob causam si princeps deportatum de damnatis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, interim acquisiti fructus non restituentur, si uero mala fide percepti sint, dubium non sit quin restitui debeant. Idem si restitutionis causa repetita die assumatur, ut cū quis in fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contractum perinde ab ipso principio irritum esse uult, ac si nihil alienatum foret. Sanē & à principe restitutio facta, alteri damnum asserre non debet: quapropter ad ea bona nō extendet, quæ interim alienata sunt, nisi de apertissima principis mente cōstet, ut cum condemnationem publicationemq; pro infecta haberi uelit. Idem si publicæ utilitatis ratio hoc suadeat, uel si ideo quis restitutus sit, quia iniuste sit condemnatus, nā in his casibus damnum asserre alteri princeps non dicitur, cū pretiū restituere illi debeat, ex facto

quod ex ea indictione ad eum solvere pertinisset? & Alber. deducendum ait, idem & ipse sentio, si ad fructus quoq; interim pceptos sit restitutus: quod i dubio non est dicendum, nam si

fructus non sint restituti, non debemus à proprietate uerborum recedere, cum satis sit si interim fiscus, fructus ipsos lucratus est.

PLVS est in restitutione, a Exhibere rem dicitur qui in præsentia offert: quare propter actio ad exhibendum, uendicationes prægreditur, mobiliaq; prius exhibentur, deinde à domino uenduntur. Hinc & dicta sunt interdicta exhibitoria, ut cū prætor nisi tabulæ testamenti, uel liber homo, uel liberi exhibeantur, interdicit: quod intelligitur ut uideri, tangi, agnoscere possint.

RESTITUTIO est generalius uerbum, quod etiā ad fructus refertur, quod accipit Oldradus Albericusq; cum uerbum id à lege profertur, alioquin si ab homine, fructus non contineri: quod defendi potest, si alia ratio sit in fructibus quàm in re ipsa. Ego dico fructuum bona si de sint percepti, nec restitutionis causa retro inferat, tunc non restituantur: quàm ob causam si princeps deportatum de damnatis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, interim acquisiti fructus non restituentur, si uero mala fide percepti sint, dubium non sit quin restitui debeant. Idem si restitutionis causa repetita die assumatur, ut cū quis in fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contractum perinde ab ipso principio irritum esse uult, ac si nihil alienatum foret. Sanē & à principe restitutio facta, alteri damnum asserre non debet: quapropter ad ea bona nō extendet, quæ interim alienata sunt, nisi de apertissima principis mente cōstet, ut cum condemnationem publicationemq; pro infecta haberi uelit. Idem si publicæ utilitatis ratio hoc suadeat, uel si ideo quis restitutus sit, quia iniuste sit condemnatus, nā in his casibus damnum asserre alteri princeps non dicitur, cū pretiū restituere illi debeat, ex facto

quod ex ea indictione ad eum solvere pertinisset? & Alber. deducendum ait, idem & ipse sentio, si ad fructus quoq; interim pceptos sit restitutus: quod i dubio non est dicendum, nam si

fructus non sint restituti, non debemus à proprietate uerborum recedere, cum satis sit si interim fiscus, fructus ipsos lucratus est.

PLVS est in restitutione, a Exhibere rem dicitur qui in præsentia offert: quare propter actio ad exhibendum, uendicationes prægreditur, mobiliaq; prius exhibentur, deinde à domino uenduntur. Hinc & dicta sunt interdicta exhibitoria, ut cū prætor nisi tabulæ testamenti, uel liber homo, uel liberi exhibeantur, interdicit: quod intelligitur ut uideri, tangi, agnoscere possint.

RESTITUTIO est generalius uerbum, quod etiā ad fructus refertur, quod accipit Oldradus Albericusq; cum uerbum id à lege profertur, alioquin si ab homine, fructus non contineri: quod defendi potest, si alia ratio sit in fructibus quàm in re ipsa. Ego dico fructuum bona si de sint percepti, nec restitutionis causa retro inferat, tunc non restituantur: quàm ob causam si princeps deportatum de damnatis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, interim acquisiti fructus non restituentur, si uero mala fide percepti sint, dubium non sit quin restitui debeant. Idem si restitutionis causa repetita die assumatur, ut cū quis in fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contractum perinde ab ipso principio irritum esse uult, ac si nihil alienatum foret. Sanē & à principe restitutio facta, alteri damnum asserre non debet: quapropter ad ea bona nō extendet, quæ interim alienata sunt, nisi de apertissima principis mente cōstet, ut cum condemnationem publicationemq; pro infecta haberi uelit. Idem si publicæ utilitatis ratio hoc suadeat, uel si ideo quis restitutus sit, quia iniuste sit condemnatus, nā in his casibus damnum asserre alteri princeps non dicitur, cū pretiū restituere illi debeat, ex facto

quod ex ea indictione ad eum solvere pertinisset? & Alber. deducendum ait, idem & ipse sentio, si ad fructus quoq; interim pceptos sit restitutus: quod i dubio non est dicendum, nam si

fructus non sint restituti, non debemus à proprietate uerborum recedere, cum satis sit si interim fiscus, fructus ipsos lucratus est.

PLVS est in restitutione, a Exhibere rem dicitur qui in præsentia offert: quare propter actio ad exhibendum, uendicationes prægreditur, mobiliaq; prius exhibentur, deinde à domino uenduntur. Hinc & dicta sunt interdicta exhibitoria, ut cū prætor nisi tabulæ testamenti, uel liber homo, uel liberi exhibeantur, interdicit: quod intelligitur ut uideri, tangi, agnoscere possint.

RESTITUTIO est generalius uerbum, quod etiā ad fructus refertur, quod accipit Oldradus Albericusq; cum uerbum id à lege profertur, alioquin si ab homine, fructus non contineri: quod defendi potest, si alia ratio sit in fructibus quàm in re ipsa. Ego dico fructuum bona si de sint percepti, nec restitutionis causa retro inferat, tunc non restituantur: quàm ob causam si princeps deportatum de damnatis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, interim acquisiti fructus non restituentur, si uero mala fide percepti sint, dubium non sit quin restitui debeant. Idem si restitutionis causa repetita die assumatur, ut cū quis in fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contractum perinde ab ipso principio irritum esse uult, ac si nihil alienatum foret. Sanē & à principe restitutio facta, alteri damnum asserre non debet: quapropter ad ea bona nō extendet, quæ interim alienata sunt, nisi de apertissima principis mente cōstet, ut cum condemnationem publicationemq; pro infecta haberi uelit. Idem si publicæ utilitatis ratio hoc suadeat, uel si ideo quis restitutus sit, quia iniuste sit condemnatus, nā in his casibus damnum asserre alteri princeps non dicitur, cū pretiū restituere illi debeat, ex facto

quod ex ea indictione ad eum solvere pertinisset? & Alber. deducendum ait, idem & ipse sentio, si ad fructus quoq; interim pceptos sit restitutus: quod i dubio non est dicendum, nam si

fructus non sint restituti, non debemus à proprietate uerborum recedere, cum satis sit si interim fiscus, fructus ipsos lucratus est.

PLVS est in restitutione, a Exhibere rem dicitur qui in præsentia offert: quare propter actio ad exhibendum, uendicationes prægreditur, mobiliaq; prius exhibentur, deinde à domino uenduntur. Hinc & dicta sunt interdicta exhibitoria, ut cū prætor nisi tabulæ testamenti, uel liber homo, uel liberi exhibeantur, interdicit: quod intelligitur ut uideri, tangi, agnoscere possint.

RESTITUTIO est generalius uerbum, quod etiā ad fructus refertur, quod accipit Oldradus Albericusq; cum uerbum id à lege profertur, alioquin si ab homine, fructus non contineri: quod defendi potest, si alia ratio sit in fructibus quàm in re ipsa. Ego dico fructuum bona si de sint percepti, nec restitutionis causa retro inferat, tunc non restituantur: quàm ob causam si princeps deportatum de damnatis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, interim acquisiti fructus non restituentur, si uero mala fide percepti sint, dubium non sit quin restitui debeant. Idem si restitutionis causa repetita die assumatur, ut cū quis in fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contractum perinde ab ipso principio irritum esse uult, ac si nihil alienatum foret. Sanē & à principe restitutio facta, alteri damnum asserre non debet: quapropter ad ea bona nō extendet, quæ interim alienata sunt, nisi de apertissima principis mente cōstet, ut cum condemnationem publicationemq; pro infecta haberi uelit. Idem si publicæ utilitatis ratio hoc suadeat, uel si ideo quis restitutus sit, quia iniuste sit condemnatus, nā in his casibus damnum asserre alteri princeps non dicitur, cū pretiū restituere illi debeat, ex facto

quod ex ea indictione ad eum solvere pertinisset? & Alber. deducendum ait, idem & ipse sentio, si ad fructus quoq; interim pceptos sit restitutus: quod i dubio non est dicendum, nam si

fructus non sint restituti, non debemus à proprietate uerborum recedere, cum satis sit si interim fiscus, fructus ipsos lucratus est.

PLVS est in restitutione, a Exhibere rem dicitur qui in præsentia offert: quare propter actio ad exhibendum, uendicationes prægreditur, mobiliaq; prius exhibentur, deinde à domino uenduntur. Hinc & dicta sunt interdicta exhibitoria, ut cū prætor nisi tabulæ testamenti, uel liber homo, uel liberi exhibeantur, interdicit: quod intelligitur ut uideri, tangi, agnoscere possint.

RESTITUTIO est generalius uerbum, quod etiā ad fructus refertur, quod accipit Oldradus Albericusq; cum uerbum id à lege profertur, alioquin si ab homine, fructus non contineri: quod defendi potest, si alia ratio sit in fructibus quàm in re ipsa. Ego dico fructuum bona si de sint percepti, nec restitutionis causa retro inferat, tunc non restituantur: quàm ob causam si princeps deportatum de damnatis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, interim acquisiti fructus non restituentur, si uero mala fide percepti sint, dubium non sit quin restitui debeant. Idem si restitutionis causa repetita die assumatur, ut cū quis in fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contractum perinde ab ipso principio irritum esse uult, ac si nihil alienatum foret. Sanē & à principe restitutio facta, alteri damnum asserre non debet: quapropter ad ea bona nō extendet, quæ interim alienata sunt, nisi de apertissima principis mente cōstet, ut cum condemnationem publicationemq; pro infecta haberi uelit. Idem si publicæ utilitatis ratio hoc suadeat, uel si ideo quis restitutus sit, quia iniuste sit condemnatus, nā in his casibus damnum asserre alteri princeps non dicitur, cū pretiū restituere illi debeat, ex facto

quod ex ea indictione ad eum solvere pertinisset? & Alber. deducendum ait, idem & ipse sentio, si ad fructus quoq; interim pceptos sit restitutus: quod i dubio non est dicendum, nam si

fructus non sint restituti, non debemus à proprietate uerborum recedere, cum satis sit si interim fiscus, fructus ipsos lucratus est.

PLVS est in restitutione, a Exhibere rem dicitur qui in præsentia offert: quare propter actio ad exhibendum, uendicationes prægreditur, mobiliaq; prius exhibentur, deinde à domino uenduntur. Hinc & dicta sunt interdicta exhibitoria, ut cū prætor nisi tabulæ testamenti, uel liber homo, uel liberi exhibeantur, interdicit: quod intelligitur ut uideri, tangi, agnoscere possint.

RESTITUTIO est generalius uerbum, quod etiā ad fructus refertur, quod accipit Oldradus Albericusq; cum uerbum id à lege profertur, alioquin si ab homine, fructus non contineri: quod defendi potest, si alia ratio sit in fructibus quàm in re ipsa. Ego dico fructuum bona si de sint percepti, nec restitutionis causa retro inferat, tunc non restituantur: quàm ob causam si princeps deportatum de damnatis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, interim acquisiti fructus non restituentur, si uero mala fide percepti sint, dubium non sit quin restitui debeant. Idem si restitutionis causa repetita die assumatur, ut cū quis in fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contractum

enim suo secuta est euictio: & ideo non prius restitui bona existimauerim, q̄ pretiū emptori redditum fuerit, nimis enim graue illi esset rem cuius possessioni incumbere restitueret, deinde aduersus fiscum experiri.

CRESTITVTIONIS uerbo. Nā nō solum fructus continentur, sed etiam causa usufructus p̄onis^m, habetq̄ ex iuris interpretatione hac uox amplam significationem¹. Sanē & restituere princeps dicitur, cum ordinē & dignitati restituit², itemq̄ famae³, ut cū quis infamia notatus, hoc ex principali indulgentia impetrat, quo casu infamia facti non aboletur, nec eius effectus: nō enim potest princeps facere, quominus alicuius opinio apud graues bonosq̄ uiros notata sit⁴: Restituuntur & natalibus qui serui nati sunt, ingenuitatisq̄ iura acquirunt: Restituuntur & in integrum minores, & qui iustam causam, unde restitui eos æquū sit, prætore probauerūt: Restituuntur & dos soluto matrimonio: Restituuntur ex s. c. Trebelliano hereditas: Restituuntur possessio ex interdictione.

REI APPELLATIONE. Accursum ita intelligit, ut qui rei mentionem facit, etiā de eius causis iuribusq̄ intellexisse credatur, ueluti ut cum quis generaliter res suas petat: quod exemplum in supplicatione principi porrecta procedere potest, item in libello qui in iudicio uniuersali, generaliue datus sit, ut in petitione hereditatis, tutelæ, uel pro socio actione⁵, alioquin in particulari iudicio libellus generalis parte opponente non ualet. Nunquid ergo si fundum petierim, ei quoq̄ debitas seruitutes petisse uidear: & si petitus sit cum his quæ ad eum pertinent, dubium non est etiam de seruitutibus actum, & de his omnibus quæ ex consuetudine rei emptæ solent accedere⁶. Si uero simpliciter fundus petitus est, aut per actionem personalem, & seruitutes non debentur: cum enim ius id in re sit, actione personali consensu qui illud non possumus. Aut per rei uenditionem, & uerius est, deberi⁷, aut non constare quæ actio sit intentata, & humanius est etiam de seruitutibus actum intelligi, ut hic habetur, nec dissentit Baldus⁸. Nam & rem uendens eam cum seruitute imposita distinxisse

existimatur⁹: & rei præscriptio ad seruitutes quoq̄, huiusmodiq̄ accessiones trahitur¹⁰, quod & de eius interruptione dicendum est¹¹. Alij hanc legem aliter interpretantur, ut appellatione rei contineatur causæ, id est dominiat: ut si quis rem

CAIVS LIB. VII.
AD EDITIONEM
PROVINC.
Lex XXIII.

Nihil aliud est hereditas, quam successio in uniuersum ius quod defunctus habuit.

reditatis diffinitio, quam ita pleriq̄ intellexerunt, ut post defuncti mortem ante aditam hereditatem quoddam ius interim subrogari existimarint, quod loco defuncti succedit, eūq̄ repræsentat, id hereditatem appellari¹². Exponitur itaq̄ hic successio, id est, ius succedens. Sed uix est ut hanc ego interpretationē simpliciter approbem, dictio enim uerbis successio rem ipsam in uim nominis significat, non autem ad participium refert, quod uim uerbi assumit, ut Grammatici tradiderunt. Etymologia quoq̄ huic sententiæ repugnat: cum enim hæres idem sit quod dominus¹³, sequitur ut hereditas sit rerum ipsarum dominium, non autem ius succedens. Idem etiam ex eo confirmatur, quod hereditas per quas partes in rebus diuisionem recipit¹⁴, quæ uix est ut congrue iuri huic succedenti quædrare possit: cum enim diuisio illa de re ipsa dicatur, consequens est, ut & quod integrum est ad eam rem referatur. Nam & si ius hoc succederet, non in multis sed generaliter hereditas personam defuncti sustinere deberet¹⁵, & tamen in his quæ facti sunt non sustinet, nempe quia quæ facti sunt, in hereditariis rebus non sunt, ad res igitur potius referenda est diffinitio. Accedit his, quod iurisconsultus¹⁶, cum de hereditate ad bonorum possessionem argumentatus esset, bonorumq̄ diffiniret, successionem dixit esse uniuersalem in ius mortui, unde credendum non est eadem uerba hic de iure succedente, alibi de rebus ipsis intelligi. Nam & ueteres iurisci¹⁷ hereditatem in rebus ipsis intellexerunt, quod ex ea diffinitione apparet quam M. Cicero ad Trebatium in Topicis refert: Hereditas est pecunia quæ morte alicuius ad quempiā iure peruenit, nec ea aut testamento

l. si aqua de
cōrah. am.
l. si aliena.
§. hoc iure.
de usufr.
l. si. c. de an
na. exet.

l. si domus.
§. si. de leg. j.

a Bar. rub. de
acqui. here.

b §. si. inst. de
here. qual.

c l. serui. §.
si. de hered.
insti.

d l. hereditas.
de acqui. re
rum do.
l. usufructus.
§. si. de bon.
posse.

legata, aut possessione detenta, confecta est. Merito igitur sciendum est, quoties paterfamilias moritur, omnia eius bona, itemq̄ iura sine domino remanere, ea simul iuncta quadā uniuersitate cōprænfa, id ius cōstituūt, quod hereditas dicitur, id defunctū repræsentat, & ubi per heredes acquisitū fuerit, fictione legis ab usq̄ principio in eius bonis fuisse cēsetur. Quapropter recte Bart.¹⁸ quādoq̄ docuit, dū successionem hanc pro ipso patrimonio interpretatus est, quod de uniuersali iurū nominūq̄ collectione, non de particulari intelligendum est. Vnde cū lex municipalis matrifamilias bonorū mobiliū immobiliumq̄ alienationem interdiceret, responsum est¹⁹, possenihilominus eam testari, & extraneum hæredem instituere. Cum enim hereditas sit successio in uniuersum ius, & a bonis differat, nō uidetur durā huiusmodi legē ad hunc casum protrahendā: iure igitur hoc casu hæres uniuersali in iure succedet, licet particulariter mobilia uel immobilia consequi nequeat, sed tamen non ideo minus hæres erit²⁰, tum quia etiā absq̄ corporibus hereditariis hereditas sibi constat, tum quia iura & debitorū nomina consequetur, quæ legis prohibitionē non comprehenduntur. Et ex hac diffinitione apparet proprie hereditatē dici, cum adhuc adita non est, alioquin ubi ab herede agnita fuerit, nō amplius hereditas, sed heredis patrimoniū est²¹. Quamobrem cū plebiscito municipali stantibus masculis foemina ab hereditate patris excluderetur, & frater post patris agnitā hereditatem statim decessisset, crebrius responsum est, sororem nō excludi, cum nō amplius patris hereditas, sed fratris patrimoniū esset²². Idemq̄ traditum fuit, cum filia patris hereditati renuntiasset, ut ad hanc fraternā extenpulosa ea est sententia, uidemusq̄ plerumq̄ hereditatem appellari quæ adita sit. Vnde lex falcidia quæ de hereditate quartam partem deducit²³, de adita intelligitur, imō etiā in peculio locum sibi uendicat, quod a substituto tanq̄ hereditas accipitur. Sic & in s. c. consulto Tertulliano hereditatem²⁴ ex ui nominis dici iurisconsultus ait, quæ adita semel fuit, licet deinde in integrum hæres restitutus fuerit. Idem & in plurimis legibus probatur, quibus hereditatem uendi, cedi, restitui dicitur, & de adita intelligitur, absurdumq̄ esset toties improprie loquutos iurisconsultos credere, Ciceronis quoq̄ diffinitio, etiā si adita sit hereditas, locum sibi uidetur uendicare. Sed ego à creberrima nostratū sententiarecedendū non arbitror, quæ tamē quibusdā

casibus declaranda sit. Et in primis pleriq̄ in iure hereditas appellatur²⁵, ad id quod fuit²⁶, licet amplius nō sit, quod autem per relationem dicitur, figurate dicitur, nec figura omnino à proprietate diffidet. Sic & quādoq̄ insulam dicimus²⁷, quæ non est, sed quæ insula fuit. Item propter adiunctum grauamē, ut possit de eo secundū legis dispositionem prouideri, adita hereditas nomen hereditatis seruat, quod in supra scripto legis falcidiæ exemplo apparet. Rursus quoties de hereditate ipsa disponendum est, uel iussu legis, uel quod ita ex usu sit²⁸, de adita intelligitur²⁹, ante enim q̄ adeatur, de ea disponere hæres nō potest. Quapropter cū Mediolani sit lex, ne ulla mulier cum hereditate extra territorium nubat, de adita intelligitur, alioquin non cum hereditate nuberet, sed cū adundi iure³⁰, præpositio enim illa cum, de habente intelligitur. Adde quod ratio legis hoc suadet, ne facultates ciuiū in alienigenas trāferant³¹, cū & alioquin facillime eluderet lex, si ante aditam hereditatem nubere nō posset³². Atqui cōtrariū ex ui uerborū uideret dicendū, ante aditam scilicet nubere nō prohiberi, uerba enim legis cum hereditate dicunt, non cum iure adundi³³. Sed tñ & hoc casu legi locum esse uero propius est, tum ex uulgari loquendi usu, quo eā habere hereditatē dicimus, quæ adire quoties uelut potest, cū idem existimetur, siue q̄ habeat³⁴, siue habere statim possit: tum quia ius adundi modus est per quē hereditas acquiritur, unde prohibito effectu³⁵, modus quoq̄ uetitus censeri debet. Et hinc sumitur etiā alia declaratio, ut scilicet ex cōmuni usu loquendi hereditatem dicamus etiam quæ adita sit. Sunt qui idē existiment, etiā si adita sit, dum tamen rerū hereditariarū possessio adhuc nō fuerit apprehensa, proprie enim tum hereditatē dici: idq̄ eo argumento, quod lex hereditatis petitionē tum aduersus possessores res concedat³⁶. Qua ratione proditum est, eā formulam nō cōpetere ei qui semel possessio nem apprehenderit, sicut nec ei quorum bonorum³⁷ interdicto Prætorum succurrere. Sed ipse non arbitror rerum apprehensione significationem hereditatis uariari, cum per solā aditionem patrimonio heredis accrescat, dominiumq̄ statim transferatur. Illud generaliter fatendum, quoties coniectura aliqua suadeat, de adita actum esse, semper eam interpretationem accipiendam, dum titulo hereditario acquisita sit, quod in proposita specie existimaui. Legauerat testator omnem hereditatē patris & matris sibi obuentā, responderat Decius³⁸ de ea quoq̄ actum

q. l. iij. pr. etor.
§. j. de suis
et leg.
r. l. insula. de
acq. rer. do.

Bald. cons.
393. in. j.

t. doct. d. §. ue
tores. in. l. j.
de pecul.

u. c. si ciuitas
de sent. exco.
in. 6.

x. Socy. d. cōst.
74. in. iij.

y. Ang. l. item
§. petita. de
pet. here.
z. l. oratio. de
ri. nup.

a l. iij. ubi Bar.
de fid. here.
pet.

b Alex. cons.
94. col. ij.
in. ij.

c d. §. filio. l.
cū heredes.
de acq. pos.

d Dec. cōf. 69.

k iij censi,

cenſeri, quam in ſolutum à fratre acceperat. Ego cōtra, cū titulo hæreditario^e eā nō acceperit, ſed ex cōtractu. Ex eadem quoq; diſſinitione creditur iuris ciuiliſ hæreditatē eſſe, cum hoc à lege inductum ſit, ut id ius ipſi de ſuncto ſuccedere

PAVL. LIB. XXI.

Lex XXV.

Recte dicimus eum fundum & apud Diog. Laërtiū appareat

uſum ſuorum apud alias gentes q̄ Romanos fuiſſe, & ex eis hæreditates deferri ſolitas. Sed eò deuentum eſt, ut exiſtimemus origine^f quidem tam teſtamenta q̄ hæreditates gentium iuris fuiſſe, naturali^q ratione & æquitate inductas. Sed cum deinde Quiritium legibus alia teſtamentorum forma cōſtituta ſit, aliusq; hereditatum deferendarum modus, iuris ciuiliſ eſſe cōperunt. Quapropter qui iura Ciuilia amittunt, ut deportati, nullam teſtamenti factionē habent. Hincq; conſequens eſt, ut legibus municipalibus & dari & adimi hæreditates poſſint, & quoquo modo legiſlatoribus placuerit, immutari.

Quoniam ea quæ iuris ciuiliſ ſunt contrariio municipum iure eorū arbitratu ſubuerſi poſſunt^h. Quia ratione cum ſupremus Princeps ſpurium filium inſtituiſſet, reſpōdit Bal-

dusⁱ iure ei hereditatē deferri, quoniam prohibitio ſucceſſionis in ſpurio iuris ciuiliſ eſt, quæ à principe potuit conuelli. Quod ſi is princeps legibus ſolutus non eſſet, aliud dicendum fuerat. Eadem ratione & illud receptius eſt, poſſe legem municipalem filiis uel parentibus legitimam ex Luſtiniani conſtitutione debitam auferre. Quoniam inſtitutionis titulo præſtatur, & hereditatis pars eſt, uſq; uero ad alimentorū ſummā non poſſe^l, cum iure naturæ ea debeantur, quod ciuilibus ſanctionibus immutari nequit. Quocirca etiam deportato alimēta relinquēda ſunt, ea enim in publicationem bonorum non rediguntur^m. Hinc quoq; à plerisq; illud deducitur, in foro, quod conſcientiæ uocant, hæredem tamen inuentarium non confeſſari, ultra uires hæreditarias non obligari, iure enim ciuili obligatur, quia perſonam deſuncti reſtatuatⁿ; at iure naturali uel diuini hæres non ideo tenetur, quod auctoris perſonam ſubſtineat, ſed quia ad eum bona peruenerunt, merito eatenus ſolum obligabitur, quatenus peruenerint^o: quæ ſententia receptiſſima eſt. Eum enim qui repertorium

non fecerit, idcirco lex inſolidum obligat quod ſubtraxiſſe hæreditarias res præſumit, at in foro cōſcientiæ præſumptiones huiusmodi legum nullius momenti ſunt, ſolaq; ueritas obſeruatur. Quapropter ſi conſtet legatarios creditores

PAVL. LIB. XXI.

Lex XXV.

Recte dicimus eum fundum & apud Diog. Laërtiū appareat

uſum ſuorum apud alias gentes q̄ Romanos fuiſſe, & ex eis hæreditates deferri ſolitas. Sed eò deuentum eſt, ut exiſtimemus origine^f quidem tam teſtamenta q̄ hæreditates gentium iuris fuiſſe, naturali^q ratione & æquitate inductas. Sed cum deinde Quiritium legibus alia teſtamentorum forma cōſtituta ſit, aliusq; hereditatum deferendarum modus, iuris ciuiliſ eſſe cōperunt. Quapropter qui iura Ciuilia amittunt, ut deportati, nullam teſtamenti factionē habent. Hincq; conſequens eſt, ut legibus municipalibus & dari & adimi hæreditates poſſint, & quoquo modo legiſlatoribus placuerit, immutari.

Quoniam ea quæ iuris ciuiliſ ſunt contrariio municipum iure eorū arbitratu ſubuerſi poſſunt^h. Quia ratione cum ſupremus Princeps ſpurium filium inſtituiſſet, reſpōdit Bal-

dusⁱ iure ei hereditatē deferri, quoniam prohibitio ſucceſſionis in ſpurio iuris ciuiliſ eſt, quæ à principe potuit conuelli. Quod ſi is princeps legibus ſolutus non eſſet, aliud dicendum fuerat. Eadem ratione & illud receptius eſt, poſſe legem municipalem filiis uel parentibus legitimam ex Luſtiniani conſtitutione debitam auferre. Quoniam inſtitutionis titulo præſtatur, & hereditatis pars eſt, uſq; uero ad alimentorū ſummā non poſſe^l, cum iure naturæ ea debeantur, quod ciuilibus ſanctionibus immutari nequit. Quocirca etiam deportato alimēta relinquēda ſunt, ea enim in publicationem bonorum non rediguntur^m. Hinc quoq; à plerisq; illud deducitur, in foro, quod conſcientiæ uocant, hæredem tamen inuentarium non confeſſari, ultra uires hæreditarias non obligari, iure enim ciuili obligatur, quia perſonam deſuncti reſtatuatⁿ; at iure naturali uel diuini hæres non ideo tenetur, quod auctoris perſonam ſubſtineat, ſed quia ad eum bona peruenerunt, merito eatenus ſolum obligabitur, quatenus peruenerint^o: quæ ſententia receptiſſima eſt. Eum enim qui repertorium

non fecerit, idcirco lex inſolidum obligat quod ſubtraxiſſe hæreditarias res præſumit, at in foro cōſcientiæ præſumptiones huiusmodi legum nullius momenti ſunt, ſolaq; ueritas obſeruatur. Quapropter ſi conſtet legatarios creditores

ue ueritatis huius conſcios eſſe, eo in foro non ultra cōſequetur, q̄ ad hæredē puenerit.

Recte. Dupplicem eſſe uſumfructū noſtrates doctores prodiderūt, eum qui ſeruitus ſit, quē formalem appellāt, iſq; nullo modo ad dominū rei ptinet, quia cū de ſeruitutem ſpecie ſit, ſeruire illi res ſua nō poteſt^a; aliū qui cauſam dominij habeat, unde cauſalis dicitur: cōmoditas enim ea dñi eſt, ut re ſua utatur fruatur. Sed ego hanc cōmoditatē nō memini in iure legiſſe pprie uſumfructus nomine appellari: quāuis enim lex^b eū qui fundū, deinde uſumfructū ſtipulatus ſit, ei ſimilē dicat, qui totum, deinde partē ſtipulatus eſt, non tamē de hoc uſumfructu intelligi poteſt, qui non ſimilis parti, ſed uere dominij pars eſt: unde de ſeruitute accipiens dū eſt, quæ in eo eſt ſimilis parti, quia intergrā utilitatem non aſſert, diuerſaq; eſt ab eo fundo: ideoq; ea ſtipulatio, ut aliqui exiſtunt^c, ualeat: tamen ſi qui totū, deinde partem ſtipulatur, ſecunda ſtipulatione nihil agat. Non tamen negauerim, aliquam ſimilitudinem inter hanc dominij cōmoditatē & uſumfructum eſſe. Quapropter ſi tibi fundū, alteri eius fundi uſumfructū legauero, uſumfructus iſte cōmunicabitur^d, tu fructū dimidij fundi perceptionē, alter dimidij uſumfructū habebit. Eadē quoq; ratione factū eſt, ut qñq; alter alteri accreſcat: ut ſi liberis hæredibus inſtitutis uſumfructū fundi uxori cū liberis legauero: nā in liberorum perſona uſumfructus tanq; ſeruitus non conſtat, cum enim ſint hæredes & dominij, illis res ſua nō ſeruit: & tamen mortuis liberis accreſcet uſumfructus uxori, & cōuerſo, mortua uxore, accreſcet filiis^e. Cum ergo etiam dominus uſumfructū cauſæ ipſi, id eſt domino cohæret hæbere dicatur, plerūq; accidit, ut uſumfructus appellatione de proprietate accipiamus: ut ſi legato uſumfructu prohibeat teſtator alienationem^f, nam de proprietate eum intellexiſſe prohibitio alienationis arguit. Idem ſi is, cui uſumfructus pecuniæ legatus eſt, grauetur alteri reſtituere, cum enim ipſe non hæres reſtituere grauatus ſit, ueriſimile eſt de

le ſit à partibus id actū^g, ut uſumfructus pars s d. l. menius, dominij ſit.

¶ Q. Q. V. O. D. Q. V. I. N. T. V. S. Sentētia Mutij fuit, ut qui pro diuiſo poſſideret, non partem poſſidere, ſed totum diceretur. Seruius etiam hoc caſu ap-

pellari partē poſſe dicit: quod dubium nō eſt, ſi ad id tempus relatio habeatur, quo adhuc nihil diuiſum erat^a, idem ſi in re, cuius conſtitutio à domini uoluntate pendeat, appareat cum uelle ut pars ſit^b, cuius rei exemplū in fundo accipi poteſt: quapropter conſtat unum fundū dici, qui pro diui-

ſo noſtrum ſit, id nō partem, ſed totum eſſe. Seruius non ineleganter partis appellatione, utrumq; ſignificari.

V. I. P. LIB. VI. Lex XXVI.

Partum non eſſe rei furtiue partē, Scauola libro XI. quæſtionum ſcribit,

ſo à pluribus poſſideatur, ſi ita ipſi uelint^c: idem in domo, ut ſi tu canacula omnia, ego inferiora poſſideam, erit enim una domus^d. Sed dubitari poteſt, ſi ex lege municipali qui partem domus habet, in conſulto ſocio uendere prohibeat, an cōſtructio pariete, partem ſuā ſeparare poſſit, ut nō pars, ſed alia domus uideatur. Et poſſe ego exiſtimauerim, nec in hoc Seruij ſentētia nobis aduerſatur, quæ tūc non procedit, cum partium uoluntas reſtatuat^e, legisq; ratio nō repugnat. Sanē & fundum, cuius pars pro indiuiſo ſit mea, fundū meum appellare poſſum^f, cū iuris intellectu nō diuiſione corporū in eo partes habeam^g.

PARTVM. Cum partus rei furtiue pars nō ſit, ſequitur ut uſucapi à bonæ fidei poſſeſſore poſſit^h: quod intelligendū eſt, niſi apud furem conceptus ſitⁱ: matrem enim contrectando, & cū cōtrectaſſe, qui eius uſcerum portio eſt, uidetur: quod in furis hærede non eſt^j, licet ipſe propter auctoris ſui malam fidē uſucapere nequeat^k: tolliturq; hinc illa dubitatio, cuius innominatus poëta apud Græcos Diodorum iuriſperitum illudens, d. l. ſequitur. §. heres, eo, ti.

meminit hoc epigrammate:

ῥήτορα πρὸς δὴ δ' ἑσθλὸν ἀνὴρ δειλὸν ἀπειλῶν
ἡγετό μιν τοῖς ἀμφοῖν δίκαιον ὄντα.

ἡμετέρι διαδοσάμενα φύλῳ πρὸς τὴν δ' ἐπὶ τῶν
ἀλλοτρίων τ' εἶναι λόγῳ ὑπὸ δ' αὐτοῦ.

Ζεῦ πάτερ εἴ ποτε δεινὸν ἴδωμεν ἄνθρωπον
καὶ τῆνδε δειλὴν εἰς δίκαιον ἵεναι.

ὅς δ' ἴτε μορμύρε' ἔσθλα βίβλον ἐκείνου
ἔσθλ' ἐπιστρέψας γυροῦν ὑποκρίνοιντο.

ἡ δ' οὐκ ἐστὶν ἡμετέρι δίκαιον ὄντα.

ἡμετέρι δὲ δ' ἑσθλὸν ἀνὴρ δειλὸν ἀπειλῶν
ἡγετό μιν τοῖς ἀμφοῖν δίκαιον ὄντα.

ἡμετέρι διαδοσάμενα φύλῳ πρὸς τὴν δ' ἐπὶ τῶν
ἀλλοτρίων τ' εἶναι λόγῳ ὑπὸ δ' αὐτοῦ.

Ζεῦ πάτερ εἴ ποτε δεινὸν ἴδωμεν ἄνθρωπον
καὶ τῆνδε δειλὴν εἰς δίκαιον ἵεναι.

ὅς δ' ἴτε μορμύρε' ἔσθλα βίβλον ἐκείνου
ἔσθλ' ἐπιστρέψας γυροῦν ὑποκρίνοιντο.

ἡ δ' οὐκ ἐστὶν ἡμετέρι δίκαιον ὄντα.

ἡμετέρι δὲ δ' ἑσθλὸν ἀνὴρ δειλὸν ἀπειλῶν
ἡγετό μιν τοῖς ἀμφοῖν δίκαιον ὄντα.

ἡμετέρι διαδοσάμενα φύλῳ πρὸς τὴν δ' ἐπὶ τῶν
ἀλλοτρίων τ' εἶναι λόγῳ ὑπὸ δ' αὐτοῦ.

Ζεῦ πάτερ εἴ ποτε δεινὸν ἴδωμεν ἄνθρωπον
καὶ τῆνδε δειλὴν εἰς δίκαιον ἵεναι.

ὅς δ' ἴτε μορμύρε' ἔσθλα βίβλον ἐκείνου
ἔσθλ' ἐπιστρέψας γυροῦν ὑποκρίνοιντο.

ἡ δ' οὐκ ἐστὶν ἡμετέρι δίκαιον ὄντα.

ἡμετέρι δὲ δ' ἑσθλὸν ἀνὴρ δειλὸν ἀπειλῶν
ἡγετό μιν τοῖς ἀμφοῖν δίκαιον ὄντα.

ἡμετέρι διαδοσάμενα φύλῳ πρὸς τὴν δ' ἐπὶ τῶν
ἀλλοτρίων τ' εἶναι λόγῳ ὑπὸ δ' αὐτοῦ.

Ζεῦ πάτερ εἴ ποτε δεινὸν ἴδωμεν ἄνθρωπον
καὶ τῆνδε δειλὴν εἰς δίκαιον ἵεναι.

ὅς δ' ἴτε μορμύρε' ἔσθλα βίβλον ἐκείνου
ἔσθλ' ἐπιστρέψας γυροῦν ὑποκρίνοιντο.

Η σοί ἢ τῷ ἐλόντι τὴν δευτέρα, ἀνάγκη.
Δολοφῶν κείνους ὅν χρεὶν ἐξορέσει.
Διὸ δ' ἐμμενόντα δικασπόλοισι καὶ δ' ἀποδόν
τῶν ἀποδόντων εἶνε δ' ἡμεῖς λέγοις.

Quod epigramma utcumq; latine reddidimus,
quo eius sensus
qualicumq; lecto-
ri sit apertior:
Rhetora uir quō
dam pauper Dio-
doron adiuit,
Sciret ut hac
specie qd sibi iur-
ra uelint.
Serua mihi aufu-
git, captam quam
reperit olim

IDEM LIB. XIII.
AD EDICT.

Lex XXVII.

Ger est locus q

A sine uilla est.

Stipendium dictū

est à stipe, q per sti-

pes, id est modica

ara colligatur, ideo

Nescio quis, fa-

mulam conscius esse meam.

Atq; suo iunxit seruo, quæ sceta puellōs

Aedidit, an ne mei pignora iuris erunt?

Ille anceps, raptus per multa uolumina, tādē

Sustulit hac uetulum uoce supercilium.

Hos opus est uernas tibi uel seruire, uel illi

Qui tenet ancillam non sine fraude tuam.

Sed tibi fac iudex sit amicus, dūmodo iustam

Causam habeas, punctū protinus oē feres.

GER. Ager ab agendo dicitur M.

Varronē: sicut uilla, domus rustica, à ue-

hēdo, quod in eā fructus arborū uehātur. Ex

mēte tamē testatoris quandoq; sit plenior in-

terpretatio. Paulus sentētiarum libro III.

Villis, inquit, uel agris separatim legatis, alte-

rū alteri cedit. Bar. Villam dici que sine mu-

ris sit. Subdūt alij, quasi uallē uallatā appel-

lari, quod ridiculum & ineptum est. Sanē &

ager pro territorio urbis, & quē Comitatum

uulgō appellamus, accipit: quare nō existima-

uerim agri Auenionēsis dici castrū, cuius iur-

isdictio ad alios q; Auenionenses pertineat,

q; uis intra ipsorū fines constitutū sit. Refert

& ager ad lōgitudinē, ut cū dixit Horatius.

Mille pedes in frōte, trecētos Cīpus in agrū.

§. STIPENDIUM. Sic merces mili-

tum dicitur, sicut & salariū: ea erat denarius

in singulos dies, Tacito lib. I. qui uncīae

argenti octaua pars est. Tributū etiā appel-

lari Pōponius ait, sed Tacitus lib. XX. Tri-

butum accipit, quod prouinciales ipsi prae-

stant, Stipēdium cum militibus datur: Neq;

quies, inquit, gentium sine armis, neq; arma

sine stipendijs, neq; stipendia sine tributis ha-

beri queūt. Loquitur autē de tributis Gallie,

quæ cum à I. Casare in prouincię formam

esset redacta, impositū illi uniuersæ fuit sti-

pendium HS quadrīngētijs, quæ summa est

decies centena milia aureorum, cum hōdie
ter tantū de Francia, quæ Gallie pars est, re-
ges accipiant. Stipendiariæ autem omēs pro-
uincię pop. Rom. erāt, Italia nō erat, & si quę
urbes ius Italicū haberēt, uel fœderatę essent.

hoc etiā tributū ap-
pellari Pōpon. ait, &
sanē appellat à con-
tributiōe tributum,
uel eo q militibus
tribuitur.

PAVL. LIB. XXI.

Lex XXVIII.

Alienationis

Sed hoc quidam intelligunt, cum id nomi-

nis large sumitur, alioquin proprię aliena-

tionem esse cum directā dominia transferun-

tur. Et ideo si in aliquo argumento odio-

so, uel pœnali, uel alioquin proprię accipien-

do, alienationis mentio fiat, pignoris quod

uerisimiliter luendum sit nexu, uel hypo-

theca, ususfructusue constitutio non prohibe-

bitur. Ego & istis casibus proprię aliena-

tionem fieri non dubitauerim: cum enim de

iure rei diminuitur, in aliumq; transferatur,

quod translatum est negari non potest esse

alienatum: sed in eo uertetur coniectura, an

de huiusmodi trāslatione partes egerint, idq;

ex ratione legis uel causa cōtractus discer-

ni, ita ut in dubio à uerbis non recedamus.

Finge duos Tyrannos ita conuenisse, ne ali-

quid de territorio alterius in alterū alienari

acquiri possit, de iure hypotheca interim

actū nō censēbitur: quoniam huius pactio-

nis uerisimile est eā fuisse rationem, quod more

aquilarū uicini esse nollēt: quę ratio in simpli-

ci hypotheca nō procedit, nisi cū iure pigno-

ris dominiū impetraretur: quapropter lice-

bit creditori id ius alteri cedere, ne uerbis pa-

ctiois teneat. Nam & prohibita alienatiōe,

permutatio quādoq; permittit, cū causa pro-

hibitionis sola fuit ne quis facultatibus labe-

ret: cessat enim ratio, cū tantundē ex permu-

tatione cōsequitur sit. idē si rerū particula-

ris affectio nulla fuerit. Sed nūquid quod de

alienatione dicitur, locū sibi uendicet, si lex

emptionis uenditionisq; uerbo utat. Et idē

esse traditū est, quoniam lex XII. tabularū

emptionis uerbo omnē alienationē cōplecti-

tur: sed in ea lege id erat, quoniam quelibet

alienatio per imaginariā emptionē, sicut &

heredis institutio & emancipatio celebrat.

Observa-

ALIENA-

a Alienationis

uerbum late per-

tinet, nam ad dire-

cti & utilis domi-

nij translationem,

ad usucapionē, ad

pignoris nexum

refertur, idq; siue

à lege, siue in con-

tractu, testamen-

toque, phibita sit

b c. nulli de

reb. ecd.

c l. fin. C. de

reb. ali.

d l. fin. C. de

dot.

e l. q. habebat

de leg. iij.

f l. nō alienat

j. ti. j.

g l. ex hoc. §.

j. §. de ali.

iud. mut.

k l. in quorum

§. de pig.

l. l. j. C. de iure

dom. imp.

m l. fin. §. de

iur. dot.

n l. emp. in fi.

de leg. ij.

o Bar. d. l. in

quorum.

p §. quis. §.

de statul.

q confil. 329.

Alex. 105.

in §. calca.

cōst. 15.

r l. fin. C. de

reb. ali.

s l. fin. C. de

reb. ali.

t l. fin. C. de

reb. ali.

u l. fin. C. de

reb. ali.

Observabimus itaq; an ratio legis generali-
ter pcedat, uel in ea tantū cōtractus specie.
b VSVCAPIONEM. Quod ergo
alienari prohibemur, usucapi quoq; non po-
terit, ut nemo non fatetur. Sed quandoq; nō
procedere uide-

tur: nam minor
alienare immobi-
lia non potest, &
ea tamen hoc ius
re præscribi pote-
rant, in quo ma-
gna est altercatio.

Ipsē negauerim
eorum alienatio-
nē simpliciter pro-
hiberi: Oratio e-
nim diuī Seueri
solum se interdi-

cere tutoribus &
curatoribus, ne ea
distrāhāt sine cau-

sæ cognitione as-
serit. Nec obest,
quod adolescen-

tes ipsi etiam alienare prohibeantur, quia
hoc non est propter res ipsas introductum,

sed quia in his quæ secum geruntur, præ-

sumuntur propter facilitatem labi: quæ
ratio in præscribente, qui nihil cum eis agit,

locum non habet. Sanē & res litigiosa alie-

nari non potest, & tamen præscribi potest:
quod ideo esse Accursius tradit, quoniam

uitium hoc rem ipsam non afficit. Ego ac-

cepi, licet id uitium perempta instantia du-

ret, non tamen alienationem rei factam, irri-

tam esse, quapropter nec præscriptionem.

Et ex hoc consequens est, ut quibus casibus

prohibitio alienationis non efficit quo mi-

nus distractus ualeat, usucapio quoq; pro-

cedat.

c VIX est. Interpretatur enim lex, quia

patitur usucapi, cum alienare: quæ interpre-

tatio cum ex iuris antiqui æquiparatione

proueniat, generaliter etiam in correctorijs

locum habebit. Et hinc est, quod si ex forma

uerbum etiam usuca-

pionem b continet:

uix est enim ut non

uideatur alienare,

qui patitur usucapi.

Eum quoque alie-

nare dicimus, qui

non utendo d amisit

seruitutem. Qui oc-

casione acquirendi

non utitur, non in-

telligitur e alienare:

ueluti qui heredita-

tem amittit, aut o-

ptionem f intra cer-

tum tempus datam

non amplectitur.

Oratio quæ neq;

coniunctionem ne-

que disiunctionem

habet, ex mente pro-

nuntiantis uel con-

iuncta uel disiuncta

accipitur.

nare non uidebitur: in edicto tamen quo

prætor in fraudem creditorum gesta reuo-

cat non comprehenditur qui legatum re-

pudiat, quoniam alienationis uerbo Præ-

tor usus non est, sed simpliciter non permit-

tit fraudationem, quæ minime interuenisse

uidetur, in eo qui id repudiat, quod ex con-

cedentis intentione arbitrarium sibi fuit, ac-

ciperet an non acciperet, nec enim hoc egit

testator ut creditoribus prodesset. Planē

si quis ex natura contractus acquirere mihi

teneatur, in eo quod dolo malo fecit ne ac-

quireret, condemnabitur, idem si non ex

natura contractus teneatur, sed ut fraudi lex

obuiam eat, in eius rei restitutionem ali-

quem grauauerit, quæ non solum perue-

nit, sed peruenire ad eum potuit.

f OPTIONEM. Quod prius mente opta-

uimus, re ipsa eligimus, quapropter promi-

scue optio electioq; assumitur.

§. ORATIO. Coniunctura dictio utriusq;

rei concursum requirit, disiunctura alte-

rius. Finge ergo me ita stipulatum, Titium

Pamphilum Scium dabis: si de mente con-

trahentium non conflet, disiunctiue deberi

argumentum sumitur idē esse siue expresse
quis alienet, siue tacite per lapsum tempo-
ris: quandoq; tamen tacita hæc alienatio effi-
caciōr est.

e NON intelligitur. Merito lex in hære-

ditate exemplum

posuit, quoniam

ea non nisi adeun-

ti acquiritur: in

legatis aliud est,

quæ ipso iure in

legatarij domi-

nium transeunt:

unde si repudiat

dominium sibi iā

quæsitum abdi-

cat, merito alie-

nare censetur.

Sed finge Titio

legatam quartam

partem bonorū,

cum in hoc lega-

to ipso iure do-

minium non trās-

eat, repudiās alie-

nare non uidebitur: in edicto tamen quo

prætor in fraudem creditorum gesta reuo-

cat non comprehenditur qui legatum re-

pudiat, quoniam alienationis uerbo Præ-

tor usus non est, sed simpliciter non permit-

tit fraudationem, quæ minime interuenisse

uidetur, in eo qui id repudiat, quod ex con-

cedentis intentione arbitrarium sibi fuit, ac-

ciperet an non acciperet, nec enim hoc egit

testator ut creditoribus prodesset. Planē

si quis ex natura contractus acquirere mihi

teneatur

inferunt; nā & simili casu quandoq; Accur-
sius apponendum punctum affirmat, quod
coniunctionis loco sit.

CONIUNCTIONEM. Gramma-
tici coniunctionem simpliciter uocant
etiam quę disiun-
cta est, quapro-
pter Iustinianus^a
coniunctionem, in
quit, aut p & acci-
pi, ut uideat copu-
latiuo modo esse
prolata, ut magis
sit *uoluptas*, ut &
primam personā
&c. Ita enim legē-
dum, & uox græ-

IDEM LIB. XVII.
Lex XXIX.

Conim nonnun-
quam pro disiun-
ctione accipi Labeo
ait, ut in illa stipula-
tione, mihi herediq;

ca ex antiquis codicibus restituenda: sicut ui-
ce uersa Rhetores disiunctam orationē uo-
cant, & si concursus enūtiatorum requirat
dummodo *καὶ*, id est, membra orationis se-
paratim proferant: cuius rei Aquila Roma-
nus autor est. Sed iurisperiti aliter acci-
piunt, & disiunctionem appellant, quam
uulgo alternatiuam dicimus, de qua infe-
rius latius dicetur.

PRO disiunctione, Quapropter si pa-
ter filium, & ex eo nepotes in potestate habēs
ita instituat, filium & nepotes instituo, con-
iunctio naturam suam non seruat, quoniam
ordo charitatis affectionisq; neq; nō institu-
tionis necessitas, suadent ut donec pater ui-
uat filij non admittantur, sed ipse solus heres
sit, ut communiter traditum est: q; si necessi-
tas hæc uel affectio non subsistat, à natura uer-
borum non recedemus.

ME O. Atqui mentio heredis uidet
superflue addi, cum qui dari sibi stipulatur,
utiq; heredi quoq; stipulatur, imò si alteri ex
heredibus tantum stipulari uellet, nō posset:
quoniam cum lex XII. tab. obligationes
æquis portionibus inter heredes diuidat, su-
pra cōtingentē portionē cēsentur extranei,
& alteri extraneo nemo stipulari potest. Sanē
illa stipulatio, mihi herediq; meo, nō semper
disiunctiue accipitur, uerumq; est Labeonis
exemplū, cū in stipulationem id deductū non
est quod tractum habeat: ut si mihi herediq;
meo centū promittas, sed si per te, herediq;
tuū habere licere promittas, item per te hare-
demq; tuū uim non fieri, coniunctionis uim
attendemus, infraq; latius hec attingentur.

SYLV A. Arborum alię fructifere sunt,
altæ cęduæ, altæ non cęduæ. Cęduas esse
hic apparet, quæ excisæ repullulant, siue ab
eodē stipite, siue ex stirpibus, ut salix, arūdo,

ornus, fraxinus, laurus, alnus, betulla, sambu-
cus, populus, æsculus, quercus, multæq; id
genus species, quod ita intelligendum est,
si in eum usum haberentur ut cederētur, siue
materię causā, seu lignorum: alioquin si in

meo^b te heredemq;
tuum,

CAIUS LIB. VII.
Lex XXX.

Sylua cędua est,
ut quidā putant,
quæ in hoc habetur

riam habet, quam nunq; cedere solitus sim,
sed subulcis locare: an sola arborum cupres-
sus non cędua erit, quia sola non repullulat:
quod Aret. & Picius senserunt, sed dubio pro-
cul, male. Inter hæc arborum genera non le-
uis differētia est, nam fructiferas fructuarius
non cedit, nisi uetustate consumptas: quod
si ui uentorū deiectæ sint, in usum suum, uel
uillæ, si aliunde nō habeat, accipere potest,
reliquum ei auferre extra agrum, ne solo offi-
ciant, permittiturq; ad dominum tamen per-
tinebit. Cęduis uero sicut paterfamilias cede-
bat uti, uel per frondatores ramos decutere
potest, pedamenta q; (sunt hi pali teretes ui-
tium sustinendarum causa) conficere, & etiā
alteri uendere. In non cęduis, id solum con-
ceditur, quod pro ipsius uinę usu necessariū
sit, dum fundus deterior ea causā non fiat, uel
arbores grandes non sint, huiusmodi enim
uoluptatis causā solum habentur, quam des-
cussa coma amitteret: harum & M. Varro
rei rusticæ lib. III. cap. IIII. meminit,
uideturq; grandes arbores intelligere, quæ
in sylua cędua relinquuntur, nec unā cum cę-
teris amputantur: possunt tamen etiam intel-
ligi grandes arbores, quæ decacuminationē,
quam Græci *ἐπικοπή* uocant, non ferunt: ut
picea, pinus, abies, palma, addunt aliqui cu-
pressum, & cedrū. Quid si grandē arborē in-
telligamus, quā Græci *ἀειρολόγιστος* uocāt,
uidelicet pregrandibus ramis, ordinatis, pari-
busq; numero, qualis fraxinus, sorbus, picea:
In cōductore emphiteotæq; aliud dicēdū est,
fructiferas em demortuas ut lucreti substitue-
re alias debet: qd etiā in nō cęduis opinor:
cęduas indistincte cedit, modo ex consue-
tudine regionis, uel patrisfam. locatoris, si
aliud actum non præsumatur, acceptor: non
minus enim quam fructuarij horum est ius.
Stirpibus

a l. cū manu
§. sylua de
cōtrahen.

b l. item. §. si
de usufruct.

c rep. §. si
q. 30.

d l. equis. §.
fructuari.

e l. agri.
f l. arboribus

g l. Proculus.
§. si.

h l. ex sylua.

i d. l. ex sylua.

k l. in frandē.

l. §. de iur.
fif.

m l. diuortio.
§. puto. sol.

n l. de acqui.
pos.

o l. de gl. leg.

p l. de gl. leg.

q l. de gl. leg.

STIRPIBUS. Sunt stirpes ferulae
seu uirgulta quæ de radicibus nascuntur, ea
& germina dicuntur, hinc & germinalis ar-
bor. Accursius quæ stirpes sunt pedamenta
esse arbitratur, contra M. Varronis & Colu-
mellæ ceterorūq;

antiquorum au-
toritatem.
STIPULA
illecta. Culmus
est cum spica non
collectus, sed in
metendo dereli-
ctus, quæ cū otū
adeft rustici dein-
de metūt: & qd di-
ci deiectæ, melius
quadraret relictæ
secundo casu, quā
uis & illud defen-
di possit. Sanē ex
lege ueteri, quæ in
Deuteronomio
habet, præceptū
est, ne stipulā ille-
ctam, oliuas relis-
ctas, racemosq; re-
manentes domi-
nus colligat, sed
aduena, pupillo,
& uidue pmittat, unde spicilegium racema-
tionemq; facere possint, quod præceptū etiā
in præsentia a plerisq; obseruatur. Aduerten-
dum tamen, ne non uacauerint hic legēdum
sit, sed occauerint: quod rustici primo messēs
faciāt, deinde occēt, fodiatq; uineas, quo ope-
tanq; magis necessario pfecto, racemationē
faciant: solere em post messēs occari uineas,
autor est Palladius lib. VII. & VIII.
INOVALIS. Græci *νεαγῆ* seu ut alij *νέομα*,
uocāt, & duplici significatiōe accipit, ut terra
sit quæ anno cessat, quod Paulus hic ait, itēq;
ager nūc primū colit ceptus, cum prius sylua
esset, uel alio modo incultus, atq; ita etiā Hie-
ronymus interpretatur. Addit Appianus
lib. I. decimā partē fructuū Reipublicæ so-
litā pendī pro uectigali eorū agrorū q; deserti
ad culturā redigerent, hincq; apparet inculta
loca in dubio præsumi Reipublicæ, nec fieri
occupatis qd & alij tradiderūt, sanē pscissā
dicit terra, quæ primū aratrū expta est gradio
ribus glebis relictis Catoni, Plinio, ceteris.
INTEGRA. Ut si quis uēdat terrā inte-
grā, intelligitur nondum a pecore depastam,
licet Accursius pascēdi uerbū hic p pingue
faciēdi, cōtra rationē sermonis, intellexerit,

GLANS. caduca quæ ex arbore cecidit.
Vnde interdictū de glande legenda cōpe-
tit. Sanē hæc expositio ex proprietate sermo-
nis nō est, quoniā caducus nō qui cecidit, sed
qui facile casurus est, ruina q; minatur, signi-
ficat, unde & pa-

quæ ex arbore cecidit.
Pascua sylua
est quæ pastui pecu-
dum destinata est.
VLP. LIB. VIII.
AD EDICT.
Lex XXXI.

Pratū est in quo
ad fructum per-
cipiendum falce dū-
taxat opus est, ex eo
dictum, quod para-
tum sit ad fructum
capiendum.
PAVL. LIB. XXIII.
Lex XXXII.

Minus solutū in-
telligitur & si
nihil esset solutum.

nus, ad fructuū perceptionē, uel ut Varro, ad
cōstitutionē: modico enim opere pratum fit,
ut quod nec aratro, nec annua semente indi-
geat. Et hinc probat, legatis pratis etiā incul-
ta contineri, unde tamē aliquid fœni testator
colligeret, secus si i eis pecuascere tātūmodo
solebat, nam ea non prata, sed pascua dicen-
tur: quæ si ad pagum aliquem in uniuersum
pertineant, uulgo uicanalia appellant: Vi-
cani enim rustici sunt. Sed an prati appella-
tione arbores quæ in eo sunt contineantur:
ut in eis damnum inferens ea poena afficia-
tur, quam lex municipij in eos constituit, qui
in prato damnum fecerint: Et quibusdam ui-
detur, tanq; arbores pars fundi sint. Sed ego
ratione legis considerandam arbitror: ex ui
enim uerborum nō uidetur qui arbores in-
ciderit, damnum prato fecisse.

MINVS. In sermone Latino hæc di-
ctio quandoq; uim comparatiui non
habet, unde quod nō recepi, recte dixero mi-
nus recepi, & minus tribuere uidetur, qui b
nihil tribuit, qd & infra uidebimus. Et hinc
argumentum colligitur, si in transactione an-
nuos ciuiliū annonarum reditus tibi con-
cesserim, addita lege ut si plus uel minus
exigere

ries caducus.

PASCUA
sylua. In quam ius
est pascendi cau-
sa pecora mittere.
Sed finge depren-
disse me pecora
uicini i agro meo,
quo iure mihi p-
uifum est: & lege
agliā agendū est,
nō aut iure pigno-
ris pecus retinen-
dū, nisi illud diu
aluerim, cum do-
minū ignorarem:
uideat enim, quia
in rei utilitatē ali-
mēta uersa sunt,
eorū ratione reti-
neri pecus posse.

l. qntus ad l.
agril.

l. hoc aplius.

§. de his de
dam. inf.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

l. si nō. §. cē
tū. s. com.

exigeretur tuo periculo esset, quamuis nihil exigatur, me non teneri. Verum est enim te minus exigere, si nihil exigit: id tamen ex proprietate sermonis non est, sed ex interpretatione. Vnde si aliam mentē contrahentium fuisse presu-

PALAM. Palam quid fieri varijs modis accipitur: palam nuncupatus heres di-

citur, si testes exaudierint: palam quæstum facit mulier, quæ passim, & sine delectu stuprari se sinat: palam spurio reliquisse videtur, qui apertis uerbis usus, nec hæredis si dem tacite sequutus est: palam quoque rem esse dicimus, de qua constat. Hic tractatus solet quadrupliciter accipi, aut enim res evidens est, quod uulgo notorium dicimus, aut simpliciter manifesta, aut liquida, aut tantummodo clara. Notorium est, quod omnibus constare potest, & colore nullo offuscat, nec probatione indiget, ut palatium in urbe esse: idem de re quam per inspectionem iudex deprændit, ut cum quis accusatur occidisse Seium, & Seius uiuus exhibetur, & talis allegatio quandocumque fieri potest: unde etiã si in causa conclusum sit, debent iudices acce-

dere in rem presentem, huiusmodi enim probatio præualeat omnibus, imò hac ex causa res iudicata nullius momenti erit: res enim iudicata quamuis hac in specie contineatur, & quod ex ea constat, sit euidentissimum, id tamen non uere, sed præsumptione legis est, quam præsumptionem notoriæ huic ueritati cedere æquissimum est. Manifestum est quod allegari probarique oportet, ut Titium coram populo occisum, Seium publice sceleris reprobum exercere, atque id genus multa, quæ pontificij iuris interpretes notoria quoque dici contendunt: qua in re ego non multum operæ posuerim, qui sciam uerborum hanc differentiam plerumque confundi, de re ipsa igitur non de uerbis disputandum est. Ego hac in specie id contineri arbitror, quod probabili aliqua excusatione obtegi potest, quod regulariter in his rebus proccedit, quæ facti permanentis non sunt, & ideo sententia aduersus huiusmodi perspicuitatem lata ipso iure ualeret, prouocandi quoque remedium solum superesset. Liquidum dicitur id, quod iudici ex actis liquet, id enim proprie manifestum dici non potest, tamen si

e l. ciues. C. de appel.
f Card. c. uel. fra. 7. q. 31. q.

VLP. LIB. XXI.
AD EDICT.
Lex XXXIII.

Palam est coram pluribus,

PAVL. LIB. XXIII.
Lex XXXIII.

Actionis uerbo actiã persequutio continetur.

ciunt liquidam, sed ipsi iudici tantum, indeque aliqui effectus iuris oriuntur. Quapropter si filius uel uxor contra patrem uel maritum agant, hi quoque negent filium uxorem uel esse, sufficient huiusmodi testimonia, etiam ante publicationem, ut iudex decernat eis interim alimenta deberi, itemque expensas litis. Id enim est liquidum, quod sine morosa difficultate iudici probatur: & ideo si constitutum sit, causas inter agnatos compromitti, non intelligitur de his quæ hoc modo liquent. Clarum generaliter accipi potest, ut superscriptos casus comprehendat, sed inter ipsas partes id clarum fuisse iudex arbitrabitur, quod inter eas gestum ex instrumento uiderit, quod interim non modicæ utilitatis est. Sed & quoties sola admonitio sufficit ne quis dolo denuntiare uideatur, ex instrumenti extra iudicium ostensione, res palam facta existimatur. Sed cum omnino in iudicijs expectanda sit sententia, quæ rem iudicatam inducat, quorsum attinet tam scrupulose perquirere, an res manifesta, clara, liquida uel sit? Verum his ego respondeo, in eo uersari utilitatem, quod in euidenti & manifesto lata sententia præsumatur, retro quoque rem fuisse euidentem, & manifestam, quod in alijs casibus non ita est. Sed hæc hæc tenus. Illud non prætereundum, differentiam esse quid palam factum dicatur, an publice: quandoquid palam fieri dicitur, quod coram pluribus, puta duobus sit, at publice quod coram populo. Inde si testis asseruit publice ita affirmari in urbe, perinde erit, ac si exstare publicam famam dixisset, quod quidam responderunt, licet alij hac in re controuertant.

ACTIONIS VERBO. a Persequutio est imploratio officij iudicis, quod nobile uulgo appellant, estque extraordinarium remedium, sicut enim actiones aduersus eos qui ex facto suo uel alia iusta obligatione

fessionis error non adducatur, censetur res liquida. Sed & acta ipsa rem faciunt iudici liquidam, sic & attestatiões: hæc autem non simpliciter re facta

c. si. de coh. d.

b c. significat uerit. d. i. i.

c. ex parte de accus.

k l. post. de trans.

Bar. l. i. q. de op. no. num.

Bar. d. l. i. q. xj.

n Fed. c. s.

o Saly. l. ex q. de. C. de acc. pen. char.

gatione tenentur, competunt, ita persequutio nes aduersus eos dantur, qui sola æquitate, & quod dicitur de bono & æquo, sunt obnoxij, quare harum actionum instar habent persequutiões: & ubi de stricto iure nulla actio datur, ex æquitate officium iudicis imploramus.

Restituere autem intelligit, qui si mul & re & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicij accessit tempore res ei reddita fuisset, item & usucapionis causam, uel fructus.

IDEM LIB. XIII.
Lex XXXV.

Restituere autem intelligit, qui si mul & re & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicij accessit tempore res ei reddita fuisset, item & usucapionis cau-

ham, uel fructus. VLP. LIB. XXII.
Lex XXXVI.

Restituere autem intelligit, qui si mul & re & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim ante litis contestationem restitueret: unde si ideo actor non usucapit, quia eo tempore res sibi restituta non sit, reus quanti ea res erit restituatur.

IUDICIUM accepti, id est, litis contestatæ, tunc enim iudex iuris dicendi potestatem accipit, cum ante diffinitiuæ condemnationi nemo possit, solebant autem tunc partes quibusdam uerbis solennibus uti, quibus de eo negotio iudicandi potestatem faciebant, ut ex M. Varrone lib. v. de lingua latina collegi potest. Sanè quod hic dicitur, procedit in his casibus, in quibus a tempore lit. contest. fructus restituendi sunt, quod in obligationibus dandi regulare est: in eo autem qui tradere tenetur aliud est, quippe is a tempore moræ fructus perceptos restituere debet. Sed quid in usurario? & lucrum seu fructus quos sola industria sua acquirat nunquam restituere debet, quales sunt, si qui ex ipsa pecunia licite perueniunt, ceteros restituere tenetur, damnumque omne

k l. uideamus de usur.

illi rescire, cui foenora extorsit, atque ita etiam Theologi sentiunt.

LITEM post contestationem solam dici, causam uero etiam ante, Doctores ferè crediderunt: quod ipse non negauerim, quoties subiecta argumēti ratio hoc fert, ut pro instantia causæ lis accipiat: alioquin pro priè etiã ante iudicium acceptum item esse iuriscō-

LITEM nomen, actio nē significat, siue in re siue i personā sit.

VERBUM oportere, non ad facultatē iudicis pertinet, quando adhuc contestata non erat, nihilominus item fuisse. Eandem sententiam etiam Corn. Fronto. probat: Dum lis, inquit, nascitur, pertinacia efficit controuersiam. Idemque de controuersia Fortunatianus scribit, uideturque etiam extra iudicium item dici, quod & Nonius Marcellus ferè sentit, nec alij dissentiunt. Hinc illa inscriptio, Hei uxor etiam mortua litigat: Et quod in lite est, ipse etiam in quæstionis uerbo esse dixerim, quamuis Barto. cum quæstionis uerbum in lege reperitur post litem contestatam solummodo accipi senserit, quod non probo: nam & dubium non est, etiam ante lit. contesta. causam dici, ut eiusdem ferè significationis has esse dictiones credere pronius sit.

VERBUM OPORTERE. Solennia uerba actionum iure ueteri erant, aio te mihi dare oportere: quorum uerborum Valerius Probus in opusculo de notis antiquis meminit. Pone ergo me in libello dixisse, te mihi decem dare oportere, quomodo hæc uerba accipiemus? Et Iurisconsultus ait, tametsi uere mihi ea debeantur, licere tamen iudici uel pluris uel minoris condemnare. Hincque apparet eousque arbitrium iudicis protendi, ut ab eo quod uere debetur recedere possit, & ex causa condemnationis uel augere uel minuire. Augget in arbitrarijs, uel in his quæ ex inficiatione duplantur, quod & expensarum, uel eius quod interest ratione fieri potest. Minuit si totius summæ actor capax non est, uel si

l Anc. reg. peccatū. i. o.

m l. causas. C. de trans.

n l. post. C. de pac.

o Abb. c. ex parte. extra co.

p l. si tibi. C. de lib. ca.

q l. amplius. re rat. ha.

r c. de causis de off. del.

a l. j. de in lit. iur.

b Inst. d. poen. tem. lit.

c l. terminato. C. de fr. & lit. exp.

uel si pars aliqua post iudicium cepit non deberi: minuit & in executione: cum reus non nisi quatenus facere potest conuenitur: & hæc exempli causa satis sint, alioquin generaliter licitum est iudici, ex causa legis dispositionem inter

pretationem mutare: quapropter quamuis lex simpliciter uel in interrogationibus responderi potest: etiam diffinitum respondendum admittit: & quamuis certa poena noxijs statuta sit, illi tamen eam minuere uel etiam augere per mittitur. Quod & in dilationibus à lege concessis obseruamus: ei enim qui pro tribunali cognoscit eas, proro-

gandi coarctandique ius non denegatur, quia ratione & à uoluntate testatoris recedere ex iusta causa concessum est. Quid enim si fas uore pupilli hæredis prohibuit testator diuisionem fieri, appareatque id in euidens eius damnum reflecti. Potestque quandoque plus iudicis ipsius quam testatoris iussus: nam & tutori, quo minus repertorium facere teneatur, testator remittere non potest, iudex potest, ut si uideat pupilli interesse ne patrimonij sui secreta aperiantur. Planè quoties huiusmodi facultate iudex utitur, existimationi eius consultius erit, si non nisi expressa causa id agat, curetque ut in actis eius ueritas appareat. Accursius in huius legis interpretatione neque cælum, quod dicitur, neque terram attigit.

OSTENTVM. a Ostentum Corn. Fronto ait, quod præter consuetudinem offertur, ut puta si uideatur terra ardere, uel cælum. Portentum, quod porro & diutius tendit, futurumque postmodum aliquid significat. Monstrum, quod contra naturam est, ut Minotaurus. Prodigium, quod mores faciunt per quod detrimentum expectatur: id enim est prodigere. Sed Festus quod futurum prædicat per literarum immutationem prodigium dici arbitrat: alij quod porro sit adigendum, quod Nonius Marcel. sentit, qui & alias differentias refert. Sed antiquos indifferenter his uerbis usos

net, quod potest uel pluris uel minoris condemnare, sed ad ueritatem refertur.

VLP. LIB. XXV. Lex XXXVIII. Stentum labeo diffinit, omne contra naturam cuiusque reigenitum factumque. Duo genera sunt ostentorum, unum, quoties quid

contra naturam nascitur, tribus manibus forte, aut pedibus, aut qua alia parte corporis que naturæ contraria est: alterum, cum quid prodigiosum uidetur, quod Græci φάσμα uocant.

PAVL. LIB. LII. Lex XXXIX. Subsignatum dicitur, quod ab aliis

uerisimilius est.

d. QVOD Græci uocant φάσμα. Ab aparendo nomen sumpsit, Ciceroni spectrū dicitur, nos etiam miraculum appellamus, ut si appareat uir humana forma augustior, qui deinde euanescat. In hanc significationem mentio est etiam Hesiodoto. Habent & Græci εὐμήτης, quam interpret Aristophanis ait uarijs formis sub meridiem apparere, & calamitosus ab Hecate immittitur solitam. Hoc & demonium meridianum in psalms appellatur. Sunt enim huiusmodi modi cacodæmonum ferè aëreorumque spirituum opera, quorum uirtute etiam magis plurimum possunt: ut minime consequens sit aliquem sanctitate uitæ præcelluisse, quod miracula fecerit. Aduersus ea præsentissimum alexipharmacum est, inuocatio nominis IESU, qua dere diligenter differuit Capnion lib. de philosophia Pythagorica ultimo. C. Cassius apud Plutarchum in uita M. Brutij, ex Epicuri sententia, nullos esse dæmonas disputat, nec huiusmodi spectra uere apparere, sed nobis ita quandoque uideri, idque ex imaginibus quas falsò mens concipit. Cui opinioni & Lucianus accedit, ædito hac de re dialogo, qui φιλοσόφους ἡ ἀπιστοῦς inscribitur. Sed Christianis auribus hæc sententia impia est, & id mali genus Galenus de affectu locorum notitia libro tertio φωντασμάτων uocat, quam diffinit esse intellectus corruptionem: quo morbo Athenis laborauit Thrasylus, qui cum ad sanitatem redactus esset: Pol me occidistis amici, non sanastis ait, ut est apud Horatium.

SUBSIGNATVM. Subsignare est signum suum, quod & sigillum dicitur, subscire. Ea sigilli impressio auctoritatem scripturæ confirmat, receptumque est literis iudicis solito eius sigillo munitis, plenam fidem adhiberi, si de his attestatur que ad eius officium pertinent, & ab arbitrio suo pendunt: quod si etiam testium subscriptio accesserit, tunc generaliter iustam probationem facere. Subsignare quoque simpliciter est subscribere:

subscribere: nam & scriptura signum est, unde scribentis persona indicatur. Quoniam uero qui chirographo alicui subscribit uel sub signat, se obligat, non secus ac si totum chirographum scripserit, receptum est, ut id uerbum etiam pro eo capiatur quod est obligare. Subsignabant & olim responsa sua iurisconsulti, quod & hodie ferè obseruatur, reddere enim testimoniū uidentur quid iuris in proposita questione sit.

¶ BONA. Fin ge Titium mihi tertiam partem bonorum suorum donasse, deinde decessisse, & in eius hæreditatem quædringenta esse: deducetur primo æs alienum, quod forte centum est, & ex trecentis quæ superant tertia pars mihi præstanda erit: ante enim quam bonorum computatio fiat, æs alienum deducendum est. Quia ratione si uxori quis usufructum bonorum legauerit, poterit hæres eatenus de rebus hæreditarijs uendere, quatenus creditoribus satisfaciatur, & in his quæ supererunt mulier usufructum habebit, quod etiam in legatarijs, ut illis satisfiat, procedere uerius est, nisi antea sint legata, huiusmodi enim de rebus satisfaciendum est: & hæc cum inueteratum hæres fecit, alioquin solus citra diminutionem ullam usufructus, insolidum tenebitur.

¶ ATTESTARI. Dubium non est protestationem etiam absente parte fieri posse, ut cum quis denuntiat præscriptionis interruptionis causa: uel cum pater receptis à filio, qui mutuum ipsius nomine contraxerat, literis, se non consentire protestatur. Sed dubitabit aliquis, cur magis attestari dicatur qui absenti, quam qui presenti denuntiat: an quod uidentur antiqui hoc uerbo uti, cum quis denuntiat, & ea de re testes rogat, eisque imam aurem (quod ibi memorat locus est, ut Plinius ait) uellit, sic Horatius licet attestari: ego uero oppono auriculam rapit in ius. Sic Plautus in Curcul. & in Perfa accepit. Quia ratione deinde receptum est, ut cum absenti denuntiamus, proprie dicamur attestari: quia denuntiatio per scripturam fit, in qua necessario testes non nisi rogati intersunt: quod in presentem, quem uiua uoce admonemus, necessariū

quo subscriptum est: nam ueteres subscriptionis uerbo pro scriptione uti solebant. ¶ Bona intelliguntur cuiusque, quæ deducto ære alieno supersunt. ¶ Attestari est ab-

sententi denuntiare, ¶ Incertus possessor est quem ignoramus.

VLP. LIB. VI. Lex XL. Detestatio est de nuntiatio facta cum testatione,

dicitur, cum ignoramus eum possidere: & cum possidere facti sit, huiusmodi ignorantia est probabilis. Respectu autem sui ipsius nemo omnino incertus est possessor, cum incertam (ratione loci simulque quotæ portionis) re nemo possessionis causa acquirere possit: quod si huiusmodi incertitudo declaratur, aliud est: ut cum lex possessorem nem transferat, ea enim de his, quæ per rerum naturam esse possunt, nunquam dubia est. Idem cum ambiguitas sublata est, quod fit per relationem ad aliquod instrumentum, uel per euentum: ut si constituas te meo nomine etiam bona futura possidere, eis enim acquisitis incipis possidere: tunc quippe quale quantumque sit quod possides certum est. Sed & quod mihi per seruum uel filium ex peculio quaeritur, quamuis incertus sim, possidet tamen, & hæc in possessione: nam in contractibus dubium non est, posse generaliter deduci, omne ius quod tali in loco habeo, sicut & incertam partem in iudicijs uniuersalibus uendicare non prohibeor.

DETESTATIO. Protestationem qui dam diffiniuerunt, clamoram esse testationem, quæ ob testantis ipsius cautionem inuenta sit. Sed hanc finitionem plerique recte reprobauerunt, cum etiam citra clamorem, & in occulto quoque, protestatio fieri possit, uel coram testibus, uel scriptura, quæ non nisi improprie clamare existimatur. Adde quod & quandoque protestatio in alterius quam in protestantis cautionem inducitur, ut cum pro alio protestamur, quod quibusdam casibus permissum est: uel cum utilitatis publicæ causa denuntiamus. Quare Barto, hoc in responso ueriores diffinitiones in nem res

13

non est: nam tunc uel fortuito repertos, minimeque rogatos testes sufficere nostri iuriscōsulti existimarunt, ueteres enim testes uidentur pro rogatis accipere. Virgi. diuos quamquam nil testibus illis profeci, id est inuocatis & rogatis. In alijs codicibus, de testari, scriptum est: atque ita etiam Barto. alicubi legitur: uidetur enim utrumque uerbum eiusdem significationis esse, de qua re infra diffusius disseram.

¶ INCERTVS. Possessor ille nobis incertus esse

do declaratur, aliud est: ut cum lex possessorem nem transferat, ea enim de his, quæ per rerum naturam esse possunt, nunquam dubia est. Idem cum ambiguitas sublata est, quod fit per relationem ad aliquod instrumentum, uel per euentum: ut si constituas te meo nomine etiam bona futura possidere, eis enim acquisitis incipis possidere: tunc quippe quale quantumque sit quod possides certum est. Sed & quod mihi per seruum uel filium ex peculio quaeritur, quamuis incertus sim, possidet tamen, & hæc in possessione: nam in contractibus dubium non est, posse generaliter deduci, omne ius quod tali in loco habeo, sicut & incertam partem in iudicijs uniuersalibus uendicare non prohibeor.

DETESTATIO. Protestationem qui dam diffiniuerunt, clamoram esse testationem, quæ ob testantis ipsius cautionem inuenta sit. Sed hanc finitionem plerique recte reprobauerunt, cum etiam citra clamorem, & in occulto quoque, protestatio fieri possit, uel coram testibus, uel scriptura, quæ non nisi improprie clamare existimatur. Adde quod & quandoque protestatio in alterius quam in protestantis cautionem inducitur, ut cum pro alio protestamur, quod quibusdam casibus permissum est: uel cum utilitatis publicæ causa denuntiamus. Quare Barto, hoc in responso ueriores diffinitiones in nem res

13

non est: nam tunc uel fortuito repertos, minimeque rogatos testes sufficere nostri iuriscōsulti existimarunt, ueteres enim testes uidentur pro rogatis accipere. Virgi. diuos quamquam nil testibus illis profeci, id est inuocatis & rogatis. In alijs codicibus, de testari, scriptum est: atque ita etiam Barto. alicubi legitur: uidetur enim utrumque uerbum eiusdem significationis esse, de qua re infra diffusius disseram.

¶ INCERTVS. Possessor ille nobis incertus esse

do declaratur, aliud est: ut cum lex possessorem nem transferat, ea enim de his, quæ per rerum naturam esse possunt, nunquam dubia est. Idem cum ambiguitas sublata est, quod fit per relationem ad aliquod instrumentum, uel per euentum: ut si constituas te meo nomine etiam bona futura possidere, eis enim acquisitis incipis possidere: tunc quippe quale quantumque sit quod possides certum est. Sed & quod mihi per seruum uel filium ex peculio quaeritur, quamuis incertus sim, possidet tamen, & hæc in possessione: nam in contractibus dubium non est, posse generaliter deduci, omne ius quod tali in loco habeo, sicut & incertam partem in iudicijs uniuersalibus uendicare non prohibeor.

DETESTATIO. Protestationem qui dam diffiniuerunt, clamoram esse testationem, quæ ob testantis ipsius cautionem inuenta sit. Sed hanc finitionem plerique recte reprobauerunt, cum etiam citra clamorem, & in occulto quoque, protestatio fieri possit, uel coram testibus, uel scriptura, quæ non nisi improprie clamare existimatur. Adde quod & quandoque protestatio in alterius quam in protestantis cautionem inducitur, ut cum pro alio protestamur, quod quibusdam casibus permissum est: uel cum utilitatis publicæ causa denuntiamus. Quare Barto, hoc in responso ueriores diffinitiones in nem res

13

non est: nam tunc uel fortuito repertos, minimeque rogatos testes sufficere nostri iuriscōsulti existimarunt, ueteres enim testes uidentur pro rogatis accipere. Virgi. diuos quamquam nil testibus illis profeci, id est inuocatis & rogatis. In alijs codicibus, de testari, scriptum est: atque ita etiam Barto. alicubi legitur: uidetur enim utrumque uerbum eiusdem significationis esse, de qua re infra diffusius disseram.

¶ INCERTVS. Possessor ille nobis incertus esse

nem referri existimauit, declarauitque denuntiationem dici, ut ab ultimis uoluntatibus, itemque contractibus differat, testationem requiri ut ostendatur & in scriptis & absque scriptura fieri posse. Sed uix est ut hoc ego approbare possim, cum denuntiatio sit specialius nomen, & angustius protestatione, eam enim solum significat, quae alteri nuntiatur. Quod & etymologia satis indicat. Sed & testationem ad testes non referendam arbitror, cum de substantia protestationis non sint testes, neque scriptura; sed probationis causam solum respiciant: nam & in libro rationum quandoque fit protestatio, nec ulli testes necessarii sunt. Merito igitur nec Bartoli sententiam ipse sequor. Vide turque commodius sic diffiniri: Protestatio est animi nostri declaratio, iuris acquirendi, uel conseruandi, uel damni depellendi causa facta. Huius duplicem esse speciem uerius est, alteram quae ex animo protestantis principaliter pendet, alteram quae factum eius cui protestamur respicit. Illa declaratoria, conseruatoria, certificatoriaque dicitur: haec incitatoria, prohibitoria, inhibitoriaue: illa a testatione nomina accepit, haec a nuntiatione. Et prima illius uariae sunt appellationes, quae tamen aliquam inuicem differentiam continent. Et in primis testatio nomen est generale, quoquo modo animi sui sententiam quis declarat. Specialiter uero eo nomine dicitur, quae coram testibus facta est. Vnde & testato conuenire, testato admonere dicimus. Addit Bartolus, idem esse cum scripturam adhibemus, quoniam in ea testes rogandi sunt. Detestatio est quae ad absentem mittitur, ut hic & supra apparet, idque praepositio de ostendit, cuius natura est augere, efficaciorisque actum demonstrare. Quod & in uerbo deprecor A. Gellius lib. vi. capi. xvi. declarat. Tunc enim non solum sententiam suam quis simpliciter ostendit, sed scriptura etiam conuocatis testibus declarat. Contestatio est proprie plurius, ut in iudicijs, cum actor quid mentis suae sit, petendo explicat, contra reus negando diffinitur, unde & litis contestatio dicta. Idem & in exceptionibus, praescriptionibusue. Sed & quando quis de dolo uel metu coram amicis protestatur, idque clam metu concussoris contestari dicitur. Attestatio uidetur esse, quae praesenti fit, declarandi animi causa. Quod supra ex Plauto Horatioque docuimus: quamuis ex uulgatis codicibus ibi attestari de absente accipi uideatur: Sed uerior est lectio

detestari. Protestatio est, quae declarat quo animo aliquid facturi sumus, praepositio enim pro anticipationem temporis arguit. Secundae speciei quae a nuntiatione nomen sumit, uaria quoque sunt nomina: & in primis nuntiatio ipsa, quae in edicto Praetoris de operis noui nuntiatione prohibitionem significat, in lege Iulia de annonae, qua mulierum nuntiatio admittitur, accusationem. Erant & nuntiationes, quas publice constituti Irenarchae praesidibus faciebant, de delictis quae ubique fierent, haec & notoria latine dicuntur: iure habetque lex, ut hi notorijs suis assistant, & quae detulerunt ita esse probent. Quod & in Curiosis recipiendum est, sunt Curiosi qui in curia Principum uel Magistratum commissa delicta denuntiant. Est & denuntiatio quae ad alium mittitur, & maxime incitatoriam continet: ut cum aliquem admono ut ab emptione desistat, ut defendendae causae adsit, ut a matrimonio causa legis Iuliae exercendae absteineat. Fit & testibus, ut in iudicium causa perhibendi testimonij ueniant, cum aliqui sponte se offerentes suspicionem non careant. Quae prohibitoria erat obnuntiatio proprie dicebatur. Vnde obnuntiare consilio Cicero in oratione quam in senatu post reditum habuit. Item obnuntiatio Augurum, cum aliquid fieri prohibebant, quoniam auspicia non addixissent. Cicero Philipp. ii. Nos enim (inquit) nuntiationem solum habemus, Consules & reliqui Magistratus etiam inspectio nem. Rursus, Ementitus es auspicia, obstrinxisti populum Romanum religione, Augur Auguri, Consul Consuli obnuntias. Est & renuntiatio, cum quis ius suum repudiat, unde & renuntiare hospitium ueteres dixere: sumitur & quandoque pro relatione quam Architecti re inspecta iudicibus faciunt. Renuntiantur & suffragia, cum refertur & proclamatur quem suffragia designarint. Sic & Magistratus renuntiarum quandoque legimus. Et haec quidem, quod ad protestationis nomen attinet, sufficiant: nunc de eius effectu aliquid attingendum. Et hic triplex est distinctio. Aut enim protestatio in his facta est, quae a iure dependent, aut in his, quae a potestate nostra tantum, aut in his quae a nobis, itemque ab alterius facto uires sumunt. In prima specie pro regula traditum est, protestationem in his quae a legis dispositione pendent nihil operari:

rari: quapropter si mater alat filium: protestetur se animo alimenta ab ipso repetendi id facere, non tamen his casibus repetere poterit, quibus uel ipsa ad id tenebatur, uel maritus. Sic sacra aedacula constituta, aedibus designato, frustra protestamur, nolle nos ius aliquod episcopo in ea esse: nec enim potest quisque facere, ne in actionibus suis leges locum habeant. Et cum lex iure publico aliquid disponit, cuiusquam uoluntate non inspecta, frustra ille protestatur. Quapropter si plures arbitri in sententia sua expresserint, ne in maiore summa minor insit, cum id a lege pendeat, praedictio huiusmodi nullius erit momenti: & qui dicit se litem contestari animo non contestandi, litem contestatus intelligitur: huiusmodi enim actus a iuris dispositione dependent, & cum alio aguntur, qui postquam eum contestari accipit de eius animo nullam ulterius curam gerere debet. Sicut & cum quis alteri, saluo (inquit) honore tuo mentiris: uerbum enim ipsum iniuriam irrogat, quam honoris illa seruatio non extinguit. Quod & in ea specie proditum est cum quis tædet me, inquit, falsi damnatum te esse, protestatio dolentis animi nullius effectus est. Idem cum quis aduersus testes allegat, falsos eos, scelestos, facinorososque esse, protestaturque id se non animo iniuriam illis faciendi, sed causam suam defendendi dicere, poterit nihilominus Lege Cornelia de iniurijs conueniri. Sed & Canonici collegam sibi adoptantes, si protestentur ne ei ius sit redditus aliquos praebendam accipere, nihil tali praedictione agunt: quia lex ei qui canonicus sit, dari ea omnia iubet. Huc pertinet etiam cum in his protestamur, in quibus nulla nobis de iure est potestas, sed de facto tantum, ut in delictis, nihil enim tali testatione agimus: ut cum quis uulnerat, praefatus animum sibi occidendi non esse, secuto homicidio, nihil ea praedictione iuuabitur, non enim in manu sua est certus ictus dirigere, & qui non nisi ex praescripto laedant. Sed & cum quid ex dispositione legis itemque factum alterius pendet idem est, ut cum emphiteota in consilio domino alienat, saluo domini consensu, uolente enim domino ex Iustitiani constitutione a iure suo cadit, nec protestatione huiusmodi adiuuatur, si tamen ea dispositio legis in priuatum fauorem alicuius introducta sit, eo consentiente ualebit protestatio, idque in pacti conuentu uiu. Quapropter patronus qui sacram aedem constituit, ex episcopi autoritate id facere potest, ut instituendi sacerdotis ius non ad episcopos

pum, sed ad alium praesulem pertineat. Et hinc inferitur, cum cauidici actionem adunt saluo addendi uel minuendi iure, frustra his uerbis uti, cum addere uel diminuerere propositione intentioni, non nisi ex legis praescripto possimus. Quod & responsum est, cum in instrumenta in actis exhibent, in his tantum quae sibi utilia sint, poterit enim iudex religionem suam etiam aduersus producentem ex his instruere: idque uerius arbitror, cum si des instrumenti separari nequeat. In secunda specie, cum omnino a uoluntate nostra protestatio pendet, regula est, ualere protestationem, animumque declarari, nec referre praesenti fiat an absenti, in scriptis an id minus, cum causa an sine, sufficit enim, ut ille inquit, pro ratione uoluntas: quapropter traditum est lapso triennio, posse dominum aduersus emphyteotam, qui non soluit, protestari, declarareque uoluntatis suae esse ut a memoracionibus is cadat, quamuis absens sit. Sed & cum quis in causa, qua solenniter libellus offerendus erat, se intentionem suam in formam qualisqualis petitionis offerre dixisset, respondit Anch. "protestationi huic standum, adeo ut potius perperam egisse uideri debeat, id enim a sola actoris uoluntate pendebat: si tamen quisque ex huiusmodi protestatione grauaretur, is certior fieri deberet: nec enim aequitas patitur, ignorantem aliquem captari, quod in tertia specie latius explicaturus sum. Is ergo qui admonitus erit, non poterit ignorantiae praetextu se excusare, & his casibus quibus scientia & patientia consensum inducit, nisi aduersatus fuerit, consensisse censetur: per huiusmodi quoque notationem in mala fide constitueretur, unde remtanquam furtiuam usucapere non poterit, & uice uersa, qui dominum admonuerit, non poterit censeretur clam possedisse. In eo etiam am ea iuris regula obseruabitur, Eum qui certus est, amplius certorem facere non oportet. Sed & protestans ipse, si cum cuius interest admonuerit, uel eius familiam, infimulari non poterit, clam uoluisse quicquam facere. Hincque apparet, hac in specie comendi qualemque protestationem, siue animum nostrum declarat, siue iuris nostri alieni conseruandi causa facta sit, dum a sola uoluntate nostra id pendeat: cuius rei plurimis casibus accipi exemplum potest, ut cum creditori solutionis causa debitor fundum pignoratim dat, isque protestatur, uelle priora iura sibi salua esse: uel cum quis forem in praesentiarum recipit saluo sibi iure usuras, uel poenam, huiusmodiue accessiones

u Bart. l. si de petendi^u: uel cum recepta ab aliquo ex plus
eo quod cer. ribus reis debendi parte, protestatur creditor
x l. si credito= ius solidi sibi saluum esse debere^x: uel cum im
ri. C. de pac. munis aliquis onera subit, protestatus absq;
y l. j. C. de his immunitatis suae prauidicio se id facere^y: uel
qui spon. cum emphyteota alienat, saluo domini con
sensu, isq; deinde consenserit^z. Sed & cum
z l. j. C. de fin. testator fundum legat, saluo iure coloni, ua
dis patri. let protestatio^a: sicut & sententia qua iudex
a l. si q; leg. au. expensarum uel fructuum taxationem sibi
rit. de leg. j. reseruat, uel in possessionem ex decreto suo
b l. terminato. mittit, saluo iure legitimi possessoris^b: uel de
C. de fruc. l. bitorem certa pecunia condemnat, saluo si
ille. §. j. ad intra decem dies illud uel illud fecerit^c: quod
Treb. & in concessionibus principum receptum
c Spec. tit. de est, cum saluo inquirunt iure alieno, & si qua
sent. §. spe. similia. Sed hic ambigua suboritur quae
cies. stio, an per contrarium factum ea protestatio
tollatur: & Barto. si incontinenti subsequa
tur, non tolli existimauit, si ex interuallo se
cus^d: Verum hac in re altius consideran
d l. per retentio. dum est, uidemus enim quae in praefationi
ne. C. de usu. bus dicuntur, in ipso contractu censerit repe
e l. titia. §. j. titat: uidemus item ea quae tractata sunt, si in
de uerb. ob. contractu omittantur, per errorem omitta
cenferi^f: & errorem in principali, etiam in
f l. ita stipula. consequentibus existimari^g: Videmus rur
eo. titu. sus ex praecedentibus dictis, intentionem cu
g l. si me. §. iusque aliquid facientis declarari^h, etiam si
j. de cod. id. extra illum actum, & ex interuallo dixeritⁱ.
h l. si scr. plur. Ad haec, iuris regula est, Cuiusque uolum
§. si de le. j. tatem mutata non cenferi: quae procedit
i Bal. l. precib. etiam si diutinum tempus lapsum sit^k: quae
bus. col. ij. C. de impu. propter concludendum, protestationem etia
k l. sancimus. am ad contrarium actum, qui ex interuallo
C. de testa. interuenerit, trahendam: cum & lex protesta
tionem in testamento factam, etiam in codicillis
l l. si q; in pri. obseruari mandet^l: solentq; codicilli
ci. de leg. iij. etiam longo tempore post tabulas testamen
ti confici. Vnde & generalis est conclusio,
Solere codicillos, quocumq; tempore factos,
m l. talis. in fi. secundum expressam in testamento mentem
de leg. j. declarari^m. Obseruabitur autem id tum
n l. si ita stipu. certius, cum protestationis uerba generalis
ij. de fideiu. ter concepta, & futurum respiciuntⁿ: idem si
ex natura rei talis protestantis mens argue
o d. l. nescien= retur, ut cum quis protestatur, nolle se ali
nius. menta donare, cum enim eorum praestatio
p Bar. l. pe. ff. tractum habeat, etiam protestatio in futurum
de condi. ob. protendetur^o. Idem si semper eadem ratio
tur. cau. & causa subest, ut in eo qui se religionibus,
q glo. c. ad id. metu initiari professus est, uel qui metu Ty
de sponf. ranni soluit, uel matrimonium contrahit^q,
r Bar. l. no so= & si qua similia. Idem si natura contractus
tu. §. si man. id suadeat, ut in mandato quod non solet
dato. de in= protinus per procuratorem expediri^r. Vnde
iur.

de si Titio mandaueris, ut hominem occidat,
etiam si post aliquod tempus fecerit, manda
ti criminis reus eris. Tamen si dici possit id
iccirco esse, quia factum subsequens, prote
stationi non solum non aduersatur, sed con
cordat, eiusque executionem respicit^s. Qua
ratione etiam traditum est, si in uenditio
ne excepta sit seruitus, & deinde ex inter
uallo re tradita, stipulatio nulla seruitutis
intercesserit, iure agi ad seruitutem posse^t,
traditio enim executionem contractus re
spicit: quamuis sint qui ideo agi posse exis
timant, quia uenditori ex protestatione iam
ius quaesitum erat^u. A praedicta conclu
sione tres casus excipiuntur. Primus est
in contractibus qui cum alio geruntur, &
iusta est eius existimatio, a protestatione re
cessum credentis^x: quod maxime obseruan
dum, cum protestatio poenalis est, seu usu
rarium pactum adiuuat. Vnde per no
uam conuentionem maiorum usurarum,
non censetur obligatum pignus^y, quae enim
ex conuentione partium ob commodum a
ctoris contractui insunt, non censentur no
uata stipulatione repetita^z, ut fideiussores,
pignora, poenae, usurae. Alter est quan
do ex subsequuto actu aliqua protestantis
poenitentia arguitur: uerbi gratia, cum
quis protestatus est de actu, quem inconti
nenti facere debebat, nam si ex interuallo fe
cerit, sicut in tempore poenituit, ita & a pro
testatione ipsa discessisse uideri debet^a: idem
si aliter gesserit quam dixerat^b, praesumitur
enim protestatum rebus sic stantibus, capie
turq; facilius huiusmodi mutationis conie
ctura in his quae ex interuallo, quam quae
incontinenti fiant^c. Tertius est casus, cum
factum illud post protestationem cum alio
gerendum esset, tunc enim factum contra
rium, non autem protestatio obseruatur, ne
alioquin ille damno praeter mentem suam af
ficeretur^d. Vnde qui protestatur se nolle esse
haeredem, si pecuniam deinde a statu libero
causa conditionis implenda accipiat, uidetur
protestationi renuntiare, cum ille liber non
esset, frustra q; pecuniam dedisset, nisi renun
tium censeretur^e, merito ad factum atten
dimus, protestationem nihili facimus. Sed
tamen hoc perpetuum non est, & plerumq;
praeualebit protestatio. Quid enim si ille
cum quo actus geritur protestationi con
senserit^f: ualebit utique dum in ea mate
ria agatur, quae uoluntati contrahentium
subijciatur, sufficereq; uel tacitus consen
sus, unde qui salua prouocatione ad se
dem apostolicam, ad archiepiscopum accessit,
si ab eo

l. si uero. de
euc.

l. binarum.
de ser. urb.

Alex. confi.
27. iij.

glos. l. pacta
nouiss. C. de
pac.

d. l. per reu
tionem.

z l. si credito
de nouat.

a l. si tibi cer
tu. de ali. le.

b l. diuus. §. li
cet. de codi.

c l. nam ad ca.
de cond.

d c. j. quod me
tus causa.

e l. pro heres
de §. papi.
de acq. her.

f glo. d. l. pa
da.

si ab eo tanquam contraria allegans reijcia
tur, protestationi renuntiasse non censebit^g,
quia archiepiscopus eum reijciens, protesta
tioni tacite consensisse uidetur. Quid item
si pars quidem non consensit, sed tamē subest
iusta causa, puta metus uel iussus iudicis: cer
te protestatio ualebit^h, actus contrarius non
seruabitur. Quid rursus in foro quod con
scientiae uocamus: cum enim in eo solam
mentem perspicimus, protestantisq; testi
monio stetur, tum quoq; protestatio praeua
lebitⁱ. Quapropter si mulier iurauerit pa
tri, se fundum dotalem nunquam alienatu
ram, atq; ita sit protestata, si inde alienauerit,
etiam conceptis uerbis, tamen uerius est pro
testationem ualere, contractum non uale
re^k: quoniam sequens iuramentum per prius
eliditur, & legis Iulia prohibitio firma rema
net: poterit tamen emptor actione de dolo id
consequi quod sua interest, cum fraude mu
lier egerit, quae eum prioris illius iururanti
di non admonuerit^l. Et hoc in iuramento
obseruandum, quod principaliter Deo prae
statur, & ex foro conscientiae interpretatio
nem capit. Caterum & quoties eodem mo
mento actus protestatioq; illi contraria per
ficiuntur, protestationem ualere, actum peri
mi Bartol. sentit, eo exemplo, cum quis dicit,
obligo me, non animo obligandi, non enim
censebitur obligatus^m: quae sententia eo
quoq; exemplo fulciri potest, quo traditum
est, creditorem uenditioni pignoris, saluo iure
suo, consentientem, nihil agere, & saluum
illi ius remanereⁿ. Nam & si testator fundi
sui fructum, deducto usu, legauerit, propter
protestationem deductionis usus, legatum
perimitur^o. Vnde apparet etiam parum re
ferre, siue protestatio ipsi facto contraria sit,
siue consequentibus intrinsicam facti sub
stantiam, qualis est usus in fructu, semper
enim factum perimitur, protestatio effica
cior erit: quod si protestatio adminiculum
aliquod respiciat, secus est^p, ut cum testator
usumfructum fundi legat, & protestatur ne
eum sequatur aditus, cum uia adminiculum
quoddam sit, non autem pars substantiae usus
fructus, inutiliter illud adiectum uidebitur.
Verum & cum praecario aliquid datur, sub
protestatione, quod in Calendas Iulias possi
deat, protestatio ceu contra praecarij substan
tiam reijcitur^q, quia ea in fauorem accipien
tis facta est, qui uerisimiliter consensurus est,
ut saltem simpliciter contractus ualeat, nec
omnino extingatur^r, cum uel modicum ha
bere praestet quam nihil. Sed & quoties lex
protestationi repugnat, semper contrario actu

g. solitudi
nem. de ap
pel. in fi.

h. l. qui aliena.
§. si de acq.
hered.

i. c. tua. de sp
sal.

k. Alex. confi.
16. iij.

l. gl. c. licet. de
iur. in c.

m. l. obli. subst.
de actio. &
oblig.

n. l. si debitor.
§. j. quibus
mod. pig.

o. l. per seru.
§. penult. de
usu. & ha.

p. l. j. §. j. si
usu. & pet.

q. l. cu prece
rio. ff. de
prece.

r. l. si specul.
§. j. ubi Bar.
de pec. leg.

tollitur: ut cum quis saluo iure appellatio
nis Metropolitani adiit, illeq; eum non reie
cit, adeundo enim iudicem, censetur a lege
appellationi renuntiasse^s. Idem in diacono
no, qui in ordinis assumptione protestatus
erat, ut saluum sibi ius ducendae uxoris es
set^t. Idem in eo qui sacerdotium accepit,
cum protestatione, quod non renuntiabat
gratiae sibi causa alterius obtinendi conce
ssae^u: frustra enim, lege prohibente, protestatus
est. Sed haec magis ad primam speciem per
tinent. Et haec quidem tum in animadu
sione sunt, cum protestationi contrarius est
actus: sed si non contrarius, uerum diuersus
sit, in confesso est, huiusmodi actum ambigui
um ex protestatione declarari^x: ut cum quis
respondeat libello, animo litem non contem
standi, ualeat responsio, & censetur respon
sum ut simpliciter iudex instruat^y: & cum
quis adit iudicem, saluo iure propria autoris
tate exequendi, quod ex pacto sibi competit,
nam non censetur illi renuntiasse^z: & cum
quis in iudicio protestatur, se iudicem non
approbare, non existimabitur prorogata iur
isdicio^a: & cum ad rogatum rei, respondet
actor, uelle se testibus uti quatenus uerum
dicant, excusabit eum protestatio a falsi poe
na^b: & si quis de possessione aduersarium de
ijciat, protesteturq; se civilem tantum uel na
turalem uelle acquirere, ualebit protestatio^c,
cum alioquin omnem abstulisse uideretur^d.
Intelligendum tamen ex protestatione de
clarari actum ambiguum, quando huiusmo
di interpretatio ab animo protestantis pen
det, secus si a legis dispositione, quod supra
diximus. Idemq; si ea legis dispositio non
ex ueritate, sed ex quadam firmiore praesum
ptione oriatur^e. Sed & si declaratio rem
turpem & illicitam induceret, non esse ei
standum, receptius est^f. In tertia specie,
cum de his protestamur, quae a facto no
stro, itemque alterius pendent, non est du
bium ualere protestationem, dum tamen il
la facta sit. Solet autem distinguere, ut cum
de iure quaesito tollendo agitur, requira
tur consensus^g, quia ius nostrum a nobis
habet, ne aduersus eos, quos recipiunt, cum su
Sed & nautae, caupones, stabularij, si pro
testentur ut hospes, uel uector, res suas ser
uet, nolle enim se custodiam praestare, ni
hilominus tenebuntur, nisi ille expresse con
senserit^h: suspecta enim lex istorum ingenia
habere, ne aduersus eos, quos recipiunt, cum su
ribus coeantⁱ, & ideo obligari iubet, nisi pars
expresse remiserit. Quod & ego i locatore hor
rei obseruandum arbitror, accipitur horreū pro
quocumq;

d. c. sollicitu
dinem.

c. diacono.
28. dist.

u. Cle. gratia.
de rescrip.

x. gl. l. in coe
binatu. de
consub.

y. Doct. c. j. de
lit. contest.

z. Alex. confi.
130. in 5.

a. Alex. l. si ita
scriptum. de
leg. j.

b. Bar. l. diuus.
de sal.

c. glo. j. C. uti
pos. uerb.
nec ui.

d. gl. Bar. l. sed
si nolit. de
acqui. pos.

e. gl. c. p. tuas.
de cod. app.

f. Iason. d. §.
morte.

g. l. c. p. tuas.
de cod. app.

h. l. fin. §. item
si praedice
rit. ff. naut. e
caup. stab.

i. l. j. in princ.
co. tit.

quocūq; loco ad reponendum merces, cuius custodia & clauēs horreario ipsi pertinent. Pone igitur eum habuisse propositum, seu quod idem est, pro ualuis horrei proscriptis (nec enim propositum pro mente accipere possumus, cum si substantiua uox esset, iure consulto Latine dicendum fuisset, Propositum habuit recipiendi, non recipere, quod Valla libro I, cap. XXV I I, annotauit) se aurum, argentum, margaritam, periculo suo non recipere, deinde simpliciter eas receperit, certe nisi expressus mercatoris consensus accesserit, nihil ab huiusmodi protestatione iuuabitur^k; nam cum clauēs ipse habeat, facillimum illi esset cum furibus coire, & mercatorem decipere, idemq; in eo iuris est, quod in nautis, atq; id genus similibus: cum enim exercitium horrearii elegerit, uidetur sicut & nautæ, & caupones tali custodiæ se à principio obligasse, quæ obligatio non nisi expresso partis consensu remittitur: Tacere enim eos uerisimilius est, non quod consenti re uelint, sed quia ius suum durare sciant^l. Si uero de iure quærendo agatur, tunc satis est partem admoneri, nec consensus requiritur. Et ideo si creditori Titij prædixero, ne me in fideiussorem accipiat, quia si acceptus fuerim, nolo obligari, isq; non contraxerit, sed simpliciter tacuerit, & deinde me in fideiussorem acceperit, non tenebor^m: si bi enim imputet, qui protestationis meæ sciens non est auersatus: idq; frequentius receptum est, tamen non parum à ueteribus hac in re altercatum sit, Bartolusq; ipseⁿ aliter quandoq; disseruerit, qui distinguit, protestatio causa obligationis tollendæ fiat, an uero limitandæ, ut hoc casu non requiratur expressus consensus, illo requiratur: sed crebriore calculo id reprobatur extat^o. Sed & cum ab emphyteota, qui per triennium non soluerat, dominus canonem etiam futuræ temporis recipit, protestaturq; ius caduci sibi saluum fore, nisi emphyteota contradiccat, sentit Bartolus protestationem sustinere^p: quod opinor ea ratione defendi potest, tanquam emphyteota tacendo consentire uideatur, agit enim de eo iure quærendo, à quo ceciderat, merito lapsò solutionis tempore, manus iniici fundo poterit^q. Sunt tamen & alij casus, quibus taciturnitas sufficit, lexq; consensum interpretatur, ut cum de priuilegijs remissione agitur^r: cum enim facilius priuilegio quam iuri derogetur, silentium pro consensu est. Vnde si tibi protestes, quod si mecum contraxeris intendendo fore, ne priuilegio ulli locus sit, tuq; tacueris, perin-

de erit, ac si consensisses. Idem cum præter silentium aliquod quoque factum interuenit, quale est receptio literarum^s: quam obrem paterfamiliæ literis filij asserentis se mutuum quasi ex mandato eius contraxisse, receptis, si obligari non uult, nec uideri consensisse, continuo protestationem contrariæ uoluntatis interponere debet^t. Nec hic ego Pauli Castrensis sententiam sequor, id constitutum asserentis propter odium exceptionis, quæ ex Macedoniano Senatusconsulto oritur: itemq; quia uel sola scientia pater obligatur: nam respectu patris, quod ipse ex contractu filij obligari non debeat, regulare est, nec odium aliquod adest. Quod autem sola scientia obligetur, uerum est, cum pater scit, & prohibere potest, nec prohibet^u: at ubi abest, qui noster casus est, non uidetur consentire, nisi acceptis literis. Illud fateor, cum lex continuo contestationem interponi uelit, arbitrio iudicis id intelligendum, ut tempus huic non denegetur legendi, cogitandi, peritiores consulendi: debet enim uerisimilis esse consensus, qui præsumptioni legis innititur. Quid enim si rationem calculi hæc literæ contineant, num credendum erit disputationi consensus^x? Iason enim negat, & recte: nam & cum procurator scripsisset domino, se eius nomine centum Titio donasse^y, respondit Raphaël Comensis receptis literis ius saluum domino esse perscrutandi, donatio uere facta esset uel ne. Cæterum sunt qui in iudicialibus quoque taciturnitatem pro consensu esse existimauerint: sed horum sententia recepta non est: quod eo exemplo proditum est. Cum quis testes in iudicio interrogari citra iuramenti religionem curauit, aduersarius enim qui præsens & sciens tacuit, non tamen acceperit exstima-bitur^z: aut enim actus sit à iudice, & tacens non censetur consentire, nisi lapsò conquereendi prouocandiue tempore^a: aut sit à parte, & tunc idem obseruandum, quod in extraiudicialibus, ut qui contradicendo actum impedire potuit, & non fecit, censeatur approbasse^b, alioquin contra^c. Ad hanc sectionem etiam pertinet, cum iuris nostri conseruandi causa protestamur, ut cum legatarius hæredi rem legatam alienanti consentit, saluo iure ad pretium, non enim alius consensus requiritur^d, imo etiam contradicente hærede, saluum esset huiusmodi ius: sicut quando aliquis immunis subbit munera, cum se immunitati renuntiare nolle prædixisset^e. Nam & monachus post pro-

post probationis annum, pallium, cucullionemq; indutus, si non ideo uelle se initiari protestatus sit, non censebitur professus^f, etiam si protestationi huic monachi aduersati sint: hic enim agit ne ulterius aggrauetur, unde satis est si protestatio ei cuius interest palam facta sit, nec enim tunc eius consensus requiritur^g: Qui enim certior factus est, non debet conqueri si alius iure suo utatur. Sed quid si is qui lædi posset incertus sit, quo modo admoneri poterit? Finge constituisse me iam diu Titium procuratorem meum, quem nunc uelim reuocare, non enim diuinare possum quis cum eo contracturus sit, & si certus sit locus in quo contrahendum est, sufficit si protestatio huiusmodi ibi proscrubatur^h, & publice proponaturⁱ: quod si locus quoq; incertus sit, frequentissima urbis parte proscrubendum est, edictaq; proponenda: & ita crebrior se habet sententia^k, quam ueram esse etiam eo casu arbitror, quo facilius potuit protestans de loco uel persona certiorari: adhuc enim uidetur sufficere edictum, cum hic principaliter non agat ut alium sibi obliget, sed solum ut se exoneret, ne ex mandato quod reuocauit possit obligari. Illud constat, ut quis se ab obligatione legali absq; facto suo orta exoneret, non requiri aliam partis scientiam: ut cum pater protestatur, se electioni filij, qua in decurionem cooptatus est, non consentire^l: cum enim absq; suo facto ex præsumpto consensu obligaretur, per contrariæ uoluntatis testationem præsumptio eliditur, & remanet liberatus: in actionibus enim legum, scientia partis necessario non requiritur^m. Sed quid si is qui admonendus est absens sit: & regulariter uidetur sufficere, si adhibitis testibus protesteturⁿ: sicut etiam sole-mus dicere, cum quis metu aduersarij nõ audet coram eo protestari^o, satis enim erit si id ipsum publice, uel coram probis uiris faciat^p: quod tamen non procedit, cum aduersarius ipse est iudex, tum enim debet coram alio iudice protestari^q: quod si de iudice conquere-rar, haud quaq; mihi necessitas iniungitur eū diutius perquirendi, sed sufficet si apud tribunale testationem interposuero^r, dum talis sit, qui pro tribunali ius dicat, alioquin coram honestis personis testari nos lex iubet^s. Sed & his casibus, quibus in ius uocari de domo quis potest, putarim etiam protestationem ad domum transmissam sufficere^t: quod maxime in ea protestatione obseruandum, quæ quis alium non offendit, sed se excusat, ne clam fecisse uideri possit, tunc enim & uxori, & amico, & familiæ denuntiari potest^u. Sed

& emptor pupillo, si tutore careat, uel is absens sit, euictionis causa denuntiare poterit^x: quod pupilli fauore introductum est, ne sola testatione eo absente facta periclitaretur. Sed an scriptura protestationi necessaria est: & responsum est non esse^y, nisi cum protestatio uice actionis uel exceptionis obijciatur, ut cum præscriptionem interrumpere uolu-mus^z, uel exceptionem non numeratæ dotis opponere^a, nam sicut actio in scriptis necessario adenda est, & exceptio in actis producenda, ita & protestatio scripturam requirit, cum earum uicem sustinet. Hinc præscripti si tutelam acceptare uolunt, ex scripto protestari debent^b, is enim actus fori est. Idem cum maritus uxoris affectatori denuntiat, ne cum ea conueniat, cum enim impune eum occidere possit, iusque propria autoritate sibi dicat, scriptura necessaria est, perinde ac in iudicijs. Sunt & qui idem existiment, quoties aliquis filio uel agnato denuntiat, ut curam furiosi suscipiat^c: oportet enim ex scriptis attestatorem eis dirigere, alioquin denuntiantis hereditatis lucrum non defertur. Ego accepi, quamuis lex scripturæ mentionem faciat, non tamen eam probationem excludere quæ testibus fit^d.

¶ SUPEREST ut ad secundam speciem deueniamus, quæ à nuntiando nomen sumit, quoniam ab eius facto, cui aliquid nuntiamus, effectum habeat. In hac quoque dupliciter distingui potest, aut enim huiusmodi denuntiatio regulas iuris imitatur, aut aduersatur. De prima uidendum, & eius exemplum est, cum aliquem admones, ut id faciat quod debet, ueluti debitorem meum interpello ut mihi soluat, ualeat huiusmodi requisitio^e, & eum in mora constituit, nec alia fides ei fieri debet, qui obligationis à se contractæ probabilem ignorantiam non habet^f: quod si haberet, ut quia in alterius locum successisset, & alieno ex facto obligatus esset, tunc fides ei facienda est^g, ostendendumq; nominis contracti instrumentum, uel alias auctoritate iudicis ei iubendum ut faciat, quia res ita se habeat^h. Sed & si mihi centum speponderis post Titij mortem, & denuntiem ut soluas quia decesserit Titius, huius rei fidem saltem duorum testium relatione tibi facere debebo, alioquin iuste credes in humanis adhuc esse Titium. Quæ ratione etiam emptor, cui mota est controversia, uenditori denuntians ut litem suscipiat, captae litis fidem, citationisq; uel libelli copiam ei facere debet, cum alioquin iuste credere posset, controuersiam nullam adhuc

^x l. si dictu. in fi. de eue.

^y l. si. C. de ne go. ge.

^z d. l. ut perse ctus.

^a glo. in auth. de temp. nō num. dot.

^b auth. præscripti. C. de epi. & cl. c. auth. si quis ei. C. de ad. dul.

^c auth. ut cum de app. §. si quis de prædictis.

^e l. j. C. de iur. re emph.

^f l. quod te. si cer. pet.

^g l. si. pro suo.

^h Cle. causam. de elect.

ⁱ l. fin. de leg. com.

^k l. cum in plu. res. §. loca. tor. ff. loc.

^l l. si. C. de nō uidetur. q. b. mod. pig.

^m Bar. d. l. p. de sta nouis.

ⁿ Barto. d. §. morte.

^o Imo. & Ale. xan. ibi.

^p Bart. l. ij. C. de iur. emph.

^q Moder. d. c. cum M.

^r gl. l. si fidei. iussor. qui sat. cog.

^s Cl. j. de pecu.

^t l. si filius. ij. ad maced.

^u l. si. C. de tit.

^x l. as. rep. l. ad monedi. col.

^y Com. consi. 177.

^z c. tuis. de te. stib.

^a c. si. de accu.

^b l. j. C. de rel.

^c Bar. l. pona. po. §. rati. de procur.

^d l. codicillis. §. j. de l. 3.

^e Bar. d. l. j. C. de his q. p.

^f Imo. d. c. j. quod me. ca.

^g l. si mandas. sem. ff. m. ad.

^h l. sed si pup. §. proserip. de instito.

ⁱ l. si putator. ad l. acqui.

^k Bar. l. q. ho. mine. §. si i. tu. de solut.

^l l. honores. §. si. de de. cur.

^m l. si pecunia. §. planē. de cond. ob. ca.

ⁿ l. labeo. de nau. for.

^o l. si. C. de his qui per met.

^p l. iubemus. C. de def.

^q l. ut pfectus. C. de anna. pres.

^r l. j. §. ad eum. di. q. ap. sit.

^s c. pastoralis. §. si. de offi. del.

^t Bar. l. ij. §. p. rator. de dam. inf. d.

^u l. aut qui aliter.

adhuc esse. Sed & debet huiusmodi denuntiatio clara esse, certioreque uenditorem facere cur ei denuntietur, nempe ut ueniat, & iudicium suscipiat, ne uenditor idcirco se admonitum credat, ut ipsi emptori instrumenta probationes suggerat, non ut liti assistat: unde de tametsi sciat litem motam, tamē receptius est incitationem hanc necessariam esse. Et hoc est quod lex ait, autorem laudandum, id est citandum, & ad partes trahendum, quia uis nihil referat uerba expressim incitatoria sint, an tacite hoc inducant. Quid enim si debitorem meum interpellans, urbanusque agendum putans sic dixerim? Indigerem tali pecunia, uel: nihil mihi in praesentia anti- quius esset, si mea illius pecuniole memi- nisses, opinor recte interpellatū uideri. Cate- rum & loco & tempore congruo faciēda est, regulariterque receptum est, quemlibet locū, & quodlibet tempus idoneum uideri: unde & in ecclesia, & feriato die ualet denuntiatio, actus enim est extrajudicialis, qui quodocū- que fieri potest: quapropter quibus casibus in iudicio fieri debet, aliud esset obseruandum: conferenda tamen erit solutio in locum & tē- pus idoneum. Potero igitur te in Lupanari fortuito repertum, interpellare, ut mihi loco congruo soluas: potero tibi noctu inuento praedicere, ut cras mihi de reliquis satisfacias, non enim tempus noctis sat idoneum est reci- piendis nummis, sicut nec cum quis in mēsa uel in lectulo est, uel transuehitur, uel fune- ralem pompam ducit, & si qua similia. Ad hanc quoque speciem pertinet, cum inhibeo ti- bi ne id facias, quod iure facere non potes, & in hoc enim regulam iuris imitatur, ualetque huiusmodi denuntiatio, efficitque ut quod alio- qui clam fecisse uidereris, ui censeatur factū: quod si iusta causa praecessit, qua iuste facere arbitrararis, debet tibi fieri fides eam causam amplius non subesse, cum aliter inhibitiō sit nulla: quod eo exemplo receptum est, Cum quis exulem publicum hostem occidere uel- let, isque obnuntiabat abolitionem indulgen- tiamque criminis se consecutū, non erit ei cre- dendum, nisi in promptu assertionē suam ue- ram esse docuerit, uel in iudicium se tunc uē- turum obtulerit, possitque tuto deduci. Sanē his casibus procuratoris quoque denuntiatio sufficit, quoniam iuris communis regulae consentanea est, quod & in negotiorum ge- store, & in coniuncta persona receptum est, dum tamen debitore interpellent ut ipsi cre- ditori soluat, negotiorum enim gestori uel coniunctae personae solui non potest. Nunc ad secundam transeundum, in qua id regula-

riter fatendum est, denuntiationem, quae res- gulis iuris aduersatur, non ualere, ut cum in- cito ut id facias quod in tua potestate est ue- lis uel nolis, nec enim meo suauis auferre ius tuum possum: praestat tamen haec denuntia- tio protestanti iustam excusationis causam, ut cum per eum non steterit, cōditio pro im- pleta habeatur, unde & debitorem excusat, qui soluere creditori uoluerit, ne in mora am- plius censeatur, sed ipse potius creditor: qua ratione & creditor conditionalis, qui condi- tionem adimplere potuit, huiusmodi nuntia- tionem in mora cōstituitur: & uice uersa idem in debitore conditionalis responsum est, qui interpellatus cōditionē adimplere neglexit, siue is ex ultima uoluntate debeat, siue legis iussu, siue sententia iudicis, siue, ut ego opi- nor, ex contractu: ut cum ita stipulatus sum, si hominem Pamphilum nō dederis, centum dabis: postquam denuntiauerō ut hominē des, tuque neglexeris, non amplius homo, sed pecunia debebitur, quod Paradoxorū lib. 1. cap. x. i. latius a nobis disputatum est. Quod in incitatoria hac specie dictum est ut regula- riter non ualeat, in prohibitoria quoque rece- ptum est, cum id prohibemus, quod prohibe- re facere arbitrarium est: pari enim ratione obnuntiatione mea efficere non possum, ut quod arbitrii tui est, id non sit: quod maxime obseruandum si nullam iustā causam habue- ros, uel etiam si habuero, sed tu salua honesta te & existimatione tua obtemperare nō pos- sis, uel si ad me negotium illud nihil attine- at, is enim cuius non interest, uix est ut audi- ri debeat, nisi in id tantū, ut quod clam erat detexisset, scientiamque qualemqualem indu- xisset uideatur, quae tamen scientia eo modo inducta alteri non proderit, qui uel in dolo sit, uel de lucro captado in alterius damnum tractet. Quandoque tamen inhibitiō huius- modi ualet, nempe cum eius qui prohibet in- terest, iustaque causa subest, & a principio pri- usque ius aliquod sibi quaereretur fuit moni- tus: ut cum denuntio, ne emas talem fun- dum, quia est meus, uel mihi obligatus: uel cum te admoneo ne uendas, quia fundum ip- sum uendicaturus sum, nisi parueris, uidebe- ris dolo distraxisse. Idem etiam cum credi- tores testato emptorem conueniunt, ne debi- toris sui bona temere emat, si emerit, dolo e- misse censebitur: quod si postquam emerit denuntietur, nulla est interpellatio, nisi asser- tionis illius fiat fides, idque instrumentorum exhibitiōne, uel iudicis autoritate, quod su- pra a nobis proditum est. Et cum tradide- rimus quae alieni arbitrii sunt, non posse nos nostra

nostra denuntiatione efficere, ut ideo mi- nus sint, consequens est ut idem multo for- tius fateamur, cum ei prohibemus ne faciat quod facere tenetur, ut si uenditori quis pro- hibeat, ne fundum uenditum tradat, ut si de- bitor ei qui pro se constituit denun- tiet ne soluat, qui enim facere quis- quā potest ne uen- ditor fidem non seruet, aut qui cō- stituit non soluat: quod eo magis seruadum est, cum nulla prohibitionis iusta aut uera as- fertur ratio, tametsi etiam si allegetur tātum idem sit, cum nihil referat quid uerum non sit, an non probatum. Oportet igitur, si iusta & uera causa prohibitionis subest, ut de- nuntiatio ualeat, fidem fieri, instrumentumque ei cui denuntiat legi, uel eius exemplum ei relinqui, eadem quam superiori casu dixi- mus ratione. Sola tamen uerisimilis causae allegatio alicuius quandoque effectus est, in eoque sufficit ut excusandus sit debitor, nisi cautio a creditore praestetur, indemnem eum eius denuntiationis causā futurum, quod in arbitrio iudicis plurimum refidet. Sed & uerisimilis causa id efficit ut excusari debeat qui denuntianti credidit, possitque aduersus eum de dolo agi, & si soluendo non fuerit, re- stitutio in integrum detur. Sed & quoties res principaliter ad denuntiantem pertinet, denuntiationi huiusmodi, etiam si alia fides tunc non fiat, obsequendum est: ut cum de- bitor fideiussores suos admonet, ne credi- tori soluat, quia pacti, uel acceptilationis, uel alia exceptione tutus est. Idem cum a de- nuntiantis uoluntate res omnis effectum su- mit, quapropter creditore denuntiante debi- tori ne soluat, iuste parendum est, moraque om- nis diluitur. Sicut & cum prohibetur quod sola denuntiantis uoluntate illicitum sit, ua- let protestatio: ut si uetiero ne fundum au- cupij aut uenationis causa ingrediari, ne ne- gotia administres, ne mandato tibi ceu pro- curatori meo facto amplius utaris, id enim mei plane liberi arbitrii est, unde alia proba- tionis fides non est necessaria. Sed an huius- modi denuntiatio per procuratorem fieri pos- sit? Et clarum est posse, dum mādātū huius fi- des fiat, quod si non fiat, cautio rati nequaquam sufficeret. Lex enim sic fieri denuntiationē iubet, ut is cui ea sit cognoscat rē ita esse: quae notitia ex cautione huiusmodi non percipi- tur, tametsi alias in iudicialibus, & i noui ope- ris nuntiatione, quod indicij praecū sit suffi-

ciat, idque receptius est. Quapropter nec ne- gotiorum gestori id ius competit, nisi in his casibus, quibus sola notitia a quocunque facta sufficit: ut cum possessori hereditatis denun- tiamus ne bona distrahat, quoniam hereditas ad eum non perti- net, constituetur enim i mala fide. Qua ratione & ap- pellatiōis intima- tio a negotiorum gestore fieri po- test, quod multo magis in coniuncta perso- na admittendum. Sed an procuratori fieri poterit? & non putarim, nisi his casibus, quibus scientia procuratoris domino nocet: quod & tum quoque non procedit, cum lex in domi- ni plenam notitiam peruenire aliquid iube- ret, non enim sufficeret etiam specialem pro- curatorem admoneri. Item non procedit, nisi cum dominus ipse propter absentiam con- ueniri nequit. Sed & cum animi uitium, puta malam fidem domini inducere uolumus, nūquam sufficit procuratori nuntiare. b. ¶ S. E. R. V. I. Econuerso autem appella- tione ancillae serui non continentur: quod obseruandum est, etiam si eadem utriusque ratio sit, nisi gratia frequentioris usus de foe- minis mentio facta proponatur. Quapro- pter si lex prohibeat capras in uilla haberi, nec hircos quidem habere licebit, atque ita ex fa- cto responsum fuisse constat: aruis enim calami- tosum, praesertimque Baccho, infestū id animal est, ut etiā Graeco epigramate admonemur. *κλῆς με φέρει, ὡς γὰρ ἀνθρώπων, ἐν κτήρεσσι ποσειδάωνος ὠκεῖον ἔστιν ἄνθρωπος, οὐδὲν γὰρ ἐν γένει δουλοῦντος.* Rode caper uitē, tamen hinc cū stabis ad arā In tua quod spargi cornua possit, erit. c. ¶ F. A. M. I. L. I. A. E. De familiae significa- tione infra latius differetur, quod ad presentē rem attinet dubium faciebat, quoniam fami- lia ab osco uerbo famul deducitur, quod ser- uum significat, atque ideo de seruis proprie di- ci debuit, non autem ad filios, uel etiam libe- ros homines trahi: sed tamen usus aliter obti- nuit. Hincque sequitur, ut argumentum ab Etymo, itemque quod in Topicis M. Cicero a coniugatis uocat, probabile, non autem con- cludens semper sit. d. ¶ V. N. I. C. V. S. Videtur hinc Baldi sen- tentia confutari: Existimauit ipse constitu- tionem de eo qui cum familia accesserit uer- ba faciētem, illum quoque complecti, qui cum unico seruo accedat, si eum solum habuerit. Sed ego rationem legis perpendendam magis crediderim, quae si in dubium deducatur, pro- m. pius

pius erit ut de unico seruo familia, quatenus ad personas refertur, dici nequeat: in interdico tamen à familia deiectus dicitur, qui uel ab unico seruo deiectus est: sed id ex interpretatione, non ex uerborum est. Sed quid si lex municipalis

cuius alienigenae ius ciuitatis cōcedi prohibeat, nisi per decēnium cū familia in urbe habitauerit, an is qui relictis parētibus & familia, cū unico seruo habitauerit, reijciatur? Et ex facto cōsultus reijci respondit, tū huius responsi argumentum, tum quia familiam alibi maiore reliquerat, & in patria ius incolatus retinuerat, ad quam uerisimile est eum quandoque reuersurum fuisse. Lex autem municipalis id beneficium concedit his, quos per tanti temporis incolatum suspicatur non recessuros.

ENEC duo quidem. Tres ergo familiam constituitur sicut & collegium, coetus uero decem homines requirit, quod & de turba dicendum est, quae uox à Greco sermone *τύγξ* deducitur, quod & de cōgregatione ego crediderim, nisi ex subiecto argumento aliud inducatur, quo casu à Canonistis nō dissentire, qui uel ex duobus congregationem constare dixerunt. Sed & populum plebemue decem uiris confici plerique existimauerunt: quod nusquam probatur, & ratione caret: cum maiore numerum populi appellatio, quam coetus requiratur. Sanē dubium non est, quin decem oues gregem constituent, quod de minoribus animalibus solum intelligitur: nam quinq; sues, uel quatuor equinos pullos, gregem suum equorumue conficere Bartolus sensit. Cuius rei argumento, si lex poenam ei qui gentem congregauerit, imponat, eum non puniri existimauit, qui minus decem pedibus, aut quatuor equitibus contulerit. Sed mihi magis arridet, ne à turba gentem distinguamus, idemque utroque sit casus. Illud non omitendum, tametsi uniuersitates huiusmodi ex pluribus personis consistant, ceteris extinctis, ius uniuersitatis in unum recidere, nec extinguatur.

ARMORVM. Armorum appellatio non ad ea tantum, quae offendendi causa habemus, refertur, sed & ea continet, quae

miliae appellatione non continetur: nec duo quidem familiae faciunt.

CAIVS LIB. XXI.

Lex XLI.

ARMORVM appellatio non utique tantum scuta, & gladios, & galeas significat, sed

pro nostri corporis tutela gerimus, ut clypeus, & cassis: quod si lex non de armis, sed de telis loquatur, aliud est: nam haec uox ea solum significat, quae alterius laedendi causa habentur. Nec Angeli sententiam sequi

& fustes, & lapides.

VLP. LIB. LIII.

Lex XLII.

PROBRUM & opprobrium idem sunt. Probra quaedam natura turpia sunt, quaedam ciuili

stitutione, qua fabricensibus inhihet, ne arma priuatis hominibus uendant: intelligitur enim de his quae militantis usus esse possent, quoniam id publicae securitatis causa constitutum fuit. Qui ergo cultrum uel fustem habuerit, non tenebitur, tametsi & cultellum quo panem incidimus, uel calamum acuumus, idemque in graphio, armorum nomine non comprehendatur: & ideo si quis huiusmodi gladiolo aliquem occidat, non uideri eum occidendi animum habuisse, Aretinus respondit. Sed & constitutio qua Monachis tenere arma non permittitur, haud quaquā de fustibus & lapidibus intelligitur, cum haec in alium usum haberi uerisimilius sit, consuetudoque uulgaris sermone hoc hodie habet, ne appellatione armorum contineantur. Sed cum Iustiniani sanctio, qua arma à priuatis retineri prohibitum diximus, consuetudine non seruetur, an licebit machinas fustiles habere, quales sunt quas Bombardas, Colubrinas, Scopos maiores uocamus: & non licere crediderim, cetera enim arma alio praetextu haberi possunt, at huiusmodi quae ad demolitionem murorum solum sunt usus, nullo pacto priuatis conceduntur, nec ad hunc casum uidetur producienda consuetudo.

PROBRVM. a Probrum pro crimine ipso quandoque accipitur, sed quia ex huiusmodi delictis ignominia oritur, solentque ea à conuiciantibus obijci, frequentior usus obtinuit, ut pro ignominia conuicijs accipiat, sicut & opprobrium, quod nil aliud est, quam obiectum probrum, hocque modo à Vallae moribus defenditur Vlpianus.

Futurum

FURTVM. Accursius ita intelligit, ut furtum, adulteriumque natura probrum sit, quoniam in Decalogo legitur, Non furtum facies, nō moechaberis: quae interpretatio ut uera sit, potest tamen ita punctis distinguui, ut defendamus

mus furtum non natura, sed ciuili lege probrum esse, adulterium uero etiam natura: nam leguntur fuisse aliqui populi, apud quos furari impune licebat, ut Aegyptij: quod ex Aristone Iurisconsulto A. Gelius tradit. La

IDEM LIB. LVIII.

cedamonijs certe etiam laudi dabatur esse furem, nec deprauat: quod hoc potissimum exercitamento cautiore diligentioresque adolecentes fierent. Leges autem XII. tabularum aliquid quodque de Lacedaemoniorum moribus sumptis se dubium non est. Cum ergo communi omnium gentium iure furtum non puniretur, merito huiusmodi probrum magis ciuile, quam naturale dicitur: quod nō est de adulterio, id enim etiam iure gentium abominabile est, utpote quod matrimonium polluit, datamque à coniugibus inuicem fidem corrumpit. At hodie in his ciuitatibus quae male institutae sunt, maior pecuniae quam morum ratio habetur, furesque laqueo strangulantur, adulteri mulctantur pecunia. Sanē quamuis lege Iudaeorum fures punirentur, non tamen consequens est, iure gentium id crimen puniri, nec enim soli Iudaei ius gentium constituant: quibus, ut Cornelius Tacitus inquit, Moses nouos ritus, contrariosque ceteris mor talibus indidit. Sed & si concedamus lege naturali furtum uetari, non tamen sequetur ut ideo sit probrum: nam & lege ciuili, non potest maritus donare uxori, & tamen huiusmodi donatione opprobrium aliquod non inducitur. Illud ergo probrum est, quod non solum prohibetur, sed etiam ignominia delinquentem afficit. Et haec utcumque contra receptam sententiam induci possent, licet ab ea recedere periculosum sit.

NON natura. Distinctio haec Iurisconsulti non magni effectus uidetur esse, quandoquid parum refert, quis iure ciuili an naturali propudiosus sit, parem enim infamiae notam sustinet: multum uero refert in pa-

trionibus, quae contra bonos mores fiunt: nam si contra bonos mores, quatenus iure ciuili considerantur, initae sint, iuramento confirmantur. Atque hinc est, quod donatio inter uirum & uxorem, uel patrem & filium iurando sancita,

Lex XLIII. Verbo uictus continentur, quae esui, potuique, cultuique corporis, quaeque ad uiuendum homini necessaria sunt, uel stem quoque uictus habere uicem, La beo ait.

sit, huiusmodi enim nec iuramento quidem roboratur.

VERBO VICTVS. Si quis legauerit Titio uictum, censetur omnia legasse quae ei ad uiuendum necessaria sunt, & ideo & uestiarius, & calcearius, & habitatio, & lectus debebitur: idemque & si alimenta legata sint, uel educatio: haec enim nomina exaequata sunt. Legatis uero diarijs uel cibarijs, secus est: Interpretatur autem diarium, unius diei cibum, quem Graeci *δραχμή* uocant. Sed quid si alicui promisero (quod uulgo dicimus) tribuere expensas: & uidentur uerba idem significare quod uictus, ut uidelicet impendere illi omnia tenere, quae eius uitae necessaria sunt. Sanē non probat Valerius, ut uictus appellatione, de uestiario quoque intelligamus: cum multae sint regiones, in quibus uestes usui hominibus non sunt, ut in Aethiopia: quod ridiculum est, nec enim Aethiopum leges hic interpretatur, sed Romanorum, qui sine ueste non solent uiuere. Non tamen negauerim, hanc significationem ex interpretatione magis, quam ex stricta uerborum uide: & ideo ex mente disponentis aliter quandoque iudicamus. Vnde si quis alimentis uel uictui renuntias uerit, non censetur de uestiario uel calceario actum, huiusmodi enim repudiationes strictae accipiuntur. Qua ratione qui famulo uictum mensuramque mercedem promittit, non uidetur de uestibus intellexisse, nec ulla alia re praeter cibaria: & idem in praetore, qui simili modo officialibus suis promiserit, quod & generaliter in quacunque odiosa materia procedit.

m 2 Cetera

CAETERA. a ¶ Curandi. Intelligit hoc doctores, ut qui uictum debeat, etiā ægrotanti pharmaca suo sumptu præstare te neatur, sine his enim curatur nemo: qui uero cibaria debet, satis est si ea præstat, quæ ad cibum pertinent^d.

a Bart. d. l. legatis.

ut pullos: catapotia enim, & decoctiones, cæteraq; medicamēta emere non tenetur, nisi forte modica impensa habere ea possit^b, quod aliqui existimauerunt. Sed nunquid qui alere tenetur, in disciplinā quoq; minerval pendere cogatur? & non teneri uerius est, nisi iure sanguinis ex legis dispositioe id debitum contractum sit: ut in patre qui filium alere debet, idoneisq; præceptoribus instruendum committere^d, quod & in fratre dicendum est.

INSTRATV. Si quis prohibuerit uictum stratum^c iudicato in carcerem deferri, & pœnali actione & iniuriarum tenebitur. Sed quomodo intelligemus uictum & stratum? & Vlpianus in stratu esse omnia uestimenta quæ insternuntur, seu iniiciuntur ait, qualia sunt, toralia, gausapa, centones, aulæa, tapetia: in uictu uero cætera uestimenta quæ non sternuntur. Ex qua interpretatione uideretur dicendum, eum cui uictus uel alimenta debentur, stragula aliqua concessa, qui non possit: quod bona ratione non subsistit, sine illis enim uiuit nemo: nam & cum

ex qualitate personæ alimenta debeantur^b, æquum non est, nobilem uirum sine stragulis agere. Sed & cum constet huiusmodi legato lectum contineri, de instructo apparatuq; uideretur intelligendum: durum tamen est a uerbis legis recedere, nisi aliter de uoluntate testatoris constet. Nec uerum est sine stragulis uiuere aliquem non posse, qui enim aliunde non habet, suum sibi indumentum insternat: quod si uictus & uestitus legatus sit, forte etiā stragula debebuntur, nam ea uestitus appellatione contineri uidentur^d.

STRAGVLA uestis, sit omne pallium. Atqui pallium indumenti species est, nō stragula. In duobus meis antiquis codicibus

legitur, sit omne *ῥῆγῶμα*, quam dictionem aliqui superaddito glossmate interpretati sunt palliū, eaq; glossula ab imperitis in contextum recepta est. Significat Græce peristroma omne quod insternitur, sicut Latinis stragula: nec ea uox a nostris non recepta est. Plautus in pseud. & Cicerus in Philip. 11. Hincq; apparet contra Vallæ sententiā stragulam non pro lecti operimento tantum, sed generaliter p omni ueste quæ insternitur accipi: sic & Tranquillus. Funeratus est, iquit, Nero stragulis albis auro intextis, quibus usus K. L. Ianuarijs fuerat.

PRONUNTIATVM. Siue dicamus iudicem pronuntiasse, siue statuisse, idem est: hæc enim uerba sententiā latam ostendunt. Sicut & ordinare, iudicare, præcipere, decernere, censere, & iubere. Non tamen eiusdem significationis semper est pronuntiare & statuere: quandoquidem pronuntiare proprie dicimur, quod uia uoce & memoriter proferimus, sicut recitare, quod ex scripto statuere uero dicitur etiam qui generaliter aliquid constituit, ut cum lex in uniuersum sancitur. Hincq; est ut leges municipales uulgo statuta appellentur, quem sensum non habet pronuntiare. Refertur enim ad id solum quod inter partes pronuntiat, idq; Accursius pbat. Dū ergo lex alibi dicitur, nulli qui statuendi nō habeat facultatem interdiciere cuiquam patria sua permitti, ego intellexerim, ut qui in uniuersum pro certo delicto constituere interdictionis pœnam non potest, is nec priuatim ea pœna mulctare aliquem possit, licet alij aliter accipiant.

COGNOSCENDI. Cum ergo arbitri ipsi quoque ius cognoscendi habeant, sequitur proprie dici eos pronuntiasse, uel statuisse, quod & in arbitratoribus admitterem: tametsi

legitur, sit omne *ῥῆγῶμα*, quam dictionem aliqui superaddito glossmate interpretati sunt palliū, eaq; glossula ab imperitis in contextum recepta est. Significat Græce peristroma omne quod insternitur, sicut Latinis stragula: nec ea uox a nostris non recepta est. Plautus in pseud. & Cicerus in Philip. 11. Hincq; apparet contra Vallæ sententiā stragulam non pro lecti operimento tantum, sed generaliter p omni ueste quæ insternitur accipi: sic & Tranquillus. Funeratus est, iquit, Nero stragulis albis auro intextis, quibus usus K. L. Ianuarijs fuerat.

COGNOSCENDI. Cum ergo arbitri ipsi quoque ius cognoscendi habeant, sequitur proprie dici eos pronuntiasse, uel statuisse, quod & in arbitratoribus admitterem: tametsi

tametsi negent Doctores sententiā proprie dici^b, quod ab arbitro pronuntiātū est: quod tamen mihi non sit uerisimile, cum id quod unusquisq; etiam priuatus sentit, Latine & eleganter sententiā dicatur: nec aliter soleant Iurisperiti arbitrorum definitio-

nes^c, quā sententias appellare. Laudū enim barbara uox est, & inepta.

MATREM familias. Tribus modis olim uxor habebat, usu, farre, emptione. Confarreatio solis potestificibus cōueniebat, nec enim ad eam dignitatē admitterebantur, nisi confarreatis parentibus geniti, ut Cornelius Tacitus scribit. Emptio quibusdam solennitatibus peragebatur, & se cōmendo inuicem interrogabant: Vir, an sibi mulier materfamilias, Illa, an uir sibi paterfamilias esse uellet: respondebantq; inuicem, uelle: atq; ita mulier in uirum manum conueniebat: & erat materfamilias uiro loco filie: ut ex Vlpiani autoritate in Topicis Ciceronis Boethius refert. Si uero ab hęc solennitate nuptiæ contractæ fuissent, huiusmodi uxor usu habebatur. Consentunt igitur Cicero, Boethius, Vlpianus, Aulus Gellius, cæteri q; antiqui, matremfamilias solam apud ueteres fuisse, quæ cōemptione nupserrat, & in manum, id est potestatem uiri cōuenerat, in eius enim familiam sic transibat. Sed hæc antiquitus fuere, nam longa consuetudine oblitteratis illis solennitatibus, ex potestitate & bonis moribus materfamilias appellari cœpit. Sumitur tamen significatio quædam etiam strictius, ut solam matronam comprehendat, quæ notæ sit autoritatis: siquidem dicebat Euripides, Famam mulieris, non formam uulgatam esse oportere. Latius uero capitur, cum de qualibet foemina intelligimus, quæ sui sit iuris, ut Accursius ait^d, quod non arbitror uerum, nisi adsint & boni mores, ut in exemplo uiduæ quod Iurisperitus affert.

LIBERATIONIS. Soluere est eum qui alligatus sit liberum facere: inde qui præstitit quod debet, soluisse dicitur, & se ab

obligationis nexu liberaſſet: quo fit ut proprie solutionis uerbum liberationisq; eiusdem sit significationis, atq; ideo siue debitor satisfecerit, siue acceptilatione sit liberatus, dicitur solutus. Quod si lex non simpliciter de solutione loquatur, sed pecuniā soluui requirat, tūc acceptilatio non sufficeret^b, i ea enim pecuniā nō interuenit. Nec nos mouet quod edictū prætoris, quod iudicatos ut pecuniā soluant, mādatur, sibi locum nō uēdicat aduersus eum qui acceptilatione sit liberatus: quoniam in eo edicto pecuniæ mentionem prætor fecit, non quod acceptilatio

nem excludere uellet^d, sed ut ostenderet non sufficere iudicato si satisfaceret, puta datis pignoribus, uel fideiussore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen frequentiore calculo distinguunt, ut de stricta significatione soluisse non dicatur, nisi qui pecuniā numerauit: latiore uero sensu quoquo modo quis sit liberatus, censeatur soluisse. Sed hoc non tamen improprie erit, quandoquidem potest una dictio & stricte & late accipi, utroq; tamen modo proprie.

QVI NEQVE sequantur. Accursius uarias his uerbis interpretationes affert. Aliqui enim in libris Caii Iurisperiti ita inscriptum titulum credidere, alij eū qui prætoris edicto obsequi non tenetur, coram tribunal per uim minime esse deducendum^a, sunt & qui affirmant sicut in ius de domino sua uocatus sequi uiatorem non tenetur, ita nec inuitum debere deduci^b. Ipse arbitror interpretari Caium eiusdem significationis esse sequi & duci, quandoquidem is ducitur, qui ante se quem sequatur habet. Unde & Duces dicti, qui præcedunt, Vergilius: Dux foemina facti. Hinc & Seneca uersus: Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. In antiquis sanè codicibus sic inscriptū legitur: Caius lib. 1. ad edictū prætoris urbani, titulo, qui neq; sequuntur, neq; ducuntur.

SOLVTVM. Solutus ergo is dicitur cui recedendi est libera facultas, non si adhuc

obligationis nexu liberaſſet: quo fit ut proprie solutionis uerbum liberationisq; eiusdem sit significationis, atq; ideo siue debitor satisfecerit, siue acceptilatione sit liberatus, dicitur solutus. Quod si lex non simpliciter de solutione loquatur, sed pecuniā soluui requirat, tūc acceptilatio non sufficeret^b, i ea enim pecuniā nō interuenit. Nec nos mouet quod edictū prætoris, quod iudicatos ut pecuniā soluant, mādatur, sibi locum nō uēdicat aduersus eum qui acceptilatione sit liberatus: quoniam in eo edicto pecuniæ mentionem prætor fecit, non quod acceptilatio

sed boni mores. **PAVL. LIB. LVI. AD EDICT. Lex XLVII.**

Liberationis uerbum, eandē uim habet, quā solutiōis. **CAIUS LIBRO I. AD EDICTVM. PRAET. VRB. Lex XLVIII.**

QVI NEQVE sequantur. Accursius uarias his uerbis interpretationes affert. Aliqui enim in libris Caii Iurisperiti ita inscriptum titulum credidere, alij eū qui prætoris edicto obsequi non tenetur, coram tribunal per uim minime esse deducendum^a, sunt & qui affirmant sicut in ius de domino sua uocatus sequi uiatorem non tenetur, ita nec inuitum debere deduci^b. Ipse arbitror interpretari Caium eiusdem significationis esse sequi & duci, quandoquidem is ducitur, qui ante se quem sequatur habet. Unde & Duces dicti, qui præcedunt, Vergilius: Dux foemina facti. Hinc & Seneca uersus: Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. In antiquis sanè codicibus sic inscriptū legitur: Caius lib. 1. ad edictū prætoris urbani, titulo, qui neq; sequuntur, neq; ducuntur.

SOLVTVM. Solutus ergo is dicitur cui recedendi est libera facultas, non si adhuc

nem excludere uellet^d, sed ut ostenderet non sufficere iudicato si satisfaceret, puta datis pignoribus, uel fideiussore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen frequentiore calculo distinguunt, ut de stricta significatione soluisse non dicatur, nisi qui pecuniā numerauit: latiore uero sensu quoquo modo quis sit liberatus, censeatur soluisse. Sed hoc non tamen improprie erit, quandoquidem potest una dictio & stricte & late accipi, utroq; tamen modo proprie.

QVI NEQVE sequantur. Accursius uarias his uerbis interpretationes affert. Aliqui enim in libris Caii Iurisperiti ita inscriptum titulum credidere, alij eū qui prætoris edicto obsequi non tenetur, coram tribunal per uim minime esse deducendum^a, sunt & qui affirmant sicut in ius de domino sua uocatus sequi uiatorem non tenetur, ita nec inuitum debere deduci^b. Ipse arbitror interpretari Caium eiusdem significationis esse sequi & duci, quandoquidem is ducitur, qui ante se quem sequatur habet. Unde & Duces dicti, qui præcedunt, Vergilius: Dux foemina facti. Hinc & Seneca uersus: Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. In antiquis sanè codicibus sic inscriptū legitur: Caius lib. 1. ad edictū prætoris urbani, titulo, qui neq; sequuntur, neq; ducuntur.

SOLVTVM. Solutus ergo is dicitur cui recedendi est libera facultas, non si adhuc

nem excludere uellet^d, sed ut ostenderet non sufficere iudicato si satisfaceret, puta datis pignoribus, uel fideiussore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen frequentiore calculo distinguunt, ut de stricta significatione soluisse non dicatur, nisi qui pecuniā numerauit: latiore uero sensu quoquo modo quis sit liberatus, censeatur soluisse. Sed hoc non tamen improprie erit, quandoquidem potest una dictio & stricte & late accipi, utroq; tamen modo proprie.

QVI NEQVE sequantur. Accursius uarias his uerbis interpretationes affert. Aliqui enim in libris Caii Iurisperiti ita inscriptum titulum credidere, alij eū qui prætoris edicto obsequi non tenetur, coram tribunal per uim minime esse deducendum^a, sunt & qui affirmant sicut in ius de domino sua uocatus sequi uiatorem non tenetur, ita nec inuitum debere deduci^b. Ipse arbitror interpretari Caium eiusdem significationis esse sequi & duci, quandoquidem is ducitur, qui ante se quem sequatur habet. Unde & Duces dicti, qui præcedunt, Vergilius: Dux foemina facti. Hinc & Seneca uersus: Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. In antiquis sanè codicibus sic inscriptū legitur: Caius lib. 1. ad edictū prætoris urbani, titulo, qui neq; sequuntur, neq; ducuntur.

SOLVTVM. Solutus ergo is dicitur cui recedendi est libera facultas, non si adhuc

d. l. qui in car-
cere. quod
me. cau.

sub custodia sit, & idcirco cum promissio in
carcere ei facta qui iniuste me in eum locum
detruxit nullius sit momenti^d, si extra dedu-
ctus, assistente tamen aliquo custode eam ra-
tam habuerim, nihilo magis confirmatur, sed
cum possit iudex

ex causa, uel pro-
pter uiri probita-
tem, aut criminis
leuitatem, alicui
ciuitatem pro car-
cere assignare, uel
sub uadimonio
dimittere^e, an hu-
iusmodi dicat so-
lutus: & hic uide-
tur probari, non
esse solum^f.

e. Ange. l. si a
bono. s. de
rei uend.

f. l. nec no. s.
j. ex quib.
cau. ma.

BONORVM. Bona accipiū-
tur & naturaliter
& ciuilitate: Na-
turaliter cū id so-
lum significant
quod beat, id est
pdest: unde quod
superest, deducto
aere alieno, bono-
rum appellatione
naturali solum comprehenditur. Ciuilitate ue-
ro id intelligitur, quod etiam onera admixta
habet, ut hereditas, uel id quod bona fide pos-
sidemus, atq; ita Accursius interpretatus est.
Ego aliam fuisse Iurisconsulti sententiam exi-
stimauerim, nam bona ex naturali significa-
tione omnia comprehendunt quae profunt, ex
ciuili ad facultates tantum referuntur. In na-
turali sensu eo modo hac dictio accipit, quo
apud Graecos τὰ ἐπὶ τῷ εὐχρηστικῷ καὶ ἀνεκτικῷ
ἀμμι δὲ τὰ ἐπὶ τῷ χρηστικῷ εὐχρηστικῷ ἀνεκτικῷ.

Quod nos ita uertimus.

Siue uelint homines seu nolint, Iuppiter illis
Da bona, quae mala sunt etiam cupientibus aufer.
Hinc antiquis Iouis epitheton est Optimi,
quod Cicero interpretatur beneficentissimi.
Igitur cum sensu naturali bona dicerentur
quacumque nobis benefaciunt, lex ciuilis ad
facultates nostras hoc traxit, quoniam & haec
sunt, utilesque nobis sunt, hinc distinctio bo-
norum corporis & animi apud Philosophos.
a **B**EATOS. Beati dicuntur diuites, ga-
ceteris prodesse possunt, & debent, Iuuenal.
Vetulae uesica beatae. Sic appellantur etiam
felices, non absimili ratione. Virgil. O terque
quaterque beati. Fit & inde diminutiuum

beatulus, Persio: Beatulus alto impositus le-
cto, eodem sensu.

b **SUPERFICIARIA**. Bona haec
sunt eius qui in alieno solo aedificium possi-
det, nam utilis in re actio huic datur: distatque
ab emphyteota,

tari sciendum est, non
solum quae domini
nostri sunt: sed & si
bona fide a nobis pos-
sidentur, uel superfi-
ciaria^b sint. ¶ Aequae
bonis adnumerabi-
tur, & si quid est in
actionibus, petitioni-
bus, persequutioni-
bus: nam haec omnia
in bonis esse uidentur.
IDEM LIB. LXI.
AD EDITION.

NVRUS appellatio
etiam ad pnrus, &
ultra porrigenda est,

uel actione in personam, uel petitione in rem,
uel officio iudicis debetur, in bonis compu-
tatur: nam & nuda bonorum appellatio du-
bium non est nomina, huiusmodique iura con-
tineri. Hincque consequens est, in generali bo-
norum obligatione ea quoque comprehendit,
quae bona fide possidemus, ut hic traditur: eo-
rum enim causa nobis actio competit, a Pu-
blicio praetore constituta^b.

NVRVS. Cum in aliquo actu sit nu-
rus mentio, de pronuru quoque & ulte-
rius intelligi potest: quapropter cū in edicto
praetoris infames p quibusdam affinibus &
nuru postulare permittantur, poterūt etiam
pronurum tueri: & cū rupto testamento per
petitionem bonorum possessionis contra tabu-
las cōseruetur legatum nurui pro dote factū,
idem erit si pronurui debeat^b, & sicut possu-
mus nurui nostrae donare, ita & pnrui^c, haec
tamē interpretatio non procedit, cum ipsius
nurus personā respiciamus: ut si tibi promise-
rim pro tua nuru, non intelligit de pronurui^d,
proprie enim non est nurus, quod indicat Iu-
risconsultus dum dicit, appellationē porrigen-
dam. Porrigere enim est extendere, alioquin
dubitandum non erat, an sic ut eam quae ex
adoptiuo filio nurus fuit uxorem ducere non
licet,

l. ij. s. de sua
perfi.

Lex l.

h. Rom. sing.
630.

a. l. cui. s. affi-
ni. de posu.

b. l. uirilis. s.
nurus. de le-
ga. praest.
l. ij. s. so-
cru. de don.
inter ui.
d. l. si quis in-
de se. l. iij.

e. l. adopt. s.
nurus. d. rit.
nup.

f. l. ij. s. pra-
tor. q. satid.
cog.

g. l. gallus. s.
forfitan. de
lib. & post.

a. l. iij. s. pra-
tor. de in ius
no.
b. l. si. s. paren-
tes. de grad.

c. Oldr. cōfi.
25.

d. l. lex. q. uer-
si. maiorū.
C. de ad. tut.

e. l. ad. l. iij.
s. praetor.

Licet, ita nec pronurum liceat: itemque an edi-
ctum praetoris quo qualemque fideiussor-
rem nurui in iudicio sistendae sufficere ait, ad
pronurum extendatur. Sanè sicut appella-
tio nurus ad pronurum protenditur, ita &
foceri, generi, ne-
potis, aui, ad pro-
focerum, proge-
nerum, pronepo-
tem, proauum &
quod inferius suo lo-
co explicabimus.

APPELLA-
tione. Pa-
rentis appellatio-
ne pater, auus,
proauus, abauus,
atauus, tritauus,
etiā ex sermonis
propriate con-
tinentur: quod &
in superioribus benigna interpretatione ad-
mittendum est, alioquin hi solum maiores di-
cerentur: atque ita proprio uocabulo Roma-
nos ufos accepimus^b, non quod pater, & auus,
& deinceps maiores non dicerentur, sed quod
cū ultra tritauum parētes non dicerentur ne-
cessario qui supra erant, maiores appellaban-
tur, ut parentes insint maioribus, sicut spe-
cies inest generi, nam & huiusmodi dictio
eos simpliciter quandoque comprehendit, qui
nati maiores sunt: ut cum M. Portius Cato
Tusculo ortus primus sui nominis in sena-
tum allectus, uetustissimos senatores, qui
Reipublicae fundamēta iecerāt, maiores suos
apud Sallustium appellat. Quapropter Val-
lae sententiam non omnino probo, in elegā-
tius suis a Iurisconsulto nostro dissentientis.
Et hinc receptum est, ut constitutio Pontifi-
cum, qua defunctos in sepulcro maiorū suo-
rum tumulari debere cautum est, ita obser-
uetur, ut in patris & aui conditoriū quis po-
tius deferat^c, quā in eorū, qui deinceps fuerūt,
locum: quod & obseruandum erit, cum prin-
cipis edicto unusquisque habitare in ea urbe
compellitur, in qua ipse & maiores sui nati
sunt^e, tametsi alij aliter. Sanè parentes ho-
die uulgo intelliguntur eiusdem gentis, &
inuicem quoquo modo coniuncti, quod &
Hieronymū non latuit Lib. aduersus Rufinū
11. Hinc & parentela, quae dictio apud Ca-
pitolinū in Gordiano legitur. Quapropter in
edictis quae uulgari sermone concipiuntur,
uel ab imperitis composita sunt, haec signi-
ficatio erit accipienda, si igitur perduellium
parentes capiendi honoris ius huiusmodi

CAIVS LIB. XXIII.
AD EDITION.
PROVINC.

Lex l.

APPELLATIONE pa-
rentis non tan-
tum pater, sed etiam
auus & proauus, &
deinceps omnes su-
periores continentur:
sed & mater, & auiā,

in clientela habet, primumque locum post pa-
trem in officio apud clientem obtinere pa-
tronus debet. Hinc & iura patronatus, quae
uel in liberos habemus, uel in clientes, quo-
rum hodie instar obtinent, quos barbara uo-
ce Vassallos uocamus. Sanè huius responsi
duplex est interpretatio, potest enim intelli-
gi, ut quae iura de patrono loquatur, eadē &
de patrona, quae seruum manu miserit, intelli-
gi debeant: quandoquidem dubium non est,
quin masculinum, ut uulgo dicitur, foemini-
num contineat, atque is sensus omnium Cal-
culo probatur, nisi quod aliter speciali ratio-
tione constitutum quandoque legere est^d. Pos-
test & alio modo accipi, nimirum ut quod
de patrono dicitur, de eius quoque uxore di-
ctum censeatur, ut patronam hic pro patro-
ni coniuge declarem. Verum haec expo-
sitiō haudquaquam placet, quoniam huiusmo-
di proprie patrona non est, licet bonis mo-
ribus conueniat, huic etiam reuerentiam a
liberto exhiberi, & ideo sine uenia in ius uo-
cari non debeat^b.

SAEPE ITA compertū. Prosequit^e
elegantem Iurisconsultum, & declarat, quae
admodum plerumque una dictio pro alia poni-
tur, ut cōiunctiua pro disiuncta, & cū nulla
apposita est, quo casu oratio dicitur soluta,
id est neque cōiunctim, neque disiunctim cōnexa,
fieri interpretationem ex subiecta materia.
Sunt aut cōiunctae dictiones, & quae, atque, ac:
Disiunctae, aut, uel, uel, seu. Addit diuus Augu-
stinus, in ea quā scripsit grāmatica, nec, neque:
disiunctiuam esse^c, quod nostri non admittē-
rent, cōiunctum enim negant, & ideo quāuis
m 4 alterum

edicto amiserint, & affines & ceteros aliqua
ratione coniunctos excludi Angelus respo-
dit^f, cui assentio: nisi ratio constitutionis
aliud suaderet. Sed quod de parentibus Iu-
risconsultus inquit, an idem est & de patre
& Accursius ne-
gat^g, proprie enī
ad solum genito-
rem refertur: in-
terpretatur tamē
plerumque lex, ut
patris noie auus
demonstrari intel-
ligatur^h.

PATRONI. Sicut domi-
no subiecti seruus
ita patrono liber-
tus. Accipitur &
patronus pro de-
fensore eorū quos

PATRONI. Sicut domi-
no subiecti seruus
ita patrono liber-
tus. Accipitur &
patronus pro de-
fensore eorū quos

SAEPE ITA compertū. Prosequit^e
elegantem Iurisconsultum, & declarat, quae
admodum plerumque una dictio pro alia poni-
tur, ut cōiunctiua pro disiuncta, & cū nulla
apposita est, quo casu oratio dicitur soluta,
id est neque cōiunctim, neque disiunctim cōnexa,
fieri interpretationem ex subiecta materia.
Sunt aut cōiunctae dictiones, & quae, atque, ac:
Disiunctae, aut, uel, uel, seu. Addit diuus Augu-
stinus, in ea quā scripsit grāmatica, nec, neque:
disiunctiuam esse^c, quod nostri non admittē-
rent, cōiunctum enim negant, & ideo quāuis
m 4 alterum

f. s. economis
in auth. de
alie. et emp.

g. l. lege. deri.
nup.

h. l. iusta. j. eo.

a. l. sicut pat.
de op. lib.

b. l. j. C. de in
ius uoc.

c. l. si ita quis
stipu. s. de
uerb. obli.

d l. si is q. cc. alterum non fiat, committitur stipulatio.
§. cū ita de a. **CONIUNCTA** pro disiunctis. Ne
reb. dub. gari non potest, quin regularis coniunctivae
significatio sit, ut coniungat, & utriusq; con-
iuncti concursus requiratur: quod procedit,

a l. si heredi
de cōdi. i. si.

nisi ex re ipsa, uel
argumēto de quo
agitur, aliud iudi-
cari aequum sit.
Quid enim si re-
pugnantia copu-
lentur: tunc du-
bium nō erit, pro
disiuncta accipi:
ut cum quis fun-
dum, eiusq; usum
fructum Titio le-
gat, Quid si eius-

cta pro disiunctis, &
disiuncta pro cōiunctis
accipiatur. Interdum
soluta pro separatis.
Nam cum dicitur,
apud ueteres agna-
torum^b gētiliumq;,
pro separatione acci-

doctoribus legat, nec enim requiremus eun-
dem & medicum doctorē esse. Idem in con-
stitutione quae debitorum fugitivos & cessan-
tes aliqua pietate prosequatur, quod si odio
sua quandam severitatem exerceat, non nisi

qui idem & ces-
sant & fugitius
sit ea coërceri hu-
manius est.

b **MAGNATO**
rum. Verba sunt
legis XII. tab.
quorum mentio
est libro Rhetor-
icorum ad He-
rennium primo,
Si paterfam. inte-
status moritur, fa-

milia, pecuniaq; eius agnatorū gentiliūq;
esto, & rursus: Si furiosus existat, agnatorum
gentiliūq; in eo pecuniaq; eius potestas esto.
Sunt autem gentiles, quos uulgo uocamus,
eiusdem parentelae. Eos ita in Topicis Cice-
ro diffinit: Gentiles sunt, qui eodem inter se
nomine sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt,
quorū maiorū nemo seruitutem seruauit: nā
sine dubio latior gentis q; familiae est signifi-
catio. Suet. in Nerone: Ex gente Domitia
duae familiae claruerūt. Et rursus in Caesare:
Cuius gentis familia est nostra. Igitur gentis
nomen agnatos & cognatos cōtinet. Vnde
cum prius agnatorū mentio facta sit, sequi-
tur ut de cognatis sub gentiliū appellatione
accipiamus: quam interpretationem Accur-
sius probat. Alij gentiles clarioris familiae
agnatos existimant, quam interpretationē
in lege XII. tab. propter Ciceronis diffi-
nitionem probauerim: postea enim etiam
qui a seruis oriundi erāt, gentiles dicti sunt.
Plin. lib. XXVIII. Singuli Marcipores
Luciporesue dominorum gentiles uitam in
promiscuo habebant.

c **AT CVM** dicitur. Disiunctivae dictio-
nes sunt, aut, uel, ne, seu, siue: in his regula-
est, ut non utrumq; disiunctum, sed alte-
rum tantummodo requiratur: quae tamen ple-
rumq; non obseruatur, ut cum alterum sine
altero esse nequit: ueluti in lege qua iubetur
tutorē super pecunia tutelaue pupilli dari:
cū enim pupilli custodiā tutor datur, conse-
quenter etiam rebus datur, curaq; pecuniae
pars administrationis ipsius tutelae est: nam
& quū inter genus & speciem disiuncta po-
nitur, plerumq; in coniunctā transit. Sed &
si Titius uel Seius instituerō, uel tutores confi-
tuero, uel legatum fideiue commissum illis
dederō,

b l. si titio, de
usu. leg.

c l. j. de pac.

d Bart. l. gal-
lus. §. etia,
de lib. &
post.

e d. l. gallus,
§. j.

f l. j. de his q
no. infā.

g l. ea tamē, de
leg. iij.

h l. j. de iust. et
iur.

i l. q. concubis
nam. de leg.
iij.

k l. si is q. cc.
§. utrum. de
reb. dub.

dederō, coniunctim huiusmodi dispositio
accipietur, ne propter personae incertitudi-
nem reddatur inutilis: quod & generaliter
admittendum est, quoties uel ex ui uerborū,
uel ex alijs legibus, uel ex praesumpta loquē-
tis mente hoc in-

fertur. Primi cas-
sus exemplum est,
in dictione seu
quae ampliandi uim
habet: quapro-
pter si quis donet
pecuniam quam
Perusij seu Pata-

b l. si quis ita
leg. de iur.
leg.

uij habet, utraq;
donasse intelli-
tur: idem em est,
ac si pecuniā quā
Perusij, uel etiam
Patauij habet, do-
nasse se dixisset:
quoniam disiu-
ctiua haec duplex
subdisiunctivae cō-
iunctivae simul uim
habet. Secundi
exemplum in le-
ge aquilia accipi-

d l. ij. ad l.
aquil.

tur cum in ea puniatur qui quadrupedem uel
pecudem iniuria occiderit: declarat em alibi
quadrupedē, id est pecudē, intelligi debere,
ut disiuncta pro expositiua scripta sit. At cū
quis ita substituit, si filius meus, aut filia ha-
eres non erit, Seius esto: clarum est ex mente
testatoris disiunctam pro coniuncta accipi,
ne cum altero filiorum cōcurrat extraneus.
Idemq; in ea substitutione, si filius meus in-
testatus, uel sine liberis decesserit, non enim
uerisimile est uoluisse testatorē nepotes suos
excludere, quia filius testatus non sit.

e d. l. si is qui
§. si.

f l. generalis
ter. c. de in
iust.

g l. i. c. §. ubi
j. tit. j.

d **CV M** uero dicimus. Soluta pro se-
paratis poni preter regulā esse ostendit dictio
interdū, cuius natura est de frequentioribus
casibus excipere: nisi ergo ex subiecta mate-
ria aliud appareat, ipse arbitrator solutā oratio-
nē in cōiunctā magis, q; disiunctam inferre.
Vnde cū uerba tūc cōiuncta dicant, alterutrum
fieri non sufficit: licet alij aliter, etiam cre-
briore calculo. Cōtra quos etiā est ueterum
Rhetorū sententiā, qui διζευσι id est dissolu-
tionem uocat, quā iurisperitus hic solutā
dicit, eam sic Cicero diffiniuit: Dissolutio est
quae cōiunctionibus uerborū ē medio sublati,
partibus separatis effertur, hoc modo: Gere
more parētī, pare cognatis, obsequere amicis,
obtempera legibus. Item, Descende in integrā

defensionem, noli quicq; recusare, da seruos
in questionēs, stude uerum inuenire. Quod
loquendi genus & acrimoniam habet, & ue-
hementissimum est, & ad breuitatem acco-
modatum: haec ille. Caterum dubium non

est, in quibus ca-
sibus disiuncta
improprie accipi-
tur ut coniungat,
multo magis so-
lutam coniunge-
re: & rursus. Quo-
ties cōiuncta disiu-
git, & solutā disiu-
gere: uidetur em
huiusmodi soluta
oratio ambigua
esse, quae in altera
utram significa-
tionem commo-
de uerti potest.
Sanē in huiusmo-
di oratione illud
proprie procedit,
quod quandoq;
Accursius dixit,
pūctum loco co-
pulae esse.

e **SI DONVM**, munus. Edixerat pre-
tor^b si donū, munus, operas a patrono impo-
sitas libertus redemisset, aduersus eius tabu-
las bonorū possessionē patrono non daturū,
Pone ergo solū donū fuisse impositum, ut li-
bertus possit libere testari illud debebit redi-
mere: non autem desideratur, ut etiam non
imposita redimat: qd si munus quoq; & ope-
ras imposuerit, etiam haec redimenda sunt.

f **ITEM** dubitātū. Eum, cuius ope, cō-
silio, furtū factū sit, furti teneri lex ait: unde
dubitātū est, an cōiunctim haec uerba accipi de-
berēt, an separatim: uariauerūtq; in hoc anti-
quorū sententiā, sed Labeo eos, q; separatim ac-
cipiēda dixerūt, probauit: q; aliud sit cōsilio,
aliud ope furtū fieri. Vnde qui solā opē adhi-
bet, furti teneat, tamē si ipse nō cōsulerit, fur-
tū fieri debere, quod ut uerū sit, defendi tamē
& illi possunt, qui coniunctim accepere: quo-
niam non sat sit opem praestare, nisi eo cōsa-
silio, id est animo praestetur, ut furtum fiat.
Si ergo cōsiliū pro suasionē accipiamus, solu-
ta illa oratio disiunctivae: si pro dolosa adiu-
uantis intentione, coniunctim intelligitur.
Et hic uerus est huius responsi sensus, quem
nec Accursius, nec caeteri satis percepere.
g **ALI I** condici. Scilicet ei q; opē tule-
rit: qd tūc procedit, cū ad eū res puenit, uel cū
fur sola

b l. iud. de bon.
lib.

a l. c. Mutius
de iur. leg.

o l. ij. §. legiti
mos. de exc.
tut.
p. auth. ex cō-
plexu. C. de
ince. nup.

consequatur. & hæc de naturalibus. At de
spurijs aliud est, hos enim lex pro filijs non
habet. Et ideo conditio, si sine liberis decesse-
rit, fideicommissio addita, propter spurium non
deficit: quod ego arbitror uerum, etiam si
per rescriptum prin-

siue uirilis^d siue fœ-
minini sexus sunt,
exue fœmineo sexu
descendentes.

VLP. LIB. LVIII.
Lex LVII.

Cui præcipua cu-
ra rerum incum-
bit, & qui magis q̃
ceteri diligentiam
& sollicitudinem re-
bus quibus præ-
sunt, debent, hi ma-
gistris^a appellantur.

Quinetiam ipsi ma-
gistratus per deriua-
tionem à magistris

q. Alb. l. filium
de his qui
sunt sui.

VIRILIS
sexus. Differen-
tia est substituat
quis ex uirili, seu
per uirilem sexū
descendentes, an per lineam uirilem: nam pri-
mo casu etiam fœmina ex filio uel nepote
nata continebitur, secundo non continebi-
tur: non enim per lineam descendit, nisi qui
in linea est.

r. Mod. l. gal-
lus. §. nunc
de leg. ff. de
lib. & post.

VI præcipua, a **Magistrare** mode-
rari est, ut Festus inquit, unde magistri,
non solum doctores artium, sed etiam pago-
rū præfecti, quos uulgo Syndicos uocamus,
uel collegiorū, societatumque, quos Abbates
appellat. Hinc & magister populi Dictator,
& magister hastæ, qui auctionibus præest, &
magister pecoris, ipse custos, & magister na-
uis, cui cura nauis demandata est. Sic autem
dicti sunt, quoniam magis ceteris possunt,
unde & magistratus, qui per imperia poten-
tiores sunt, q̃ priuati.

CVIVS LIBET disciplinæ. Hinc
legū doctores magistris dicunt, putauerimq̃
generaliter hoc noīe cōtineri Baccalarios,
Licentiatos, Doctores. Sicut enim athletæ
tribus coronis more Græciæ antiquo insigni
ri debebant, ita in agone literario tres sunt
distincti gradus. Primus qui a bacca laurea
sumpsisse nomen uidetur, scholastico ordini
proximior, q̃ doctorum. Secundus ad eos
pertinet qui nondum insignia suscipere, ele-

al. j. C. d. athl.

cti tamen auctoratū sunt, traduntq̃ in mate-
ria fauorabili, hunc pro doctore haberi.

VEL monstrado. Atqui superius nō
à monstrando, sed quod magis ceteris curam
prestare debeant, magistris dictos ait, sed ipse

cognominantur, un-
de & cuiuslibet di-
sciplinæ^b præcepto-
res magistris appel-
lari à monendo, uel
monstrado. **PER**
sequi^d uidetur & qui
satis accipit.

CAIVS LIB. XXXIII.
Lex LVIII.

Licet inter gesta^a
& facta uideatur
quædam esse subti-
lis differentia, attā-
men **PER**sequi^a inter
factum & gestum ni-
hil interest.

persequi interpretatur, id est consequi: nā qui
satis accepit, puta fideiussor^b uel pignora,
perinde habetur ac si rem petitam conse-
quutus esset: quæ expositio mihi non pro-
batur, quia proprie illud persequimur, quod
nondum sumus consequuti, quapropter &
libro II. A. Gellius: Non puto, inquit,
Cæciliū sequi debuisse quod assequi nequi-
ret. Verior igitur sensus est, ut quamuis ali-
quis satis acceperit, tamē adhuc dicatur per-
sequi: quia satisfactio pro uera solutione
non est. In quo tamen articulo solet distin-
gui: aut lex satisfactionem requirit, & sufficit
fideiussor^b, uel pignora offerre: aut ex for-
ma contractus alicui satisfaciendum est, &
soluere pecuniam opus est, quoniam in his
non de simplici securitate creditoris actum
uidetur, sed de actus perfectione, plenāq̃ li-
beratione, quam solutione demum facta
consequimur. Sanē & persequi dicitur, qui
officium iudicis implorat: quapropter si ca-
ueri mihi posulem per fideiussor^b, quod in
prætorijs stipulationibus regulare est, per-
sequi uidebor, expediuntur enim hæc offi-
cio iudicis.

Licet. Quoniam supra gestum rem
significare sine uerbis factam, ex La-
beonis

arbitror illā ety-
mologiam, hanc
allusionē eius uo-
cabuli esse. Ve-
rum fingamus ali-
quem huiusmodi
curam non præ-
stare, an idcirco
magister nō erit?
& aiunt esse: quo-
niam nomen ab
eo ducitur quod
fieri deberet, li-
cet non fiat. Qua
ratione & Pon-
tificem & Au-
gustum appella-
bimus, qui ad uir-
tam aternā pon-
tem non faciat, &
qui imperij cor-
pus non augeat.
d. §. PERSE-
qui. Accursius

l. item. §. j.
q. b. mo. pig.
l. si. §. di-
cimus. de
pig. act.

d. l. j. §. qui sit.
cog.

c. Auth. si qui.
C. de consi-
pec.

f. l. j. §. stip. &
pret. stip.
l. i. uere de
iur. om. iud.

al. labeo.

beonis^a sententia traditum fuerat. Eam disse-
rentiam Caius hic tanq̃ nimis subtilem con-
temnit: quia **PER**sequi^a, id est, abusiue inter
factum & gestum nihil interest. Laurentius
Valla gesta referri ad Rempublicā, maiorisq̃

dignitatis esse tra-
didit, acta etiā de
priuatis dici, quod
non omnino pro-
bo, quandoquidē
etiam de negotijs
gestis id uerbum
proferimus, q̃ tra-
ctatus ad priua-
tos ptinet. Am-
pla uero & facien-
di est significatio,
quā hic explicat
Accursius, nos ali-
bi cōmodius attin-
gemus. Id ex hoc
responso summe
annotandum est,
uocē **PER**sequi^a,
(Sic enim in anti-
quis codicibus le-
gitur) id est abu-
siue, plerūq̃ pro-
pria & subtili in-
terpretatione re-
iecta, accipi: nimia
enim iuris subtili-
tas, crux est, ut
antiqui dicebant.

PORTUS appella-
tus est conclusus
locus, quō importan-
tur merces, & inde
exportantur: eaq̃ ni-
hilominus statio est
cōclusa atq̃ munita:
unde angiportum
dictum est.

IDEM LIB. LXVIII.
AD EDITIONE.

Locus^a est, non
fundus sed por-
tio aliqua fundi.

Vnde illud Co-
mici, Summū ius, summa iniuria est. Fabius
Quintilianus **PORTUS** figuram esse autor
est, ubi proprio nomine omisso, aliud uicinū
assumimus: Trāslationē uero, ubi nomē pro-
priū deest, quo fit ut hanc necessitas excuset,
Usurpationem ornatus, uel ratio carminis.
PATERNOS. Solebant Quiri-
tes cum repudiare uxorem uellent^b, libertū
suum huius rei nuntium mittere, quod &
fatyra sexta Iuuenalis indicat:
Collige sarcinulas clamat libertus, & exi,
iam grauis es.

Dubitatum fuit, quem libertū suum intel-
ligeremus, & paternum quoq̃ seu autum
suum libertum esse iurisconsulti tradiderūt.
Quod si à filio fortē milite castrensis peculij
seruus manumissus sit, is libertus patris di-
ci non poterit: miles enim eius patronus est,
non pater. Ceterum & filius, qui ex assigna-
tione patris libertum habet, solus ei patro-
nus est, non autem frater^d, quīs etiam quan-

tum ad eum recte paternus libertus dicatur.

PORTUS liberorum. Alij
codices habent libertorum: nam libertus^c li-
berti mei meus libertus non est, sed uerior
hic lectio est liberorum, nam & in antiquissi-

mis exēplaribus
una cōplexione
sic finitur: Pater-
nos libertos no-
stros libertos, libe-
rorum nostrorū
non recte nostros
libertos dicimus.
Sed an id obserua-
bitur etiam uiuēs
te manumissore?
& quia generaliter
iurisconsultus
loquitur uerissimi-
le est, hoc quoq̃
casu sententiam
hanc producen-
dam, nec abhor-
ret ut patris liber-
tus filij quoq̃ sit,
cū rerum pater-
narum in uita pa-
tris, filij quodam-
modo domini ha-
beantur. Ceterum
rum quamuis li-
bertus filij fami-
litis manumiss-
ore mortuo pa-
tris libertus non
dicatur, deferetur tamen illi eius hereditas,
secundum Iustiniani constitutiones.

PORTVS. Portum antiqui plerumq̃
pro insula aut domo, ut Festus inquit,
dicebat: cuius rei rationē iurisconsultus hic
assignat, quod scilicet merces in eam porta-
rētur. Hinc à similitudine, portus appellari
cepta est, nauis statio, qua incluse naues à uē-
tis tutę essent: isq̃ frequentissimus est huius
uocis significatus. Sed & angiportum, angu-
stam uia inter portus, id est domos, dixerūt:
qua de re latius Grammatici disseruere.

LOCVS. Locus fundi portiuncula est,
fundus autem intelligitur secundū do-
mini mentem, qui ex uno plures fundos fa-
cere potest, si quibus quisq̃ finibus cōtinea-
tur designauerit: quapropter & minimam
partem fundum dicimus, si talis fuerit eius
affectio. Hinc est, qd stipulatio fundi in gene-
re nullius est momēti, propter incertitudinē,
offerendo enim uel cespitē terræ liberaretur
n promissor

l. modestia
nus. j. co.

f. l. in suis, de
lib. & po.

g. §. multis.
inst. de suc.
lib.

^a l. cum post. promissor, ut quidam scribunt^a. Sed & M. Ciceronis in quodam ioculari libello citatur hac Carmina:

Fūdū Varro uocat quē possim mittere fūda
Nī tamen exciderit qua caua funda patet.

Igit̃ nisi affectio testatoris probetur, in dubio appellatione fundi, de toto intelligemus^b: nec ut ab hac interpretatio ne recedamus sufficit: si in plures regiones commo-

^b l. si defensor. §. j. de iur. act.

^c l. Caius. in fi. de leg. ij.

dioris culture gratia fundum diuiserit^c. Sed & si tibi quis partē fundi Corneliani legauerit, deinde eadem scriptura fundum Cornelianū

leget, non sola pars, sed totus debetur: pars enim fundi, ut diximus, tunc pro toto habet, cum ea affectio est testatoris, ut non pars, sed totum sit. Quod in proposita quaestione dici non potest, quomodo enim pro integro fundo habuisse eum testator uidetur, qui partē fundi tantummodo appellauit: ut meritō

^d l. plane. §. j. & fi. de leg. 8^a j.

Pauli Castrensis^d sententia, qui aliter existimauit, reijcienda sit. Caterum etiam si domini affectio non probetur, putauerim partem fundi pro fundo accipi debere, quoties de falso periurioque euitando ageretur, adiutanda enim quoquo modo est interpretatio in humaniorem partem,

^a ¶ **LOC**i appellationē. Locus ubi quid collocari potest, dicitur: eius autē ^{μεταφορικῶς} uaria est significatio, ut cum dicimus quem loco obscuro natum, uel loco fratris fuisse: illud enim ad genus nobilitatemque refertur, hoc uicem denotat, sed & Aristoteli Ciceroniq; loca sunt argumentorum sedes, hoc est uniuersales propositiones, quae particularia continent, sicut loci corpora. In iure uero quandoque locus generaliter accipitur^e, & ex mente proferentis interpretationem capit.

^e l. fundi. j. eo.

Qua ratione in praedijs urbanis locus sine aedificio dicitur area, in rusticis, ager. At cum specialiter respectu fundi locum dicimus, de portione aliqua accipimus. Quod si fundi Tusculani dominus, simpliciter locum suum Tusculanum legat, ne ex incertitudine legatum uitiatur, existimauerim generaliter intelligendum, ut integer fundus

debeatur, nam & huiusmodi expositio uulgari sermone alludit.

SATISDATIONIS. Satisfacere proprie dicitur qui dat fideiussores: Satisfacit qui pignore uel qualibet alia ratione securū

Satisfactionis appellatio interdū etiā repromissio continetur, qua cōtentus fuit is, cui satisfactio debebatur.

CAIVS LIB. XXVII.
AD E D I C T V M
P R O V I N C .

Lex LXII.

Tigni appellatio. ne in lege XII.

sufficienter uide, tunc arbitrio iudicis etiam satisfacendum erit^d, ueluti si suspectus sit qui cauere debet, uel pignus praestandum, aliā nullius effectus esset^e. Sanē qui simpliciter repromittit ex ui uerborum, non uidetur satisfacisse, licet lex propter creditoris consensum ita interpretetur: ut in defensore, quem lex satisfacere iubet^f, quod & in eo dicendum est, qui euidentissime sit locuplet:

non enim lex, quae satisfactionem requirit, de huiusmodi homine censisse uidetur: quod uerum putauerim cum satisfactio idcirco solū requiritur, quia quantum ad facultates, lex creditori consultum uelit^g, sed si etiam celeritatem perficiendae litis respiciat, fideiussio tum quoque praestanda eritⁱ: cum nostra quandoque inter sit, posse cum fideiussore experiri, qui non ita litigiosus, & tergiversator sit, sicut principalis, quicque bonam fidem forte agnoscat. Caterum & bonus uir, qui compulsus satisfacere, propter paupertatem non possit, repromittens cum iurisiurandi religione, admittetur^k, ne eum ad impossibilia obligare lex uideatur, uel aliās ius sibi iam quaesitum amittat^l.

TIGNI. Legis XII. tabularum uerba haec erant, quorum mentionem Festus Pomp. facit, Tignum iunctum aedibus uineaue uendicato, nec soluito. Declarat ea Iurisconsultus, ut tigni^a appellatione omnis materia, ex qua aedes constant, contineatur. Vnde tegulae, lapides, caementa, calx, arena, atque id genus similia, hoc nomine comprehenduntur.

^a l. j. qui sat. cog.

^b l. j. de pret. sup.

^c l. sancimus. c. de uerb. sig.

^d Alex. l. diuortio. §. inter dū. sol. mut. l. i. omnibus. de iudi.

^e l. s. §. munc. uideamus. iud. sol. l. q. cumq; ij. c. de iur. pat. lib. xi. l. j. ut leg. nom. l. minor. i. si. de procur.

^f l. s. l. i. in fi. q. sat. cog. §. sed hodie. in fi. de sat.

^g l. tigni. ad exhib.

^b l. j. de tign. in iuncto.

^c l. ferri. j. eo.

dentur^b. Tigna enim à tegendo dicta sunt. Qua ratione & fabri tignarij appellatione omnes materiarij, murarij, albarijque significabuntur^c. Huiusmodi tamen interpretatio à communi usu loquendi abhorret: quando-

quidem tigna solent trabes appellari, quibus summa domus contegitur, hinc & conignationes dicte, quorum uocabulorū frequens mentio est M. Vitruuius: ut hinc argumentum colligi possit, posse dictionem quamlibet, quoties deriuatio cū ratione legis conueniat, secundum eam accipi, tametsi communis loquendi usus repugnet. Sanē uerborum legis XII. tab. in iure quoque mentio est, ubi dicitur, quemadmodum ea lex tignum aedibus iunctum uendicari posse sciscit, sed interim id solui prohibuit, pretiumque dari uoluit^d. Quo in loco Accursius, si scit separatim legit, nimisrum ignorans, idem esse sciscere, quod confirmare, unde & plebiscitum dicitur.

PENES. Qui penes se rem habet, plus iuris in ea habere uidetur, quā qui apud se: idem enim est penes se habere, quod penitus apud se, id est in potestate, iure, dominioque suo, cum dictio apud, ad personam uel locū simpliciter referatur: quod & Festus Pomp. probat, & Laur. Valla. Depositarius igitur, commodatarius, & colonus apud se habet, dominus penes se^e. Licet confundi hanc differentiam plerumque animaduertimus^f. Quapropter si lege indicatur poena illi, penes quem furtiua res reperiatur, putauerim etiā, qui simpliciter sciens detineat, obligari: tametsi ex hoc responso, is non penes se rem habere, sed potius apud se dicatur: nec enim uerisimile est legislatorē ad huius tam subtilis differentiae modulum uerba sua redegitse.

INTESTATUS. Testari uerbum inter alia significat etiam sententiam suam expromere: unde testimonium, & testamentum deducitur: & intestabilis, qui nec testimonium dicere, nec testamentum facere^g, ex testamento uel aliquid consequi potest. Hinc etiam intestatus deriuatur, cuius uocis triplex est significatio: primo enim eum

significat qui testamentum non fecit, & haec propria & indubitata est interpretatio: quoniam, ut Bartolus^h inquit, participium id est, cuius ea est natura, ut potentiam ponat, actum neget: quam rationem non satis scio an Grammatici recipere: cum enim praepositio uerbo non conueniat, sequitur uim nominis habere, non participij, alioquin inductus, infectus, inuisus, insolens, euidēs, uim participij haberent, quod ipsi negant. Ceterum & is intestatus est, cuius testamentum iure de-

fecit, ut quia iniustum uel irritum pronuntiatum est. Idem enim est testamentum omnino non facere, uel huiusmodi facere, quod nullum pronuntieturⁱ. Secundo in-

testatus dicitur, qui testamentum ex se quidem ualidum fecit, sed quod ex eo corruit, quia haeres institutus noluerit adire: & hic sensus quoque non improprie est. Dixit tamen Barto. si lex aliquem admittat in eius successionem qui intestatus decederet, uerba legis hoc casu cessare: non enim intestatus decedit is, ex cuius testamento haereditas non aditur, cum tempore quo decedit uerum sit eum esse testatum, licet deinde ex haeredis scripti facto reddatur intestatus. Sed hanc ego subtilitatem non approbo, quae contra Iurisconsulti uerba est, eum proprie intestatum decessisse dicentis, cuius haereditas adita non est: ut inde appareat dictionem hanc tractum habere, & ad perfectionem temporis referri, quod non nisi adita haereditate consumitur. Tertio intestatus dici potest etiam is, qui testamentum facere iure non potuit, ut pupillus & furiosus: & ideo si filio intestato constitutum sit agnatos succedere, pupillo mortuo nihilominus succedere, matremque excludent: quoniam communi usu etiam intestabiles intestati dicuntur: idque aliqui cum Barto. sensere^j. Sed frequentius in contrariam sententiam itum est, quod intestati improprie hi appellentur, nec de hoc communi usu quicquam appareat: uideturque agnatos in eius, qui testamentum facere possit, haereditate

VLP. LIB. LXVI.
AD E D I C T .

Lex LXIII.

Intestatus est, non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam is, cuius ex testamento haereditas adita non est.

^k inst. de haer. red. que ab intesta. in prin.

^d d. l. j.

^e Alex. l. generaliter. C. de instit.

n 2 haereditate

hereditatem facilius admittendos, ex defuncti praesumpta uoluntate, qui cum testamentum nullum fecerit, uoluisse illis hereditatem relinquere censetur. At in eo, qui etiam si aliter disponere uoluisset, non potuit, praesumpta nulla pro agnatis est uoluntas. Nobis Barto.

VLP. LIB. LXII.
AD EDICT.

Lex LXV.

HAEREDIS appellatio non solum ad proximum haeredem, sed ad ultiores^b refertur; nam

f l. qui duos.
l. lucius. de uul. l. diuus.
l. credentes.
qui pet. tut.

sa differentiae est, cum lex eam non sequatur, sed ipsa legem. Voluntatem enim suam secundum leges regere & moderari quisque praesumitur, alioquin si quis de facto impeditus testari non potuisset, agnati fuissent excludendi, quod absurdum est. Sane dubium non est, recte proprieque de intestabilibus dici, eos sine testamento, uel etiam ab intestato decessisse, quamuis proprie intestati non dicantur.

g Alex. d. l. generaliter.

HAEREDIS, a **H**eredis appellatio etiam ultra proximum haeredem extenditur^a; unde solemus dicere, haeredis haeredem testatoris haeredem esse; quod ex proprietate sermonis, atque etiam in poenis procedit, ut apud plerisque tractatum est^b. Quapropter conditio ut haeredi Titio detur, adimpleri in haerede haeredis potest^c. Hinc

a l. si. C. de haere. insti.

b l. si. l. si. q. si. l. i. si. de acqui. here.

c l. cum ita. i. si. de cod.

d l. j. de cast. pec.

e Roma. sig. 602.

f l. j. C. quoru leg.

g Corn. consi. 69. in. iij.

h Bar. l. qui liberis. §. j. de uul. g.

i Old. cons. 21. Bald. 304. in. 5.

& pater iure castrensis peculij rem filij mortui occupans, eius haeres dicitur^d, cui filius ipse miles iam successerat, quod & Pontanus annotauit^e. Sed & si de scriptis haeredibus mentio facta sit, etiam haeredem haeredis contineri, tametsi scriptus non sit, plerique contendunt^f. Verum id ipse non ex uerborum, sed propter utilitatem receptum esse arbitror: quando nulla uerisimilis affectio magis in scripto haerede considerari potest, quam in non scripto^g. Et ideo generaliter secundum haeredem non contineri ego ex sermonis proprietate sentio, quoties scripti haeredis mentio fit, idemque si infra scripti, uel supra scripti dicatur^h; sed & si suum haeredem, uel ipsum, quis addiderit, non uideri de haerede haeredis agi aliqui dixeruntⁱ; quoniam huiusmodi pronomina specialiter ad personam referuntur. Quod ego non sufficere arbitror, nisi alia mentis coniectura concurrat. Vnde cum testator, quisquis

sibi haeres erit, filio suo substituit, de primo haerede intellexisse uidetur, quia illi non parum affectus fuisse creditur^k. Quae praesumptio in eo cessat, qui extranei alicuius haeredibus relinquit; nec enim maiorem obseruationem priorum habuisse, quam sequentium uerisimile est: quod inferius diffusius attingam^l. Ceterum & quoties Titio eiusque haeredibus usufructus legatur, de primo tantum haerede accipiemus^m, ne proprietatis inutilis subtilitas consolidationis spe reddatur. Idem est

k d. l. qui liberis.

l. in amulib. C. de leg.

m l. antiquis. C. de usufr.

& haeredis haeres, & deinceps, haeredis appellatione continetur.

IDEM LIB. LXVI.
Lex LXVI.

MERCIS appellatio ad res mobiles

blata consolidationis spe reddatur. Idem est quoties appellatio haeredis extraneos non comprehendit, non enim ultiores haeredes extranei admittuntur, cum etiam primus reijciatur. Hoc autem aliquibus casibus procedit, ut cum Titio haeredibusque suis donec ipse uixerit aliquid legauero, cum enim uiuentis nulli sint haeredes, merito de filijs intelligemusⁿ. Idem cum mentio haeredum sit in materia ex cuius natura sit ut extranei excludantur: ut in emphyteosi ecclesiastica, & feudo^o. Idem etiam si de haeredibus masculis dictum sit, uidetur enim ad proprios descendentes respexisse. Sed & si iniquum aliquid ex generali interpretatione sequeretur, haeredis appellationem restringemus: ut si quis hereditatem restituere debeat, si sine haeredibus decesserit^p; ut enim conditio aliquando euenire possit, de descendantibus intelligimus, alioquin quilibet extraneus, & tandem fiscus fideicommissarium excluderet. Et eadem ratione ne extraneos substituti haeredes censentur testator extraneis haeredibus filij sui, quem praedilexerat, praetulisse^q, haec dictio restringetur: non uidentur autem extranei hoc in casu, qui eiusdem agnationis sunt. Quapropter si pater filio sine liberis de cedente Titium agnatum, eiusque haeredes substituerit, eueniente conditione, haeredes Titij agnati non reijciuntur, ut Angel. scripsit^r, cui assentio: secus si omnino extranei sint.

n l. in suis. de lib. & po.

o c. fin. si de feud. si. co. inter. dom.

p l. ex filio. in si. ad reb.

q Bar. d. l. gal. lus. §. etia.

r d. §. etiam.

s l. qui per se. c. j. ii. j.

t c. j. de homi. cid. in. 6.

VLT ERI ORES. Etiam per longissimam successionem, ut alibi dicitur^s; unde & pontifex Romanus Petri successorem dicitur^t, quibus maximo numero alij mercedibus dici, ita ut uenalicij serui non comprehendantur

comprehendantur uarijs locis proditum est: qua ratione de facto consultus Alexander^a, non esse absurdum respondit, si legem municipalem, quae a socio initum mercatum ratum haberi mandat, de re tantum mobili intelligeremus. Quandoquidem mercatus a merce deducitur, per locum ergo qui a coniugatis dicitur, ubi merx non est, ibi nec mercatus. Sed ipse a uerbo mercari potius trahid id nomen crediderim; quod uerbum simpliciter emere plerumque significat, atque ita uulgaris loquendi usus seruat: Inde enim & mercatores dicuntur^b, qui res emunt, quas in eadem specie carius uendant. Nam qui emunt, ut ipsi in aliam formam uertant, quia manuum operam adhibent, artifices sunt. Mercatores autem ipsi non artificium facere, sed officium habere dicuntur, si uera Barto. senserit: tametsi nemo dubitet, exercitium utriusque commune uerbum esse.

biles tantum pertinet.

IDEM LIB. LXXVII.
AD EDICT.

Lex LXVII.

Alienatum non proprie dicitur quod adhuc in dominio uenditoris manet: uenditum ta-

mata inconsulto domino uendit, ante traditionem a iure suo non cadereⁱ; nam & iure uendere cum effectu accipi debet: ante uero traditionem uenditio omnino perfecta non est^k, licet tum quoque res periculo

l. fin. C. de iur. emph.

k §. uendit. e. inst. de reru diui.

emitoris pereat: & ita se habet omnium fere consensu^l.

l. quod sepe. §. si res. de contrahen. emp.

Donationis uerbo, simpliciter loquendo omnem donationem comprehendisse uidetur, siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

liter accipitur, proprie eam donationem solum dici, quae pura est, & protinus sine spe recuperandi dominium transfertur^m, & de hac in dubio siue in dispositione hominis, siue legis accipiendum. Quapropter qui filio permittit, ut donare possit, nec censetur de ea donatione sensisse, quae causa mortis sitⁿ. Sed hanc ego declarationem non probo, quae legem nostram coarctat, & nos dubios relinquit, quando in specie uel genere dictio haec sit accipienda, Donationis igitur uerbum quamlibet donationem comprehendere existimo, ut hic dicitur, sed diuersis temporibus, diuerso modo: nam quae sub conditione collata est, post euentum conditionis proprie donatio fuisse censenda est, ante euentum propter dubietatem improprie. Quae uero sub conditione resolui posset, ut in mortis causa donatione, ubi spes resolutionis nulla subesse amplius poterit, & ipsa proprie fuisse donatio censetur, interim non: & ideo concessio patris non uidetur ad eam trahenda, nisi ex eius uerborum magna generalitate, uel simili ratione aliud praesumamus^o. Sed & donatio propter beneficia eatenus proprie fuisse donatio existimabitur, quatenus iustam remunerationis mercedem excedit, pro quod & in qualibet renuntiatione dicendum est^p, quae modico pretio facta proponatur^q, quicquid enim ultra pretium receptum iusti ualoris superest, proprie donatum censetur^r. Idem in indebito quod sciens soluerit. Et ex his consequens est ut solennitates quae aliqua constitutione in donationibus requiruntur, etiam in praedictis

m l. j. 3. de don.

n l. filius. uer. si. sed enim. de do.

o Corn. consi. 237. pe. col. in. iij.

p l. non am. plus. de le. ga. j.

q l. non am. plus. de le. ga. j.

r l. qd si ad. pisc. de do. inter uir.

s l. qd si ad. pisc. de do. inter uir.

t Calca. con. si. 24.

a Rom. l. si publicanus. §. j. de publ.

b Bart. tract. de test. uer. si. 62.

c l. traditio. bus. C. de pac.

d l. quoties. C. de rei uend.

e l. fin. C. de sac. eccle.

f l. si. d. l. quoties.

g l. quod meo. de acq. pos.

h But. cos. 34.

i l. fin. C. de reb. alie.

j Roma. sing. 603.

Imo, d. l. j. dictis speciebus necessariae sint: ne quatenus diximus ueram esse donationem, contractus irritetur. Sanè & donationis appellatione etiam legatum contineri dubium non est: quod procedit, si effectum consideremus, usus enim separatam esse speciem obtinuit. Donatio nem autem causam mortis ex Homeri carmine inductam Marcelus Iuriscon. cen-
 fuit: apud eum enim Odiss. 3. Telemachus sic donat Piræo. Eius carmina sunt:

y l. j. s. de do. ca. mor.

τοῦ ὁ δὲ πρῶτος πρὸς μὴδον ἔειπεν
 τὴν δὲ μάχην αἰὲν ὄντων ἐμὸν περὶ δῶμα γυναικάς
 ὧς τοι δῶδ' ἀνέπεμψα, ὅτε μιν ἐλθέτωσαν
 τοῦ δ' αὖτε τὴν δὲ μάχην ἀντιπυρρῶν ἀντιπρὸς ἑαυτῶν
 πρῶτος, οὗ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τὰ δὲ ἔργα
 εἴπω ἐμὲ μιν ἄνδρες ἀγένορες οὐ μεγάροισι
 ἀδελφὴν κτείναντες παρῶν πάντα δάσους
 αὐτὸν ἔχοντά σε βέλομαι ἐπαγέμεν, ἢ ἕνα τῶνδε
 εἶδ' ἢ ἔγωγε τοῦτοισι φόνον ὅν κ' ἴδμεν φεύσω
 Διὶ τότε μοι χαίροντα φέρον πρὸς δῶματα χαίρων.
 Hoc sermone uirū Piræus commouet ultro, Telemache ad nras famulas age dirige sedes, Ut tibi q̄ dederat Menelaus dona reportet. Ad quē Telemachus sapiens ita farier orsus, Piræe haud egdē hęc possum dignoscere scēta Namq; proci si me spatiosa per atria furtim Occidant, rapiantq; sibi patrimonia fortes, His te malo frui donis q̄ quemlibet horum. Qd̄ si illos fato merita & mulctauero morte, Tum mihi gaudēti referes dona oia gaudens. Quorum carminum eod̄ libētius mentionem feci, quod & in Institutionibus corruptus locus ille pro Piræo Pyrrhū habetur, relicta insigni lacuna, quam hūc carminibus repledam duxi.

ILLA VERBA. Arbitrorū duo sunt genera, nam alij ex cōpromisso adeūt, quorum sententiā metu poenae paretur: alij quos arbitratores uulgo appellamus, sunt qui tanq; boni uiri arbitrari & constituere aliquid debent, iuris dispositioni minime obnoxij, nec comminatione poenae formidabiles, quorum sententiā magis transactioni, q̄ iudicio conformis est, uidentur enim partes transigere arbitratu illius: cum priores arbitria sua instar iudiciorum dirigant, & non multum ab ordinarijs differant. Igitur in pri-

ma specie indubitati iuris est, seruum arbitri esse non posse, sed nec arbitratorem. Vlpianus ex communi omnium expositione hic existimauit: quoniam illa uerba arbitratu Titij fieri, ad ius referuntur. Lex autē non cen-

Lex LXIX.
 Hæc uerba, cui aberit, generaliter cōprehendūt omnem dolum quicunq; in hanc rem admissus est, de qua stipulatio interposita est.

Arbitrari enim uidetur facti esse: & Accursius ideo arbitria iuris esse existimauit, quoniam non nisi in legitimam personam committi queat itemq; quia arbitrator tanq; bonus uir iudicare debet: quæ ratio mihi magis placet, q̄ uis enim secundum iuris tramites incedere omnino arbitrator non compellatur, tamen ex bono & æquo decidere negotium debet, ut effectus iuris ex eius sententia oriatur: merito hoc officium in seruum hominem conferri non debuit. Sed quid in deportato, an eius arbitratu aliquid committi potest: & omnes sentiunt posse, nisi anteq; deportaretur mandatum sibi fuerit, uidentur enim partes propter status mutationem mandatum reuocasse: quod tamē in testatore, qui electionem aliquam Titij arbitratu fieri iussit, non procederet: cum enim is testator mortuus sit, fingi non potest reuocasse mandatum. Sed & quod in deportato diximus, ad excommunicatum quoq; communi calculo producit, ut quomius nusus arbitrator sit, non censeatur prohibitus: quod intellige, nisi ex municipalibus statutis iudicalem aliquam formam arbitramenta habeant, ab omni enim iudiciario actu, præterq; si se defendat, excommunicatus repellitur. Idem si arbitria hæc paratam habeant executionem, uidentur enim iudiciorum instar tunc obtinere.

HÆC VERBA. Finge, promissisti mihi aliquid per stipulationem, & ab ea stipulatione dolum malum abesse, cui rei nisi dolum malum abfuerit, promissisti centum: declarat Iurisconsultus hæc uerba generaliter accipi, quod duobus modis explicari potest: Etenim respectu personarum stipula-

d l. pedius. de arb.

s. sed cū facit. inf. de iur. stip.

f l. cū pater. s. heres. de leg. ij.

g l. cū quis. de solut. h l. ex facto. s. si q̄ rogatus. ij. ad treb. i Bar. l. si arbitratu. de uer. obli.

k c. ad p̄bā. in fin. de re iud.

latio hæc generalis est, quia non solum factum suum, hæredumq; promississe contra-

a l. nouissima. iudi. sol. b l. stip. ista. s. si quis doli. de uerb. ob.

cum quis Titium daturum & factum promiserit (quamuis stipulatio non ualeat, quia factum alienum uidetur promississe) si tamen subderit dolum malum abesse, absumitur esse, non simplex abnutium promissum lex interpretatur, ne corruat stipulatio, sed potius ex præcedentibus curaturum cum promississe intelligit, quod Titius dabit & faciet: alioquin stipulator deceptus remaneret. Caterum respectu quoque rei ipsius stipulatio generalis est, quoniam dolum uox est generalis, dolum uerum, & præsumptum continens, sed & latissimam culpam, & plerumq; latiorē. Fraudem quoque dolo inesse Labeo ait, quæ de re infra latius disputabo.

SCIENDVM. Superius diffuse uidimus hæredum appellationem per multas successiones accipi, declarauimusq; quomodo hoc intelligendum sit, hic uero prosequitur Iurisconsultus tres casus, quibus ea regula non procedit.

a SUBSTITUTIONE impuberis. Sed quæ ratio est, quod hoc casu à regula recedimus: & alibi dicitur, hæredis hæredem non admitti: quia ex iudicio testatoris non uenit, per huiusmodi autem substitutionem hi demum uocati uidentur, quos affectione aliqua testator prosequitur. Quæ ratio ut uera sit, indiget tamen secretiore doctrina, quæ hic unico uerbo attingitur: cum enim huiusmodi uerba de certa persona intelligi possint, non debent extendi ut incertitas quoque contineant. Cum ergo hæres aliquis instituitur, siue etiam seruus, siue filiusfamilias sit, non debet intelligi de hærede hæredis, qui ipsi testatori incertus est. Eodem modo non intelligemus de patre aut domino, cum potuerit filiusfamilias emancipari, & seruus uel manumitti, uel uendi, quo-

casu hæreditas patri aut priori domino lucris facta non esset: non ergo uerba testatoris accipiemus, ut ad incertos hosce casus porrigantur, sed ut eas tantum personas contineant, de quibus nominatim actum est.

b ITEM IN lege. Sentiam familiam Romæ fuisse, ostendunt Sentius Gallus, & Sentius Augurinus, quorum in epistolis meminit Cæcil. Plinius, & etiam Sentius Sæturninus Verulio apud Val. Max. libro v. i. i. Igitur Aelius Sentius legem tulit, quæ ab eius nomine Aelia Sætia appellata est, cuius Cicero in Topi-

cis, & Boethius mentionem faciunt: ea plurima capita habuit, quæ hic referre non attinet.

c HAERES PROXIMVS. Interpretatio hæc ex uerbis legis descendit, cum enim filium hæredem proximum dixerit, consequens est, de eo intelligi non posse, qui post aliquas successiones sit hæres. Placuit autem legislatori hanc ingrati accusationem coarctare, quæ tanquam libertatis peremptoria odio non caret, quod etiam libro historiae x. i. i. Cornel. Tacitus tradit, unde non nisi proximo hæredi, eidemq; filio, id iuris concessum est, cum etiam si proximus hæres non sit, bonorum possessionem contra tabulas liberti filius impetret, nec enim id beneficium ita odiosum est: nam & qui manumittere cōpulsus est, ingrati actionē non habet, & tamē præteritus contra tabulas possessionē petit. d IDEM dicitur. Operarum duplex est species, quæ officiales dicuntur, & quæ artificiales: illæ personam patroni respiciunt, cui officiosum esse libertum naturalis ratio admonet, ut patronum comitari, cantu, sono, saltatione oblectare, suntq; huiusmodi ut plurimum incertæ: Hæ uero ad artificia um pertinent, inde operæ pictoriæ, fabricales, & si quæ similes, & sunt plerumque certæ, quia sub certo numero solent promitti: alioquin incerta promissio arbitratu patroni secundum consuetudinem, aut qualitatem liberti, declarabitur. Quæ autem exercitium

b l. si filius. s. paulus. de bo. lib. i. ij. C. de ope. lib. f l. j. C. de bo. poss. contra tab. lib. a l. si non. s. libertus. de cōdi. ind.

c illud. i. ut thēti. ut lib. de cet.

d l. si filius. s. paulus. de bo. lib. i. ij. C. de ope. lib.

f l. j. C. de bo. poss. contra tab. lib.

a l. si non. s. libertus. de cōdi. ind.

aliquid, assiduitatemque non complectuntur, ad obsequium attinent, nec operarum nomē habent. Igitur si patronus operas sibi præstari stipulatur, regula est, ut ad hæredes hæredum talis stipulatio non transeat^b. Obsequialis tamen res uerentia ad hæredem hæredis transmittitur^c. Idemque in his operis familiaribus, quarum æstimatio hæredi ex iudicato præstanda fuit, eius enim hæres recte eam pecuniam petet^d. In officiis libus uero operis hæc non procedunt, quoniam hæc ad extraneos hæredes regulariter non transeant^e, sed ad filios tantum, etiam si non sint hæredes^f, & ideo partem refert, quota parte hæredes sint instituti^g. Atque ita hanc materiam ego extrico, licet alij aliter. Sed hic queri potest, an in casibus quibus testator mentione hæredis facta de filio censetur intellexisse, eundem requiratur hæredem quoque esse; & in contractibus dubium non est, filium non admitti, nisi sit hæres: quapropter si quis sibi & filiis & hæredibus emphyteosim stipuletur, nisi filius sit hæres, excludetur^h. In testamentis quoque idem crebriore calculo responsum est, in ea specie, cum testator filio si sine hærede more retur substituisset, non enim sufficit si filium reliquerit, nisi si quoque hæres sit, quod & in eo casu Paulus Castrensis responditⁱ, cum filio sine liberis moriente Titius & eius hæres substituti sunt: non enim ad fideicommissum Titij filij admittentur, nisi hæreditatem patris adierint^k. Sed quid si legitimi hæredes uocati sint: & cum de his intelligatur qui intestato succedunt, forte etiam si Titio hæredes non fuerint, admittentur, ne testator uideatur fideicommissum Titij arbitrari reliquisse, quod infra attingam.

VERBA HÆC f, is ad quem ea res pertinet, sic intelliguntur, ut quod in uniuersum dominium uel iure ciuili uel pratorio succedit, contineatur.

VLPIANVS LIB. LXXIX.

^b l. cum patronus. §. j. de ope. lib.

^c l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^d l. qui libertus. §. pen. de ope. lib.

^e l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^f l. si operarius. §. co. tit.

^g l. ut ius. §. si. co. tit.

^h Bart. d. l. ut ius. §. si.

ⁱ l. ex factis. §. si. ad treb.

^k Paul. l. galus. §. j.

^l l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^m l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

ⁿ l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^o l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^p l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^q l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^r l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^s l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^t l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^u l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^v l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^w l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^x l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^y l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^z l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^{aa} l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^{ab} l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^{ac} l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^{ad} l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^{ae} l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^{af} l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^{ag} l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^{ah} l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^{ai} l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^{aj} l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

^{ak} l. si hæres. §. liberos. de in ius uo.

loquatur, tunc aliud erit^m: idemque cum etiam particulari successori ut succurratur eadem æquitas suadetⁿ, sed & in iure excipiendi dubium non est, quoniam id ad quemcumque indistincte transit^o, ut etiam si beneficium sit personale, nihilominus eo cui concessum est uiuente, donatario proficiat^p. Accipient igitur hæc uerba ex subiecta materia interpretationem, alioquin ex sui proprietate successorem partem cularem comprehendere putauerim, ad eum enim etiam pertinet nedium ad hæredem. Quod maxime erit obseruandum, si materia sit fauorabilis, ut beneficia principum, uel additum sit generale pronomen quicumque, & similia, quæ de nomine successoris recentiores tradiderunt^q. Sanè quæ iura successoribus particularibus dentur, quæue contra eos competant, latior est articulus, quam ut hic perstringi possit^r.

LEX LXXI.

ALIUD EST CAPERE, aliud accipere: capere cum effectu accipitur: accipere & si quis non sic accepit ut habet at. Ideoque non uidetur quis capere,

uerim, ad eum enim etiam pertinet nedium ad hæredem. Quod maxime erit obseruandum, si materia sit fauorabilis, ut beneficia principum, uel additum sit generale pronomen quicumque, & similia, quæ de nomine successoris recentiores tradiderunt^q. Sanè quæ iura successoribus particularibus dentur, quæue contra eos competant, latior est articulus, quam ut hic perstringi possit^r.

ALIUD EST CAPERE, aliud accipere uerbum ad effectum acquisitionis refertur^s, atque ideo qui restituere tenetur, non uidetur capere: atque hinc est, quod spurius substitutus pupillariter fratri legitimo, ipso iure quidem uniuersorum bonorum hæres erit, sed quæ à patre prouenerunt restituet agnatis^t, quia eorum capax non est, filius tamen familias & seruus, quamuis restituere teneantur, capere dicuntur^u, quia per eos statim, absque alia restitutione, patri uel domino acquiritur. Ast uerbum accipere non ita frequenter ad effectum refertur, unde & plerumque accepisse dicitur, qui tamen dominium adhuc non acquisiuit^v: Sed confunduntur hæc aliquid quando, & etiam capere dicimus eum qui rapit^w, uel simpliciter aufert. Sunt & qui accipere de manu alterius, capere uero propria autoritate intelligant^x: quod mihi non displicet, ut præpositionem ad pro iuxta interpretemur: quamuis si testator Titio mandet ut fundum accipiat^y, quia de testatoris manu capere uidetur, non putem hæredis traditionem expectandam.

ALIUD EST CAPERE, aliud accipere uerbum ad effectum acquisitionis refertur^s, atque ideo qui restituere tenetur, non uidetur capere: atque hinc est, quod spurius substitutus pupillariter fratri legitimo, ipso iure quidem uniuersorum bonorum hæres erit, sed quæ à patre prouenerunt restituet agnatis^t, quia eorum capax non est, filius tamen familias & seruus, quamuis restituere teneantur, capere dicuntur^u, quia per eos statim, absque alia restitutione, patri uel domino acquiritur. Ast uerbum accipere non ita frequenter ad effectum refertur, unde & plerumque accepisse dicitur, qui tamen dominium adhuc non acquisiuit^v: Sed confunduntur hæc aliquid quando, & etiam capere dicimus eum qui rapit^w, uel simpliciter aufert. Sunt & qui accipere de manu alterius, capere uero propria autoritate intelligant^x: quod mihi non displicet, ut præpositionem ad pro iuxta interpretemur: quamuis si testator Titio mandet ut fundum accipiat^y, quia de testatoris manu capere uidetur, non putem hæredis traditionem expectandam.

beret: quapropter si exulem capienti certum premium dari constituitur, non intelligitur capisse qui ad præfectum non traxerit^a: uel cum armis reperisse, qui non caperit. Quapropter & qui tantum erogat, quantum accepit, capere non dicitur^b, cum in effectu nihil illi remaneat, illud enim datum, legatum, donatum, concessum dicitur, quod deducis omnibus expensis reliquum est^c.

PERVENISSE, propria hæc huius uerbi est significatio, ut id quod remansurum est peruenisse dicamus^d, licet plerumque ex subiecta materia aliter etiam non improprie interpretemur, quod alibi attingam^e. Quod conuētus rei uendicatione propter eam rem alteri promissum, ut ab actore indemnitas seruetur, ita cautio nem accipit, quas res tibi tradidero, pro his rebus recte præstari spondes: quam cautionem etiam emptor recipit^f, qui redhibitoria aduersus uenditorem experitur, si eius rei nomine, quæ redhibenda est, alteri aliquid solue re damnatus est^g. Interpretamur enim recte, id est tuto & secure, hoc est, sine periculo & damno. Periculum autem ad personam, damnum ad res seu pecuniam referri Accursius credidit. Hincque argumentum accipitur, pro sui defensione cautiones interponi posse. Quare si male ab aduersario tuo metuis, licetum erit iudicem adire, qui eum ex officio compellet, ut caueat, per se non fieri, ut uis aliqua tibi inferatur^h, idque etiam sub poena, & datis si de iussoribus. Sanè & M. Varro rei rusticæ lib. 11. solitos tradit eos qui indomitos boves emittunt, sic stipulari, illosce iuuenos sanos, de quibus pecore sano esse, noxisque solutos recte præstari spondes: atque hanc formam M. Manili actionibus contineri, quæ uerba hoc ex responso interpretationem recipiunt.

APPELLATIONE, Qui de aliqua re quicquam constituit, ut de domo, insula, fundo, de qualibet eius parte constituisse intelligitur, & id quidem proprie, sicut in genere species, in maiori summa minor continetur. Alioquin quæ uox totum significat, proprie de parte dici non potest: quare si quis de domo loquatur, aut insula, de toto, non de parte locutus intelligitur: quapropter si testes actoris fundum ab eo possideri dicant, de integro accipiant, nisi alij testes omnino prioribus æquales, idem de reo dicant, tunc enim ut à periurio soluantur, fiet interpretatio tam actorem quam reum eum fundum communiter pro indiuiso possidereⁱ, atque in. l. si duo: uti poss.

de domo loquatur, aut insula, de toto, non de parte locutus intelligitur: quapropter si testes actoris fundum ab eo possideri dicant, de integro accipiant, nisi alij testes omnino prioribus æquales, idem de reo dicant, tunc enim ut à periurio soluantur, fiet interpretatio tam actorem quam reum eum fundum communiter pro indiuiso possidereⁱ, atque in. l. si duo: uti poss.

APPELLATIONE rei, pars etiam continetur. **VLP. LIB. XXX. LEX LXXIII.** Hæc uerba in stipulatione posita, eam rem recte restitui, fructus continenti recte enim uerbum, pro uiri boni arbitrio est.

capitur, quædam numeralis, alia integralis, alia quota. Exempli causa, tres arithmetica pars est nouem^j, ususfructus pars integralis domini est, sicut paries, domus: triens, quadrans, semis quota pars est assis. Percipitur etiam alia hinc regula: nimirum idem pollere generalem enumerationem, quod particularem omnium specierum^k: quod ita intelligimus, dum sub generali sermone ea non accipiamus, quorum specialem mentionem fieri opus est^l: etenim dubium non est de generali sermone multa excipi uarijs exceptionibus, quas hic referre nimis curiositas esset^m.

HÆC VERBA. Restituendi uerbum ad fructus quoque pertinere, supra ostensum est, quare cum Iuriconsultus in hac stipulatione fructus contineri, propter dictionem recte sentiat, uidetur in stipulationibus, id uerbum simpliciter positum, fructus non comprehendereⁿ, quod Iacobus & Oldradus sentiunt. Sed id ita generaliter supra sequutus non sum: quamuis enim ex huiusmodi contractus forma fructus debeantur, uerbum tamen recte non parui momenti est, cum deberi eos arbitrio boni uiri ostendat. Sanè hinc probatur dictionem hanc recte, ad iustitiam causæ referri, sicut rite ad ritum, id est solennitatem^o. Atque hinc aliqui existimauerunt, si iudici demandatum sit, ut cognoscat an Titius recte captus sit, non posse eum discernere, an feriato licitoque tempore sit captus, sed an iusta causa subesset, propter quam

^a l. si. §. si. quod q. iur.

^b l. ciuitatib. in. §. de leg. j.

^c l. no. amplius. de leg. j.

^d l. si ip. a. q. d. met. cau.

^e l. si peruenisse. j. cod.

^f l. si ip. de rei uendi.

^g l. redhibere. §. cauendū. de edil. edi.

^h l. si ip. si fu. per. C. de trans.

ⁱ l. naturalis. §. j. de præscri. uerb.

^j l. j. de fide. tuto.

^k l. no. d. l. no. uidetur.

^l l. i. de iur. iur. §. de iur. iur.

^m l. i. de iur. iur. §. de iur. iur.

ⁿ l. i. de iur. iur. §. de iur. iur.

^o l. i. de iur. iur. §. de iur. iur.

^a l. titia. §. j. de leg. ij.

^b in. l. si duo: uti poss.

^c l. que de tota. de rei uo.

^d Bar. l. si mada. ter. §. si in. ter. de exec. rei iud.

^e l. oes. C. de præsc. xxx. anno.

^f l. q. d. tr. as. l. a. tu. de of. leg.

^g Rom. §. de uiro.

^h l. in cod. §. j. tit. j.

ⁱ Bar. l. lecta. si cer. pet.

quam capi debuerit. Quae decisio prudentibus uiris merito displicet: demandantis enim mens fuit, omnem quaestionem committere. Et Iurisconsulti differentia hac nimis subtili abutuntur, & doctissimi Grammaticorum aliter tradiderunt.

Varro, Rite à ritu, nam quod secundum ritum sit, id ratum & rectum est. Priscianus, Rite pro recte, quia nihil traditur ritibus, nisi quod rectum esse credat. Donatus, Recte dicitur, quod nullo uitio uerborum dicitur. Vere ad rei seu sententiae ueritatem refertur: hinc Terentius, in Adelphis: Recte & uere dicis.

Signatus. Signatus annulus est, qui charactera, id est sculpturam habeat, quo utimur ut signum

imprimamus. Erant autem id genus annuli plurimi in usu apud antiquos, nam propter multitudinem seruitutis reclusa omnia, obliuioni à dominis tenebantur: sicque à rapina, ut Plinius inquit, uendicabantur. Cum ergo huiusmodi non ornamentis causa: sed curiofodiam principaliter fierent, merito appellatione ornamentorum non continebantur: quod maxime in his procedit, qui leuis pretij essent, utpote aureos quinque non excedentes, & ita iure cautum est. Sed hanc ego summam hodie leuem non arbitror, idque propter nostrorum temporum paupertatem, nam constat ueteres Romanos fuisse ditissimos.

Restituere. Restituere est retro statuere, id est in eum casum rem constituere, in quem fuisset, si nihil aduersus quod facienda esset restitutio euenisset: de quo uerbo latius supra attigimus. Generalius autem est quam reddendi. Reddit enim qui retro dat, id est transfert dominium: ut restituere etiam ad facta pertinet. Proprie autem restituere dicimus, quod accepimus: quapropter si lex dicat, soluto matrimonio maritum tertiam partem dotis restituere debere, reliquam lucrari,

de dote data intelligitur, non de promissa. Sed id ego non probo, cum nulla ratio sit, cur promissam minus lucrari debeat quam datam: & restituere satis dicitur, qui actionem remissit, remque in eum casum constituit, ac si promissa non esset, atque

qui permutauit, uel compensauit.

IULIANVS

Lex LXXVII.

Frugem pro reditu appellari, non solum quod frumentis aut leguminibus, uerum & quod ex uino, uel syluis caeduis, cretifodinis, lapicædinis capitur. Iulius scribit, fruges omnes esse, quibus homo uescatur, falsum esse: non enim carnem, aut aues, ferasque, aut poma fruges dici.

remittit, seu accepto fert, dare dicitur: & qui parantque Iurisconsulti dantem accepto ferentem: quod procedit etiam in conditionibus quae ad amissum implenda sunt: & quamuis ex uerba omnino non repugnent, propter effectum lex dedisse interpretatur: qua ratione remissio quae ultra quingentos aureos transfert, insinuatione indiget, idque communiter approbatur. Quandoque tamen non fit huiusmodi interpretatio, ut cum per remissionem nihil iuris seu commodi acquiritur, uel aliam ob causam quis remittit quam ut daret, uel cum debitum quod remittitur liquido non apparet, id enim facto magis quam dationi accedit: nam & quandoque donare licet, remittere non licet, ut quia lex extorqueat remissionem praesumat, quia facilius inducit quisque ut remittat quam ut det, quod & Bar. annotauit. Sanè cum pecunia solutio nisi preparata est, remissio alia quoque ratione uim dationis habet, quod uidelicet lex restituta fingit, & incontinenti rursus datam.

Frugem. a Reditus nomine generale est sicuti prouentus, seu oblationes: copraenat aut omnia iura seu utilitates quae percipi possunt

a Ange. cōst. 138.

b j. l. si q.

c Sal. l. si cōst. C. de dona. ante nup. d l. si rub. sol. mat.

d l. ubi. in fin. de uerb.

b l. si ei nup. de iur. dot.

c l. in tantum. de lib. cau.

d l. si mulier. de condi. ob cau.

e l. si fundam. §. titio. de leg. j.

f l. iuli. de condi. di. §. dem.

g l. creditori. C. de pac.

h Abb. c. uenit. ens. j. de test.

i Paul. l. contra §. j. de pac.

k Bart. l. acti. C. de trans.

l gl. c. statu §. notariu.

m Bar. l. si duo in fi. de uerbo. obli.

n l. si sponsalibus. §. j. de iur. dot.

a Card. de j. de ex. pra. leg.

possunt. Quam significationem etiam frugem habere aliqui dixerunt. Contra Iulianus, qui fruges esse quibus homo uescatur censuit, praeter carnes & poma, quae sententia uerior est, atque ita usus obtinet. Vnde & Plinius

duplex frugum genus agnoscit, quod aristam habeat, ut frumenta, & quod siliquam, ut legumina. Antiquiores tamen latius acceperunt, ut fruges sint, quicquid ex fructu terrae in alimoniam uertimus: qua ratione idem Plinius frugiferas arbores omnes appellat, quae fructiferae sunt, oliuam, pyrum, pomum. Dicuntur enim fruges à frundo, ut Varro: uel à frumine, quod summa pars gulae est, per quam cibus in uentrem demittitur, ut Donatus & Seruius scribit.

Fruementum. Aristam habent triticum, auena, ordeum, siligo laconica, siliquam, id est folliculum, omnia legumina, siliqua uero & papauer uasculis continentur: at milium & panicum nullis defenduntur integumentis paruorum uolucrum iniuriæ exposita. Sanè quamuis frumenti appellatio amplior sit, tamen de tritico intelligimus, atque hoc communis loquendi usus in Italia obseruat, & ita etiam Iacobus & Barto, existimauere.

Silicula. Id est membranula seu folliculo. Significat etiam fructum arboris dulcis, longum, & coloris atrii, cuius Plinius, quoque meminit, & Horatius. Viuit siliquis & pane secundo. L. Columella scenum graecum sic appellari quoque censet. Capitur etiam in iure alio significatur, nimirum pro certo potestate: nam quatuor grana siliquam pendunt, hoc est quod Graeci uocant ceration: Aurifices nostri corrupto sermone caracron: est autem xxiij. pars solidi, & xvij. drachma. Theodosiani codicis interpret, Centesima, inquit, usura est, qua in anno tres siliquas pro solido habemus: Sicilius uero duplici drachma constat, quo fit ut quarta pars sit uncia. Licet plerique in emendati codices pro sicilico siliquam scriptum habeant. Est & Siculus apud Hebraeos maioris potestatis: sic enim ipsi

staterem, id est Semunciam appellat, in quem sensum uidetur etiam L. Columellae capi, & Graecis quibusdam autoribus.

Putauit. Et male: colligitur autem hinc, legato frumeto uel frugibus, etiam

Interdum proprie etatem quoque uerbum possessionis significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

IDEM LIB. III. AD PLAUT.

Lex LXXIX. Impensa necessaria sunt, quae si factae non sint, res aut peritura, aut deterius futura sit.

prata & areas magni aestimant, quod ei generari possessionum à nemine noceri potest. Merito igitur si quis dicit se possessiones suas legare, uel donare, uel aliter alienare, de ipsa proprietate intelligimus: nec enim de nuda possessione actum uidetur, cum ea non soleat à proprietate his uerbis separari: alioquin usum quis uel usumfructum legaret, non possessionem. Ad res tamen mobiles hoc legatum non extenditur, quoniam communis loquendi usus repugnat, ut proprietatem mobilium possessionis nomine designemus: tam & si dubium non sit etiam proprietate mobilia possideri. Ad hanc rem pertinent quae Festus quoque scribit, Possessiones appellantur agri late patentes, publici, priuati quoque: quia non mancipatione, sed usu tenebantur, & ut quisque occupauerat possidebat.

Impensae. a Necessariae impensae dicuntur, quae impendendi necessitate habent, ne res uel pereat, uel deterior fiat: sed & quae ex consuetudine regionis sine dedecore omitti non possunt necessariae existimantur. Harum plura exempla in iure habentur, ut si quis aggeres cohercens do torrenti faciat, in demortuorum locum alias arbores furroget, aedificium ruens instauraret. Sed quid si iam casu dirutum sit, ut quia ab igne correptum, uel ui bellica? Et aliqui scribunt, esse necessariam impensam. Quibus assentio, si ad uillae necessitatem

cōtineri quod adhuc in agro, in arista, uel siliqua est.

Interdum.

Non solum apud Iurisconsultos, & in constitutionibus possessio pro proprietate ipsa seu praedio capitur, sed etiam apud alios auctores. Vnde possessiones urbanae & rusticae Cicero ni in Philippicis. Et idem in Paradosis: Callidi, inquit, aestimatores

a l. fina. C. de praed. muno. l. cu res. C. de cot. emp.

b Bar. l. uxor. §. legauit de leg. j.

c l. si. j. de acquir. poss. in prin.

d Bart. l. pec. i. fin. §. de an. leg.

a l. ad testium. §. pe. de test.

b l. arg. §. ornamenta. de aur. leg. c. l. diuus. de bon. eorum.

b auth. sed hoc die. C. de episc. pi. & cle. c. auth. ad hanc C. de usur.

d l. liberto. §. filii. de an. leg.

necessitatem ille locus pertinebat. Quid enim si casa agrestis non necessaria utilitatis pradij esset? Sanè has impensas & maritus deducit, & quilibet bonæ fidei possessor, itemq; malæ^b; nisi sint impensæ quæ rei

^b l. domi. C. de rei uend.

utilitatem perpetuam non respiciant, sed solummodo impendentis p tempore commo- dum^c: tunc enim nemo deducit, sed fructibus imputat.

^c l. iij. ex seq. 3. de impens.

¶ **UTILES.** Impensæ quæ rem meliorem faciunt, ut arbusi pastinatio, doctrina puerorum, stercoratio, nouelletū, piscistrinū, horreumq; adiectitium, & his similia. Est autem arbusium, locus quo certo ordine arbores uitū causa plantantur; hæ sunt populus, ulmus, atinia, ornus debet autem saltē

^d l. j. §. sed nec C. de rei uend. act.

^e Dy. l. j. §. de imp.

^f l. sin autē. in fi. de rei uend.

^g l. in fundo. 3. de rei uend. ^b d. l. domum.

ⁱ l. plane. de peti. hare.

^k l. utiq; 3. de rei uend.

bis in anno pastinari, id est pastino, quod feramentū bifurcum est, fodit; huiusmodiq; impensa necessaria est: q; si tertio quoq; fodiat, erit utilis: atq; ita M. Columela lib. III. cap. XXVII. præcipit: has utiles impensas maritus non consequitur, nisi uolente uxore fecerit, aut mulier eas comode restituere possit, aliunde q; ex fundo dotali: satisq; est soluendo eam esse, uel tempore quo impensæ fiunt, uel quo repetuntur^e. In cæteris uero bonæ fidei possessoribus, quatenus dñs est locupletior, eatenus deducuntur, tanq; eorū negotiū utiliter sit gestū, idq; nisi dñs ipse nō fuisset eas facturus^f. Quid em si pauper erat, qui re qualis fuisset erat usurus; nec curaret pretiosiorē facere, ut qui uenale eam nō haberet; permittetur tamen possessori hoc casu de impenso id tollere, quod sine detrimento dñi potest, sibiq; utile futurū sit. Idemq; in malæ fidei possessorib; sed in hoc differentia est, quod prædo, si impensā quam utiliter uel etiā necessario effudit, euanescat, ut quia res perimat, nihil deducitⁱ, quod in bonæ fidei possessorē aliter obseruat: præterq; cū rei uēdicatione agitur^k. Sed & si aedificiū aliquod a fundamentis cōstruat, sciens se in alieno aedificare, uidet

dño donare^l, & nil repetit, nisi tanq; negotiorum gestor fecerit^m, uel dñs is sit, in cuius persona consistere donatio nequeat, ut cum uir in hereditario uxoris fundo aedificatⁿ.

¶ **HORREVM.** Merito addita est dictio

totali adiectum plerūq; dicemus. **¶** **Voluptariae** sunt, quæ speciem duntaxat ornant, nō & fructum augent: ut sunt uiridaria, & aquæ salientes, incrustationes^e, loricatiōes^f, picturæ.

IDEM LIB. IX. AD PLAVTIVM.

Lex LXXX.

In generali petitio ne legatorum, etiā datae libertates competunt, ex mente legis XII. tab.

coenaculū locabit, quia ornatiū. Has impensas nisi dñs ipse facturū fuisset, nec maritus, nec bonæ fidei possessor deducit: licitū tamē eis est auferre quod comode separari potest. In malæ uero fidei possessorē distinguimus, ut si impensā in re facta sit, quæ separationē sui natura non admittat, uideat donasse^r: ut si aliter quo casu separent, auferre tamen ei nihil liceat: si uero sui natura res sit separabilis, licitū est ei auferre, nec em donasse uidet^s, quod auferre potest: & ita ipse extrico, licet alij differentiam in modo agendi constituent^t.

¶ **INCRUSTATIONES.** Tectoria sunt parietum, ex crustis marmoreis.

¶ **LORICATIONES.** Sunt superficies integēdi causa, quæ ad pauimenta maxime pertinent, fiuntq; ex calce & arena: qua de re M. Vitruuius lib. VII. plura. Est & lorica quæ uallis castrorum, uel podijs apponatur alio significatu.

In generali. Verba legis XII. tab. erat^u, Is uti legasset rei suæ ita ius esto. Quibus uerbis generaliter tributa est potestas legatarijs, legata sua petēdi. Sed an idem sit in his quibus libertas testamento legata est: & ex uerbis uideretur nō esse idem: qui enim libertatem

^l §. ex diuerso. in. instit. de rer. diu. ^m d. l. domi. ⁿ arg. l. in uoluptaria. 3. de imp.

^o l. j. §. pen. de imp.

^p l. qd si her. de impens.

^q l. pro uoluntarijs. co. ii.

^r d. §. ex diuerso. ^s l. utiles. 3. de peti. hare.

^t Bart. d. l. in fundo.

^u l. uerbis. j. e.

libertatem legat, rem suam non legat, quippe libertas in bonis testatoris non est: & id neque uere, neq; ut Bartolus inquit^b, causatiue: sed tamen ex mente legis idem dicendum est. Accursum hic uerbū petitione intelligit pro re

^b Bar. l. j. de leg. 2. j.

^c l. cum sub. de leg. iij.

^d l. in fraude. i. si de testa.

^e l. j. §. 3. no. ta. sol. mat.

^f l. semp. §. in hoc. 3. qd. ui. ^g l. antep. §. si ue. 3. de ope. no.

^h Bal. cōf. 152. in. j.

ⁱ l. si est cui. de fur.

^j l. si sterilis. §. cū p. ued. de act. emp.

IDEM LIB. X. AD PLAVTIVM.

Lex LXXXI.

Cum prator dicat, ut opus factum restituatur, etiā damnū datum actor consequi debet, nam uerbo restitutionis omnis utilitas actoris continetur.

IDEM LIB. XIII. AD PLAVTIVM.

Lex LXXXII.

Quod uerum, nisi priuilegium illud tolleretur, non em uerisimile est generalibus uerbis uoluisse legislatorē corrigere ea quæ favore specialis causæ indulta sunt: ut hac in re ridiculi sint, qui contraria prodiderunt^e.

Cum prator. In interdictis (inquit prator) quod ui aut clam factum est restituas, item quod quis sprete nuntiatio ne noui operis fecit, restituat, & id genus similia. Explicat Iuriscōsultus quid restituendum sit, & non solum opus^f, sed etiam omnē damnum resarciendum esse testatur, hanc em esse uim huius uerbi restitutionis^g. Sed dubium est cum hic dicitur damnum restitui, an etiam ratio lucri cessantis habenda sit^h. Et extat responsum apud Baldum in simili specie, eius qui conueniat damnum restituere, existimat enim huius lucri rationem non habendam: aliud est enim damnum, aliud cessatio lucri. Sed hæc sententia hoc responso cōfutatur, quo omnem utilitatem resarciendam ei esse testatum est, cui damnū debet restitui, Itaq; ego hæc uerba secundum legis dispositionem interpretor, ut in casibus, in quibus de iure, cessantis lucri ratio habetur, qui damnum restituere promittit, etiam ad id lucrum teneatur. Regulariter autem traditur, lucri quod quis uerisimiliter fecisset, rationem habendam, præterquam si cum alterius iniuria lucrum illud acquirereturⁱ. Idem in emptio nis contractu seruatur^j, cum enim emptor, si pecuniam non det, in legitimis solum usuris condemnatur, non fuit æquum ut uenditor,

si rem non tradat, grauius puniretur, cessantibusq; lucri rationem resolveret.

VERBVM amplius. Amplius & minus comparatiua quamuis sint, tamen ex subiecto argumento uim comparationis

Verbū amplius, ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur. Sicuti ē contrario minus solutū uidetur, etiam si nihil esset exactum.

IABOLENVS LIB. V. EX PLAVTIO.

Lex LXXXIII.

Proprie bona dici non possunt, quæ plus incommodi q; commodi habet,

tantum comprehenderet. Finge constitutum esse ut si prator aliquem condemnauerit amplius quam debeat^c, ipse certa pena afficiatur, quāuis in tota summa quis indebite fuerit damnatus, prator uerbis legis punietur. Illud non prætereundum, hanc dictionem si pronomen illi addatur, rerum repetitionem facere^d: ueluti cum dicitur, hoc amplius, uel eo amplius, uel amplius q; talē rem. Si uero simpliciter apponatur, actū legandi solum repetere, non ipsam re^e. Et ita frequentius traditur, cæterum & minus aduerbium, positio uo adiunctum, cōtrariæ significationis comparatiuum demonstrat, ut minus stultus, id est prudentior. Terentius in Eunuchio: Hoc nemo fuit minus ineptus, id est aptior, ut Priſcianus interpretatur.

Proprie. Cum superius dictum sit bona intelligi ære alieno deducto, ostendit hic generaliter Iuriscōsultus qualescūq; incommodum sit, etiam si aliud q; æs alienū, eius respectu proprie bona non dici. Quotiescūq; ergo alicui sunt prædia maioris incommodi q; utilitatis, is bona ea recte non appellabit, & ideo permittitur ecclesiæ sine aliqua solennitate huiusmodi prædia alienare^f, tanq; bona non sint, quod & in minore pleriq; sententiarum etiam æs alienū comprehenditur, itemq; ea in quibus plus incommodi est, ut in bonorū possessione. Sed quid in legatis? pone eum qui LX. habet, alijs XXX. mihi tertiā partē

o bonorū

^a 3. l. minus. j. l. si ita.

^b l. j. §. hæc uerba. si cui plus.

^c Bar. l. i. si seruus. §. si ita. de leg. j.

^d l. si sic. de leg. 2. j.

^e d. §. si ita.

^f §. pe. i. auth. de non ali. ^g l. j. §. de offi. eius.

bonorum legasse, XX. ne, an X. consequar? & XX. me cōsequi, nec quæ alijs legata sunt deduci Bartolus cōsuevit, quamuis enim deducto ære alieno bona intelligantur, quæ tamen legata alijs sunt, æs alienum ipsius testantis nō erāt, quod si ea huiusmodi fuissent ut in illis lex falci dia locum non haberet, qualia sunt quæ ad pias causas transferuntur, de mea solum portio fiet deductio: unde in proposita specie cæteris legatarijs XXX. mihi decē, heredi XX. relinquent, & ita pleriq; tradiderūt.

FILII. Filium pleriq; ab amore dictum uolūt, quasi *ἐκ πάθος*, sed syllaba refragatur. Ipse magis à Græco sermone *ἰνός* dictum arbitror, addito ex more Aeolico digammate *ἰνός*, sicuti *ἰδέντω ἐλένην* dixerunt. Aeolico autem sermoni nostrum simillimum esse Fabius Quint. tradit. Prior tamen deriuatio à cæteris approbatur, atq; hanc esse rationem existimant, quod etiam nepotes filij dicuntur, cum & in illis sit mutui aui amor. Ipse ex sermonis proprietate appellatione filij nepotem contineri non arbitror, sed ex interpretatione, quæ in dispositione legis generaliter procedit, & id etiam in odiosis, nisi ratio diuersa aliud suadeat. Ecce, miles à tutela præterq; filij commilitonis excusationem habet, quid si sit nepos? certe in eo est diuersa ratio, quia pater non militauit, licet auus fuerit miles. Rursus, Filij fideicommissio grauati tametsi uolente testatore fructus in rationem quartæ nō imputant, quod in solatium grauiamini lex illis specialiter indulget, ergo ad alios trahendum non est. At in dispositione ne hominis, qui de filio loquitur de nepote non intelligitur, nec enim in eiusmodi materia fit extensio, nisi alicunde de mente coniciamus, ut cum alioquin dura separatio induceretur: uel extranei suis præponeretur, uel usus testatoris hoc suaderet. Idem si natura contractus, ut cum cliēs beneficiarium fundū pro se & filijs accipit, natura enim huius contractus est, ut in nepotes transmittat.

NERATIUS. Fecerunt fortasse qui crederent duobus constare collegium, quandoquidem & collegæ dicantur, duo ad idem officium electi. Neratius tamen tres

mauult, cuius sententiam tanquam probabiliorem Marcellus probat. Cum enim collegium sit uniuersitatis nomen, aliquid ultra dualem numerum requirit. Sunt autem uaria collegia, sicut fabrūm, qui arcendis incendijs instituti sunt: dēdrophorum, q; arbores cādūt, & torrent: centonariorum, qui uilia artificia exercent, quorum artificum quā plures alibi nominantur: qui quod tenuiores sint, possunt se collegijs congregare, & stipem cōferre. Permissa etiā sunt ma-

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

QUID aliud. Iura prædiorum seruitutis esse, siue de rusticis, siue de urbanis loquamur, dubium non est. Sed Iurisconsultus hic interpretatur clausulā, quæ in instrumētis apponi cōsuevit, cum quis prædia cum iuribus

iuribus suis restituere promittit, intelligitur enim ut eius æqualitatis reddat, cuius accepit: eiusdem scilicet bonitatis, salubritatis, amplitudinis. Quapropter legendum hic est, æqualiter: non autem, qualiter: nam ratio sensus, & recti sermo nis non constaret. Illud tamen non negauerim, seruitutem ipsas qualitatem prædiorū, non autem substantiā respicere, quapropter eas sic de scripsit Baldus, ut seruitus sit accide talis habitudo & extrinseca qualitas prædij. Bartolus uero subtilius definiuit, Seruitus est quoddam ius prædio inhærens, quod eius utilitatem respicit, ut cini diminuit. Plane hoc in responsō, ius pro qualitate rei inhærente ponitur, sicut & alibi pro commoditate: sed & p nuda facultate plerūq; usurpatur, ut si dicā, ius mihi est per uiam publicam eundi: uel, si lius sam. seu seruus ad eundi ius habent: sit em interpretatio, ius ad eundi, id est facultas, ut Aret. sentit. Sanē Alexāder eum, cui ex iuribus prædiorum quicquid uellet alienare cōcessum erat, posse redditus ex fructibus percipere distrahere, huius legis argumēto rōdit.

URBIS AB æternæ deductam rege Quirino. Vt mirum sit, q; litteratores quidam ibi legūt, Hectoreæ. Ostendit & id uarijs in locis Amianus. Cæterum cum Iurisconsultus consuetudinem loquendi in testimonium adducat, hinc apparet secundum communem usum uerba potius accipi, quā secundum proprietatis originem, quod etiam in poenalis &

odiosis receptum est. Sed hæc ita pleriq; declarant, ut in dispositionibus peritorum, eorum usus attendatur, sicut in idiotarum sermone, consuetudo imperitorum: quod non displicet. In dubio autem unum eundemq; usum esse credemus, nec aliter loqui plebem, quam patritios. Sed & si constitutum sit ut uerba ad literā intelligantur, uel proprie, tunc cōmunem usum imperitorum nō attendemus, eruditiorum uero obseruabimus: Quandoquidem consensus eruditorum, ut Fabius scribit, cuiusq; proprietati præualeat: penes enim eorum usum, arbitrium est, & ius, & norma loquendi, Honoratio autore. Probato autē usu præ-

sentis anni, non sequitur eundem retro fuisse obseruatum: nisi ab eo tempore coepisset, cuius initij nulla esset memoria: quod enim tam diu uiguit, semper fuisse obseruatum, etiam ante hominum memoriam, creditur: idq; pleriq; omnes scribere.

PROPEMODVM. Quæcunque res secundum pecuniam æstimationem recipiunt, non autem pecunia secundum restet: enim iure gentium ea de causa signatus est nummus, ut commercia rerum facilius celebrarentur, functioneq; ex eo reciperent, quæ in rebus nō est, unde minus in usu coepit esse permutatio. Si igitur tu decem debeas, & pro his decem ego fide mea totidem modios tritici esse iubeam, tanquam de alia re promiserim fideiussio non ualeat: nec enim res pecuniae loco succedit, sed pecunia quibusdam casibus loco ref. Plane dubium est, cum quis in censu habere dicatur quantum pecuniæ ex bonis refici potest, quomodo ineunda sit ratio: an ducto ualore secundum communem æstimationem, an secundum redditus, ut tantires censeatur, quantum uiginti annorum redditus conferunt, an quanti uendi potest: quod uerius uidetur, respōsi enim huius uerba hoc indicant. Cum enim res in pecunia

bato autē usu præ-

sentis anni, non sequitur eundem retro fuisse obseruatum: nisi ab eo tempore coepisset, cuius initij nulla esset memoria: quod enim tam diu uiguit, semper fuisse obseruatum, etiam ante hominum memoriam, creditur: idq; pleriq; omnes scribere.

o 2 functio

c in l. si q; seruum. §. fin. de leg. ij.

d Auth. simul. C. ad l. fal.

a l. qd si nepotes. de testat.

b l. filius. ad Mac. l. fenatus. de ritu nupt. l. ij. §. si mater. ff. ad Tertul.

c l. sed ex militibus. de excusat.

d l. iubemus. C. ad Treb.

e §. si insti. q. dar. tut.

f l. liberorū. j. cod.

g l. lucius. de her. insti.

h l. alimēta. de ali. leg.

i l. §. insti. tuens. in l. gallus.

PAVL. LIB. III. AD VITELLIVM. Lex LXXXIII.

Filij appellatione, Omnes liberos intelligimus.

MARCELLVS LIB. I. DIGEST.

Lex LXXXV.

Neratius Priscus

Ntres facere exi-

stimat collegium: & hoc magis sequendum est.

CELSVS LIB. V. DIGESTORVM.

Lex LXXXVI.

Quid aliud sunt

Iura prædiorum, quā prædia æqualiter se habent

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sane quod de collegio hic traditur, de familia quoq; dici supra uidimus. Vbi cunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus sit, an id minus, pro admissione pronuntians, dum Baldus respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus redditus pios uertant, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quā trium numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius responsi argumentum, nisi tam ampli sint redditus ut recte admistrari à tam paucis nequeat. Illud cōstat, negligentes, uel fures ab epō amoueri posse.

strophorum, quos disciplinatos uocant, collegia, quod rei sacræ causa conueniant, ea & scholæ, & confratriæ appellantur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, cōuenticulum, sodalitiū, quæ eandem ferē uniuersitatem significant. Sunt autē iure quæcunq; collegia phibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerūq; etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri: quod T. Liuius libro XXXIX. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil

functionem recipiant, tanti aestimari debent quantum pecuniae reperitur, nisi de rescissio-
ne propter laesionem agamus: tunc enim is
cēsetur laesus, qui à communi cursu aberrat.
Sed & quoties rem aestimamus eius respectu
qui eam acquisi-

uit, siue titulo hæ-
reditario, siue ex
cōtractu, tantum
eum adeptum di-
cemus, quantum
communi aestima-
tione res uēdi po-
test: nec enim af-
fectionis ipsius ra-
tio est habēda, nec
etiam quid alius
tūc sit oblaturus,
cum is qui eā est
adeptus, ne licitan-
tis affectio deinde
minuatur, non sit compellendus, eam quam
primum uendere. Vnde summa ratio est, ut
tali casu communem ualorem potius aestime-
mus, in qua aestimatione redituum quoque ra-
tio habebitur: quod autem communiter re-
peritur, id iustum pretium est, utpote quod
ex ualore rei, non ex affectu constituitur.
Quapropter cum in lege iusti pretij sit men-
tio, de eo quod communiter perciperetur in-
telligemus.

BOUES magis ar-
mētorum, quam
iumentorum nomi-
ne appellatur. Hoc
sermone, dum nupta

habere dicit quic-
quid ex ea præstari
potest.

POMPONIVS LI. VI.
AD SENATVSCONS.

Lex LXXXIX.

BOUES magis ar-
mētorum, quam
iumentorum nomi-
ne appellatur. Hoc
sermone, dum nupta

regulam esse, ut sermo simpliciter prolatus,
de primo tantum actu intelligatur, eam nō
procedere in sermone negatiuo, ut si testa-
tor mandet, ne filiae suae mercatoribus nubāt,
nam neque secundas nuptias cum eis contrahere

erit, primae nuptiae si
gnificantur. Inter
reddere, & ædere ra-
tiones, multum inter-
est: nec is qui ædere
iussus est, reliquū red-
dere debet: nam & ar-
gētarius ædere ratio-
nem uidetur, etiā si,
quod reliquū apud
eum sit, non soluat.

ne eam adiuvabimus, ut sequentes quoque
actus contineantur. Vnde si uxori suae quis
alimenta legauerit, etiam de secunda intelli-
getur. Et ex facto ita respondit Alexand.
Idem cum pater filiae, casu quo uidua sit, habi-
tationem domus relinquat, nam si tertio &
quarto uidua fiet, legatum consequetur: quo-
niam uerba hæc generalia sunt, & ad rem na-
tura sui multiplicabilem referuntur. Sed &
generaliter ex subiecto argumento aliter in-
terpretabimur: quid enim si natura rei itera-
tionem requirit? ut si uestitum testator uxori
legauerit, uel princeps priuilegium aliquod
mihi concedat, solent enim ea perpetua esse,
non autem quam primum finire. Quid si ex
primo actu menti disponentis non satisfiat,
ut si procuratorem ad appellandum consti-
tuam, an à prima sententia solum appellabi-
tur? & hæc quidem communiter approban-
tur. Hincque Othonis Maguntini antistitis
fraus iniusta detegitur, is Alberto Francorū
comiti sub iurifurandi fide persuasit, ut reli-
cta inexpugnabili, quam infederat, arce, secū
ad Ludouicum regem, cuius filium occidisse
insimulabat, descenderet: se enim uel eū regi cō-
ciliaturū, uel sospitē in arcē reducatū, uixque
egressū, tanquam melius esset prius prædere, iussit
ut reuenteret: mox finito prædio, ad regē du-
xit captiuū: cuique ad supplicium duceret, antisti-
tis periurium accusanti respondit, se datæ fidei
satisfecisse, religioneque exsolūtū, cum eū præ-
dendi causa in arcē incolumē perduxit. Dis-
gnus perpetua nota sacerdos, qui ignoraues
rit fraude periurium astringi, non solui.

INTER ædere. Aedere est, rationes
exhibere,

exhibere, & copiam describendi facere. Red-
dere uero est computare, & reliqua restitue-
re: quod si ad reliqua quis non tenetur, nec
quidem rationes reddere debet. Hincque est
quod uulgò dicimus, ubi duo propter unū,
ibi unum. Aede-
re autem tenetur
argētarij, tanquam si-
des eorum publi-
ce approbata sit:
habebant enim ar-
gētarij tabernas
in foro, & priuato
rum pecunias sub
foenore locabant,
eligebanturque ma-
gnæ fidei homines,
& eorum codici-
bus fides dabatur.
Hodie uero p. chi-
rographa debito-
rum manu subscripta, & à proxeneta agnita
res tractatur: at numularij, & trapezitæ, &
mensarij, collectarijque inferioris gradus erant
nec tantæ autoritatis: quod etiam ex Plauto
facile est dignoscere.

QVI UTI OPTIMAE
ædes tradit: non hoc
dicit, seruitutem illis
deberi: sed illud solū,
ipsas ædes liberas eē,
hoc est, nulli seruire.
Hodie uero p. chi-
rographa debito-
rum manu subscripta, & à proxeneta agnita
res tractatur: at numularij, & trapezitæ, &
mensarij, collectarijque inferioris gradus erant
nec tantæ autoritatis: quod etiam ex Plauto
facile est dignoscere.

QVI UTI. Clausula est in alienatio-
nibus rerum immobilium poni solita,
quum dicimus, nos prædium uti optimum
maximumque est tradere: quæ clausula nihil
de eius bonitate, amplitudineque diminutum
esse significat, & ideo liberum dari, quia si ser-
uitutem aliquam deberet, de eius iure dicere
tur diminutum: quamuis ergo hac clausula
fundum liberum esse ostendamus, non tamē
ideo debere illi aliquam seruitutem per uici-
nos pollicemur. Sanē qui fundum simpli-
citer uendit, si seruitutem debeat, talem qua-
lis est præstare debet: competit tamē empto-
ri actio quanti minoris, si seruitutis ignarus
rem emit: poterit etiam ex empto agere.
Quod si additum sit, optimum maximumque
uendi, tanquam fides seruata non sit, nec uen-
ditor parte sua adimpleuerit, posse etiam ad
rescissionem contractus agi uerius est. Sed
& si uicinus seruitutem imponi aduersus em-
ptorem obtinuerit, per actionem de euictione
ne prouidebitur, atque ita ego sentio, licet
Accursius aliter: qui eo solum casu talē qua-
lis est fundum præstandum credidit, cum uen-
ditor expresse prædixit, se cum uti optimus
maximus est nolle præstare: quæ interpreta-
tio Iurisconsulti uerbis non quadrat.

MEORVM. Quoniam meum dicitur
Mid, quod uendicare possumus, constetque
actiones tanquam res incorporales, non uen-

dicari, uidebatur hac appellatione eas non
contineri, sed Iurisconsultus aliter censuit.
Qui ergo omnia sua, uel omnes res suas do-
nat, & nomina debitorum donasse intellige-
tur, & ita communiter traditum est: idem
enim est, siue om-
nia mea dixerim,
siue addito uni-
uersali substanti-
uo omnes res mea-
as, seu bona mea
dicam. Sed si ge-
nerale substanti-
uum adpositum
proponatur, ut si
quis dicat, argen-
tum meum, uestes
meas, hæc pronon-
mina ad dominium
uel quasi dominii
um referuntur, nisi

MEORVM & tuo-
rum appellati-
one, actiones quoque
cōtineri dicendum est.

IDE M LIB. VI.

PROXIMUS est, quē
nemo antecedit:
supremus est, quem
nemo sequitur.

subiecta materia aliud uelit, ut cū seruo uel
monacho pecunia sua legatur, nec enim illi
quicquam in dominio habere possunt: uel
cum de famulis suis quis loquitur, nam si in
dominio eos suo haberet, serui essent, non fa-
muli. Sed & cum Colonus uineas suas, ar-
miger (quem hippagium uocant) equos suos
dicat, ratione curæ intelligitur, non dominij.
Quoties uero substantiuo particulari id pro
nominis iungitur, demonstratione facit, præ-
terquam si futurum respiciat, ut cum lego,
Stichum qui meus erit, tunc conditionale le-
gatum est. Celebre est Biantis illud dictū,
cum patria sua capta, omnes cum rebus suis
fugerent, ipse interrogatus, cur solus bona
sua non absportaret? Ego, inquit, omnia
mea mecum porto. Inde ostendens bona ani-
mi propria & nostra esse, non corporis. Scri-
bit Philostratus, Cyrum Persarum regem,
cum exercitum in Odrysios moueret, oracu-
lum Orphei consuluisse, responsūque acce-
pisse, τὰ ἐμὰ δὲ κτήνη σὺν ἐμῷ, id est, mea & Cyre tua.
Quod ille interpretatus est, tanquam Odrys-
sios, quibus Orpheus imperauit, subacturus:
cum ad genus mortis alluderet. Sicut enim
Orpheus à mulieribus interfectus est, ita Cy-
rus à Massagetarum regina, Quibus exem-
plis constat has dictiones latissimæ significa-
tionis esse.

PROXIMVS. Superlatiuum nomen
est, & ideo ex natura sua positiuum præ-
supponere deberet: sicut optimus præsup-
ponit ceterorum meliorem, & maximus am-
plioem, sed tamen in iure hoc non seruau-
mus. Et cum lex proximo agnato heredi-
tatem

o 3 tatem

tatem deferat, si unus solum super sit, is proximus dicitur. Quod & de dictione primus observandum est: unde primogenitus dicitur, quem nemo sequitur, dum ante se neminem habeat. Sed & lex quæ primogenito regnum defert,

in eo locum sibi uendicabit, cuius fratres maiores natu ante delatam hæreditatem decesserunt: quod etiam apud Baldum, quoties quis sibi & primogenito emphyteoticum ius acquirit: satis est enim, ne aliquem ante se habeat. Quod & in pluribus recipiendum est, ut duo eiusdem gradus, ambo ad successionem admittantur. Et si corona muralis ab Imperatore illi promissa sit, qui primus murum ascenderit, si duo eodem tempore ascenderint, utrique hære debentur: Verum est enim eos primos, quos nemo antecessit. Et ita observasse P. Scipionem auctor T. Livius est, lib. xxv. nec nosstrates Doctores omnino reclamant. Et quod de proximo dictum est, eadem ratione in supremo receptum est, ut supremus dicatur, quem nemo sequitur: ut cum prætor bonorum possessionem secundum tabulas supremas pollicetur: sitque hac ratione, ut si unus super sit, idem proximus & supremus sit. Quod ante notandum est, cum quis ei qui supremus morietur, substituit. His consequens est quæstio, cum filio testator substituit, eum qui tunc secundogenitus erit filiorum sororis suæ, & defuncto primo, colligat secundus cum tertio genito: putaverim enim tertium admitti, quia tunc is secundogenitus est filiorum sororis, & ita ex facto respondit.

MOVENTIVM. Licet moventia actum significacionem respiciant, si aut mobilia passivam, tamen pro eodem accipiuntur, nisi aliter de mente constet: ut in edicto prætoris, in quo executionem rei iudicæ non prius fieri debere in moventibus, ut equis, mulis, asinis, bubus, & similibus, ostenditur, quam in mobilibus facta sit, dum tamen id debitori commodius videatur. Dum ergo hoc in responso legitur, si tamen apparet, castigatior lectio est, si non apparet, & id etiam Latini sermonis ratio postulat. Sed an nomina vel iura mobilia vel immobilia appellatione comprehenduntur? Et non comprehendendi certum est, separata quippe est species. Sed si sub altera prædictarum specierum hæc quoque collocanda est (ut quia consistet de omnibus bonis actum) de eis iudicabimus, quod de actionibus: ut si rem mobilis petam, id nomen inter mobilia computetur, si rem immobilem, inter immobilia. Et hoc Dynus probavit, quod ex utroque sermonis non est, sed ex interpretatione legis: quoniam qui actionem habet, rem ipsam habere videtur.

Sed & si constitutione prohibitum sit, quæcunque bona, siue mobilia, siue immobilia in extraneos transferri, de iuribus quoque actum videtur. Iura enim improprie inter immobilia computantur. At illa dictio quæcunque, propter generalitatem etiam ad hosce improprios casus trahitur. Vnde, quicunque hæres, etiam improprie hæredem comprehendit: & cum de quibuscunque contractibus loquimur, etiam de abusivis dicimus: quod tamen procedit, cum nulla differentie ratio assignari potest. Et quod de nominibus diximus, in annuibus quoque redditibus locum habet: in quibus tamen sit huiusmodi distinctio, ut si perpetuo debeantur, immobilibus æquiparentur: si vero brevi tempore sint duraturi, mobilibus. Sed hanc ego distinctionem ita intelligo, ut si dies cessit, incipiantque iam deberi, mobilibus æquiparentur: nam cum actio inde competat, videtur res ipsa haberi, aliogen immobilium potius similitudinem in eis approbo. Illud non prætereundum, iura quædumque mobilibus potius adscribi, quam immobilibus, quoniam ratio hoc suadet: ut si lex prohibeat bona mobilia curiali sub cuiusque aspectu diuidi, ne pauperes alicuius detegat: nam etiam iura coternebunt, & illa enim latere, in abscondito esse possunt: quod de immobilibus dici nequit. Sane nec illud omittendum est, quod sententiarum lib. III. titulo de legatis, scriptum Paulus Iuriconsultus reliquit: His mobilibus, inquit, legatis, aurum vel argentum non debetur, nisi de his quoque manifeste sensisse testatorem possit ostendi.

VERBVM reddendi. Reddere quædumque capit simpliciter pro dare: unde si testator alicui centum reddi iubet, quævis nihil ipse

ipse accepisset, tam legatum deberi dubium non est. Quod tamen Accursius ex interpretatione legis esse arbitratur, non ex sermonis proprietate. Reddere enim proprie est retro dare, nam plerumque per abusum hæc præpositione superflue addimus: ut cum Lucilius dixit, Repudium remissum, id est simpliciter missum: & Terentius, Renuntio futurum, id est nuntio: quod nec Grammatici omiserunt. Verbum autem dandi proprie reddendi significatum habet, quia reddit, utique dat: qui repetit, petit. Hinc dicimus,

solutum matrimonio dote peti: quoniam id verbum generalius est, & repetitionem quoque continet. Sane huius legis argumento respondit Bar. cum duo fratres in divisione certum fundum exceperint, pro dote uxori reddenda, tamen non constet ullam dote eos accepisse, tamen fieri interpretationem tanquam dote dari simpliciter stipulati sint. Quo casu absentis mulieri favore dotis actio queritur. Quod & in verbo restituendi, quosdam approbasse supra retulimus.

POTEST. Reliquorum appellatio proprie ad partem restantem refertur, a qua sermonis proprietate in dubio nunquam recedimus. Vnde si ex fideiussoribus alter x. promiserit, alter reliquum, si primus solvere nequeat, non tamen secundus in totum condemnabitur. Sed & testator, qui illud quod residuum est pecuniarum, apud argentarium ecclesie legat, si deinde novis lucris eam summam auxerit, non tamen tota legasse videtur, sed id solum quod tunc erat. Quapropter Barbatij sententiam non probamus, qui cum Rom. pontifex cuidam præposito indulgisset, ut de redditibus sacerdotiorum libere testaretur, dum tamen de residuo liberalem se erga ecclesiam exhiberet: Respondit saltem dimidiam partem appellatione residui contineri: quod ipse non approbo, cum residuum proprie de quacunque re parte dicatur: satis ergo erit, si boni viri arbitratu munificus sit. Sed & eadem ratione factum est, ut qui x. pro residuo soluerit, censetur liberatus: cum enim creditor eam summam sibi restare fateatur: consequens est, ut ea persoluta debitor liberetur. Recedimus tamen quædumque a proprietate sermonis, ut quia hoc materia suadeat, vel narrantis inu-

entia uocasse: quod uerum est.

IDEM LIB. XX. DIGESTOR.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

ipse accepisset, tam legatum deberi dubium non est. Quod tamen Accursius ex interpretatione legis esse arbitratur, non ex sermonis proprietate. Reddere enim proprie est retro dare, nam plerumque per abusum hæc præpositione superflue addimus: ut cum Lucilius dixit, Repudium remissum, id est simpliciter missum: & Terentius, Renuntio futurum, id est nuntio: quod nec Grammatici omiserunt. Verbum autem dandi proprie reddendi significatum habet, quia reddit, utique dat: qui repetit, petit. Hinc dicimus,

solutum matrimonio dote peti: quoniam id verbum generalius est, & repetitionem quoque continet. Sane huius legis argumento respondit Bar. cum duo fratres in divisione certum fundum exceperint, pro dote uxori reddenda, tamen non constet ullam dote eos accepisse, tamen fieri interpretationem tanquam dote dari simpliciter stipulati sint. Quo casu absentis mulieri favore dotis actio queritur. Quod & in verbo restituendi, quosdam approbasse supra retulimus.

POTEST. Reliquorum appellatio proprie ad partem restantem refertur, a qua sermonis proprietate in dubio nunquam recedimus. Vnde si ex fideiussoribus alter x. promiserit, alter reliquum, si primus solvere nequeat, non tamen secundus in totum condemnabitur. Sed & testator, qui illud quod residuum est pecuniarum, apud argentarium ecclesie legat, si deinde novis lucris eam summam auxerit, non tamen tota legasse videtur, sed id solum quod tunc erat. Quapropter Barbatij sententiam non probamus, qui cum Rom. pontifex cuidam præposito indulgisset, ut de redditibus sacerdotiorum libere testaretur, dum tamen de residuo liberalem se erga ecclesiam exhiberet: Respondit saltem dimidiam partem appellatione residui contineri: quod ipse non approbo, cum residuum proprie de quacunque re parte dicatur: satis ergo erit, si boni viri arbitratu munificus sit. Sed & eadem ratione factum est, ut qui x. pro residuo soluerit, censetur liberatus: cum enim creditor eam summam sibi restare fateatur: consequens est, ut ea persoluta debitor liberetur. Recedimus tamen quædumque a proprietate sermonis, ut quia hoc materia suadeat, vel narrantis inu-

entia uocasse: quod uerum est.

IDEM LIB. XX. DIGESTOR.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

LEX XCIII.

VERBVM reddendi, quæquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significacionem.

tio: sitque eo casu, ut residuum quædumque totum, quædumque nihil inducat. Finge testatorem ex semisse spurium instituisse, ex residuo Titium: cum spurius sit incapax, videtur Titius in universum institutus, nec enim pro parte solum uoluit testatus decedere. Quæ ratio ne si quis partem domus uxori legat, quam uiuens ipse solebat inhabitare, si integrā inhabitabat, tota debebitur: siue quia uidetur partem dixisse respectu aliarum domuum, siue quia præualeat interpretatio, ex alijs uerbis coniecta, pro-

prietati uerborum. Finge e converso Titium in assē institutum, Sæpronium in residuo, certe nihil ei debebitur, cum nihil super sit. Non recedimus ergo a priore significacione, nisi ex cõiectura uoluntatis, atque sic cõiter dici consuevit.

LITTVS. a Littus proprie maris est, Lrpa fluminū. Veteres tamē Littus de quacunque extremitate dixerunt: quæ ratione Verg. iacet (inquit) ingens littore truncus. Illud sic diffiniuit Gallus Aquilius, ut littus sit quousque hybernus fluctus eluderet, ut apud M. Ciceronē in topicis relatum est. Sunt autē hyberni fluctus maximus: quod eo tempore circiter uergiliarum occasum tēpestatibus maria cõturbantur: quæ obrem ex die tertio Iduum Nouēbris, usque in diē v. Iduum Martij, maria clauduntur, ut libro IIII. rei militaris Vegetius scribit: quod tamen in præsentia non obseruatur. Nihil enim inausum reliquit nostrorum temporum avaritia.

PRAEDIA. Tres fratres certa prædia habent diuisa, nec in alterius portione ullum ius est alteri, an recte dicemus, prædia illa esse illorum fratrum? Et huiusmodi sermone uis debatur potius significari, esse cõmunia, & indiuisa, sed tamē etiam facta diuisione recte sic dici, Iurisconsultus ait: debent enim uerba cõgrue adaptari, & secundum debitum ordinem intelligi, ut quæuis de uniuerso uerba cõcipi uideantur, de singulis uniuersi partibus actum censemur. Nam & si testator pluribus filiis instituit, substituat, si aliquis eorum decesserit, uolo hæreditatem meam pauperibus distribui, aliquo decedente erogabimus non hæreditatem totā, sed eam portionem quæ decedentis fuerat, sitque uniuersi

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

o iij interpre-

interpretatio, pro singulis eius portionibus. Quia ratione & quādoq; genus pro singulis sui partibus accipimus, & pro tēpore exponimus, pro qualibet temporis parte. Sed & si lex aliquid pecuniæ indicat agēti ad domū, etiā qui partē ueniat dicat tenebitur. **VEL ALIO.** Id est etiam alio. Vel cōiunctio quādoq; augmētatiua est, ut hic, & apud Verg. Vel Priamus miserādamānus. Sicut ē cōuerso diminutiua ueluti cū lex mādatur Christianis, ut animū demittāt, qd̄ uel capitis inclinatione testent: capitur ibi uel, id est saltem. Quādoq; disiunctiua, ut promittis Stīchū uel Pāphilum. Quādoq; cōiunctiua, ut in eo q; sibi uel hæredibus stipulat. Quādoq; exemplaris, ut apud Terentiū, Vel hic Pāphilus quoties iurabat Bacchidi, id est ueluti Pāphilus. Aliquādo correctiua, ut si dicam, Tiburi uel Romæ optime uiuī, interpretamur eū uel potius Romæ. Plerūq; declaratiua, uel p id est, ut cū inter genus & speciem ponit, ueluti in lege Aquilia, quadrupedē uel pecudē.

VM STIPVLAMVR. Cū pecuniæ uerbū generale sit, si emptor hæreditatis stipuletur à uenditore, quāta pecuniā ex hæreditate ad eū peruenierit, species ipsas stipulatus uidet, nō pretia earū; idē si quātas summas sit stipulatus: qd̄ etiā in legatis obseruat, uerba eū huiusmodi de certis corporibus nō improprie accipient. Sed qd̄ si aliquis quātatis nomine usus fuerit. Et species cōprændi eodē argumēto proditū est. Mihi res dubia uidet, dictio eū quātus, ad amplitudinē refertur, at quātitas nō uidetur secundum usum accipi pro certis speciebus. Sed an hæc stipulatio etiā iura cōprændet. Et dubiū nō est cōprændi: sortiuntur enim nomina naturā rerū corporalium, & eius loci esse existimantur, ubi debitores conueniri possunt.

VM BISSEXTVS. a. Habuere ueteres Romani institutum à Romulo annum x, mēsiū, qui erat dierum CCCIII. Incipiebatq; Martio mense: quæ ratio cum neq; Solis, neq; Lunæ cursui conueniret, Numa duos menses addidit, Ianuariū & Februariū, atq; ita dies distribuit, ut omnino CCCLV. essent. Sed quia hæc quoq; constitutio non quadrabat, necessario intercalaris mensis constitutus est, id est mensis interpo-

situs arbitrato pontificum, qui alternis annis nunc XXII. dies, nunc XXIII. intercalabant. Is mensis addititijs erat, & prope finem Februarij, quia is ultimus anni, insertebatur. Sed hunc quoq; modū cursui solis nō cōuenire, cū C.

Titij ad te peruenit, res ipsas quæ perueniunt, nō pretia earū spectare uidemur.

IDE M LIB. XXVIII. DIGESTORVM

Lex XCIII. CVM bissextus

inseruit, qui Bissexus dicitur. Intercalatur enim, id est uocato populo inseritur, is dies post eū, qui sextus Calendarū Martij est, & duo loco unius habentur. Vera ergo est Mutij sententia, qui mensem intercalarem, id est in quo intercalatur seu inseritur Bissexus, dixit esse dierū XXIX. Quæ uero M. Cato dissensit, computationi præsentī nō respondet: floruit enim ille ante Cæsarem, quo tempore reformatus annus nondum erat, sed alternis annis XXII. & XXIII. dies inferebantur, qui dies totū mensem intercalarem faciebant, & non aliter q̄ si solum momentum temporis occurreret, obseruabatur. Sed dum illum mensem extremo diei Februarij Cato attribuit, uideri potest Græcos imitatus, q̄ ἑμβολιασμός suos, id est exemptiles menses sub finē anni superaddebant. Romani uero VI. diebus antequam celebrata Terminalia, ne ueterem religionis suæ (ut Macrobius scribit) morē cōturbarēt. Nā ut etiā lib. XXVI. Amianus Marcellinus tradit, dies is Bissexus, Romanis rebus infaustus atq; ater erat. Diuiditur aut mēsis in Calēdas, Nonas, Idus. Calēdarū primus est dies, tūc enim pōtifex calato, id est uocato populo pronuntiabat quot dies à calēdis ad nonas superessent, καλεῶ enim Græce, id est qd̄ uoco. Cōfluere aut Nonarū die in urbē populares oportebat, ut addiscerēt, qd̄ eo mense in diuinis humanisq; rebus faciendū esset. Erantq; Nonarum alia quintana, alia septimana: & sic dictæ sunt, quasi nouæ obseruationis initiū, quæ ex noua Luna assumebatur. Vnde ex eius ortu nunc celerius, nunc tardius duorum dierum lapsu celebrabant. Idus uero ab Hetrusco sermone dicuntur, apud quos Iduare est diuidere: is aut dies diuidit mensem, nā eo lapsō, cōputamus dierū numerū, quatenus à sequētib; calēdis distat. Vnde cū

Vnde cum dicimus, sexto calendas, sextū diē intelligimus, qui ante calendas est. Dies autē mensium his carminibus annotari possunt: Septembris Iunij Aprilis trigintaq; nono Mēse dies, unū adde alijs, duo februius aufert.

At Nonarū Iduū q̄ ratio non absimili disticho sic uulgō tradita est. Sex Maius nonas, October Iulius & Mars, Quatuor at reliq; tenet idus quilibet octo.

IN Calēdis, non solū primus dies calendarum simpliciter calēdas appellatur, sed omnes dies qui post diē Idus incipiunt, usq; ad sequentem mensem: idē forte exēplo Græcorum, q̄ prima partem mensis καὶ πρώτην uocant, secundā τῆς

tertiā quē post uigēsimā diē est φθινόγοντα. **INTERCALATVR.** Id est insertitur, & supra numerum additur, quod ostendit etiam Græcus sermo, qui ὑποβόλοντας dies appellat, quos nos intercalares. Sic autem dicitur, quoniam calato, id est uocato populo, olim pōtifex pronuntiabat, quando mensis intercalaris habendus esset: quod cū quādoq; propter gratiam negligetur, anni q̄ ratio non constaret, C. Cæsar eum mensem substulit, & singulis quadriēnijs unā diē intercalariā fecit, ut supra retulimus. **CATO.** Hic est q̄ M. Portij filius fuit, & egregios de iuris disciplina libros reliquit, ut scribit Gellius: & ut ex eius lectione constat fuit longe antiquior Cæsare, ut merito eius sententia præsentī computationi non quadret, sed antiquiori, cum mensis intercalarius alternis annis insereretur, quem Cæsar deinde substulit, additis unicuiq; anno x. diebus, ut Tranquillus scribit.

PRO momento. Cum igitur omnes illi dies pro momento haberentur, merito in ultima diē computandi fuerant: sicut hodie duo dies p uno habent. Sanē scribit Accursius, x. momenta punctum conficere, & quatuor puncta horā. Latini tamē autores,

momentum simpliciter accipiunt, pro breui tempore, sicut & punctum. Horat. Quid enim concurritur horæ momento. Terent. tū temporis mihi punctum ad hanc rem. Minutis uero sexaginta constare horam receptum ex

larem additiū esse, omnesq; eius dies pro momento temporis obseruat, extremeque diē mensis Februarij attribuit. Quintus Mutius, mensis ait, intercalaris constat ex diebus XXIX.

VLP. LIB. I. DE OFF. PROCOS. Lex XCIX.

NOTIONEM accipere possumus & cognitionem & iurisdictionem.

apud ueteres fuit, is XXII. dierum erat, ut Macrobius est autor, alternisq; annis uariabatur quod latius ipse attingit.

DIEBUS XXIX. Quāuis ergo dies intercalaris pro eodē habeat, cū eo q̄ est sextus ad Calēdas, neq; cōputet: si tamē dispositio de certo dierū numero tractet, ut si liceat uenditori intra xxx. dies redimere, etiā bissextilis dies cōputabit. Sed hic cōsueuit dubitari, Iudex mihi dilationem mēstruā concedit, de quot diebus intelligemus: & cū mēsis absolute sit mētio, traditū est xxx. dies cōputari, tot enim diebus cū tardissime à coitu solis luna remorat, ad suas uices redit, cursumq; cōficit. Mēses autē à luna dictos, ex Græcis accepimus apud quos mēsis μῆν, Luna μῆνην dicit. Quod si materia fauorabili agatur, ubi lex duorū mēsiū mētionē facit, & q̄ LXI. diē uenerit, aut diē: qd̄ etiā procedere existimauerim, si lex duorū mēsiū utiliū terminū statuatur. Quod si à certa diē terminus mēsis assignet, ut si quāta diē Augusti iudex dicat, se mihi mēsis terminū cōstituerē, usq; ad v. septembris durabit, cōplecteturq; hac ratione unū & xxx. diē. **NOTIONEM.** a. Notionis uerbū generale est, & nō solū ad eos p̄tinet q̄ iurisdictionē habet, sed & q̄ simplicē cognoscēdi facultatē,

d gl. e. genera li. §. illos. de elec. in 6. e Mod. l. ij. §. si tñ. de iur. obli.

f c. decet de in ec. in 6.

g c. j. de eo q̄ sib. in feud.

a l. uēditorem de here. uē.

b l. quis. de leg. iij.

c Bar. l. j. i. j. col. c. d. sen. que pro eo.

d l. pecuniæ. j. eo.

e Alex. consi. 16. in j.

l. iij. §. nō norem. de min.

a l. ij. de di. uer. præsc.

b l. fi. §. j. c. de iur. delib. Alex. consi. 114. in 5.

c l. ubi. j. tit. j.

d l. ij. l. fi. §. j. c. de temp. app.

facultatem. Quare Assessores siue amici, qui in consiliū Procōsulum adhibentur, cū etiam ipsi cognoscant, dicuntur habere notionem. Arbitri quoque quos ex cōpromisso adimus, habent notionē. Cum em̄ ex pacto priuato rū iurisdīctio cōferri nequeat, cōsequens est, ut saltē notionem habere dicantur. Quare cū Iuriscōsultus^a, exequēdas esse eo rū sententias, qui notionem habet, atteste^t, etiā de arbitris intellexisse uidet^r: quorum sententiā uel per poenae petitionē^b, uel per exceptionē, uel etiā per actionē in factū, si arbitē a iudice datus sit, executionē sortiuntur^c. Hodie etiā si a partibus simpliciter sint electi, & *δυσωρογία*, id est approbatio subsequuta sit^d. Sed & si sub poena etiā rato manēte pacto cōpromissum sit, oriri actionē i factū crebrius receptū esse: licet aliq̄ sufficere poenae petitionē existimauerint: quorū sententiā cōmuni calculo locū sibi tātūmodo uēdicat, cū actū nō est, ut ratū sit pactū. Sed an is cui mādāta est iurisdīctio, notionē solū habeat: quod pleriq̄ uidetur^f, nihil em̄ propriū habet. Nobis magis ea sententiā cōmuni habere iurisdīctionē dicat^l, licet alieno iure, & beneficio. Sed nūq̄ id est cui causae cognitio concessa est diffinire poterit: Et si a lege cōcedatur, dubiū non est posse^g, si uero ab homine, Bartolus negat: quoniam aliud sit cognoscere, aliud diffinire^h. Nā & si alicui mādatur, ut causam audiat, nō iudicandi munus, sed referēdi mādātū uideturⁱ. Ego si ordinario cognitio demādāta p̄ principē sit, putauerim etiā ius decernēdi cōcessum: Sōlēt em̄ ordinarij ipsi iudicare, nō autē referre^k. b CONTINENTES. Prouinciā dictae sunt, qd̄ procul ab Italia armis uicte fuerant: in has Proconsules & Legati mittebant^l, qui ius redderēt, & tributa exigerent. Aliae autē erant continentes, aliae transmarinae. Cōtinentes, ut Gallia, Illyricum, Rhetia, Vindelici, Pannonia, Germania: Transmarinae, Asia, Aphrica, Syria, Cyprus, Achaia. Sed dubitatum est, quid de Sicilia, uidebat^m em̄ trāsmarina, quoniam ab Italia mari dirimitur. Sed tamen cū illud fretū modicū sit, magis probat Iuriscōsultus, ut & ipsa inter continentes sit. Hincq̄ apparet Italorum appellationē nō cōtineri Siculos, tācti olim, priusq̄ irrūpente freto dirimerentur, aliud esset. Nec obest qd̄ cū insula sit Italiae uicina, pars potius Italiae

sitⁿ existimāda, q̄s prouincia: nam cum in eam Prator destinaretur, sicut in ceteras prouincias, essetq̄ amplissima & uiris & urbibus, maior existimata est, q̄ ut insula appelleretur. Refert aut plurimum ut sciamus, prouinciā cōtinentes, an trāsmarinae sint: propter dilatiōes, quae in illis breuiores, in his prolixiores concedi debent^o. Scribit Dion, edito diuum Augustum prohibuisse, ne senatores iul-

magis inter continentes accipere nos oportet, quae modi cōfreto ab Italia diuidit^p. Instrumentorū^q appellatiōe quae

su principis extra terrā Italia peregrinarent^r, praeterq̄ in Sicilia, & prouinciā Narbonensem: illā, quia Italiae cōtinentes, propinquaq̄ est: hāc, quia imbellis, & nouādis rebus minime apta. Tacitus tamen lib. x i i. egregiae erga patres Narbonensium reuerentiā hoc tributū a Claudio attestat. Sanē quantū sit ad iurisdīctiōnē, hodie quilibet ciuitas, q̄ merū imperiū habeat, suosq̄ sibi magistratus cōstituat, prouinciā aequiparat^s. In iure uero pōtificio, prouincia p̄ diocesi accipit^t, in qua x. uel x i. sint ciuitates, q̄bus is q̄ dñatur Rex dici pōt.

c INSTRUMENTORVM. In causis pecuniarijs dilatio unica debet concedi^u, & secundū locorum distantia temperari, in ea debet actor per omne probationum genus intentionē suam adiuuare: quod si specialiter ad aliquod capitulū dilatio cōcessa sit, nihil obstat quin ad alia capitula plures dent^v: qd̄ seruādū nō est, ubi generalis dilatio sit semel data, uel etiā specialis: ratione em̄ eius speciei, secunda dari nō debet, atq̄ ita oratione diuini Marci cauetur. Vtilitatis tamē causa receptū est, ut etiā secunda dari, causa cognita possit: ut si sub sacramēti religione alleget^w aliquid inopinatum emeruisse, uel impedimentum affuisse^x. Sed & propter instrumenta causae dilatio dāda est: qd̄ Iuriscōsultus hic declarat, ueluti cū pars allegat aliquē de ea re instrumentū esse, & ideo certū terminū cōstitui petat, intra quem ille sui copiam facere, adesseq̄ possit: nā si uerisimile sit eū esse instructum, ut quia allegetur ab eo negotium fuisse tractatū, dilatio cōcedenda erit. Hinc ergo probatur, instrumentorū appellatione etiā testes cōtineri^y, & qd̄ proprie, & ipsi em̄ causam instruit, unde meritō instrumenta appellantur. Idēq̄ in scripturis priuatis. Ex cōmuni tamē loquēdi usu aliud esse doctores sentiūt: unde in statutis municipalibus, quae strictā interpretationē accipere solēt, ea appellatione, de

l. insula. de iud.

m. l. j. C. de dis lat.

n. l. cū in lōgi. C. de lon. l. pref. o. q. ij. scia tote. p. l. j. C. de dil.

q. l. j. ubi Alex. xā. de fer.

r. l. oratiō. de fer.

s. d. l. fi.

t. l. j. de fi. i. j.

testibus, huiusmodiq̄ scripturis, non intelligi^a gemus^b: & si publicatis attestatiōibus, iuridex dilationem instrumentorum causa concedat, de testibus non accipietur^c: quoniam licet scripturae usq̄ ad conclusionem causae produci possint^d, testes post publicationem non admittuntur^e. d SEPARARE. Distinguere. Cū enim arbitrio iudicis hoc tributū sit, q̄ ex uerisimilibus coniecturis subodore^f, an is cuius absentia allegat^g, causam instruere possit, p̄p̄ id est ualde difficile est, certā doctrinā tradere: cū ex qualitate negotij cōiecturae oriunt^h.

e QVAE ENIM. Interrogatiue legendū hoc modo, Quae em̄ proprie sunt instrumenta, propter quae dilatio danda sit, unde cognoscemus: non autem inde. f IN praesentiam. Id est donec sit praesens. Haec enim est natura praepositionis iunctae accusatiuo casui, ut cū Virg. dixit, In lucēq̄ tulisset, id est usq̄ ad lucem: quod a Seruio Diomedeq̄ Gramaticis animaduersum est. g IN Seruitute. Potest ergo liber homo testimoniū eius rei perhibere, quā cū seruus esset, uidit: & maior x x v. annis, de eo attestari qd̄ cū minor esset cognouitⁱ, dū tamen p̄ximus pubertati. Sed quoties lex ad substantiā negotij certū testiū numerū requirit, ut in testamētis, necesse est tūc, cū negotiū agatur, esse liberū^j. Illud cōstat, q̄ in praesentiarū infamis sit, si testimoniū dicat, fidē nō facere, etiā earum rerū, quas inculpatus adhuc uiderat^k.

h QVAE ENIM. Interrogatiue legendū hoc modo, Quae em̄ proprie sunt instrumenta, propter quae dilatio danda sit, unde cognoscemus: non autem inde. i IN praesentiam. Id est donec sit praesens. Haec enim est natura praepositionis iunctae accusatiuo casui, ut cū Virg. dixit, In lucēq̄ tulisset, id est usq̄ ad lucem: quod a Seruio Diomedeq̄ Gramaticis animaduersum est. j IN Seruitute. Potest ergo liber homo testimoniū eius rei perhibere, quā cū seruus esset, uidit: & maior x x v. annis, de eo attestari qd̄ cū minor esset cognouit^k, dū tamen p̄ximus pubertati. Sed quoties lex ad substantiā negotij certū testiū numerū requirit, ut in testamētis, necesse est tūc, cū negotiū agatur, esse liberū^l. Illud cōstat, q̄ in praesentiarū infamis sit, si testimoniū dicat, fidē nō facere, etiā earum rerū, quas inculpatus adhuc uiderat^m.

l SPECIOSAS. a QUATUOR esse in iure dignitatum nomina, recētiore tradide rūtⁿ: Superillustres, ut Senatores, Consules, Patritios, Dictatores: Illustres, ut Praefectum praetorio, Praefectū urbis, Quaestorē: Spectabiles, Praetorē, Praefectū uigiliū, & Augustalē: Clarissimos, Praesidē prouinciā, & Procuratorē Caesaris. Sed hāc sententiā ipse nūq̄ probauit^o, & quādoq̄ diffusioribus annotationibus ostendit^p, lōge & late a uero abesse. Nā & hoc respōso satis apparet, spectabile, seu quod idem est, spetiosum, a clarissimo non differre. Itaq̄ sciēdum est Senatores dignitate clarissi-

mos fuisse^q, qd̄ in iure apertissime varijs ex locis probatur^r, & ostēdit Lampridius in Se uero, qui Praefectis praetorij sui eū tribuisse senatoriā dignitatē tradit, ut clarissimi diceretur. Quapropter & in iure Opellius Macri nus, q̄ priusq̄ imperaret, Praefectus praet. Seueri fuit, clarissimus appellat^s. Et q̄a ex his Senatoribus aliqui consularia praetoriaq̄ ornamenta cōsequebantur, uel principis indulgentia, uel q̄a eos magistratū gesserāt oēsq̄ latum clauū habebāt, speciosi, spectabiles, illi stesue, ppter ornamenta ipsa propriae sunt dicti. De lugebant autē sorte

tem uideri instrumentorum causa peti dilationem.

IDEM LIB. II. DE OFF. PROC. Lex c.

SPeciosas^a personas accipere debemus, clarissimas personas utriusque^b sexus. Item eas, quae ornamentis^c senatorijs utuntur.

ex cōsularibus Procōsules, sicut ex praetorij Pretores, q̄ in prouincias Populo Romano attributas, cū potestate mittebant^d. Caesar uero in prouincias quas suae cure reseruauerat Praesides uel Legatos mittebat: q̄ si ex senatu essent, Clarissimi erant, alioquin sola Praefectissimatus dignitate fruebant^e. Meminit eius rei Amianus Marcellinus lib. x x i. Quae autē essent cōsulares praetoriaq̄ prouinciae, in calce operis sui Strabo Amalinus refert.

b QVTRIVSQVE sexus. Foeminae em̄ maiorū dignitate illustratur^f. Vnde q̄ clarissimū uiro nupta ē, etiā ipsa fit clarissima. Addit Angelus, foeminā naturalē, si legitimo uiro iūcta sit, effici legitimā^g. Qd̄ ita intellexerim, ut eas dignitates consequi possit, quas aliae legitimo cōcubitu ortae ex mariti psona habēt^h. c ORNAMENTIS. Id est ueste laticlauiā. Gerebāt em̄ senatores latū clauū, idēq̄ amplissimi ordinis insigne eratⁱ. Cōcedebatur etiā alijs cōsularia, alijs praetoria, alijs praefectoria, alijsq̄ q̄storia ornamenta. Cōsulariū praetoriorūq̄ insignia erant, sella curulis, & trabea uestis^j. Decernebant^k & q̄busdā triūphalia ornamenta, ea sūt tunica palmata, & toga picta: nā cū oia bella principis auspicijs gereretur, legatis praetoribusq̄ uel ducibus, q̄ hostes superassent, triūphus decerni nō poterat, quia alienis auspicijs uicerāt: unde repertū, ut saltem triūphalia ornamenta cōsequeretur. Cōcessit tamen Belisario Iustinianus, ut de Parthis triūpharet, quamuis nō suis auspicijs uicisset.

Inter

l. foeminae. de sen.

d. l. j. C. de his qui uen.

e. l. j. C. de sen. paf.

f. l. j. C. de pers. sect. dig. lib. xij.

g. l. j. de senat. §. qd̄ uero. in auth. q̄b. mod. nat. ef. sui.

h. l. si q̄s. C. de nat. lib. i. fi.

i. l. si rufinus. C. de testa. mil.

j. l. fin. C. ut dig. ord.

a. l. ait. de re iud.

b. l. diē. §. sta. ri. de arb.

c. l. ab arbitro. qui sat.

d. l. iij. et seq. C. de arb.

e. d. l. ait.

f. l. j. in fin. de off. ciuis.

g. l. iij. §. cognoscit. de offi. pref. uig.

h. l. ubi. C. de fal.

i. Cle. audi. tor. de resc.

k. l. j. C. si contra ius. l. fi. C. ubi sen.

I NTER STUPRUM. a ¶ Adulterium proprie in nupta committitur, stuprum in uidua, uel uirgine, seu qualibet alia muliere, quæ corpore quæstum non faciat. In puero quoque perpetrari stuprum, alibi traditur^a. Horum criminum uariæ pœnæ constitutæ sunt. In adulteros gladius^b, nisi quod nobiliores deporantur^c. Mulier hodie in monasterium detruditur. Stupratores uirginum uel uiduarum ex lege Iulia coërtione corporali^d, ut fustium, flagellorum, plumbarum, uerberibus, relegationeque affliguntur. Honestioris ordinis uiri, dimidia parte bonorum mulctantur, extra ordinem tamē solēt omnes extremo supplicio affici^e. Hodie iure canonico, quod uirginis florē delibat, uel ipse eam in uxore accipere, uel dotem, qua cū alij nubat, præstare compellitur^f. At cū uir nubat in fœminam uiris porrectur^g, armatur iura gladio^h, notaturque ipso iure uterque infamia. Quapropter ex factore responsum est, etiā priusque accusati sint, si moriatur, ab eis cōditū testamētū nō ualere. Hos enim improbos & intestabiles lex appellat, quod Platus ciuis meus eleganter disputauitⁱ. Sanē hinc apparet, tam adulteriū quā stuprū lege Iulia puniri, quo fit ut ex huiusmodi damnato coitu nati paternorum bonorū sint incapaces^j, quippe hos nec aliquid leges Quiritium iubet. Qua pœna excipiuntur hi qui proprie naturales sunt, uidelicet ex concubina domi retenta, uxoria quadā honestate. His addendi & spurij sunt^k, quos ex meretrice suscepimus. Sed et si ex pedisequa clientæ aliqua uiliore orti sint, idē iuris uidetur^l: has enim propter uilitatē cōstat legū laqueis nō innodari^m. Sed quid in dubio præsumemus, an capacē, an incapacē filium? Et à Baldo responsum estⁿ nō censerī naturales in dubio filios, quia ad licitū cōcubinātū multa requiruntur, quæ raro in unum conueniunt^o. Idem annotauit, si quem institutam tanquā filiū certæ mulieris, & probetur ex me ortū, incapax pacem præsumi. Ego edictum ad testamenti factionē pertinēs prohibitoriū esse sciō^p, &

MODES. LIB. VIII.
DIFFERENT.

Lex ci.

I nter stuprum & adulterium hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprū in uiduam committitur. Sed lex Iulia de adulteriis, hoc uerbo indifferenter utitur, ¶ Diuortium

ideo quemlibet capacē esse, qui nō probetur incapax: quamobrem alio non cōstito, putarem hunc admittendum, idē benignius est. b **I** NDIFFERENTER. Alibi lex^q, Græce κατὰ τὴν ἀναισθησίαν appellat, id est abusi-

inter uirum & uxorem fieri dicitur, re pudium uero sponse^d remitti uidetur: quod & in uxoris personam non abfurde cadit. ¶ Verum^e est, morbum esse temporalem corporis imbecillitatē, uitium uero perpetuum corporis impedimentum: ueluti

permittitur, sed solū separatio ex certis causis: nec interim licet aliam ducere, etiam si separationi uxor causam dederit: ueluti si ipsa adulteriū cōmisit, uel impietatis in deū, quā hæresim uocat, sit rea. Aliter tamē aliqui ex antiquis patribus olim obseruauere, inter quos Ambrosius, qui ex iusta causa marito ius facit diuertēdi, atque aliam ducēdi: nō enim hos homo separat, sed deus, quādo ita optimis Antistitibus propter malos fœminæ mores uidet: quod & late disputat ERASMVVS in priorē Pauli ad Corinthios epistolā: nec est uerū simile, Iustinianū piissimum imperatorem, hūc tractatum nō fuisse de iure ciuili amputatum, si passim tempestate sua pontificius ille canon obseruatus fuisset: ut fortē credendum sit, licere pontifici eos canones tollere, & ius Romanū obseruari permittere, si uelit. Nam & hodie filiusfamilias eo iure, etiā patre reclamante, matrimonium contrahere potest, cū tamē ius ciuile aduerse, & Euaristius Romanus pontifex in uetustissimis decretis, unde plerumque Gratianus cōpilauit illud expressim approbat. d ¶ **R**ESPONSÆ. Vxorem tamē repudiari etiam alibi legitur^r, sicut etiam aliquando diuortium dicitur, cum de facto tantum matrimonium fuit^s. Res enim quādoque legitimi actus appellationem fortiuntur, quous de facto solum tenuerint: unde supra annotauimus, posse dici eum emisisse, qui de facto emit. e ¶ **V**ERVM. Variā inter antiquos fuit opinio, quid inter se morbus, & uitium differrent:

q. l. inter liberos. §. j. de adul.

r. j. ad corinth. cap. 7.

s. j. in p. de nup.

t. si qua. j. de rit. nup. u. l. qd. seruus de cond. ob. tit.

differrēt: & Modestinus hic morbum tēporalem, uitium perpetuum dixit, cui sententiæ etiam Nonius Marcellus accedit, at Sabinus uitium generalius nomen esse definiuit^x, quod etiam ad animum referatur, sed & balbum uitiosum esse, non morbosum. Vlpius pro eodē accipit uitium & morbum ait, quous in edicto adiliū curulium tollendæ dubitationis causa his κατὰ τὸν αὐτὸν idē dictū sit. M. Cicero morbus totius corporis corruptionem existimauit, ægro tationē si imbecillitas accedat, uitium cum partes corporis inter se dissident, ut distortio mēbrorum, & deformitas. Extat Comi antiquum monumentū hac inscriptione. Morborum uitia & uitæ mala maxima fugi. Nunc careo pœnis, pace fruor placida. Huius Iurisconsultorum cōtrouersia etiam A. Gellius libro noctium Atticarum IIII, capitulo II, meminit. ¶ **Q**UÆSTVS. Qualis fuit Anibal, Seratorius, Philippus, Antigonos, omnes optimi Imperatores, cum tamen unoculi & coclites essent. Sanē oculorum uitia sic declarat Vlpianus^y. Sed & μωπία morbosum esse cōstat, idem ubi homo neque matutino tempore neque uespertino uidet, quod genus morbi Græci uocat νυκταλωπία, elucationem eam esse quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil uidet: hæc ille in correctis exemplaribus. Sunt Miopes, quasi minus uidētes dicat: cuius uocis etiā apud Noniū est mētio. Nyctalopes uero Latini lusciosos uocant, Festo autore. Horū duplex species, alij interdū uident, noctu nihil, quorum Paulus Aegin. Alexader lib. I. Celsus VI, meminerunt: sed & Plinius horū nocturnas cecitūdines cōmemorat. Alij parū interdū uident, uespere aut noctu acie acutiores sunt, ut Galenus in Isagoge sua testatur, horū quoque Plinius aciem uespertinam appellat. Vtrumque id malum breuius & eleganter Iurisconsultus diffiniuit, licet imperitis anam calumniandi dederit, non nyctalopa, sed cæcum ab eo describi cauillantibus. ¶ **S**ERVIS. Satis supra perstrinximus, quando masculinum concipiat fœmin-

ninū, ostendimusque per extensionē cōmuni usu approbatā, ex Baldi sententiā, id fieri. At hoc responso uidetur potius ex proprietate sermonis esse^z, dū nomē id cōmune appellat, & ita aliqui annotarunt. Interpretaturque

Derogatur legi, aut abrogatur. Derogatur legi, cum pars detrahitur: abrogatur legi: cum prorsus tollitur.

IDEM LIB. VIII.
REGVLARVM
LEX CIII.

Licet capitalis^a, Latine loquentis

cōcipiat fœmininum: sed ex alia, quæ habet, uerba generaliter accipiēda, quatenus ex uerbo sermonis inferre possunt^b. Et quod de seruis dicitur, idē de dictioe filijs dicēdū est: ueteres enim nō filiabus solū, sed etiā filijs fœminino genere ptulisse cōstat. Ego cū ius dicerē, & in testamēto patris cōditione filio apposita, si sine filijs decessisset, aliq de masculis tantū intelligēdū putaret, quibūda cōiecturis, quod uidelicet propriā filiā testator excluderat, & quod ex lege municipali masculi fœminis præferrētur, cōsului quous plurimos notē prudentē patresfamilias, an si ipsi illis uerbis testarent, decedente filio neptē suā excludi uellent: negauerunt oēs, & huiusmodi sermone, de utroque sexu se cōiter intelligere, pfecti sunt, scrupulosam re ceterorū interpretationē oēs uno ore dānates.

DEROGATVR. ¶ Ferebatur leges populi rogationē, quæ Quirites uel à Cōsulibus, uel à Tribunis rogabant, uellent, iuberēt ne quid fieri: si sciuisent, id est, cōfirmassent, lata, sancitaque lex erat. Quæ & alio noie Rogatio dici potest. Vnde & adoptionis species est arrogatio, quia ut A. Gellius scribit, nō nisi lege lata, & per populi rogationē fieri poterat: hodie uero rescripto principis opus est^c, postquā Pop. Rom. omne imperium in Augustū transfudit: quamuis hac in re aliter alij sentiant^d. Eadē ratione dicitur derogatio, per quā aliquid diminuitur de ui & effectu rogationis, id est legis: sicut abrogatio, cū tota penitus tollitur, ut etiam in I. Rhetoricorum M. Ciceronis declarat Victorinus.

LICET, a ¶ Capitalis causa quælibet intelligitur, quæ ad existimationē referat^e: p sed si

c. l. seruis. de le. ga. iij.

d. Ang. l. qui cumq. C. de ser. fug.

e. l. j. de alea. luf.

f. l. j. de mand. prin.

g. l. j. de adop.

sed si poenam capitale dicimus, de ea intelligimus, cum uita, libertas uel ciuitas perditur. Corruptus autem est codex, in aliquibus enim legitur, non tamen, in alijs deest negatio: sed omnino legendum est, poenae tamen.

Hinc argumentum colligit, si in lege municipali poena capitalis, seu capitalis simpliciter constituitur, non omnino de morte intelligendum, sed ut in poenis mitiora sequamur, exiliū irrogandū. Fure & qui solam infamia notā sufficere existimauerunt: unde traditum est sicut beneficiarius cliens domini uitam pro uirili tueri debet, alioquin beneficio priuatur, ita etiam existimationem: quoniam famae periculum uitae aequipatur. Sed & cum sacerdoti capitale supplicium decernitur, excommunicationis plerique intellexerunt. Verum haec ego iure consistere non arbitror, capitalis enim causa, de infamia, uel relegatione non nisi improprie accipitur, ut interpretes omnes huius responsi argumento tradiderunt. At in inferendis poenis etiam ser-

^a glo. l. j. C. ne man. christ.

^c l. iusta. de ma. uind.

^d c. j. de homicid.

^e l. cū lege. de testa.

^f Imo. d. l. ij.

^g l. q. manus. s. de testa.

^h l. nullam. C. de infam.

ⁱ l. ij. C. de ser. fug.

bus, omnis causa existimationis uideatur, poenae tamē appellatio capitalis, uel mortis^b, uel amissionis ciuitatis, intelligenda est.

MODEST. LIB. II. EXCVSAT.

Lex CIIII. **H** τὸν τέκνον ποσιν γὰρ ἡ γὰρ τὴν ἐκ γόνος ἐκτίθη. Natorum appellatio & ad nepotes extenditur.

fuit, sed damnatio in metallum, uel in insulam, sufficere uisa est: aliquis enim eorum usus erat, cum opus facere compellerentur, & tamen merita poena afficiebantur. Siquidem ut C. Caesar apud Sallustium inquit, In luctu & miseris, mors erumnarū requies, non cruciatus est. At hodie in poenis mera carnificina est, & per leges municipales uel strangulantur, uel decollantur, uel exuruntur, uel mutilantur rei: qui si in opus publicum damnantur, & perpetuam poenam subirent, idcircoque acriorē, & maiori ceteris exemplo essent, publiceque utilitatem aliquam afferret, ut negari non possit, ut in plerisque alijs rebus, sic hac quoque in parte ab antiquis recentiores legumlatore superari.

NATORVM. C. Herennius Modestinus libros de excusationibus sex composuit, & hos quidem Graeco sermone, quorum bonam partem in Digestis Iustinianus referri iussit, legunturque hodie inde excerpta pleraque libro XXXVII. Sed ab indocto aliquo in Latinum sermonem translata: in eorum 11. id responsum habetur, quod sub hunc titulum Tribunianus collocauit. **τὸν τέκνον ποσιν γὰρ ἡ γὰρ τὴν ἐκ γόνος ἐκτίθη.** Verisimile autem est à Bulgaro latinatam consequutum fuisse, eo quo in praesentia legitur modo. Sanè hinc notandum est, per extensionem filios nepotes appellari, idemque in Graeco sermone esse, ut hinc argumentum sit, etiam in nostro uulgari idiomate idem obseruandum. Qua ratione, si in uiri impetrati testamento mentio liberorum, quae latior est quam filiorum, reperitur, putarim secundum iuris distinctionem intelligi, quod & Barto. probat: uerisimile enim est tabulariū eius emphaseos uerba latine scripsisse, cuius fuerat uulgaria ab illiterato prolata. Sed an quod

^{in l. liberorum in ult. col.}

quod de natorum appellatione hic dicitur lo cum sibi uendicet etiam, cum de prognatis, seu progenitis sit mentio: Et horum appellatione proprie nepotes contineri magis crediderim, praepositio enim hoc inducere uideatur. Sicut cum

IDEM LIB. XII. RESPONSORVM

Lex CV. **M**odestinus respōdit, his uerbis, libertis libertabusque meis, libertū libertae testatoris non contineri.

IDEM LIBRO I. DE PRAESCRIP.

Lex CVI. **D**imissoriae literae dicuntur, quae uulgo dicuntur apostoli: dimissoriae autem di-

quædam Demostheni. Significat etiam in iure dimissoriae literas. Cū enim à sententia iudicis appellatur, debet is qui appellat instanter ab eo petere huiusmodi literas, quibus secundus iudex de causa instrui possit, teneturque is

etiam sunt, quod per eas causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

IDEM LIB. III. PANDECT.

Lex CVII. **A**signare libertum, est hoc testari, cuius ex libertis libertum eum esse uelit.

IDEM LIB. IIII. PANDECT.

Lex CVIII. **D**ebitor intel-

à quo petiti sint eos apostolos dare: qui si appellationi detulit, dimissoriae dicuntur, si non detulit, refutatorij. Omnes autem obsequij aduersus superiorē testimonium praestant: unde & si dubitetur, an deferendus sit, dari debet, & ideo reuerentia les quibusdā appellatur. Sanè qui apostolos non petit, appellationi renuntiare intelligitur. Idem si in termino, quem sibi iudex eorum accipiendorū cau-

^a l. si. C. de ap.

^b c. j. de app. in 6.

^c Cle. quis. de app.

^d Guid. pap. q. 436. iij. col.

^a l. j. de assign. lib.

^b l. iij. d. euic.

^c l. j. §. anpe. s. de uent. in pos.

^d l. cū pater. §. pluribus. de leg. ij.

^e Bart. l. si cōs. sti. fo. ma.

^a l. creditor. l. cōditiona. l.

^a l. alimēta. de al. leg.

^b l. socij. j. iij.

^c glo. l. j. §. cū patronus. de of. pref.

^d glo. s. i. dist. legitur.

^e Bald. l. j. C. cō. de leg.

^f Mod. d. l. socij.

^g l. qui liberis. §. j. de uulg.

suos consueuisset appellare: quae consuetudo uel ex patrisfamilias epistolis, etiam enuntiatue prolatis uerbis, probari potest: ut si scriptum sit, **τὸν τέκνον ποσιν γὰρ ἡ γὰρ τὴν ἐκ γόνος ἐκτίθη**, hincque argumentum sumitur, socij mei socij, non esse socium meum. Itemque inimici mei amicum, mihi inimicum non esse, nisi in perniciem meam uinculo amicitiae sese coniunxerint, simulque conspirauerint. Qua ratione & clientis mei cliens, clientulus mihi non est. Si tamen beneficiarij fundi, quem à me quis in fidem acceperit, causa aliquē clientem acquiesuerit, potest ille **τὸν τέκνον ποσιν γὰρ ἡ γὰρ τὴν ἐκ γόνος ἐκτίθη** cliens meus dici: sicut colonus meus appellari potest, is qui à colono meo in re mea ius conductio nis accepit. Quod & in secundo emphyteotae dicendū uidetur, & hoc ex lata interpretatione. Qua ratione subditi alicui purpurato regio, in quem Rex omne suum ius penitus transtulit, Regis subditi proprie non dicuntur: improprie uero secus est. Quarum de cisionum eam esse rationem arbitror, quod uerba de eo quod prius est, proprie accipiuntur, non de eo quod posterius, per quae aliam personam assumit.

DIMISSORIAE. a **¶** Apostoli dicuntur nuntij **ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν** quod est remittere. Sūt & de Lemberū genere naues

sa statuerit, non cōpareat. Succurri tamen in his casibus rusticitati quidā existimauerunt, nec enim omnes hanc iuris obseruationem nouerunt, sed id ego affirmare non ausim.

ASSIGNARE. Velleio Ruffo, & Hostorio Scapula coss. Senatusconsulto concessum est patri plures liberos habenti, cui filiorū uelit liberos suos assignare: & licet huiusmodi assignatio neque legatū, neque fideicommissū uim habeat, quaeritur tamen ius patronatus ei filio, cui fuit assignatum. Sanè uerbum assignare ambiguum est, & ad translationem domini referri potest, & ad solā pignoris uel custodiae cōcessionē. Quapropter causa assignationis obseruari debet, si enim translationi domini sufficit, eū qui assignauit dedisse interpretabimur, si non sufficit, solam custodiam commississe. Quod & in dubio recipiendum est, ne donatio praesumatur: & ita Barto. & plerique omnes declarant.

DEBITOR. a **¶** Supra declarauimus, quo significatu accipiendus sit creditor, & quo debitor, latioreque harū uocationum expositionem ostēdimus: hic Iuriconsultus nos admonet, quomodo stricte debitore accipiemus: ut is sit, à quo inuito exigere possumus. Qua ex diffinitione apparet, eum qui

sub conditione uel in diem debeat, proprie debitorē non esse, postq̄ autē conditio euenit, retro fingit uere debitorem fuisse. Sed an is cui promissum fuit nō petere per certum tempus, sit debitor? Interim enim exigī pecunia ab eo nequit^b.

^b l. creditor. 3. co.

& similem cū illi crediderim, qui in diem debet. Colligitur autē hinc argumētū, si lex à tutela debitorē generaliter reijciat, si item constitutū sit, ne debitor uetigalia redimere possit, eum contenti, qui proprie sit debitor, nō autē cōditionalem, uel q̄ in diē debeat^c.

^c l. si. i. in fi. si cer. pet.

Sed hac mihi sententia non placet, ratio enim huiusmodi legum est, ut magis consultum sit Reipublicae uel pupillo, unde cum conditio ad tempus promissionis retrahatur^d, possit Respublica uel pupillus à priore creditore excludi: large igitur debitoris nomen erit accipiendum, cum par ratio utroq̄ in casu hoc suadeat^e.

^d l. is cui. 3. de act.

^e Aret. l. si si de iussor. de leg. j.

^f l. iudicō. §. si rem. de leg. 4. iij.

EXIGI. Id est ab inuito extorqueri: hac enim huius est uerbi significatio, ut **ACCURSIUS** probat^f.

SEQUESTER. Sequestrum hunc dici proditum est, quasi occurrentem controuersiae, sequentemq̄ litigatores. Lauius tamen in libro quem scripsit de uerbis fordidis, sequestrū dici mauult, quod eius utraq̄ pars fidem sequatur: idq̄ etiam A. Gellius libro xx. probat, & mihi non displicet. Etymologia enim, à Iuriconsulto hic tradita, subdura est, in quem & illud intorqueri potest, quod occurrere & sequi pro similibus accipit cum penitus sint diuersa. Occurrit qui aduersum tendit, sequitur qui postuenit. In hoc autem differunt^g Sequestres à Depositarijs, quod illi plurium partium semedios gerunt, hi etiam ab uno deliguntur: hincq̄ apparet errare magistratus, qui sub pretextu, ut iurgijs & seditionibus obuiam eant, fructus penes alteram partium sequestro deponunt: debet enim sequester esse medius, non ex colligatoribus eligi^h. Quod si iudex uereatur ne fructus rei controuersae dissipentur, non eos sequestro tradere, sed de scribere simpliciter debet, ut finita lite uictor

^g l. proprie. de pos.

^h Bald. c. j. de seq. pos.

inuito exigī^b pecunia potest.

IDE M LIB. VI. PANDECT.

Lex CIX.

SEQUESTER dicitur, Sapud quem plures eandem rem, de qua cōtrouersia est, deposuerunt: dictus ab eo quod occurrenti, aut quasi sequenti eos qui cō-

tendunt, cōmittitur.

IDE M LIB. V. PANDECT.

LEX CX.

Bonae fidei emptor esse uideatur, qui ignorauit eam rem alienā esse, aut eum qui uendiderit putauit ius uendendi habere, puta procuratorē, aut tutorem esse.

bonae fidei ostendit, qui titulum habet, seu ab eo quē dñm arbitrat, seu ab eo quem do mini procuratorē, aut tutorem existimat^b. Quod si credulitati illi fuit iniusta fatuāne aliqua causa ansam dedit, nihilominus fructus lucrabitur: quoniam ut eos suos faciat, sufficit si dolo careat. Huiusmodi autem causa, licet in bona fide possessorem nō constituat, efficit tamen ne malae fidei uideatur^d, idq̄ satis est, & fructuum acquisitiōni, & longissimae praescriptioni^e; itemq̄ ei possessioni, de qua summarie litis instruenda causa solet tractari^f. At usucapioni, & x. uel xx. annorum praescriptioni non sufficit^g: hac enim non nisi bonae fidei possessorē adiuuant. Praesumitur autem regulariter bona fides^h, etiam in eo, qui iuris errore lapsus sit, nisi contractui lex speciatim resistat: ueluti cum censitorum uenditio absque agro cui ascripti sunt, celebraturⁱ. Idem si in iure naturali, uel quasi naturali, uel etiam in ciuili iure uerisimiliter omnibus explorato, euidentissimoq̄ erratur^k; atq̄ ita pleriq̄ uisum est. Sed & qui domino contradicente emit, malae est fidei^l, & qui dolo uenditorem pellexit^m, quiq̄ ab eo emit, quem uendendi ius non habere sciebatⁿ. Sed an bona fides in eo praesumatur, qui nullum habet titulum? Et nisi de possessore antiquiore constet, praesumi receptum est^o. Quod uerum arbitror, si is persuasum habet ad se rem pertinuisse, alioquin quod suum non est, scire debet ad alios spectare

^c l. pen. §. ex quadr. de doli exc. d. l. et apud. l. si in asia. de p. c. l. si. i. si. de praes. uerb.

^d l. si. i. si. de praes. uerb.

^e l. si. i. si. de praes. uerb.

^f l. si. i. si. de praes. uerb.

^g l. si. i. si. de praes. uerb.

^h l. si. i. si. de praes. uerb.

ⁱ l. si. i. si. de praes. uerb.

^j l. si. i. si. de praes. uerb.

^k l. si. i. si. de praes. uerb.

^l l. si. i. si. de praes. uerb.

^m l. si. i. si. de praes. uerb.

ⁿ l. si. i. si. de praes. uerb.

^o l. si. i. si. de praes. uerb.

^p l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

CENSERE. Censere proprie est sententiam suam exponere^s, & constituere. Solebant autem à Consulibus Senatores interrogari, quid fieri placeat: Populus uero Romanus, uellet iuberet ne. Quapropter senatum censuisse, populum iussisse, recte dicimus. Hocq̄ loquēdi modo ple-

na sunt antiquiorum autorum uolumina: quāuis & censere sit praecipere, quae enim censuerat senatus, obseruanda omnino erāt^t. Hinc & Censores dicti, qui quinto quoq̄ anno de ciuium moribus iudicarent, praesentis transactaeq̄ uitae rationem perquirent, indignos honoribus abdicarent, famosos notarent, publica locarent, censum ciuiū peragerent, perquam necessarius recte institutis urbibus magistratus, qui tamē hodie nusq̄ est, cum ea quae ad auaritiā pecuniarumq̄ avaritiam pertinent, officia mirum in modum coalescent, ubiq̄ laqueos tendentibus Satrapis, allucinantibus Theologis, adulantibus Iuriconsultis, persuadētibusq̄, omnia principibus licere, summamq̄ eorum & liberam esse potestatem. Quod certe in Italia uerum non est: Romani enim ceteris Italis fœdere in societatem attractis, in Augustum lege regia non nisi ius transferre potuerunt, quod ipsi ex fœdere habebant: ut ridiculum sit affirmare Pontificibus, Ducibus, & quos germanica uoce Marchiones uocant, absolutam in subditos potestatem competere, quae nec ipsi Imperatori in Italos competit, unde illi causam habent. Atq̄ hinc est, quod supra in tractatu de censibus^u, ius Italicum à prouincialium iure distinguitur: illi in censum uniuersas facultates deferre tenebantur, & tributū soluebant, Itali liberi erant, a quoq̄ cum Romanis iure agebāt. Solae antiquam indolem retinuerunt in Germania ciuitates,

^v l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^s l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^t l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^u l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^v l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^w l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^x l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^y l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^z l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^{aa} l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^{ab} l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^{ac} l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^{ad} l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^{ae} l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^{af} l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^{ag} l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

^{ah} l. si. C. unde spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non praesumitur. Quapropter qui ius seruitutis praescripsisse asseritur, bonam fidem probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regulariter praesumamus^r.

quas illi francas uocant: ut enim Imperatoris fastigium libenter agnoscunt, ita tributis se atteri, uiolentia urgeri, tyrannide operi non patiuntur.

LITVS. Quod de littore maris supra uidimus, produci-

tur per Iuriconsultum etiam ad lacum, dum tamen priuati non sint, sed & si Reipublicae sit, qui soleat piscatoribus locari, ut est Trastimenus Perusij, uideatur priuatorum naturā sequi, idq̄ in alluionis tractatu^a Barto. probat. Publicum ergo lacum proprie accipiemus, qui in usu publico sit, & in quo unicuique piscari fas est. Sanè Lacus est, qui perpetuam habet aquam^b: Stagnum quod temporalem, ut si hyeme: Fossa receptaculum est aquae, manu factum. In eo autem priuatus lacus à publico differt, quod publicus eatenus publicum littus habet, quatenus hybernus fluctus maximus exaestuatur: at in priuato id tantum littoris constituitur, quatenus actum est^c, & in eius uenditione tempus cōtractus obseruamus.

MORBUS. Lege XII. tabularum qui morbo laborabat, in ius uenire non cogebatur, nisi aduersarius iumentum illi dedisset, uel plaustrum, quo ueheretur. Accipit autem ea lex morbum, pro aliqua imbecillitate, & inualentia: alioquin ubi uitae periculum uertitur, morbum fonticum appellat, quasi maiorem, uimq̄ nocendi habentem, ut Sex. Cael. Iuriconsultus apud A. Gellium interpretatur. Hoc morbo qui affectus erat, neq̄ in ius uenire, sed nec procuratorem mittere cogebatur^d, sententiāq̄ aduersus eum lata, nullius erat momenti^e, iubeat enim lex iudicij diem esse diffusum, cuius nominis rationem ex Seruio grammatico in VI. Aeneid. commentario colligere licet. Is in iure diem fissum dici interpretatur, qui partim religiosus, partim factus est. Idem opinor qui & intercisus à Macrobio appellatur. Cum ergo aliqua negotia expedienda erant, quae propter religionem differre oportebat dies diffiniebatur,

^a l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^b l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^c l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^d l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^e l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^f l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^g l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^h l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

ⁱ l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^j l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^k l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^l l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^m l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

ⁿ l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^o l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^p l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

^q l. i. §. si quis in iud. §. si quis caut.

id est scindebatur in sequentem. Meminit huius uocis præter A. Gellium, Lilius quoque ab Urb. cond. lib. 1 x. Sed & Horat. lib. 1 l. sermo. nihil hic diffindere possum, id est differre, quo minus pro te pronuntiem. Atque

IDEM LIB. XV.
 Lex CXIIII.

Soluendo esse ne-
mo intelligitur,
nisi qui solidum^b po-
test soluere.

IDEM LIB. IIII.
EPISTOLARVM
Lex C³XV.

QVæstio est, fun-
dus à possessio-
ne, uel agro, uel præ-
dio, quid distet.

arbitros compromiserit, uel binos sympho-
niacos emerit, non enim uerisimile est altero
fuisse contentum. **Forma**, ut in fideiussione,
quæ principali obligatione grauior esse ne-
quit, aliàs penitus uitatur. **Accessione**, ut cū

Fundus est omne,
quicquid solo tene-
tur. Ager est spe-
cies fundi, quæ ad
usum hominis com-
paratur. Possessio ab
agro iuris proprie-
tate distat: quicquid
enim apprehendimus,
cuius proprietas ad
nos non pertinet, aut
nec potest pertinere.

quis Iudeo fundū
cū colonis Chri-
stianis uendit, co-
loni enim à fun-
do separari non
possunt ⁱ.

QVAESTIO. Declarat
Modestinus quid
inter se differant
quatuor hęc uo-
cabula, fundus, a-
ger, possessio, pre-
dium. Et Fundū
generaliter acci-
pit pro omni eo
quod solo conti-
net^a. deduciturq;

p̄ verbo fundare: hinc & μεταφορικῶς fundus
pro autore accipitur, ut Festus inquit. Sic
apud Cicer. in oratiōe pro C. N. Corn. Fūdi
populi: & apud Plautū in Trinummō. Fun-
dus potior, id est pes, & fundamentum pro
missionis. Ager uero nō tā latam habet si-
gnificationē, sed est fundū significat, in quo
agatur, unde & nomen sumpsit, secundum
M. Varronem. Ager ergo est, qui colitur, &
qui fructuū causā habet, cū fundus quālibet
solī superficiē, etiam incultā, & nulli usui de-
stinatam, in qua aliquid fundari possit, signifi-
ciet. Possessio est fundus, qui non iure
sui mācipatione nobis cōparatus est, sed usu
& præscriptione quēsitus, ut etiā Festus scri-
bit, & ideo eius proprietas ad nos nō p̄tinet.
Sed & si p̄tinerē non possit, ut quia res sacra,
possideri tamē potest, possessioq; dicit̄. Pre-
diū tā ad possessionē, q̄ ad agrū refer̄: unde
sue q̄s p̄ mācipationē, uel in iure cessionē,
agrū, siue p̄ usum possessionē acquisiuisset,
recte suum prædiū appellabit. Tradidit au-
tem Modestinus hanc differentiam, legem
XII, tab. interpretans, quo iure duplex tan-
tummodo alienationis species erat, quæ per
nexus, & quæ per cessionem fiebat^b, ut
M. Cicero in topicis declarat. Per usucap-
tionem uero proprietas non acquirēbatur,
licet iuris autoritate possessor defenderetur.
Hinc eodē in opere Tullius usucapionē au-
toritatē appellat: Autoritas, inquit, usus fundi
bienniū est, sit ergo & ædiū. Idem officio-
rū lib. I, Aduersus hostem æterna autoritas.
In lege

c d. l. *quæsiu*
fit, ut magna febris: ne uero mancipium ue-
neat, fonticus accipietur, perpetuus, uel reci-
diuus^d: non enim est uerisimile, emptorem, si
huiusmodi morbo laborare seruū sciuiſſet,
fuisse empturum.

SOLVENDO, a ¶ An quis sit solu-
do creditori suo, hoc attenditur, ut solis-
dum possit soluere. Quapropter cū lex fullo-
ni aduersus furē actionem det^r, si is fullo do-
mino soluendo sit, nisi possit solidum dare,
concedenda ei nō erit actio, ne compellatur
dominus ex uno iudicio duo facere: ut uide-
licet contra fullonē ex locato agat, & quāto
minus cōsequetur, aduersus furem cōdicat,
id enim ei dānosum esset: sed qui cū duobus
contraxit, graue sibi existimare non debet, si
contra duos experiundū erit: quā ratione ut
quis soluēdo dicat, etiā fideiussoris facultate
tes ei aggregandā erūt^b, satis enim est, si per
alium soluendo sit^c. Sed & qui in nominibus
as suū habet, soluēdo dicitur^d, cōpelli enim
poterit in executione cōdemnationis, ut no-
mina uendat, uel exigat: quod intelligendū,
si debitores idonei sunt, & bonā fidem agno-
scent^e. Sanē is cuius bona uenerunt susce-
ptus est tanq̃ soluendo non sit^f,
b ¶ **S**OLIDVM. Annotat hinc Accur-
sus, factum non uideri, quod perfectum nō
sit^g: quā regula in his procedit, quā indiui-
dua appellamus^h. Ea quatuor modis accipi
receptum est: **Natura**, ut seruitutes: **Volun-
tate contrahentium**, ut in eo qui in binos

In lege quoq; Attinia, cuius A. Gellius libro
XVII. meminit, dicebatur, quod subreptum
erit, eius rei æterna autoritas esto, id est æter-
num tempus antequam ufucapiatur. Venus-
leius autoritatem ius esse interpretatur, quo
autor, id est domi

nus rem suā uen-
dicare potest: un-
de amitti, inquit,
autoritatē, id est
actionem pro cui-
tione placet. Et
ita accipiendum
hoc respōsum ipse
arbitror, quo sen-
su ridiculus ipse
Valla erit, qui cū
hoc possessionem ap-
pellamus, Possessio^d
ergo usus est, Ager
proprietas loci est.
Prædium utriusque
suprascripti generale
nomē est; nā & ager
& possessio huius ap-
pellatiōis species sūt.

vulgari interpre-
 tatio, uir alioqui
 non vulgaris, ad-
 hæssit, Iurifcon-
 sultū nostrum in-
 crepat, Musca pla-

ne, quod dicitur, elephantum. Illud non negauerim, in posteriore iuris disciplina, hanc differentiam nō fuisse obseruatam, cuius rei nos etiam Accursius admonet, a POSSESSIO. Colligi hinc potest definitio possessionis, ut sit usus rei à proprietate uel iure separatus. Hinc usufructus, id est acquisitio, quæ per usum, hoc est possessionē fit. Aelius quoque Gallus, cuius responsa frequenter in Digestis citantur^d, possessionem definiuit, esse usum fundi, uel ædificij, atque ita Festus Pomp. refert. Sed & Corn. Fronto. In habente, inquit, onus, in possidente usus est. Iccirco autē à iure dixi separari possessionē, tum ut ostenderem ab eo usu, qui seruitutis species est, differre; tum etiam, ut eos sequeretur, qui possessionem facti, non iuris esse censuerunt; quod apertissime multis in locis Iurisconsulti attestati sunt^e. Nec quicquam me mouet quod etiam ius possessionis aliquando legimus, ex facto enim ius oritur, & ius habere is quoque, qui ex pignore prætorio detinet, dicitur^f: nec idcirco cōsequens est, cōtentionē illam esse iuris. Summe autē ridiculi uidentur, qui inter acquisitionē, retentionē, amissionemque possessionis distinguunt; cū hi actus manifeste ab ipsa possessione differant. Sicut procreatio, uita, mors hominis, ab homine differunt, nec qui nascendo homo fuit, moriendo est asinus. Quapropter si cum possessio acquiritur facti est, & acquisita, & amissa, cōsequens est facti esse. Et ius possessionis duplex est ratio, seu qualitas; nam cum quis

corpore possidet, usumq; rei apprensæ perci-
pit, naturaliter possidere dicî: quod si uere
iple rei non insîstat, neq; usum percipiat, sed
per interpretationē legis, ciuilit̃er quoq; pos-
sîdet. Qua ratione per fructuarium, & eū qui
precario rogauit, possidemus^b: &
licet ipsi naturaliter fundo insîstat,
tamē proprie nō possîdēt, quia nos-
mine nostro sunt in prædioⁱ. Ciuil-
is igitur possessio semper iusta est,
quoniā lex inter-
pretationē illam, non nisi iusta ex
causa adhibet. At naturalisquādoq;
inusta est, siue q̃a

res phibita possi
deri^k, ut liber ho^k
mo: siue quia persona incapax, ut seruus^l: si
ue causa iusta, ut raptor: siue iure ciuili inua
lida^m, ut cū pater filio, maritus uxori donatⁿ.
Et ita ipse sentio, licet alijs aliter diffusissimis^m
tractatibus, & a quibuscumque recentioribus us
que ad nauseam auctis.

QUISQVIS. Cum testator unum ex filiis exheredem fecisset, alios etiā posthumos hac clausula instituit, quisquis mihi alius filii filiusue hæres sit: dubitatū fuit, an filia contineretur, & ex proprietate uerbi non contineri Labeo, sed ex mēte Proculus existit mauit: quapropter si aliquibus cōiecturis de contraria mēte appareat, Labeonis sententiā obseruabitur: ueluti cū testator proprijs filiabus exclusis, filiū instituit, & si sine filijs decesserit Sempronius: natis em filiabus, nō desicere cōditionē pleriq; existimauerūt: nā cū proprias filias pater exclusisset, uerisimile est multo fortius uoluisse ab hæreditate neptes reijci. Sed hoc mihi nō sufficere uidetur, pprias em filias ppter filij masculi maiorē amorē exclu sit, at Sempronius testator nō ita amasse existit mandus est, ut neptibus suis prætulerit: efficior est igit cōiectura, cū ex lege municipali ab iustato succedētes masculi foemias exclus dūt: uidetur em testator cū de filijs mentionē fecit eos ad successionē uocasse, quēadmodū à lege uocant: psumpta em testatoris mēs, per quam masculinū cōcipit foemininū, illi p̄sumptiōi cedit, quā scdm̄ leges uolūtate suā quēlibet regere, accōmodareq; dicimus, et ī prae sumptionū conflictu illi potius adhæremus, ita

possidemus ^h & ^h l. certe. §. j
licet in si naturalis de preca.

h l. certe. §. j
de preca.

l.j.in fi.3.de
ope.no.nũ.

l. qd' seruius
de acq. poss.
l. iij. §. fina.
eo. tit.
d. l. j. §. ij.
l. j. §. de iur.
tur. de ui &
ui arm.

art. §. cum
ad Treb.

quæ uerborum proprietate defenditur. Caterum & si constitutum sit uerba testamentorum ad literam, & sine interpretatione intelligi debere, quod filijs relictum erit, filiae non præstabitur, atque hoc Iasonius uisum est. Sed hac in questione id ipse non approba-

b Ias. l. q. filia
bus, de leg. j.

uerim, cum potius credendum sit antiquiorum exemplo de foemina quoque actum fuisse. Siquidem Næuius Plautusque casu dandi filijs, non filiabus dixerunt, ut Priscianus lib. septimo probat: quæ propter satis uidetur ad literam posse accipi de foeminis, ut merito sententia Labeonis figuram uerborum consideratis, nihil nos moueat, cum etiam uis uerborum expositioni huic non refragetur, tamen ex frequentiore usu forte aliud sit statuendum. Additur & à plerisque alia coniectura, ut si in aliqua parte testamenti filiorum masculorum mentionem testator fecisset, quamuis alio in loco simpliciter filios nominet, uideatur semper de masculis tantum intellexisse, sed id non omnino uerum est, ut infra attingam.

c j. l. herenius

NON POTEST. Finge, decem tibi Nex sorte debebam, sed propter moram meam intererat tua plus accipere, lude me condemnauit in sortem, an ea soluta, dicar minus soluisse: Et hic traditur non uideri: eius enim quod ex mora debebam, actio nulla tibi competeat, sed totum officio iudicis continebatur, quod lata sententia amplius non interponitur. Idemque est in fideiussore, qui actionis arbitrariae nomine intercedit, quod enim propter rei moram ex arbitrio iudex auget, si non soluerit, non tamen minus soluisse uideri potest, cum huius dani causa nulla aduersus eum actio competat. Sed pone, aliquis fideiussit hoc modo, ex his quæ Titius tibi debet, quanto minus soluet, spondeo: is Titius miles est, ita quod nisi in eo quod facere potest conueniri nequit, an fideiussor tenetur? Et puto teneri, aduersus enim Titium amplioris summe actio mero iure competit, licet per exceptionem illi consulatur. Sed et ei cui pignoris retinendi ius est minus solutum uidetur, tamen actio illi non competit, ut in chirographario creditore, & eo qui sub pignore mutuauit, & nudo pacto cauit de usuris.

d l. j. C. etiam
ob chirog.

e l. per retent.
C. de usur.

HO S T E S. Nationum alia Populo

IDE M LIB. VIII.
EPIST.

Lex CXVII.

Non potest uide
ri minus solu
se is, aduersus quem
amplioris summae ac
tio non competit.

Romano subditæ erant, ut prouinciales: alia foederatae, quo iure quaedam ciuitates & in Asia, & in Hispania, alijsque prouincijs utebantur: sic etiam Aetolos se Romanis iunxisse, T. Liuius lib. xxxvii, est autor: alia

a l. nō dubio
de capt.

penitus liberae, & suis legibus relictae, nisi quod maiestatem Populi Romani, comiter obseruare tenebantur, ut Massilienses: alia hostiles, ut Parthi et Germani: quorum illi propter emulationem, hi pro libertate aduersus Romanos semper pugnaverunt: donec tandem Imperium euerterunt: Turcae qui ex Perside prouenerant, orientales: Gothi, Hunni, Vandali, omnes ex Germania, occidentales: quod tamen Caroli Magni auspicijs rursus instauratum est. Alia nec hostiles nec alio quo modo illis coniunctæ, ut Scythae, quos Tartaros uocamus, quique Meotim incolunt. At cum Antonini constitutione omnes qui in orbe Romano erant, ciues Romani effecti sint, sequitur omnes Christianos hodie populum Romanum esse: quo iure exciderunt qui in Asia, Africæ, ceterisque prouincijs fidei Christiani non agnoscunt: hi enim hostes Populi Romani sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. Hincque est, quod cum Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellum: suntque uicissim iura postliminii, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est, cum enim ex lege Christiani omnes sint fratres, quæ inter eos mouentur arma, plusquam ciuilia sunt, unde ius postliminii in his non est. Hincque uidemus antiquissima consuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita uictori pecunia (ut Graeci uocant) ueniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiae uocamus, licet Theologi, uel

uerus Romanos semper pugnaverunt: donec tandem Imperium euerterunt: Turcae qui ex Perside prouenerant, orientales: Gothi, Hunni, Vandali, omnes ex Germania, occidentales: quod tamen Caroli Magni auspicijs rursus instauratum est. Alia nec hostiles nec alio quo modo illis coniunctæ, ut Scythae, quos Tartaros uocamus, quique Meotim incolunt. At cum Antonini constitutione omnes qui in orbe Romano erant, ciues Romani effecti sint, sequitur omnes Christianos hodie populum Romanum esse: quo iure exciderunt qui in Asia, Africæ, ceterisque prouincijs fidei Christiani non agnoscunt: hi enim hostes Populi Romani sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. Hincque est, quod cum Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellum: suntque uicissim iura postliminii, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est, cum enim ex lege Christiani omnes sint fratres, quæ inter eos mouentur arma, plusquam ciuilia sunt, unde ius postliminii in his non est. Hincque uidemus antiquissima consuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita uictori pecunia (ut Graeci uocant) ueniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiae uocamus, licet Theologi, uel

CHRISTIANI non agnoscunt: hi enim hostes Populi Romani sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. Hincque est, quod cum Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellum: suntque uicissim iura postliminii, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est, cum enim ex lege Christiani omnes sint fratres, quæ inter eos mouentur arma, plusquam ciuilia sunt, unde ius postliminii in his non est. Hincque uidemus antiquissima consuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita uictori pecunia (ut Graeci uocant) ueniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiae uocamus, licet Theologi, uel

potius quidam, aliter senserint: nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab aliquo Tyranno uexantur: unicuique enim iure naturali permittitur defensio, quam nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrum subditos spoliare, cum eorum nihil intersit, uter regnet: paratque sint illi uictoris imperio

CHRISTIANI non agnoscunt: hi enim hostes Populi Romani sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. Hincque est, quod cum Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellum: suntque uicissim iura postliminii, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est, cum enim ex lege Christiani omnes sint fratres, quæ inter eos mouentur arma, plusquam ciuilia sunt, unde ius postliminii in his non est. Hincque uidemus antiquissima consuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita uictori pecunia (ut Graeci uocant) ueniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiae uocamus, licet Theologi, uel

potius quidam, aliter senserint: nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab aliquo Tyranno uexantur: unicuique enim iure naturali permittitur defensio, quam nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrum subditos spoliare, cum eorum nihil intersit, uter regnet: paratque sint illi uictoris imperio

CHRISTIANI non agnoscunt: hi enim hostes Populi Romani sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. Hincque est, quod cum Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellum: suntque uicissim iura postliminii, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est, cum enim ex lege Christiani omnes sint fratres, quæ inter eos mouentur arma, plusquam ciuilia sunt, unde ius postliminii in his non est. Hincque uidemus antiquissima consuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita uictori pecunia (ut Graeci uocant) ueniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiae uocamus, licet Theologi, uel

potius quidam, aliter senserint: nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab aliquo Tyranno uexantur: unicuique enim iure naturali permittitur defensio, quam nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrum subditos spoliare, cum eorum nihil intersit, uter regnet: paratque sint illi uictoris imperio

CHRISTIANI non agnoscunt: hi enim hostes Populi Romani sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. Hincque est, quod cum Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellum: suntque uicissim iura postliminii, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est, cum enim ex lege Christiani omnes sint fratres, quæ inter eos mouentur arma, plusquam ciuilia sunt, unde ius postliminii in his non est. Hincque uidemus antiquissima consuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita uictori pecunia (ut Graeci uocant) ueniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiae uocamus, licet Theologi, uel

potius quidam, aliter senserint: nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab aliquo Tyranno uexantur: unicuique enim iure naturali permittitur defensio, quam nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrum subditos spoliare, cum eorum nihil intersit, uter regnet: paratque sint illi uictoris imperio

CHRISTIANI non agnoscunt: hi enim hostes Populi Romani sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. Hincque est, quod cum Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellum: suntque uicissim iura postliminii, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est, cum enim ex lege Christiani omnes sint fratres, quæ inter eos mouentur arma, plusquam ciuilia sunt, unde ius postliminii in his non est. Hincque uidemus antiquissima consuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita uictori pecunia (ut Graeci uocant) ueniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiae uocamus, licet Theologi, uel

potius quidam, aliter senserint: nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab aliquo Tyranno uexantur: unicuique enim iure naturali permittitur defensio, quam nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrum subditos spoliare, cum eorum nihil intersit, uter regnet: paratque sint illi uictoris imperio

CHRISTIANI non agnoscunt: hi enim hostes Populi Romani sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. Hincque est, quod cum Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellum: suntque uicissim iura postliminii, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est, cum enim ex lege Christiani omnes sint fratres, quæ inter eos mouentur arma, plusquam ciuilia sunt, unde ius postliminii in his non est. Hincque uidemus antiquissima consuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita uictori pecunia (ut Graeci uocant) ueniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiae uocamus, licet Theologi, uel

potius quidam, aliter senserint: nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab aliquo Tyranno uexantur: unicuique enim iure naturali permittitur defensio, quam nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrum subditos spoliare, cum eorum nihil intersit, uter regnet: paratque sint illi uictoris imperio

CHRISTIANI non agnoscunt: hi enim hostes Populi Romani sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. Hincque est, quod cum Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellum: suntque uicissim iura postliminii, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est, cum enim ex lege Christiani omnes sint fratres, quæ inter eos mouentur arma, plusquam ciuilia sunt, unde ius postliminii in his non est. Hincque uidemus antiquissima consuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita uictori pecunia (ut Graeci uocant) ueniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiae uocamus, licet Theologi, uel

potius quidam, aliter senserint: nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab aliquo Tyranno uexantur: unicuique enim iure naturali permittitur defensio, quam nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrum subditos spoliare, cum eorum nihil intersit, uter regnet: paratque sint illi uictoris imperio

imperio obsequi, & quod Petrus in priore epistola præcipit, καὶ τὰς ἐκείνου πόλιν καὶ τὰς ἐκείνου κτήσεις εἶναι ἡμετέρας ἀπὸ τοῦ καίρου.

HÆREDITATIS. Nomina iuris alia sunt particularia, ut obligatio, seruitus, dominium:

Alia uniuersalia, ea tripliciter assumentur, aut enim uniuersitas solius facti seu corporis est, ut grex, choros, familia: aut iuris & facti mixtim, ut peculium, dos, patrimonium: aut solius iuris, ut hæreditas, ea enim nomen seruat, etiam si nulla corpora hæreditaria sint: idemque arbitror si nihil sit in hæreditate, Vnde si quis nec alienum neque suum as habens decedat, poterit se proximus agnatus eius hæredem appellare: quauis in hæreditate nihil omnino sit: nomen enim hæreditas est iuris, per quod persona defuncti representatur, non autem facultatum. At peculium, cum solius iuris non sit, ut nomen suum habeat, aliquid requirit. Idem in dote & patrimonio. In his uniuersalibus propter as alienum non fit deductio corporum, unde si seruus debeat domino plusquam sit in peculio, corpora tamen peculiariter remanent: & si uxor debeat marito propter expensas necessarias in fundo dotali factas, plusquam fundus ualeat, remanet tamen ex Pomp. Vlpianique sententia fundus dotalis, licet Scauola omnino definere, Paulus soluta pecunia reuerti in causam dotis, censuerint. Diminuitur tamen uniuersitas ipsa, licet corpora non diminuantur, censeturque tantominus in peculio & dote esse. Sanè quæ corporum uniuersalia sunt, particulariter uendicari nequeunt, sed uniuersaliter: ut grex. At quæ iuris communionem habent, in uniuersum non uenduntur, sed particulariter: quamobrem nec peculium neque dotem uendicamus, sed rem peculiarem, & fundum dotalem.

IDEM LIB. III. Lex CXIX. **H**æreditatis appellatio, sine dubio continet & damnosam hæreditatem: iuris enim nomen est, sicuti bonorum possessio.

IDEM LIB. V. Lex CXX. **V**erbis legis XII. tabularum, Is uti

mur, absurdum esset commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat, Is uti legasset (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quam legem Iuriconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit, non ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquantur, intel-

ligatur: tamen latius etiam significat nem habuit, idemque est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamentis tamen, in quibus uerba secundum testatorum consuetudinem accipiuntur, uerbum legandi obliquum est. Vnde in substitutione quam his uerbis filio pupillo pater facit, Quandoque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptum est, ut omni tempore pro fideicommissaria accipiat: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat. Quid enim si alio quando Titium hæredem appellat: quid si dixerit Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego? Quid si dictum esset, si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego? Arguitur enim his casibus mentis testatoris directe non per fideicommissum instituire uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatem suam se legare dixerit, uidetur enim tunc uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare possit, crediderim institutionem quoque uetari, eadem enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt, tametsi aliter Cornæus responderit. Quomodocumque igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabularum uerbis obseruandum fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenam potestatem iusque necis & uitæ haberet, si tutores illis constituebat, de re sua

mur, absurdum esset commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat, Is uti legasset (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quam legem Iuriconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit, non ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquantur, intel-

ligatur: tamen latius etiam significat nem habuit, idemque est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamentis tamen, in quibus uerba secundum testatorum consuetudinem accipiuntur, uerbum legandi obliquum est. Vnde in substitutione quam his uerbis filio pupillo pater facit, Quandoque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptum est, ut omni tempore pro fideicommissaria accipiat: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat. Quid enim si alio quando Titium hæredem appellat: quid si dixerit Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego? Quid si dictum esset, si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego? Arguitur enim his casibus mentis testatoris directe non per fideicommissum instituire uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatem suam se legare dixerit, uidetur enim tunc uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare possit, crediderim institutionem quoque uetari, eadem enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt, tametsi aliter Cornæus responderit. Quomodocumque igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabularum uerbis obseruandum fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenam potestatem iusque necis & uitæ haberet, si tutores illis constituebat, de re sua

mur, absurdum esset commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat, Is uti legasset (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quam legem Iuriconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit, non ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquantur, intel-

ligatur: tamen latius etiam significat nem habuit, idemque est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamentis tamen, in quibus uerba secundum testatorum consuetudinem accipiuntur, uerbum legandi obliquum est. Vnde in substitutione quam his uerbis filio pupillo pater facit, Quandoque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptum est, ut omni tempore pro fideicommissaria accipiat: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat. Quid enim si alio quando Titium hæredem appellat: quid si dixerit Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego? Quid si dictum esset, si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego? Arguitur enim his casibus mentis testatoris directe non per fideicommissum instituire uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatem suam se legare dixerit, uidetur enim tunc uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare possit, crediderim institutionem quoque uetari, eadem enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt, tametsi aliter Cornæus responderit. Quomodocumque igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabularum uerbis obseruandum fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenam potestatem iusque necis & uitæ haberet, si tutores illis constituebat, de re sua

mur, absurdum esset commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat, Is uti legasset (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quam legem Iuriconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit, non ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquantur, intel-

ligatur: tamen latius etiam significat nem habuit, idemque est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamentis tamen, in quibus uerba secundum testatorum consuetudinem accipiuntur, uerbum legandi obliquum est. Vnde in substitutione quam his uerbis filio pupillo pater facit, Quandoque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptum est, ut omni tempore pro fideicommissaria accipiat: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat. Quid enim si alio quando Titium hæredem appellat: quid si dixerit Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego? Quid si dictum esset, si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego? Arguitur enim his casibus mentis testatoris directe non per fideicommissum instituire uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatem suam se legare dixerit, uidetur enim tunc uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare possit, crediderim institutionem quoque uetari, eadem enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt, tametsi aliter Cornæus responderit. Quomodocumque igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabularum uerbis obseruandum fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenam potestatem iusque necis & uitæ haberet, si tutores illis constituebat, de re sua

mur, absurdum esset commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat, Is uti legasset (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quam legem Iuriconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit, non ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquantur, intel-

ligatur: tamen latius etiam significat nem habuit, idemque est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamentis tamen, in quibus uerba secundum testatorum consuetudinem accipiuntur, uerbum legandi obliquum est. Vnde in substitutione quam his uerbis filio pupillo pater facit, Quandoque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptum est, ut omni tempore pro fideicommissaria accipiat: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat. Quid enim si alio quando Titium hæredem appellat: quid si dixerit Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego? Quid si dictum esset, si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego? Arguitur enim his casibus mentis testatoris directe non per fideicommissum instituire uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatem suam se legare dixerit, uidetur enim tunc uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare possit, crediderim institutionem quoque uetari, eadem enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt, tametsi aliter Cornæus responderit. Quomodocumque igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabularum uerbis obseruandum fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenam potestatem iusque necis & uitæ haberet, si tutores illis constituebat, de re sua

mur, absurdum esset commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat, Is uti legasset (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quam legem Iuriconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit, non ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquantur, intel-

ligatur: tamen latius etiam significat nem habuit, idemque est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamentis tamen, in quibus uerba secundum testatorum consuetudinem accipiuntur, uerbum legandi obliquum est. Vnde in substitutione quam his uerbis filio pupillo pater facit, Quandoque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptum est, ut omni tempore pro fideicommissaria accipiat: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat. Quid enim si alio quando Titium hæredem appellat: quid si dixerit Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego? Quid si dictum esset, si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego? Arguitur enim his casibus mentis testatoris directe non per fideicommissum instituire uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatem suam se legare dixerit, uidetur enim tunc uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare possit, crediderim institutionem quoque uetari, eadem enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt, tametsi aliter Cornæus responderit. Quomodocumque igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabularum uerbis obseruandum fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenam potestatem iusque necis & uitæ haberet, si tutores illis constituebat, de re sua

mur, absurdum esset commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat, Is uti legasset (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quam legem Iuriconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit, non ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquantur, intel-

ligatur: tamen latius etiam significat nem habuit, idemque est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamentis tamen, in quibus uerba secundum testatorum consuetudinem accipiuntur, uerbum legandi obliquum est. Vnde in substitutione quam his uerbis filio pupillo pater facit, Quandoque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptum est, ut omni tempore pro fideicommissaria accipiat: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat. Quid enim si alio quando Titium hæredem appellat: quid si dixerit Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego? Quid si dictum esset, si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego? Arguitur enim his casibus mentis testatoris directe non per fideicommissum instituire uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatem suam se legare dixerit, uidetur enim tunc uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare possit, crediderim institutionem quoque uetari, eadem enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt, tametsi aliter Cornæus responderit. Quomodocumque igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabularum uerbis obseruandum fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenam potestatem iusque necis & uitæ haberet, si tutores illis constituebat, de re sua

mur, absurdum esset commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat, Is uti legasset (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quam legem Iuriconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit, non ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquantur, intel-

ligatur: tamen latius etiam significat nem habuit, idemque est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamentis tamen, in quibus uerba secundum testatorum consuetudinem accipiuntur, uerbum legandi obliquum est. Vnde in substitutione quam his uerbis filio pupillo pater facit, Quandoque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptum est, ut omni tempore pro fideicommissaria accipiat: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat. Quid enim si alio quando Titium hæredem appellat: quid si dixerit Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego? Quid si dictum esset, si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego? Arguitur enim his casibus mentis testatoris directe non per fideicommissum instituire uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatem suam se legare dixerit, uidetur enim tunc uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare possit, crediderim institutionem quoque uetari, eadem enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt, tametsi aliter Cornæus responderit. Quomodocumque igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabularum uerbis obseruandum fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenam potestatem iusque necis & uitæ haberet, si tutores illis constituebat, de re sua

mur, absurdum esset commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat, Is uti legasset (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quam legem Iuriconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit, non ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquantur, intel-

ligatur: tamen latius etiam significat nem habuit, idemque est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamentis tamen, in quibus uerba secundum testatorum consuetudinem accipiuntur, uerbum legandi obliquum est. Vnde in substitutione quam his uerbis filio pupillo pater facit, Quandoque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptum est, ut omni tempore pro fideicommissaria accipiat: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat. Quid enim si alio quando Titium hæredem appellat: quid si dixerit Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego? Quid si dictum esset, si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego? Arguitur enim his casibus mentis testatoris

sua decernere dicebatur. Coangustata autem fuit hæc potestas uarijs legibus & Senatuf consultis: & in primis Augusti tempore, ut Dion. scribit, C. Falcidius Trib. plebis legem tulit, ne quis plus testamento legaret, quam ut quarta pars hæ redibus superes-

IDEM LIB. VI.

Lex CXXI.

V Sura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non

nus essent: si autem plus quatuor, medietatē eo tenore, ut siue liberis, siue propinquis, uel exteris pater sua legaret, illa pars quam Falcidius constituit, nisi pater interdixerit, & legatis fruentibus, & eisdem carentibus æqualiter diuideretur. Aelius quoque Sentius, & Fufius Caninius libertatem conferendarum

i Inst. q. man. non poss.

k Inst. de l. si fia can. toll.

ius restrinxeruntⁱ. Nam ille in fraudem creditorum manumitti uetuit, minoribusque XXV. annis, nisi causa cognita, hoc ius non concessit. At lege Fusia^k quoniam plerique nimis liberales, prodigijs cum morentur erant, certus fuit constitutus numerus, ultra quem testamento libertas seruis dari non poterat: quam rem diffuse Caius Institutionum libro primo prosequitur. Sed Iustiniani constitutione aliter cautum est, Pegasiano quoque Senatufconsulto, & Trebelliano, eadem potestas quæ ex XII. competebat, diminuta fuit, tum etiam alijs legibus, quæ testamenti factionem certis personis auferebant. Sed & generaliter proditum est, neminē facere posse quo minus in suo testamēto leges sibi locum uendicent, ut quamuis testatoris uoluntas potestati legis æquiparetur^l, non tamen iuri publico derogare possit, quod in his legibus cōstitit, quæ bonos mores respiciunt, uel certam formam inducunt, uel clausulam derogatoriam habent^m.

l §. disponat. in auct. de nup.

m l. nemo. de leg. j.

n l. eos. C. de usur.

V SURA. Vsuræ fortis accessio est, quæ propter mutuo datæ pecuniæ usum, uel etiam moram, exigitur. Ea iure ciuili usque ad legitimum modum permitta fuitⁿ: sed diuinis CHRISTI traditionibus omnino prohibita. Cum enim non nisi ab indigentibus, ex quadam necessitate, sub fœnore mutuo pecuniæ acciperentur, accidebat plerumque, ut ipsi propter certitudinem promissionis soluere tenerentur, cum nullos fructus rerum suarum percepissent, sicque ad inopiam redigebantur: quapropter legibus fœnebre hoc malum temperatum est. At CHRISTVS

non conuenire existimauit mutua, quæ amicorum causa inducta sunt, in lucri certitudinem uertere: atque ideo uetuit, ex mutuo quicquam sperari. Apud Aristophanem in Nubibus describitur

est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est: id est ex noua obligatione.

se, hoc est naturaliter ex re non oriri, Iuris consultus hic tradit, sed extrinsecus provenire. Debetur enim ex alia causa, id est obligatione, quandoquidem usuræ ex contractu principali non debentur^b, sed opus est stipulatione: sunt enim odiosæ, & ideo ex pacto nudo non debentur, ex earum solutione obligatio non arguitur^c, ex lapsu temporis earum remissio facilius præsumitur^d: debentur tamen ex quorundam contractuum natura^e. Illud constat, quoties ex mora fructus non debentur, nec usuras deberi. Sanè usuras quas ex peculio profectio filius lucratur, non esse peculijs, Oldradus, Albericusque existimant: quoniam hic peruenire extrinsecus dicantur. Sed non dubito contrariam sententiam ueriores esse, quæcunque enim lucrum peculio accedit^f, atque ideo si pater peculium petat, eas consequi debebit, & restituere: sed si tanquam usuras petat, improbe petit^g, ut plerisque uisum est. In generali tamen peculijs concessione, non est existimandum, mandasse patrem filio ut fœneret: id enim turpe esset, & reprobum^h, quod genus mandati in dubio præsumendum non est. Extat Plutarchi libellus τῆς τοῦ μὴ ἀφ' οὗ ἀναρτῆσθαι, quo uniuersam fœnerandi rationem damnat, quod contra naturæ regulam sit, quæ est, ex nihilo nihil gigni: quod paupertati unicuique eius solatium, nempe animi securitatem, auferret: quod nondum natos fructus deuoret: quod qui accipiunt sub usuris, uorsuram ex uorsura facientes, nunquam se extricant: quod similes Phineï sint, cui Harpyiæ uictum deuorabant: quod ut plurimum ex luxu æs illud alienum contrahatur: consilijque potius hæredium quodlibet uendendum, quam mutuo à Danista quicquam accipiendum. Apud nos certe publice interesset legem ciuilem obseruariⁱ, quæ certum modum fœnerantibus constituit, ut qui

b l. iij. C. de usur.

c l. creditor. eod. tit.

d l. cū quidam §. j. s. eo. tit.

e l. uideamus. eo. tit.

f gl. Bal. in l. cū oportet. C. de bon. que lib.

g 46. di. si. tit.

h l. si procura tor. de cōdi. indeb.

i l. eos. C. de usur.

ut qui eum excederent, plebentur: nam propter Canonum prohibitionem, non nisi pessimus quisque & impudentissimus fœnerat, qui Cambij nomine, uel alio ficto titulo indigentem, atque necessitate, quod humaniores non reperiatur, com-

pulsus, deglubit: nec episcopi & sacerdotes id hominum genus ullo modo coercet, sed adiunt potius, suis quoque pecunijs Danistæ in id lucrum clā creditis.

HERENNUS. Cum testator plures filios impuberes habens, simpliciter scribit, filio tutorum do, propter incertitudinem de omnibus sensisse uidetur^a: nō enim est ratio, cur magis de uno, quam de alio accipiamus, merito omnes continentur. At si dixerit, filio filijsque meis, quidam fœminas non comprehendit, quasi nōminum masculini generis geminatio mentem eius arguat eiusmodi esse, ut de fœminis nō intellexerit. Sed id Pomponio non placet, quandoquidem huius geminationis alia potius coniectura assumenda sit: nimirum cum de singulari dixisset, ad pluralem numerum transitum fecisse, ut omnibus filijs consuleret, & ideo à regula nō esse recedendum, ut filiorum appellatione filiarum quoque contineantur. Et hinc sumi argumentum potest, cum in testamento filiorum masculinorum mentionem testator fecit, si alia in parte simpliciter filios nominet, etiam fœminas contineri. Quapropter in hac substitutione, filios meos masculinos instituo, si sine filijs decesserint, Sempronius hæres esto: nata filia, Sempronius conditione defectus censetur, si enim neptes excludere testator uoluisset, utique qualitatem priorem repetisset, ut Ancharanus^b, Ananiasque respondit, idemque Iasoni recentioribusque quibusdam uisum est. Alijs tamen non idem uidetur, maximeque cōtrouersi iuris hæc est quaestio. Sed prior sententiam ego magis probo, nisi aliqua uerba addita proponantur, quæ uim repetitionis habeant, ut cum conditio sic concipitur, Si decesserit sine filijs masculinis, uel nepotibus: uidetur enim masculinis repetitum^c. Idem si filibus in re certa institutis, & masculinis hæredibus

a l. si quis ita. de test. tut.

b Anch. r. 10. c. l. i. qui filios. Alexan. 49. in 4.

c l. eos. C. de usur.

d Com. consil. 127.

bus relictis scriptum sit, omnes filios meos inuicem substituo, intelligemus de masculinis, & Substitutum enim in portionibus hæreditarijs uidetur, quæ nullæ apud filias erant. Quod & in ea specie traditum est, cum dictum est, Si quis eorum decesserit, portio superstitibus relinquitur^e: eo^f enim, id est masculinorum, accipimus: qui ipsi hæredes fuere. Sed & in ea conditione, si filij mei sine filijs morientur, uel ex eis unus tantum remaneat, & filios non habeat, tunc ille qui remanserit filius masculinus, centum Titio det.

e Bar. l. lucius. pen. col. de uel. g.

f Bar. l. si. ad Treb.

xum^g, quem singularis prior positus habuisset. Sed hoc factum^h, non iuris habet quaestionem: potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberisⁱ, pspexisse in tutore dādo uoluerit: quod magis ratio nabile esse uidetur.

Respondit Nicolaus & Abbas, si fœmina supersit, non uideri conditionem euenisse: quoniam licet prius filium simpliciter appellauerit, dum tamen paulo inferius addidit, masculinum: satis ostendit de fœmina non intellexisse.

¶ EVNDEM SEXVM. Atqui filijs in dandi casu, etiam de fœminis intelligitur, ut ex Nauij Plautique autoritate Priscianus libro septimo docet: Sed Iurisconsultus ad temporum suorum frequentiore usum respexit, quo filiabus plerumque dicebant, non filijs.

¶ FACTI QVAESTIONEM. Propter incertitudinem uoluntatis testatoris, quæ ex coniecturis colligitur, ius uero semper certum est, unde & articulis iuris respondere non cogimur^h. Probabilis tamen in iure est dubitatio, propter alterationem sententiarum, succurriturque in eo erranti, sicut si in facto erraretⁱ.

h l. ornamento. r. de au. le.

i Socy. i. rub. de reb. dub.

¶ LIBERIS. Sed an nepotibus? & hic uidetur probari de eis quoque intelligi: quod tamen falsum est^k, cum testator filijs tutorum res dedit: nec Iurisconsultus hic uult idem esse, siue filijs, siue liberis dictum sit: sed ideo dixit liberis, ut elegantius loqueretur, nec idem uerbum repeteret. Si tamen solos duos filios testator haberet, & ex alio præmortuo plures nepotes, putarem de eis quoque sensisse eum uideri, ne subiiciendo dictionem filijs, uideatur incontinenti se correxisse.

Verbum

VERBUM erit. a ¶ Explicat Iuriscōsultus, quomodo uerbum erit ad præteritum trahatur; in quo articulo dubitasse uerteris legis Attiniae interpretes, lib. XVII. cap. VII. A. Gellius tradit: quæ de re P. Nigidius in hunc modum dis-

seruit: Verbum esse, atque erit, quando per se ponuntur, habet atque retinet tempus suum, cum uero præterito iunguntur, uim temporis sui amittit, & in præteritum contendunt: cum enim dico, in campo est, in comitio est, tempus instans significo: item cum dico, in campo erit,

tempus futurum demonstro: at cum dico, factum est, scriptum est, subreptum est, quandoque uerbum est, temporis sit præsentis, confunditur tamen cum præterito, & non minus præsens, quam præteritum ostendit. Idem cum dico, subreptum erit, non duo, sed unum uerbum est, quod unica patiendi declinatione non solum futurum, sed & præteritum indicat, hæc ille. Vnde apertissime Iuriscōsulti responsum hoc declaratur. Cæterum in iure perquam ambigua quaestio est, quando ad futurum tempus incerta dispositio producenda sit: & in his casibus, quibus supra retuli, præsens tempus

etiam ad futurum referri¹, dubium non est multo magis indefinitum referri debere, id enim omnia tempora comprehendere potest, proprie tamen de præsentis actum potius intelligitur idque regulariter obseruatur. Quapropter in contractu emptionis, tempus præsens inspicitur^m, in rescriptis, compromissis, renuntiatio-

nibus feriarum, concessione sacerdotiorum, de futurisⁿ litibus, feriis, sacerdotijs non accipitur: & publicatio honorum^o, immunitas ædiculæ bona præsentia ædiculæque continetur^{bit}. Non obseruatur tamē hæc regula certis casibus, ueluti in uniuersalibus, ut si quis gregem leget, uel peculium, capita enim quæ accedunt, etiam gregi imputantur⁴. Idem si me familiamque meam hospitari promiseris, si enim mihi familia iuste augeatur, nihilominus eam recipere debebis⁵, nisi magnum tibi damnum immineret⁵. Sed & si generaliter omnia bona sua, uel eorum usum fructum quis legauerit, in uniuersum disposuisse intelligitur, & ideo futura bona comprehendit⁶. In

privilegijs quoque contra naturam suam temporalia sint, de subrogatis intelligemus, ut si antistiti concessum sit, ut quatuor eius clericis, tametsi ab ecclesia absentes, sacerdotiorum fructus acquirant⁷. Idemque quoties de solo

concedentis damno agitur, sit enim plenissima interpretatio, atque ideo de futuris quoque actum ceteretur, ne diuersum ius huiusdem de rebus constituiamus⁸. Cæterum & si contra hentes futura prouidere potuerit, generaliter de eis quoque promissio accipietur, ut si quis promiserit lu-

minibus non officere⁹. Quod etiam alia ratione niti potest, qui enim sibi ita cauere, non ideo renuntiare intelligitur, quo minus sibi liceat ampliores fenestras facere, absurdumque esset si illis per uicinum obstrui luminibus liceret: quam rationem in non dissimili casu T. Lilius lib. XXI. affert. In foedere Romanorum Carthagenensiumque cautum erat, ne alteri alteris, socijsue bellum inferrent, deinde Romani Saguntinos in socios adiciuerunt, quibus Carthagenenses intulere bellum, quaestum fuit, an id ex foedere liceret, uidereturque futuris socijs ea conuentione prospectum: qua in re Lilius, si priore (inquit) foedere staretur, satis cautum erat Saguntinis, socijs utrorumque exceptis, Nam neque additum erat, iis qui tunc essent: nec, ne quis postea assumeretur. Et cum assumere novos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quæque merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem non defendit? Tamen ne Carthagenensium socij aut sollicitaretur ad defectionem, aut sua sponte desciscerentur. Angelus² in proposita specie ideo ad futuros socios foedus trahi existimauit, quoniam mutua promissio est, quæ utrique utilis esse potest. Sed ipse etiam si ab altera tantum parte promissum sit idem opinor⁴, quod & frequentius receptum uidetur⁴.

§ CODICILLIS. Legata codicillis iure ueteri dari non poterant, ut institutionum lib. I. I. Caius scribit, & ex recentioribus alij qui tradiderunt, nisi hi codicilli testamento confirmati essent. Pone ergo sic in testamento dictum, quod in codicillis scriptum erit, uel quod quibusque tabulis reliquero, ualere uolo

IDEM LIB. XXVI. AD QV. MVT.

Lex CXXIII.

Verbum erit^a, in terdum etiam præteritum, nec solum futurum tempus demonstrat: quod est nobis necessarium scire, & cum codicilli ita confirmati testamento fue-

¹ Gem. c. si. e. tit. in 6.

² c. quia circa, de priuile.

³ l. si seruatus, s. de ser. iur.

⁴ Bart. in rub. C. de nauic. lib. xi.

⁵ consil. 260. 292.

⁶ argu. d. l. si seruatus. b. 10 an. ant. in rub. de tren. in spec. c. 1 ad d. §. cū stipulamur. d. Raph. Arret. l. j. de leg. j.

uolo: Intelligentur hæc uerba, cum moriar quodcumque codicillis uel tabulis reperietur scriptum^e, siue ante testamentum scripta sint tabulae, siue post.

HÆC uerba, ille. a ¶ Disiunctiua est quæ iter contraria ponit, quorum uno posito, alterum tollitur, sublato ponitur. Subdisiunctiua est quæ diuersa diuidit, siue ea simul esse possint, siue non possint. Intellico autem hoc in loco contraria, quæ nullo medio inuicem repugnant: diuersa quæ medium habent, ut sedere, & ambulare: medium enim est accumbere, & stare. Idem si inuicem non repugnet, ut in homine actiua & passiuas quæ litas: sed & quoties sensus coniungitur licet uerba disiungantur, subdisiunctiua est, ut Alexander siue Paris^a. Idemque si aurum uel argentum a te petam, non enim alterum peto ut alterum excludam, cum utrumque sim paratus accipere. Contra munus autem uocabulo tam disiunctiuam quam subdisiunctiuam, recentiores alternatiuam uocant, quæ uocem non omnino barbaram existimo, sed ueteribus quibusdam usitatam. b. ¶ A V T dies. Hinc argumentum colligitur, quoties dies sit mentio ad differentiam noctis, de naturali intelligi, non de ciuili. Est autem naturalis ab ortu ad occasum solis, ut Censorinus tradit: quapropter post occasum, tametsi lux aliqua adsit, nox dicitur, sicut & ante ortum albescere cælo, idque plerisque uisum est^b.

c. ¶ P O S I T O altero. Natura enim oppositorum est, ut se inuicem tollant, non ut ponant: hincque solemus dicere, contrariis contraria iuris dispositione esse: quod uerum si contraria inuicem ratione nitatur^c, alioquin si eadem

utriusque est ratio, tunc eadem contra ratione, ut uulgo dicitur, est disciplina. d. ¶ I T A simili. Castior lectio, ite. e. ¶ F I N I B V S. Id est terminis, sunt aut termini prædicatiuarum partes, uerbaque quibus propositio connectitur. Sed hic finibus usus est Iuriscōsultus, ut ostenderet, inter has positiones medium quiddam esse, atque ideo iter diuersa, non inter contraria subdisiunctiuam poni.

f. ¶ A C C U M B I T, Qui iacet. Occumbit, qui in faciem cadit: hinc milites qui morientes mordicus humum capta habent, occumbere dicebatur. Incubat, qui fouet, hinc gallina incubatrix.

g. ¶ A V T facit. Accursius ridicule ad coitum hæc refert, cum Iuriscōsultus uelit, in quoque animali esse affectus, seu qualitates, actiuas & passiuas: quod a diu- lecticis acceptum

est, qui in subiecto has x. prædicationes constituit, Substantiā, Qualitatē, Quantitatē, Relationē, Locum, Tempus, Situm, Habitum, Actionē, Passionē: quæ si quis intelligere cupit, librum Aristotelis in hanc uiam consulat. Sane & Plutarchus historice narrationis argumenta hæc esse perdidit, Personā, Causam, Locum, Tempus, Instrumentum, Actionem, Perfectionem, Modum. Qua in distinctione Aristotelem

^c l. fuit, de acc. qui. hæc.

^b Bart. l. aut fa. dia. §. i. tempus. 3. de pen.

stotelem uidetur imitatus.

NEPOS. Cum socer genero dotem pro mittit cum poterit, uel commodū erit, uel comodissimū^a: intelligitur cum deducto aere alieno, & salua dignitate poterit: atq; ita omnes hoc respōsum interpretant, quāuis Proculus aperte non explicet, an illa promissio, cum potero, omnino idem polleat quod, cum commodum erit: potuitq; probabiliter dubitari, quoniam socer q; simpliciter dotē promissit, non nisi in id quod facere potest damnat, nec tamen a alienum deducitur^b: ergo huiusmodi promissio eadem ratione extante aere alieno uidebatur intelligenda. Accedit his quod de fauore dotis hic agitur, quam solidam solui publice interest, & pro qua in ambiguis pronuntiandum est. Sed tamen ex coniectura mētis aliter Proculus uisum est, ut pleriq; oēs interpretantur.

POSSIT. Significat id uerbum simplicem potētiam, nulli necessitati subiectam, idq; ex sermonis proprietate, a qua tamen ex coniectura mentis quandoq; recedimus: ut cum testator haeredi diligentem agrorum curam mādāt, ut ad filios peruenire possint: his enim uerbis fideicommissi necessitas inducitur^c, quoniam in fideicommissis nihil refert, quemadmodum uerba concipiant, dum mēs colligi possit. Sed & si quis seruum liberū esse uelit, cum decem haeredi dare poterit, nisi res ipsa detur, libertas non competet: non enim conditio solius dilationis causa adiecta uidetur, sed ut haeredi quoq; consultum sit. In casu quoq; nostro, cum quis daturum se spondet cum poterit, interpretatione promissionē moderamur, quoniam non uidetur, promississe, quod cum summo incommodo facere potest^d. Quoties uero negatiua coniunctio id uerbū praecedat, praecisam necessitatē inducit, generaliterq; modum omnē remouet, unde effici dispositio possit^e. Quod tamen ex subiecti argumenti natura quandoq; non recipitur, ut cum Rom. Pontifex se non posse dispensare ait: intelligitur enim, nisi ex iusta causa, uel cum id quod ad suam notitiam peruenisset, non potuisse uicinos latere affirmat^f: accipimus enim non potuit, id est non potuisse praesumitur. Sed & quamuis lex pupillum non obligari dicat^g, uel alteri stipulari alterz non posse^h, naturalem tamen obligationem non prohiberi interpretabimur.

ID E M L I B. V. E P I S T. Lex CXXV. **N**EPOS Proculus suo s. Ab eo q; ita dotem tibi promissit: cū commodū erit dotis filiae meae tibi erūt aurei C. putasne protinus nuptiis factis, dotē peti posse: quid si ita, promississet, cum potero doti tibi erunt C: quod si aliter quā uim habeat posterior obligatio, possitⁱ.

ID E M L I B. V. E P I S T. Lex CXXV. **N**EPOS Proculus suo s. Ab eo q; ita dotem tibi promissit: cū commodū erit dotis filiae meae tibi erūt aurei C. putasne protinus nuptiis factis, dotē peti posse: quid si ita, promississet, cum potero doti tibi erunt C: quod si aliter quā uim habeat posterior obligatio, possitⁱ.

sare ait: intelligitur enim, nisi ex iusta causa, uel cum id quod ad suam notitiam peruenisset, non potuisse uicinos latere affirmat^f: accipimus enim non potuit, id est non potuisse praesumitur. Sed & quamuis lex pupillum non obligari dicat^g, uel alteri stipulari alterz non posse^h, naturalem tamen obligationem non prohiberi interpretabimur.

ID E M L I B. V. E P I S T. Lex CXXV. **N**EPOS Proculus suo s. Ab eo q; ita dotem tibi promissit: cū commodū erit dotis filiae meae tibi erūt aurei C. putasne protinus nuptiis factis, dotē peti posse: quid si ita, promississet, cum potero doti tibi erunt C: quod si aliter quā uim habeat posterior obligatio, possitⁱ.

intellexisse, contra eum fiet interpretatio, qui legem potuit apertius dicere. Quapropter contra uenditorem^l, locatorem, stipulatorem^m in dubio intelligemus, ut ei faueamus qui se obligat, satis aperte locutus tamen uidetur, qui generali usus est uerboⁿ.

AM B I G U E. Chrysippus omne uerbum ambiguum natura esse ait, quoniam ex eodem duo uel plura accipi possunt. Diodorus autem, cui Crono cognomen fuit, Nullum, inquit, uerbum est ambiguum, nec quisquam ambiguum dicit aut sentit, nec aliud dici uideri debet, quā quod se dicere sentit is qui dicit: at cum ego, inquit, aliud sensi, tu aliud accepisti, obscure magis dictum, quam ambigue uideri potest, ambigui enim uerbi natura illa esse debuit, ut qui diceret duo uel plura diceret, nemo autem duo uel plura dicit, qui se sentit unum dicere. Hac A. Gellius lib. XI. cap. XII. Sed ego ambiguum esse accipio, quod in ambas partes agi potest: obscurū, quod in quā plurimas: ut si quis leget fundū, quā plures enim sunt fundi: confunditur tamen ab autoribus plerumq; hac differentia.

SE N S I T. In primis tamen consideranda sunt uerba, a quorum propria significatio ne non est recedendum^o, nisi de mente cōstet expressa, uel etiam praesumpta^p. Idē cum in superuenienti casu si de eo cogitatu esset ueris simile

simile fuerit testatorem aliquo modo dispositum^q: id enim in testamentis obseruatur, dum uerba non repugnent. Quod si uerba certa sint & clara, ab eis nunquā recedimus^r, tamen si alia uoluntas testatoris allegetur^s: non enim sufficit uolūtas, nisi dispositio seu actus ipse accedit.

PO T E R O. Sed hoc non sufficit, quum euenire possit, ut deducto aere alieno, adhuc commode soluere nequeat: unde prior hac interpretatio, ei quae subsequitur, coniungenda est.

DI G N I T A T E. Id est commodum. Nam si miles est, ei relinquenda sunt arma, sicut scholasticis libri, quod Accursius tradit: nec enim huiusmodi instrumenta in obligatione generali cōpraeantur, nec in his Seruiana locum sibi uendicat^t. Hincq; argumentum accipitur, quoties priuilegium quis habet ne condēnetur, nisi quatenus facere possit, debere ita fieri deductionem ne egeat, relinquentūque ei esse, unde secundum dignitatem suam, honeste cum familia sua uiuere possit, quod plerisque uisum est^u: poterunt tamen quae ad molliciem pompamue pertinent omnia auferri, ut mulae instratae, quae urbem perambulandi causa solum habentur, serica uestis, tapetia, idque genus similia, nec enim apud seueros & graues uiros quisquam minoris autoritatis est, quia huiusmodi non habeat.

SI C V M fundum. Cum quis rem uendit, liberam uendere tenetur, uel emptorem admonere, quod si se uti optimus maximusq; est, fundum uendere dixerit, sit huiusmodi uerborum ea interpretatio, ut ab omnibus seruitutibus liberum tradere uideatur: sed si subdiderit clausulam illam, quae in plerisque instrumentis solet apponi, uidelicet, Ius fundi deterius per dominum factum non esse, praecedentia secundum hanc declarans

per dominum id praestabitur^v, amplius eo praestabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptum est, uti optimus maximusq; sit, liberum esse significat: eoq; si posterior pars adiecta non esset, liberum praestare deberem: tamen inferior parte satis me liberatum puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud praestare debeam, quā ius fundi per dominum deterius factum non esse.

tur, generalisq; clausula a subsequenti declaratione accipit. Cum enim constet hoc actum, ut ius fundi diminutum non sit, si tradatur uti optimus maximus est fundus, sit ratio ad id quod actum est: dictio enim uti

ad aliud relatiua est, non ex se dispositura^w.

ID E M L I B. VI. Lex CXXVI. **S**I cum fundum tibi darem, legem ita dixi, uti optimus maximusq; esset, & adieci ius fundi^x deterius factum non esse^y, propter & si ex facto autoris singularis euincatur, uenditor non tenebitur, is enim uenditori extraneus censetur, cum in eum personales actiones non transferunt^z.

NO N E S S E, per dominum. Conceptus Iurisconsultus uerba clausulae in tertiam personam, alioqui uenditor solet dicere, ius deterius per se factum non esse.

PR A E S T A B I T U R. Alij codices, id praestabitur, & castigatius.

PO S T E R I O R. Subsequens ergo clausula praecedentem generalem restringit, quod uerum est, quoties praecedens ad sequentem se refert^{aa}, ut in hoc responso, uel alias ambigua incertaq; est: idem si utraque clausula ab eodem uerbo regimē, determinationemq; accipiat^{ab}.

Sed & ne posterior specialis dispositio frustra adijceretur, praecedentem generalē arctari dixit Bald.^{ac} Quod tamen non omnino uerum est, attendimusq; in uniuersum rei gestae rationem, a qua dubium non est quamlibet dispositionem regulari, ut ubi cesset ratio, & dispositio quoque cesset: cessare autem non dicitur, si aliquo modo applicari negotio possit. Ecce, lex Iulia quo facilius per

a l. uti poss.

b l. stip. ista. in prin. de uerbo. obl. Bar. l. si seruus. de condi. fir.

d Crem. sing. 157.

e l. legatorū. i. si. de leg. ij.

f l. nā qd. §. si. de pe. leg. Bald. l. quoniam. C. fam. here. l. quae sitū. in si. de fund. instr.

defert. Sed & quæ ex testamento defertur, legitima quoque non improprie, latiore tamen sensu, dicitur: ea enim à lege XII. tab. confirmatur, dum in illa constitutum est, uti quis rei suæ legasset, ita ius esse^b. Est & iusta hæreditas, quæ iure sanguinis gentilitatisque defertur^c, ea enim omni æquitate suggerere, & omni iure, tam naturali, quàm civili debita est, & ideo iusta dicitur, quoniam iam id nomen emphasim quādā habet, quale apud Græcos ἀκριβὲς uel ἰσχυρόν.

^b l. uerbis. s. e.

^c l. iij. s. pro socio.

^d l. j. de testa.

^e l. cū q. s. de nat. lib.

^f l. si uxor. de adult.

^g l. si chū. §. naturalis. de solut.

^h Alex. consi. 36. in ij.

ⁱ Abb. cōf. 3. iij. dub. in ij. lib.

^k l. ex factio. in fi. ad Treb.

ex testamento defertur: quia ex lege XII. tabularum testamentariae hæreditates confirmantur^b.

IDEM LIB. III. AD L. IVL. PAP.

in sententiā me trahebāt: nec mouebat, quod à substituto extranei, non autem legitimi, id est agnati, essent instituti: quia licet in contrahentibus stipulans sibi & suis hæredibus legitimis, non censeatur agnatis stipulatus, nisi sint hæredes, quia non est uerisimile uel le aliquem alteri quam hæredi stipulari, in presenti tamen fideicommissum aliud esset dicendum, ex Titij uoluntate, quem non est uerisimile uoluisse in bonis suis

Lex cxxxj.

Aliud est fraus, aliud poena: fraus enim sine poena esse potest, poena sine fraude esse non

fideicommissum facere elusorium, & cuius uires ex grauati uoluntate penderet, ut si alios quam legitimos institueret, onus fideicommissi extingueretur. Illud non diffiteor, quoties testator ipse & tabellio ignari & idiotæ probarentur, ex uulgari usu illa uerba de filiis accipi, non de agnatis.

CONFIRMANTVR. Qui ergo confirmat, dare uidetur. In quo tractatu sic censeo distinguendum, ut ante omnia pensemus, confirmantis intentio qualis fuerit. Si enim actus qui sit, substantiam à mera confirmantis uoluntate sumit, confirmans actum nullum, dare dicitur: idem si actus sit ualidus, sed tamen confirmans hoc egit, ut nouum actum induceret^m. At si ex sola uoluntate confirmantis negotium non pendeat, qui confirmat non dat, ut cum hæres centum, quæ autor suus Titio legauerat, rursum ipse legatⁿ. Sed & prætor qui alienationem pupilli confirmat, alienare ipse non uidetur, quoniam natura huius consensus hanc interpretationem non admittit^o, nec id actum est. Quod si Præfectus prætor, defensorum à popularibus electum confirmet^p, dare uidebitur, principale enim robur eius actus à Præfecto initium sumpsit, cum magistratui sibi eligere, & iurisdictionem conferre, soli priuati nequeant. Illud annotandum est, confirmationem irriti priuilegij à principe emanatam non prodesse, nisi ex certa eius scientia facta sit, quæ tunc præsumitur, cum causa cognita confirmatio impetrata, uel serie libelli totus tenor declaratus, uel geminata iussio subsequuta sit. Idem si ex certa scientia se hoc facere princeps attestetur, uel æque pollentibus uerbis utatur: quamuis si probetur principi obreptum fuisse, nihilominus confirmatio nullius effectus est, ut plerique omnes tradidere^q.

ALIUD est fraus. a. Fraus differt à dolo, quod dolus sit alterius circumueniendi causa

causa, fraus proprie dicitur etiā si decipiendi consiliū non adfuerit^a, sed is qui deceptus est à seipso, uel ex euentu fraudatus est, unde quatenus alter circumuētus sit, fraus dolo inest^b. Aliqui tamē ex Gramaticis doli in faciendo

consistere crediderunt, fraudem in uerbis, argumento Græci sermonis φρονησις, quod est loqui. Dixere etiā ueteres fraudem pro poena: quos & Virgilius imitatus est Aen. xi.

Iam nosces uentosa ferat cui gloria fraudem. Dixere & pro piculo, & ita in iure legi attestat Seruius, ut cū dicimus, ne ea res fraudi sit. Hinc & Vergilius: Quis deus in fraudē egit. Accipit & pro læsione, ut apud Horatiū in carmine seculari: Iuuat ardentem sine fraude Troiā. Quod Acron interpretatur, Differunt aut fallacia, calliditas, machinatio, impostura, uideturque fraudis species esse. Fallacia loquendo committi, Calliditatē tacēdo, Accursius existimauit. Ego fallaciā simulationi annexā arbitror, calliditatē ad ingeniū referri, machinationem ex præcogitata aliqua inuentione, manuque & arte confici, ἀπὸ τοῦ μηχανῆσαι, unde & techna dicitur, ἀπὸ τοῦ τέχνη, impostura ab impostoribus, id est deceptoribus, quos etiā Planos uocant, nomen sumpsit: ductaque uidetur metaphora ab his, qui operimentum rei imponunt, ut uitium tegant.

SINE POENA. Vt quia fraus eiusmodi sit quæ poenam non mereatur: uel etiā, quia delictum tamen graue probari nequiuert^f, sciant tamen fontes rarissime accidere ut poenas euadant: quandoquidem ut Græco uersiculo admonemur.

Εἰς τὸν δ' ἴκνησ' ἀφ' ἑλπίδος ὅς τε πᾶσι δόξει. Est iustitiæ oculus qui ubique conspicit. **NON POTEST.** Quapropter antequam anquirere iudex incipiat, constare prius per petratum fuisse crimen oportet, tum enim querēdū deinde est, quis perpetrauerit. Sanē huic dicto conformis est iuris regula^g, Sine culpa, nisi subsit causa, non est aliquis puniendus. Quod tamen non procedit, cū in consuetudinē quis puniatur, ut in eo quod seruū noxæ causa dat. Sed & fauore publico etiā quādoque receptū est, ut ubi fraus non fuerit, poena sit: ueluti cum ex Senatusconsulto sumebatur supplicium de seruis omnibus qui sub eodē tecto fuerant, cum dominus à seruo occisus esset^h: quamuis enim aliqui in eis insontes esse

potuissent, tamen atrocitate poenæ securitati domuum consulendum fuit: quod eleganter C. Cassius apud Tacitum lib. xiiii. distat: Vbi nam & ex fuso (inquit) exercitur, cum decimus quisque fuisse feritur, etiā strenui

autem & poenam multum interest: cum poena generale nomen sit, & omnium delictorum cohortio, multa

manus infertⁱ, etiam filios puniri: uerisimile enim est plerosque fore qui uel liberorum suorum charitate ab huiusmodi consilijs abstineant. d. §. INTER MULTAM. Multa Oscum uerbum est, quo poena significatur, licet Grammatici quidam à mulcendo per antiphrasim dictā putent, unde multare uerbum condemnare est & punire: sic Plautus, multare matrimonio: Terentius, & Verg. Aenei. lib. xi. multare morte: Tranquillus, multare gentilitijs hæreditatibus: Corn. Tacitus, multare uerberibus, dixerunt. Ex usu tamē, angustiore significatione uox hæc, pro pecuniaria tantū poena, recepta est: sicque uariæ differentiæ introductæ sunt, quod poena quæ libet cohortio est, multa solius pecuniæ: quod poena certa est, legeque expressa, multa ab ius dicentis arbitrio pendet: quod poena à quocunque iudice infligi potest, cui criminis executionio demandata sit, multa ab ordinarijs tantummodo, hisque qui pro tribunali sedent: quod multa fisco datur^k, poena etiā parati applicari potest: quod multa infamiam non irrogat^l, poena quandoque irrogat: quod à poenæ irrogatione cum quis criminis conuictus est, prouocatio non est^m, at multæ

indictio per iudicem appellationis reuocari potest: sed & si ultra modum à lege constitutum Præses prouinciæ multam dicat, ipso iure rescissum est, si poenam, appellatione opus estⁿ: is quoque qui multam dixit, officio suo functus non est, & ideo eam reuocare potest^o, at qui poenam constituit, amplius ea de re non aditur. Sunt autem poenæ per leges & s. consulta certis delictis constitutæ, multa specialibus quibusdam: ut cum quis in ius uocatus iudicem negligit^p, contumaciæ enim infligitur. Plinius episto. libro iiii. Licet Nepos prætor acer & fortis multam etiā dixit senatori, qui ad iudicandum

non uenerat: egit ille in senatu causam suā, egit aut sic, ut deprecaretur: remissa est multa, sed timuit, sed rogauit, sed opus uenia fuit.

E SPECIALIS. Generalis delicti nomen intelligit Iurisconsultus illud, quod certa

appellatione plurima eiusdem naturae crimina complecti potest, ut furtum, homicidium, falsum. Quod & doctores nostri nominant delictum appellat. Speciale uero delictum uidetur, quod innominatum dicitur ut cum quis in ius uocatus non pareretur, cum temere appellat, cum ius dicentem contemnit, cum in munere sibi imposito perdesidia quiescat: eiusmodi enim facta, pluribus uerbis specialiter designantur, non uno generali.

F HODIE. Olim enim ex pecude multa pendebatur, maximaque erat xxx, bouum, & duarum ouium, minima unius ouis: deinde in pecunia coemptum est multari, & bos centum, ouis decusse estimata est. Mentio huius rei est A. Gellio, & Sex. Pompeio.

G EX ARBITRIO. Siue quia arbitrium ei sit quā multa dicat dum legitimum modum non excedat, quod hodie in Praesidibus prouinciarum usque ad duas auri uncias est, in Proconsulibus sex, idemque Praefectis Aegypti, at in alijs spectabilibus usque ad tres. Siue quia postquam dicta est multa, adhuc in arbitrio iudicis est eam remittere. Olim ex lege xii. tab. prouocabatur ad populum, dicebaturque certari multa, cum petebatur eius remissio, uel modus: quod ex T. Liuiio lib. xxv. & M. Cicerone in Philip. xi. cognoscere in promptu est.

H IMPOSITA. Quandoque tamen certa poena est, & multa appellatur, ut in eo quod x. h. s. argenti puniri, quia temere appellauit. Sed hoc casu multa improprie dicitur: ut quidam sentiunt, uel quod est uerius cum prius huic delicto certa poena constituta non esset, proprie dicebatur multa: unde quis certitudo ultionis addita sit, antiquum nomen tamen seruauit.

I SPECIALIS. Intelligendum est, cum poena pecuniaria infligitur, alioquin ubicunque iure determinatum non est, quae poena delin-

quenti constituenda sit, arbitrium iudicis est, nec huiusmodi poena ideo multa dicitur. **K ADIUDICATIO.** Adiudicare est iudicio peracto rem controuersam actori addicere. Olim ex lege xii. tab. si debitor soluendo non

erat, adiudicabatur corpus eius creditoribus, quibus fas erat membra artusque partiendi, quod deinde tacito consensu abrogatum est, coemptumque est pecunia transigi, & bona ipsa non corpus adiudicabatur: quod apud A. Gell. lib. xx. Caecilius Iurisconsultus eleganter disputat. Cum ergo adiudicatio merum mixtumque imperium respiciat, sequitur hic perbari eis tantummodo ius multae esse, quod imperium habeat, quod & alibi positum est. Quapropter inde consequens est, ut defensores Ciuitatum, magistratusque municipales, item duuiri (hi sunt ipsius ordinis duo praefecti) multa dicere nequeant, licet aduersus contumaces alijs remedijs uti eis permissum sit. Sed & eos quibus mandata est Iurisdictio, multa nemini irrogare posse constat, nisi is sit delegatus principis: & ita frequentius proditum est.

L MAGISTRATVS. Ius multae dicende ex lege xii. tab. introductum est, & solis magistratibus Po. Rom. concessum, eius uerba sunt: Iusta impia sunt omnia: quibus ciues modeste ac sine recusatione parerent. Magistratus nec obediunt & nocuum ciuem, multa, uinculis, uerberibusque coercerent: ne par, maiorque potestas, populi prohibesset, ad quos puocatio esto. Cum Magistratus iudicasset, irrogassitque, populum multa certatio esto, referunt haec a M. Tullio libro de legibus iii. Cum ergo id ius a xii. tabulis magistratibus concessum sit, non potest de municipalibus intelligi, quibus lex xii. tab. scripta non est, & quod non simpliciter magistratus, sed cum addita meto, municipales dicuntur. Praesidibus uero prouinciarum id ius coepetit, quia mandatis, quae solent imperatores legatis suis, cum eos in prouincias destinant, dare, hoc permittitur.

M COMPETIT. Unde & defensores ciuitatis leuitem criminum cognitionem habent, & quos fontes reperiunt poenis afficiunt.

Annulus

ANNICVLVS. Anniculus infans dicitur anni unius, quem quidem iuuenem uocant, exemplo Graeci sermonis *ἄννηρος* diciturque hoc nomine qui extremum anni diem attigit, tametsi integrum eum non uixerit: comprobatur id Paulus ex consuetudine sermonis, quod mirum est in hac uoce, praesertim reperi tu rara, uerum legislatori de consuetudine attestanti credi par est. Sed an cuiuslibet doctori egregio: &

PAVL. LIB. II.
AD LEG. IVL.

Lex cxxxii.

ANNICULVS. Anniculus annis unius moritur, & consuetudo loquen-

nam eius dies mentionem faciens, ad xiiii. Cal. (inquit) Ian. Senatus frequens mihi est assensus. Et iterum: Ad xiiii. Cal. Ian. fundamenta Reip. ieci. Quomodo ergo Paulum hic defendemus, penitus his contraria sentiente,

di id ita esse declarat. Ante diem decimum Calendarum, & post diem decimum Calendarum, utroque sermone undecima dies significatur.

cum significari his uerbis cesset eum diem, qui xi. Cal. est: Adde quod etiam ante calendas & post, id esse existimat, quod falsum est, imo ut apparet apertissime diffidet. Sed & Caecilius Ciceroni: Dicebat (inquit) Pompeius se ante Calendas Martias non posse sine iniuria de prouincijs Caesaris statuere, post Cal. Mar. se non dubitaturum. Sunt qui his difficultatibus adducti scripturam inuertant, & legendum existimant, non post diem x. sed post diem xii. Qui sensus indubitatus est, redditque responsum hoc superfluum, praetereaque aduersus ueterum omnium Codicum fidem sit huiusmodi mutatio. Alij neutro sermone legunt, non utroque: sed haec insolentior est correctio, & non satis uera. Alij crassiore minerva intelligunt, ut ante diem decimum Calendarum, de undecima die actum putemus mensis lapsi, si retro, & mensis instans, si porro, computemus. Qua ratione ante diem decimum Cal. Ian. uigesima erit Decembris, quia ab ea ad calendas undecim intersunt dies, post diem decimum Calendarum erit undecima Ianuarij, & hic enim undecim intersunt dies. Sed certe Iurisconsultus ludere nos hoc sensu potius, quam docere uoluisse uideretur. Ego dupliciter de clarari id responsum posse sentio: Et in primis, si de die praeterita loquamur, ut quia me quicquam fecisse post diem decimum Calendarum dicam, id intelligi arbitror xi. Calendas esse factum, quod si ante diem decimum dicam, intelligitur nono calendas: sicut apud Ciceronem, ante xiiii. diem Cal. intelligitur xiiii. Cal. Et ratio ea est, quia in computatione praeteriti. Undecima post decimam sicut xiiii. ante xiiii. quod si de futuro uerba faciam, ut quia post x. diem Cal. spodeam tibi certum, nono Cal. intelligitur: si ante x. diem spondeo, Undecimo obligabor. Unde merito Iurisconsultus utroque sermone undecimam diem significari dixit: Quod intellige diuersis tamen casibus. Ante decimam diem significat undecimam si de futuro loquar, post decimam diem significat undecimam, si de praeterito agatur, Altero modo potest etiam

a Barto. l. de quibus. i. 4. q. princ. b laf. d. l.

c l. qui ante. de uerb. ob.

d c. de causis. de off. del.

e et auict. de def. ciui.

q l. si familia. s. de iur. om. iud.

r l. ij. C. de ep. aud.

s l. ij. C. de sport.

t l. cos. C. de mo. mul.

u d. l. illicitas. §. fin.

x l. ij. C. de ep. aud.

etiā accipi, siquidē illud scire debemus, apud Græcos consuetū fuisse ut dierū computatio retrorsum à sequēte mense duceret, fiebatq; uti mēsis, quē tum *φθινόγεια* id est deficientem appellabant, *ἀπὸ τῆς ἐκείνης*, hoc est à uegesi ma die inciperet retro numerari ad sequēte. Quod in Nubibus Aristophanes ostēdit, & Homerus τὸ μὲν φθινόγεια μὲν τὸ δ' ἀπὸ τῆς ἐκείνης. Eū morem & Latini seruauerūt, & post

Falsum est eam peperisse, cui mortuæ filius exsecutus est.

VLP. LIB. IIII.
AD L. IVL. PAP.
Lex CXXXIII.

precedentis mensis Idus, subsequētis Calendas numerare cōeperūt. Quapropter quartusdecimus Decembris dies, decimusseptimus est Calendarū Ianuarij, sicq; deinde procedimus, Sextumdecimum, quintumdecimum, quartumdecimum, ab augumēto in dīminutionem usq; ad ipsū Calendarum diem computando. Si ergo scriptum sit, post diem decimum Calendarum aliquid factū, undecimo calendas censetur factum, quoniam ab instante mense retro computando undecimus dies post decimum numeratur: quod si ante diem decimum dicatur, idem significari potest: respectu enim deficientis mensis undecimus ante decimum est. Et sic diuersis rationibus, sermo qui hic repugnās uidetur, idem denotare potest. Sanē hic argumētum sumitur non uideri inuicem aduersari testes, quorum aliqui ante bellum, aliqui post bellum rem gestam dicant: cum enim hæc res tractum habeat, poterunt intelligi ante bellū perfectum, & post bellum cōceptum, idq; frequentius traditum est. Ego accepi hanc dīctionem ante ad initium, & post ad finem referri, idq; ex sermonis proprietate, à qua ut testes à periurio tueant recedere permissum est. Sed & qui ante Calendas promittit, solis Calendis cōuenietur, ante enim dies nō uenit, alioquin momenti illius ratio esset habenda, quod Calendarum initium antecessit, at in diebus momenta temporum non considerari infra traditur. Quapropter si tibi spondeam ante mensem Februariū cētum aureos me daturum, initio eius mensis conueniri potero, idq; receptius est.

FALSVM. Parere uerbum, enitētis mulieris actum significat, quapropter si exsecuto utero infans ei detrahatur, peperisse nō uidet. Hincq; est, quod si Titio legauero si Arethusa peperit, cum conditio uoluntaria sit, exsecuto utero non eueniet: si necessa-

ria, secus est: ut cū quis si uxor sua pepererit filium instituit, & si decesserit, Titium: non enim respexisse modum uidetur quo filius in lucem prodeat, sed quomodocūq; natus sit illi consuluisse: & ideo ex coniectura mentis fit interpretatio, etiā si conditionis uerba omnino nō quadrēt: & ita Baldo Sali-

Si quis sic dixerit, ut intra diē mortis eius aliquid fiat, ipse quoq; dies quo quis mortuus est numeratur.

SI QVIS SIC. a Apud ueteres Stres erant præpositiunculæ diuerso sensu, in, uls, cis, quæ quoniam obscuro sonitu promebantur, euphoniæ causā additionem eandem receperunt, dicitq; ultra, citra, intra cōceptum est: sicq; intra idem significat, quod in, unde recte dicemus, Brigantiū intra alpes est, id est in alpibus ipsis, sicut Segusium citra alpes, Voconij ultra. Sic & qui dicit se intra Calendas facturum, in ipsis Calendis dicere uidetur, ut apud Aulum Gellium libro XII. capitulo XIII. Sulpitius Apollinarius disseruit. Vfus tamē obtinuit, ut non solum diem Calendarum, sed omne tempus quod citra eum diem est contineat: quapropter si libertas sic relicta sit. Stichus intra annum postquam mortuus fuero, liber esto: statim post mortem liber est: Cuius consuetudinis loquendi ratio est, quia tempus concessionis usq; ad extremum diem, quo negotium explicari potest, pro uno habetur: unde quicquid citra extremum diem factum est, intra illud tempus factum dicitur. In hac ergo uerborum conceptione, intra diem mortis, dubium non est quin etiam dies quo quis moritur compræhensus sit, perinde ac si in diem mortis dictum esset. Præpositio enim ista, accusatiuo iuncta, etiam pro usque accipitur, ut in diem interpretemur usque ad diem, quod & supra ex Grammaticis annotauimus. Quapropter qui intra Calendas pronuntiare iussus est, Calendis ipsis recte, atque ordine pronuntiaturus est.

SI FIAT. Si ergo Titio legauero, ut intra diem mortis suæ mihi monumentum suis sumptibus faciat, etiam Titio defuncto, dum eadē die fiat, legatum debebitur. idq; Accursius probat, quoniam id factum eius naturæ est, ut per alium explicari possit.

Anniculus

ANNICVLVS. a Quoties in lege certi anni mentio habetur, intelligimus de perfecto, qui CCLXV. dierū est, nec ideo minus perfectus est, q̄ ultimus dies nondū sit exactus, cū satis sit esse cōceptū: idq; in his quæ fauore respiciunt, ut in usufructibus, in testamentis, in libertatibus. Quod si de re odiosa agatur, de momento ad momentum fit cōputatio. Hincq; est, quod qui ultimo die uigessimiquinti anni cōtraxit, & latus est, in integrum restituetur, idem & in præscriptionibus. Quandocūq; etiam sit latissima interpretatio, & satis est cōceptū fuisse annū, ut est in municipalibus muneribus, quæ curam Reipublicæ nō expossunt. Idem si uerba hoc inferant, ueluti si scriptum sit, in x. anno licere aliquē ad sacros ordines promoueri, sufficit em̄ x. annū esse cōceptum. Idē si intra uigessimū dicatur, uel (quod ferme idem est, ut Aul. Gell. lib. XII. cap. XIII. tradit) ante uigessimū. Hæc em̄ uerba magis initium, q̄ finē respiciūt.

NON EXACTO. Id est perfectio, & subauditur taxatiua: qui modus loquendi iuriscōsultis est frequē, ut cū dicit, ueterato rē nō ex tēpore, sed ex genere & causā æstimā dum. Item, domus appellatione nō proprietatē, sed domiciliū cōtineri: interpretabimur enim, non ex tēpore tantū, & nō proprietatē tantū. Et id, quoniam subiecta materia hoc indicat: alioquin certū est, si quis debere se quinq; dicat, tum quoq; taxatiuā subinducit, quod oēs ferē admittūt. Eadē ratione hic intelligemus, nō tantum exacto, sed etiā incipiente die. **C**IVILITER. Secundū iura ciuiliā, nā naturaliter ultimus dies integer anno accedere deberet, & præterea quadrans, hoc est sex horæ, unde institutus singulis quibusq; quadriennijs est Bissexus.

QUÆRERET ALIQUIS. a Mōstroforū partuū duæ uidētur in mulieribus esse species. Prima est, cum quid aspectu inæqualæ nascitur: cum enim ita homo à natura formatus sit, ut summa sit in eo proportio, respōdeantq; uicissim singula membra, quoties aliquid deficit, uel præter ceterorum naturam augetur, monstrum est: ut cum magnitudine corporis nimia, uel parua

tate quis nascitur, ut quos pumilos uocamus. Idem si superfluis mēbrorum partibus, ut bicipites & trimani: uel deficientibus aliis, ut qui unica tantum manu prodeunt, uel qui sine capite: itemq; quibus suo loco membra nō sunt, ut qui oculos in pectore, uel in frōte, aures supra tēpora habent. Hos partus prouenire Empedocles existimauit, ex defectu uel augumento seminis: alij obuersam, uel spiritum interceptā matricē. Alia species est, quam Græci

ερεμωφίαν uocant, cum mulier partum producit, in animalis alicuius naturam deformatum, ut Minotaurus. Legitur & bellis ciuilibus Etruscā mulierem serpentem peperisse: nati etiam traduntur caninis capitibus quidam, alij & asininis auribus, fuere & qui uagientes ruderent. Traditum est, cum Thales in Periadri armento ex equa natum monstrum conspiciat esset, quod pectore tenus humanam effigiem referebat, cetera bestiam: furridentem admonuisse, ne pastoribus quibus uxores deessent, ueretur. Sed Vlpianus fataliter, id est diuinæ uoluntatis, inclinante in id præstitura serie, nasci huiusmodi naturæ ludibria existimauit: cui facile Astrologi consensuri sunt, ex quibus Alchabitius quoddā gradus cōmemorat, in quibus si luna sit, dum aliquis concipit, monstrum nasci opinatus est: quod & ex Iulio Materno cognoscere possumus. Accursius in cogitationē mulieris causam refert, si dum iniretur de aliquo animali cogitauit. Nam & Hippocrates mulierem suspitione adulterij laborātem, quod marito penitus dissimilem filium procreasset, hac ratione liberauit, q̄ in cubiculo picturam ea mulier habebat, cui similem infantem pepererat: idq; Hieronymus in quæstionibus super Genesim refert. Quo argumento & Quintilianus matronā defendit, quæ Aethiopem enixa erat, cum eius coloris incunclam in thalamo haberet. Meminit etiam non absimilis rei Augustinus libro de Ciuitate dei X. Vbi & Iacob Hebræi inuentum approbat, qui ut uersicolore gregem haberet, in canalibus uarięgatas uirgas ponebat, ut tales foetus progignerentur, quales erant uirgæ, quas potum ducta pecora

d Bart. l. ij. §. creditum si cer. pet.

e l. ij. C. ne. de stat. def.

f d. l. q. ante.

g l. ij. §. eo.

h Bart. l. gal. §. q. quid si.

a l. de ideo. de usua. b l. de etate. de testa.

c l. ij. §. mino. re. de min. d l. in oibus. de act. e l. ad remp. de mun. f Cle. fin. de etate. ubi Card. g l. q. filii. §. si. ad reb.

b l. fin. de ad. edict. i l. lex corne. §. domum. de inur.

k l. rogasti. §. si cer. pet.

i Saly. l. fi. C. de post. l. re. inst. k l. af. l. q. d. d. ciur. de lib. e post.

a l. si ita. in fin. de man. re. fia.

b l. notione. in fi. §. eo.

c l. §. §. me au tem. C. de cad. toll.

pecora contemplabantur, ut Genesios cap. XL habetur. Quae ratio ut quādoq; uera sit, frequentius tamen accidere usu uidemus, ut legitimos patres filij referāt, alioquin qui ex adulterio cōcipiuntur, maritis maxime similes essent, cū in huiusmodi coitu sollicitari de mariti aduentu mulierē uerisimile sit, & tamen experientia cognitū est adulteris similes esse adulterinos parit, quod & Plūbini dux patrum nostrorum memorare ipsa experientia est: is cum de se praequantē concubinam crederet, inuississetq; ad baptismi sacra q̄ plurimos primarios uiros, ea Aethiopem peperit, coquo suo simillimum: quae

l. non sunt de stu. ho.

propter ridiculo habitus dux, quaestione ueritatem deprandit, cuius sententia fuisse etiā Phocylidē Poetam eius carmen indicat. *ὅς τινος παῖδας ὁμοίης μοιχῆς δέκεα.* Dissimiles gignūt stuprata cubilia natos. Sanē hoc sciendū, pro monstro non haberi parit, qui aliquatenus ampliora mēbra habet, ut qui senis sunt digitis, uel tribus testibus, quos Graeci *τρίδκτες* uocant: qualem fuisse Philelphum, aetatis suae doctissimū, sed eundem libidinis indomitae, uulgo ferunt. b. *VEL* qualē, Ratio Latini sermonis argumēto est, corruptū esse locū, & inegalē legēdū uidet, & sequalis dici posse, quē Graeci *ἀνέριον* appellāt, quasi sine ulla qualitate dicas. Alij codices simpliciter, uel uisū scriptū hnt.

l. gallus. §. instituens.

GENERI. Generi appellatiōe hic tradit progeneros, & si q̄ ulteriores sunt, contineri: quod ex proprietate sermonis esse Bartolus credidit, at alij contra. Ipse ex interpretatione esse non ambigo, cui tamen interpretationi larga uocabuli significatio, nec omnino impropria, accedit: & ideo in quacūq; materia hoc procedere, nisi rationis diuersitas aliqua reddatur, qua aliud in genero aliud in progenere statui debere appareat. Prepositio em̄ pro, in cōpositione uarie accipitur, quādoq; ut ordinem quendā designet,

qui porro, proculie sit ut si pronepotem, proauum, progenerū, profocerū dicamus, qd̄ in gradu distantior nepos, auus, gener, socer sit. Quādoq; ut improprietatē ostendamus, eumq; qui loco alicuius habetur: ut cū dicimus, protutorē, proregē, proconsulem. Quādoq; ut extra ordinem rem gestam denotemus, unde Propretor dicitur, nō simpliciter q̄ loco Praetoris est, sed quilibet extraordinaria praetura insignis.

IDEM LIB. V. **L**EX CXXXVI. **G**eneri appellatiōe & neptis, & proneptis, tam ex filio, quā ex filia aeditarū, caeterarūq; maritos contineri, manifestum est.

PAULVS LIB. II. **A**D LEG. IVL. **L**EX CXXXVII. **T**er enixa uidetur etiam, quae tergeminos peperit,

quae mulier ingenua treis liberos enixa esset, filio defuncto succederet: traditq; Gellius profuisse hoc matribus, etiā si filij statim decessissent. Lucius quoq; Columella moris antiquorū fuisse autor est, ut ancillis quae tres liberos peperissent uacationē, quae plures, libertatē cōcederēt. Vnde forte illa cōditio in iure emanauit, Aethusa si tres peperit, libera esto. Apud Eusebiū quoq; proditū est, matronis quae filios progenuissent, lecticarum usum, margaritarumq; permissum, cum alijs esset lege ademptus. Opinor & hac de re aliquid lege Papia Popaea fuisse cōstitutū: quae propter Traquillus testat, cū eius legis Claudius uacationem certis ex causis permisisset, Latinae conditionis uiris ius Quiritiū cōcessisse, foeminis uero ius quatuor liberorum. Quod enim Romanae mulieri priuilegiū ex tribus filijs cōpetebat, Libertinae, uel Latinae cōditionis, ex quatuor dabatur: cuius rei in s. cōsulto Tertulliano exemplū sumi potest. Hodie tamē & Honorij & Iustiniani cōstitutionibus, extincta huiusmodi priuilegia sunt: nihilōq; differre a foecūditate uirginitatē uoluerūt: quod Graecus autor Procopius admodū improbat, causamq; euerfisiōis Rom. Imperij inde ortam arbitratur, quod cum homines propagationi prolis nō consulerēt, infrequē

l. j. s. de eo qui pro tut.

a. §. j. inf. ad s. c. Tertul.

b. l. aretibus de stu. ho.

c. l. j. et. ij. c. de iur. lib.

infrequentiores factae ciuitates, a Barbarorū ingentibus exercitibus se tueri nequiuērunt. Igitur ostendit hic Iuriconsultus, ter enixā mulierem dici, etiam quae uno partu tres addit: nihilq; refert diuersis temporibus, an uno utero tres pepere rit: cum enim nō eodem nixu plures infantes nascantur, sed unus post alium, proprietates uerbi hanc interpretationem necessario recipit. Quae ratione sumi hinc argumētum potest, si ei qui tribus uulneribus aliquem affecerit

a. Bar. l. fin. s. arb. fur. cas.

certa poena ex lege constituta sit, qui cum tridente seu trifidili telo uulnerauerit, tenet: ut nihil referat, an diuersis temporibus, an eodem nixu, tres plagas incusserit: quod utiq; crebrius receptum est, praeterq; cum uerba legis actum percutientis respiciunt: ut si ita concepta sint, Si quis ter aliquem uulnerauerit, uel si quis telum contorserit, itemq; si quis in cuiusq; crura sagittas iecerit.

HAEREDITATIS. Bonorum possessio pro iure ipso haereditario accipitur, quod cū Praetoris decreto acquiritur: ut tamē res ipsas hereditarias possideamus, bonorū tamē possessionē, id est ius ipsum a iudice impetrare nobis necessariū sit: nihilq; ea ab hereditate differt, nisi quod solo animo haereditas aditur, bonorum possessio, ut acquisita uideatur, ius dicentis officium requirit. Qui ergo bonorū possessionē agnouit, haereditas tē habere, uel pro haerede gerere, etiā proprie dicitur. Sed an bonorum possessor proprie haeres appellabitur? Et loco haeredis esse traditū est: quo fit, ut proprie haeres nō sit, nam & praetor haeredē ipse facere nō potest: sed cū omnino heredi subrogatus sit, quēlibet dispositione de haerede uerba faciēs, eū quoq; cōprehendit. Quod opinor obseruādū, etiā si materia odiosa poenalisq; sit, quāuis quidā aliter sentiāt eo potissimū argumēto, qd̄ in huiusmodi materia nec pater, qui iure peculij castrensia filij occupat, nec fideicommissarius pro haeredibus habentur. Sed illi quo ad effectum solum haeredibus aequiparantur, bonorum possessor etiam quo ad nomen.

AEDIFICIA. Cum populo Rom. aduersus Antonium in Mutina obsidione

belligeranti pecunia deessent, scribit Dion, Senatorij ordinis uiris indictum, ut quatuor obolos soluerent, in singulas quasq; tegulas aedificiorum quae Romae incolerent: idem a triumuiris compulsos ciues ait, ut aedificiorum quae Romae

Aedificia Romae fieri, etiam ea uidentur, quae in continentibus Romae aedificijs sunt. Per fecisse aedificium is uidetur, qui ita cōsummauit, ut iam in usu esse possit.

columnarium legi possit. Igitur potuit dubitari, quae intelligantur aedificia Romae esse: & hic traditur, etiam quae extra muros in continentibus urbis sunt, contineri: Roma enim moenibus non terminatur, sed continentibus aedificijs. Accursius casum in lege fingit, Si constitutum esset, ut qui aedificium Romae fecisset, ciuis Romanus haberetur. Addit Bar, talē uere & proprie ciuē esse, quoniam quoties lex ea confert quae solius iuris ciuilis sunt, proprie confert, non per fictionem: unde cōsequens est, ut etiam in odiosis huiusmodi receptitijs pro ciue existimetur. Ipse in ea quoq; specie interpretationē hanc intellexit, cū cautū est, ut aedificia Romae ultra certam altitudinem non erigantur, uel non destruantur, & si qua similia: intelligentur enim Romae esse, & quae in suburbijis sunt. Sanē quod ad aedificantium instructionem attinet, Graecum elegans extat Carmen,

ἡρώματα καὶ τὰς τῶν δώματα πόλιν ἀνεγείρειν
Ἀεαῖος ἐν πενίῳ ὄσιν ἐτοιμοτάτην.
Aedificare domos, multorū & pascere uētres, Pauperiē i miserā prōpta frequēsq; uia est. **PERFECISSE**. Perfectum dicitur, cui nihil addi uel minui, salua integritate potest: idē proprie. Quādoq; tamen ex subiecta materia aliter iudicamus, & perfectum aedificium interpretamur, quod in tali usu esse potest, qualem paterfamilias destinauit, sicq; Vlpiani uerba hic accipiēda sunt, alioquin quodlibet imperfectum aedificiū, aliquo in usu esse potest. Scribit M. Vitruuius architectonicis lib. x. Ephefi antiquam legem fuisse, architectus cum publicū opus curādum recipit, polliceatur quāto sumptu sit futurū, aedificio perfectō, si quod profectus est;

habebant, pensiones pederēt: quod munus colonariū appellari M. Cicero ad Atticum epist. lib. XIII. & C. Caesare bello rum ciuiliū cōmetario III. ipse arbitror, cuius uocis etiā in authenticis mentio habetur, tamēsi &

a. §. qui dā. in auth. de nō ali.

b. l. cū ex oratione. C. de exc. tut. ubi Bal. l. j. et. ij. C. de ad. pri.

d. l. iuris peritos. de exc. tut.

est, omne impensum fuerit & ultra quartam eius partem etiam aliquid, quod preterea excurrerit de suo suppleat: quomodo hic accipimus perfectum aedificium: an simpliciter, ut Vlpianus hic ait: Minime uero. Sed perfectum intelligemus, cum factum est illud, quod fieri inter partes conuenit: ante enim quam res summatione acciperit, factum non dicitur, quae si accesserit, non solum factum, sed etiam perfectum dicitur. Sed finge, concedit lex uolenti laute aedificare, ut uicinum ad proximam

rei uenditionem cogere possit, an eum quoque adiuuabit, qui lautum aedificium perfecit, sed addere illi aliquid desiderat, puta hortum ampliat, uel impluuium. Qua in re cum ego impeteter, negabam adiuuari: cum enim ornatus urbis ratione ita constitutum esset, & quo ciues ad expolienda aedificia incitarentur, in eo qui iam perfecisset, haec ratio locum non habebat: nam incitandus non erat qui iam perfecisset, nec uolebat aedificare qui iam aedificasset: quandoquidem & modica ampliatio ciuitati ipsa ornamento non erat, sed aedificium quod satis iam perfectum fuerat refringendumque interpretatione decretum dicebam, quod non solum aduersus legem ciuilem inductum erat, sed etiam ius gentium tollebat, quod lib. Regum III. cap. XXI. habetur: nam & Tranquillus tradit, Augustum Imperatorem foris fecisse angustius, cum possessionibus proximis domos extorquere ausus non fuisset: aiebantque optimi principis Augusti exemplum imitandum, non cuiusuis alterius, qui eius decreti autor fuisset. Verum cum non tam iuri meo quam iudicibus diffiderem, transiegit: ut uerissimum sit illud Hesiodi.

Μὴ δ' ἄρ' ὅς γε ἀποδοίητ' ἐμὴν γένηται κακὸς εἶν.

Quod ut L. Columella ait, non solum de boue dicitur, sed etiam de omnibus partibus rei familiaris, adeo refert non habere malum uicinum.

CAEPISSE. Cum filio uel seruo aliquid relictum est, & praestitum, quamuis eius rei dominium incontinenti in patrem uel dominum transferatur, nihilominus ipse filius uel seruus capisse uidetur: quia in re positum merito dubitari, cum capisse non uideatur, qui restitutus statim est. Sed haec

a l. aliud. s. eo.

PAVL. LIB. VI.
Lex CXL.

CAEPISSE quis intelligitur, quibus alijs acquisiuit.

VLP. LIB. VII.
Lex CXLI.

ETIAM ea mulier cum moreretur creditur filium habere, quae exciso

diffimilia sunt, pater enim uel dominus ex iure subiecti sibi hominis nititur, qui etiam potuit illud ius non agnoscere. Sed is cuius restituere debet, proprio iuri nititur, & ut sibi restituatur actionem habet. Quauis igitur effectum acquisitionis attedamus, ut acquisiuisse non uideatur, nisi is cui quaesitum durat, tamen & filius uel seruus acquisiuisse uidetur, cum tale ius ex eorum persona consideret, si cut quod pater cum moritur acquirit, acquisiuisse uidetur quia illud in haereditate transmittendi

beret, quae exciso uentre aedere possit: necnon etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit, ut puta cum qui ab hostibus captus reueauit.

ius habet. Idem in eo qui incontinenti restitui non habet necesse, commoditas enim medij temporis non modici effectus est. Et ex his decideri potest quaestio, si lege municipalis quicunque aliquid iure contractus receperit dominio translato, teneatur Republicae uectigalis nomine decem pendere, qui recepit, sed contractus deinde resolutus est, an debeat. Et extat responsum, non debere: quoniam non uidetur receptum, quod receptum non durat. Quod utique uerum est, cum recipientis ius extinctum est, alioquin si non extinctum, sed translato proponatur, ex hoc responso receptum uidetur.

ETIAM. Referuntur hic duo exempla, quibus mater cum moritur filium non habet, quae tamen post mortem habet. Primum est, cum ex fictione iuris habet, uere non habet: qui cum exciso uentre natus est, uere mortua matre nascitur, sed lex eum qui in utero est fingit uiuere. Secundum est, e converso cum uere filium habet, sed lex interpretatur non habere: ut quando filius ab hostibus captus est. Et hinc consequens est, si mater aliquid sibi filijsque, quos cum moritur habebit, acquisiuerit, eos etiam contineri, qui casu utero nascuntur: quod ex proprietate uerborum non esse Baldus sentit, sed ex constructione mentis, quae in actu filijs ipsius fauorabili cum primis obseruanda est: cui ego facile assentior. Hincque fit, ut is fratribus institutis, a matre praeteritis, pro instituto habeatur, at extraneis institutis, querelam inofficiosi testamenti habeat. Generaliter enim proditum est, quaecunque ceteris filijs indulgeantur, huic quoque caesari competere.

Triplici

b l. qui hominem. §. quia de solus. c l. cum propositum. nas. c. de haer. inst.

a Bar. l. fin. de cond. inst. c l. suppositus. de iure dot.

f Abb. cons. 69. in j. g gl. c. na. extra co.

a l. si. c. de ius leg. b l. cum mater. c. de inoff. test. c l. posthumus. s. de inoff. test. a l. quod dicitur. de lib. et posth.

TRIPLICI. a Explicat hic Iuriscōsultus triplicem coniunctionis speciem, prosequiturque exempla coniunctorum re & uerbis: quoniam cognito quod mixtum est, simplici natura cognoscitur, demum exemplum affert, quo ex tribus cohaerentibus duo re coniunguntur, tertius nullo modo. Sciendum itaque, coniunctos uerbis dici, quae una structura in eisdem rei partibus coniungitur: ut si ita dixerim, Titio fundum Seianum lego, Seio eundem fundum aquis portionibus: nam si Titius & Seius a diuerso uerbo regerentur, dubium non esset coniunctos non uideri: idem si respectu diuersarum rerum coniungerentur, ut si dictum esset, Titio fundum & Seio eundem lego: licet enim uerbis copulenter, quia tamen non ad eiusdem rei certas partes uocatur, huiusmodi coniunctio modici effectus est. Quod si ad eandem rem, non diuisam, sed solidam a principio coniunctam aliqui uocentur, etiam re coniuncti dicuntur: ut in proposito casu, si dictum sit, Titio & Seio fundum Seianum lego: uidetur enim quilibet ad integrum fundum uocatus, unde per concursum partes sibi faciunt, & altero excluso, alter totum habet: non quia collegae portio sibi accrescat, sed iure proprio: quia cum a principio solidum uideatur sibi legatum, collega non concurrente portio decrescere non debet. In hac coniunctione, quae re & uerbis conexa est, ceteris praefertur: duplex enim uinculum fortius alligat. At quae uerbis tantum iungitur, eum excludit, qui solum re coniunctus est: cum enim uerbis coniuncti ad eandem rem, licet certis portionibus, uocati sint, portionum illarum a testatore mentio facta uidetur, respectu coniunctorum inter se, quod unum corpus censent: unde si eorum aliquis excluditur, perinde ceteri admittuntur, ac si quo ad eundem mentio nulla fuisset facta: coniunctique illi non uerbis solum, sed & re foris: quapropter quae solum coniungitur, ab eis excluditur. Quae

a l. huiusmodi. §. quibus. de leg. j.

b l. re coniuncti. de leg. iij.

c l. j. §. haec ita. c. de cad. tol. d l. plane. in pri. de leg. j.

interpretatio quandoque ex alijs coniecturis cessat: & re coniunctus aequaliter cum coniuncto uerbis succedit, ueluti cum apparet re coniunctum a testatore ceteris praedilectum esse, ut si quis ita scripsit, Titius haeres esto, Ca-

e l. si ita quis. de haer. inst.

ex parte dimidia haeres esto. Videamus autem, ne etiam si hos articulos detrahas, & cum, inter dum tamen coniunctos accipi oporteat: ueluti, L. Titius P. Mauius heredes sunt ex parte dimidia: uel ita, P. Mauius L. Titius heredes sunt, Sempronius ex parte dimidia haeres esto: ut & Titius & Mauius ueniant in partem dimidiam, & re & uerbis coniuncti uideantur.

Seio partem dimidiam lego, eundem fundum Titio lego: quauis enim Titius re coniunctus solum sit, tamen in Seio deficientis parte cum Mauius, quae uerbis coniungitur, succedet: non enim minus eo dilectus uidetur, quultimo loco ad solidum uocatus est, cum Mauius solum ad dimidiam admitteretur. **NEC** dubium. Potuit tamen dubitari, quoniam qui uerbis coniunguntur, ab initio sibi partes faciunt, qui re, per concursum: unde tanquam qualitates haerent inuicem aduersarientur, non uidebuntur posse iungi: quod falsum est, ut enim quis uerbis coniungatur, satis est si non minimum complexu copulatus sit.

VENIANT. Atqui cum sine partibus instituti in hoc exemplo, proponent, portio uacans etiam Sempronio accrescere deberet, ex Serui sententia, quae quantum ad ius accrescedi non esse coniunctos ait, quod sine partibus instituunt, sed intelligendus est Seruius, in his heredibus quae separatim instituti sunt, cum enim partes expresse non sint, coniuncti re non uidentur: sed quoties uerbis iuncti sunt, non est dubium ius accrescendi uicissim esse.

VIDEANTUR. Confutatur hinc aliquorum sententia, qui existimauerunt, si testator Titio & Seio leget fundum, non esse re coniunctos,

h l. haeres. s. de haer. inst.

quia

quia per copulā ab initio uidet in uiriles por-
tiones facta distributio: qd si uerū esset, Me-
uius hic nō cōiūgeret re Titio, unde merito
eorū opinio recepta non est: nā & copula ex
propria natura solū coniungit, licet tacite &
per interpretatio-
nē distribuere ui-
riliter cēseat. Sed
tacitus hic intelle-
ctus in cōiūctio-
nis materia nul-
lius cōsideratiōis
est: q̄ppe hoc in
ea potissimū attē-
dimus, an expres-
se eadē structura
plures uocent, an
id minus arbitror
tamen in his quæ
pondere, numero,
mēsuratīe cōsistūt
prædicto casu cō-
iūctiōnē nullā re-
fieri, cū em̄ diuis-
io absq; creditorū
aliō factio in eis p-
tinus fiat, nō uide-
tur solidū ab inī-
tio unicuiq; datū, sed uiriles solū portiones.
c. **LEX** parte qua. Videretur his uerbis
partē Titij omnē adimi, & Seio dari: sicut cū
dicimus, quod Titio legauī, id Seio do^m: sed
in legato aliud esse quidā respōderunt: quod
pleriq; reprobāt, nō em̄ differre hac in re le-
gata ab hereditate: unde cōmuniter tradūt,
in pposito casu nō oē legatū transferri: sed
Titij Seiumq; cōiūgi^o, qd mihi à Iuriscōsultū
mēte abesse uidet, igitur forma uerborū cōfi-
derāda est: si em̄ dixero, in qua parte Titium
institui: in ea Seium instituo, uerba trāslatio-
nē nō inferunt, cum absurdum nō sit in eadē
parte duos institutos esse: at si dixero, quod
Titio legauī, id Seio do, in psona Titij adema-
ptio necessario infertur: non em̄ dari potuit
Seio, nisi Titio auferat^r: ut em̄ nouum non
est, eandem rem pluribus legari, qui per cō-
cursum sibi partes faciant, ita qd uni legatū
est, alteri dari non potest, nisi illi adimatur:
quoniā si per cōcursum admitteret, nō habe-
ret secūdus qd primo legatū est, sed partem,
quod contra testatoris uerba induceretur.
f. **SEMISSES**. Et causā dubitatiōis ex
relatiuo erat, si enim ad quātitatē simpliciter
referret, tres semisses faciēdi erant, sed magis
est ut ad eadē speciem trahat, ideoq; cēseatur
uterq; in unum semissem coactus, sintq; re-

coniuncti: addunt aliqui, etiam uerbis con-
iunctos uideri, tāmāq; relationis emphasim
esse, ut q̄uis duæ sint orationes, una uideat-
ur: quæ sententia recepta non est.

g. **SED EO**. Quid si hæc ratio cessaret,

ut ga. Sēpronius
ex triēte solū insti-
tutus esset. Et pu-
tarim in eundē se-
missem Seium nō
hilominus admit-
ti: nec enim hac
se ratiōe Iulianus
tuet, sed ppter na-
turam relationis.
Quid si etiam Ti-
tius in triēte insti-
tutus esset: & hoc
casu forte à natu-
ra relationis re-
cederemus, tum
ut omnes hæres
des essent aqua-
les, tum ne uis-
deretur testator
de parte solum
hereditatis pro-
uidisse.

Lex CXLIII.

ID apud se quis
habere uidetur, de
quo habet actionē:
habetur enim quod
peti potest.

PAVL. LIB. X. AD
LEG. IUL. PAP.

Lex CXLIII.

Masurius scribit
in libro Memo-
rialiū, pellicē apud an-
tiquos eā habitā, quæ

h. **CONIUNCTIM**. Re tantum, ut
creberrima se habet sententia: tamen si Iusti-
nianus huiusmodi, qui solum re coniungun-
tur disiunctos semper appeller^r.

ID APUD. Qui actionē habet rem hæ-
bere uidetur: hincq; est, qd actiones quæ
ad mobilia cōpetunt, inter res mobiles cōpu-
tantur^r. Procedit autem hæc regula nō ex ue-
ritate, sed ex interpretatione legis: alioquin
minus est actionē habere q̄ rem, quod ppter
litium amfractus introductum est^r. Hinc est
q̄ in odiosis uel correctorijs supra diximus
regulam hanc nō obseruari, quod etiā dicen-
dum est, cū de rescissione contractus agitur.
Quapropter cū trāsfactionem ex eo rescindi-
mus, quia in dimidia iusti pretij parte erratū
sit^r, iustum pretiū nō intelligemus, qd actio-
ne etiam legitima petitum est, sed quod ex
dubio euentu colligi potest. Inde etiam est, q̄
possessor in censum rem ipsam deferre de-
bet^r, non qui interim actione aduersus eum
experitur: prodestq; huiusmodi possessio, ne
satisfacere quis ex edicto compellatur^r.

MASURIUS. Explicat Iuriscōsultus
pellicis significationem, ostenditq; ex
Masurij Sabini sententia eo noīe accipi, quæ
citra matrimoniū cū aliquo cōsuecat, domiq;
retineatur, subiicitq; uulgō sic accipi, quæ cū
eo se

eo se misceat, cui sit uxor. Sed priorem inter-
pretationem nobilissimi Grammaticorum
Valla & Perotus non recipiunt: quoniā
latine à uiris dici non arbitrantur, hæc est
pellex mea, sed ab uxoribus potius. Hinc
Philomela apud

Ouid. i. metamor-
pho. se pellicē so-
roris dicit: & apud
Senecā Tragicū
Iuno se cedere pel-
licibus ait, ut ma-
nifeste appareat,
pellicem non dici
nisi uxoris respe-
ctu, forteq; à pelle
do, quod maritos
ad expellēdas uxo-
res cōpellat: q̄ si
apud aliquos aut-
tores aliter lega-
tur ut apud Plin.
Curtium, Tranq.

corruptos codices uitio librariorum cōten-
dunt: & non pellices, sed pallacas, quæ Græ-
ca uox est, legendum autumant. Verum
penes me antiquior est Masurij autoritas,
quem & in Satyra Persius celebrat, & apud
Græcos Athenæus: nam & Nonius Marcel-
lus pellicem esse, quam Graci παρθένω uo-
cant, cum Iuriscōsulto opinatur, ut merito
eiusdem significationis utraq; uox sit. Sed &
Martialis Ponticum deludit, pellice laua
utentem: quem locum ne corruptum creda-
mus ratio carminis manifesto argumento
est: qui, si Vallæ sententia probaretur, nimis
dura & barbara trāslatione usus esset. Sati-
us ergo Iuriscōsultū est expositionem sequi,
& utramq; interpretationē defendere. Quod
autem uero nomine amicam, paulo hone-
stiore concubinam appellari hic traditur,
Accursius non probat, ut honestius nomen
concubinæ censeatur, q̄ amicæ, & ideo non
respectu amicæ sed pellicis comparisonem
fieri existimat: quæ interpretatio cum sermo-
nis ipsius ductu non admodum conuenit.
Igitur sciendum, apud ueteres concubinæ
nomen inhonestum non fuisse, solumq; sic
appellatas, quæ extra legis pœnam, & sine
metu criminis haberentur: at amicæ nomē,
etiam quascūq; meretrices continebat, quod
ex Terentio Plautoq; uarijs in locis constat:
idq; Græcorum exemplo, qui πορνεία id est
amicas, quæcūq; scortilla uocant, etiā igno-
bilis. Hinc Aristophanes in Pluto, πορνεία
ἐταίρας φέροι τὰς κοίτης, & quæ sequuntur.

Institutas aut publicitas meretrices à Solone
Philemon est autor, ut ea uenere contenti
iuuenes, à pudicis sollicitandis abstinerent.
Sanè meretricem non esse quæ cum uno aut
altero, etiam pecunia accepta, se commiscet,

dubium non est:
sed eam quæ pa-
lam & pluribus
se prostituit, so-
lamq; huiusmodi
de uicinia posse
expelli existima-
uerim, ne probis
mulieribus malo
sit exemplo.

VLP. LIB. X.
Lex CXLV.

Virilis appella-
tione, interdum
etiam totam heredi-
tatem contineri di-
cendum est.

Sed finge Titium heredem esse non pos-
se, an totum Seius habebit^r. Et hic pro-
batur habiturum, & hoc casu dictio illa ui-
rilis, naturam suam non seruat, quod &
supra de dictione residuum tractauimus^r.

Et ex hoc responso sunt qui consequen-
tem quæstionem decidunt. Filia hærede in-
stituta uetuerat^r quis aedificiū de nomine suo
exire, sed ad uernas quos nominauerat per-
tinere iusserat, defuncta hærede & legata-
rijs, cum uernarum unus superesset, respon-
dit Scauola ei uirilem partem præstandam,
Interpretatur Accursius, pro uirili portio-
ne omne fideicommissum comprædi, atq;
ita à cæteris traditum est. Sed negari non
potest, quin expositio hæc impropria sit,
nec uerbis Iuriscōsulti quadrans, unde ego
proprie de uirili portione intelligo, & cum
ex ordine contextus appareat prius hære-
dem decessisse quàm legatarios, statim ab
eius morte ipso iure uirilis portio transla-
ta est, unde quāuis aliq; decesserint, super-
stiti sola sua pars remanet, quoniā cæte-
ri collegatarij legatum suum ad heredem
transmittunt, non enim ipsi quicquam re-
stituere grauati fuerant, sed filia: & licet pro-
hibitio ne de nomine suo exiret, uim aliquā
fideicommissi habere uideatur, quia tamen
nominauerat quibus legatum restitui uellet,
satis est ipsis semel acquisitum fuisse: quæ
decisio in fideicommissio uniuersali non pro-
cederet, cum illud necesse sit agnosci, nec
ipso iure quæatur^r.

SO CERI. Cum supra explicuerimus, San appellatiōe generi & nurus, progener & pronurus contineatur^a, cōsequens est idē in focero dicendū, correlatiua enim sunt, nec absq; altero alterum esse potest. Illud hic tantummodo admo-

^a l. nurus. l. ge neri.

nendus est lector, sicut focerī nomī ne focer magnus cōtinetur, ita dicē dum de patruo, ut de eo lex uerba faciēs etiā patruū magnum cōpræn dat. In quo articulo magna est cons trouerſia, uidetur q; crebrius reci-
^b l. j. C. de suc. edi.

pi^b, ut in materia fauorabili com- prændatur, in stri cta uero uel aliās odiosa non com- prændatur: in quā sentētiā & ipse accedo. Quādoquidē in fa- uorabilibus cum amplior fiat interpretatio, uerisimile est de utroq; patruo actum, nec nouū est aliquā dictiōne duplici de specie in- telligi. Sanē focer à Græco sermone deducit^c, sicut focrus ex uocē, ut Modestinus scri- bit^d: quo exemplo & aliqui ex antiquis focerā pronuntiauerunt, non focrum.

QVI in continentibus. Cōtinentia pro suburbij accipiūt^e, q; cū ipsa urbe se teneat, cōtiguaq; sint: qui ergo in his nascit^f, Romæ natus dicitur. Quid si in uico aliquo q; urbi Romanæ respōdeat^f: Et licet is patriā Romā habeat, nō tamē Romæ natus intelli- gitur. Quid itē si lex eū qui Romæ natus nō sit à dignitatibus excludat, an is cuius mater extra domiciliū peregre peperit, recipiendus sit^g. Et certū est uerbis legis eū excludi, licet

ex interpretatione aliud fortē sit^g; in eo em̄ inuolūm. §. lega loco is esse intelligit^h, in quo domiciliū cōsti- tū. de leg. j. tuit^h: & nō recessisse uidetⁱ q; animū reuertēdi habet^h. Quid si lex non de nato sed de oriūdo loquatur: Et uulgō traditum est, oriundum esseⁱ, qui ipse natus est, uel qui inde originē duxit: puta quia pater uel eius maiores ex eo loco antiquitus prognati sunt. Sed peritio res oriundū non esse qui ipse natus sit existi- mant, sed q; genus duxit. Sic T. Liuius: Natī, inquit, Carthagine, oriundi à Syracusis.

NON est sine liberis. Hæc dictio liberī, etiā de unico filio dicit^r. Solet em̄ latine loquentibus plurali numero proferri, sicut

TERENTIUS CLE-
MENS LIB. II.

Lex CXLVI.

Soceri & focrus
appellatione, auū
quoq; & auiam uxo-
ris uel mariti conti-
neri respondi.

IDEM LIB. III.
AD EDICTVM.

Lex CXLVII.

Qui in continen-
tibus urbis nati
sunt, Romæ nati in-

pugillares, & Codicilli: quibus quādoq; etiam singulariter liberū dicamus: & ut Iustinianū omittā, cuius autoritas, quantū ad rē latinam attinet, non multū posset. Modestinus^k, Non potest, inquit, q; nolle suū liberū esse. Vlpia-
^k l. ius aut. de pact. l. nemo pro- do. j. tit. j.

telliguntur.

CAIVS. LIB. VIII.
AD L. IVL. PAP.

Lex CXLVIII.

Non est sine libe-
ris, cui uel unus
filius unāue filia est:
hæc enim enūtiatio,
habet liberos, nō ha-
bet liberos, semper
plurali numero pro-
fertur, sicut & pugil-
lares, & codicilli.

inuenit: sed tamē q; castigatius loquunt^r, Caij sentētiā hic approbāt, ut dubiū nō sit, q; cum unico filio filiaue decedat, sine liberis nō de- cedere. Sed hoc amplius cōstitutū est, cōditio nē si q; sine liberis decesserit, relicto nepote ex filia, deficere^m: receptūq; est idē esse si addi- tū esset, sine liberis ex se natis: quoniam p; cōti- nuationem sanguinis, nepos uel neptis satis dicit^r ex auito corpore nasci, ut Bal. & Corn. existimarūt, licet reclamēt aliquiⁿ. Sed quid si cōditio de filijs loquat^r: uidet^r enim eo casu saltē duos regri propter pluralē numerū. Sed in descēdētibus dubiū nō est, idū unico filio extante substitutū excludi, idq; coniectura pietatis^o, ne alienos suo sanguini preposuisse testator uideat^r. Dubitari igit^r pōt, cū cōditio illa extraneo adiecta est, nā tunc etiam ratio Caij hic cessat. Sed tamē unico nato deficere cōditionē uerius est^p, & receptius, ut ex præ- sumpta mēte pluralis numerus in singularē resoluat^r. Sicut in lege municipalī, qua extā- tibus liberis, scēminē excludant: nō enim est ratio, cur uno existēte, excludi non debeant. Quod & in ea specie proditū est, cum pōtifex mihi sacerdotiū cōferri mādāt, si pro alijs nō scripserit: nam ut submoueat, uel pro uno scri- pisse satis est^q: & ita pleriq; huius respōsi at- gumēto uisum est^q. His accedat, qd ex facto respōdit Calderinus^r, eū heredes si sine liberis decederēt adicula cōstruere à testatore iussi essent, altero defuncto sine liberis, non tamen alterz interim teneri, nec cōditionem scindi.

^p Bal. d. l. j.

^q Bald. Card. c. mandati. de reser. Cal. cōf. 42. de testa.

^r Bald. Card. c. mandati. de reser. Cal. cōf. 42. de testa.

^{Sunt}

^s Fely. c. oēs. j. dist.

Sunt & id genus pleraque, quæ à recentiori-
bus coacta legere est^r.

NAM QVEM. Argumentatur Iuris
consultus per locum à contrarijs, repu-
gnant enim habere liberos, & non habere,
ut altero concess-
so, alterum neces-
sarium sit negari,
quod genus argu-
menti semper cō-
cludit, nisi ex mē-
te loquentis aliud
colligatur: uerbi
gratia, Hæc cons-
ditio, si Titius &
Seius hæredes es-
runt, altero repu-
diante deficit: er-
go ista, si Titius &
Seius hæredes nō
erunt, hoc casu es-
uenit, & tamē his
uerbis aliquis sub-
stitutus non ad-
mittitur^a. Sed pri-

IDEM LIBRO X.
AD LEG. IV
LIAM PAP.
Lex CXLIX.
Nam quem sine
liberis esse dice-
re nō possumus, hūc
necesse est, ut dica-
mus liberos habere.

IDEM LIB. VIII.
AD LEGEM IV
LIAM PAP.

Lex CL.

Si ita à te stipulatus
sfuero, quanto mi-

mus hæres solidum habet, quod propter mē-
tem testatoris est, qui uidetur primum magis
dilexisse, q; substitutum^b. Sed dubitari potest,
cum pluribus substitutū est, si sine liberis le-
gitime natis decesserint, an pupillo substitu-
tū uideat^r, & uideri Bar. sensi, idq; uerius est.

SI ITA à te. a Qui promittit quanto
minus à Titio exigeretur, si nihil exigat so-
lidum debet, quia dictio hæc minus, ex mēte
contrahētium uim comparationis amittit, &
perinde est, ac si pmississet, etiam si nihil à Ti-
tio haberi poterit, quod etiam superius à no-
bis tractatum est. Hinc est quod cum Iustinia-
nus constituerit coniugem inopem coniugi
locupleti in quartam partē bonorū succede-
re, siue plures siue minus, filij fuerint, interp-
tabimur constitutioni locum esse, quāuis filij
nulli adsint: quoniam dictio illa minus, etiam
ad nihilum referri potest^c, idq; Alex. & Iason
probant. Sed & Baldus, cum constitutū esset,
ut qui centū libris censerentur soluant decē,
qui minus, soluant quinq; etiam eum quinq;
debitum scripsit, cuius cēsus esset nullus^d.
Cæterz quibus hæc interpretatio admittat^e pro-
prie, tamen comparatiuum nomē naturā suā
seruat, & positio uisum est, & de eadē specie
intelligitur. Quapropter cū lex uerberantē ma-
iorem x. aureorū afficeret, uulnerantē maio-
re, arbitrio iudicis: Respōsum est, non posse iu-
dicē aliā, q; pecuniariā poenā p uulnere indis-
cere. Cōparatiuum em̄ maiore ratione multatē

^a l. quāuis. C. de impub.

^b lmo. §. cum ita.

^c in l. centu-
rio. §. col.

^d l. cū aut. de cōd. et dem.

^e Bal. d. l. j.

^f Bal. d. l. j.

^g Bal. d. l. j.

^h Bal. d. l. j.

ⁱ Bal. d. l. j.

^j Bal. d. l. j.

^k Bal. d. l. j.

^l Bal. d. l. j.

^m Bal. d. l. j.

collationē facit, idq; Cy. Bal. las. scripserunt. c l. ubi. de uer-
bo. obli.

DEBEAS. Is enim, puta Seius, qui in sub-
stitū promissit, uidet^r sub conditione debere^d,
quatenus à Titio cōsequi nō potero, & ideo
pprie fideiussor nō est, & ante euentū condi-
tōis, id est priusq;
constet à Titio me
nō posse cōsequi,
utiliter cū eo agi
nō pōt. Arbitror
tamē posse me ab
eo totū petere, dū
tēpore accepti ius-
dicij, id est quo lis
contestat^e, excussio
nē fieri pcurē, & p
iudicis interlocu-
tionem declarari,
quatenus Titius
soluendo sit: nam
quanto minus sol-
uēdo erit, tātō pe-
titionē totius, pri-
us præstitā mode-
rabor, idq; à Seio
consequar^r: nec ideo in aliquo puniar, quod à
principio plus petierim: quā sentētiā Celsus
pbat^f, licet in uulgatis codicibus cum prius
legeretur, tātō minus postea petere possum:
additum existimem, à Titio: & inde maxima
inter doctores altercatio orta sit.

DELATA. a Qui adire hæreditatē q; q;
possit, necessariū est eū scire hæreditatē
sibi delatā, & delationis cām. Et ideo si nesciat
testatorē mortuū, uel dubitet de iuribus testa-
mēti, uel quomō sit institutus, pure an sub cō-
ditione, uel an alijs eū precedat: itēq; an testa-
tor iure testatus sit, uel ex qua causā sibi hære-
ditas defera^r, ex testamēto an ab intestato, uel
ex quota pte sit hæres^g, si uisne & necessarius
an uolūtarius, adire non pōt, quapropter nec
repudiare. Explicat igit^r Iurisconsultus quæ di-
cat^r delata hæreditas, & pprie sic dici arbitrat^r,
q; cā hæres adire pōt, ita q; nihil neq; ex parte
hæreditatis, neq; ex parte hæredis impedit,
quo minus eā cōseq possit. Qd si aliqd ipe diat
ex psona ipsius hæredis, puta q; ignoret, huic
pprie hæreditas, ut qdā existimāt, nō dicit^r de
lata. Hic est qd furiosū nō dicimus delatā^h, lar-
ge tñ accipiēdo secus ē. Hincq; dubitatū fuit,
Si lex municipalis hæreditatē delatā i quēcū-
q; successorē trāsmitti mādēt, an ea trāsmittatⁱ
quā q; sibi delatā fuisse ignorauit. Aliqui ne-
gāt^j, sed Alex. & pleriq; aiūt, qbus ego acce-
do, & quibus hæres ignoret, hæreditatē pprie de-
latā dici arbitror: pōt em̄ eā q; adeūdo cōseq^k:

TERENTIUS CLE-
MENS LIB. V.

AD LEGEM
IVL. PAP.

Lex CLI.

Delata hæredi-
tas intelligitur,

consequar^r: nec ideo in aliquo puniar, quod à
principio plus petierim: quā sentētiā Celsus
pbat^f, licet in uulgatis codicibus cum prius
legeretur, tātō minus postea petere possum:
additum existimem, à Titio: & inde maxima
inter doctores altercatio orta sit.

DELATA. a Qui adire hæreditatē q; q;
possit, necessariū est eū scire hæreditatē
sibi delatā, & delationis cām. Et ideo si nesciat
testatorē mortuū, uel dubitet de iuribus testa-
mēti, uel quomō sit institutus, pure an sub cō-
ditione, uel an alijs eū precedat: itēq; an testa-
tor iure testatus sit, uel ex qua causā sibi hære-
ditas defera^r, ex testamēto an ab intestato, uel
ex quota pte sit hæres^g, si uisne & necessarius
an uolūtarius, adire non pōt, quapropter nec
repudiare. Explicat igit^r Iurisconsultus quæ di-
cat^r delata hæreditas, & pprie sic dici arbitrat^r,
q; cā hæres adire pōt, ita q; nihil neq; ex parte
hæreditatis, neq; ex parte hæredis impedit,
quo minus eā cōseq possit. Qd si aliqd ipe diat
ex psona ipsius hæredis, puta q; ignoret, huic
pprie hæreditas, ut qdā existimāt, nō dicit^r de
lata. Hic est qd furiosū nō dicimus delatā^h, lar-
ge tñ accipiēdo secus ē. Hincq; dubitatū fuit,
Si lex municipalis hæreditatē delatā i quēcū-
q; successorē trāsmitti mādēt, an ea trāsmittatⁱ
quā q; sibi delatā fuisse ignorauit. Aliqui ne-
gāt^j, sed Alex. & pleriq; aiūt, qbus ego acce-
do, & quibus hæres ignoret, hæreditatē pprie de-
latā dici arbitror: pōt em̄ eā q; adeūdo cōseq^k:

^a l. is potest. de acq. her.

^b l. j. §. furiosū de suc. ed.

^c Math. nota bi. 19. 4.

^d Alex. d. l. is potest.

^e l. patonius. eo. tit.

^f l. j. §. furiosū de suc. ed.

^g l. j. §. furiosū de suc. ed.

^h l. j. §. furiosū de suc. ed.

ⁱ l. j. §. furiosū de suc. ed.

^j l. j. §. furiosū de suc. ed.

^k l. j. §. furiosū de suc. ed.

^l l. j. §. furiosū de suc. ed.

^m l. j. §. furiosū de suc. ed.

quod in dubitante non procedit. Quapropter
 f l. si infanti. & infanti proprie dicitur delata^f, qui quam-
 C. de iu. del. uis in praesentia sui suum ignoret, tamē prae-
 sumitur quod factus adultior sciet: at furio-
 sus nec scit, nec sciturus praesumitur, unde illi
 non pleno iure, sed
 miserationis cau-
 sa ratione fructuū
 g l. j. de bon. prouidetur.
 pos. inf. sur. b ¶ CONSEQUI.
 Et repudiando a-
 mittere. Sed cur
 nondum delatae
 hereditatis repu-
 diatio non ualet^b
 h l. is q. haeres. cum facilius uide-
 de acq. her. atur spem ipsam
 à nobis segrega-
 re, quam ius semel quaesitum? Alciatus re-
 spondet, eum qui repudiat, nihil iuris sibi ac-
 quirere, nec in alium transferre, nec enim
 transferre potest, quod ipse adhuc non ac-
 quisitⁱ: & ideo quamuis pendente condi-
 tione repudiau-erit, nihilominus lex ei ius
 defert, sed quando iure delato repudiat, subit
 incontinenti qui gradu proximus est, unde
 qui repudiavit, excluditur, pendente uero
 conditione nemo subit, cum interim uoce-
 tur nemo: quod si quis ius futurum pacto re-
 misit, uel in iudicio publicae personae absen-
 tis nomine acceptanti renuntiavit, licet ni-
 hilominus lex ei hereditatem legatumue de-
 ferat, ex pacto tamen non agnoscere id ius-
 crum tenetur, si modo paciscentis interest,
 & in hoc Rapha. Paul. Ias. consenserunt^k. Sed
 unde est, quod decretalem bonorum posses-
 sionem repudiari non posse lex ait^l, quoniam
 antequam decreta sit, non est delata, postquam
 autem decreta est sero repudiatur, quod iam
 acquisitum est: Cum enim id sit delatum,
 quod adeundo possumus consequi, si in casu
 à lege permissio decretalem petam, cum eam
 consequi possim, cur delata dici non debet?
 Et si communem sententiam sequamur, qua
 traditum est, eandem bonorum possessionem
 antequam decreta sit dici edictalem, post ue-
 ro decretalem: Non uideo quid responderi
 eleganter possit, sed existimo edictales bono-
 rum possessiones, esse quas ordinarias uocamus, &
 quae ius tribuunt, decretales uero extraordina-
 rias, quae sunt facti, ut Carboniana, & quae
 uentris nomine, uel litis instituende gratia^m:
 itemque, quae furioso decernitur, nam ut de-
 mus etiam in ordinarijs hoc iure decretum
 necessarium fuisse, solae tamen extraordina-
 riae decretales dictae sunt, quoniam hae potiss-

m l. ij. §. si q.
ex libe. ad
Tertul.

simum à decreto pendet: priores enim etiam
 antequam concedantur aliquid sunt, & ius in
 se continent, quo defuncti persona represen-
 tatur, sed posteriores omnem substantiam ex
 praetoris decreto accipiunt, & eodem mo-

mento oriuntur, petentiq; acqui-
 runtur: non ergo
 ante decretum po-
 test dici ius ali-

sculum contineri non
 dubitatur.
 CAIVS LIB. X. AD
 LEGEM IULIAM.
 PAPIAM.
 TERENTIUS CLE-
 MENS LIB. XII.
 AD LEG. IUL.
 PAPIAM.

Lex CLII.
 Hominis appel-
 latione tam foe-
 minam, quam ma-

Intelligendus est
 mortis tempore
 Hominis. Homo com-
 mune nomen est, & tam masculinum quam foe-
 minam continet, idq; exemplo Graeci sermo-
 nis, *ἄνθρωπος*, nam & Hebraei Adam, quo no-
 mine terra natum hominem significant, ad
 utrumque sexum referunt, ut habetur Ge-
 neseos v. Creauit eos, & benedixit illis, &
 uocauit nomen eorum Adam. Ridiculi ue-
 ro sunt antiquiores Graeci, dum nescio quem
 Adamum finxerunt Coeli & Terrae filium,
 qui Adamae regioni nomen dederit, ut apud
 Stephanum *ἡ πόλις* legere est. Dicitur
 autem homo siue ab humo, ut Varro exi-
 stimauit: siue à concordia, *ἀνθρώπος* *ὁμοφωνία*,
 quod nullum animal sit socialius. Et hinc
 apparet, legem quae de hominibus loquitur,
 etiam de foeminis accipiendam esse, & qui-
 dem proprie^a, quod arbitratur Barto. etiam
 si articulus quis praepositur. In qua tamen
 re dubito, moueorq; exemplo Graecorum,
 qui per articulos *ὁ* *ἄνθρωπος* si sexum distinguunt.
 Illud constat, cum hominem dicimus, quem-
 cunque contineri, non solum siue mascu-
 lus siue foemina sit, sed siue liber siue ser-
 uus, siue pubes siue impubes^b. Sed an is
 qui in utero est, homo dicatur^c. Et con-
 fiat non dici, expectari igitur lex iubet postea
 quam natus est, & in terram ceciderit^d, quae
 uerba ex antiquorum consuetudine inter-
 pretari debemus. Siquidem solebant uete-
 res ubi quis natus esset nudum protinus in
 terra statuere, opemq; Deum inuocare, ut
 nascenti auxilio essent: cuius rei meminit
 Augustinus Ciuitatis diuinae Libro IIII.
 & Plinius Libro VII. Macrobiusq;. Hinc
 Statius: Tellure cadentem Excepi, fouique
 sinu.

Intelligendus. Qui in utero
 est, in sui fauorem pro nato habetur, idq; per

per fictionem legis, quae licet per naturam im-
 possibile sit ante septimum mensem eum na-
 sci, & uiuere, hoc fingit: ut omnino uerum
 non sit quod uulgo traditur, legem nun-
 quam fingere impossibilia, fingit enim dum
 subsit aequitas.

Igitur si auus cui-
 libet nepoti, qui
 tempore mortis
 suae uiuat, cen-
 tum relinquat, et-
 tiam eum qui in
 utero est admitti,
 Dynus respondit.

fuisse qui in utero re-
 lictus est.

MARCELLVS
 LIBRO I.

Lex CLIII.

Qui enim in utero est, cum de suo commodo
 agitur, natus existimatur. Quod tamen sem-
 per non procedit, ueluti cum damnum nuli-
 lum partui infertur, si natiuitas expectetur.
 Cur enim lex fingat, cum necessaria nulla cau-
 sa hoc suadet: & ideo posthumo non confer-
 ritur, antequam sit natus: item ad partem hae-
 reditatis interim non admittitur^a, nec prae-
 ritus rumpit testamentum^c, neq; interim ius
 est haeres, nam & propter incertitudinem his
 in casibus aliud constitui non potuit. Ceter-
 rum & si decretum sit, in demortuorum de-
 curionum locum filios subrogari^d, Oldradus
 existimauit eius qui in utero sit rationem non
 habendam, cum huiusmodi fictio ad id trahi
 non debet, quod iure statuti uel consuetudi-
 nis defertur. Sed id ego uix probo, nisi protu-
 nus uel sine dilatione subrogandum lex dice-
 ret. Cum enim appareat moram ulla fieri
 non debere, haud quaquam uidetur interim
 infantis natiuitas expectanda, sed & si uerba
 legis partui non conueniunt, ut quia de ho-
 mine loquantur, tunc de eo non intelligemus,
 si tamen eiusmodi sit lex quae ex ficta inter-
 pretatione extendi nequeat, ueluti si sancitum
 sit hominis occisorem decollari: constat enim
 qui pregnantem abortire fecerit, ea lege non
 puniri: quoniam ut supra quoque diximus,
 hominis appellatione qui in utero est non co-
 praenditur: quod in hac specie ea quoque ra-
 tione obseruandum est, quoniam hic de eius
 commodo directe non tractatur, & in hoc om-
 nes consentiunt. Illud quoque certum est, in
 computatione annorum, eius temporis calcu-
 lum non duci, quo quis in utero fuit, etiam si
 eius utilitas hoc suaderet, ab hominis enim
 ortu solemus annos numerare, idq; & Bald.
 prodidit^f. Verum & quamuis dubitetur, an
 contra infantem ipso iure currat praescriptio,
 dubium non est, aduersus eum qui in utero
 est usucapionem procedere, licet restitutio-
 nem praetor polliceatur. Ceterum & si ma-

ter pragnans apud hostes enixa sit, nec in-
 fans reuersus sit, non uidetur in utero tem-
 pore captiuitatis fuisse, nec aliquod legis
 Corneliae caput ei patrociniabitur, ne bis in
 eadem specie fingere lex uideatur.

MILLE
 PASSVS.
 a ¶ Ut sciamus
 qua longitudine
 sit passus, prae-
 fari nos oportet
 mensurarum ali-
 qua nomina, ex
 quibus minima

est Digiti, quorum quatuor Palmum con-
 stant. X v l. Pedem. Est autem pes tan-
 quam as in numeris, & ideo dimidius pes Se-
 mis etiam uulgo appellatur, quantum uide-
 licet pugno extensoq; pollice metimur: sicut
 Spithama uox Graeca, quae & ipsa uulgo ser-
 uat nomen, quantum extensis articulis à mi-
 nimo ad pollicem amplecti possumus: Latine
 Dodrans dicitur, & palmus maior quibus
 dam: at Cubitus sesquipedalis est, Gressus ue-
 ro duos pedes & Semissem continet: Passus
 quinque pedes, sic dictus, quod passus, id est di-
 latatis brachijs & manibus hanc dimensio-
 nem conficiamus. Vlna (sic enim Orgyan in-
 terpretor) sex pedibus, ut Herodotus scripsit,
 constat: Pertica duos passus in se habet, hoc
 est pedes decem, unde & decempeda dicitur:
 Plerum pedes centum: Iugerum longitu-
 dine pedibus ducentis quadraginta, in latitu-
 dinem dimidio minus conficitur, duosq; in
 se Actus continet: Stadium passus centum ui-
 ginti quinque habet, qui sunt plus paulo pe-
 des sexcenti: Diaulus duo sunt stadia: Milia-
 rium sunt mille passus, hoc est stadia octo: Do-
 lichus stadiorum est duodecim, Leuca dictio
 est Gallica, cuius tamen Amianus Marcellus
 nus meminit, mille & quingentos etiam ipsa
 passus habet, ut Antoninus in itineralio ostē-
 dit, licet plerisque in locis sit amplior: Para-
 sanga uocabulum Persarum, triginta cense-
 tur stadijs, quae mensura paulo minor est mi-
 liarario Germanico: Schoenus apud Aegyp-
 tios sexaginta est stadiorum: Stathmus, id
 est mansio, miliaria habet uiginti octo se-
 mis, huius in authenticis^a mentio habet^a.
 Est & uulgaris uox Mansum, qua
 tantum agri significatur, quantum singu-
 lis annis par bouum arare colereque po-
 test^b.

Quapropter cum praefectus
 urbis, de his quae intra centesimum lapidem
 perpetrata sint, cognoscat, inibi^c computatio
 à con-

a §. si igitur.
 in authen. ut
 om. obe.

b c. j. de cōsib.

c l. j. §. cū
 uer. de off.
 praef.

a l. si. de col.
 b l. antiqui. de
 peti. her.
 c l. si. l. post.
 humo. c. de
 cōtra tab.
 d Alb. in. l. pe.
 c. de aduoc.
 di. iud.

a l. j. §. eo.

b l. ij. §. j. de
 lib. ho. ex.
 c l. cū iter. c.
 de fid. lib.
 d l. pen. c. de
 pet. her.

e Fel. c. sicut.
 de homicid.

f c. cū in cum-
 eis. de elec.

g l. etiam. ij.
 de mun.

à continentibus, quod & in dubio semper seruandum est: alioquin distinguimus quemadmodum concepta sint uerba, ut si prohibiti sint ciues capras retinere prope urbem, computetur à muris, si prope Romam, à continentibus, ut plerique hic sentiunt.

PROXIMI. Quomodo proximus intelligatur qui solus est, supra à nobis tractatum est: sed dubium est, cum lex agnato proximo hereditatem deferat, an necesse habeat eam qualitatem probare, is qui se heredem asserit: Et si non possit deat, aliusque agnatus ei contradicat, non est dubium pro

a consil. 194. in 4.

bari debere: quod si in iudicio alius agnatus non appareat, durum esset, si eum ad id cogere remus, ut probaret, neminem quod ipse sit, defuncto propinquior esse: idque Cornaeus placuit, cui & nos assentimus: cum proximus sit, ut hic dicitur, qui solus est, eumque presumamus solum, cuius socij nulli appareant: cum uerisimile sit, ad lucrum partem omnes conuoluturos si extarent. Terentius in Phorm. At si talentum rem reliquisset decem, primus esses, memoriter progeniem uestram usque ab auro atque auro proferens. Hinc & prouerbiale apud Grecos Carmen,

τὸν εὐτυχισμένον πάντες εἰσι θυγατέρες.

Omnes uirorum diuitum sunt proximi. Sufficit igitur si intra eum gradum esse se probauerit, unde legitimos praetor uocat, idque & Alexan. probat: hunc enim esse proximum agnatum censebimus. Caeterum hic superest uidere, quae prima sit huius uocis significatio, & constet à prope fieri proximum, & ideo uox est ualde generalis: unde uicinus proximus dicitur, & amicus: transfertur & ad sanguinis iura, & proximi, tam agnati quam cognati dicuntur: in usu autem magis est, ut cum ius proximitatis dicimus, de cognatione specialiter intelligamus: quo sensu etiam qui ante se aliquem habent, nihilominus proximi dicuntur: quod eius constitutionis exemplo apparet, qua traditur proximis, necessariisque personis solummodo deferri copiam de adulterio accusandi: non enim dubium est lice-

c l. ad testat. C. de le. h. e.

d l. quis adult. C. de adul.

re patruo accusare, licet frater extet. Itemque cum legatum rei alienae ab ignorante factum, traditur non ualere, nisi proximae personae relictum sit: intelligemus proximam, etiam qua aliquis prior in gradu sit. Addidit Bal-

si duobus mensibus possederit: si modo aduersarius eius aut paucioribus, aut diebus nullis possederit.

AELIVS GALLVS De uerb. quae ad ius pertinent significat.

Lex CLVII. Quantum ad ius quis pertinet lar-

tur hic Iurisperitus interdictum, quo cauebatur, utrobi quis maiore parte anni fuisset, ibi & maneret: ostenditque maiorem partem anni intelligi, respectu possessionis aduersarij: hodie tamen hoc in interdicto id solum attendimus, utrobi litis contestata tempore ea res sit, de cuius possessione litigatur: idque exemplo interdicti uti possidetis, exaequata enim haec sunt. Eadem autem ratione dicimus, utrobi, utro in loco: qua alibi, alio in loco: & inibi, eo loco: necubi, ne quo in loco: & sicubi, si quo in loco. Ouidius, Sicubi Colchorum Mynijs regina uacauit.

Ita enim censeo legendum. Nuncubi, num quo in loco. Terentius in Eunuch. Nuncubi meam benignitatem sensisti in te claudier: Concisa autem sunt haec ex dictione alicubi, ut etiam Vallae placere uideo.

QUANTVM. a. Murus proprie dicitur publicus qui urbem munit, & moenia continet: improprie hic uidetur accipi de priuato edificio, quod paries dicitur: quo sensu aduersus Vallae traditionem, etiam Corn. Tacitus lib. xv. utitur. Ostendit autem Iurisperitus parietem esse etiam maceriam, sic appellatur paries sine calce aliaue copactione formatus. Erant autem parietum uaria genera, lateritij, lapidei, cametij, testacei, craticij. Fuerant Lateritij ex lateribus durissimae soliditatis, utpote qui crudi sub sole diutius permanerant, ut exsiccarentur. Testacei ex la-

e l. cum rem. C. de leg. Bal. l. d. d. C. de contr. emp.

a sed hodie. Infr. de uer. terd.

ex latere cocto, qui etiam nunc sunt in usu: Caementicij sunt ex temere coiectis lapidibus calcis comixtis, & imbricum modo haerentibus: Craticij, quos coeraticios Papin. appellat, lignis craticibus insertis fiebat, seu asseribus arrectis transuersis: in modum craticis, uocaturque alio nomine intergerium, ut etiam Festus ostendit, quod uidelicet uicino rum canacula his dirimerent, quod diffusius explicat M. Vitruuius.

Lex CLVIII. In usu iuris frequenter uti nos, Cassellius ait, singulari appellatione, cum plura generis eiusdem significatio est, & ideo iter ius est eundi hominis. Actus ab agendo, unde ius iumentum agendi actus est. Via à uehendo, & ideo ius in se continet etiam uehiculum ducendi, tamen si & qui habet actum, in consequentia iumentorum etiam uehiculum adducere possit. Sanè lege xli. tab. ea mensura uiam confici traditum est, ut in porrecto pedum octo esset, in anfractu xvi. cuius dimidium actui tributum est. Quod uero de seruitute non accipitur, aliter uiam intelligimus, contineturque non solum iter, sed etiam semitam: hoc autem distat iter à semita, quod iter latius est, semita angustior, & quidam quasi callis. Videtur etiam iter proprie dici de uia publica, quae populo debetur: quod ex Iulio Fontino lib. de coloniis Italicis intelligi potest, quo sensu semitam tramitem priuatum interpretabimur.

Græci ἀγῶνις dicunt, unde parcomia cuius Euristhatus Odyss. n. meminit ἀγῶνις ἀγῶνις ἀγῶνις. Cum praestio uia sit, tu requiris semitam. Plaut. in Curcul. Semitam accipere uidetur pro ea uiae parte, per quam incedunt homines, in cuius medio aguntur currus & iumenta: quapropter apud eum parasitus minatur se facturum, ut obuij capite sistat in uiam de semita. Mar. Seruius in 1111. Aeneidos commentario aliter explicat, nimirum ut semita sit semis uia, uia actus dimidius, qua possit ire uehiculum, actum autem duo capere propter euntium & uenientium uehiculorum occursum, in qua re dissentit à Iurisperitis. Sunt autem uiarum aliae βασιλικαί, quas consulares uocant, aliae uiae

c l. ij. ne qd in loc. pub.

cinuales, quae ad uicos ducunt, & ex his utraque publica est: sicut priuatarum duplex quoque est species, Agraria, & quae ad seruitutes spectant. Sed dubium est, uia publica ad quem pertineat: Et extat relatum esse de regalibus, &

ideo uideretur in simplici concessione castri eam non transferri. At alibi creberrime praedicitur ad ciuitates pertinere, & idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatum redigere. Ipse censeo uiae publicae securitatem ad principem specialiter pertinere, eius fundum ad municipes, iurisdictionem uero ad eum cui castrum ipsum concessum

est. Et ideo si quis in uia publica deliquerit, posset supplicium de eo sumere quaecumque, cui ex generali principis concessione hoc competat: & ita quidam ex antiquis senserunt, & ego ex facto consultus respondi.

Lex CLIX. Orationum alia est particularis, ut cum signum particulare praenotatur, quale est quidam, aliquis, unus: Alia est uniuersalis, ut cum omne, nullum, dicimus: Alia singularis, ut si nomen proprium ei inferat: Alia est indefinita, ut cui nullus terminus praepositus est, unde eius significatio ualde ambigua est, particulariter ne, an in uniuersum accipienda sit. Et cum ex praeteritis metem id praedat, ea ex subiecto argumento coniciemus. Constat autem necessario huiusmodi sermonem uniuersalem sensum non accipere, & idcirco in testimonijs non fiet haec interpretatio, sed potius aduersus eum quod praeduxit, ut non praebatur sit, intelligemus. In legibus autem non ita est, & ideo in his indefinita appollet uniuersali, cum legum natura sit, ut de uniuersis constituant. Sed etsi lex uelit homicidam summo supplicio affici, nisi ab haerede pacem impetrauerit omnium consensum, si plures adsint, regri existimo: idque frequentius receptum mihi uidetur. At in dispositionibus hominum non appollet, nisi uerba ex sui natura generalitate quadam significet, ut piscis, aurum, argentum, lanatide in haerede ex communi usu loquendi, cum enim plures sint haeredes, haec dictio haeres uni soli oino non conuenit, cum isolidum non sit haeres, sed una cum alijs admittat, merito iua luit usus, ut de oibus intelligeret: sed & si haeres indiffinita

d c. j. quae sint reg.

e Bar. l. cōtinuus. §. cū qd. de uerb. oblig.

a l. nō hoc. ubi l. af. C. unde leg. Bar. l. si pluribus. de leg. g. ij.

c l. iij. §. c. de sto. de uerb. oblig.

d Bar. l. Lucius §. Sempro. de leg. iij.

indiffinitè phibitus sit ne alienet, existimauerunt plerique, de oibus successoribus actum uideri, si tamen generale id nomen certis finibus continere, ut homo, particulariter potius propter sermonis proprietatem intelligeremus, & me diocris posset acci

e l. legato ge-
neral. de le-
g. 4. j.

pr. In dispositione quoque ipsi profes-
sione favorabili ue-
risimile est tali ser-
mone eum uniuersa
liter prouidisse, ut
cum pater filium
suum se instituere,
uel filio tutores da-
re professus est, quod si pluraliter
id nominis profes-
sat, tunc uniuersali-
ter, & ideo collecti-
ue, semper accipit,
ut si filios exhae-
redare se dicat, uel

f l. si q. ita de
testa. tut.

g Raph. d. l. si
pluribus.

ETIAM AVREOS. Aes separata ab
auro argentoque metalli species est, apud
antiquissimos quoque prius in usu quam fer-
rum, ut Hesiodi poetae carmen indicat: unde
de & pecunia solo aere cudi coepta est, hincque
paulatim factum est, ut qualiscunque pe-
cunia, aeris appellatione comprehenderetur:
idemque in transalpina Gallia de argento: qua
lemuncque enim nummorum speciem, simpli-
citer argentum uulgo appellant: nam & Graeci
ἀργύριον quod Mar. Cicero ex argentare
transulit, in pecuniam redigere significat.
Nummus autem aureus, cuius hic mentio est,
sestertius aeris centum ualebat, quod in Dis-
punctionibus annotaui, hoc est denarios ar-
genteos XXXV. Idem autem est denarius quod
drachma, Sed deinde minoris aestimationis
aureus fieri coepit, & in Caesarum constitutio-
nibus solidus appellari, quorum LXXII. au-
ri libram conficiunt: qua ratione cum aureus,
quo hodie uulgo utimur, drachmam auri pe-
dat, consequens est solidum drachmam pepen-
disse, eiusque praeterea tertiam partem, hoc est sili
quas sex. Sane & Graeci χαλκον id est aes, pro
quacunque pecunia accipiunt, unde ἀρχαῖος
apud Lucillum epigr. II.

Ἡρμοδοτὸς τὸ δὲ δόγμα τὸ πᾶσι κοινόν, εἰ τις ἀρχαῖον
μικρὸν πέντε δίδει τὸ χιτῶνάδιον.

Hermodoti hoc dogma est, quod si quis miser indiget ere
Philosophi assumat pallia, diues erit.

CAETERORVM. Sicut supra uidimus
has dictiones, amplius, reliquum,

VLP. IAN. LIB. I.
AD S. C.

Lex CLIX.

ETIAM aureos nū-
mos aēs dicimus,
IDEM LIBRO II.
AD S. C.

Lex CLX.

CAETERORVM & re-
liquorum appel-
latione etiam omnes
continentur, ut Mar-
cellus ait, circa eum cui
optio serui legata est,

uirilem partem, etiam de toto dici: ita de di-
ctione caeterorum admittendum est: & ideo
legata Titio optione seruorum, & caeteris Sem-
pronio relicta, si Titius non optet uel alio
modo a legato excludatur, omnes ad Sempro-
nium pertinebunt.

a l. cū optio
de op. leg.

caeteri Sempronio.
Nam tentat, si non
optet, omnes ad Sem-
pronium pertinere.
PAVLVS LIBRO II.
AD S. C.

Lex CLXI.

ILLa uerba, opti-
mus maximusque,
uel i eum cadere pos-
sunt, qui solus est: sic
& circa edictum pra-
toris supremam tabu-
lam habent etiam solae.

ponitur, eius uirtute consentur alia repetita,
quae ex natura & consuetudine actus requi-
rebantur, obseruabimusque hac in re notari
ipsius consuetudinem: unde in re dubia, non
licebit eius successoribus absque iudicis manda-
to eam clausulam extendere, ut Bart. sensit.
Sed & ubi de iure necessaria est scriptura, uel
expressio uerborum, non est existimandum
sufficere, quod eius clausula in uolucro tabel-
lione implicat, & ideo nec iuramentum,
nec stipulationem in se continere uidebitur.
Sunt & qui plurimum referre putent exten-
sim caetera scriptum sit, an praescriptis notis
&c. quod ridiculum ego arbitror.

d Bart. l. gal-
lus. §. ij.

ILLA VERBA. Legauit testator fun-
dum suum, quem optimum maximumque
habet: dubitatum fuit, si in uno uerba haec
locum sibi uendicarent, superlatiua enim de
pluribus solent dici. Sed quoniam quando-
que etiam simpliciter propositi accipiuntur,
uerius est, ad unum quoque referri, idque
praetoris exemplo, qui cum se daturum bo-
norum possessionem secundum supremas ta-
bularum edixisset, eum quoque admittit, qui
solis tabulis institutus sit. Cui exemplo &
illud conuenit, quod Fab. Quintilianus quas-
dam declamatione refert. Is cum lex ultima
testamenta rata esse debere mandaret, ultimus
interpretatur primum, post quod ta-
men aliud factum erat, quod iure non uale-
bat, hocque ex uoluntate legis esse autumat, li-
cet non ex uerbis.

Pueri

§. PVERI. Puerum a puritate dici qui-
dam existimauerunt, quam dictionem etiam
de foeminis praedicari, Paulus hic tradit, sen-
tentiaque sua duo argumenta adducit, quod
etiam nunc foeminas a partu recetes puerperas

uocemus, itemque
quod Graeci utro-
que genere o & u
dicant: sed iu-
dicio meo haec ra-
tiones non consi-
stunt, cum puerpe-
ra non a puero, sed
a puera dicatur: Ve-
teres enim pueros
dixisse, ut in Calis-
gu. Traquillus au-
tor est, & M. Var-
ro Noniusque Mar-
cellus indicant, unde
de diminutiuum
puella: nec Greco-
rum exemplo quicquam moueri possumus, cum
apud eos uulgo commune nomen sit, ut ipse ait,
& Theocriti carmine i Syracusis admonemur.

καλλιόνα πῶς ὀνομαζομένη δὴν παῖδα τολέει.
Latinorum nemo puerum foeminino genere prout
Satius est ergo id responsum per eam interpre-
tationem simpliciter accipere, qua masculini
num concipit foemininum.

NON EST pupillus. Qui in utero est,
pupillus non est, sed uiscerum matris qua-
dam portio: & ideo ancilla praegnanter uendi-
ta, si partus euincat, non agitur duplex: quia
non uidetur magis in contractu ad partum habi-
tus respectus, quam ad quoduis aliud intestinum.

Hincque est consequens, ut non ideo pretiosior
sit ancilla, quod praegnas sit: quauis enim aliis
qua spes lucris inde domino subesse uideatur, contra-
rio tamen detrimenti periculo eliditur. Quid
enim si ancilla abortiret? cum praesertim par-
turiens mulier censeatur in periculo mortis esse.

Merito ergo in legis falcidia computatione
propter ancillae uentris hereditas non auge-
tur, quod periculum in brutis tam frequens non
est. Si tamen chariore pretio propter partum
quis ancillam emat, quod ex ea natum erit titu-
lo oneroso habere uidebitur. Sed & si fur mas-
trem substulerit, partum quoque qui apud eum
conceptus est contractasse uidetur, unde neque
eum ullo tempore per possessionem accipit, quod
supra attigimus. Et ex his consequens est, si
mulier praegnas in exilium acta sit, filium ibi
natum non uideri exulem. Sed & legem Cor-
neliam aduersus homicidas latam, uerius est
non procedere in eo, qui abortionem procu-

a l. si praegnas
de euc.

b Abb. c. pasto-
ralis. in fi. de
off. ord.

c l. in l. fil. pla-
cit. ff. ad l.
fil.

d l. quod si ex
pamphi. de
leg. ij.

e l. partu. s. c.

f Bar. l. in ser-
uoru. de sta-
hom.

g l. j. §. j. de
sec. tab.

rauit, tametsi alij aliter senserint. Illud quoque
traditum est, si lex portorii uectigal pro quo-
cunque animali imponat, pro eo quod in ute-
ro est nihil soluendum esse, nam & huiusmo-
di in censum non refertur, & in hoc omnes con-
sentiant. Sane Lu-
riscosultus pupil-
lum hic uidet la-
ta significatione ac-
cipere, pro quocunque
infante. Accur-
sius tamen etiam
supremus morietur
haeres substituitur, re-
cte substitutum etiam
unico intelligitur: ex
emplo legis XII. ta-
bul. ex quibus proxi-
mus agnatus, etiam

POMPONIVS LIB.
II. AD S. C.

Lex CLXIII.

IN uulgaris substitui-
tione, qua ei qui
supremus morietur
haeres substituitur, re-
cte substitutum etiam
unico intelligitur: ex
emplo legis XII. ta-
bul. ex quibus proxi-
mus agnatus, etiam

§. Fel. c. sicut.
de homic.

IN VULGARI.

Instituit testa-
tor filium quem habebat, & quoscunque habi-
turus esset, eique qui supremus morietur Seius
substituit, dubitari potuit, si alios filios non ha-
buerit, an Seius illi saltem quem cum testa-
retur habebat, recte substitutus uideretur. Et
exemplo legis XII. tab. recte substitutum de-
fendit, quoniam in ea lege supremus dicitur,
qui unicus fuit, satisque est ut ultimus quis cen-
seatur, qui post se neminem habeat, etiam si a
nemine quoque praecedatur, quod & supra la-
tius attigimus. Sed in hac specie dubium est,
si plures ille filios haberet, an inuicem substi-
tuti uiderentur? & receptum est ceteri legi-
timae successionis inter plures cohæredes ius
reseruat, nisi ultimo decedenti in omni haere-
ditate substitutio facta sit: non enim qui supre-
mus morietur omnem hereditatem restituere potest, nisi
ipse eam habuerit, at habere eam non potest, nisi
uicissim eos grauatos dicamus. Sunt qui idem
esse opinantur, cum ita uerba coepta sunt, ut
post mortem omnium restitutio facienda sit, tam-
etsi expresse dictum non sit, ut qui ultimus mo-
riatur, restituat: quod ratione in se ullam non
habet, non ergo ultimus omnium portionem,
sed eo in casu unusquisque suam restituet.

IN VULGARI.

Accursius interpreta-
tur, id est pupillari. Ego aliter sentio, eum enim
testator filijs institutis ei qui supremus morie-
tur substituit, si unicus ille ante aditam haere-
ditatem decedit, substitutus ex uulgaris admit-
tetur, si post aditam, ante tamen quam pubes-
cens esset, ex pupillari: unde a principio ea substi-
tutio satis potest uulgaris appellari, nec ob-
stat quod ex uulgaris ei non succedatur, sed
s testat

b l. cū pater.
de neg. gest.

a l. qui duos.
de reb. dub.

b l. uel singulis
s. de uulgo.

c l. titia seio.
§. ij. de le. ij.

d Soc. §. cū ita
ad Treb.

e arg. l. codi-
cillis. de usu
fru. leg.

f l. j. in princ.
de uulg.

testatori, quia pronomen illud pro superuo-
cuo habetur, idq; Albericus probat. Sed qd
si dictum sit, mihi & ei qui supremus morietur.
Seius haeres esto. Et adhuc opinari quis pos-
sit de uulgaris & pupillari substitutione solu-
egisse testatore ut

ordinem coniu-
cta denotet, quasi
sibi substituerit si
filius haeres non e-
rit, & filio si haeres
erit. Quidam etiam
fideicommissaria co-
tineri aiunt, ut Po-
ta. & Ias. & in ele-
ctione substituti
esse, directe an per
fideicommissum ha-
reditatem uendi-
cet, quae sententia
propter uerisimi-
lem testatoris uo-
luntatem adiuua-
da est.

g Ias. l. penul.
C. de imp.

h Inst. de don.
in prin.
i l. publica. de
pos.

k Luxor. §.
scia. de le. 3.

l Bal. in rubr.
C. de pos.

m l. qui duos.
de reb. dub.

n Ias. l. centu-
rio. in fi.

a l. iij. §. j. de
iust. rup.

solus habetur. Si
quis ita in testamen-
to scripserit, si quid si-
lio meo acciderit, Da-
mas seruus meus li-
ber esto: mortuo fi-
lio, Damas liber erit:
licet enim accidat &
uiuis, attamen uulgi
sermone etiam mors
significatur.

VLPIANVS LIB.
XV. AD S. C.

Lex CLXIII.
NOMē filiarum,
& i posthumā

ita. Humanitus
accidere, ē mori,
& ita docti solent loqui. Sed testatores ex uul-
gi sermone, qui concisior est, & breuior, sim-
pliciter accidere, & cōtingere pro uita defun-
gi accipiunt: ultimus enim qui homini eue-
nire possit casus, est mors: merito illa cōditio,
si quid acciderit, de morte intelligitur, alio-
quin propter generalitatem nullius ferē mo-
menti esset. Sed an mors ciuiliis hoc quoq; ca-
su sufficiat, ut quia in exilium quis missus sit,
& Baldus de ea sentire contrahentes non ar-
bitratur. Hincq; argumentum sumi potest,
imperiti testatoris uerba ex uulgi consuetudi-
ne declarari, quod & Socinus in ea specie an-
notauit, cum filium quidam uiuum & mor-
tuum relinquere se Titio in testamento dixisset,
interpretatus est enim Titium uiuenti tu-
torem datum, mortuo haeredem. Sed huius-
modi uerbis hereditatem dari periculosius
est, quam ut ego affirmare aulam, cum & cu-
ram mortui gerere quis possit, dum pompā
funeris, ornatum sepulchri, parentaliaq; hu-
iusmodi procurat.

NOMEN filiarum. a Posthumus p-
prie intelligitur, qui patre humato na-
tus est: sed & qui post testamentum natus est,
largo modo posthumus dicitur. Sed pone te-
statorē de filiabus aliquid disposuisse, an de
posthumis quoq; actum censuimus? Et du-
bium non est, ex proprietate sermonis posthu-

mas ea appellatione cōtineri: sed quia earum
meminisse nō uidetur, neq; cogitasse ut post-
humae nascerentur, ad futuros post mortem
suam filios respexisse non creditur, & ideo
propriam significationem ex interpretatio-

ne restringimus,
quae interpretatio
locum non habet,
cū contrarijs con-
iecturis prior pre-
sumptio tollitur,
ut si in parte testa-
menti posthumas
rum mentionem
fecerit, non enim
oblitus uideri po-
test, qui aliqua in
parte posthumam
commemorauit.
Idem si necessario
posthumam admitti
deberet, ut in insti-
tutione, testamen-
tum enim corruet,
Quod & dicitur
dum est, cum filia
bus tutores quis

designat, utilis enim hic actus posthumae est,
nec hereditati damnosus: unde propter fau-
orem de posthumis quoq; actum credimus, &
uim uerborum obseruamus. Sanē qui post
testamentum nascitur, indistincte admitten-
dus est, si tamen testator eum natum esse sci-
uit: cum enim nihil mutet, declarare uidetur,
de eo quoq; se intellexisse, & hoc Bar. pbat.

PORTIONIS. Portio uidetur mi-
hi de qualibet parte dici: quapropter cū lex
in totum uel pro parte aliquid recipi uetat,
qui uel minimum recipit, poenae reus est. Et
emphyteota qui particulare damnum toleras-
se, suoq; periculo ferre debet, quaecūq; erit,
feret. Et facultas rem a socio uenditam lue-
di, illi qui in ea partem habeat competens, uel
ei cuius sit millesima nō denegabitur. Quo-
ties autem uerisimile non est, de minima re
actum esse, ut quia dispositio nullius reddere
tur momenti, ueluti in eo qui partem fundi
promittit, uel alio simili dubioq; casu, de di-
midia accipiendum est. Vnde qui partis bo-
norum usumfructum legat, de dimidia intel-
lexisse uidetur. Et cum quis ab altera se par-
te electum ait, non minus quam dimidia sit
intelligemus: alioquin quae in pauciore nu-
mero esset, cum nullius momenti haberetur,
alteram nihil impediret. Quod si portiuncu-
la mentio fiat, uel alicuius, uel quantacūq;
uel

b l. qui filiabus
de leg. j.

c l. si qd filiabus
de test. tut.

d l. si cognatis
de reb. dub.

e c. auaritia.
in fi. de elec.
lib. 6.

f l. j. C. de ius-
re empb.
g Bald. l. j. C.
de com. ser.
ma.

h gl. l. cū post.
§. gener. de
iur. dot.
i l. plane. in fi.
de leg. j.

k l. etiam. de
iust. rup.
gl. c. si prius
quā. 28. dis.

uel certe partis, uerius est etiam de minima in-
telligi. Idem si quantula, uel minuscule scri-
ptum sit: nisi ad certam aliquam iuris dispo-
sitionem se referat, ex subiecta enim materia
interpretationem recipiunt. Quapropter qui
in testamento sex-

tam partem haere-
ditatis suae relin-
quit, sextam assis-
legasse intellige-
tur, idq; Barto. ui-
sum. Quod in ha-
reditate procedit,
quam lex in duos
decim partes diui-
dit, in alijs uero re-
bus Angelus dis-
cretus, quod & nos
probamus. Quae
propter si duas p-
tes rei petieris, nō
duas ex assis, sed ex
tribus partibus pe-
tisse uideberis: quod si sex partes dari testa-
tor uoluerit, dubium non est semissem debe-
ri. Quae ratione si unam partem hereditatis
relinquere se dixerit, de una uncia intelligen-
dum uidetur.

ENISSE ad haere-
dem nihil intel-
ligitur, nisi deducto
aere alieno.

POMPONIUS LIB.
V. AD S. C.

Lex CLXV.

IDEM LIBRO VI.
Lex CLXVI.

p Bar. l. iterum
de her. inst.

q l. alius. l. c. de
pisse.

r c. si ciuitas.
de sent. exc.
in 6.

s l. ij. C. com.
de leg.

t l. q. x. §. si
chū. de solu.

u l. j. C. de ius-
re empb.

v Bald. l. j. C.
de com. ser.

w gl. l. cū post.
§. gener. de
iur. dot.

x l. plane. in fi.
de leg. j.

y l. etiam. de
iust. rup.

z l. c. si prius
quā. 28. dis.

uel certe partis, uerius est etiam de minima in-
telligi. Idem si quantula, uel minuscule scri-
ptum sit: nisi ad certam aliquam iuris dispo-
sitionem se referat, ex subiecta enim materia
interpretationem recipiunt. Quapropter qui
in testamento sex-

tam partem haere-
ditatis suae relin-
quit, sextam assis-
legasse intellige-
tur, idq; Barto. ui-
sum. Quod in ha-
reditate procedit,
quam lex in duos
decim partes diui-
dit, in alijs uero re-
bus Angelus dis-
cretus, quod & nos
probamus. Quae
propter si duas p-
tes rei petieris, nō
duas ex assis, sed ex
tribus partibus pe-
tisse uideberis: quod si sex partes dari testa-
tor uoluerit, dubium non est semissem debe-
ri. Quae ratione si unam partem hereditatis
relinquere se dixerit, de una uncia intelligen-
dum uidetur.

ENISSE ad haere-
dem nihil intel-
ligitur, nisi deducto
aere alieno.

REGULA est generalis quā
alibi attigimus, Verba cum effectu accipien-
da esse. Is autem est effectus, ut ex persona
sua quis habeat, ut deductis oneribus, lucrū
illi supersit, ut momentanea nō sit acquisitio,
quae si non interueniant, habere quis proprie
& stricte non uidetur. Effectum quoq; ea re-
spicere existimatur, quibus actus alicuius sit
momenti, nō autem elusorius remanet. Sed
& ut lex rebus ipsis, non uerbis imposita cō-
fatur, ad effectum pertinet. In iure quoq; le-
ctum est uim pro effectu accipi: ut apud Mar-
cellum, ei qui hominem stipulatus est, pro-
missor eum dando qui tunc illi seruierat, libe-
ratur ui ipsa. Sic & Corn. Tacitus lib. x l. i.
Vestigal mancipiorum remissum magis spe-
cie, quam ui. Cuius locutionis ratio est, quia
uis a Græco bñ descendit, cuius contrarium
& avtrisoix est ius. Vnde ad differentia eius
quod ipso iure sit, dicimus aliquid in effectu,
uel ui ipsa factum.

VENISSE. Ad haeredem id peruenisse
se existimandum est, quod deductis one-
ribus peruenit: hocq; exemplo legis falcidiae
rationem inibimus. Ad legatarium uero qui
fundum accipere, & decem haeredi dare iussus
est, totum fundum iure legati peruenisse in-
terpretabimur, & hoc quantum sit ad haere-

dis falcidiam, qui x. illa conditionis imple-
da causa sibi data computare non tenetur,
alioquin uerum est, huiusmodi legatarium
in toto fundo lucratiuum titulum non habe-
re. Et hinc generalis regula colligitur, eate-

URBANA familia
& rustica, non
loco, sed genere di-
stinguitur: potest em
aliquis dispensator,
non esse urbanorum
seruorum numero,
ueluti is qui rustica-
rum rerum rationes
dispenset, ibique ha-
bitet, & tamen mul-
tum abest a uillico.

temporis usurarum ratio, & cuiuslibet pecu-
niae, quae pro re ipsa effundatur, quale est
id est, proxenetae merces, hastarumq;
solennium impendia, & si qua similia. Sanē
cum lex exactionis effectum non respicit, sed
petitionis modum, aliud dicendum est: ut si
actorem mandet duos aureos in singula cen-
tum, quae petat pro sportulis, deponere, sacra-
mentoq; sic contendere: nihil enim refert, qd
reus ita inops sit, ut etiam si uiuicatur, petita
summam soluere nequeat.

URBANA. a Urbana mancipia nō
loco, sed genere usus cognoscuntur, & a
rusticis separantur: unde qui rationes uilli-
cas dispensat, & de cibarijs prouidet, in rusti-
cis computabitur: at qui insulas custodiunt,
urbani existimabuntur, cum tamen dubita-
bimus, quid paterfamilias senserit, ex eius con-
suetudine deprandemus: cuius rei & ex ra-
tionibus libellisq; eius, aut uicariorum, qui
uel rustica curant, uel urbana, certiores fieri
poterimus.

DISPENSATOR. Seruus est qui
impendia domus curat, & uictui praestat: huic
obsonatores, piscarii, coqui, idq; genus serui
parent. Sumpsit nomen ab expendendo pe-
cuniam, uel quod rationes dispendat, id est, pe-
curet, & consideret, calculumq; ducat: hi ut
plurimum in urbe degunt.

VILICO. Villicum M. Cato, & L.
Columella pro eo seruo accipiunt qui ruri
praest, & agriculturam rusticamq; operas cu-
rat eisq; secundum domini utilitatem praeci-

b l. nō amplius
de leg. j.

c Dec. cō. 156.

d Ias. d. l. non
amplius.

e l. cū quēdā.
de iurif. om.
iul.

f l. quēdamo-
dū. de sup.
leg.

g l. seruis iurib.
de leg. iij.

pit, huic serui ipsi agri cultores subiiciuntur. d. **INSULARIUS**. Recentiores quidam insularium accipiunt seruum, qui propter aliquod delictum in compedibus opus faciat, in insulamque relegatus sit, quod falsum est. Insularius enim

e l. si ita de ne
su & bab.

simpliciter seruus accipitur insulae custos, cuius rei **PON** ponius autor est. Insulas autem Festus interpretatur domos quae uiciorum communibus parietibus non coniunguntur, sed quoquo uorsum uel priuata uel publica area ambiuntur. Quam sententiam sunt ex recentioribus qui improbant, quoniam ex P. Victore constat, longe plures Romae insulas, quam domos fuisse, quod uerisimile non esset, si hoc significatu insulae acciperentur: quapropter ipsi interpretantur insulas eas aedes esse, quae inquilinis locari solerent: quod & ipse probarem, si aliqua hoc Etymologiae ratio suaderet. Festi igitur opinionem sequor, quae ex Corn. Taciti lib. x. v. confirmatur. Is propter crebra incendia, cum multi aquaeductus in urbem deferrentur, a Nerone excogitatum tradit, ut aqua priuatorum licentia intercepta, quo largior & pluribus in locis haberetur, in publicum fluere, aedificiaque non communione parietum, sed propriis quaque muris ambirentur, canalibus, ut opinor, eis in parietibus additis, ut reprimendis ignibus aqua facilius decurreret, hinc insulae nomen deductum. Erant autem non modo ab incendiis tutiores, sed etiam a furibus, qui per tegulas commeare in eas non poterant, ideoque in eis pretiosiora quaque reponerentur, ut quae solius effractions periculo subicerentur.

d l. iij. §. effra
darii. de of.
pres. uig.

e l. j. in fin. de
bon. pos. ex
test. mil.

f l. si seruus. s.
de pecul.

e. **NUMERO**. Numerus etiam ordine & turmam significat, unde numeri militum dicuntur: hinc & numerus familiae. Obseruandum igitur erit, an paterfamilias in ordine & consortio rusticorum seruorum aliquem haberet, an uero urbanorum.

f. **VICARIIS**. Serui ordinarii dicuntur, quibus peculium dominus concessit, negotiarumque finit: Vicarii sunt, qui ordinarii uices gerebant, quidamque quasi substitutores. Igitur si ordinarius urbana rusticaque negotia pertractasset, habuissetque alios uicarios urbanis, alios rusticis, qui seruus in rustici uicarii fa-

mulatio erit, rusticus censebitur. Martialis, Esse sat est seruum iam nolo uicarius esse.

Qui rex est, Regem Maxime non habeat.

g. **PERNOCTARE**. Qui prouinciae praefest, extra eam etiam uoti soluendi cau-

urbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in urbe est: per enim totam noctem significat.

VLP. IANVS LIBRO XXV.

Lex CLXVII. Carbonum appel-

XII. tabu. Quae trinoctio abnoctasset, uisum pabatur, ut ex Q. Mutio A. Gellius lib. III. tradit. Id autem dictio per in compositione demonstrat, quae uox ad integram noctem refertur. Quo argumento si lex praeiurisdictionem mandet, cum prioris tempore quis uulneratus a sicario esset, & sub successore perijisset, responsum a quibusdam est, neutrius cognoscendi pertinere, cum integrum delictum neutrius tempore factum sit, perpetrare autem ad totum refertur. Sed haec decisio uera non est, qui enim latifere percussit, quod in se est omne delictum perfecit, & ideo ad prium magistratum ius coheretiois pertinet. Sanè hoc exemplo & pernox luna dicitur, quam Graeci *απὸ πέρνο* uocant. Sic & peragisse reum dicitur, non qui solummodo detulit, sed qui condemnauit: quo exemplo & perennare dicimus, & perhibere, & perlegere, & perferre, & percipere: haec enim omnia ad quandam integritatem, perfectionemque referuntur. Tamen si non negauerim in compositione eam dictionem aliter quoque accipi, ut cum perfidum, periurum dicimus. Itemque perpluere, perspicuus: & rursum perpauci, peritax: sed & perorare dicitur, cui finis orandi demandatus tantummodo est.

CARBONVM. Materiae appellatio, ne, quae ex ea conficitur, non uenit. Unde qui carbones dicit, de lignis non intelligit, qui libros, de chartis, qui calcem, de lapidibus: quamuis ex lignis carbones, ex chartis libri, ex lapidibus calx conficiatur: idque & Accursius, & quadam disputatione Pyllus probat. E conuerso, nec appellatione materiae, quod ex ea factum est, comprehenditur, si spec-

g l. illud. de of.
fi. pres.

b Alb. hic.
l. si. §. si aut.
de bo. cor.
l. diuor. §. si uir. sol.
mat. Alex.
l. iij. de adult.

ciali nomine nuncupetur, nisi eiusmodi sit quod effectum est, ut in materiam suam redigi rursus possit: quale est argentum factum, uel aliter mentem testatoris conijciamus. Hinc est quod ligni appellatione, id solum continetur, quod combur-

a l. quae situm.
§. illud. de
lega. iij.

b l. ligni. de le
ga. iij.

c Barb. cōsi.
26. in 2.

d l. fin. de iur.
iur.

rendi causa paratum est, & a solo diuulsum, & alio speciali nomine non appellatum, nisi uel testatoris uoluntas, aut conditio, uel regionis natura aliud suaderet. Quo exemplo cum omnia nemora quis locasset, respondit And. Siculus, de eo non censi aetum, quod materiae causa haberetur, cum id in alio elegantem usum destinatum esset. Sed hac in re planè non est, & Siculis gerris uaniora conscribens.

a. **MATERIAM**

Sic proprie ligna appellantur, quae aedificiorum causa, uel alterius operis habentur, inde materialij fabri. Hic autem de materia intelligitur, quam idcirco quis praeparauerat, ut carbones conficeret, hi in antiquorum eulogijs Graeca uoce dendrophori appellantur, quod arborem ferunt & torrent.

b. **LIGNORVM**. Sunt ligna proprie quae comburendi causa habemus: unde materia carbonum, cum in alium usum principaliter habeatur, non intelligitur lignum esse.

c. **GENVS**. Cum enim speciale nomen titiones, sulphurata, faces, & nuclei habeant, non uidetur quisquam ligna nominans, de eis intelligere. Sunt autem sulphurata tenuissima ligna sulphure utrinque illita, ad accendendas lucernas, quorum & Martialis meminit, nos uulgo sulphuretos uocamus.

d. **NVCLEIS oliuarum**. Hi enim ab antiquis ossa oliuarum appellantur, ut merito pro lignis habendi non sint: quod & in ceteris dicendum est, quales sunt glandium, nucum, amigdalorum, & si qua similia. Idemque in uinacis statuendum, cum acini non ignibus tantum, sed & pascendis columbis usui esse soleant.

e. **BELLARIIS**. Antiqui codices bellanis habent, & castigatius. Significat bellandem generaliter nomine, sed specialiter de palmulis, quas uulgo dactylos uocamus, accipitur. Palma enim in Aegypto & Syria eos

gnorum appellatio ne comprehensa, nisi haec fuerit uoluntas, Idem etiam de nucleis oliuarum, sed & de balanis idem est, uel si qui alij nuclei sunt. De pinu autem ite gri strobili, ligni appellatione continentur.

IDEM LIB. IIII. AD SENATVSC.

Lex CLXVIII.

PALI & perticae in numerum materiae redigendi sunt: & ideo lignorum appellatione non continentur.

regionibus nullum alium, quam ignibus usum praestet.

f. **PINVS**. Nil aliud est pinus, quam picea excultior, eius nuces strobili, coccali, conij, & Latinis nuclei uocantur, qui pinei sunt detrahuntur gustatu idonei, & medicina utiles. At Iurifconsultus hic, cum integros strobilos dixit, de pinu agresti, uel picea intellexisse uidetur, qui cassi & cibo inutiles sunt, ideoque a cono non diuelluntur, solis ignibus aptissimi. Potest & de nuce ipsa picea domestica intelligi, in quibusdam enim regionibus ita abundat, ut eius fructus nulla sit estimatio: nam de ea strobilos specialiore significatione dici ex Dioscoridis lectione obseruatum est, qui lib. I. cap. LXXXV. itemque ca. LXXXIX. *στροβίλον* pro pinu accipit, *κωνίον* pro picea, *πικνίον* pro taeda, quae congeneres omnes arbores sunt. Sanè ubi nucis piceae fructus in pretio sit, non opinarer, legatis lignis, strobilos eius integros contineri: sed tum deberi, cum fructus exempti fuerint.

PALI. Pedamentorum, quae uitium adminicula sunt, tria sunt generatim robustum seu fissile, ex quercu, uel iunipero, quod appellatur Ridica; alterum est pertica, qui

palus dicitur, hicq; teres est: tertium ob inopiam ex harundinetis sumitur, sicq; M. Varro, & L. Columella tradiderunt. Hæc pedamenta, quæ & statumina uocantur, lignis legatis non continentur, quoniam in materia sunt, & aliū usum

quàm ignis præstant: putauerim tamen, cum propter uetustatē amplius in uineq; usu esse, non poterūt, præstanda: nam ratio Pauli tunc locū non habet: nec enim amplius in numeris materia rediguntur, imò tūc solent patres familiarum eos palos comburere.

NON TANTUM. Qui fundum tradit, uēdit, legat, ita uti optimus maximusq; est, non illi quidē seruitutem deberi ait, sed nemini eum debere: quia de re supra à nobis tractatum est. Sed quid si fundus ea cum clausula uēditus, obligatione aliqua propter munera publica affectus sit: Et si uenditor sciens emptorem eius obligationis non admonuerit, Aretinus respondit, quanti minoris emptor comparaturus rem erat, posse uenditorem cōueniri, nec eius adiectionis pretextu excusari. Sed & Paul. Castrēsis non imputari hoc casu emptori existimauit, si cum generaliter sciret fundū obligatum, minime diligentiam adhibuit, ut quātitatem, summamq; debitæ pecuniæ certius exploraret: cum enim eius declaratio ad uenditorem pertineat, tutò negligere potuit, qui ius suum non diminui sciebat, nisi specialiter fuisset admonitus. Erat autē clausula hæc & in contractibus, & in testamentis apponit solita, quod & antiqua inscriptio ostēdit, quæ in Gratiano oppido Mōtisferrati sic legitur V. F. T. Vectius. T. L. Hermes Seplacarius, mater genuit mater recepit, hi hortū ita uti opt. maximiq; sunt cineribus seruati meis, nā hortorum redditu natali meo & præbeant rosam in perpetuum, hos neq; diuidi neque ab alienari uolo.

HÆREDIS. Hæres meus Seio centū dato, primus hæres non adiuit, an substitutus si adeat tenebitur? Et dubium non est ad quoscunq; gradus hæredis nomē pertinere, tū omnes quocq; successores intelligi, siue

iure ciuili, seu prætório, siue directe, siue per fideicommissum succedant: sed & qui particulariter succedit, seu in certa re, hæredis appellatione continebitur, dum uel materia fauorabilis sit, uel res eiusmodi sit naturæ, ut in singularem successorem transeat. Sed &

cū quis sibi & quibuscunq; hæredibus paciscitur, de particulari quocq; accipiendum erit. Idem si hæredibus & successoribus dictum sit, ut geminatio alicuius sit effectus, nec alterum uideatur superfluum. Sed in hoc quidā dissentiunt, cū hæres de iure ciuili, successores de prætório intelligere possimus, f

quod nō probat: qui enim sic cōtrahit, non modos successionis, sed effectū cōsiderasse uidet. Adde quod cum hodie ex iure prætório ferē nunq; succedatur, nō est uerisimile infrequentis casus mentionem factam: nam & si hæres tantum mentio facta esset, satis hoc responso apparet bonorum possessoris habitam rationem. Verior itaq; prior est sententiā, quam de facto consultus Alex. approbauit.

PERVENISSE. Per rogationē adoptaue rat quis filiū, qui cuiusdam liberti patronus erat, caueratq; quod ad eū filiū puenisset, eo impubere defuncto, his ad quos ea res pertinere potuisset, restitutura: deinde is filius liberti suo successit, quæ hæreditas ex regula iuris nec momēto quidē in eius persona cōstitit, sed p̄tinus patri quæ sita est, fuit dubitātū, an ad filiū hæreditas peruenisse diceretur: Et dixisset aliquis, non uideri peruenisse, huiusmodi enim uerbum cum effectu accipitur, & dictio per illi addita, perfectionē quandā acquisitionis denotat, sed tamē in proposito casu aliud dicendum fuit, non eo solū argumēto, qd etiam si cautio nulla interposita fuisset, nihilominus ea hæreditas restituenda erat, qā ipsius filij respectu, non autem patris delata uidetur: sed hac etiam ratione, quia uerba stipulationis hoc inferunt, peruenisse enim ad me dicitur, quod per me ad alium peruenit, dum ille iure meo nitatur, ut superius à nobis expositum est: idem si culpa mea peruenierit. Exepli causa, Constitutum est, ut Præfectus pro apparitoribus suis in id teneatur, quod ad se perue

IDEM LIBRO V.

Lex CLXIX.

NON tantū in traditionibus, sed etiā in emptionibus, & stipulationibus, & testamentis, adiectio hæc, uti optimus, maximusq; est, hoc significat, ut liberæ præstet prædiū, nō etiā ut seruitutes ei debeatur.

VLPIANVS LIB.

XXX. AD S. C.

Lex CLXX.

Hæredis appellatione omnes significari successores credendum est, & si uerbis non sint expressi.

POMPO. LIB. XVI.

Lex CLXXI.

Peruenisse ad te re

b l. in cōmēto
nat. j. tit.

c Ro. l. i. tēpus
de usufructu.

d l. si in i. q. d.
j. de ad. inf.

e l. si l. quidā.
j. de ad. inf.

f l. si p. ista ha
bere. in pri.
de uerb. obl.

g 193. in 2.

a l. placet. de
acq. her.

b l. qui cōmēti
nam. j. de
leg. iij.

c l. sed si plus
res. j. in ar
rogato. j. de
iudg.

peruenierit, si aliquid peruenierit, quamuis amplius nō habeat, ut quia per iniuriā amisit, nihilominus tenebitur. Alibi quoq; proditum est, id solū peruenisse uideri, quod deductis expensis superest, idq; in uenditore hæreditatis, qui quod

ad se peruenit tradere tenetur. Responsum est, dubitatum quoq; extat, an peruenire uerbum in substitutio nibus directū sit, an solum fideicommissi uires habeat, & nō esse directū frequentius traditum est, nisi additū esset, ut eo ipso perueniat, uel ple

no iure, uel libere: huiusmodi enim uerba eius sunt effectus, ut hæredis manus expectanda non sit. Sanē hoc in contextu annotanda est constructionis forma, qua Iurisconsultus acquisitum à liberto hæreditatem, id est de liberto dixit. Sicut cum nos à quaestoribus acquisiuisse mancipium dicimus, hoc est lucrifecisse, uel comparasse. Accursius constructionis huius nouitate motus, seu facti speciem aliā fingit: quam adeo non probat, ut eam referre distineat.

LIBERTI. Solebant testatores uestimenta, uel cibaria libertis libertabusq; suis relinquere, quod & de iuribus sepulcrorū obseruatum fuisse, ex quā plurimis inscriptionibus constat. Pone testatorem solum mentionē libertorū fecisse, existimat Vlpianus etiam de libertabus accipiendum, quod etiam in fideicommissis proditum est. Cuius rei ea est ratio, qd masculinum semper sub se femininum complectitur, ut superius tractauimus. Tres autem libertorum fuisse species Caius institutionum lib. i. tradit: Alios enim Cives Rom. alios Latine conditionis, alios esse Dedititios. Cives Rom. sunt, qui testamento aut in aede sacra, aut ante consulem fuerint manumissi. Latini sunt, qui aut per epistolam, aut inter amicos, aut cōiuij adhibitione manumittunt. Dedititij uero sunt, q post admissa crimina supplicij subditi, & publice pro criminibus cæsi sunt, aut in quorū facie uel corpore quacunq; indicia aut igne aut ferro impressa sunt, & ita impressa, ut deliri non possint. Hi si manumissi fuerint, Dedititij appellantur. Sed inter hæc tria genera libertatum ideo Cives Rom. meliorem statū

habent, quia & testamenta facere possint, & ex testamento quibuscunq; personis succedere: nam Latini & Dedititij nec testamenta condere, nec sibi ex testamēto aliorū aliquid dimissum possunt ullatenus uēdicare: tamen si

Latini certis rebus priuilegia Ciuum Rom. libertorū cōsequi possunt, Dedititij uero nulla ratione possunt ad Ciuū Rom. libertorum beneficiū peruenire. Nā Latini patronorum beneficiū, id est si iterum ab ipsis aut testamento, aut in aede sacra, aut ante con

sulem manumittuntur, Ciuum Rom. priuilegia consequuntur: hæc Caius. Quæ uerba referre placuit, quod Iustinianus, qui has differentias sustulit, nimis concise, & suspensae, ut dicitur manu, eas declarauit, tamen ad multorum in iure ueteri locorum interpretationem pertinerent. Nam cum de manumissis uindicta mentionem reperimus, Cives Rom. intelligimus: eo enim modo ante consulem, seu quod idem est, proconsulem, uel prætorē manumittebantur, hebantq; Cives Rom. nisi aliter conuentum esset. Persius

Vindicta postq; meus à prætore recessi. Hinc Corn. Tacitus lib. XIII. eos tradit, qui uindicta manumissi non essent, aliquo uelut seruitutis uinculo teneri. Aufon. in Grippo Triplex libertas, capitisq; minutio triplex. Meminit & Boethius in Topica M. Ciceronis.

COLLEGARVM. Collegas Iurispræcriti nostrates eos proprie dici opinatur, qui simul habitant, quasi unā se colligat: cui sententiæ ueterum autoritas aduersatur, à quibus proditum est, ab eligendo collegas dictos, quasi in idem munus cōlectos dicemus: quod & Iurisconsultus hic sentit, cum eiusdē esse potestatis ait, sicut erant consules, prætores, tribuni plebis, & similes. Quapropter And. Siculi rationē nō approbauerim, ecclesiam collegiatam (ut ipse ait) negantis, quoniam eius Canonici simul nō habitarent: nam hoc nil referre uerius est, dum aliter de eorum iure constet: sufficitq; si eligere actorem consueuerunt, & sigillo communī uti, aliaq; eiusmodi facere, quæ uniuersitatū propria sunt. Eadem ratione collegia dicuntur,

s 4 in gbus

c l. qui Romæ.
j. flauius. de
uerb. obl.

d l. j. §. illo.
C. de lat.
lib. toll.

e Barb. consi.
17. in j.

f Abb. c. à nobis.
bis. de iure
patr.

in quibus qui dent nomen eliguntur, dum
 e l. neratius. pauciores tribus non sint. Sic collegium do-
 3. eo. ctorū dicimus, sic & nauiculariorū, sic cetero-
 rū artificum. Fuit & collegiū olim Poetarū.
 Solentq; hi aliquos sibi praeficere, ut plurimū
 duumuiros, quos
 uoce parum lati-
 na Abbates uoca-
 mus. Sunt & qui
 unicū rectorē ha-
 beant, sunt & qui
 nullum; nec enim
 ut collegiū dicat,
 necessariū est ali-
 quem ei praefici d.
 Inn. c. cum imo eo casu con-
 nō. de prae. gregariū collegij,
 referendūq; ius ad
 eum pertinebit, q

¶ Qui extra continen-
 tia urbis est, abest: ca-
 terum usq; ad continen-
 tia non abesse uis
 debetur.

IDEM LIB. XL.
 Lex CLXXXIII.
 Aliud est pro-
 Amittere furem

in albo prior antiquiorq; sit. Posse autē eos
 e l. fin. de alb. collegas de his quae ad artem suam pertinent
 scr. constituere, se q; uicissim illis decretis alligare,
 euidētissimi iuris est: dum tamē alijs praedi-
 f l. fin. c. de cium nullū inferat: ut si monopolij sapiāt,
 iur. om. iud. uel ambitiosa sint. Vnde cum semel constitui-
 sent, ne qui sacris initiatus esset admitteretur,
 Responsum est, decretum non ualere. Quod
 tamen in collegio iudicum, quale Mediolani
 est, nō cēsetur seruandū; nec enim huiusmodi
 decreto libertas ecclesiastica imminuitur, cū
 iure quoq; Canonico à ciuilibus iudicijs ab-
 stinere eos honestas suadeat. Sed nunquid
 g c. ij. ne cle. cōstituere possint, ut aliquis non recipiatur,
 uel mo. nisi omnibus consentientibus? Et licet con-
 stitutio ex se ualeat, praesertim si iuramentū
 accesserit, putauerim tamen, q; à maiore parte
 admissus sit, iure admissum uideri. Nec enim
 legem sibi imponere potuerunt, à qua rece-
 dere non possint, tamen si perijuri efficiantur.
 h c. dilecto, de Id enim in collegijs maior pars potest, quod
 prae. totus ordo. Et hoc maxime annotandū ad-
 i l. quod ma- uersus eos est, qui singuli plurima promit-
 ior. ad mu- tunt munificosq; se exhibent, cum uniuersus
 nicip. si eius legis praetextu nihil extricāt, fidemq;
 k Bald. l. fin. si eius legis praetextu nihil extricāt, fidemq;
 C. de aut. uiolent. Si tamen à principe eiusmodi con-
 praest. stitutio confirmata esset, non diffiteor om-
 nium consensum necessariū esse. Sed quā
 l. gloss. c. ubi. maiorem partem esse dicimus. Et receptum
 uerb. singu- est, duas partes ex tribus necessariū requiri, si
 lis. de elect. tamen auctoritate ordinarij iudicis omnes ci-
 in 6. tati sint, & quia nō aduenerint contumaces
 habiti, in his qui paruerint solis ius uniuersus
 sitatis residet, tamen si minima pars adsit: Se-
 cus si à collegis simpliciter fuerint uocati,
 ut quia collegiū praefectis careat, uel praefe-
 m Dec. c. cum cti iurisdictionem non habeant. Et ita ego

censo, repugnantiumq; sententias concilio.
 ¶ §. QVI EXTRA. Absentium procura-
 ratores rem ratam haberi, aut iudicātū sol-
 ui, satisfacere debent, praesentis non debent.
 Queritur ergo, quis abesse dicatur? Et Iu-
 risconsultus respō-

det, eū abesse, qui
 extra continentia
 urbis est, id est
 suburbia, & quae
 tenus se urbs con-
 tinet. Vulgati co-
 dices continentia
 foeminino gene-
 re scriptū habent.
 sed ratio latini ser-
 monis hoc nō pa-
 titur, neutro itaq;
 genere pronun-
 tiandum est. Sanē uerbum id abesse uarijs
 modis in iure accipi supra ostendimus, ut mi-
 nime opera pretium sit ea quae diximus res-
 petere; tamen si & infra Iurisconsultus de eo-
 dem nonnihil scribat.

ALIUD est promittere. Qui uendit
 A mancipium, tenetur id praestare, eum
 furto noxaq; solutum: quae uerba hoc signifi-
 cant, ut tempore quo uenditur solutus sit.
 Vnde quis aliquando furtum fecerit, si ta-
 men ea noxa sit liberatus, redhibitioni locus
 non est. At qui furem non esse dicit, de mortu-
 bus dixisse uidetur, & ideo hoc praestare de-
 bet, quod nuncq; furtum commiserit. Sed et si
 ipsi uenditori quandoq; furatus fuerit, non
 dubitatur quin ex stipulatione emptori suc-
 curratur. Sed finge uenditorem, ut iudicium
 euitet, asserere, nullū furtū sibi à seruo unq;
 factum fuisse, sed seruum se uolente acce-
 pisse, & propter familiaritatem quam cum
 seruo dominus habuit: forte credendum ei
 uideretur, cum traditum sit, admitti eam ex-
 cusationem, qua dominus rei, ut furem libe-
 ret, sua sponte rem ablatam attestatur: si ex
 d Bald. l. inter. amicitia, uel familiaritate, quam cum domi-
 §. recte. de no is qui furti reus est, habebat, uerisimile
 fur. id sit. Qua ratione depræsi in concubitu, &
 adulterij accusati, se excusant, si coniugium
 contraxisse adseuerent, eorumq; affirmatio
 uerisimilis sit. Sed in proposita quaestione
 eam assertionem emptori non obesse existi-
 mauimus; cum enim integritatem morum, &
 propositi, id est uoluntatis serui pollicitus
 uenditor se praestitutum uideatur, non suffi-
 cit si sua sponte ablatam rem dixerit, nisi &
 hoc probetur, credidisse seruum qui abstu-
 lit, se uoluntate domini auferre.

Faciendi

FACIENDI. Quae in fraudem credi-
 torum facta essent, restitui pretor iubet.
 Finge in fraudem creditorū illud quod sub
 cōditione, uel in diem debebā, me creditori
 ante tempus reddidisse, an creditoribus con-
 sultetur? Et indu-
 bitati iuris est con-
 suli, factum enim
 dicitur, quod est
 redditū. Quapro-
 pter & cū pretor
 si quid metus cau-
 sa factum affirma-
 ref, auxiliū polli-
 citus esset, diuus
 Marcus edicto de
 clarauit, id quoq;
 factum uideri, cū
 per metum sibi re-
 suā non adito iur-
 dice aliquis debi-
 torem reddere cō-
 pulisset. Sanē cū
 stipulationes aliae
 in facto, aliae in dando consistant, ea quae de
 reddendo est, si actum sit ut incontinēti red-
 datur, magis facti quam dationis existima-
 tur: tamen si & negari non possit, uerbum fa-
 cere tam generale esse, ut & dationem com-
 prandat, quod infra suo loco dicemus: qui
 enim dat, proculdubio aliquid facit.

SOLVATIONIS. Quid solutionis, li-
 berationis, satisfationis, satisfationisq; uer-
 bo contineatur, superius à nobis traditū est.
 Hic solū admonēdi sumus, procuratorem qui
 solutioni recipiendae constitutus sit, si delega-
 tionē aliamue satisfationē recipiat, debito-
 rem nō liberare: ut eū solutionis uerbo uerū
 sit omnē satisfationē accipi, tamen cū aliud
 pro alio inuito creditore praestari non possit,
 qui mandat ut solutio recipiatur, mandasse id
 intelligitur, ut in specie debita recipiatur: &
 ideo absq; dñi cōsensu, procurator reū debēdi
 liberare nō potuit, idq; Alex. in facti quae-
 stione respōdit, quod & nos probamus. Dum
 ergo hic omnē satisfationē cōtineri dicitur,
 subinferendū est, quā tamen creditor acce-
 ptare uoluit. Addit Bar. quoties lex pecuniā
 solui uult, de alia satisfatione intelligi non
 posse, quod à nobis superius explicatum est.
 Illud constat, procuratorem ad recipiendum
 solutionem constitutū, si consteatur se rece-
 pisse, debitorem non liberare, nisi uera de
 numeratione aliter constaret, idq; frequētius
 receptum est: quoniam si de numeratione non
 appareat, qui confitetur, donare uidetur: at

huiusmodi mandato non est exi-
 actum, ut donare liceat. Fuere tamen, qui hoc
 in articulo dissentirent, quorum sententia hac
 mihi uidetur ratione defendi posse: nam cur
 non ea sit interpretatio ut de donando man-
 datū uideatur, ra-
 tio illa prodita est,
 q; qui donat per-
 dit, remq; suam
 prodigit, quod in
 nostro casu nō est,
 cum possit domi-
 nus aduersus pro-
 curatorem agere, ut
 rationes reddat,
 restituatq; quod
 se recepisse cōfes-
 sus est: q; si solu-
 do procurator nō
 sit, aequius est ut
 domino id impu-
 tetur, q; huiusmo-
 di procuratorem ele-
 git, q; creditori,
 q; bonā fidē sequutus ei satisfecit, & apocham
 recepit. Et satis durū uidet ad debitorem id per-
 tinere, ut pbare debeat uerā numerationē in-
 teruenisse, ut sic in dñi facultate sit procura-
 rē eligendo, duriorē debitoris cōditionē face-
 re. Et fortē uerior hac opinio est, nisi q; ut in
 ceteris rebus, sic in iure numerantur ple-
 rumq; sententiae, non ponderantur.

re promisit.
 IDEM LIB. XLII.
 Lex CLXXVII.
 Natura cauilla-
 tionis, quam
 Græci appella-
 uerunt, hæc est, ut
 ab euidenter ueris,
 per breuissimas mu-
 tationes, disputatio
 ad ea, quae euiden-
 ter falsa sunt, pro-
 ducatur.

NATURA. Cauillari uarijs in iure mo-
 dis accipitur. Cauillatur, qui calūniose
 agit: cauillatur, qui breuiter & false aduersa-
 rium sermone caprat, aut irridet: cauillatur,
 qui sciens, ut suam sententiam tueatur, fal-
 sa prodit. Specialius uero, & ut ita dicam,
 cauillari dicitur, q; eo assumpto
 quod euidenter uerū est, dissimiliter acceptis
 terminis, qd' falsum est inferat. Id tribus mo-
 dis fieri Aristoteles in Elenchis tradit: Aut
 enim argumentum in materia peccat, aut in
 forma: aut in utroq;. In materia, ut si dicam,
 quae in nullius bonis sunt, occupanti conce-
 duntur, res sacrae in nullius bonis sunt, ergo
 occupanti conceduntur. Is autē syllogismus
 pprope *σοφισμός* appellatur, de quo Accur-
 sius Iurisconsultum hic intellexisse existi-
 mat, cui & ipse assentior. In forma, ut, o-
 mnis seruus in potestate est, filiusfamilias est
 in potestate, ergo filiusfamilias seruus est:
 nomenq; huic argumēto *παρανομία* est. In
 utroq; peccat, cū dicimus, quilibet seruus pro
 mortuo habetur, nemo alieni iuris est, qui
 seruus nō sit, q; igitur alieni iuris non est. pro
 mortuo

mortuo non habetur. Sed hæc latius ab Aristotele eiusque interpretibus accipienda sunt. Quomodo autem cauillatio Græce appellatur, Iurisconsultus hic ostendit: sed in uulgatis codicibus uox illa deficit. Fuere igitur quod reponendum existimauerunt: eam sic definiendam Lucia nus arbitratus est, ut sit Criminatio. *ἐκ τῆς ἐπιτίξεως* id est nocumento orta, cum reo nihil sciens, nedum ad contradicendum non admisso, soli delatori fides adhibetur. Quia ex definitione

IDEM LIBRO XLVIII. AD S. C.

Lex CLXXVIII.

Pecunia uerbum, non solum numeratam pecuniam complectitur, uerum etiam omnem omnino pecuniam,

apparet, eam uocem hoc in loco non esse reponendam: hic enim non de calumnia agitur, sed de sophistico argumento. Antiqui codices hic *σοφιστικὴν* habent, & infra de regulis iuris, ubi idem responsum legitur, *σοφιστικὴν*, quæ lectio utraqque conuenit, posteriorque plus mihi arridet, quæ magis specialiter re exprimit, quandoquidem pro quacunque fraude uideri posse accipi. Apud antiquiores tamen sophistarum nomen honestum fuit, & qui philosophiæ doctores erant, uulgò sophistæ dicebantur, idque ex Philostrato, & M. Victorino palam est: suspicorque propter malos eorum mores, nominis quoque dignitatem couersam: nam & Plutarchus, grauis autor, à maiorum institutis eos degenerasse ostendit, & pro Philosophis, Planos, Sycophantasque quosdam fuisse. Sanè hinc apparet, ex breuissima mutatione ueritatem obnubilari: unde proditum est, mutato facto, etiam ius mutari: nec ideo Iurisconsultum reprimi posse, qui uaria responderit, cum aliquid quantulum mutata sibi facti species essent proposita: ex facto enim ius oritur, quo uariato, & ipsum uariari necesse est. Sed an huiusmodi cauillationibus uti aduocatum deceat? Et graui uiro conuenit nuncque uti: nec enim debet quis de uictoria magis, quam de ueritate esse sollicitus: quoniam id uitium, ut Cicero inquit, maxime contra prudentiam est. Sed recitantes plerique ambitione præcipites, omnes disciplinas puerilibus huius nugis peruertere, & quantum paucis ueritate explicare possent, per argumenta & oppositiones, arte in uerborum cōtentione deduxere. Sic magno Reip. christianæ detrimētō Theologi, sic & Philosophi, sic denique & legum interpretes fecerunt: receptissimamque apud omnes est, licere aduocato bonam causam falsis rationibus tueri, & fraude fraudem trudere. Imò pro consilio proditum est, plurimas semper

rationes iudicibus afferendas, uerisque falsas immiscendas, cum indocti plerique, qui iusto argumentum fidem non adhibuerunt, futuri mouentur. Sed & nescio cuius Pontificis factum laudatur, qui nocenti impunitatem promiserat, ut

hoc est, omnia corpora: nam corpora quoque pecunie appellatiōe cōtinerentur, nemo est qui ignoret. Hæreditas non me iuris est, quod & accessionem, & decessionem in se recipit.

sibi fidem iudex seruaret: nisi ergo spe huiusmodi defectus reus, priorem confessionem ratam habeat, liberabitur: atque ita Imo. & Decius scripserunt: licet in contrariam sententiam frequentius itum sit, pro qua apud Græcos extat hic Aeschyli senarius,

Ἀπὸ τῆς δυνάμεως οὐκ ἀνίσταται δόξα.
A fraude iusta nec deus quidem abstinet.

PECUNIAE VERBUM, a *Πε* cunia dicta esse à pecu receptum est, quod in pecoribus omnibus ueterum cōsuetus esset: hincque tractum est, ut appellatio pecuniae, cum latissime accipitur, ad omnem censum referatur, quo sensu & species, & corpora, & iura quoque cōtinentur: in fauorabilibusque proprius est, ut ita intelligamus. Plinius tamen pecuniam pro nummis simpliciter accipit, quod pecudum nota antiquitus moneta signaretur: quod sensus in materia odiosa probabilior est, hocque & uulgare loquendi usum sequi plerique tradiderunt: quod si subiectum argumentum nec omnino fauorabile, nec odiosum sit, mediā uiam deligemus, pecuniamque ad id quod in numero est referemus: idemque si pondere uel mensura consistat, ut in legatis & contractibus: nisi aliud ex cōiectura uoluntatis appareat, uel ratio legis aequè in corporibus procedat, atque in quantitate. *b. l. sed iul. s. mutui. ad maced.*

HÆREDITAS. Ipsum ius est personarum defuncti referens, ideoque ab ipsis rebus hæreditariis differt: unde qui hæreditatem uendit, rebus hæreditariis euictis nihil præstat, tamē supra dixi, pecuniam ipsam hæreditariam, hæreditatis nomine accipi posse. *c. l. si uero. in si. sol. mat. d. Bart. l. talis. de leg. j.*

DECESIONEM, Id est diminutionem: plerique enim accidunt ut diminuat hereditas, quo casu grauatus restituere, si tantum ex fructibus præcepit, restituere eos compellitur, quatenus decessit hereditas, ut Celsus & Merianus scribunt. *e. l. j. et seq. de calum.*

Vel,

¶ VEL, Id est etiam fructibus. Augetur enim & alijs modis, ut partu ancillarum, itaque personibus: interestque hoc scire, ut omne hæres habeat, nam & fideicommissario huiusmodi fructus restituendi sunt: nec desinguitur, coactus hæres, an sponte adierit: pars enim hæreditatis sunt, nihilque à ceteris rebus hæreditariis differunt. *b. l. ancill. ar. de pet. l. ar.*

Sed quid si iacete hæreditate seminatū est, & ea adita ab hærede fructus percepti: Et existimauerim ea tenus computandum, quatenus in agro spes, quæ aditionis tempore suberat, uendi potuisset. Et ita accipi quod uulgò dicitur, in lege falcidia fructus pendentes hæreditatis esse, quodque alibi traditur, hoc fructus filii sibi in legitimam iure naturæ debitam imputare: licet alij aliter.

¶ ACTIONIS. Iuragentium olim actiones nullæ erant, sed manu regia cōtrouersie dirimebantur: deinde in XII. tabulis actiones repertæ sunt, & certis uerborum formulis cōclusæ, quas à pontificibus litigaturi accipiebant: qui formulam male cōcepisset, à causa cauebat. Huiusmodi autem quæstiones in hoc genere, ut Quintil. lib. III. ait, uersabantur, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore agere liceat: quas nunc dilatorias, declinatoriasque exceptiones appellamus. Hæ formulæ ex natura actionum uariæ erant, in petitione fundi, huiusmodique rei immobilis, hæc ex parte uedicatis uerba recepta fuisse traditum est. Fundus qui est in agro, qui Sabinus uocat, meus est: cum ego ex iure meum esse aio: ibi ego te ex iure manu cōsertum uoco. Cui is, à quo uendicabatur, sic præscribebat: Vnde tu me ex iure manu cōsertum uocasti, inde ego te reuoco. Quorum uerborum Cicero in oratione pro Murena meminit, uimque eorum lib. IX. A. Gellius explicat. Rei uero mouentis uedicatio sic fiebat, apud magistratum Populi Romani, uel Prætoris, uel Præsidis, si uendicat in iudicio rem exhibitam tenens dicebat: Hanc ego rem ex iure Quiritium meam esse aio. Cui aduersarius, At ego eam contra uendico. Quod si aduersarius contra non uendicabat: sed actui assentiebatur, cessio in iure dicebatur: fiebatque ut plurimum, cum

filium quis adoptionis causa uendicaret, imaginaria enim hæc uenditio obseruabatur, prætorque uendicanti addicebat, idque legis actio uocabatur: cuius rei lib. instit. II. Caius est autor. Actionis in personam uerba erant, In

Petitionis autem uerbo, in rem actiones significari uidentur. Persecutionis uerbo, extraordinarias persecutiones puto contineri: ut puta fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent iuris ordinarij executionem.

an te facias autorem, Vindicie erant ius possessionis, quo disceptabatur pendente iudicio, penes utrum res quæ uendicabatur deberet remanere: sic dicta, ut Pedianus ait, quæ qui in his obtineret, uindicem, id est prædem dare deberet, nil in re possessa deterius interim facturum. Pompon. Cum animaduertisset, inquit, Virginius App. Claudius uindicias filiarum suarum à se abiudicasse, & ei qui in seruitute ab eo suppositam petierat, addixisse. Quæ uerba adduxi, quoniam in uulgatis codicibus corrupta circumferuntur. Cæterum proposita formula, Prætor de ea primum cognoscebat, ut an formula uel actione actor excidisset, perspiceret: ut sic actionem, quod Ulpianus quoque usurpat, eximeret: si uero negotio conueniens, iustaque ea formula uideretur, actionem dabat, quam quoniam certis uerbis partes petebant, impetrare dicebantur. Interrogabat enim, An sibi de ea re iudicandi potestatem facerent? Ipsique se facere respondebant: sicque iudicium accipiebatur, id est lis contestabatur, deponebantque in æde sacra sportulam, in qua pecunia erat, quam qui uicisset, lucrabatur: ea pecunia sacramentum dicebatur. Inde est apud M. Varronem, & Ciceronem, Sacramento uincere. Et quia deinde corruptum est ex huiusmodi are iudicibus honoraria persolui, sportulæ iudicum inde nomen traxerunt. Erant & qui re ipsa non deponerent, sed simplicitè sponderent: unde ductum, ut Sponsione contendere, dicerentur, tractabanturque huiusmodi sacramenta & sponsiones, ut ego

n. l. uerbum oportere. 3. eo.

o. l. j. de orig. iur.

p. l. sed et si. §. ait. 3. ex q. cau. ma. q. l. j. C. de for.

m. l. j. §. j. de rei ued.

g. l. si quis cec. ad Treb.

ut ego arbitror, sponte partium: inuiti uero compellebantur uadimonium facere, id est sub certa poena se iudicio staturos promittere. Id etiam Vadari dicitur, quod uidelicet ea de causa qui multae fidei possessor non erat, uade, id est fideiussorem dare tenebat. Super pererat postremo legis actio, cum pretor negotium definiebat: id tribus uerbis explicatur Do, Dico, Addico. Primum ad actiones, quibus rem dari petimus: secundum ad facta, uel rei uendicatio

nem: ultimum ad executiones pertinet, sicut & adiudico. Cum igitur lex de magistratu, apud quem legis actio est, uerba facit, de ordinario iudice intelligit, qui non solum iudicare, sed etiam exequi possit. Idemque est, cum de eo meminit, cui adiudicatio data sit, ut supra uidimus. Sanè actionum uariae sunt species, non enim in rem aut in personam tantum sunt, sed etiam mixtae, quibus utrumque persequimur: qualis est familiae heriscudae formula. Sicut & personales in rem scriptae, ut quae ad exhibendum datur, omniaque ferè interdicta: licet enim in personam sint, tamen ratione rei competunt. Dicuntur autem Interdicta, quasi interim dicta: cum enim possessionem respiciat, totam litē non perimunt, quin de dominio queri possit. Quapropter & Praejudicia quandoque appellantur. Interdicere autem apud ueteres id significat, quod interim dicere. Cicero in Rhetoricis ad Herennium lib. 11. cap. x1. Verum pueriles horum opiniones rectissimis rationibus, cum uoles, refellemus: impraesentiarum hoc interdici non alienum fuit. Est & officij iudicis imploratio, quam Persequutionem proprie uocamus: solaque aequitate suggerente conceditur, & ideo extraordinarium est iudicium. Pertinet autem ad mixti imperij causas, sicut Accusatio ad merum. Actio simpliciter ad nudam iurisdictionem: sic res iudicata executioni ni mandatur, sic de damno infecto cauetur, tutores constituunt, iudices dantur, decretum semel iterumque interponitur: sic & fidei commissum olim effectum habebat, licet hodie Iustiniani constitutione actio concessa sit, tamen personalisque hypothecaria. Addit Angelus, officium quoque iudicis competere, quod in executionibus exerceri solet, quoniam si in

testamento non cancellato nec abolito scripta sint, executionem in promptu habeant: cui ego assentior, licet alij contra, quorum sententia hoc iure uerior esset. Sunt & qui hoc iure fideicommissa ordinarie per actionem peti crediderint, nam plerumque ex fideicommissis rem peti, agi, uedicari, in ipsis digestis reperitur. Accedit his quod Vlpianus scribit, per omnia exaequata esse legata fideicommissis, uideturque crebrior hac esse sententia, cui tamen nos minime assentimur: nec enim Vlpianus e conuerso dicit fideicommissa legatis exaequari, ut sicut ordinario iure legata peruntur, ita & fideicommissa peti necessario fateamur: annotauimusque plerisque in locis, uerba illa, peti, agi, uedicari, ad officium iudicis referri: qua de re Paradoxorum lib. 11. cap. x. diffusius disputauimus: sentitque nobiscum Petrus, Cyn. Bal. Imol. Raphael, & quandoque idem asseruit Bartolus cum Accursio.

HOC VERBUM. Verbum debere si ad oēs omnino actiones refertur, proculdubio etiam eam quae in rem est comprehendit: quam sententia uerior esse, etiam supra testatus sum. & Accursius hic probatque ideo consequens est, ut lex municipalis aliquid aduersus eum, qui quod sibi debetur petere negligit, constituit, etiam de eo intelligatur, qui uendicare rem suam nolit, licet aliqui dissentiant. Qua ratione etiam arbitror si quis liberationem ab eo quod sibi debetur legauerit, etiam legata uideri, quae uedicari potuissent, nisi cum probatur testatorem hoc non egisse, ut donaret, sed quia uere redditas sibi rationes existimabat, tunc enim ne furtum committere quisque tutor impune possit, proprius est, ut in rem actio heredi detur. Sed & si quis ueret rationem reposci, clarum est his uerbis non esse rei suae dominium remissum. Sed num is qui id quod Titius debet, fidei sua esse iussit, promississe etiam uidebitur, quod officio iudicis accessorie debetur, quales in contractibus bonae fidei sunt usurae. Et non teneri uerius est, nisi in omnem casum promiserit.

INTER HAEC VERBA. Hec uerba, quati ea res est, ad ueram rei de qua agitur aestimationem referuntur, non etiam ad id quod

Mod. l. fin. C. de ed. di. u. Adr.

f. l. j. de leg. j.

l. etia. C. de co. pensat.

b. l. creditors. s. co.

i. Bal. l. as. tit. de act. i. pri.

k. Bal. l. cū me cess. C. de si deico. l. p. etiam. C. de coll. q. xij. l. si. §. pon. de lib. leg.

m. l. quero. ff. loc. a. l. arbitro. s. de dol. l. pretor. ff. de bon. rap.

quod interest: illud enim plerumque rei pretium excedit. Quandoque tamen etiam id quod interest continetur: uerbi gratia, in magistratum qui damni infecti cauere non curauerit, lex quati ea res est actionem dat, eius enim culpa non minus damni rei accessiones quoque respicit: unde merito omnis utilitas actori reponenda est, quoniam niam ea res, id est detrimentum de quo agitur, tanti est. Sed & hac clausula ad eam quae petita est quantitate quandoque refertur, licet ueritas aestimationis alia sit, ut quidam sentiunt, quod tamen ipse omnino non probob, intelligimusque quanti ea res est, scilicet quae petita est. Refertur & quandoque ad poenam, ut cum quis stipulatur, si dolus malus non aberit, quanti ea res erit dare spodes. Est & alia clausula huic similis, In quantum iudici aequum uidebitur: quae sine dubio idque quod interest continet. Hinc autem notandum est, non differre quanti est, uel quanti esse apparet, id enim esse dicimus, quod probatum est. Vnde in iudiciis id uerum esse proditum est, non quod ex se simpliciter uerum est, sed quod ex actis uerum esse probatur. Qua ratione infertur, debere iudicem secundum acta iudicare, non secundum conscientiam suam: nisi si legibus solutus sit, ut princeps: uel qui absque actorum confectione ius dicere possit, uel exploratissimum habeat, nihilque penitus dubitet, quin ueritas aliter se habeat, quam probatum fuerit: tunc enim principem illudque exequetur quod sibi responsum fuerit. Crediderim & posse eum munere iudicandi absolui, si sibi non liquere iurauerit: cum enim per conscientiam suam probationes infirmant, non iniuria quid agere debeat dubitare potest, & ideo more maiorum iurabit N. L. id est, non liquere. Quod & A. Gellius cum iudex a praetore allectus esset, se in casu non aequo dubio fecisse autor est, lib. x111. cap. 11.

TUGURIUM. Tugurium rustica est casa, a tegendo dictum, quod uidelicet maximum in eo usum praestet, quod ab aere & pluuijs nos tegat: propter fragilitatem enim cratiū, nec a frigore satis defenditur, nec a calore, neque admodum a furibus, effractoribus tutum est. Hincque apparet debere quascunque res ab eo potius denominari, quod sibi specialius est, quam quod cum alijs commune habeat. Sic stipulatio potius a uerborum firmitate quam a consensu nomen sumpsit. Sic hominem negat Fab. Quintil. ab humo dictum, cum id omnibus animantibus commune sit: nam & ab eo quod potentius est, unumquodque denominari debet, potentius autem id censetur, quod magis specialiter conuenit. Sanè ut

POMP. LIB. XXX.

Lex CLXXX.

TUGURIUM. Tugurij appellatio, omne adificium, quod rusticae rei magis custodiendae conuenit, quam quod urbanis aedibus, significatur. Officium aut, tugurium a tecto, tanquam tegularium esse dictum, ut toga, quod ea tegamur.

pluuijs nos tegat: propter fragilitatem enim cratiū, nec a frigore satis defenditur, nec a calore, neque admodum a furibus, effractoribus tutum est. Hincque apparet debere quascunque res ab eo potius denominari, quod sibi specialius est, quam quod cum alijs commune habeat. Sic stipulatio potius a uerborum firmitate quam a consensu nomen sumpsit. Sic hominem negat Fab. Quintil. ab humo dictum, cum id omnibus animantibus commune sit: nam & ab eo quod potentius est, unumquodque denominari debet, potentius autem id censetur, quod magis specialiter conuenit. Sanè ut

IDEM LIB. XXXV.

Lex CLXXXI.

VERBUM. Illud pertinet re, latissime patet: nam & eis rebus petendis aptum est, quae domini nostri sunt, & eis quas iure aliquo possideamus, quibus nostri domini non sunt: pertinet ad nos etiam ea dicimus, quae in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

detur Iurisconsultus tugurium accipere pro quacunque domo rustica, quod ita simpliciter uerum non est, quae enim parietibus & tegulis lateritijs constat, tugurium non est: igitur de gustu solo intelligendum est, quod uel harundine, uel ulua palustri, stramētisue, uel etiam, ut Virg. scribit, cespite contextum sit: cuius parietes uiminei, luto uel humusmodi materia crustati sint. Videturque prius dictum esse tugurium a tegulo, quasi regulariū: non autem a tecto, ut uulgati hic habent codices. Plin. tegulo aquaticarum harundinum domos suas septentrionales populi operiunt. Hinc in modum domunculas suas habebat Aphri, quas Virg. Mapalia, Iuuenalis Attegas uocat.

VERBUM. Illud pertinere. Verbum pertinere latissimam habet significationem: siue enim res aliqua ad me iure domini, siue etiam iure possessionis tantum spectet, pertinere dicitur, idem si iure pignoris: sed & si nullo iure pertineat, sed pertinere possit, idem dicendum est. Quare si quis mihi Stichum dare promiserit, quo casu sola personali actione conueniri potest, uere potero dicere, Stichum ad me pertinere. Quapropter dicuntur articuli ad causam pertinere, quoquo modo uel lesissime adminiculatur, atque ideo admittendi sunt. Sed & qui quaecunque in libello re petit, cum his quae ad eam pertinent, petisse intelligitur quicquid ad eam spectat, seu ex iuris communis, uel municipalis forma, seu ex consuetudine

a. l. j. in prin. de uerb. ob.

b. l. queritur. de stat. ho.

a. Bal. c. iij. ex tra. de testi.

b. Doct. c. cum ad sedem. de rest. sp.

r. l. iij. de adopt.

s. l. aliud. s. co.

t. §. quedam inst. de act.

u. l. iij. §. est aut. et §. si. ad exhib.

x. l. j. §. interdicta. de interd.

y. l. actionis. s. de act.

z. l. actionis. s. co.

a. l. imperii. de iur. om. iud.

b. l. iubent. co. tit.

c. l. j. C. com. de leg.

d. Ang. §. si. in auth. de her. re. et sal.

e glos. c. si. de consuetudine, seu per se, seu per aliū^c. Vnde elect. in 6. qui fundū cum his quæ fundo pertinent uen didit, ius quoq; incidendi nemoris pro illius fundi usu uendidisse intelligitur^d, si ex domi ni consuetudine id nemus in hoc deputatū erat, atq; id Socy^e no placuit. Sed & si Rom. Pontifex episcopo cōcedit quæcunq; ad lega tos pertinent, ea quoq; tribuisse ui debitur, quæ spe ciali priuilegio le gati consequunt^r, ut Decius respon dit^e, & mihi placet

VLP. LIB. XXVII.
AD EDICT.
Lex CLXXXII.
Paterfamilias pe culium habere non potest, quem admodum nec ser uus bona,

VLP. LIB. XXVII.
AD EDICT.
Lex CLXXXII.

Paterfamilias per
culum habere
non potest, quem
admodum nec fer
uus bona.

e consil. 128. u. Dicitur respon
dit^r, & mihi placet
quoniam id beneficium tanq̃ fauorabile in
interpretatione adiuuandum est. Cæterum du
bitari potest, cum is qui furti accusat, debeat
asserere in libello, an res ablata iure proprie
tatis, uel quasi dominij ad se spectet: si simpli
citer ad se pertinere dicat, an causam obtine
re possit: Et quidā negant, propter eius uerbi
incertitudinem^f. At ipse aio: debet enim ad
iuris dispositionem referri, ut de eo intelliga
tur, quod sustinendæ intentioni necessarium
erat^g. Illud non omittendum, id uerbum in
substitutionibus cōmune esse, & tam ad dire
ctā q̃ si fideicommissariam substitutionem re
ferri^h, idq̃ frequentius proditum est.

PATERFAMILIAS. Peculium la-
ta significacione pro patrimonio omni
a l. cogi. ad
Treb.
b l. chorus. de
leg. iij.
c l. fin. C. de
inoff. test.
d l. recte. 3. ex
qb. cau. ma.
e l. iij. de ma-
numiss.
accipitur^d, ea quoq; pecunia, quam repositam quis in subitis casus habet, peculium dicitur. Quapropter Proculus se audisse rusticos senes refert, asserentes pecuniam sine peculio fragilem esse^b. Sed hoc sensu minime id responsum intelligi potest. Est & peculiū, de quo hic Iuriscōsultus loquitur, quod nisi his, qui in aliena potestate sunt, quaritur: & cum extra potestatem mittitur, amplius peculium non est^c. In silēsiam. Profectitium dicitur, quod propter patrē habēt, Aduentitium quod aliunde, Castrense quod militibus acquiritur. Quasi castrense his qui priuilegia militum habent, quales sunt sacerdotes & aduocati. Habent & serui peculium, quod illis dominus administrandum permittit, unde exercitoria inuitoriaq; actio prodita est, alioquin proprium nihil habere possunt serui^d, praeterq; si quid conuiuentibus oculis domini acquirant^e, uel ex dimenso suo, uel aliunde. Iure tamen gentium non ambigo seruum bona habere posse, quod in Hebraica Regum historia cap. ix. & cap. xvi. probatur,

Vnde si paulò opulentiores essent, ad mune-
ra quoq; publica eligebantur, quod ab Ari-
stotele lib. Politicorum 1111. cap. x. v. pro-
ditum est. Nam & eo iure dominis sine le-
gitima prole decedentibus, succedebant, ut

IDEM LIB. XXVIII.
AD EDICT.
Lex CLXXXIII.

TAbernæ appella
tio, declarat om̃e
utile ad habitādū edi
ficiū, nō ex eo quòd
tabulis claudatur,

Nec mihi placet quorundam sententia duplex ius gentium distinguendum, ut ex antiquiore serui sibi acquirerent, ex posteriore non acquirerent, sed pro nihilo reputarentur: hæc enim distinctio iure probari non potest, & lex expressim iure civili incapaces eos esse^b, non autem gentium dicit, cumq; Archid. & Aret. sentiuntⁱ.

TABERNAE. Taberna dicta est, quod tabulis, ut Festus interpretatur, conficitur, non quod tantummodo clauderetur: omne tamen ædificium, licet tabulis non cōficiatur, uel claudatur, taberna dici potest. Et hinc apparet, argumentum ab etymologia, etiam negatiue assumendo, non ualere. In quo articulo inextricabiliter ferè disputatum est. Sed hanc rem ego sic finire soleo: Cum etymologia uim diffinitionis habet, quam κατὰ ἀντίθεσιν Victorinus appellat, argumentum & affirmatiue & negatiue concludit: ut donatio, est doni datio: exceptio, est actionis exclusio: instrumentum, quod instruit causam. Appellarunt autem ueteres id genus non etymologiam, sed aduerbium. Cum uero etymologia naturam suam seruat, argumentum affirmatiue non est efficax: cū enim generalius id sit, unde fit deductio, q̃ ip̃sum quod deducitur, posita aliqua generis parte, non sequitur eam speciem de qua agimus poni: unde qui dicit, id de meo fit tutum, non ideo concludit esse mutuum. Negatiue uero efficax est, quia à quo remouetur genus, ab eo & qualibet species remouetur: exempli causa, Fur à ferendo, id est conrectando dicitur: uerum erit si dicamus res non fuit conrectata, igitur in ea furtum factum non est: & id pro regula proditum est. Quæ hanc exceptionem patitur, ut nō prosequatur, cum ratio inuentionis uocabuli aliud inducit.

inducit. Quid enim si quid inductū est ab eo
quod fieri deberet? Non sequit̃ si id minus
fiat, nomen non cōpetere. Tutores dicti sunt
quod pupillum tueri debent: Monachi, q̃
solitarij esse deberent: non consequitur, eum
tutorem, qui pu-
pillum negligit,
non esse tutorem:
nec assiduū in fre-
quentibus locis,
nō esse monachū.
Quod & in Pon-
tificē, & Augusto
ex recentiu inter-
pretatione dicēdū
est: iam diu em̃ est,
cū nec Pontifices

PAVL. LIB. XXVIII.
Lex CLXXXIII.
INde tabernacula,
& cōtubernales^d,
dicti sunt.

VLP. LIB. XXVIII.
AD EDICT.

PAVL. LIB. XXVIII.

Lex CLXXXIIII.
INde tabernacula,
 & cōtubernales^d,
 dicti sunt.

VLP. LIB. XXVIII.
AD EDICT.

ronymus quadam epistola interpretem Lucæ damnat, qui alludit in uerbis, friget in sensu. Videtur allusio esse quam Græci, ut Martianus inquit παῖσιον uocant, uel ἄγνοια ματαίη id est adnominatorem.

Lex CLXXXV.
INstructam autē
tabernam sic acci-
pimus, quæ & rebus
& hominibus ad ne-
gotiationem parata
constat.

mul habitāt. Vſus tñ poſteriorū obtinuit, ut
tabernā ſimpliciter dicamus, in qua merces
uēdunt. Sicq; Catullus dixiſſe uidet. Salax ta
berna uosq; contubernales A pileatis nona
fratribus pila. Sic & M. Cicero tabernarios
accepit p his q negotiationes in tabernis fa
ciunt. Dum, inquit, opifices & tabernarios,
atq; illā omnē fecem ciuitatis, quid eſt nego
tij concitare, Addit Nonius Marcellus, tem
peſtate ſua tabernas appellari ſolitas uina
rias, qd & uulgo nunc obtinet. In re militari
cōubernales^d dicūtur, qui in iſdē tabernacu
lis ſeu tētorijs militāt. Hinc & cōuberniū.
Sanē quod in Quiritibus matrimoniū eſt. In
ſeruis contubernium quādoq; appellatur^b.

a l.rem. §.j.
cōmod.

b. l. liberorum.
i. eo.

a l. qui taber-
nas. de con-
trah. emp.
b l. q. tabernā.
de pig.

c Bar. l. cū pa
ter. §. mēſæ.
de leg ij.
d l. tabernæ. de
fund. instr.

§. sed si bi-
blioth. de le
ga. iij.

hic est, cum eiusmodi est negotiationis genus, ut sine operis non consistat.

COMMENDARE. Commendare uarijs modis in iure accipitur: Commendamus amicū, quē laudibus, ut charior alicui sit, prosequimur. Commendamus rē quā deponimus: unde quicquid tibi commendat usuras exigere non potest, id enim non tibi depositi terminos excederet: Commendat & Rom. Pontifex sacerdotia, cum admistratore generalē alicuius opulenti templi aliquē cōstituit, cōstituitque is liberā habere procurationē, modo

nimirum reperto, quo citra ius irrevocabilis tituli ex sacrorum fructibus luxuriarentur: Commendat etiam qui custodiā mandat. Sanē uerbis generalibus facta commendatio non obligat, & testator qui libertū suum heredi commendat, non ideo alimenta legasse existimatur. Sed & si solum tibi commendem, iubeamque ei plenam fidē adhiberi, nō tamen meo periculo illi credes, cum aliquid persuadere tibi uoluerit, quod ad suam utilitatē uel honorem pertineat, ut si se constitutum à me procuratorem dicat.

VERBUM EXACTAE. Exigere uarie accipitur, exigit qui extra agit, id est expellit: inde exacti reges urbe Roma Pomponio. Exigit qui requirit, qui perficit, qui iniuste petit. Sed stricta significatione proprie exegisse dicitur, qui id recepit, quod instituta actione petebat, unde exigere ab iniusto accipitur. Iurisconsultus tamen latius id uerbum patere existimauit, & exactam pecuniam intelligit, quā persoluta est, siue enim uolens, siue inuitus debitor dederit, non est dubium dici eum soluisse. Sed & exegisse dicitur, cui per delegationem satisfactum est, cum delegationem uicem solutionis habere receptum sit: hincque arbitror in dubijs hunc sensum admittendum esse, ut exegisse dicamus, etiam quod sponte debitor obtulit cum alioquin inuitum potuisset cogere: unde qui procurator ad exigendum constitutus est, etiam præsente domino uoluntariam solutionem recipere poterit, idque crebrius probatum est. Sed an mulier,

cui ususfructus à marito legatus est, donec dotem non exegerit, si alteri actiones cedat, legato excluditur. Et non excludi uerius est, qui enim cedit, non ideo exigit, quod si cessio narius ipse exegerit putauerim ususfructū

amplius non deberi, non enim à testatore heredē intantum uoluisse grauari credendum est: atque ideo usum fructum legauit, quia interim dos tem haeres possidebat. Sibi igitur imputet mulier, ex cuius facto conditio deficit.

HABERE. Habere generale uerbum, quod & ad ius domini, & ad possessionem refertur: qui etiam de facto detinet, ut seruus, habere dicitur. Cornelius Frontonius, in libro quē de uerborū diffinitionibus scripsit: Habere, inquit, potest etiam fur, nequam: possidet nemo, nisi qui aut reliquit, aut donatae, aut emptae rei dominus est: ita in habente onus, in possidente usus est. Quibus uerbis à iure antiquo prodita diffinitionem declarare uidetur, non autem id iuris quod hodie receptum est. Solebat autem in uenditionibus emptori permitti habere licere, quae uerba cum ex se duplicē habeant intellectum, in hoc contractu alterū tantummodo recipiunt, ut uidelicet emptori liceat sine interpellatione obtinere, in eo enim contractu de iure domini actum non uidetur: quoniam uerior est eorum sententia, qui non tenent ad domini translationem uenditorem existimauerunt, & ideo tradendo liberari, quod & Iurisconsultus hic sentit, & nos quādoque disputando demonstrauimus, licet in contrariam partem frequentius itum sit. Sanē hac stipulatio habere licere diuisionem non recipit, accedit enim contractui uenditionis, qui pro parte ualere non debet: unde si rei diuiduae accederet, aliud dicendum esset, quod plerique probant.

CAUTUM SIT. Siue fideiussores quis dederit, siue pignora, cauisse dicitur: uerbum enim cauere, idem significat, quod secum facere. Is autem securus est, cui uel pignore, uel fideiussione consultum est. Et ideo quoties lex ea causa cauere postulat, quod securiorem reddere creditorē uelit, existimare simpliciter

Bart. auth. qd locū i. si. C. si mul. sec. mup.

l. qui per al. l. i. tit. j. Barto. l. am. plus. in fi. rē rat. hab.

l. stip. i. si. S. hi q. de uer. obli.

l. i. co. l. quae stio.

l. i. si int. de cōt. emp.

l. i. si stip. de usur. l. j. C. de eo quod inter. l. i. cū ex cā. de uerb. ob.

l. iij. s. de uerb. ob.

simplicem stipulationem non sufficere: si uero eum quem adhuc debitorem esse non constat cauere uelit, secus est, quoniam Iustinianus sanxit cautionis nomine, uel ἀσφάλεια (ita enim ille scripsit, licet in uulgatis codicibus Graeca uox, quae securitatem significat, deficiat) nudam promissionem significari. Satis quippe illi cautum dicitur, qui per stipulationem iuri suo consuluit. Quod si is debitor pauper suspectusue sit, sola stipulatio non sufficeret, non enim securus creditor esset, quare de re superius à nobis latius disputatum est.

FACERE. Promisit aliquis non facere, quominus domo mihi locata frui possim: habent ea uerba duplicem significationem. Altera est ut abstineat ab omni facto, per quod usus meus impediretur. Altera est, ut etiam curet, ne à quouis alio impediat: & hic ex uulgari scriptura sensus elicitur. Alij tamen codices, facere oportere, absque negatione scriptum habent: quae ex lectione colligitur, facti appellatione, etiam ne fiat contineri. In quo tractatu sic distinguendum opinor: aut facta accipimus, quatenus ab his quae iuris sunt differunt, & proprie obligationem, ne quid fiat, facti esse dicemus: cum enim in dando non consistat, consequens est, ut facti sit. Aut in naturalem sensum id uerbum accipimus, & qui non facit, proprie facere non dicitur: quare propter lex perduellionis, quae eos infestat, qui aduersus principis personam aliquid faciunt, in eo locum sibi non uendicabit, qui conspersionem sciens, non reuelat, idque receptius est, punietur enim mitius: & hoc ex proprio sensu dicendum est, nam ex interpretatione legis aliquando ultra uim uerbi aliud respondemus. Vnde fraudem facere creditoribus intelligitur, qui seruitutes per negligentiam amittit, uel rem pro derelicto habet. Ceterum cum in lege de eo sit mentio, qui contra facit, obseruabimus qualis sit iussio: si enim affirmatiua est, qui negligit, aduersus eam facere dicitur: rursus si prohibitiua, ne quid fiat, sit: aduersus eam negligendo non facimus, sed faciēdo tantum. Hincque apparet, si à testato-

re ei heredi poena constituitur, qui aliqua in re aduersus testamentum fecerit, poenam committi, si legata soluere haeres neglexerit, idque indubitati iuris opinor, tamen si quidam aliter existimauerint.

PROVINCIALES. Vario modo uidetur accipi provinciales posse, & qui origine incolatūque ex provincia est, is omnino absque ulla dubitatione provincialis est: sed & qui in provincia domicilium habent id nomen

PROVINCIALES. Vario modo uidetur accipi provinciales posse, & qui origine incolatūque ex provincia est, is omnino absque ulla dubitatione provincialis est: sed & qui in provincia domicilium habent id nomen

nis sortiuntur. Hinc Apollonius Rhodius dictus est, quamuis patria Alexandrinus esset, ut Suidas scribit, Agrippinenses quoque apud Corn. Tacitum libro xx. deductis, inquit, olim alienigenis, & nobiscum per connubia sociatis, quique mox prouenire hac patria est: ut minime dubitari oporteat, ex iure domicilij patriam acquiri, & id proprie, licet aliqui dissentiant. Qui uero in provincia orti sunt, & alibi domicilium habent, sentit Iurisconsultus ex recentiorum sententia non esse provinciales: quod interpretatur Iac. Oldr. Alberic. ex communi loquendi usu. Sed ipse provinciales esse magis sentio, ne minus natiuitas, quam domicilium possit: deceptique in eo sunt interpretes, quod oriundum existimauerunt idem significare quod ortum, cum supra ex Latinis autoribus docuerimus, oriundum dici respectu originis maiorum suorum, non respectu suae. Quamuis igitur originem patris filius sequatur, non tamen eius patriae nomine censetur, cum alio pater habitatum concessit, & liberos sustulit, & ita nostrae opinionis responsi huius uerba non obstabunt. Accursius, Bart. & dictionem duntaxat in uerbis Iurisconsulti subaudiunt, quam & alij qui ipsi contextui inseruerunt, nec exemplo caret, ut ita subaudiamus, quod à nobis supra demonstratum est. Et ex his inferunt, appellatione Florentinorum, non solum eos contineri, qui Florentiae originarij incolatque sunt, sed etiam qui altero tantum iure nituntur. Recipit tamen id ex materia qualitate aliquam restrictionem. Finge concessum aduersus Florentinos ius praefensionis (Clarigatione ueteres dixere) iniquum esset

f Alex. l. ubi. §. q id qd. de uerb. ob.

l. assumptio. ad municip.

l. in. l. amicus. l. iij. co.

eos qui Florentiae non habitant, nec munera subeunt, comprandi, tametsi inde orti proponantur, cum enim Reipublicae munera ibi non subeant, non debent in eas poenas incidere, quae propter Reipublicae delictum irrogantur, quales sunt huiusmodi praesentationes, manuumque iniectiones. Sed an idem est siue prouincialem dicamus, siue eum qui de prouincia sit, & idem esse communiter traditum est, nisi quod illa uerba de prouincia, alio quanto magis ad originem, quam ad domicilium referuntur.

INTER DIVORTIVM. Repudia re generale uerbum est, quod proprie ad ius quarendum refertur: quae sita enim proprie non repudiantur, atque hinc dicimus haec reditatem delatam repudiari. Hinc etiam Repudium dicitur, cum futuri matrimonij sponsalia dirimuntur. Diuortium uero non nisi inter coniuges est: quamuis pinguiore ratione & P. Virgilius diuortia aquarum dixit, nec etymologia omnino repugnaret, cum etiam discedant sponsi, in diuersasque eant partes. Non diffiteor tamen *ἐμπεδικω* in coniugibus dici, cum enim coniuncti prius fuerint, missio repudio, uere in diuersas partes eunt. Est & apud Vlpianum *fribusculum* dictio à me nusquam alibi lecta, cum propter iram subitariam coniuges recedunt, non tamen diuortunt, sed cessante fribusculo, & quiescente, ita reuertuntur.

HAEC ADIECTIO. Haec adiectio, pluris uel quae solet numero certo adijci ad modicam summam refertur: quod & dicendum est, cum quis plus minus dicit, quam clausulam duabus notis P. M. antiqui scribere solebant. Hincque argumētari possumus, eum qui uerae aestimationis nescius fundum centum aureis uendat, & si plus ualeat, illud reliquum donare se asserit, non intelligi donasse, nisi cum aliquid modicum plus ualeat. Quapropter si multo pluris res uendita ualeat, poterit contractus rescindi. Sed & si me ultra iusti pretij dimidium deceptum, uel rem

eius pretij quod accepi, duplo plurisque ualere probauero, contractus rescindetur: quoniam quicquid illud est quod dimidium excedit, tametsi modicum & incertum, sufficit ut contractus rescindatur. Qua ratione in interdicto retinenda, si

PAVL. LIB. XXXV. LEX CXCI. IDEM LI. XXXVIII. AD EDITION.

HAEC ADIECTIO, pluris uel, non infinitam pecuniam continet, sed modicam dumtaxat. Adiectio haec solidorum X. pluris uel, ad minusculam summam refertur.

ctus, quoties de certa quantitate affirmare testes debent: si enim incertum afferunt, pro superuacuo habetur, quoniam probationes necessario concludere debent: idque crebrius receptum est, nisi testem iudex rursus interroget, ut certius testimonium perhibeat, & de quanta summa senserit declaret. Et haec non solum in hac dictione obseruanda sunt, sed etiam in praepositionibus, ultra, citra, circiter, penes, locum sibi uendicant, & si quae aliae similes, quae tamen ex subiecta materia aliter atque aliter accipiuntur. Vnde in his cum certa significatio afferri non possit, arbitrio iudicis erit deferendum, cuius partes etiam in eo uersabuntur, ut constituat quae minuscula summa sit, quandoquidem in iure pro modica summa quandoque duo aurei accipiuntur, quandoque quarta pars eius de quo agitur, quandoque quod intra sextam est, ut cum ab arbitro nos laesos dicimus, quandoque quod minus centum aureis est: huiusmodique lites ideo breuiores sunt: quandoque quod X. libras non excedit, ex qualitate igitur personarum ius dicentis religio, quid constituendum sit, discernet: nam & pauperi uiro maximum erit, quod lucuple, & assiduo modicum. Sane in antiquis quibusdam codicibus aliter, quam in uulgatis respondent huius uerba concepta sunt, hoc scilicet modo: Haec adiectio pluris uel, non infinitam pecuniam continet, sed modicam, ut taxatio haec solidorum decem, pluris uel, ad minusculam summam refertur.

Haec

HAEC uerba, quanti. Verbum esse ad ueritatem refertur, unde si Praetor quanti ea res sit actionem det, de ea quantitate, quae ueram aestimationem complectatur, intelligemus, non autem de eo quod praeterea interest: & cum de re danda agitur, facillime cognoscitur quanti ea res sit: sed cum ideo datur actio, quia aliter quam debeat fiat, difficilius ratio inest, quoniam pleraque facta in promptu est: mari nequeunt, & ideo consultius tunc est, certam poenam comprehendere, quam in praetoris stipulationibus obseruandum

IDEM LIBRO I. LEX CXCI.

HAEC uerba, quanti ea rem apparet esse, non ad id quod interest, sed ad rei aestimationem referuntur.

VLPIANVS LIB. XLIIII. AD EDITION. LEX CXCI.

uandum Venuleius inquit, alioquin ex qualitate negotij discernemus, quanti aestimatio ducenda sit. Finge iudicanti me non paruissse, in eo condemnabor quod habita ratione iudicis & mea aequum uidebitur, ut quo grauior & dignior est iudex, uel contemptus iniquior, eo grauius, & in maiorem quantitatem puniatur: non autem eius quod interest tali casu ratio ducetur. Tripliciter autem nostra interest, singulariter, communiter & ex conuentione, quae qui apertius dignoscere uelit, eum librum legat, quem de eo quod interest inscripsi, nec ulterius hoc in responso à nobis elucubrandum est, cum in eiusdem argumenti lege supra explicata sint, quae ad rem pertinere uisae sunt.

INTER DONVM. Quid inter munus & donum interesset, non Iurisconsulti tantum, sed & Grammatici plerumque dubitauerunt, alij opinantibus dona ad deos pertinere, ut Seruius & Donatus: alij ad homines etiam quibus à potentiore donatur, ut cum pauperibus diuites, Imperator militibus donat, quod Corn. Frontoni placuit, sed uerior est Iurisconsultorum interpretatio, ut donum latiore significatione accipiat, quam munus esse enim munus quod ex necessitate officij, iustae aliqua causa praestatur, ut cum patrone donatur, qui nuptias contraxerit, uel qui filium sustulerit. Terent. in Phorm. Nam Herilem filium eius duxisse audio uxorem, ei credo munus hoc corradit. Et rursus: Porro autem ferietur alio munere, ubi Hera pepere rit: Porro alio autem, ubi erit puero natalis

dies. Erat enim haec ueterum consuetudo: unde & ΣΟΦΡΟΝΙ nostro recens nato, Magi reges ausus, thus, mirram obtulerunt. Suntque haec munera quae nuptiarum & natalitia hinc dicuntur, Graecis ἐπὶ γάμοις, & γένεσιν ἡμετέροις. Apud

INTER DONVM & MUNUS hoc interest, quod inter genus & speciem: nam genus esse donum Labeo ait, uel à dando, uel à donando dictum. Munus specie: nam munus esse donum cum causa: ut puta natalitium, nuptiarum.

eos enim uarijs ex causis, uaria munera nomina habentur, ob inuentionem redemptionem rei amissae, ob mutuam, ob uictoriam, ob certamen, ei qui nos duxerit, qui sono demulxerit, qui nuptias, qui nuptias, qui me

dium se uel interpretem pro nobis gesserit, qui rem mihi meam attulerit, Arbitror & quicquid dici posse emphyteoticam pensionem, seu mercedem meliorationis, quae pro plantis penditur, unde uulgius corrupte Fictum dicit, ut quod in praedijs urbanis est ἐνοικίον, in rusticis sit φυτόιον, uideturque utrumque Latine dici posse Colonarium. Est & Coenaculium Vlpiano, pro pensione quam inquilini pro conducto coenaculo solunt, Coenaticum uero. Sed & quae medico praemia praestantur, Soteria, uel Iatrea dicuntur: quae praetori, Didactra, uel Didascalia, Latine Minerualia: quae artificij, Epichera: aliquid ferenti, Comistra: benefico, Charistheria: quo exemplo & Latini, quod iudicibus datur, Sportulas uocant: quod Iurisconsultis Honorarium: quod militibus stipendium: quandoque & Solacium, Graeci & opsonium dicunt, Lucae in euangelio. unde & Iselasticon obsonia Plinio X. in epist. quod extra ordinem exercitui, Donatiuum: plebi, Cōgiariū: quod Reipublicae pro solo occupato, Solarium: quod magistratui pro suppellectile, ceterisque ad comendandum necessarijs, Vafariū: quod ubi comaeuerit, pro praemio gesti honoris, Salariū: quod nutricibus in mercede, Nutrititiū: quod nautis Naulū: quod praconi, Praconium, Plauto in Menech. quod aduocatis, uel amicis, Strenat: quod principi in nouae dignitatis honorem, Coronarium: quod commetariensi ob diligentis custodiae significatione, Carceraticum: quod Reipublicae ob cloacae purgatione, Cloacarium: quod absenti ut alere se possit, Viaticum: quod ut quis singulis diebus se alat, Diarium: quod

t 4

quod pro calceis impenditur, Calciarium: pro uestitur, Vestiarium: idque genus familia. Est & Xenium proprie munus quod hospitibus datur, sed in iure pro munusculis accipitur, quae iudicibus solent ad eorum gratiam aucupandam mitteri, de quo extat prouerbum *οὐτε πάλαι, οὐτε πάλιν, οὐτε πάλιν, οὐτε πάλιν*, Testatur Plinius Caci-
 lius quadam epistola in causis dicendis se omnino mittere, xenijs abstinuisset, quae uerba a Iuriconsulti nostri distinctione non dissident. Xenicon uero apud Aristophanem, pro militari nutritio accipitur, quod Corinthij aduenis militibus pendebant. Laurentius tamen Valla etiam cum causa donum dici existimauit, Iuriconsultosque insectatur, quod pugnantia simul scripsisse uideantur, sed hanc ego litem infra dirimam. Quod autem hic dicitur, interesse inter haec uerba hoc, quod inter genus & speciem: non aliud significat: quam sicut latior est generis quam speciei significatio, ita esse latiore doni notationem quam muneris, nec enim proprie donum genus est. Similiter & alibi scriptum est, plebs a populo differt, quod species a genere, quod uidelicet latius populi nomen pertineat.

f l. solēt. §. fe
mul. de offic.
procons.

g §. plebs. i. f.
de iur. natu.

a Bal. c. ad au-
dientiam, de
rese.

Bald. l. que-
cūq. de ser.
fug.
c. l. j. s.

IDEM LIB. XLVI.

Lex CXCIV.

PRONUNTIATIO ser-
monis in sexu masculino, ad utrumque sexum plerumque porrigitur. Familiae appellatio qualiter accipitur uideamus, & quidem uarie accepta est: nam & in res,

pronepotumque soboles qui in patris familias potestate sunt. Tertio corpus in quo non praeminet alicuius potestas, sed communi omnes iure utuntur, ut agnati inter se. Quarto seruicium turba, qui uetustissimus huius uocis significatus est:

& in personas diducitur. In res, utputa in lege XII. tabularum his uerbis. Agnatus proximus familiarum habeto. Ad personas autem refertur familiarum significatio, ita cum de patrono & liberto loquitur lex, ex ea familia, & ex ea

DIDUCITUR, diuiditur. **F**AMILIAM. Id est hereditatem. Cicerone ad Herennium, libro Rhetoricorum primo cap. XXVI. uerba legis XII. tabularum sic concipit. Paterfamilias uti super familia pecuniaue sua legauerit, ita ius esto: si intestatus moritur, familia pecuniaque eius agnatorum gentiliūque esto. Sed quomodo dignoscimus de rebus, an personis actum sit? Et proditum est, cum familiarum relinquatur, de personis actum censeri: cum a testatore de familia disponitur, tunc de rebus agi. Nec enim possumus tunc de personis intelligere, quae cum liberae sint, ad nullius dispositionem pertinent. Ego arbitror, & cum de familia disponitur, de familiarum seruorumue choro actum uideri: obsoleuit enim ex communi usu illa, quae in XII. tabularum est significatio, quapropter de ea in dubio accipiendum non est, nisi cum alia qua nos in hoc coniectura adigit, ut quia testator rogat heredem, ut familiam suam restituat, si enim de seruitio intelligeretur, non erat opus heredem rogare in eo quod di recte legari potuit.

EX EA FAMILIA. Accursius uerba legis sic adscribit, Ex ea familia in eam patroni familiam liberti bona ueniant. Intelligiturque de bonorum possessione, quae patrono in liberti bonis datur: qui sensus non quadrat, quoniam huiusmodi bonorum possessio ex edicto praetoris descendit: at hic de duodecim tabularum lege agitur, Ipse igitur aliter sentio, & opinor uerba

d Barto. l. fin.
C. eo.

e l. nā quod. in
fi. ad Treb.

f §. quinto. in
fi. de bono.
pos.

uerba legis haec fuisse: Ex ea familia, unde Titius missus manu est, in eam familiam adscribatur. Liberti enim nomine, seu ut ita loquar, parentela patroni censebantur, ut in dispositionibus docuimus, accipiturque tunc familiarum pro singularibus ipsorum personis, nec enim communia cum ceteris cognationis iura habent, nec aut serui, aut domus habitatores sunt: merito igitur haec significatio a ceteris distinguenda fuit.

IURE proprio. Persona subiecta naturae sunt, id est aequitate naturalis, uxor marito, generi nurusque, focero, denique qui liber familiaris domino. Filij uero & nepotes, ceterique deinceps qui in potestate sunt, etiam iure civili subijciuntur.

g l. in suis. de
lib. & post.

h l. quicumq.
C. de remil.

i d. l. fin.

k in authen. de
res. fideic.

MATREM fam. Videtur hic probari, uxorem in familia uiri esse: habet enim maritus dominium, id est quandam praesentiam in illam. Quapropter legato facto familiae, etiam uxor admittitur: quod & in uidea obseruandum est, iuris enim interpretatione adhuc in matrimonio esse existimatur. In odiosis tamen forte aliud obseruandum esset. Et ideo si quis in exilium cum familia mittatur, uxor ea lege non tenebitur, idque Oldradus, & Albericus probant.

NEPTES & deinceps. Hic constat familiarum appellationem ultra quartum gradum in descendentibus intelligi, in prohibitione autem alienationis heredi facta, ut res in familiarum perpetuo remaneant, Iustinianus sanxit, ultra quartum gradum descendendum prohibitionem non extendi, cuius rationem alij uiderint. Illud constat, in fideicommissis familiarum usque ad decimum gradum agnatos admitti, quoniam gradatim, instar successio-
 nis, quae ab intestato defertur, uocantur: in fideicommissis uero quod duobus antiquioribus

bus de domo relictum sit, cum non sanguinis coniunctio, sed solum familiae nomen in testatoris consideratione fuisse uideatur, etiam decimi gradus ultiores non excludi, quidam senserunt.

l Deci. 321. in
fin.

Pater autem familiarum appellatur, qui in domo dominium habet, re-
 cteque hoc nomine appellatur, quia filium non habeat: non enim solum personam eius, sed & ius demonstramus. Denique & pupilum patrem fam. appellamus: & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subiecta fuerint, singulas familias incipiunt habere: singuli enim patrumfamilias nomen subeunt. Idemque eueniet in eo, qui emancipatus est, nam & hic sui iuris effectus, propriam

H DOMO. Quae doque tamen domus pro familia accipitur, idque praesertim in uulgari sermone uidetur: *μετ' οὐκ οὐκ* continens pro contentum poni: quapropter proprie de his qui una habitant intelligitur.

n l. cū unus. de
ali. leg.

DOMINIVM. Id est praesentiam. Alioquin alio sensu dominium est ius perfectum disponendi de re sua corporali. Sanè qui solo huiusmodi praesentia iure etiam principibus subsunt, in eos delinquendo, perduellionis crimine non notantur.

SED & ius. Vt quis paterfamilias dicatur, satis est ut familiae suae dominus sit, quoniam haec uox non solum in eis locum habet, qui uere patres sunt, filiosque habent, sed etiam in eis qui sine prole sunt, dum iura in domo sua habeant, quae ceteri patres familias.

QUOTQVOT capita. De suis hereditatibus intelligendum, quia qui in aliorum potestate recidunt, familias non habent.

EMANCIPATVS. Extra patris familiarum emancipati sunt, ut hic traditur, alioquin propriam familiam non habent: quod hoc iure maxime procedit, quo emancipati agnationem non seruant: sed cum hodie instar suorum redacti sint, putauerim in fauorabilibus eos contineri, siue de familia lex uerba faciat, siue de agnatione. Quod in legibus quoque municipalibus obseruandum esse arbitror, quibus agnati masculi ceteros excludunt: non enim in his uinculum patriae potestatis in animaduersione est, sed id solum, quod cognomen

o Bar. l. si quis
ui. §. differē
tia. de acqu.
pos.

p Cle. pastora
lis. §. denique
dere iud.

q l. tutelae. de
cap. dim.
l. meminimus
C. de leg. ha-
red.
d. l. si. c. 1.
qui se patris
C. unde lib.

^t Bal. l. i. fi. C. gnomē familiæ, eiusq; insignia seruent ^t; de em. lib. quod etiam emancipatis conuenit, licet alijs ^u Dec. cōsi. 13. aliter uisum sit.

AGNATORVM. Accipitur ergo familia etiam pro agnatione, quod dubium esse non debet: cum huius uocabuli significacionem, Iustinianus in cognatis quoque, ceterisque propinquis accepit, quod ideo esse ab eo constitutum arbitror, quoniam agnatis cognatos æquales in successione fecerat. Cum igitur familiæ testator relinquit, qui proximiores in gradu tempore testamenti, uel mortis erant, admittendi sunt, quippe illi proprie agnati sunt. Qui uero post eius mortem concepti sunt, cum

^y l. titius. de suis leg.

^z Io. An. rub. de testa. in Spec.

^a Socy. in. l. si cognatis.

^b l. fi. C. de in. sti. & subst.

^c Com. d. §. fi.

^d l. unum. de leg. 4. ij.

^e Paul. consil. 393. notadi. in primo.

familiam habet. Cōmuni iure familiam dicimus omnium agnatorum: nam & si patrefam. mortuo, singuli singulas familias habent, tamē omnes qui sub unius potestate fuerunt, recte eiusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi sunt. Seruien-
tium quoque solemus appellare familiam, ut in edicto prætoris ostendimus, sub titulo de furtis: ubi præ-

lit de familia eligere idem respondit f. Quid f. rursus, si familiæ alicuius extranei cum ille iam fato functus esset, reliquero: Et admitti eius descendentes omnes æqualiter, ple-

risque uisum est. **EX EADEM** domo & gēte. Sed nunquid filius illegitimus ex familia erit? Et cum agnatus non sit, non erit, si familiam hac quarta significacione accipiamus. Gens enim hic pro agnatione sumitur, unde gentiles agnati. Sed cum hodie in fauorabilibus Iustinianus omnes contineri sanxerit, qui ab eodem sanguine profisciscuntur, cognatosque etiam admisit, dubitandum non est, quoniam naturales hoc casu ex familia censeantur: quod aliter in spuris est, quoniam illorum patrem incertum lex existimat, odiosque insectatur.

SERUIENTIVM. Non de seruis solum intelligendum est, sed etiam de quibusunque famulantibus, & operam suam in id, quod demonstratum est, præstantibus. Sic in edicto familia publicanorum accipitur. Sic & quid raptum, uel ui factum cum familia dicitur. Sic ædiles emptorem, qui redhibitoria experitur, refarcire uenditori uoluerunt, quatenus seruus culpa sua, familiæque suæ deterior factus est. Sed cum in prædictis casibus dominus ex delicto familiæ obligetur, an in ceteris quoque idem generaliter constituemus? Et non obligari dicendum est, quapropter liberabitur, si seruus pro noxa det, nisi eum delinquenti consensisse constet, quod ex consuetudine quoque deprænderetur ut quia consuetus de delicto tacuit, uel cum posset, non prohibuit. Sed & nobiles qui in famulatum suum Sicarios, Lenones, idque genus improbos retinent, ex eorum delictis, arbitratur iudicis puniendi sunt: præsumuntur enim eorum conditionem notam habuisse

^{cōsi. 32. pro}
^{prietarius.}
^{in j.}
^{l. uoluntas.}
^{C. de fideic.}
^{g Bar. d. l. si co}
^{gnatis. in fi.}

^h d. l. fi.

ⁱ l. §. familie
^{de public.}
^k l. ij. §. hæc
^{actio. in bo.}
^{rap.}
^{l. ij. l. adde}
^{etia. de adi.}
^{edi.}

^m l. ij. §. de nox.

^{xal.}

ⁿ c. petrus. de
^{homici.}
^o cle. ne i agro
^{s. porro. de}
^{stat. mona.}

^p c. cōstituitis.
^{de testi.}
^q l. ij. §. n. aut.
^{caup.}

habuisse, nec eis licuit detestabiles hosce domi habere, & fauoribus prosequi: & ideo etiam si dolo careant, culpa non carent. Caupones quoque & nautas pro familia sua teneri constat, si damnum in re commissum est, cuius custodiam præstare debuerunt. Sed si fingit hospitē ab aliquo ex familia cauponis uulneratum, quid erit? Et si in diuerso forio dum cauponum curæ constit affectus est, putarim dominum obligari, dānumque ab eo emendandum, alioquin cauponem absoluent.

^r l. l. col. 3.
^{C. de ser. su.}
^s l. quod si no
^{lit. §. idem.}
^t d. l. fi.

FILII. Siue in potestate, siue sui iuris sint, siue una cum patre habitent, siue separatim: eademque interpretatio in adilitio edicto capitur. **ULTIMI.** Retro computando. Et hæc ultima significatio intelligitur, cum propter antiquitatem originis, gentiles isti nullo gradu se contingunt: sic enim hoc casu ab agnatione differet familia, & ita ceteri interpretes sentiunt. Sed cum in hoc responso tot familiæ significaciones proditæ sint, quomodo cognoscemus de qua intelligere nos oporteat? Et ex subiecta materia arbitror diiudicandum esse, ut in relictis familiæ, constitutionem Iustiniani seruemus, si lex captum a familia prætoris certa pecunia condemnet, de seruientibus, iureque officij capientibus intelligamus, qua ratione filius ex familia non censebitur. Si pistior panem coquere Titio eiusque familiæ promissit, de cohabitantibus accipiamus. Videtur enim paterfamilias curæ domui sue tantum prouidisse, ut quibusdam uidetur. Quem sensum & accipere lex debet, quæ ciuem cogit, cum familia sua in urbe habitare. Idem & dicendum, cum lex alicui & eius familiæ priuilegium concedit.

^u Ray. d. l. adi.
^{les.}
^x l. tria onera.
^{de exc. tut.}
^y Cep. de ser.
^{urb. cap. 50.}
^z l. ij. C. de es.
^{pif. & cler.}
^s §. MULIER. Caput, id est principium. Refertur autem hoc ad ultimam familiæ significacionem, in uiris enim familiæ nomen per omnem descenditum seriem durat. Unde de Ascanio, qui Iulus dictus est, Iuliæ familiæ primus autor, descendentes suos Iulios appellatos semper habuit. Sic Appius Claudius,

Claudius, quorum Nero ultimus fuit. At mulierum filij earum nomina non seruant, sed patrum suorum, unde in eis nulla familiæ origo propagatur, sed cum eis extinguitur.

CAIVS LIB. XVI.
AD EDIC. PRO
VINCIALE.

Lex CXCVI.

FAMILIÆ appellacione, & ipse princeps familiæ continetur. **FOEMINARVM.** In familia earum non esse, palam est: quia qui nascuntur, patris, non matris familiæ sequuntur.

VLPIANVS LIB. I.
AD EDICT.

dere debent. Sic appellacione militum, Imperator, appellacione Populi, Senatus continetur. Qua ratione cum curiam dicimus, etiam de Cardinalibus, cum monachos, de Abbate, cum capitulum, de Decano quoque intelligemus. Sic & scholasticorum nomine, rector admittitur: nam & episcopus qui studiorum causa in Achademia sit, nihilominus scholasticus dicitur, idque Baldus tradidit.

FOEMINARVM. Hoc regulariter proditum est, ut filij legitimi patris familiam sequantur, non matris: nisi specialiter aliud indultum sit, ut Ilienibus, Delphis, & Ponticis, quibus ex priuilegio competit, ut ex alienigenis & eorum mulieribus nati matris originem sequantur. Ex hacque regula traditum est, nobilis matris filium non idcirco nobilem esse, quoniam ex patre solum deducitur nobilitas: unde nec gentilitia matris insignia filio gerere concessum est: nec præter principem quisquam constituere posset, ut originem matris filij sequerentur: quoniam nam ne id ab aliquo decernatur, lege expressim prohibitum est. Et id in legitima prole sibi locum uendicat, alioquin spurij, ceterique illegitimi uentrem sequuntur. Sic & natus pendente status controuersia, cum matre euentum litis maternæ sequetur, quod in eis non seruatur, qui antelitem moti nati sunt.

FAMILIÆ. Cum familia a famulando, id est seruiendo deducatur, ut supra ostendimus, non uidebatur eius appellacione posse dominum contineri, tanquam Etymologia repugnet, & tamen aliter Caius hic censuit: quoniam nomina hæc collectiua uel uniuersitatum, non membrorum solum, sed & capite constant, ideo illud quoque compræ-

^a l. j. de testi.

^b §. plebs. ist.

^c de iur. nat.

^d Oldr. hic.

^e c. si. de simo.

^f c. quia. §. j.

^g de cōce. præ.

^h b. in 6.

ⁱ in prob. de.

^j cre. i. 3. col.

^k l. j. ad mun.

^l l. ex. plo. C.

^m de decur.

ⁿ l. cū legit. s.

^o de stat. ho.

^p l. fi. C. de lia

^q be. cau.

Indicasse

INDICASSE. Deferre reum, idem est quod postulare^a, id est coram iudice nocem nominare, & ut cognitionem suscipiat petere. Fiebat autem id libello, cui subscribere necesse habebat qui detulisset, ut si obtinisset, praemissis afficeretur, & si succubisset, ex Turpiliano Senatusconsulto puniretur. Hoc peracto discutiebatur, an suscipienda cognitio esset, de indicijis cognoscebatur: id erat arguere reum, id est demonstrare, & ex argumentis probare, ab eo commissum crimen: quod si subesse legitimas coniecturas iudex uideret, ulterius procedendum esse interloquebatur, sicque eius nomen, quod delatus erat, inter reos recipiebatur^c: tum iudex oratores, aduocatosque admittebat, qui una cum partibus continuis orationibus de causa disputabant, tumque proprie accusare dicebantur, & hinc accusator, inde reus esse. Si reus conuictus esset, praemium accusatori decernebatur, quarta pars bonorum rei, ut in crimine Lesae Maiestatis Corn. Tacitus lib. IIII. autor est: Silio, inquit, condemnato M. Lepidus quartam accusatoribus, secundum necessitudinem legis, caetera liberis concessit. Igitur ostendit Iurisconsultus indicare reum id significare, cum non solum delatus, argutusque reus, sed & accusatus conuictusque esset. Quapropter cum ei praemium debeatur, qui famosi libelli autorem indicauerit, ut constitutioni locus sit, reum oportet esse conuictum^d. Et quae diximus ex stricta significatione procedunt, nam latius quandoque ea uerba accipiuntur, & arguisse quoque non uidetur, nisi & qui conuicerit. Vnde cum ex Senatusconsulto libertas pro premio seruo debeatur, qui caedem domini arguerit, arguisse intelligemus, qui ostenderit, & damnari fecerit. Sic & in quibusdam constitutionibus responsum a prudentibus est, cum praemia his decernerentur, qui impietatis reos arguerent: id enim uerbum generaliter pro ostendere demonstrareque accipitur, ut in carmine Virgiliano: Degeneres animos timor arguit.

VRBANA. a Seruitutum aliae sunt urbanae, aliae rusticae: quae sic nomen sumunt, quod praedio urbano, uel rustico debeantur: obseruamus enim non simpliciter seruitutem ipsam, sed praedium cui debetur^a. Vnde de quamuis uia censeatur rustica seruitus, si tamen per fundum tuum eam mihi debeas, ut ad domum meam ire agere possim, uerius est

accipimus, non solum ea quae sunt in oppidis, sed & si forte stabula^b sunt, uel alia meritoria^c in uillis, & in uicis, uel si praetoria^d uoluptati tantum deseruiant: quia urbanum praedium non locus facit,

quia materia non locus facit. **S**TABULA. Diuersoria, & quas tabernas uocamus, ueteres stabula appellauerunt. Sed & haec uox pro septis accipitur, quibus iumenta uel greges stabulantur: in priore significatione hic capienda est, quod arguunt subsequenter uerba: tumque certissimum est, urbanum praedium stabulum esse. In posteriore sensu uidetur accepisse Neratius^b, cum numero urbanorum non esse, quoniam a caeteris aedificijs separata sint, scripsit. Cum enim non pro hominum habitatione, sed pro pecorum, quae in rei rusticae fructu sunt, commoditate structa fuerint, naturam rusticorum sequuntur, tametsi aedificijs consentiant.

MERITORIA. Mereri est mercede operam praestare: unde loca meritoria, quae mercede locantur, forte uiatoribus, uel peregrinantibus. Hinc & meritoria scorta, meritoriae rhedae, & multi meritorij, idque genus similia.

PRAETORIA. Praetorium domus Imperatoria est, quod quemcumque militum Imperatorem, antiqui praetorem dicebant^c. Sic & Principia pro principis tabernaculo accipiuntur Vegetio. Coepit tamen praetorij appellatio pro ornatiore domo accipi, in qua paterfamilias ruri habitat. Tripartito enim uilla diuiditur: Prima Urbana, quam dominus ipse ad inhabitandum sumit^d, ea & praetorium dicitur Palladio, Tranq. Papinio in Pollij Surrentino, & Iurisconsultis. Altera Rustica, quam uillici operaque rusticae incolunt^e. Tertia fructuaria, in quam fructus deuehuntur: unde & a uehendo uilla dicta, auctor L. Columella,

Materia

MATERIA. Quid ergo si quis turrium, uel casam ex stramentis aedificet: Et si pro usu hominis sit, urbanum esse praedium receptum est: quapropter in ea aliquis capi, & in ius duci, non magis poterit, quam ex domo^f. Si uero bo-

uuum, pecorumque

habitationi preparata sit, aliud est, nisi domui coniuncta uel proxima sit, nam tunc urbani aedificij pars censetur^g.

HORTOS. Cum horti propter amoenitatem urbanis praedij, cui coniuncti sunt, comparentur, equum est

urbanis eos contineri: quod si pluri in reditu sint, id est principaliter propter rusticos redditus constituti secus est. Quid enim si olitoribus locetur, uel uineas includunt, arguitur inde mens patris familiae non minus utilitatis ut fructus uendat, quam amoenitatis causa eos colentis.

OLITORII. Ab olere fit olitor, non ab oliuis, ut Accursius existimauit.

ABSENTEM. Abesse quis dicitur uarijs modis, sunt enim qui ex causa necessaria probabilique absunt, ut milites: qui ex probabilis tantum, ut qui studiorum causa peregre agunt: qui necessario tantum, ut relegati sunt & qui sponte, ut mercatores. Accipitur autem absentia uarijs modis, ut supra a nobis annotatum est. Hoc uero in responso, is traditur abesse, qui extra urbis continentia est. Quapropter cum lex uelit in iudicijs ordinarijs, sub ipsum causae initium reum coram & in faciem, nisi absens sit, citari: non ualebit citatio ad domum facta, nisi proponatur reum extra continentia urbis fuisse, uel nisi latitet, ut hic dicitur: postquam uero semel in iudicium uenerit, sufficit si denuntietur domum^d. Sed & in causis quae celeritatem requirunt, ut quia periculosa sit mora^e, satis erit etiam a principio libellum uocationis domum deferref: diciturque tunc abesse, qui in iure non est.

QUOD AUTEM HIC SUBIJCITUR ABESSE NON UIDE-

ri, qui ab hostibus captus est, eam habet ex uerum interpretum sententia rationem^g, quia g l. mulieris. 3. cod.

sed si forte extra continentia urbis est, abesse uidetur, si non latitet. Abesse non uidetur, qui ab hostibus captus est, sed qui a latronibus detinetur.

IULIANVS LIB. II. DIGEST.

Lex CC.

HAEC stipulatio, noxalis^d solum praestari, non existimatur ad eas noxas pertinere, quae publicam executionem^b &

tur noxas solum esse, non de omni delicto intelligitur, nec de capitali fraude actum censetur. Cuius rei illa est ratio, quoniam aediles qui constituerant quibus casibus redhibitioni locus sit^b, noxam ab huiusmodi fraude distinxerant. Vnde creditur contrahentes uerba sua secundum legis sensum de ea re loquentis intellexisse: qua ratione affirmandum uidetur, generalis uerbi significationem restringendam esse, ut secundum legis dispositionem contractum censeatur. Sic qui posteris & successoribus hereditatem relinquit, masculos foeminis praetulisse existimandus est, quando ex lege municipalis praeferebantur^c. Sic haeres qui legata generaliter soluere promittit^d, deducta falcidia promississe intelligitur: quod hanc quoque rationem habet, quum enim huiusmodi cautio ex necessitate praestetur, non uidetur ulterius cautum, quam quatenus ex legis iussione cauendum fuerat, quod & in huius responsi specie dicendum est, alioquin uerba contrahentium generalia satius est generaliter accipi^e.

PUBLICAM executionem. De quibus

uibus

bus delictis supra habetur sub rubrica de publicis iudicijs. Crimen quoque famosi libelli publici iudicij est, quam rem Corn. Tacitus libro histor. primo sic exequitur: Legem Maiestatis Tyberius reduxerat, cui nomen apud ueteres idem, sed alia in iudicij ueniebant, si quis pditione exercitum, aut plebem seditionibus denique male gesta Republica maiestatem Pop. Rom. minuisset, facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus cognitio nem de famosis libellis specie legis eius tractauit, comotus Cassij Seueri libidine, qua uiros foeminasque illustres procacibus scriptis diffamauerat. Quae uerba referre placuit, ut ambigere desinerent doctores, quomodo crimen illud publicum sit, quod tamen in tractatu publicorum iudiciorum non connumeretur: apparet enim sub lege Maiestatis contineri, cum ad eius exemplum iustitiae dicitur.

g l. j. de publi. iud.

b l. famosi. in fi. ad l. iul. mai.

a l. c. i. ita. §. fi. de leg. ij.

cohortationem capitalem habent.

IDEM LIB. XXXI. DIGEST.

Lex CCI.

Iusta interpretatio recipiendum est, ut appellatione filij, sicuti filiam famam contineri saepe respondimus, ita & nepos uideatur comprehendendi: & patris nomine, auus quoque demonstrari intelligatur.

descendentibus posteriore loco scriptis: & ita quidam sentiunt. Idemque dicendum in ea specie, cum existentibus filijs, foeminae a successione repellantur: censetur enim filias foeminas exclusas: quoniam sub dictio-

ALPHENVS VARVS LIB. II. DIGESTORVM.

Lex CCII.

Cum in testamento scriptum esset, ut haeredes in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum consumeret, non licet minus consumere: si amplius uellent, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere uidentur.

ri prohibet, ne eam uxorem ducat, cuius patet artem ludicram fecerit, non uidetur prohibere, si non pater, sed auus fecerit: quoniam quo magis ille gradu distat, eo minus artis infamia descendentes afficit. Eadem quoque patri concedens, ut deprehensam in adulterio filiam occidere possit, tantum iuris auo dedisse non uidebitur, ad cuius dedecus adulterae turpitudine non ita pertinet, sicut ad patrem sanguine iunctiorem. Sed & quoties certam personam patris appellatione intelligimus, ad auum non fiet extensio. Quid si lex aliquid soli patri concedere se dicat, an propter eam dictionem restrictam auus excludatur? Et ex subiecta materia faciendam interpretationem plerique senserunt, & in dubio casu propius est ut non excludatur: nam & lex contra ueteris iuris regulas, solis matri & auiae tutelam defert, & tamen frequentius proditum est, proauiam non excludi.

CUM IN TESTAMENTO. Cum testator certam summam in funere erogari mandat, potest & plus expendi, in maiore enim summa etiam minor continetur: quod si eam summam duntaxat consumi uoluit, adhuc idem est, uidetur enim taxationem additam, ut ei qui grauatus esset, consuleret: unde licitum est fauori suo renuntiare, & quic

b Dec. consil. i. in fi.

c l. lege iul. de ritu nup.

d l. patri. §. de adult.

e Bart. l. liberos. in fi.

f auth. ut matri ex aut. Mod. in l. gallus. §. in statuens.

quicquid ulterius uelit, impendere. Quod hodie forte aliter esset obseruandum, cum plerumque accadat, ut prudentes testatores mandent se duobus tantum cereis, totidemque presbyteris praesentibus sepeliri, propter eam auaritiam quorundam sacerdotum cohercendam, ita praecepisse uidentur: qui contra Christianae legis simplicitatem, mille strophas inueniunt, unde hoc nomine pecunias extorquerent. Quid enim ipsi propter pallia, propter cruces, propter aris campani sonitus, propter denique sacrae humationis, uel defodiendi caeremoniarum ius remiserunt, quod aliquo colore possent exigere? Ad haec, candelas, canto-

res, sandapilarios, parochos, pannos: Quid de his controuersijs dicam, quae ad quartam canonicam pertinent? Vt si quid sponte loco sepulchri legatum est, ex necessitate legis contra uoluntatem testatoris pars deducatur. Cum igitur in proposita specie, non tam ut haeredi consuleret testator ita mandasse uideatur, quam ut auaritia symonicoque ambitui sacerdotum obuiam iret, non putarem licere plus impendere, nec responsum hoc Alpheni obseruandum. Illud constat, executorem cui sepulchri cura mandata sit, si praeter iussum plus impenderit, nulla actione ab haerede consequi posse, quod si minore pretio industria sua mandato defunctus est, haeredi quod superest proficere: tamen enim non posse minus quam iussum sit impendi hic dicatur, si tamen per industriam, uel quia apud artificem quis gratia ualeat, aliaue ratione minore pretio quis id consequetur, quod secundum communem aestimationem designata a testatore pecunia fuisset censendum, satisfecisse mandato uidebitur, accrescetque haerediti illud lucrum, ut Dynus Albericusque prodiderunt. Quid si ultra modum facultatis suae iusserit quis sumptum fieri? Et hanc

uoluntatem non esse sequendam, recepti iuris est.

IN LEGE CENSORIA. Solebant censores publica locare, & ideo pacta cum publicanis inibant, quibus statueba-

d l. si quis. §. qd ergo. de relig.

IDEM LIB. VIII.

Lex CCIII.

In lege censoria portus Siciliae ita scriptum erat: Seruos quos domum quos duceret suo usu, pro his portorium dato. Querebatur, si quis a Sicilia seruos Romam mitteret fundi instruendi causa, utrum pro his hominibus portorium dare debet, necne? Respondi duas esse in hac scriptura questiones: Prima quid esset domum ducere: Alter

ra quid esset suo usu ducere. Igitur quaeri solet, utrum ubi quisque habitaret, siue in puincia, siue in Italia, an dumtaxat in sua cuiusque patria domus esse recte diceretur? Sed de ea re recte constitutum est, eam domum uni cuique debere existimari, ubi quisque sedes & tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. Quid autem esset, usu suo, magnam esse dubitationem: &

tur, quatenus uectigal exigendum esset. Cum igitur in lege censoria portus Siciliae cautum esset, ne pro seruis quos quis domum pro usu suo duceret, uectigal solueretur, fuit apud Alphenum dubitatum, quomodo eiusmodi uerba accipienda essent.

A PORTORIUM. Id est uectigal, quod quia de rebus inuectis soluatur, nomen sumpsit sic, & portorium quod pro his mercibus quae in portu sunt, detur: cuius exactor

& manceps portitor appellatur antiquis auctoribus.

B DOMVM. Vbi igitur domicilium aliquis constituerit, domum habere dicitur, ut satis non sit quod aliquo in loco quis habitet, animo forte recedendi, sed necessarium est domicilium esse constitutum, id est rerum suarum summam ibi esse, frequentiusque a patrefamilias incoli.

C SEDES. Id est habitationem perpetuam. Vergilius: Nec uero haec sine sorte datae sine iudice sedes. Et rursus: Priusquam sedibus ossa quierint. Potes etiam intelligere agros, seu fundos: unde possessio non a pedibus, ut uulgo legitur, sed a dictione pos, unde sit impos, & compos, & potis: itemque a sedibus dicta est. Hinc capere sedes, mutare sedes, occupare sedes, & similia apud ueteres exempla. Ille ergo possidet, qui sedere, id est sedem ponere potis est, a sessitando Galli etiam num uulgo continuare possessionem sessire uocant.

D MAGNAM dubitationem. Et ratio dubitationis esse poterat, tum quia cum de usu loquimur, generaliter accipimus, ita ut familia quoque ipsa uti possit: tum etiam quia

u 2 quia

a l. j. de acqui. poss.

b l. iij. de usu.

quia iure communi de his quæ patresfamilias ad usum proprium reuehant uestigal non soluitur. Vnde ut lex censoria aliquid induceret, debuisset latior interpretatio sumi. Accedit his, quod sicut in dubijs quæ-

stionibus aduersus fiscum facilis respondendum est, ita & aduersus publicanos, qui causam à fisco habent. Et certe negari non potest, quin aduersus proprietatem uerbi ex hac interpretatione fiat restrictio.

¶ VICTVS fuit. Ratio decisionis est, quia immunitas ei concedebatur, qui domum pro usu suo duceret; quibus uerbis apparet non illud consideratum fuisse, quod usui domo esse possit: sed quod usui in domo esset: id autem est, quod uictus patrisfamilias causa habetur: ut serui, qui ad domini personam tuendam, eiusque cultum pertinent. Non igitur nocuum est, ex præ-

cedentibus uerbis subsequenti coarctari. Satisque priuata portus Siciliæ lex operabatur, cum iure communi etiam de seruis, quos sibi usufructus quis duxit, uestigal pendatur: licet aliud sit in cæteris rebus. Vnde com-

muniter receptum est, si lex triticum extra territorium abspoliari uet, qui pro suo usu ducat, non censi prohibetur.

¶ AD dunt plerique, iuramento eius qui abspoliatur stare publicanum debere, quod intellexim, dum nullæ sint ex aduerso coniecturæ.

¶ DISPENSATO RES. Qui sint hi serui, sicut & Insularij, & Villici, à nobis superpositum est.

magis placet, quod uictus sui causa paratum est, tantum contineri. Itemque de seruis eadem ratione queri, qui eorum usus sui causa parati essent: utrum dispensatores, insularij, uillici, atrienenses, textores, & operarij quoque rustici, qui agrorum colendorum causa habentur, ex quibus agris patrisfamilias fructus caperet, quibus se toleraret: omnes denique seruos quos quisque emisisset, ut ipse haberet, atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisisset ut uenderet. Et sibi uideri, eos deum usus sui causa patrisfamilias habere.

¶ ATRIENSES. Horum summa erat autoritas, quod domini negotia procuraret, res uenales distraherent, debita exigent, & in alios seruos non parum iuris usurparent, quod ex Plauti Afinaria cognosci potest: at-

bitror & alimentum cæteris seruis diuidere solitos, & inde ab atrio nomen sumpsisse: constat enim in atrio sportulas cibariæ aut distribui. **¶ TEXTORES.** Serui à texendo dicti. **¶ OPERARIJ.** Qui ruri operabantur, unde & antiquis autoribus simpliciter operæ appellantur: affirmauit M. Cicero ab operis Clodiani Milonem insidias passum fuisse. **¶ TOLERARE** ret. Id est sustinere: notus modus loquendi Cæsaris. equos tolerari cætera iumenta interrisse. Sic & Tacitus tolerare uitam. Græci διατρεφω dicunt.

PAVLVS LIBRO II. EPITOMARVM.

Lex CCIIII.

¶ Pueri appellatio, tres significaciones habet: unam, cum omnes seruos, pueros appellaremus: alteram, cum puerum contrario nomine puellæ diceremus: tertiam, cum ætatem puerilem demonstraremus.

res dicti, quo genere Lecticarij, Agasones, Mulionesque sunt, quos tamē usu suo habeat. **¶ CVBICVLARIJ.** Qui cubiculo uel ad limina assident.

¶ ADMINISTRATO RES. Ministri ipsius patrisfamilias in mensa, sic enim proprie ministrare accipimus à manibus ducto sermone.

¶ Pueri. Explicatur hic triplex pueri significatio: Prima est, cum seruos pueros appellamus, cuiuscunque ætatis sint. Sic Persius: I puer & strigiles Crispini ad balnea defer. Qui sermo in uulgaris idiomate etiam hodie est in usu. Altera est, cum contrario puellæ nomine utimur, ut uidelicet sexum discernamus:

mus: tamen si dubium non est pueris legatis, etiam puellas contineri: qua de re supra dictum fuit. Tertia est, qua ætatem iudicamus, unde propria significatione, cum puerum dicimus, impuberem intelligemus, id est qui quatuordecim annos non expleuerit. Accipitur tamen aliquando aliter ex subiecta materia: unde

IDEM LIB. IIII. EPITOMARVM ALPHENI.

cum prætor à postulando pueritiam excusauit, excusatus censetur, qui decem & septem annos nondum compleuit: sed & legatis usque ad pubertatem alimentis, donec ad decimum octauum annum quis peruenerit, debentur: quod propter alimentorum fauorem constitutum est, & rationem habet: ante enim eam ætatem, ut plurimum uidemus non sufficere pueris suam ipsorum artem, uel industriam, ut se alant: merito interpretatio in id tempus proferenda fuit, nam & tunc pleinæ pubertatis esse incipiunt. Accipitur & in sacris literis plenior significatione hæc uox, ut apud Esaiam: Maledictus puer cæcū annorum. Sed hoc à ἀναπορρώδης accipienda est, id est per relationem ad tempus, quo quis puer fuit. Sanè quemadmodum ætates distinguuntur, uaria fuit apud ueteres sententia. Nam Macrobius gradus omnes humanæ uitæ septenario numero diuidit: Bis septem annis pueritia perficitur, incipitque pubertas: Post ter septem genas flore iuuenta uestit, idemque annus finem in longum crescenti facit: Post quater septem in latum quoque crescere definimus: Quinquies septeno uirum incrementum absoluitur: Sexta hebdomas ante collectum robur conseruat: A sexta in septimam fit occulta paulatim diminutio: Septima totius hominis maturitatem adfert, etiam animi: Decima uitæ metam præscribit. At Seruius Tullus Rex Romanorum cum classes censum faciendi gratia institueret, Pueros existimauit, qui minores essent annis septemdecim: abinde usque ad annum quadragesimum sextum, Iuuenes, & militiæ idoneos: qui supra eum annum erant Seniores: idque ex Tiberonis historia A. Gellius libro decimo refert. Aristoteles uero in Politicis, corporis uigorem post annum trigesimum sextum minui putat, animi uero post duodequingagesimum. Sed M. Varro, cui propemodum consentiunt Arabes medici, quinque ætatis gradus commemorat: Pueritiam, ad quintumdecimum: Adolescentiam, ad trigagesimum annum: Iuuentu-

tem, ad quadragesimum quintum: Virilitatem, ad sexagesimum: qui ulterius uiuendo progrediuntur, Seniores esse. Cæterum prudentius existimasse Iurisconsulti nobis uidentur, qui Infantiam ad septimum usque annum acceperunt: Pubertatem, seu Adolescentiam à quatuordecimo initium sumere, uigesimo

Lex CCV. Vi fundum uendidit, pomum.

quinto perfici: Iuuentutem inde appellari, cui certus terminus non sit constitutus, sed ex habitu corporum, & consuetudine eum, ad cuius notionem pertinet, existimaturum: ut qui adhuc inter Seniores numerari non cepit, pro Iuene habeatur: atque ita Marcellus respondit. Eodem modo & de Senectâ iudicandum, nisi quod ab oneribus personalibus maiores quinque & quinquaginta annis tanquam senes excusantur: à tutela uero & cura qui supra septuaginta annos uiuere. Existimauit Bartolus, qui uirum dicit, de adulto intelligere: perinde ac si eadem sit conditio, cum uir factus erit, uel cum adultus erit: sed hanc ego sententiam Dispunctionum libro quarto capite XXI. confutauit.

¶ VI FVNDVM. a **¶ Appellatio** ne Pomii omnis fructus, edendi causa paratus, continetur: non ita si ad potum pertineat: & dubium in hoc casu faciebat, quoniam pomum dupliciter accipi potest, speciali significatione, qua mala intelligimus, itemque generali. Videbatur autem potius specialiter capiendum, tum quia uerba in casibus dubijs sunt potius secundum speciem, quam secundum genus interpretanda, tum quia cum exceptio hæc à uenditore facta fuerit, æquum erat pactionem ambiguam ei nocere, qui legem potuit apertius dicere. Adde quod indefinite prolatus fuit huiusmodi sermo, & in contractibus indefinita oratio proprie uniuersali non æquipollet. Sed tamen aliud Papinianus uisum est: non enim aliter, quam in uniuersum, exceptio illa indefinita intelligi potest, alioquin nullius effectus esset: nec in specie de malo tantummodo fuit accipiendum, cum non minus proprie nunces, cæterique fructus, pomi nomine comprehendantur, quam mala: licet hodie in uulgari usu loquentium aliud sit. Non ergo tam ambigua est pactio, ut quid actum sit, intelligi nequeat: unde uerbis standum est, nec contra uenditorem interpretatio sumenda.

e l. si. §. quoties. de publicis.

f Bar. l. cetera. §. ij. de leg. j.

g Clem. fin. de censu.

h l. j. C. de lit. et iud. cust. lib. xij.

a l. seruis. §. si pueris. de leg. iij.

b l. j. §. pueritia. de post. c. l. mella. de ali. leg.

d l. arrogato. §. non tantum. de adopt. e ij. q. 7. Paulus.

f l. j. §. j. de adm. tut. l. j. de mino.

g l. non aliter. §. de leg. j.

h l. fin. C. qui etate.

a l. hoc legatum. de leg. iij.

b l. uerbis. de pact.

c Bar. l. si pluribus. de leg. iij.

b ¶ DURACINAS & purpureas. Ostendit Iuriconsultus eas uinas quas non uini causa habemus, sed esus, poma dici posse: eas Graeci *ῥακίνας*, quasi comestibiles dicas, appellant: atque ita in antiquis est codicibus. Sunt autem duracinae, uinae

duriores, quae propter firmitatem etiam contra frigora durarent, & ideo seruarentur: sunt qui earum species esse Veneticulas, & Numesianas credant: purpureas uero appellasse Iuriconsultus eas uidetur, quae in ollis condirentur, quoniam cum adhuc rubescunt, ante uidelicet perfectam maturitatem, decerpi debent, ut Cato praecipit:

quaratione etiam Omphacium sit Dioscoridi, uinae uidelicet *μυρω πικρὸς*, id est nondum nigrescentis, ut ego interpretor. Potest & hic intelligi de uitis syluestribus, quam Graeci *ῥακίνας* uocant, uitis: Haec enim *ῥακίνας*, id est ruffi coloris sunt, uel ut Plinius inquit, cocco similes. Sunt & satiuae aliquae purpureae, esui aptissimae, quas Graecae in prouincia Massiliensi uulgo appellant. Ouidius Metamorphoseos lib. VII. non uinas, sed uites ipsas purpureas appellat. Et de purpureis collectae uitibus uinae. Meminit & Plinius libro XIII. capi, tertio & quarto.

c ¶ GENERIS. Vuarum quae esui seruantur, quasque aliqui suburbanas uocant, haec species ab autoribus proditae sunt: Praecoquae, quas & Lagoas, quasi Leporarias dicunt: Duracinae, Purpureae, Digitales, Rhodiae, Libycae, Cerauniae, Stephanitae, Tripedianae, Vnciariae, Cydoniae: & ex his aliquae etiam uinis conficiendis usui esse possunt. Vnde si uenditor edules esse asserat, emptor uero tanquam uinarias ad se pertinere contendat, putarem id, quod uerisimiliter actum est, obseruandum: & ex pretio fundi, uinarumque quantitate aestimandum, quid contra hentes senserint: in re uero plane dubia, contra uenditorem pronuntiandum.

d ¶ RECEPTA. Id est excepta, Inde res

exceptit: nuces, & ficus, & uinas duntaxat duracinas^b, & purpureas, & quae eiusdem generis^c essent, quas non uini causa habemus, & Graeci *ῥακίνας* appellant, recepta^d uideri.

IDEM LIB. VI. EX MINVTIO.

Lex CCVI.

Vinaria uasa^a, proprie uasa torcu-

ceptitius seruus, quem mulier de dote excipit, ut Gellius interpretatur. Est etiam Recipere praestaturum se promittere, quod Graeci *ῥακίνας* dicunt, & uterque sensus hic quadrat.

laria esse placet: dolia autem, & serias, tam diu in ea causa esse, quamdiu uinum haberent: cum sine uino esse coeperint, desinere in eo numero esse, quoniam ad alium usum transferri possunt: ueluti si frumentum in his addatur. Eandem causam amphorarum esse, ut cum uinum habeant, tunc in uasis uinae

nas amphoras continebant: uideturque serias figulini fuisse operis, nec solebant ea de cellis uinarijs abspoliari, licet alij quoque usui esse possent, quam uino continendo: ubi deservisset, quod promercale effici uolebant, ut melius inueterasceret, in minora uasa, & certae mensurae, diffundebatur: consueuerantque patresfamilias illud sic diffusum uendere. Ea uasa erant Amphorae, uel Vrnalia, aut Cadit: dicta sunt urnalia, quod urnam continerent, haec est mensura sextariorum uigintiquatuor. Est autem Sextarius quinaedena unciae, sic dictus, quod sexta sit pars congi. Sextarii sedecim conficiunt Modium, modios sex continet Medimnus: at Amphora idem est quod Quadrantal, quia pedem quadratum recipiat: id duarum urnarum pondus est, sicut cadus uel metreta trium. Diffundebatur etiam quandoque in Cupas uel Culpas, quae & ipsa uasa modica erant, sed non certae mensurae, ut arbitror. Quaesitum igitur fuit quae proprie uinaria uasa essent: & ea solum Vlpianus respondit, quae torcularia sunt: dolia enim, & serias, & amphorae, etiam in alium usum, quam uini habentur: ut si tritico, uel pecunia impleantur. Sic Horatius, amphoram melis: Persius, Argenti seriam dixit: Cicero quadrantal tritici. Et haec ex proprietate uerbi locum sibi uendicant. Sed si legatum

VINARIA.

a ¶ Varia sunt apud ueteres uasorum nomina, quibus uina imponebantur: & in primis ea erant, quae conficiendo musto usui habebantur, & torculari coniuncta erant, unde Torcularia dicta sunt: eo perfecto, in Dolia & Serias inferebantur, in quibus deservesceret: erant haec uasa maiora, & capacia, & non minus quam Culcum, id est uices

l. uinum. de trit. leg.

l. iij. eo. tit.

gatum sit uinum, uel uenditum, amphorae & cadi debebuntur, dolia non debebuntur: quoniam ea non solent loco amoueri, sed patribusfam. remanent. Sic apud Terentium, Chremes uir locuples, Releui, inquit, dolia omnia, oēs serias. At Horatius se empto uino uti ostendens, Torquatum uocat, ut secum uina bibat, Tauro iterum consule, diffusa. rix, cum inanes sint, tunc extra numerum uinariorum sint, quia aliud in his claudi possit^b.

1ac. et Alb. hic.

¶ POSSIT.

Si tamen uini solum causa eis paterfamilias semper est usus, uinariorum uasorum numero erunt, ut ueteres probauere. Idem si in eum tantummodo usum comparata fuisse huiusmodi uasa constet. Sed haec interpretatio ex mente, non ex uerbis descendit: Iuriconsultus autem hic de uerborum disputat.

AFRIC. LIB. III. QVAESTIONVN. Lex CCVII.

MERCIS. Mercator est qui negotiationis exercenda, quaestusque faciendi causa merces emit, ut uendat. Quapropter qui semel emit pannos ut uenderet, mercator non est, quia in eo deficit exercitium. Idemque & cum quis possessiones conducit, & locat, haec enim merces non sunt. Sed & cum quis triticum, uinum, oleum, in agris suis collectum uendit, non ideo mercator est, non enim ab alio emit, ut uendat. Vuarum quoque mercatores non sunt, quia pecunia in merce non est: imo si quis sit mercator, & foenus etiam exercent, mercatorum privilegium non fruetur: quoniam non est uerisimile, legislatorem tam improbo homini quicquam uoluisse indulgere. Caterum & qui amplum patrimonium habens, in re modica negotiatur, licet eius respectu mercator sit, non tamen huiusmodi privilegio fruetur. Cum enim quilibet ab eo nomen sortitur quod principaliter agit, non uidetur lex mercatorem accepisse, qui principaliter non sit, & ampliore partem substantiae in mercimonijs non habeat. In qua tamen quaestione, quae ratio legis sit, in primis attendemus^d, & si citra fraudem in alium mercatorum quis fuerit assumptus, eiusque negotiationis se profiteatur, mercator proprie existimandus erit, tametsi non magnam fortunarum suarum partem in

l. semper. §. negotiatores. de iure inu.

l. Bal. in rubr. C. de const. pec. col. fi.

quaestum deduxerit. Venalitarij sunt, qui e quaestus causa uenaliitarum rerum negotiationem exercent. Sunt autem uenalitiae res, quae in usum indigentium uenales propositae sunt: quapropter qui ipsi a mercato-

Mercis appellacione, homines non contineri, Melia ait: & ob eam rem mangones, non mercatores, sed uenalitarios appellari ait, & recte,

ribus minutatim emunt ut rursus uendant, uenalitarij sunt. Hos uulgo Reuenditores appellamus. Sic & Propolae & Annonarij, qui a rusticis esculentia emunt, ut deinde uendant, uenalitarij sunt. Mangones quo-

que uenalitarij sunt, quoniam uenalitiae, id est seruos uenales expositos ipsi emere praecipiant, ut charius uendant. Cum enim mercis nomen in huiusmodi seruis locum non habeat^f, tametsi mercis loco sint, consequens est, ut saltem uenalitarij appellatione censeantur. Dicuntur autem mangones, quod homines agant in manum, id est potestatem. Artifices sunt, qui rem a se in aliam formam elaboratam uendunt, quales sunt cerdones, fabri, pellio-

nes, sutores, textores, sarcinatores, fullo-

nes, bractearij. Mercis enim appellatio ad hos non pertinet^h: quod & in Pigmentarijs dicendum est, qui ipsi medicamenta conficiunt, & contusas species minutatim uendunt: nam Magnarij negotiatores, qui trans mare ad se deuehi species curant, uere, & ut ita dicam, mercatores sunt. Sed quid si utrumque aliquid faciat, ut quia trans mare negotietur, & etiam domi pharmaca conficiat, officinisque affideat? Et mercatorem esse dicendum est, si id principaliter agitⁱ. Quid item si ipse non exercent, sed institutorum seruorumque opera utatur? Et si nullo modo ipse negotium tractet, uerius est mercatorem uel artificem non esse: sed si aliquando non solum rationes excutiat, sed & ipse negotium curet, aliud esset. Illud non negauerim, leges quae respectu exercitij, propter utilitatem aliquem notant, in eo non procedere, qui per alios artem exercent^k, licet ipse rationes deinde a seruis exigat. Sic tabernaria, licet inter uiles & abiectas personas connumeretur, si tamen per alios solum exercent, uilis non censetur^l. Sic & Clericus, qui

l. legatis. §. si unus. de leg. iij.

l. arg. l. iij. §. si procurator. q. sat. cog. l. humilem. ubi Alb. de incest. nup. l. quae adult. C. de adult.

u 4 praefens

m Com. c. j. de praesens ipse eam artem non exercet^m, ut ita
uita cler. i. 6. bernarius non notabitur. Tradit Philostratus
in sophistarum uitis, lege fuisse prohibi-
tum, ne quis artifex, seu ut ille inquit, *ἄνθρωπος*
ποιῶν τὰς ἀγαθὰς ἐργασίας statuam in Olympijs
pijs habere posset; quo argumen-
to Isocratis Rhetoris patrē Theodorum ostendit in-

IDEM LIB. IIII.
QVAESTIONVM.

strumēta musica nō confecisse, cum ipsius sta-
tua in Olympijs conspiceretur. Potuit igitur
non ipse quidem confecisse, sed aliorum
opera in eo artificio usus esse. Sic & Aristoteles
in tertio Politicorum accipiendus est,
dum in bene instructis ciuitatibus tradit,
a ciuium consilio excludi *τῶν βουλομένων*, id est
ipsum uilium artium operarios; poterunt ergo
eorum domini admitti, si ipsi non ope-
rentur; in qua tamen re urbis ipsius consue-
tudo obseruabitur, an eos quoque qui his im-
perant inter uiles & mechanicos habeat.
Eiusmodi legem apud Hebraeos quoque fuisse
ostenditur Ecclesiastici cap. xxxviii, ubi
de pigmentarijs, pictoribus, fusoribus,
architectis, fabris, & figulis uerba faciens: In
ecclesiam, inquit, non transibunt. & super ca-
thedram iudicis non sedebunt. Constat au-
tem iure ciuili non uenaliarios & artifices
solum, sed etiam mercatores inter inhono-
ratos personas censerē. Quapropter lex tra-

o l. si coh. art.
C. de coh. ar.
lib. xij.

p Bart. l. j. C.
de dig.

pezitas, id est mensarios, gemmarumque & ar-
genti, & uestium distractores, omnesque apo-
thecarios, & quibuscunque ergasterijs adhae-
rentes, a dignitatibus & militia submouet.
Sed hodie aliud dicendum uidetur, nō enim
ea est in prouincijs Populi Rom. opulentia,
diuitiarumque copia, quae olim florente im-
perio fuit, & ideo mercatores passim inter
uiles non habentur: & cum huiusmodi ar-
tium negotiationumque autoritas & honor ab
ipsius populi existimatione dependeat, ea ex-
ercitia sordida interpretabimur, quae ex ur-
bis consuetudine pro sordidis habentur: ea
uero honesta, quae ab honestis communi sen-
tentia personis geruntur; uideturque com-
munem urbium in Italia opinionem ab eo
non recedere, quod M. Cicero officiorum
lib. i. censuit, is illiberales & sordidos quae-
sus eorum esse scripsit, qui in hominum
odia incurrunt, ut Portitorum (hi sunt qui
uestigalia portibus insidentes exigunt, &
magnarijs publicanis subseruiunt) & Foe-
neratorum, itemque eorum quorum opera,
non quorum artes emuntur. In quo genere

etiam sunt opifices, qui in rebus sordidis uer-
santur, & maxime qui uoluptati & gula sub-
seruiunt, ut cetarij, lanij, coci, fartores, pisca-
tores. Sed & unguentarij eodem pertinent
quos urbe expulsos a Lacedaemonijs, autor
est Seneca natu-
ralium quaestio-
num lib. iiii. Hi
Myropolae Grae-
cis dicuntur, effice-

Lex CCVIII.
Bonorum appella-

minandorum animorum artifices. Saltatores
quoque in eadem causa sunt sed & Mercatores
tenuis, sicut & Venalitarij, qui a mercato-
ribus emunt, ut statim uendant (uulgō Re-
taliatores dicuntur) sordidi sunt, quod uideli-
cet lucrum mentiēdo faciunt. Et ex hac Ci-
ceronis diffinitione apparet egregios Pictor-
es & Statuarios uiles non censerē, sicut nec
copiosos mercatores. Sed an literator paedag-
ogus uilis sit? Et non esse arbitrarer, pro-
fiteretur enim studia liberalia: quod si mēstrua
mercede in domo aliena conductus deser-
uiat, Luciani testimonio, in libello cui titulus
est *ἡ περὶ τῶν ἐν τοῖς μισθοῖς σκώπτων*, tanquā
indecori muneris affectator, reiiciendus est.
eos quoque qui rem alicuius priuatam admi-
nistrant (uulgō Factores uocamus) ueluti
indecores a perfectissimatus dignitate leges
repellunt. Huiusmodi enim procuratione
fuspicientes, tanquā immemores libertatis &
generis, lex notat. Sed quid de Scriba, aut
Tabellione censebimus? Et cum eis merces
hodie, non tam pro opera, quā pro industria
& publico autoramento constituta sit, non
uidentur pro ignobilibus habendi, idque ex
Ciceronis diffinitione: licet constitutioni-
bus Caesarum aliud cautū sit. Scribit Aemi-
lius Probus, apud Graecos honorificentius
esse Scribarum officium, quā apud Romanos;
hi enim mercenarios existimant, at Graeci
ad id munus neminem admittunt, nisi hone-
stis natalibus, fideque & industria cognitum;
quod necesse sit eos omni consiliorū esse parti-
cipes, quē morē etiam seruari ubique constat.
Quid rursus de Pracone dicemus? & M. Ci-
cero epist. lib. vi. ex autoritate Balbi Iuriscō-
sulti ignobile munus arbitrari uidetur, unde
uetari eū in decurionibus esse, ad Leptra scri-
psit. Quā sententiā & nos probamus, non em
simpliciter hic musicā proficetur, sed uoce &
clamore populum alloquitur. Iuuenalis,
Quodā hi cornicines & municipalis harenā
Perpetui comites, notaeque p. oppida buccae.

BONORVM. Cum bonorum appella-
tio ad successionē referretur, pro haereditate
capitur,

q l. j. C. de per
fict. dig.
lib. xij.
l. si quis pe.
C. de decur.

l. uniuersos.
C. de decur.

l. eos. 3. de
decur.

capitur, seu iure uniuersali, quo etiā aēs alie-
num continetur. Cuius rei exemplum acci-
pi potest, cum quis bonorum possessionem
petit, uel bona sua Titio restitui mandat, de-
clarauimusque supra quando id locū habeat, ut
censeatur appella-
tio honorū de
uniuersitate agi;
regulariter enim
eo sermone aēs
alienum nō signi-
ficari constat, in
eoque ab haeredita-
tate non modico
interuallo disse-
runt bona: tumque
hoc Iuriconsulti
responsum nō pro-
cedit: quod quis
busdam exemplis
explicari potest. Finge centum filiae relicta
hac conditione, ne quid amplius ex bonis pa-
ternis petat, an dotem maternam, quam re-
stituere pater tenebatur, petere poterit? Et
cum huiusmodi dos aēs alienum sit, constat
non prohiberi. Idemque in emphyteoticis bo-
nis, quae ex forma initii contractus necessa-
rio ad filios haeredes pertinerent: quod si
prohibita esset de haereditate petere, aliud
constitueretur: tamen enim ut quodlibet
aēs alienum debeantur, non est dubium ha-
reditatis appellatione aēs alienum contineri.
Finge rursus, maritum uxori de bonis
suis centum legasse, an compensare uo-
luisse credemus quod uxori debebat? Et
negant plerique, cum enim ea uerba hoc ue-
lint, ut aēs alienum prius deducatur, resti-
tuendum erit uxori omne debitum, deinde
de eo amplius legatum praestandum. Qua
ratione si mulier aē alieno oppressa, bo-
na sua in dotem dat, etiam in detrimentum
mariti creditores exequentur: quoniam id
actum uidetur, ut id solum, quod aē illo
deducto superest, sit doti. In ea quoque spe-
cie aperta inter haereditatem bonaque disse-
recta est, quod cum haereditas sit uniuersitas
quaedam, augmentum omne illi accedit:
unde quadranti, quem deduci de haereditate
posse C. Falcidius constituit, is seruus im-
putabitur, qui in haereditate tempore mor-
tis non erat, sed post fuit, ut quia ab hosti-
bus reuersus sit. At in bonis aliud est, quae
propter cum legitima quae patrono debe-
tur, non quota pars haereditatis, sed bo-
norum sit, quod augmentum undecun-
que post tempus mortis prouenit, nihil pa-

a l. iij. de bon.
pos.
l. nam qd. in
fi. ad Treb.

b Bar. l. ut iu-
ris in fi.
de oper.
c l. iij. auth.
unde. C. de
inoff. test.

d l. iij. auth.
praeter ea.
col. pen. C.
unde uir.

e Guid. Pap.
q. 447.

f l. serui q. ad
l. iij. C.

latio, sicut haeredi-
tatis, uniuersitatem
quandam acius suc-
cessionis & non sin-
gulas res demon-
strat.

FLOR. LIB. X.
INSTITVT.

Lex CCIX.
Coram Titio

trono proficiet, sed haeredi. Sed quid iuris in g
legitima quae iure naturae filio debetur? &
cum ea quoque ex bonis praestanda sit, ui-
detur augmenti nullam rationem ducen-
dam, & ita plerisque uisum, & ex facto re-

l. si patro-
na. in fin. de
bo. lib.

b l. iij. in auth.
nouissima.
i Curt. consi.
ult.

aliquid facere iussus,
non uidetur praes-
ente eo fecisse, nisi
si is intelligat: ita-
que si furiosus, aut
infans sit, aut dor-
miam, non uidetur
coram eo fecisse: sci-
re autem, non etia-
am uelle is debet:

spōdit Curtius.
Contra uiden-
tur sentire alij,
cum enim iure
institutionis de-
beatur, & ideo in
ipsis corporibus
haereditarijs acci-
pi possit, augu-
mentum non mi-
nus filio quam
haeredibus pro-
derit: nam & si
lius in legitima
haeres est. Sed haec

k Corn. cōfi.
265. in j.

ego non probo, cum clarissimi iuris sit, ex
bonis non ex haereditate legitimam debe-
ri, & institutio solum requiritur, ut ho-
noratiore titulo filius succedat, alioquin
non posset pater in certo fundo filium pro
legitima sua instituere, cum fundus quo-
ta haereditatis pars non sit, & tamen con-
stat posse: & hic enim ex corpore rerum
haereditarium est. Sibi ergo imputet, qui
statim fundum pro legitima non petijt.
Hincque etiam consequens est, ut cum le-
gitima haec portio non nisi deducto aē
alieno debeatur, si haeres moram non fe-
cerit quo minus deducatur, non esse com-
pellendum ut restituat fructus, interim dum
ad liquidū res perducitur perceptos: quod
& in ratione legis falcidae obseruamus, in
qua tamen quaestione aliter atque aliter al-
tercatum est.

l. Pap. §.
quarta. de
inoff.

m §. ceterū. i
auth. ut cū
de app.
n l. scimus. §.
repletionē.
C. de inoff.

CORAM TITIO, a Coram &
in praesentia idem est, referturque ad
corporalem praesentiam. Vnde si testis ali-
quid coram Titio factum dicat, quamuis Ti-
tius non intelligeret, non ideo mendax erit,
dum corporaliter adesset. Sic & lex quae
solennia testamenti in praesentia testium fie-
ri requirit, non tamen in hoc adigit, ut
intelligant, sed satis est ut sciant, cui rei sint
adhibiti. Ex natura tamen rei plerumque
illud coram factum non uidetur, cui intel-
ligentia non accesserit, ut cum quis co-
ram Titio facere iubetur, nam nisi eo in-
telligente fieret, huiusmodi praeceptum
nullius effectus esset. Quid enim opus erat
eius praesentiam adhibere, qui quod aga-
tur non intelligat? siquidem aiebat Epi-
charmus

o Ang. consi.
101.

l. in fidecom-
missi. de
usur.

p Fab. d. auth.
q. 9. uer. 7.

a Bar. l. j. in fi.
de aut. tut.

b l. i. §. sumus. C.
de testa.

c l. qui testa. in
fi. de testa.

d l. diem. §. co-
ra. de arb.

charmus Philosophus mētem eam esse, quae uideat, non autem oculos: qui igitur animo nō adest, abesse uidetur. Sed & notarius, qui intelligentibus testibus conficere instrumenta debet, si simpliciter scribat, rem coram illo & illo gestam, nisi intellexerint, puniri potest: cū enim oporteat ut testes negotium percipiant, id uerbum secundum naturam actus accipietur, ut nō corpore solū, sed etiā animo praesenti essent: unde si aliter reperiatur, tamen bellio ipse reus agi poterit. Quapropter cum aduocatus in praesentia clientis positio-

nam etiam inuito eo recte fit, quod iussum est.

MART. LIB. VII. INSTITVT.

Lex CCX. Is qui natus est ex mācipijs urbanis, & missus est in uillā nutriendus, in urbā nis seruis cōstituetur.

FLOR. LIB. VIII. INSTITVT.

Lex CCXI.

nibus latino sermone respondet, non debet notarius in actis profiteri coram cliente responsū fuisse, nisi sciat eū Latini sermonis peritiā habere, ut intellexerit. Sed an in praedicta quaestione notarius reus, crimine falsi puniri poterit? Et non putauerim, nisi dolose egisse aliter probetur: ut quia data opera tēpus obseruauit, quo q praesens erat, non attēderet, uel scīēter affirmasse eū scripsit, qui somno allectus capite annuebat: alioquin q praesens negotio, habituq; intendētis est, intellexisse quoq; praesumitur: nec fraudi notario esse debet, qui praesumptionem legis sequutus est.

e Bald. l. j. C. de er. cal.

f Bal. l. si tutor. C. de peri. iuri.

g c. cū olim, de arb.

h l. titium, de ad. tut.

i l. impuberibus, de susp. tut.

placiter cōsiliū petijt, nisi & sequutus fuerit^k. k Raph. Cō. cōsi. 55.

IS QVI NATVS. Qui in uillā mittitur, ut interim nutriatur, non ideo in rūs-

FVndi appellatōne omne aedificiū, & omnis ager continetur: sed in usu urbana aedificia aedes, rustica uillae dicuntur. Locus uero sine aedificio, in urbe area, in rure autem ager appellatur: idemq; ager cum aedificio fundus dicitur.

ut Paulus Castrensis respondit. Hincq; consequens est, seruis rusticis legatis, eum qui in uillam nutriendus missus est non cōtinēri. Idemq; arbitror, si omēs serui qui in uilla sunt legati fuerint: quod si dictum fuerit, qui in uilla quoquo modo sunt, secus esse Bart. sentit, & ratione non caret.

FVNDI. Explicat Iuriconsultus, quid fundus, quid ager sit: quid uillae, quid aedes, itemq; quid area. Fundus omnem agrum, omneq; aedificiū significat^a, quia ut supra uidimus, ab eo nomen sumpsit, quod fundari super eum quaeq; res possit, ut minime Iouiani Pontani sententiam probem, qui dictum opinatur, quod fructus patrifamiliae fundat, id est praestet: quod & M. Varro tradidit. In formulis ueterum Iuriconsultorum uidetur latiore fuisse agri, quam fundi significationem, dum ita uerba concipiebant: Fundus qui in agro est, qui Sabinus uocatur. Sed forte in ea formula ager pro ipso territorio accipitur, non pro praedio, de qua significatione suo loco dicemus. Villae domus sunt in quas fructus deuehuntur, quod & supra ostendimus, uulgo tamen in Gallia uillas etiam ciuitates dicunt: sed hanc significationem sermo Latinus non admittit. Aedes urbana sunt praedia, quae solo superficieq; constant. Est autem superficies, omne quod supra faciem terrae est: quapropter in praedijs urbanis parietes & tecta.

a l. j. C. de uerb. sig.

b l. quae situm. §. fin. de leg. 4. iij.

c l. seruis urb. de leg. iij.

d Bar. l. generalis. §. uxor. ri. de usufr. leg. l. i. quae sitio. l. loci.

tecta, in rusticis arbores, herbae, frutices superificiei adscribuntur. Latiorē esse aedium q; domus appellationem pleriq; senserunt^b. Aedes enim pro omni specie aedificij capi, etiam si nulla adsint tecta: at Domum non dicimus, quae adhuc con-

tecta non sit. Sed promiscue haec accipi, ego magis sentio, exemplo Graeci sermonis.

PRAEUARICATORES. Vnde apud Homerū *ἀντιμαχία δῶμα μάρα*. Area, locus sine aedificio est, ab ariditate dictus, q in ea fructus arescant: alij qd solo sit nimio solis ardore arido: quidā quod si cut ara in templis pura est, ita haec ab aedificijs pura, nec obiecta sit: sunt & qui ab aere dictam credant. Ego priorem etymologiam probo, & aream proprie pro rustico loco interpretor, de quo P. Vergil.

Area q; primū ingenti est aequāda cylindro. Nec in urbe sibi nomen uendicare arbitror, nisi *μεταφορικῶς*. Videtur enim quod ueteres impluuium, cohortem, plateam, hypetrūq; dixerunt, unico nomine per translationem aream appellari posse.

PRAEUARICATORES. Varices noxiae uenulae sunt in cruribus, quae propter atram bilem turgescunt, & ferro aduisioneq; curantur: Graeci Ixyas uel cirfos appellant: qui eo morbo laborant, recta ire nequeunt: inde Varicari uerbum in transuersum ire significat, & praeuicari. Sunt autem Praeuaricatores, qui cum aduersa parte collidunt, quod frequentius ab accusatoribus fit, qui subornati uera crimina abscondunt, & diuersam partē prodita causa adiuuant: & inde nomen traxerunt, quasi uaricentur, id est in aduersam partem eant. In hos ex legibus grauis poena cōstituta est, condēnatiq; etiam infamia notantur. Labeo à uaria certatione id nomen tractum aiebat: sed eius sententiae etiam ratio syllabae refragatur, quae in praeuicatore qnq; producit, cum Varius primā corripit. Sanē existimauerunt aliqui, cum aduocātū, qui uisus alicuius iuribus, aduersae parti accessit, cum priori renuntiaisset, praeu-

ricatorum non esse: nō enim causam prodit, qui aperte aduocaturum se negauit. Quod & ipse probo, dum sciamus, qui causae alicuius secreta iam cognouerit, non debere in alias partes transire, quoniam ea aduersarijs

CEDERE DIEM. Cedere uerbum uariae significationis est, accipitur autem quandoq; pro incipere in ius alicuius uenire, unde & accedere dicimus: sic cedit dies hoc in responso, cum incipit ea dies ad ius alicuius pertinere, licet agi adhuc non possit. Venit uero dies, quando perfectē pertinet, ut quia & obligatio & actio efficaciter & uere orta est. Referuntur autem hic exempla stipulationis purae, & quae in diem, itemq; eius, quam sub conditione concipimus. Videndum igitur est speciatim de singulis. In prima specie quando debetur pure, & cessit & uenit dies, quia obligatio & actio efficaciter est orta, suspenditur tamen actionis exercitium^a *ἡ πλάτεια* & modo dico tempore, arbitrati iudicis^b: non enim creditor statim cum sacco uenire debet^c. Aliis quibus tamen casibus id tempus quale sit expressum est, in constituto, ut ante decimum diem non conueniatur^d: in dote, quae cum olim annua, bima, trima die deberetur, hodie post annum soluenda est^e: in re iudicata, cuius executioni quadrimensis dilatio indulta est^f, possitq; qui pro tribunalis sedet, huiusmodi terminos ex causa mutare. Si quis tamen huiusmodi tempus humanitatis causa indultum non obseruaret, sed statim peteret, non ideo ante diem diceretur agere, nec illi in nimiae celeritatis poenam

pdēs, lege Corn. falsi coherceturd. Quid ergo si nihil secreti in causa, sed omnis quae sitio iuris est: Et licere ei defendere quem sciat iustiorē causam habere, uerius est, dū tamen honorariū qd ab alio causae tuēdae gratia recepit, restituat: sicq; in Senatu dānatū Tusciliū Nomina tum, Vicentinos rum causae desertorem. Plin. Caelius ad Valerianum scripsit.

d l. j. §. qui de posita. de fals.

a §. si. inst. de inut. stip. b l. j. de iure deli.

c l. quod dici mus. de sol.

d l. promissor. §. j. de cōst. pec.

e l. j. §. exactio C. de re iux. act.

f l. fin. C. de usur. rei iud.

g l. ij. de re iud.

b l. j. §. deinde. de don.

c l. si. C. de seru. in si.

a l. j. de praeu. uaric.

b l. athletas. §. pen. de his qui not.

c Bar. d. l. j.

h §. hodie in poenam duplicarentur induciae. Hincq; est
sti. de acti. quod in praescriptione eius dilationis ratio-
i l. in rebus. nem non habemus: unde nec compensatio-
C. de iure ni impedimento est, neq; exceptioni: cum
dot. in fi. uideatur dolo facere actor qui id petit quod
k l. si cu mili- post eum termi-
ti. in fin. de num restituere co-
copenf. pellitur, & haec
l. l. si socer. communiter ap-
§. Lucius. ff. probata sunt. In
sol. mat. secunda specie, cum de obligatione in diem
m Bar. in l. ita agitur, receptior est opinio, ante diem &
stip. in. j. q. obligationem & actionem esse ortam, sed
obligationem & actionem esse ortam, sed
obstare exceptionem: cuius sententia illa est
ratio, quia cum dies addita obligationis ex-
cutionem respiciat, non debet interim eius
n l. ex his. C. substantia impediri, unde obligatio actioq;
qñ di. leg. formantur, cum non soleat tempus adiectum
ipso iure, effectum obligationis auferre. Non
o l. oblig. fere. procedit tamen haec conclusio in promissio-
§. placet. de ne ususfructus, in ea enim ante diem nec obli-
act. & ob. gatio neq; actio nascitur, siue quia cum ad
p l. j. in fi. qua haeredes ususfructus non transeat, si anteq;
do dies leg. dies ueniret moreretur creditor, frustra obli-
us. ced. gatio esset orta: lex autem plurimum cauet,
ne quicq; frustra inducatur, siue q; ususfru-
ctus anteq; dies ueniat in rerum natura non
est, sed in ipsa proprietate permanet, nec ope-
ra pretium fuit separata a proprietate ratio-
ne eius haberi priusq; constaret omnino esse
re ipsa praestanda, ut q; & cessisset & uenisset
dies. Non procedit rursus in actione in rem, q;
q l. sempr. At nam in ea ante diem actio nulla oritur, trans-
talus. de usu. latio enim domini uel iuris in re per execu-
leg. tionem legis fit, qua lex ante diem non facit, un-
de huiusmodi actio competere non potest, uedi-
catio enim ppter domini in re detur. Quia
propter cu repudiatio ad domini referatur,
qui legatum in diem ante eam diem repudiat, ni-
hil agit, adhuc enim ad eum non pertinet. Et
hinc etiā consequens est, ut quoties ex disposi-
tione legis tacita dies subauditur, ante eius
s l. interdū. de aduentum actio non oriatur. Lex enim quan-
uerb. ob. doq; perperam agi dicit, quadoq; peti non
t l. iij. §. si q; posse; quae uerba ad actionem solum refe-
ij. de eo qd runtur, licet hoc casu aliqui etiam obligatio-
cer. nem non nasci crediderint, quae sententia re-
u l. continuis. cepta non est. Nam & in die incerta ueluti
§. ij. de uer. cum moriar, crebrior est eorum opinio qui
obl. ubi Arc. idem iuris esse opinantur, ut ante diem solum
oriatur obligatio, post diem uero actio: unde
qui ante diem soluit non repetit, cu uere inte-
rim deberet, licet agi non posset. Nec nos mo-
u uet, quod medij temporis utilitas incerta est, non
em hoc obesse potest quo minus in id quod
principaliter deductum est, obligatio proue-

niat. Quapropter si ultra dici incertitudinē
alia quoq; quae in promissionem deducuntur
incerta sint, ut cum quis fructus qui ex fun-
do percepti fuerint promittit, neq; obliga-
tio neq; actio interim oritur, haec enim ma-

mus: aēs suū est, qd
alij nobis debent.

stātia post mortē confertur, tunc enim obliga-
tio ab herede incipit. Sanē & in diē quē mul-
tiplicandae obligationis causa additur solet
distingui, ut in legatis annuis ante diem nec
obligatio nec actio competant, quoniam ta-
citam in se, sequentium annorum respectu,
conditionem habeant, in contractibus uero
competat: cuius rei ratio a nobis libro Para-
doxorum I. cap. xvi. disputata est. In ter-
tia specie, quando sub conditione aliquid de-
betur, certissimum est neq; obligationem, ne-
q; actionem ullam esse, anteq; conditio eue-
nerit: idemq; est siue expressa sit conditio, si-
ue tacita, ut quae a lege subinducatur, dū ta-
men propriam conditionis naturam habeat,
substantiamq; rei non autē solam executionē
respiciat: conditio enim quā certū est extitu-
ram, uel quae tēpus praesens respicit, proprie
conditio non est, sed pro pura habetur.

§. Aēs alienū. Vetusissimorum Romanorum pecunia in aere consistebat,
quoniam propter eorum paupertatem, rarus
illis argenti, rarius auri usus fuit: indeq;
aeris appellatio, pro pecunia accipi consuevit,
& quamuis domitis nationibus in maximas
diuitias excreuissent, seruauerunt tamen anti-
quum nomen, & siue pecunia aurea, siue ar-
gentea esset, aēs appellabatur: quapropter aēs
alienum dicitur, omnis pecunia aliena, id est
quae nostra non est, sed alijs debetur: sicut aēs
nostrum est, quod nobis alijs debent, μεταφορικῶς
uero latius quoq; accipitur, ut cum dici-
mus, quicquid in aere nostro est, id in tua ma-
nu esse scito. Intelligitur enim, non solum in
nostris nummis, sed etiā in omni facultate &
potestate. Trahitur etiā quadoq; latissime ad
professionem, ut cum Iuriscōsultus de sophis-
mate dialectico interrogatus, respondet, id in
aere suo non esse, id est ad professionem suam
nihil attinere. Sanē notandus est hic loquen-
di modus, aēs suū est, quod alijs nobis debent:
rectius enim scriptum fuisset, aēs nostrum,
nisi ea uerba ex aliqua lege desumpta creda-
mus, quam hic Iuriscōsultus interpretetur,
ut ἀνεργουμένη appositā sint, uel (ut Accu-
sius solet loqui) materialiter.

Lata

§. LATA CVLPA. Explicat Iuriscō-
sultus quid sit lata culpa, & eam ita diffinit,
ut sit nimia negligentia, per quam non intel-
ligimus quod omnes intelligunt, aduersus
quam doctores nostri nouas argutias cōfin-
xerunt, ut & ali-
quid ipsi scire ui-
derentur, quod
Iuriscōsultum la-
tuisset, suntq; hac
ratione ex inter-
pretibus accusa-
tores, uel potius
calumniatores.
Aiunt primo, nō
in negligendo so-
lum esse culpam,
sed etiam in fa-
ciendo, cum id fit,
quod fieri nō de-
bet, quasi negli-
gere etiam ad fa-
ctum non refera-
tur, cum aliquam
rem non adhibita

cura, sed cum neglectu pertractamus. Aiunt
iterū, dementē uel pupillum non intelligere
quod oēs intelligunt, & tamen in culpa ideo
non esse. Sed hi non idcirco non intelligunt,
quia negligentiae corū aliquid imputetur, sed
quia in altero naturae uitium, in altero aetatis
defectus est: nā & cum lex aliquid nō intelli-
genti imputat, de eo accipiendū uidetur, qui
si uoluisset intelligere, potuisset. Sicut cum
neganti aliquid damni irrogat, de eo accipit
qui consentire potuit. Sicut & proprie filere
solū dicitur, q potest loqui. Et proprie excusa-
tur q potest acceptare, unde & generalis est
regula: Eius est nolle, q potest & uelle. Argu-
mentant rursus, Medicus propter imperitiā
& latam culpā tenetur, & tamen nō omnes
medicinā intelligūt. Sed & hoc eadē ratione
tollitur, non enim in alijs q medicis ignoran-
tia medicinae negligentiae imputat. Negligēs
em dicit in sua quisq; conditione & professio-
ne, non in aliena. Subdunt etiam errorem iu-
ris latae culpae assignari, & tamen pauci Iu-
risperiti sunt. Sed hoc in poenam ignorantū
constitutum est, cum omnes prudentes uiri
quae ipsi ignorant, ab alijs peritiōibus scrus-
tentur: qui igitur ipse nec scit, nec peritiōes
consultit, in lata est culpa: nam & idem homi-
num genus Hesiodi carmine improbatū est,
q̄uis & generalis haec dictio secundū subie-
ctam materiam restringatur, ut eis solum in-
telligat, q eiusdē conditionis uel professionis

sunt. Et ex hac diffinitione infertur, quod
non omnis imperitia latae culpae assignatur,
sed si in eo quis errat, quod communiter oēs
eius artis intelligunt, est lata culpa: si in eo,
quod soli excellentes, est solum leuis: si in eo

quod non nisi rarissimus quisque
sciebat, ut quia excellentissimis so-
lum erat cogni-
tum, leuissima ui-
detur culpa, ut
pleriq; senserunt.
Sed quia hic tra-
ctatus iterum &
iterum in cogni-
tionem reuocabitur,
infra quid sen-
tentiae nobis sit
differemus.
MVNV S. Duplex est
muneris significa-
tio de qua hic agi-
tur: altera onus

officium, ut quodcūq; intelligitur, quod ne-
cessario subimus: altera largitiones accipiun-
tur, quae ex causa aliqua, non tamen necessa-
ria sunt. In priore significatione quodam-
modo solet distinguī, superius a nobis tracta-
tum est. Illud superest addendum, existimasse
Accursium, non licere munera, quae ad uecti-
galia pertinent, ex sola consuetudine imponi,
nisi etiam lex accesserit, & ideo dum hic di-
citur, munus lege, more subiri, coniunctim
accipit: sed crebrius receptum est, ut disium-
ctiue haec soluta oratio accipiat, sufficiatq;
alterum, siue lex iubeat siue consuetudo, dū
uetustissima & post hominū memoriā sit:
ea enim priuilegij ius habet, & qualis nunc
est praesumitur semper retro fuisse: estq; illa
firmissima praesumptio, quam uulgō iuris
& de iure uocant: nec in ea consuetudine in-
troducenda uidetur principis scientiam ne-
cessario requiri, cum non simpliciter, sed in
uniuersum iuri omnium officiat. Quia ratio
ne & aduersus Imperatorem, ex tali iure, po-
terunt pleraq; Italiae urbes praescriptione se-
tueri, tametsi Imperator ignorasse se alleget,
idq; uerius uidetur, praesertim cum ex fa-
ma satis potuerit hoc Caesar scire, si modo
res Italas curasset. Curat autem minimum,
ut qui tot egregias urbes, eius fidem implo-
rantes, in summas calamitates incidere per-
mittat, cum ipse interim, uel sacrificulorum
preculis, uel alijs non aequae necessarijs rebus
operam

l. j. §. ij. de
op. no. nūt.i l. late. l. ma-
gna.a l. munus. 3.
co.b l. si public.
§. fi. de pu-
blic.c l. super. §. j.
extra. co.d l. mo. d. §. fi.
Alex. cōsi. o.

operā insumat. Sanē aduersus uetigal quod ad aliū q̄ ad principem pertineat, non est dubium usucapionem procedere, etiam breuioris temporis, dum titulus & bona fides possessioni praescribētis accesserint. Quod ad alteram mune-

Bar. d. §. fi. Barb. consi. s. j.

ris significationē attinet, à nobis latius supra disputatum fuit. Illud in praesentia omittēdū nō est, existimasse Vallam, Martianum hic

f. l. inter domum. s. co.

Vlpiano aduersari, quod ille tradit, doni significationem latius q̄ muneris patere: at hic aliter distinguatur, nimirum munus ad necessitatem pertinere,

donum sponte dari, rursus in hoc uentum esse, ut omne donum munus dici possit. Sed has obiectiones ipse sic extrico, ut munus, si generaliter accipiat, eum ad onera officia ue etiam pertinet, uerum sit non quodcumq̄ munus donum esse: sed si pro largitione accipiat, tūc id significare, quod ex necessitate alicuius officij, uel ex causa datur, nisi quod in hoc ex communi loquendi usu uentum est, ut qualiscumq̄ largitio uel donum, munus dici possit. Vlpianus igitur rationem sermonis, Martianus usum considerat.

POTESTATIS. Potestatis uarię sunt significationes, ex quibus quinque hic cōnumerantur. Prima est, cum de magistratu dicimus, eum habere potestatem, intelligimus enim merum imperium, quod nil aliud est, q̄ potestas animaduertendi in facinorosos homines: dicitur autem merum, quasi liberum, quoniam cum delicta ex uarijs causis uel aggrauentur, uel eleuentur, in arbitrio ius dicentis residet, quam potissimum poenam irroget: quod non est in causis pecuniarijs, in quibus certam proferre sententiam, secundum ea quę probata sunt, debet. Vnde in his quę officio iudicis expediuntur, quoniam summo iure non debentur, plurimumq̄ in arbitrio eius consistunt, & tamen priuatam utilitatem respiciunt imperium mixtum exercetur. Merum igitur imperium in inquisitionibus, accusationibus ue cōsistit. Mixtum persequutionibus, Simplex iurisdicatio actionibus. Secunda signi-

a. l. imperiū. de iur. om. iud. b. l. aut facta. de poen.

PAVL. LIB. SIN-
GVL. AD L.
FVSIAM CA-
NINIAM.

Lex CCXV.

Potestatis uerbo plura significatur: in persona magistratuum, imperium: in persona liberorum, patria potestas: in persona serui, dominium. At

ficatio est in persona liberorum, ut patriam potestatem intelligamus: hoc ius proprium Ciuium Romanorum est, quoniam à lege XII. tab. introductum: sed cum constitutione Antonini, qui in orbe Romano sunt,

l. qui in orbe. de stat. ho.

cīues Rom. esse cū sint, sequitur ad omnes Christianos hodie illud pertinere. Quare propter & Francis communicatū est, qui licet Regibus Germanorum, quos Imperatoris titulo Romani Pontifices insigniuerunt, nō subint, Romani tamen imperij & ipsi pars sunt, eoq̄ iure uiuunt. Tertia significatio est, cum agimus de noxæ deditioe, cū eo qui seruum non dedit, praesentis corporis copiam facultatēq̄ significamus. In lege Attinia in potestate domini re seruam uenisse uideri, si eius uendicandæ potestatem habuerit, Sab. & Cassius aiūt.

in persona serui, & ad dominium refertur: ut cū dominus se suos seruos in potestate habere dicit, uel de potestate dimittere: id autem ex iure gentium descendit, quo iure capti in bello, capientium fiebant, unde & mancipia dicuntur. Sic Aufonius,

Capta manu, sed missa manu nesciuit herile Imperiū, domine uult domina esse manus.

Quarta accipitur pro facultate, quæ in praesentia & ad manum sit: unde cum lex nisi dominus seruum pro noxa det, cogat eum ad suscipiendum iudicium, si modo in potestate sua sit, intelligemus potestatem, id est facultatem exhibendi: quid enim si ad aram confugerit? Quinto in lege Attinia in potestate domini res uenisse uidetur, si eius uendicandæ sibi facultas data sit, & ipse neglexerit, nō enim amplius cēsetur inuito domino ablata, unde tanq̄ furtiua non sit, poterit usucapi. Accursius nō sufficere existimauit, quod dominus rei uendicandæ facultatem habuerit, nisi etiam appraenderit, uel litis aestimationem sit cōsequutus: quæ interpretatio responsi huius uerba nimis coarctat. Et hæ sunt quas huic uerbo significationes Paulus refert: uerissimi le autem est, noluisse eum plures recensere, sunt enim & aliae: ueluti cum ipsos magistratus simpliciter Potestates appellamus, ut est apud Plin. & Apul. sic & Iuuenalis, An Fidenarum Gabiorumq̄ esse potestas? Quod μετῶν μιανόε dictū uideri potest, cū generaliter potestas, pro qualibet iurisdicōe quandoq̄ accipiat, nam & quod Paulus ad Rom.

d. l. quoties. de nox.

e. l. fideius. de pig.

f. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

Rom. dixerat, *ἐξουίαν ἔχοντες*, Latini potestibus sublimioribus habent, quibus omnis anima subdita esse praecipitur: Antiquiores tamen, cum potestatem dicebant de maioribus magistratibus intelligebant, qui merum imperium habere-

g. xj. q. j. magna. b. l. eū qui. de iur. om. iud.

i. c. j. de reb. eccl.

k. Inst. de tut. in prin.

l. auth. ne def. in prin.

m. l. iij. ex qb. cau. in pos.

n. l. aduersus. de arbi.

a. l. si cōfessus. de cust. rei.

b. l. diuus. eo. tit.

c. l. succurritur. ex qb. cau. ma.

d. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

e. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

f. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

g. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

h. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

i. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

j. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

k. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

l. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

m. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

n. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

o. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

p. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

q. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

r. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

s. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

t. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

u. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

v. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

w. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

re: quod & Paulus Castrensis ante notauit. Dicitur etiam Episcopus ecclesiae fundos in potestate habere, id est in cura & administratione, tutor quoq̄ in pupilli caput potestatem habet, id est autoritatem. Vnde & alibi sua potestate quis fecisse dicitur, quod propria autoritate fecit. Sed & in edicto praetoris potestatem sui non facere intelligit, qui sui copiam, ut cōueniatur, nō facit: quales sunt absentes, uel qui latitant. Illud quoq̄ in potestate cōsistere existimat, quod in actu nō est, sed esse potest, quod Graeci *δυνάμει* dicunt, quo sensu & Iulianus nam *δυνάμει*, inquit, qui à fideiussoe petit, à reo petit.

g. xj. q. j. magna. b. l. eū qui. de iur. om. iud.

i. c. j. de reb. eccl.

k. Inst. de tut. in prin.

l. auth. ne def. in prin.

m. l. iij. ex qb. cau. in pos.

n. l. aduersus. de arbi.

a. l. si cōfessus. de cust. rei.

b. l. diuus. eo. tit.

c. l. succurritur. ex qb. cau. ma.

d. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

e. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

f. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

g. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

h. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

i. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

j. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

k. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

l. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

m. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

n. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

o. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

p. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

q. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

r. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

s. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

t. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

u. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

v. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

w. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

Latini potestibus sublimioribus habent, quibus omnis anima subdita esse praecipitur: Antiquiores tamen, cum potestatem dicebant de maioribus magistratibus intelligebant, qui merum imperium habere-

g. xj. q. j. magna. b. l. eū qui. de iur. om. iud.

i. c. j. de reb. eccl.

k. Inst. de tut. in prin.

l. auth. ne def. in prin.

m. l. iij. ex qb. cau. in pos.

n. l. aduersus. de arbi.

a. l. si cōfessus. de cust. rei.

b. l. diuus. eo. tit.

c. l. succurritur. ex qb. cau. ma.

d. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

e. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

f. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

g. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

h. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

i. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

j. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

k. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

l. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

m. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

n. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

o. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

p. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

q. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

r. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

s. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

t. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

u. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

v. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

w. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

Latini potestibus sublimioribus habent, quibus omnis anima subdita esse praecipitur: Antiquiores tamen, cum potestatem dicebant de maioribus magistratibus intelligebant, qui merum imperium habere-

g. xj. q. j. magna. b. l. eū qui. de iur. om. iud.

i. c. j. de reb. eccl.

k. Inst. de tut. in prin.

l. auth. ne def. in prin.

m. l. iij. ex qb. cau. in pos.

n. l. aduersus. de arbi.

a. l. si cōfessus. de cust. rei.

b. l. diuus. eo. tit.

c. l. succurritur. ex qb. cau. ma.

d. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

e. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

f. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

g. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

h. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

i. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

j. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

k. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

l. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

m. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

n. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

o. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

p. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

q. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

r. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

s. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

t. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

u. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

v. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

w. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

Latini potestibus sublimioribus habent, quibus omnis anima subdita esse praecipitur: Antiquiores tamen, cum potestatem dicebant de maioribus magistratibus intelligebant, qui merum imperium habere-

g. xj. q. j. magna. b. l. eū qui. de iur. om. iud.

i. c. j. de reb. eccl.

k. Inst. de tut. in prin.

l. auth. ne def. in prin.

m. l. iij. ex qb. cau. in pos.

n. l. aduersus. de arbi.

a. l. si cōfessus. de cust. rei.

b. l. diuus. eo. tit.

c. l. succurritur. ex qb. cau. ma.

d. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

e. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

f. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

g. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

h. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

i. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

j. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

k. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

l. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

m. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

n. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

o. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

p. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

q. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

r. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

s. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

t. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

u. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

v. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

w. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

Latini potestibus sublimioribus habent, quibus omnis anima subdita esse praecipitur: Antiquiores tamen, cum potestatem dicebant de maioribus magistratibus intelligebant, qui merum imperium habere-

g. xj. q. j. magna. b. l. eū qui. de iur. om. iud.

i. c. j. de reb. eccl.

k. Inst. de tut. in prin.

l. auth. ne def. in prin.

m. l. iij. ex qb. cau. in pos.

n. l. aduersus. de arbi.

a. l. si cōfessus. de cust. rei.

b. l. diuus. eo. tit.

c. l. succurritur. ex qb. cau. ma.

d. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

e. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

f. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

g. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

h. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

i. l. iij. de reb. co. c. fi. de iudi.

d l. libertas. §. eloquutio duorum numero contenta est^d, si
fi. de man.
tejt.

e l. ita stip. de
uerb. obl.

f arg. d. §. fi.

g in. l. cū qui
cal. de uerb.
obl.

a l. si heres. de
leg. j.

b l. sunt qui. de
re. iud.

c §. Cato.
d l. j. de his q
deie.

e l. cū satis. de
agr. lib. xj.

re intelligitur^f, id est pati: uel cum aliquem f l. Proculus.
reum facturos nos pollicemur, id enim est de dā. inf.
reum facere, quod accusare^g, & indicare: sicut g l. si ueris.
facere suspectum tutorem, est deregere, & h l. ij. C. de
iudici approbare suspicionis causas^h. Sed fin. ufu. pup.

PAP. LIB. XXXVII.
QVAESTIONVM.
Lex CCXVIII.

Vomnem omni
no faciendi causam
complectitur: dan
di, soluendi, nume
randi, iudicandi, am
bulandi.

IDEM LIB. II.
RESPONS.
Lex CCXIX.

enim ob incerti
tudine uitiatur^e.
In odiosis quoq;
ppius est, ut im
perfectam senten
tia existimemus^f,
& huiusmodi ora
tio nullius sit esse
ctus. Sed & si qs
pmiserit aliquid
dare in diebus il
lis, nihil agit: Vi
detur enim se re
tulisse ad commu
nem usum loquē
di, quo ita sole
mus tempus infi
nitum significare: translatione à mysticis fi
dei Christianae libris accepta, in quibus quae
uel olim fuerunt, uel post innumera anno
rum curricula erunt, additur, in diebus illis
esse facta, uel futura. Et ita aliqui existima
uerunt, licet articulus controuersus sit, Ego
in arbitrio iudicis consistere opinor, qui ex
coniecturis colligat, qua mente promissio
huiusmodi facta sit.

VERBUM FACERE. Verbum fa
cere perq; generale est, & ad quacuncq;
facta refertur: & quandoq; facere interpre
tamur id est dare, unde qui facere iussus est
ut centum habeat^e, eam summam dare cogi
potest: quandoq; significat soluere, ut cum
dicimus quaddā esse personas, à quibus exigi
plus non potest, q; facere possint^b: intelli
gitur enim, q; commode soluere possint. Inter
dum idem est facere quod numerare, unde
paria fecisse dicitur, qui pecuniam quam ac
ceperat, numerauit, & id quod debet reddi
dit. Sic & iudicare hoc uerbo continetur, ut
cum dicimus, factum eius rei esse iudicium.
Sed & iter facere dicitur, qui ambulat: unde
& stipulatio, iter fieri^d. Et haec quidem hic lu
risconsultus. Ceterum alijs quoq; modis ac
cipitur, ut cum paciscimur, ne seruum fa
cias furem, aut fugitiuum, id est ne ad fur
tum fugam ue solictes; uel cum mandat lex,
ut soboles quam censiti fecerint non alienes
tur^c, declaramus fecerint, id est procreaues
rint: uel cū quis promissit damni infecti uti
cino, in ea enim stipulatione damnum face

re intelligitur^f, id est pati: uel cum aliquem f l. Proculus.
reum facturos nos pollicemur, id enim est de dā. inf.
reum facere, quod accusare^g, & indicare: sicut g l. si ueris.
facere suspectum tutorem, est deregere, & h l. ij. C. de
iudici approbare suspicionis causas^h. Sed fin. ufu. pup.

ge constitutum,
poenas maleficio
rum quae noctu
committantur du
plicari, quomodo
intelligentur ma
leficia: Et cum di
cantur quasi ma
leficia, uidet non
contineri, quae di
cta, scripta, cons
ulta male sint.
Qui igitur noctu
conuictus fue
rit, in eam poenā
non incidetⁱ, & id i Bar. l. aut si
ela. de poen.

IN cōventionibus
cōtrahentiū uolū
tatē potius q; uerba
spectari placuit: cum
igitur ea lege fundū
uestigalem municipi
pes locauerint, ut ad
haeredem eius qui su
sceperit p̄tineret, ius
haeredum ad lega
tarium quoq; trans
ferri potuit.

bito, etiam in lege poenali malefacta dici,
quae scripta, dicta, consulta criminose sint:
cum uerba generaliter, & quatenus sermo
nis proprietas fert^k, tum quoq; accipi de
beat. Sed ne conuictia hoc casu comprēdan
tur, ratio legis suadet, ex qua de his delictis
significari ostenditur, quae ex tenebris no
cturnis uel facilius, uel grauiore cum no
xa fierent: quod in iniuriarum crimine nō
est. Sanē cum antiqui Maleficos speciali no
mine Incantatores intellexerint^l, huiusmo
diq; Diuinatores, de eis potius est, ut legis
uerba accipiantur, cum noctu praesertim so
leant umbras euocare, & animas responsa da
turas, ut Hanidia apud Horatium. Quo sen
su & Exodi x x i i. scriptum est, Maleficum
ne patiaris uiuere, id est Sortilegum & carmi
nibus ueneficia facientem.

IN CONVENTIONIBVS. Cer
tissimi iuris est, in contractibus, siue bonae
fidei, siue stricti iuris sint, id in primis ob
seruandum quod actum est, etiam si uerba
improprie accipiantur. Alioquin nisi de uo
luntate constet à uerbis nō recedimus. Con
stat autem quandoq; expresse^a, puta ex prae
fationibus, uel praecedenti tractatu: quan
doq; tacite^b, ut quia natura contractus, qua
litas rei, personae, contrahentium consuetu
do, eius quod actum est, coniecturam indu
cant: potestq; hoc in responso exemplū acci
pi: fundus enim emphyteoticarius, uel uesti
galis, & ad haeredem conductoris, & ad suc
cessorem particularem, nisi aliud actum sit,
transferri

transferri potest. Quid ergo si contrahentes
pacti sint, ut ad haeredes transeat: Et uideba
tur eam pactionem proprie intelligi debere:
tum ex communi regula, qua cauetur: In ca
sibus dubijs, à proprietate sermonis non esse
recedendum^c: tum

quia aliās pactione
esset superflua, cū
enim ex tali cons
tractu & haeredes
& legatarij admit
terentur, nisi per
huiusmodi pactione
nō diceremus cen
seri legatarios ex
clusos, nōne nul
lius esset momen
ti: Quae interpre
tatio fugienda est.
Accedit his, quod

magna subest ratio, cur haeres solum admit
tendus sit, non autem legatarius: esset enim
non modicum detrimētum domino, qui ad
uersus legatarium nullam actionem persona
lem haberet, cum actiones in personam, neq;
rem ipsam, neq; singularem successorem se
quantur: de haerede ergo solum debuisset in
telligi, qui ipse in personam conueniri pos
test. Sed tamen Papiniano aliter uisum est,
quoniam uoluntas contrahentium ante oīa
spectanda est, etiam quod aliud dictum sit.
Voluntatis autem coniectura ex natura cō
tractus colligitur, & licet debeant uerba in
telligi ut effectus alicuius sint, non tamen
operantur nisi secundum naturam actus: idq;
& Bal. & Alex. responderunt: nec proba
bile aliquod damnum locatori infertur, cum

nō possit legatarius propria auctoritate pos
sessionem ingredi, sed ab ipso introducens
sit, quo tempore cum in dominū agnos
ceret^b, seq; obligabit, quinquagesimamq; illi,
quod praemium uulgo Laudatorium uo
cant, praestabit. Et quod in legato dicitur, in
donatione quoq; locum habere receptū est:
nec enim tunc aliqua denuntiatione opus
est, sed satis est, petitio introductionis, & so
lutio quinquagesimae. Nec distinguitur, lo
cator emphyteotici fundi sit priuatus ali
quis ciuisⁱ, uel Respublica, uel ecclesia: po
terit enim conductor ius suum per legatum
uel donationem transferre, etiam eis irrequi
sitis, dum saluo eorum iure & citra frau
dem alienet^k: & ita crebrius approbatum est.
Qua autem ratione uestigales agri ciuita
tum locari solerent, ex Iul. Hygino à nobis
traditum est disputationum lib. i i i. cap.

x. Sed & quibus casibus appellatio haere
dis ad singulares successores pertineat, su
pra attigimus^l.

LIBERORVM. Liberorum appella
tione nepotes, & pronepotes, ceterosq;
descendentes con
tineri certum est,
idq; exēplo x i i.
tabularū, quae pri
mam successionis
causam liberorū
esse uolebant, &
de omnibus des
cendentibus intel
legebant. Quo sen
su & praeiores in
edictis acceperūt,
ut cum patroni li
beros in ius sine
uenia uocari pro
hibuerunt^a: stricte tamen haec uox quandoq;
accipitur, & usq; ad trinepote solum intelli
gitur, & ita ueteres existimabant quod Pōp.
& Paul. refert^b. Sed C. Callius & Vlpianus, b l. iuris. cōf. de
& in hoc responso Callistratus latius perti
nere existimauerunt, & in infinitum dici,
idq; tanq; honestius meritō obtinuit. Cum
igitur nomen liberorum sit collectivum plu
rium graduum, qui fratrem & eius liberos
instituit^c, ordine successiuo uocasse uidebi
tur, quod non est receptum, si filios dixisset^d:
proprie enim appellatione filij nepotes &
deinceps descendentes non contineri uerius
est, sed ex interpretatione tantum: quo in tra
ctatu quid ipse sentiam, supra explicauit. In e l. filij. l. ius
praesentia, quid ab alijs communiter traditū
sit, recitabimus: & quadrupliciter in hoc di
stingui à maioribus solet: aut enim filijs pro
uidetur, aut grauantur, aut de eis uersus aliū
fit mentio, aut in conditione ponuntur. In
prima specie appellatione filiorū comprē
di nepotes receptius est^f, cū enim actus hic
fauorabilis sit, debet lata significatio accipi,
& hoc siue in testamentis, siue in legibus, siue
in beneficijs principum loquamur: fit enim
in his amplior interpretatio^g, licet in priuile
gijs sit contrā. Si igitur pater filios suos insti
tuat, etiam nepotem ex filio praemortuo in
stituisse uidebitur: quod tamen uarie acceptū
est, aliquibus ideo institutum censentibus,
quia nisi ita interpretaremur, praeteritione te
stamentum rumperetur, interpretamur au
tem semper ut actus ualeat: Alijs, ne durum,
absurdum ue aliquid consequatur, quale est
cum à parentibus filij separarentur, uel me
lioris fierent conditionis nepotes q; filij, idq;
x 3 genus

l. l. heredis. 3.
co.

a l. sed si. §.
fi. de in ius
uoc.
b l. iuris. cōf. de
grad.

c c. Raymutia
us. de testa.
d l. gallus. §. j.

e l. filij. l. ius
sta. l. nato
rum.

f l. Lucius. de
here. inst.

g l. sed & si.
§. j. de ex
tut.

genus similia: Alijs, quoniam dispositio in futurum confertur, cum enim uerisimiliter dubium sit, an in id tempus filij uel nepotes existant, debet mens testatoris largius accipi, ut non existentibus filiis, nepotibus prouisum uideatur,

ut etiam in facti quaestione consul-
tum uoluerint, sed
tus Alex^b. respon-
dit: quae declara-
tiones dubitatio-
ne nullam habet,
cum generaliter
propter fauorem
ea interpretatio ex
doctorum frequen-
tiore sententia pro-
cedat: unde & in
municipalibus sta-
tutis idem obser-
uatur. Finge cau-
tum esseⁱ, ut filij
masculi exclusis

foeminis succedant, nunquid nepotes etiam ipsi praferantur? Et responsum est, prafer-
ritatio enim eius legis est, ut agnatis saluae sint facultates: quae ratio in nepotibus lo-
cum habet, & tamen in lege expressa non sit, ab ea tamen argumentari nos posse re-
ceptius est^k: cum enim hoc beneficium a le-
ge patri conferatur, ut foeminam excludat, debet etiam in nepotem eiusdem sexus per-

petuare^l, qui in successione patris sui locum tenet, eiq; subrogatur, nam & cum filia pro-
pter fauorem filij masculi excludatur, mascu-
lo ipso superstiti nepote defuncto, idem fa-
uor durat: unde etiam si ipsa mascula sobo-
le relicta decederet, nihilominus frater, eius
ue filius ei soboli praferrentur: quoniam
fauidum, de
lib. ex po.

fauidum, de
lib. ex po.
putata radice, rami quoque decidunt^m. Et hu-
ius interpretationis, uti diximus, causam
praestat fauor, quo cessante, interpretatio
quoque non admittitur. Et ideo cum quis
tutorem filiis dedisset, non censeretur nepo-
tis
bus prouisum Vlp. responditⁿ: tum quia res
spectu tutorum nullus est fauor, imo one-
rosa est tutela: tum quia non multum inde
commodi nepotibus oritur, cum cessante tes-
tamento, de tutore illis per iudicem prouide-
dum sit, & ita Bart. sensit. In sequenti
specie, filiorum uerbo non contineri nepo-
tes certius est: unde qui filios exhaeredat, ne-
potes exhaeredes fecisse non uidebitur^o, odio

putata radice, rami quoque decidunt^m. Et hu-
ius interpretationis, uti diximus, causam
praestat fauor, quo cessante, interpretatio
quoque non admittitur. Et ideo cum quis
tutorem filiis dedisset, non censeretur nepo-
tis
bus prouisum Vlp. responditⁿ: tum quia res
spectu tutorum nullus est fauor, imo one-
rosa est tutela: tum quia non multum inde
commodi nepotibus oritur, cum cessante tes-
tamento, de tutore illis per iudicem prouide-
dum sit, & ita Bart. sensit. In sequenti
specie, filiorum uerbo non contineri nepo-
tes certius est: unde qui filios exhaeredat, ne-
potes exhaeredes fecisse non uidebitur^o, odio

putata radice, rami quoque decidunt^m. Et hu-
ius interpretationis, uti diximus, causam
praestat fauor, quo cessante, interpretatio
quoque non admittitur. Et ideo cum quis
tutorem filiis dedisset, non censeretur nepo-
tis
bus prouisum Vlp. responditⁿ: tum quia res
spectu tutorum nullus est fauor, imo one-
rosa est tutela: tum quia non multum inde
commodi nepotibus oritur, cum cessante tes-
tamento, de tutore illis per iudicem prouide-
dum sit, & ita Bart. sensit. In sequenti
specie, filiorum uerbo non contineri nepo-
tes certius est: unde qui filios exhaeredat, ne-
potes exhaeredes fecisse non uidebitur^o, odio

sum enim hoc est: quod & in dispositione le-
gis proditum est. Et ideo lex iulia, quae ius
patri facit, filiam adulteram occidendi, in
nepote non habet locum^p: idemque dum prohi-
bet Senatori filiam eius ducere qui artem lu-

Fronto lib. II. Re-
sponsum ait, Prae-
dio cum uillico, &
contubernali eius, &
filiis legato, nepotes
quoque ex filiis con-
tineri, nisi uoluntas
testatoris aliter se ha-
beat: filij enim appel-
latione saepe & nepo-
tes accipi, multifa-
ria placere. ¶ Diuus

filio suo nuptui collocare prohibetur, nam
nec nepoti quidem impune collocabit^r. Sed
quid iuris esse dicemus, cum testator fi-
liis alienatione bonorum interdixit, an ne-
potibus quoque ueritum credemus^s? Et non
uideri traditum est, huiusmodi enim prohi-
bitio odiosa est, sed haec conclusio aliquo mo-
do restringenda est. Pone institutos filios,
& ne alienent grauatos, si enim in uerbis
institutionis nepotes contineantur, cur non
& in uerbis prohibitionis comprehendendi de-
bent? Consentaneum certe est, eadem uer-
ba eandem recipere interpretationem, nec
est uerisimile uoluisse patrem minus oneris
nepotibus imponi, qm filijs imposuerit. Et
quod in hac prohibitione diximus, in fidei-
commissio quoque respondendum est: ut fidei-
commissio filijs iniuncto, nepotes non continean-
tur^t, nisi sub ipsius uerbis institutio substi-
tutioque concepta sit: tamen si imprudenter hac
in re labi mihi Decius uideat^u. Pone rursus,

ut uero bona mea uendi, quia uolo ut ad illos
& illos perueniant: uidetur enim hoc ca-
su esse etiam nepotibus interdictum, & ita
etiam censuit Alex^x, quod multo magis di-
cendum est, cum ratio dispositione gene-
ralior est: ut cum quis prohibuit alienatio-
nem filijs, quia uolebat bona perpetuo in fa-
milia remanere, hoc enim casu omnes descen-
dentes prohibiti censentur^y: quod & respo-
sum est, cum testator fratris fideicommissum
ut haere-

p l. patri. de
adul.

q l. lex iul. de
ritu nup.

r l. s. cōsul. de
rit. nup.

s glos. §. nos
ignit. de
res. si.

t Dec. consi.
218. uer. ult.
cōsi. 95.

x §. dimi. arg.
l. peto. §. fra-
tre. de leg. ij.

y l. pater fil.
§. siendum.
de leg. iij.

ut hereditatem filijs restitueret, quia mentis
suae erat, ne bona extra familiam perueniret,
petent enim fideicommissum nepotes quo-
que, & ceteri descendentes: & ita contra quam
lason responderat, ex facto iudicari uidi. In
tertio casu, cum
de filijs alterius re-
spectu disponitur
non comprehendendi
nepotes constat,
nisi dura aliqua se-
paratio inducere-
tur, ut cum quis
ancillam cum fi-
liis legat, tunc e-
nim Papyrij Fro-
tonis responsum,
cuius hic Calli-
stratus meminit,
attendendum est:
cum non sit ueris-
simile, uoluisse tes-
torem a patri-

quoque Marcus rescri-
psit, non uideri sine li-
beris defunctum, qui
nepotem suum haere-
de reliquit. ¶ Praeter
haec omnia, natura
nos quoque docet, pa-
rentes pios, qui libe-
rorum procreando
rum animo, & uoto
uxores ducunt, filio-
rum appellatione o-

bus suis, filios separari^z. Idem si aliqua alia
coniectura hoc suadeat, quales sunt quas su-
pra retulimus, quando alius actus effectum
non fortiretur, uel absurdum aliquid conse-
queretur, uel consuetudo sermonis ita suade-
ret, & si quae aliae sunt similes^a. In ultima spe-
cie concludendum est, quoties conditio uel
causa fauorem filiorum respicit, etiam nepo-
tes eo sermone contineri: uerbi gratia, Lex di-
cit^b, si mater filijs tutores non petierit, ius ue-
dicandorum bonorum non habeat, illis enim
uerbis etiam quae nepotibus tutores non pe-
tierit, ab hereditate repellitur, nam actus hic
filijs ipsis fauorabilis est: quod si de fauore fi-
liorum principaliter non agatur, aliud est: ut
in eo exemplo, cum lex a tutela eum excusat,
qui tot filios habuerit, non enim nepotes ex-
cusationis causam praestarent, nisi lex libero-
rum uerbo uteretur^c: principaliter enim hoc
casu de patris, non autem filiorum fauore a-
gitur: unde cum filiorum fauor non urgeat, a
proprietae uerborum non recedimus, quae
in conditionibus maxime attenditur, & pri-
mum locum in casibus dubijs tenet^d. Excipi-
untur tamen aliqui casus, in quibus filio-
rum appellatione generaliter dicendum est,
nepotes non significari. Primus est, in com-
muni loquendi usu, ex consuetudine enim a-
liter filios, aliter nepotes appellamus, & ita
sentit Accursius^e. Sed doctores non adducunt,
nisi probaretur huiusmodi consuetudo, nec
ex sermone uulgari ad Latinum probabile

e l. ij. §. hoc
autem. de ex-
cu. tut.

d l. meuius. de
cōd. ex de.

e gl. Insti. qui
dar. tut.

argumentum deduci potest^f. Secundus casus^f Alex. d. con-
sus est, quoties lex ex aliqua causa significa-
tionem eius dictionis coarctat, ut cum fru-
ctus in quartam, quae ex Falcidia debetur, non
imputari quamuis testator iusserit, lex Iulian-
iani praecepit, su-

mnes, qui ex nobis
descendunt, contineri:
neque enim dulcio-
ri nomine possumus
nepotes nostros, quā
filij appellare: etenim
idcirco filios filiasue
concipimus, atque adi-
mus, ut ex prole eorū
earumue, diuturnitas
nobis memoriā in
aeternum relinquamus,

potes torqueri possent, uel cum usque ad eum
gradum concedit lex ei succedi, qui incestas
nuptias coarctat^g, & si qua similia. Tertius
casus est, cum de filio non disponitur, ea so-
lum ratione, quia sit filius, sed etiam respectu
alicuius qualitatis ei inhaerentis: nam disposi-
tio huiusmodi ad eum non refertur, cui ea
qualitas non insit, ueluti cum lex filium spu-
ritum institui prohibuit, non enim existima-
bitur uetita institutio legitimi, ex filio spu-
rio, nepotis: in eo enim qualitas illa deficit^h.
Idem in municipalibus statutis, quae exclusa
filia, filios masculos ad successionem admit-
tunt, non erunt admittenda neptes, cum qua-
litas masculina illis desit, quod & ab Alexan-
droⁱ responsum est, in eo qui filium primo-
genitum ad fideicommissi petitionem uoca-
uerat. Quartus casus est, cum sub alio nomi-
ne potest censeretur magis proprie nepotes uo-
catos, quam sub nomine filiorum: ut si fratri
meo, & eius filijs, & descendentibus fideicom-
mittam, admittunt enim prius filij quam ne-
potes^m, tanquam prius nominati, cum de ne-

potibus potius uerbo descendētis, quam uer-
bo filij actum censeatur: sub illo enim pro-
prie, sub hoc non nisi per interpretationem co-
tineretur: idque Decius responditⁿ, & mihi non
displicere supra attestatus sum. Quintus ca-
sus est, in contractibus, in eis enim fit inter-
pretatio aduersus eum, pro quo pactio con-
cepta est^o: & ideo si quis accipiat emphyteo-
ticum fundum pro se & filijs, nepotes non
admit-

f Alex. d. con-
fil. 26.

g l. iubemus.
C. ad Treb.
Dec. cōsi. 97.

h l. a diuo. C.
de quaest.

i l. si quis ince-
sti. C. de ince-
sti. nup.

k l. si. de natu.
lib.

l cōsi. 123. i j.

m l. cū ita. §.
fi. de leg. ij.

n cōsi. j. in fi.

o l. ueteribus.
de pac.

VINCULORVM. In uinculis esse dicitur, quicquid uinctus est, siue publice à magistratu, siue priuatim, ut seruus à domino. Custodia uero ad ius publicum pertinet, cum quis in carcerem detrusus, uel sub custodia Magistratu est. Potest autem qui tribunali praestit ex qualibet leuissima suspitione eum quæ nocentem arbitretur, in carcerem ducere. Oportet tamen qualē qualē uestigationē p̄cessisse, ne iniuriā faciēdi causa hoc mādasse uideatur. Quo casu grauari eius opinio, licet poenā alii quā nō subeat. Solū em̄ in ciuilibus receptū est, ut iudex iniuste aliquē in carcerē retinēs, actiōe iniuriarum conueniri possit. Hincq; apparet, cum iudex ordinarius à captura nocentis coepit, non excusari reū quominus in examine interrogatus sub

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

Nec uos erronem tellure admittite nostrum. Licet eius loci iterp̄tes Grāmatici id iuris uerbum nō p̄cepint. Sanē oñdit iuriscōsultus, solā mētē, p̄positūq; fugiēdi nō sufficere: ut fugitiuusq; dicat, nisi & aliq; actus fugæ accesserit.

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

leuissimam & latā medium est, & hoc nisi subiecta materia repugnet. Idem in testibus, qui si culpa interuenisse in cōtractu profiteatur, propter incertitudinē non probant, debuerunt enim declarare exp̄ssius de leuissima, leui, uel lata intelligerent, & hoc Cornāo uisū est. Magna uero, uel lata culpa, doli est, intellige praesumptus. Nā uero dolo lata culpa solum p̄xima est. Appellat & quandoq; in iure hac culpa latior, ea ratione qua comparatium pro positio scribimus, ut apud Vergiliū, Tristior & lachrymis oculos suffusa nitētes. Cum igitur lata culpa dolus sit, consequens est, ut quaelibet dispositio, qua dolum malum duntaxat praestari tradatur, etiam de lata culpa intelligatur. Quod ego uerum esse arbitror, praeterq; in lege Corn. de Siciarijs. Qui enim ex lata culpa eo crimine deliquerit non illius legis poena, sed leuius punietur. Quo exemplo responsum est, cum ex statuto poena mortis homicida irrogatur, nisi quis se defendēdo occiderit, nihilominus eū quoq; non cōtineri, qui lata culpa, non autem dolo deliquerat: idq; receptissimū est. Addunt alij idē esse generaliter ubi agitur de poena etiā pecuniaria, & lex mentionē exp̄ssam doli facit, tunc enim nō sufficere latā culpam. Quapropter ut iuramentum in litē deferatur aduersus eum qui in culpa lata solū est, obtineri nequit. Idē in eo dicendū, qui sentētia iudicis infamia notatur: hoc em̄ in solius doli ultionē cōcessum fuit. Sed & qui in lata culpa est, uere malae fidei non est, at qui in dolo est, ipse est malae fidei. Quapropter & in integrū restitutio hoc casu nō cōcedit, quā tamē & maxime negligēs solēt impetrare. Sanē quēadmodū in cōtractibus culpa praestanda sit, lōga est disputatio, quae tamē paucis finiri sic potest, ut distinguamus, an utriusq; causa ineanē cōtractus, an dātis tantū, an accipiētis. In priore casu non solū lata, sed & leuius culpa praestanda est: quod in uēditione, pignore, dote, emphyteosi, locatione, societate dicendū est, nisi res locata friabilis sit, & quae facillime fragitur: tūc em̄ & leuissima culpa praestabit. Sed & si q; sociū negligētiorē assumpsit, sibi imputet: nō em̄ quicq; praestabit, dū in suis rebus diligētior non sit. Sequētis speciei cōtractus solū doli & latam

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

culpā recipiūt: quapropter q; depositū accepit, leuis culpa non dānabit, cū em̄ sua gratia cōtractus initus nō sit, sed aliena, equū uisum est, ut solū doli seu latā culpā praestaret. Quae ratio si cōtra naturā cōmodatī, gratia cōmodatī solius cōtrahat, leuis culpa nō oberit. Nō tamē hac perpetua sunt: Nā in mādato etiā leuis culpa quādoq; praestabitur, ut cū res, de qua mandatū est, mediocrē diligentia requirit: praestabit & leuissima, cū natura negotij exactissimam industriā postulat, ut i Procuratore ad lites, & Praefecto Liburnicarum: Qui em̄ huiusmodi mandatū suscipit, se actui mādato idoneū penitus profiteri uideat, & ita Alex. respōdit. Negotiorū quoq; gestor, leuis culpa nomine cōueniet, cum enim se sponte offerat, mediocrē diligentiam praestare debet. In tutele quoq; cōtractu quo minoribus magis succursum esset, leuis culpa noie agi posse placuit, nisi in exactione nominū cessatū esset, uel in praediorū emptione capto fuerit, tūc em̄ solū lata culpa gestū resarciat. Sed & tutorū haeredes ex lata culpa solū cōueniuntur. In ultimo casu receptū est, etiam leuissimae culpa rationē reddendā, unde & cōmodatarius sic condēnabit: cum em̄ ob eius gratiā cōtractus initus sit, debuit diligentissimus esse, ne beneficiū commodatī dānosum fiat. Quod & in contraria actione depositi & mādati eadē ratione receptū est. In precario tamē, solū latae culpa periculū subeundū est, sibi em̄ imputet dñs, qui statim precariū non reuocet, si accipiētis diligentiam suspectā habeat: nā postq; reuocauerit, si mora facta fuerit, de leuissima quoq; iudiciū reddetur.

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

VENULEIUS LIB. VIII. STIPTL. Lex CCXXIII. Inculorū appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodia uero tantum publica custodia. TRIPHONIVS LIBRO I. DISP. Lex CCXXV. Fugitiuus est, nō cōsiliū à dño susceperit, licet id se facturū iactauerit, sed qui in ipso facto fugæ uitiū mentis deduxerit: nā & furem, & adulterem, & aleatorem, quāquam alia significatione ex animi propositio

ut cum intra terminū deliberandi legitimus hæres moritur^c, nisi tunc eum hoc adictio nō uocari, sed aliarum constitutionū extensione dixeris, quod magis probo. Alius est etiam casus, quo proximus tātum hæres intelligitur, i illa uidelicet sub

stitutione: Quisq; mihi hæres erit, Titio filio meo, si pupillus morietur, hæres esto. Cuius rei illa est ratio, quod substitutio

nis pupillaris spes ad heredem non transmittitur^d, quapropter si iuri accrescendi coniumcta sit, aliud esset: cū enim ius accrescendi non personam sed rem respiciat, heredi quoq; hæredis portio accrescit^e. Et ideo in pposita substitutionis specie, si pupilli cohæredē adijisse proponatur, deinde pupillum mortuū, eius quoque hæreditas illi necessario accrescet^f: quod procedit etiam si ante pupillum cohæres iste decesserit. Qui enim ei succedet, pupillo quoque succedet, ne diuersum ius inter ipsum & eius autorem inducatur: absurdum quippe esset, primum heredem potius illi cogi, eius uero successorem non posse, & melioris fieri conditionis, idq; in pupilli dāmnū, cuius interest ex testamento, quod ei fecit pater, adiri hæreditatem^g. Vnde cum defuore eius agatur, hæreditas eadem cum paterna censetur^h, & altera alteri accrescit, tametsi citur, hac substitutione scriptum heredem solum comprehendī, hoc significat, ut nec per filium familias pater, nec per seruū dominus admittatur, nō enim illis affectus fuisse testator uidetur, sed eis solum quos nominatim scripserat, cum domini uel patris spes in huiusmodi acquisitione incerta sit. Quid em̄ si ante quæ sitam hæreditatem filius uel seruus de manu exeatⁱ? Quid si nullis minis, nullis precibus compelli possint, ut adeant? Sed de hoc latius supra à nobis tractatum est^k.

MUNICIPES. Urbium quæ Romano Imperio subiiciebantur, uaria fuit conditio: ut enim stipendiarias & foederatas omittamus, earū quæ ius ciuitatis Romanæ habebant, aliæ Coloniae, aliæ Municipia dicebantur. Coloniae erant, in quas ciues Romani habitātū deducti erāt, agerq; eis assignatus: solebāt autē deduci ueterani, & p diutinoꝝ laborū mercede, unde senectutē tolerarēt, iugera bina accipiebāt. Causa deductiōis erat, uel infrequētia urbium, uel poena, qua ueteres Coloni male de Republica meriti, multabātur.

Hæ Coloniae tanq; quædam urbis Romanæ effigies, paruaq; simulachra erāt, Metropolis enim suæ legibus necessitatibusq; adstringebant, & ideo magis obnoxia q; Municipia, licet propter autoritatē amplitudinēq; Populi Romani i honore essent, unde & in præmiū ius Colonici quibusdā prouincialibus quandoq; tributū fuit, ut Berytensis bus & Aeliopolitani⁴. Municipipes igitur aliquanto melioris erant cōditionis, quod uidelicet suis legibus, suisq; moribus uiuerēt, & nihilominus ciues Romani essent, honoresq; in urbe Romana capesserēt, & sicut ceteri suffragioꝝ ius haberēt, unde & nomē sumperūt: ab eo uidelicet, quod honorarij muneris capaces essent, licet onerū necessitatibus nō adstringerētur, ut lib. xv i. A. Gellius diffusius explicat: atque ita intelligēda sunt Vlpiani uerba, dum proprie Municipipes appellari tradit^b. Qui in ciuitate Romanā adsciti sūt, ut munera nobiscū faciāt. Sed nūc abusiue municipipes dicuntur, suæ cuiusq; ciuitatis ciues. Vnde Puteoli, & Capua, licet Coloniae Romanorū essent, tamē municipia nūcupabantur, & earū urbium ciues se uicissim cōmunicipipes appellāt: conciuē em̄ latinam uocē nō esse, pleriq; arbitrantur, exemplo Græci sermonis *κοινωνοι*. Fiunt autē Municipipes aut natiuitate, siue origine, ut quia ab eo municipio aliquis originē ducit: idē si pater eius, paternam enim patriā sequi filios legitimos receptum est^c. Aut manumissione, quoniam liberti patroni sui patriā acquirunt^d, unde manumissi hodie ciues Romani fiunt. Aut adoptiōe, ut quia alienigena à patre Florētino adoptatus sit, fiet enim municipipes Florētinus. Quo exemplo receptum est, ut Monachus, uel Canonicus, uel Rector eius urbis municipipes censeatur, in qua iure sacerdotij necessario residet. Quod & de milite fatēdum est^e. Illud non prætereundū, P. Marci, L. Asinio consulibus factum fuisse Senatūscōsultum, ne simulata adoptio in ulla parte publici muneris iuuaret: censeritq; simulatū, cū beneficia sortiti, statim emittunt manu quos adoptauere, ut Corn. Tacitus lib. xv. scribit. Allectiōe quoq; creant municipipes, cū Respublica aliquē eligat^f, & in ciuem assumit. Quod si actū sit, ut qui allectus est ab omnibus sit muneribus immunis, nō ideo tū minus municipipes est, nisi etiam ab honoribus excludat, tūc em̄ abusiue municipipes dicitur. Transacta

transacta. Agit qui in iudicio prosequitur id quod sibi debet. Ab hoc uerbo deducuntur exigere, peragere, transigere. Exigit, qui quod iudicio prosequutus est recipit. Peragit, qui obtinet: unde peregris se reum dicit, qui damnauit. Transigit, qui actionē sibi competentē, siue instituta siue instituenda sit, aliquo accepto, causa cōcordiā omittit. Hæcq; transactiōis uera & stricta est significatio: generaliter tamen etiam accipitur pro quocunq; actu quo cōcordia inducatur, uel ab obligatione recedatur^a, uel ad finē aliquid ducatur. Vnde transigere æstatem Plinius dixit, sic & transigere æuū, transigere diem dicimus. Igitur in Senatusconsulto, quo transacta finitæ rata maneat, cautum est: transacta generaliter accipiemus, etiam quæ sine controuersia finita sunt. Cur autē specialiter potius uox hæc accipiat, dubitari potest: an quod particula, uel, subdistinguitur uim habet, & eodē sensu intelligēdam ostēdit, quo & finita intelligitur: an quod nulla est ratio cur magis in specie accipiat: Nec enim solū rata esse debet, quæ iusta transactiōe sopita sunt, sed & quæcunq; alio modo finē habuerunt. Quapropter uulgō dicimus^d, litis finitæ exceptionē, si ne ulterius procedatur opposita fuerit, contestationē impedire. Sūt autē huiusmodi exceptiones non hæ tantū, quæ hic enumeratæ sunt, rei uidelicet iudicatæ, uel transactæ, uel usucapæ, sed etiā multæ aliæ: unde generaliter præditū est, quancūq; exceptionē peremptoriam, qua euidenter & incontinētī cōstare possit, nō potuisse reū in ius uocari, litis contestationē impedire: ueluti, quoties constat actionē nullā actori cōpetere, ut quia lex dicat, eius rei nomine actio nulla petitiōe sit^e. Idem si agētis nihil intersit, uel in criminalibus accusationibus ex exceptione obiecta factum impunibile reddatur^f, idq; protinus appareat. Nam recepti iuris est, nullam exceptionē, etiam rei iudicatæ, contestationē & causæ statū impedire, nisi statim probari possit, idq; se factū reus recipiat. Quæ em̄ altiorē indaginē requirūt, post iudiciū acceptum referuntur^g.

TRANSACTA. Enumerantur hic tres exceptiones quæ litis contestationē impe-

diunt, si à reo sint oppositæ, quia litigare se uelle neget, tanq; res minime dubia sit, quam finitæ esse iam constet. Quod si simpliciter se non debere asserat, litemq; contestetur, tūc in uim peremptoriæ obijciuntur, cognoscetq; iudex, & diffinitio pronuntiabit. Sanè annotandus est loquendi modus, dum Iuriscōsultus finita intelligit, quæ longioris temporis silentio finita sūt: quibus uerbis p usucapionem negotium finiri ait, nō autem dominium acquiri. In quo articulo à nostratibus doctoribus diu disputatum fuit^a, in hocq; tandem deuentum, ut usu capione directum dominium, præscriptione utile solum acquiratur. Esse autem usucapionem in rebus mobilibus, præscriptionē in immobilibus. Quæ sententiā omnino mihi non placet: Passim enim ueteres usucapionem appellāt, etiam immobilium rerū, idq; Iuriscōsultorū uerbis, & ex xii. tabularū lege, ceterisq; autoribus, & M. Cicerone præsertim in Topicis, probari potest. Præscriptionē uero assumere proprie uidentur pro exceptionē ipsa, quæ ex usucapione descendit: & ideo recte iudicio meo definiuerūt ueteres, Præscriptionē esse exceptionē, quæ ex tēporis lapsu substantiam capit, & actioni obijciatur. Licet Neoterici futilibus quibusdā argumētis dissentiat. Igitur per usucapionē acquiri uerū & directū dominium, siue mobiles sint res, siue immobiles ego arbitror: Et cum dominium sit iuris, non est dubiū, posse autoritate legis proprie & uere transferri. Nititurq; ea ratione lex, qd qui usucapi rem suam permittit, præstare cōsensum translationi uidetur^d, alioqui nec mobilium rerū usucapio unq; procederet, cū inuito domino contractat res, uitio reali, id est furti afficeretur. Quo casu lex Attinia usucapionē inhibet. Cum ergo in huiusmodi rerū usucapione cessante odio furis interpretetur lex accessisse consensum, meritō dubitandum nō est, directum dominium acquiri: in rebus autem immobilibus, cum aduersus scientem & negligentem usu quis acquirit, eadē ratio suadet, ut idem credamus. In ignoratē magis dubitari posset. Sed tamen tum quoq; ppter autoritatem legis uerius est, directum transferri: licet ratione naturali perspecta, quany

doq;

TRANSACTA. Enumerantur hic tres exceptiones quæ litis contestationē impe-

diunt, si à reo sint oppositæ, quia litigare se uelle neget, tanq; res minime dubia sit, quam finitæ esse iam constet. Quod si simpliciter se non debere asserat, litemq; contestetur, tūc in uim peremptoriæ obijciuntur, cognoscetq; iudex, & diffinitio pronuntiabit. Sanè annotandus est loquendi modus, dum Iuriscōsultus finita intelligit, quæ longioris temporis silentio finita sūt: quibus uerbis p usucapionem negotium finiri ait, nō autem dominium acquiri. In quo articulo à nostratibus doctoribus diu disputatum fuit^a, in hocq; tandem deuentum, ut usu capione directum dominium, præscriptione utile solum acquiratur. Esse autem usucapionem in rebus mobilibus, præscriptionē in immobilibus. Quæ sententiā omnino mihi non placet: Passim enim ueteres usucapionem appellāt, etiam immobilium rerū, idq; Iuriscōsultorū uerbis, & ex xii. tabularū lege, ceterisq; autoribus, & M. Cicerone præsertim in Topicis, probari potest. Præscriptionē uero assumere proprie uidentur pro exceptionē ipsa, quæ ex usucapione descendit: & ideo recte iudicio meo definiuerūt ueteres, Præscriptionē esse exceptionē, quæ ex tēporis lapsu substantiam capit, & actioni obijciatur. Licet Neoterici futilibus quibusdā argumētis dissentiat. Igitur per usucapionē acquiri uerū & directū dominium, siue mobiles sint res, siue immobiles ego arbitror: Et cum dominium sit iuris, non est dubiū, posse autoritate legis proprie & uere transferri. Nititurq; ea ratione lex, qd qui usucapi rem suam permittit, præstare cōsensum translationi uidetur^d, alioqui nec mobilium rerū usucapio unq; procederet, cū inuito domino contractat res, uitio reali, id est furti afficeretur. Quo casu lex Attinia usucapionē inhibet. Cum ergo in huiusmodi rerū usucapione cessante odio furis interpretetur lex accessisse consensum, meritō dubitandum nō est, directum dominium acquiri: in rebus autem immobilibus, cum aduersus scientem & negligentem usu quis acquirit, eadē ratio suadet, ut idem credamus. In ignoratē magis dubitari posset. Sed tamen tum quoq; ppter autoritatem legis uerius est, directum transferri: licet ratione naturali perspecta, quany

doq;

doq;

doq;

doq;

doq;

doq;

doq;

doq;

doque dicatur utiliter aduersus eum praescri-
 b^e idque eius effectus est, quod re huiusmodi
 ad extranei manus delata, posset naturalis do-
 minus uedicatione uti, nec admitteretur pos-
 fessor qui ab alio usucaptum esse affirmaret:
 quid enim ad eum
 pertineret, de iure
 alterius discep-
 tare? Illud uulgo
 cognitum, qui cum
 mala fide usuce-
 perit, nullum do-
 minij ius acquisi-
 uisse, sed sola ex-
 ceptione defendit:
 Ceterum iure Pon-
 tificio nec usuce-
 pisse intelligit^g.

f l. si q. empt.
 §. j. de praescrip. xxx.

g c. si. de praescrip.

a Bal. l. qui in
 utero. de sta-
 tu ho.

b Arc. l. q. filia
 bus. de leg. j.

c l. ij. de excu-
 tut.

d l. praegnatu-
 s. de poenis.

e l. j. si mul-
 uen. nom.

IDEM LIB. SIN-
 GVL. AD S. C.
 TERTVL.

Lex CCXXXI.

Quod dicimus,
 eum qui nasci spe-
 ratur, pro superfluo
 esse, tunc uerum est,
 cum de ipsius iure qua-
 ritur: alij autem non

spes in lucem prodituri hominis, extinguen-
 da non fuit. Subest autem spes illa a conceptio-
 nis die, usque ad decimum mensem. Diciturque
 conceptus infans, post infusum semen, ab eo
 enim tempore post decem dies dolores capitis,

pdest, nisi natus sit.
 CAIVS LIBRO I.
 DE VERBO.
 OBLIGA.

Lex CCXXXII.

Haec enuntiatio,
 quae fuit pluris
 aureorum XXX. simul
 & q̄titatis, & aestima-
 tionis significatiua est,

solum quadragesimo die conceptum infantem
 dici opinentur, tunc enim infundi illi animam.
 Sed Physicorum celeberrimi quadragesimoque
 to in maribus id fieri prodiderunt, longiore
 in foeminis termino. Empedocles, Diogenes,
 Herophilus dum in utero sit, propriam animam
 non habere ullam existimauerunt, sed matris
 uirtute agitari. Orthodoxi autores animam
 formato iam in humanam effigiem semine, a
 Deo creari, infundique receperunt, quo autem
 tempore corpus ipsum formetur, in medium
 relinquerunt. Quod & nos facturi sumus, cum
 id ad iuriconsultos minime pertineat, qui, ut
 diximus, conceptionem ab infuso semine ap-
 pellant, non a conformatione quae in utero
 fiat, quandoquidem & inter ipsos Philosophos
 hac de re minime conuenit, uarijs Empedoclis
 Asclepiadaeque sententijs, quarum libro de placitis
 Philosophorum gento, Plutarchus meminit.

HAEC ENUNTIATIO. Quoties
 ita loquimur, quod in censum detulit
 Titius, pluris est aureorum xxx. id signifi-
 ficare potest, non solum quantitatem triginta
 aureorum in censum relatum, sed etiam tan-
 tum rerum seu corporum detulisse, quantum
 aestimatio triginta aureorum efficere potest.
 Superius autem admonui, in Caesarum con-
 stitutiōibus ita taxari aureum^a, ut septuaginta
 duo aurei librā cōficiant, licet aureus qui ho-
 die in usu est, minoris sit aestimatiōis, cum no-
 naginta sex ex eis libra cōtineat. Vnde aliqui
 censuerunt, tamen si constitutum sit, donatio-
 nem ultra quingentos, nisi insinuata sit, non
 ualere, eam tamen in qua DCLXVI. nostra
 aurei erogati sint, ualere. Et ita Angel. &
 Iasoni uisum est. Nobis uidetur, aureum quo
 hodie utimur, ex generali omnium populo-
 rum

f In auct. de
 resti. & ca.
 §. unum.

a l. quoties. C.
 de suscept.
 lib. x.

b l. sancimus.
 C. de don.

c l. si. l. ij. §. ex
 his. in fi. de
 uerb. obli.

rum consuetudine esse, ueteri illi subrogatū:
 & ideo quae de solido in iure ciuili cauta sunt,
 ad nostrum hunc, quamuis leuioris sit ponde-
 ris, referenda. Nam & in praesentia propter
 temporis qualitates pauperiores sunt ciues

d §. j. insti. de
 suc. lib.

IDEM LIBRO II.
 AD LEG. XII.
 TABVL.

Lex CCXXXIII.

Si calumniatur, &
 smoretur, & frustra-
 tur: inde & calumni-
 atores appellati sunt,

e Doc. i. l. quae
 extrinsecus.
 de uerb. obli.

arbitrantur denarium & nummum esse, uul-
 garisque sermonis argumento utuntur: qua in
 re uulgarem ipsi doctrinam planè ostendunt.
 Denarius enim argenteus solum erat, ponde-
 ris drachmae, quatuorque sestertijs nummus cō-
 sebat, hoc est aeris assibus decem, unde & no-
 men sumpsit. Tritiora sunt haec apud rei La-
 tinæ peritos, quam ut autorum tibicinibus
 sit opus: apud Graecos tamen dubium non est
 auream quoque drachmam signari solitam,
 quam a similitudine ponderis Plinius quan-
 doque κατὰ βραχὺς denarium appellat.

SI CALUMNIETUR. Arbitror
 enuntiatiue uerba haec posita esse, & ut re-
 centiores dialectici dicunt, materialiter. Inter-
 pretatur autem ea iuriconsultus, ut Calum-
 niari idem sit, quod per moras & frustratio-
 nes negotium differre, uel per fraudem alios
 litibus uexare: idemque & Cauillari dicitur,
 utrumque enim uerbum ab antiquo uerbo Cal-
 uire deducitur, quod decipere significat, &
 frustrari: tracta a caluis metaphora, qui eos
 frustrantur a quibus praecapillis praendendi
 uidentur. Quae autem mora calumniae praesum-
 ptionem inducat, sic definiri potest, ut qui in
 termino accusationi prosequendae, arbitrato
 iudicis constituto, non adest, cauillari uideatur:
 non debet autem is terminus esse longior, quā
 ut intra biennium causa expediri possit: is enim
 est instantiae criminalium finis, sicut triennium
 in ciuilibus. Et ideo bis errant uulgares latro-
 culatores, qui si reum conuincere nequeant,
 eum rebus sic stantibus absoluunt, ut quādo
 cuncti uel minima coniectura ducti, rursus in
 carcerem trudent. Nam elapsio biennij in quies-
 tari amplius non potest, & cum accusatori sta-
 tutus est terminus probationum recipiendae
 rum causae, si probatum non sit, definitiue reus

a l. qui crim.
 C. de accus.

b l. j. C. ut int.
 cer. temp.

c l. pperandū.
 §. si qd.
 C. de iudi.

est absolueudus, non autem ea forma, quam
 concussiores, & ὀμολογοῖ iudices repperunt.
 Sanè & qui de re minima litem criminalē or-
 ditur, uidetur non absurde calumniator pos-
 se appellari: exemplo Atheniensium, qui hu-
 iusmodi homines

d l. mol. c. j. de
 off. ord.

e l. suscipibus.
 C. de infra.

qui per fraudem &
 frustrationem alios
 uexarent litibus: &
 inde cauillatio dicta
 est. Post Calendas
 Ianuarias die tertio
 pro salute principis
 uota suscipiuntur.

Sycophantas uo-
 cabant, quod pro-
 pter subreptos fi-
 cus, minimasque hu-
 iusmodi detrimē-
 ta, capitalem qua-
 sitionem excitarēt.
 Quapropter si q
 colligat de re mi-
 nima, & uicissim
 longas ambages tri-
 casque accumulāt,

non de utilitate solliciti, sed ut aduersario no-
 ceant, putauerim partes religiosi iudicis fo-
 re, ut ceu cauillatores eos reiciat, actionemque
 deneget.

¶ POST KALENDAS. Votum est
 alicuius faciendi, uel non faciendi, uersus Deum
 deliberata & iusta promissio. Solebāt autem
 ueteres quae plurima uota pro principe nuncu-
 pare. Concipiebant uota anniuersaria ob diē
 Imperij, cum uidelicet ad Imperiū princeps as-
 sumptus esset, quorum & in iure mentio habet-
 ur. Imperatori Vespasiano diē Imperij fuisse
 Calēdis Iulij, eumque in posterum celebra-
 tum, apud autores traditum extat. Concipie-
 bantur ob salutem principis, a Sacerdotibus
 & Consulibus, idque post tertium diem Calen-
 darum Ianuariarum, ut hic dicitur: pertinebatque in
 prouincijs haec cura ad Praesides, qui commi-
 litionibus & Prouincialibus praebant, ut Cae-
 cilius Plin. lib. x. Epistolae est autor. Calen-
 dis ipsis non autem post tertium diem haec uo-
 ta suscipi Corn. Tacitus libro quarto sentire
 uidetur. Idem Tiberium agere tulisse tradit,
 quod Pontifices cum pro eius incolumitate
 uota susceperēt, isdem Dijs filios quoque Ger-
 manici commendassent. Sed & libro xv i.
 Thrasea ab accusatore obiectū scribit, quod
 principio anni solenne iusiurandum uitaret,
 nuncupationibusque uotorum non adesset,
 quamuis Quindecimuirali Sacerdotio prae-
 tus. Addit Septimius in Apologetico, Tum
 solitos ciues focos & choros in publicū edu-
 cere, uicatim epulari, ciuitatem tabernae habi-
 tu obolefacere, uino lutum cogere, cateruas
 tim cursitare. Concipiebantur & pro salute
 principis uota a priuatis, aliquid uouētibz, si
 principē superstitē reliquissent, ut in Augu-
 sto Traquillus ostēdit. Idē autor est C. Cae-
 sar

f l. omnes. C.
 de scrijs.

rem Caligulam plerosque huiusmodi conuale
scientes, tanquam impostores per ora hominum tra-
ductos, insulatosque pessime mulctasse, quosdam
etiam ad necem usque compulisse. Erant & alia vo-
ta quae in quinquenniū publice nuncupaba-
tur, habebanturque

tum ludī pulcher-
rimi, & Quinquē-
nalia appellatur.
Eorum origo uidetur
ex libris Sibylli-
nis emanasse, quibus
tradebatur, ut
in difficillimis Rei
publicae temporibus
uer sacrum uo-
ueretur, si ad quinquē-
niū proximū res ita
salua, uti tunc erat,
forent: cuius rei li-
bro XXXII. T. Li-
uius meminit. Ho-
rū uotorum Ludo-
rumque Quinquē-
naliū & Nazarius
& Mamertinus in
Panegyricis men-
tionē fecerunt. Sūt
& Decennalia uo-
ta, quorum rationē
Dion. in Augusti
uita sic exequitur:
cū Augustus Rē
publicā restituere

uellet, reclamantibus cunctis, non ultra decē-
nium se imperaturū promississe, quo tempore
elapso, precibus adactum, in sequens decēniū
distulisse, atque item in aliud. Quamobrē eius
successores, licet perpetuam administrationē
accipiant, singulis tamē decē annis ludos uo-
uent, quos celeberrimos faciunt, tanquam princi-
patum tunc renouare incipiant. Hinc & Vi-
cennalia & Tricennalia dicta sunt. Notantur
autem in ueteribus nomismatis hoc modo
VOT. X. VOT. XX. VOT. XXX. Horum
meminit Trebellius in uita Galieni, Et Amia-
nus Marcellinus, qui Constantium Impera-
torem scribit Arelate Tricennalia celebra-
se, Theatralesque & Corcenses ludos ambitio-
so apparatu.

¶ **TELV M.** Plectitur lex Cornelia eum,
qui cum telo, causa hominis occidendi fue-
rit: dubitatum est quemadmodum telum ac-
cipiendum sit, & non solum quod ab arcu mit-
tatur significari, sed omne quod manu mitti
potest Iurisconsultus ait: idque argumento ab

Etymologia sumpto: siquidem telum dictū
est τὸ πῦρ, quod longe significat. Pro-
batur idem & Graeci sermonis similitudine:
quod enim nos telum dicimus, illi βέλος di-
cunt: deduciturque ea uox ἀπὸ τῆς βολῆς, id est

omne significat, quod
mittitur manu, ἀπὸ τῆς
βολῆς, & id quod ab
arcu mittitur, apud
Graecos quidem proprio
noīe τόξον uocatur,
apud nos autē cōmu-
ni noīe telū appellat:
sic & Xenophon. τὰ
βέλη οὐκ ἔχοντο λόγχαι, τὰ
ἐξ ὧν μάχεται, ἀπὸ τῆς μάχης, πλείστοις
δὲ ἡγοῦντο οἰσσοί.

IDEM LIB. II. AD
LEG. XII. TAB.

Lex CCXXXIII.

Quos nos hostes
appellamus, eos
ueteres Perduelles ap-
pellabant, per eandē
adiectiōnē indicātes
cū quibus bellū esset.

eodem modo scriptum fuisse à Tribuniano
in Institutionibus sub rubrica de publicis iu-
dicij, ubi Epigramma in Xerolopho scrip-
tum allegatur. Quamuis enim me non lateat,
in Xerolopho tripodes fuisse, in quibus epi-
grammata scribi solent, ut etiam Priscianus
Grammaticus libro primo scribit: Xerolo-
phique mentio pro tumultu ex congestis lapidibus
facto sit etiam Suidae: tamen conueni-
re magis uidetur, ut Xenophontis facta sit
mentio, acceperitque Tribunianus eum locum
à Iurisconsulti hoc responso.

QUOS NOS HOSTES. Hostis apud
antiquos pro peregrino accipiebatur,
quod suis legibus ita uiueret, sicut nos no-
stris, & ideo par nobis uideretur. Hostis em
aequare significat, unde Hostimentum aqua-
mentum est. Sic Plautus in Asinaria, Par pa-
ri hostimentum datum est, opera pro pecu-
nia. Deinde cepta est haec uox in alium sen-
sum accipi, ut uidelicet perduellem significa-
ret: nam & illi iure gentium aequali causa ad
bellum

bellum procedere existimabatur: unde quos
eo bello capiebant, seruos sibi efficiebant, do-
miniumque eo iure acquirebant: & licet ex sua
malicia lucrari nemo debeat, captiuos tamen
sibi acquirebant: quoniam non per maliciam
aut fraudem age-

re, sed aqua cum
Romanis causa re-
gerere existimaba-
tur. Licet enim iu-
re ciuili Romani
praecellant, iure ta-
men gentium aqua-
les ceteris censetur.
Merito igitur
hostes, publicos
inimicos significant:

quos ueteres, quia
cum illis duellum, id est bellum esset, Perdu-
elliones appellabant: ea enim dictione hi so-
lum indicantur, aduersus quos ius belli est.
Quapropter priuatus inimicus, noster per-
duellio non est, latrones quoque perduellio-
nes non sunt. Vnde & Cicero libro I. Offi-
ciorum: Pirata, inquit, non est ex perduelli-
um numero definitus, sed communis hostis o-
mnium. Cum ergo hanc uocem perduellio-
nis adiungimus, de his indicamus, quibus cum sit
bellum. Et ita ego interpretor, licet aliter Ac-
cursius intelligat. Hincque apparet, quod sit
perduellionis crimen: nimirum cum quis
hostili animo aduersus Rempublicam uel prin-
cipem animatus fuit. Quapropter non omne
laesa maiestatis crimen, idem & perduellionis
est, sed alterum altero generalius est. Sed quid
si legatus Caesaris mihi mandet, ut principi
aureos centum mutuum sub poena perduel-
lionis, an nisi id faciam, ceu hostis plecti pote-
ro: Et puto non posse legatum statuere id per-
duellionis crimen esse, quod non sit: sicut nec
in huiusmodi iussionis exequutionem contu-
macium bona publicare poterit: quod prin-
cipi, hisque qui in summa administratione sunt,
tantum conceditur. Nec ideo, quod extra or-
dinem id munus aliquibus demandatum sit,
uidentur in summa administratione esse: imo
hac in re concussoris potius munere fungun-
tur, tyrannicae auaritiae satellites, publici fu-
res, & quod dicitur, splen patriae. Sed quid si
ipse princeps aliquem nouarum rerum susce-
ptum, urbe abscedere iubeat, certaque illi confi-
dencia constituat, unde citra suum iussum non
abscedat, isque non paruerit, an laesa maiestatis
reus erit: Et Bald. negauit: sed tantummodo
arbitratu principis extra ordinem ceu sa-
crilegum plectendum.

¶ **LOCUPLES.** Locupletes antiqui lo-
corum, id est agrorum plenos appellabant: unde
de qui ex praediorum possessionibus diues est, is
proprie est locuples. Cum ergo in edicto Prae-
toris qui in ius uocati sunt, fideiussores locu-
pletem iudicio fisci dare debeant, eum intelli-

¶ Locuples est, qui sa-
tis & idonee habet,
per magnitudine rei,
quam actor restituere
dam esse petit. Ver-
bum uiuere, quidam
putabant ad cibum

pertinere: sed Offi-
lius ad Atticum ait,
his uerbis & uesti-
menta, & stramen-
ta contineri: line his
enim uiuere nemi-
nem posse.

ideo facto legato pro pauperibus puellis ma-
rito tradendis, poterit haeres etiam nobilis ui-
ri filiam eligere, qui licet habeat unde uiuat,
non tamen salua dignitate sua, si quicquam dotis
nomine alienaret, uiuere posset. Scribit Cor-
Tacitus Valerio Messallae consuli, qui orato-
ris Coruini pronepos fuit, obtulisse Neronē
in singulos annos quingenta sextertia, quibus
paupertate innoxiam subsisteret. Quae sum-
ma nostrae pecuniae est, duodecim milium &
quingentorum aureorum. Eam si qui hodie habet,
omniū ditissimi existimantur, & tamen tunc
Messalla paupertate laborare credebatur. In
arbitrio itaque ius dicentis erit, ut ex personarum
& rerum qualitate diiudicet, quem locupletem,
quemque pauperē ducat: ut quis uero ab accu-
satione propter paupertatem rescidatur, sufficere
si minus quam quinquaginta aureos in bonis ha-
beat. Absurdum fortē uisum est, illud ad cri-
minis exequutionē admittere, qui si aduersus
edictum eum cui uenia debetur in ius uoca-
ret, non haberet unde poenam solueret.

¶ **VERBUM VIVERE.** Superius à
nobis tractatum fuit, quemadmodum appella-
tione uictus, etiam uestimenta continentur:
additur hic etiam stramenta contineri: quo no-
mine, significatur omne quod solo causa quae
escendi insternitur, ut storea, phormiones, pa-
lea & mattae: unde & uulgo matracia uoca-
mus. Sed quod de uerbo uiuere hic dicitur,
num & in uerbo nutrire eandem interpreta-
tionē accipimus: & apud Cornarium respo-
sum extat, idē esse. Quid si cibare dictum sit:
& aliud esse arbitror, cum consistat cibum ciba-
riaque ad esculenta solum referri. Cibi uero ap-
pellatione potum quoque contineri, dubium
non est: Cibarium panem antiqui intelles-
xerunt nigriorē, à quo furfur excretum non
esset, sicut simillagineum: Albicantissimum
qui ex solo flore constat.

l. ij. s. qui sa-
tis d.

g. Bal. l. si quis
ad decla. C.
de ep. cl.

h. l. nonnulli.
de accus.

i. l. si. de in ius
uoc.

k. Corn. consi.
45. in 4.

l. Archid. c. in
qbus. de con-
sec. dist. ij.

a. l. si ad l. iul.
maie.

b. l. famosi. uer-
si. hoc tamē.
eo. tit.

c. l. i. C. ne si-
ne iuss.

d. Bald. consi.
271. in 2.

e. l. sacrilegij.
C. de diuer.
rese.

FERRI. Enarrat Iuriscōsultus differē-
tiam inter hęc uerba ferri, portari, agit: ut
Ferri sit propriū corpore baiulare, Portari se-
cum cum iumēto ducere. Quapropter aliqui
prodiderunt, cum lege municipali caueretur,
ne quis triticū ex-

tra territorii por-

taret, solum de eo
actum uideri, qui
cum iumento du-
ceret: quibus ta-
men ipse minime
assentior, cum em
hoc constituitur,
ut uilior sit anno-
na ciuibus, siue iu-
mēto, siue per ba-
iulos, siue quo-
quo alio modo,
quis deferat, par
est ratio: nimis em
propria & subtilis
est hęc Iuriscōsul-
ti nostri interpre-
ratio. Quandoqui-
dem & portari di-
citur, quod quis
suis humeris fert,
ut recte Valla an-
notauit ex Teren-
tij Horatijq; car-
minibus, quorum
alter, Mi, inquit,
homo quid isthuc obsecro? quod puerum por-
tas: Alter uero, Ne fortē sub ala,
Fasciculū portes librorum, ut rusticus agnū.
Illud nō diffiteor, qui gustus causa annonam
absportarit, non uideri aduersus eam legem
fecisse, quod a nobis Dispuncti, libro quarto
annotatum est.

§. FABROS. Fabri dicuntur manu arti-
ficiū aliquod faciētes, estq; generale nomē:
unde ex adiectione solet distingui, ut cum di-
cimus, faber lignarius, faber murarius, faber
aurarius, & similia. Caeterę quia in lege XII.
tabu,^a tigni appellatione omnis materia, un-
de domus confici potest, continetur, ideo in
ea faber tignarius intelligitur, omnis qui aedi-
ficat. Videtur tamen in specie fabrum accipi
pro lignario, seu materiario tantum, qualem
Græci τεκτονες uocant: cuius uocis meminit
Papinianus^b, dum licitum esse tectoni tradit,
trochos, id est rotas, extra ergasterium propo-
nere. A fabro deducitur uerbum Fabrico, un-
de & Fabrica, quæ quidem & ipsa generalis
dictio est: sed in constitutionibus specialiter

accipitur pro armorum factione: unde & Fa-
bricenses dicti, in quem sensum & Fabricæ
Cremonensis meminit Amianus Marcell. li-
bro xv.^d Erant & collegia fabrum, ea de cau-
sa instituta, ut quoties in urbe aliquod in-

pendium excita-

retur, ad illud cō-
pescendum accur-
rerent, eorum in-
strumenta hęc cō-
numerat Vlpia-
nus^e, licet corrup-
ta sint exēplaria.
Centones, funes,
pticæ, scalæ, phor-
miones, spongiæ,
hamæ, syphones,
& acetum: hęc es-
sē nim incēdij extin-
guendi causa pa-
rantur. Syphonis
in hunc usum &
Hamæ C. Plinius
quadam ad Trai-
num epistola me-
minit, lib. x. Itēq;
Iuuenalis. Satyra
xiiii. Dispositis
prædiues hamis:
& subdit, Dolia
nudi non ardent
Cynici. Vt appa-
reat de instrumen-

to quod ignium causa habetur loqui, licet in-
terpretes hoc non perceperint. Est autem
Hama falcis uel sarculi species: & ita solet
Græcis accipi, sed his in locis aliter uidetur
dicendum, nam & eo nomine uasculum fer-
reum significatur Hesychio: est & fabrilis in-
strumentum, quod ab igne πυρρῆς quoque
uocant, Suidæ.

QVI VENENVM. Venenorum
quæ solum nocumento esse possunt^a,
prohibitum est commercium, unde de eis
nec societas, nec emptio contrahi potest: at-
que lex Cornelia etiam pigmentarios pu-
nit^b, qui temere huiusmodi uendiderint, quæ
sunt Cicutæ, Salamandra, Aconitum, Pi-
tyocampæ, Buprestis, Mandragora, cantha-
rides: quorum uenenorum remedia diffuse
attingit Dioscorides libro sexto. Igitur quo-
niam in malis uenenis hęc iure constitu-
ta sunt, cum quis ueneni mentionem facit,
explicare debet, an de istis intelligat, uox
enim hęc media est, & in bonam quoque
partem accipi potest: nam & medicamen-
ta ue-

^d l. pen. §. pe.
de iure in.

^e l. quest. de
fund. inst.

^a l. quod sepe.
§. j. de con-
trah. emp.

^b l. iij. de fidei.

ta uenena dici possunt, quod eo nomine o-
mne contineatur, quod naturam eius, cui
adhibetur, mutet: unde Virg.
Ille malum uirus serpentibus addidit atris.
Ut ostēderet, esse quoq; aliquod uirus, quod
malū nō sit. Idē &

Græci fecerūt, qui
φάρμακον, id ē uene-
nū, adiectione quas-
litis distinguūt,
ut Homerus in
Odysseæ quarto
φάρμακα πᾶσι καὶ
ἐδὲ λὰ μεμνημένα
πᾶσι δὲ λυγρὰ.

Mixta uenena quidem bona sunt, sunt plu-
rima amara.
Et alibi, φάρμακον ἀνδροφόνου dixit. Sic & Hie-
ronymus in Rufinum, φάρμακον δουλοκτονίου id
est lathale. Et his exemplis satis constat, eum
qui uenenum se dedisse alicui fateatur, non
tamen tanq; ueneficum puniri posse, cum
de medicamento salubri intelligi possit.

Quod in non dissimili casu Alexander quo-
q; respondit. Nam & Virgilius Nec assy-
rio, inquit, fucatur lana ueneno, cum de pur-
pureæ cōchæ spuma intelligeret, Quæ omni
nocumento caret. Hodie tamen uulgaris cō-
suetudo admisit, ut quoties ueneni mentio
nem facimus, de malo intelligamus: quæ ue-
ro bona sunt, simpliciter medicamenta appel-
lamus. Quare in hominis illiterati sermone,
forensibusq; hisce scribilibus, non putarē
hanc Iuriscōsulti differentiā obseruandam.

§. GLANDIS. Interdixerat Prætor, ne
uis ei fieret, qui ex agro suo in alienum agrū
caducam glandem, tertio quoq; die legeret:
Quæsitum fuit à Prisco laboleno, quid glan-
dis appellatione ueniret: responsumq; est,
omnes fructus contineri, exemplo Græci
sermonis, apud quos omnes arborum spe-
cies uocantur ἀγκόδινα, nimirum ἀπὸ τῆς ἀγκύρας
id est à quercu: unde eodem sensu & ἀγκύρας
omnes arborei fructus dicuntur. Diligentis-
simi tamen Grammaticorum aliter Acro-
drya interpretantur: intelligi enim eo no-
mine solum uolunt, quæ lignosi exterius
fructus sunt, ut nuces castaneæ, pistacia, ma-
lum punicum, & si qua similia: sicuti ἀπὸ γαῖης
ē conuerso, quæ extrinsecus mollia sunt, ut
mala omnia: sed nobis Iuriscōsulti sen-
tentia uidetur uerior. Et cum semel atq; ite-
rum Latinas uoces exemplo Græci sermo-
nis hoc in responso declarari uideamus, ar-
gumentum sumi potest, nobis quoq; licere
uulgare nostrum maternumq; idioma se-

cundum literatum sermonem exponere: un-
de cum uernacula lingua filiolos suos se in-
stituere testator dixisset, de nepotibus quoq;
quorum pater iam decesserit actum fuisse
respondi. Illud tamen cum Alexandro sen-
tentiā, tametsi pro-

betur in uulgari
locutione com-
muni usu aliter
accipi legitimum
filium q; legiti-
matum, non ta-
mē cōsequēs esse,
ut idem sit in ser-
mone Latino.

IDE M LIB. VI.
Lex ccxxxvii.
Plebs est, caeteri
ciues sine sena-

Quod ab his præsertim annotandum est, qui
uulgari loquela iudiciales interrogationes
conficiunt, ut Franci, & Sequani.

PLEBS. Tribus ordinibus cōstabat po-
pulus Romanus, plebe, equite, & senatu:
Quamuis latiore significatione, plebis appel-
latione, Equites quoq; continerentur. Plebs
munera militiæ tributaq; subibat. Equites di-
cti: quod ad eos equo militare pertineret. Se-
natus curā Reipublicæ gerebat. In eū delige-
bantur à Censoribus, qui ex familijs patricijs
erant, uel qui magistratus aliquos gessissent,
uel bello donisq; militaribus maxime illu-
stres. Iudicia quoq; aliquo tēpore, ad eos spe-
ctarūt, donec ad equites fuere trāsata, ex qui-
bus Centūuiri delecti, ius reddebāt. Oppres-
sa uero ab Imperatoribus Republica, cū eius
curā principes tractarēt, coeperūt rursus Se-
natores in cōtrouersijs grauioribus, & qbus
libero arbitrio, nec legibus præscripto opus
esset, iudicare. Appellabatur & à cæteris iu-
dicibus, puta Cētumuiris, decurijsq; iudiciū,
& Prætor, cui ipsæ decuriæ assidebant. Sunt
autem Centumuirales causæ, in qbus usuca-
pionū, tutelarū, gentilitatū, agnationū, alluio-
num, nexorū, mancipiorū, parietū, fluminū,
stillecidiorū, testamentorū iura uersantur: ut
lib. de Oratore primo Tullius scribit. Hinc
Centumuirale iudiciū, Quod deinde qua-
druplex appellari cœpit, cū aucto numero,
centum & octuaginta iudices federent, &
in quatuor partes diuisi essent. Iudicium ue-
ro decuriæ in foro confidebant, & in Præto-
ris erant consilio, ex his sortiebatur Præ-
tor, qui in publicis iudijs cognoscerent,
quiq; ipso prætore præsidente, sententias
tabellares ferrent, assedisse se Prætori: da-
tumq; etiam in causa pecuniaria iudicem A.
Gellius testatur. Igitur ab his iudicijs pro-
uocatio ad Senatum erat. Coeperūt & sena-
tores à plebe ex censu discerni. Equitis cēsus

Alex. const.
2. col. 6. in j.

erant Quadringenta festeria, quæ pecunia est decem fere millium aureorū nostratium. Senatores duplicem eam summā possidebāt, deinde etiā triplicem tempore Augusti, ut Tranq. est autor. Equitū insigne erat aureus annulus: Senato-
rij ordinis lunati calcei, & latusclauus: unde & Tribunus Laticlauius in iure, id est se-
natorius.

l. si rufinus.
c. de testa.
mul.

¶ **DETESTATUM.** Testari est sententiam nostrā exponere, unde testes dicti, quod ea quæ de rei gestæ ueritate sentiūt, in iudiciū proferāt. Hinc & testamentū. Ceterz, quoniam ut maior fides adhiberetur, etiā per numen aliquod affirmatio inducebatur, tractū est, ut testari pro iurare acciperemus, & precari. Vnde & Detestor, idem est quod deprecor & abominor, & hæc usitatio est significatio: in iure tamen detestari, est cum testatione denunciare, hoc est sententiæ suæ aliquem per denuntiationem admonere, quod & Protestari dicimus.

¶ **PIGNVS.** Pignus proprie esse id, cuius possessio traditur creditori, & præsertim rei mobilis, Iurisconsultus approbat: argu-
mento etymī, tanq̃ a pugno dictū sit; quod & Vlpianus tradidit, & à Tribuniano in Institutionibus relatum est: cui sententiæ etiam Græcum exemplū succurrit, *ὑποθήκη* enim à securitatis capione ipsi appellāt, & *ὑποθήκη* pignus prætorium. Marcellus tamē pignus & hypothecam solo nominis sono differre existimauit, cuius sententiæ Valla accessit, nam constat ueteres scriptores de re quoq̃ immobili pignus dixisse, ut Teren. Ager oppositus est pignori, ob decem minas. Quo modo etiam Iurisconsulti frequenter accipiunt, etiam si nulla traditio interuenerit. Ego arbitror hypothecam etiam de re mobili contrahi, est enim Græca uox *ὑποθήκη* quod est obligationi supponere, Vnde & receptum est, si quis promiserit decem modios frumenti super tali fundo, uideari huiusmodi uerbis contractam esse hypothecam. Quid enim aliud est fundum supponere obligationi? Quod si decem modij de tali fundo promissi sint, aliud est: sola enim

l. si rē. §. j.
de pig. act.

l. res hypot.
s. de pig.

l. nō solū. §.
si rem. de
usucap.

Bar. l. fundus.
de an.
leg.

toribus: ¶ **Detestatum**, est cum testatione denuntiatum. ¶ **Pignus** appellatū est a pugno, quia res quæ pignori dantur, manu traduntur: unde etiam uideri potest uerū esse quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui,

personalis obligatio inde nascitur, ¶ **§. NOXAE.** Noxam dixere antiqui id quod nocet: quapropter culpa, poena, detrimentum, noxa est. Vnde & lib. xxxiij. T. Liuius, Noxa exsoluere, id est à poena capitalis fraudis liberare, accepit.

¶ **Noxæ appellatio** ne omne delictum continetur.

IDEM LIB. V.
AD L. XII. TAB.
Lex cccxxxviii.

¶ **Uobis negatiuis** uerbis, quasi permittit lex magis, q̃ prohibuit, idq̃ etiam Seruius animaduertit,

ditas, ignominia, M. Manilius: Quin etiā infelix uirtus & noxia felix, Plaut. in Bacchid. Sat sic suspectus sum, cum careo noxia. Quo sensu & in Mostellaria & in Pseudolo usus est. Terentius quoq̃ in Phormione, In re incipienda, ad defendendā noxiā. Sed & in Eunuchō & Ecyra ad eundē modū. Nec noxiā eos ascripsisse quisq̃ dixerit, cum ratio carminis nō cōsentiret. Quæ adducere uolui, ut palam fieret, q̃ iniquo iure Iustinianū in elegantissimis infectetur Valla, & Seruium Beroaldus, dum adiectiue tantum dici noxiā opinatur, contra ueterum auctoritatem. Sanē de noxiā nobis supra quoq̃ disputatum est.

¶ **Uobis.** Duæ negationes affirmatiuam inducunt, ut etiam Grammatici fatentur; cuius rei illam rationem affert Augustinus, quod negatiuæ natura sit, ut quicquid inueniat, destruat: unde si consensitiua præcedat, eam in negationem redigit, & contrā. Id tamen perpetuum non est, Quid enim si ad maiorem emphasim iterum negetur: ut in euāgelio: Sit sermo uester, est, est; nō, non. Nam & Seruius inficiatorias duas quandoq̃ mentem scriptoris augere ait. Quid item, si negationi addita sit dictio quidem, ut in hoc exemplo, Recte dictum est nō obligari, nec fideiussores quidem. Sic & M. Cicerō ad Lentulum, neq̃ errarent, nec aduersarij quidem. Quod & receptum est, quoties ea dictio tacite intelligitur: unde cum idem sit nemo, quod nec homo quidem, si dicas mus, nemine nihil faciente, locus publicus damnum

l. j. §. si q̃
ita. de uerb.
obli.

l. fluminum.
de dā. inf.

damnum inferre: recta est loquutio, & duæ negatiuæ pro una accipiuntur. Sic & M. Varro de uita patrum lib. iij. Quæ abstinentia uiri mulieresq̃ Romanæ fuerit, quod à rege munerera eorū noluerit nemo accipere. Perinde est atq̃ dixisset, munerera eorū noluerūt accipere, nec homo quidē. Sūt qui per duodecimum modum solliciti id accipiunt, sit enim ex geminatione abnuēdi, ut cū dicimus, nihil nunq̃ peccauit, pro unq̃. Sed & quoties altera negatio pro uniuersali ponitur, & particula res sequuntur, negatiuæ naturam suam seruunt: ut nullas à te accipi literas, nec breues, nec prolixas. Verum potius id esse ego arbitror ex uerbi dictionis nec, quæ uerbi repetitio nem inducit. Vnde & certum est cū duobus uerbis aut positis aut intellectis duæ negationes adduntur, consensitiuā non intelligit: ut nec me amas, nec Titium: subaudi ē amas, Quæ ratione etiam quandoq̃ fit, ut tres negationes nō plus efficiant, q̃ duæ: ut cum lex dicit, in fugitiuo locum non habere nec usucapionem nec præscriptionem. De quare uideus est Valla eleg. iij. lib. Cæterū & quædā uerba sunt natura quidē sui prohibitiua, quibus si negatio addatur, nō tamē absolute permittunt, licet hoc magis inferāt, q̃ negēt de quibus loqui Iurisconsultum nostrū ego arbitror: exempli causa, Si prætor dicat. Quominus scorta prosit, nō ueto: nō em prætor partes suas interponit, ut quicq̃ iuris concedat, sed non prohibet. Sūt etiam alia uerba prohibitionis tacitam quādam uim habētia, quæ idem possunt, addita, uel non addita negatione: ut uereor, timeo, caueo: si enim dixero, uereor ne adoptio impediatur, idē est, ac si dixissem, ne non impediatur. Et hæc quidem pro responsi huius interpretatione satis sint, cætera diffusius extricanda Grammaticis relinquamus.

b. l. c. de ser.
fug.

c. l. nō solū.
§. sed uideamus.
de ritu
nup.

a. l. si. de uerb.
ob.

b. l. quam tub.
de pecul.

Lex cccxxxix. **PUPILLVS.** Pupillus est, qui cum impubes est, desit in patris potestate esse, aut morte, aut emanci-

POMP. LIB. SING.
ENCHIRIDII.

scilicet impuberē, qui in patris potestate esse desit, aut morte, aut emancipatione: morte, ut quæ pater uere fato excesserit, uel in exiliū missus sit: cuius rei rationē hanc Caius Institutionum libro primo refert, quia non pos-

test ciuem Romanum in potestate habere, homo peregrinæ conditionis effectus: unde exiliū hoc casu idē potest, qd naturalis mors posset. Emancipatione, ut quia pater eum sui iuris esse uoluit, missitq̃ manu. Est em Eman-

cipatio, manus traditio, introducta à lege ueteri, per quandam uenditionis similitudinem: quia præter naturalem patrem, alius adhibebatur, qui fiduciarius nominabatur. Hic certo patri unum aut duos nummos, quasi in similitudinem pretij numerabat, quo accepto, pater illum mancipabat, manūq̃ tradebat, idq̃ ter coram præside uel curia fiebat, adhibitis quinque ciuibus Romanis, & Libripēde qui stateram tenebat, itemq̃ alio qui Antestatus uocabatur: Eum sic emptum, fiduciarius deinde manumittebat. Quapropter iure antiquo manumissio in emancipatione proprie interueniebat: quæ omnia diffusius à Caio eo quem citauimus loco referuntur: hodie autem huiusmodi solennitates sublatae sunt.

¶ **§. SERVORVM.** Iure gētium introductum est, ut capti in bello efficiantur capientium, cæterum quoniam multi hostes in odio in captiuos desinebant, eosq̃ tradabant, Romani Imperatores id prohibuerunt, iusseruntq̃ uendi, non autem occidi, unde serui dicti sunt, quasi seruarentur. Hincq̃ apparet non licere nobis hostem nostrum, postq̃ captus est, interficere. Quod intelligunt doctores esse obseruandū cum intra præsidia nostra iam deductus est, ante uero q̃ deductus sit, occidi iure potest, cum multa interim possent accidere: c. l. in laqueis. de acq. rer. dom. quid enim si fugam capefferet: uel cū hostibus rursus congregaretur: Sed nobis uidetur in ipsa acie solum id licere, idq̃ aduersus eos qui dedere se nolunt. Nam dedititium hominem occidere, crudelissimum est, nec boni Imperatores hoc patiuntur, ab ea quippe humanitate abhorret, quam naturaliter homo homini debet. His illud quoque cōsentaneū

consentaneū est, ut si lege municipali exules pro hostibus publicis habeantur, impuneq; occidi possint, eum qui captus iam à familia ad quaestorē rerū capitalium ducatur, occidi impune non possit: cū enim captius iam sit, debet seruari, nō occidi, alioquin haud difficulter perirentur qui cū obtruncaret, ne de cōscijs interrogari posset, uel ut maius ignominie poenaeq; eximeretur.

¶ **INCOLA.** Incola pprie est, q cū aduena esset, in aliquā ciuitatē ea mēte habitatū uenit, ut ibi ppetuo sit, summamq; rerū suarū habeat: ea mens ex

uarijs coniecturis summitur, qui enim uendi tis quas alibi possidebat rebus suis, in aliam urbem cum familia demigrauit, uerisimile est, sedem in ea suam constituere uelle. Qui item diutius, puta decennio, in aliena patria habitauit, credibile est ibi perseveraturum, nec aliō iturū. Ex protestatione quoq; animus declaratur, unde qui statim ubi habitare urbem coepit uelle se in ea domiciliū constituere affirmat, absq; mora incolatum acquirit. Idem & in eo habitatore responsum est, qui priuilegium impetrauit, quo ius ciuitatis petebat. Qua ratione etiā efficitur, ut domiciliū pluribus in locis eodem tempore habere ualeamus, si modo de animo nostro appareat. Nam & Reges ipsi ut plurimum qualibet in urbe sibi subdita domiciliū habent, licet aliquod unum sit principalius, potissimumq; illud attenditur, cui origo etiā accedit. Quod si res de qua agitur in domiciliō frequentiori sit, illud praualebit, duplex enim causa fortius alligat. Nec quicq; refert in oppido aliquo quis domiciliū constituat, an in eius finibus, uicōue, cum uicis perinde ac pars ciuitatis sit. Incolam Græci *πρόικοι* appellant: unde quod in Psalmo **CIII.** dicitur *ὅτι τὸ ἐν αὐτοῖς ἀγῖον ἐστὶν ἐκείνη, ἢ τὸ οἶκός, ὅτι αὐτῇ* Hieronymus sic translulit, cum essent numero breui, paucissimi & incolae eius. Quem locum Accursius quoq; adducit & accolam legit, sed male. Est enim Accola, non qui aliis quo in loco domiciliū constituit, sed qui prope aliquem locum simpliciter habitat:

¶ **INCOLA.** Incola pprie est, q cū aduena esset, in aliquā ciuitatē ea mēte habitatū uenit, ut ibi ppetuo sit, summamq; rerū suarū habeat: ea mens ex uarijs coniecturis summitur, qui enim uendi tis quas alibi possidebat rebus suis, in aliam urbem cum familia demigrauit, uerisimile est, sedem in ea suam constituere uelle. Qui item diutius, puta decennio, in aliena patria habitauit, credibile est ibi perseveraturum, nec aliō iturū. Ex protestatione quoq; animus declaratur, unde qui statim ubi habitare urbem coepit uelle se in ea domiciliū constituere affirmat, absq; mora incolatum acquirit. Idem & in eo habitatore responsum est, qui priuilegium impetrauit, quo ius ciuitatis petebat. Qua ratione etiā efficitur, ut domiciliū pluribus in locis eodem tempore habere ualeamus, si modo de animo nostro appareat. Nam & Reges ipsi ut plurimum qualibet in urbe sibi subdita domiciliū habent, licet aliquod unum sit principalius, potissimumq; illud attenditur, cui origo etiā accedit. Quod si res de qua agitur in domiciliō frequentiori sit, illud praualebit, duplex enim causa fortius alligat. Nec quicq; refert in oppido aliquo quis domiciliū constituat, an in eius finibus, uicōue, cum uicis perinde ac pars ciuitatis sit. Incolam Græci *πρόικοι* appellant: unde quod in Psalmo **CIII.** dicitur *ὅτι τὸ ἐν αὐτοῖς ἀγῖον ἐστὶν ἐκείνη, ἢ τὸ οἶκός, ὅτι αὐτῇ* Hieronymus sic translulit, cum essent numero breui, paucissimi & incolae eius. Quem locum Accursius quoq; adducit & accolam legit, sed male. Est enim Accola, non qui aliis quo in loco domiciliū constituit, sed qui prope aliquem locum simpliciter habitat:

¶ **INCOLA.** Incola pprie est, q cū aduena esset, in aliquā ciuitatē ea mēte habitatū uenit, ut ibi ppetuo sit, summamq; rerū suarū habeat: ea mens ex uarijs coniecturis summitur, qui enim uendi tis quas alibi possidebat rebus suis, in aliam urbem cum familia demigrauit, uerisimile est, sedem in ea suam constituere uelle. Qui item diutius, puta decennio, in aliena patria habitauit, credibile est ibi perseveraturum, nec aliō iturū. Ex protestatione quoq; animus declaratur, unde qui statim ubi habitare urbem coepit uelle se in ea domiciliū constituere affirmat, absq; mora incolatum acquirit. Idem & in eo habitatore responsum est, qui priuilegium impetrauit, quo ius ciuitatis petebat. Qua ratione etiā efficitur, ut domiciliū pluribus in locis eodem tempore habere ualeamus, si modo de animo nostro appareat. Nam & Reges ipsi ut plurimum qualibet in urbe sibi subdita domiciliū habent, licet aliquod unum sit principalius, potissimumq; illud attenditur, cui origo etiā accedit. Quod si res de qua agitur in domiciliō frequentiori sit, illud praualebit, duplex enim causa fortius alligat. Nec quicq; refert in oppido aliquo quis domiciliū constituat, an in eius finibus, uicōue, cum uicis perinde ac pars ciuitatis sit. Incolam Græci *πρόικοι* appellant: unde quod in Psalmo **CIII.** dicitur *ὅτι τὸ ἐν αὐτοῖς ἀγῖον ἐστὶν ἐκείνη, ἢ τὸ οἶκός, ὅτι αὐτῇ* Hieronymus sic translulit, cum essent numero breui, paucissimi & incolae eius. Quem locum Accursius quoq; adducit & accolam legit, sed male. Est enim Accola, non qui aliis quo in loco domiciliū constituit, sed qui prope aliquem locum simpliciter habitat:

¶ **INCOLA.** Incola pprie est, q cū aduena esset, in aliquā ciuitatē ea mēte habitatū uenit, ut ibi ppetuo sit, summamq; rerū suarū habeat: ea mens ex uarijs coniecturis summitur, qui enim uendi tis quas alibi possidebat rebus suis, in aliam urbem cum familia demigrauit, uerisimile est, sedem in ea suam constituere uelle. Qui item diutius, puta decennio, in aliena patria habitauit, credibile est ibi perseveraturum, nec aliō iturū. Ex protestatione quoq; animus declaratur, unde qui statim ubi habitare urbem coepit uelle se in ea domiciliū constituere affirmat, absq; mora incolatum acquirit. Idem & in eo habitatore responsum est, qui priuilegium impetrauit, quo ius ciuitatis petebat. Qua ratione etiā efficitur, ut domiciliū pluribus in locis eodem tempore habere ualeamus, si modo de animo nostro appareat. Nam & Reges ipsi ut plurimum qualibet in urbe sibi subdita domiciliū habent, licet aliquod unum sit principalius, potissimumq; illud attenditur, cui origo etiā accedit. Quod si res de qua agitur in domiciliō frequentiori sit, illud praualebit, duplex enim causa fortius alligat. Nec quicq; refert in oppido aliquo quis domiciliū constituat, an in eius finibus, uicōue, cum uicis perinde ac pars ciuitatis sit. Incolam Græci *πρόικοι* appellant: unde quod in Psalmo **CIII.** dicitur *ὅτι τὸ ἐν αὐτοῖς ἀγῖον ἐστὶν ἐκείνη, ἢ τὸ οἶκός, ὅτι αὐτῇ* Hieronymus sic translulit, cum essent numero breui, paucissimi & incolae eius. Quem locum Accursius quoq; adducit & accolam legit, sed male. Est enim Accola, non qui aliis quo in loco domiciliū constituit, sed qui prope aliquem locum simpliciter habitat:

¶ **INCOLA.** Incola pprie est, q cū aduena esset, in aliquā ciuitatē ea mēte habitatū uenit, ut ibi ppetuo sit, summamq; rerū suarū habeat: ea mens ex uarijs coniecturis summitur, qui enim uendi tis quas alibi possidebat rebus suis, in aliam urbem cum familia demigrauit, uerisimile est, sedem in ea suam constituere uelle. Qui item diutius, puta decennio, in aliena patria habitauit, credibile est ibi perseveraturum, nec aliō iturū. Ex protestatione quoq; animus declaratur, unde qui statim ubi habitare urbem coepit uelle se in ea domiciliū constituere affirmat, absq; mora incolatum acquirit. Idem & in eo habitatore responsum est, qui priuilegium impetrauit, quo ius ciuitatis petebat. Qua ratione etiā efficitur, ut domiciliū pluribus in locis eodem tempore habere ualeamus, si modo de animo nostro appareat. Nam & Reges ipsi ut plurimum qualibet in urbe sibi subdita domiciliū habent, licet aliquod unum sit principalius, potissimumq; illud attenditur, cui origo etiā accedit. Quod si res de qua agitur in domiciliō frequentiori sit, illud praualebit, duplex enim causa fortius alligat. Nec quicq; refert in oppido aliquo quis domiciliū constituat, an in eius finibus, uicōue, cum uicis perinde ac pars ciuitatis sit. Incolam Græci *πρόικοι* appellant: unde quod in Psalmo **CIII.** dicitur *ὅτι τὸ ἐν αὐτοῖς ἀγῖον ἐστὶν ἐκείνη, ἢ τὸ οἶκός, ὅτι αὐτῇ* Hieronymus sic translulit, cum essent numero breui, paucissimi & incolae eius. Quem locum Accursius quoq; adducit & accolam legit, sed male. Est enim Accola, non qui aliis quo in loco domiciliū constituit, sed qui prope aliquem locum simpliciter habitat:

Et proprie iuxta flumina sunt accolae: unde Corn. Nepos accola Padi Plinio dicit. Sed & Virg. in VII. amnisq; uadosi accola Vultur ni. Non tamen negauerim Paræcon Gracis quandoq; simpliciter pro aduena dici. Quē illi & *πρόικοι* uocant, & *ἀνοικοι*, de quo infra uidebimus.

¶ **AGRV M.** Hinc argumentū sumi potest, eum qui in patria sua agrum domumq; habeat, si eis retentis aliō se transferat, incolaeq; fiat, nihilominus domiciliū quoq; antiquius retinere, uideriq; eum nouum aliud domiciliū acquisiuisse, non autem uetus perdidisse, & ita ex facto responsum scio.

¶ **M V N V S.** Superius uisum fuit, inter ceteras muneris significationes, muneris quoq; personalia contineri. Quapropter hic traditur, quemadmodum eo sensu definiendum sit. Et est, inquit Iurisconsultus, officium priuati hominis, quoniam solum priuati homines ad huiusmodi officia deliguntur. Principes enim ea subiri mandant, non autem ipsi exequuntur. Subiicit: Ex quo commodum ad singulos, uniuersosq; ciues, remq; eorum, scilicet publicā peruenit. Quae uerba eam, quae proprie utilitas publica est, comprandunt. Nam quatuor modis ea consideratur: Prima, cum in uniuersum & particulariter commodum affertur, quod in sacerdotibus, magistratibusq; consistit. Secunda, quae in uniuersum conducit, non autē singulis, ut quoties de locupletando fisco agitur. Atqui optimus Imp. Traianus dicere solebat, Fiscum esse ueluti lienem, quod sicut eo ex crescente, artus reliqui contabescerent, ita ex priuatorū detrimēto locupletaretur fiscus. Tertia est utilitas, quae priuata pprie est, licet ex ea cōsequatur etiam publicā: ut cum dicimus, publice interesse dotes mulieribus cōseruari, liberisq; hoibus ciuitatē repleri, id em qd cōsequitur, in uniuersum prodest. Quarta est, quoties id qd cōsequitur singulis, pdest, nec in uniuersum quemlibet particulariter iuuat, ut cū generaliter dicimus, Reipublicae interesse, ne qd re sua abutatur. Quae oīa diffusius à recentioribus explicata cernere est. Quod

¶ **AGRV M.** Hinc argumentū sumi potest, eum qui in patria sua agrum domumq; habeat, si eis retentis aliō se transferat, incolaeq; fiat, nihilominus domiciliū quoq; antiquius retinere, uideriq; eum nouum aliud domiciliū acquisiuisse, non autem uetus perdidisse, & ita ex facto responsum scio.

¶ **AGRV M.** Hinc argumentū sumi potest, eum qui in patria sua agrum domumq; habeat, si eis retentis aliō se transferat, incolaeq; fiat, nihilominus domiciliū quoq; antiquius retinere, uideriq; eum nouum aliud domiciliū acquisiuisse, non autem uetus perdidisse, & ita ex facto responsum scio.

Quod subditur, Imperio magistratus extraordinarium, puto extraordinario, uel extra ordinē legēdum: ut compelli municipes ad subeunda munera dicatur, non iure actionis, sed officio iudicis: id enim remedium est extraordinariū.

¶ **ADUENA.** Inter aduenā & incolā hoc interest, quod Incola fixit sedem, domiciliūq; constituit, Aduena non constituit, & ideo eum Græci *ἀνοικοι* appellant, quasi sine lare aut domicilio: unde qui cum eo contrahit in loco contractus agere nō potest: quia uidetur tanq; cum recessuro contraxisse, domiciliū igitur adire debet. Dicitur autem aduena, quasi aliunde adueniens, quapropter à Græcis *πρόικοι* quoq; dicitur: Tametsi ea uoce in Actis Apostolorū Lucas eos intellexerit, qui diuersae sectae nati, in ius Mosaeicae legis recepti essent. Appellatur & *ἀνοικοι*, Græci eleganti epitheto Scythas, quod domibus sint nullis, uectantur enim super curru, nullis certis sedibus. Sūt & Conuenaē collectiij habitatores, sic dicti, qd plures ex diuersis regionibus in unum locū cōuenerint. Strabo *συγκομιτῆς* uocat: unde & Conuenaum urbs in Aquitanis. Sanē receptū est, appellatione populū, eius urbis incolae contineri, aduenas non contineri.

¶ **DECVRIONES.** Vnicuiq; Ciuitati secundū mores suos, sui magistratus sunt, qui Decuriones dicuntur, consilij publici gratia primum introducti. Emanauit autem nominis origo à Colonijjs populi Romani, in quibus q eas deducebat Triuiri decimū quemq; consilij causa ascribebant, ex his magistratus municipales eligebantur. Quorū uaria fere munera: & in primis Aediles, qui rem frumentariam ponderaq; & mensuras curabant *ἀγοράνομοι* pleriq; uocant, Iurisconsultus Arcadius etiā Episcopos. Erāt Archeiotea qui publico archiuiō praeerāt, in scholijs Græcis traditum est, aulam locum esse, in quem fontes ducebantur, eum à iunioribus *ἀρχεῖον* appellari. Erant & Xenoparchi, quos uox indicat praebendis hospitij praefuisse. Nicolstrategi, qui pro uictoria Ducum excubarent, denuntiarentq; quid in hostico gereretur, sic enim etymus indit

¶ **DECVRIONES.** Vnicuiq; Ciuitati secundū mores suos, sui magistratus sunt, qui Decuriones dicuntur, consilij publici gratia primum introducti. Emanauit autem nominis origo à Colonijjs populi Romani, in quibus q eas deducebat Triuiri decimū quemq; consilij causa ascribebant, ex his magistratus municipales eligebantur. Quorū uaria fere munera: & in primis Aediles, qui rem frumentariam ponderaq; & mensuras curabant *ἀγοράνομοι* pleriq; uocant, Iurisconsultus Arcadius etiā Episcopos. Erāt Archeiotea qui publico archiuiō praeerāt, in scholijs Græcis traditum est, aulam locum esse, in quem fontes ducebantur, eum à iunioribus *ἀρχεῖον* appellari. Erant & Xenoparchi, quos uox indicat praebendis hospitij praefuisse. Nicolstrategi, qui pro uictoria Ducum excubarent, denuntiarentq; quid in hostico gereretur, sic enim etymus indit

¶ **DECVRIONES.** Vnicuiq; Ciuitati secundū mores suos, sui magistratus sunt, qui Decuriones dicuntur, consilij publici gratia primum introducti. Emanauit autem nominis origo à Colonijjs populi Romani, in quibus q eas deducebat Triuiri decimū quemq; consilij causa ascribebant, ex his magistratus municipales eligebantur. Quorū uaria fere munera: & in primis Aediles, qui rem frumentariam ponderaq; & mensuras curabant *ἀγοράνομοι* pleriq; uocant, Iurisconsultus Arcadius etiā Episcopos. Erāt Archeiotea qui publico archiuiō praeerāt, in scholijs Græcis traditum est, aulam locum esse, in quem fontes ducebantur, eum à iunioribus *ἀρχεῖον* appellari. Erant & Xenoparchi, quos uox indicat praebendis hospitij praefuisse. Nicolstrategi, qui pro uictoria Ducum excubarent, denuntiarentq; quid in hostico gereretur, sic enim etymus indit

cat. Mastigophori, id est flagelliferi, q athletas (seu athlotetas mauis) in certaminibus comitarent. Telephori uestigalium exactores, uel mancipū praefecti, unde Telephoria munus ipsum. Sitocoma Decaproti, Prosta

ta, Logographi, de quibus à me alibi disputatum est. Et hi magistratus Græcorum erāt. In Latinis municipijs Duumuii, primi in albo describebantur, hi carceribus praerant, publica locabant, fascibus utebantur, quod libro Dispūtionum **III.** à nobis annotatū est. Ad haec Quartumuii, qui appellationū causas audiebant, in antiquis monumētis sic annotantur **IIII VIR. AP.** Sextumuii & ipsi de his, quae ad Rempublicam pertinebāt, solebāt cognoscere. Erāt & **X VIRI STL.** id est decemuii silitibus iudicandis, quorum & Spartianus in Hadriano meminit. Et hunc magistratum gessisse C. Caelium Plinium, ex duobus uetustissimis monumentis, quae Mediolani conspiciuntur, constat. Fuere & Augustales, quos eligi à Decurionibus solere alijs retuli, diuersus magistratus ab Alexandrino praefecto, qui Augustalis & ipse dicebatur. Decurionum census ita ut lege municipali praecipiebatur uariis erat. Plinius libro Epist. primo, Comi fuisse centum millium tradit: quae summa est nostratis pecuniae aureorum duorum millium & quingentorum. Solebant autem, cum in ordinem reciperentur, binos denarios, uel huiusmodi certam quantitatem, singulis collegis distribuere: sed & quoties aliqua statua aedícula ue dedicaretur, aliquid eo nomine recipiebant: ea pecunia Sportula quoq; appellatur. Et ideo iure cautū est, minores **XXV.** annis Decuriones factos, sportulas accipere posse, licet suffragium ferre nequeant. Et haec quidem de municipalibus satis sint. In castris quoq; erāt Decuriones, sic dicti, quod denis equitibus praessent, ut Festus scribit, licet Fronto praefuisse eos turmae dicat. Constat turma, ex duobus & **XXX.** equitibus. Erant & in Palatina milita, unde apud Tranquillum traditur Saturium cubiculariorum Decurionem fuisse: sed de his nihil ad praesentē materiam. Quomodo autem Coloniae deducerentur supra uidimus.

¶ **VRBS.** Vrbs ab urbando dicta est: urbare autē est aratro diffinire. Solebant enim antiqui

¶ **VRBS.** Vrbs ab urbando dicta est: urbare autē est aratro diffinire. Solebant enim antiqui

¶ **VRBS.** Vrbs ab urbando dicta est: urbare autē est aratro diffinire. Solebant enim antiqui

antiqui, iunctis bobus, tauro, & uacca, He-
trusco ritu, in condendis urbibus, aratro sul-
cum facere, intra quem oppidum munebāt,
aedificabātq; id religionis causa, & auspicio
fiebat, quo eius loci Penates & Genios ma-
gis propitios ha-
berent, unde in-
tra eū circuitum,
non licebat sepul-
chra constituere.
Quod huiusmodi
feralibus contami-
nari sanctum mu-
nicipiorū ius, pol-
lūq; urbis Ge-
nūs uidebatur.
Nam & cum ho-
stes urbem expu-
gnaret, in primis
eos omnes euocabant Deos, ut non offen-
derentur, & expugnatores sacrilegij nomine
exoluerent. Quod Iuriscōsulti euocare sacra
appellant. Id autem conceptis quibuscūq; uer-
bis fiebat, quae se apud Serenum Sammonis
cum legisse Macrobius refert. Eadē ratione
& muri urbū sancti appellatur, unde & iur-
re ciuili sine Principis uel Praesidis autorita-
te in eis aliquid committi nō potest, & ideo
eo iure, nulli populo licitum est urbem con-
stituere, nisi ex Principis autoritate; quod in
his gentibus non procedit, quae liberae sunt,
& uacantia occupant: illae enim iure gen-
tium reguntur. Quo iure Romani Impe-
ratores non praecellunt. In pontificijs autem,
recentioribusq; Canonibus, non uidentur
urbes appellari, nisi quibus Episcopus da-
tus est: in antiquis enim decretis, maioribus
tantūmodo urbibus Episcopi cōstituti fue-
re. Sed tamen hodie q; plurimae in Germa-
nis Sarmatisq; urbes sunt, quibus specialiter
nullus sacrificulus antistes praest. Hae enim
nationes, non pauca ex iure gentium adhuc
retinēt, licet in sacris Christiani sint, nostraq;
rem armis à Turcarum impetu egregie, quā-
tum in eis est, tueantur.

¶ **§. OPPIDVM.** Oppidū uidetur mihi
id esse, quod tanq; propugnaculū aduersus
hostes constructum est, & moenibus uallatū,
id enim etymologia arguit, cum dicatur ab
ope, id est auxilio, quod eius causa factum sit,
unde ut plurimū condebatur oppida, ut etiā
natura loci tuta essent. Verg. secūdo Georg.
Adde tot egregias urbes, operumq; labore,
Tot congesta manu praeruptis oppida saxis,
Sic & T. Lilius lib. XLIII. prohibuit Lace-
daemoniorū Tyrāno tradit, ne quod oppidū

in suo alieno uē agro cōderet: quod uidelicet
nollent Romani habere eum, quod posset se
recipere, & armis tueri. Sic & C. Cesar comē-
tariorū quinto: Oppidum, inquit, Britannii
uocant, cum syluas impeditas uallo atq; fossa

ritorium est uniuersitas agrorum, intra
fines cuiusque ciui-
tatis, quod ab eo di-
ctum quidam aiunt,
quod magistratus
eius loci, intra eos fi-
nes terrēdi, id est sub
mouēdi ius habent.

riū, conciliabulum, pagus, uicus, praefectura,
burgus, metromia, dū moenibus cingatur,
& ab incurfu hostiū tuta sint, putauerim dici
proprie oppida, idq; cum ceteris nostratibus
interpretibus. Laurentius enim Valla, quicq;
eum secuti sunt Grammatici, oppidum oēm
urbem dici existimauerunt, praeter Romam,
quae peculiari nomine urbs uocari coepta, fe-
cit ut ceterae urbes, oppida uocaretur. Est &
Oppido aduerbiū, pro ualde, tractumq; id
est à cōsuetudine agricolarum. Qui cum in-
terrogarentur quantum messium collecturi
essent, respondebant, oppido: Quasi & sibi, &
oppido suffecturas dicerent.

¶ **§. TERRITORIUM.** Quatuor sunt
nomina eiusdem intellectus, territorium, co-
mitatus, districtus, diocesis: eorum signifi-
catio ex diffinitione hic posita intelligitur, &
sicut territorium, à terrendo, ita districtus à
distringendo, & in uincula trahendo nomen
à recentioribus sumpsisse uideri pōt, tametsi
sint qui latius patere districtum putent, ut
hoc nomine significetur, quicquid ultra terri-
torium suū ex alieno ditioni suae ciues addit,
uel uirtute bellica partum, uel quaqua alia
ratione, quod & crebrius receptū uidetur.
Qua in re uix est, ut ego disputare uelim, qui
sciam, uocem hanc apud antiquorum nemis-
nem reperiri. Comitatus proprie de impera-
toria aula dicitur, sed quia tempore Caroli
Magni, regnantibusq; Berengarijs, & Otho-
nibus, ad singulas ciuitates regendas aliquis
Comes mittebatur, cepit Territoriū, quo-
niā illi Comes praerat, Comitatus dici. Otho
tamen Phrisingenis in Aenobarbi historia,
à comminando comitatum dici existimat, ea-
dem ratione qua & à terrendo territorium.

Diocesis

Diocesis Graeca uox est, qua administratio si-
gnificatur, in iure nostro pro prouincia assu-
mitur, unde Aegyptiaca diocesis. Sed in pa-
trum decretis, solet ad Episcoporum munus
deslecti, non enim in primitiua ecclesia epi-
scopi iudicia exer-
cebant, sed sacra
administrabāt, cu-
rabantq; merito
diocesis, id est pro-
curatio, distribu-
tioq; in eis pprie
locum sibi uēdica-
bat. Sicut ergo territorium dicitur, quatenus
iudex ius terrēdi habet, sic Diocesis dicitur,
quatenus Episcopus ius administrandi sacra
habet. Acciditq; in limitaneis uicis, ut non
eiusdem sit dioceseos castrum cuius est ter-
ritoriū. Sed finge aliquod castrum à principe
fuisse de omnimoda ciuitatis iurisdictione ex-
emptum, an eiusdem territorij uel comitatus
diceretur? Et uerius est non esse, cum enim ur-
bis praetor, uel comes, ius terrendi eo in loco
non habeat, non uidetur de territorio uel co-
mitatu amplius esse. Quapropter si constitu-
tum sit, ut eius castrī legibus deficientibus,
ius commune Romanorum obseruetur, con-
stitutiones ciuitatis, cui ante subijciebat, non
obseruabimus. Quod si exemptum nō esset,
minime procederet, cum ius commune Ro-
manorum mandet, castra quae in territorio
sunt, urbis suae legibus coërceri, idq; & Ponta-
no uisum est. Idemq; arbitror, si nō omnino
ab urbe separatam sit, ut quia aliquo casu illi
subijciatur, adiuuatur enim origine inspecta,
territoriūq; nomen seruat, quod ex facto Bal-
dus respondit. Finge rursus principem ca-
strum alicui simpliciter donasse, an territoriū
quoq; & iurisdictionem donasse censebitur?
Et si iam exemptū à iurisdictione urbis erat,
uerius est uideri donatum: plenissimam enim
huiusmodi munificentia interpretatione re-
cipit. Quod si separatam non erat, haud qua-
quam de iure ciuitatis uerisimile est uoluisse
principem quicq; diminueri. Quid item si
territorium cōcesserit, an & proprietates pa-
latiaq; concessisse uidebitur? Et Old. non ui-
deri respondit. Territorium enim ad iurisdic-
tionem refertur, nō ad eas possessiones quae
dominij principalis sunt, idq; & ceteri pro-
bant. Sed quid si exercitus alicuius populi
extra fines processit, & aliquis ibi deliquerit,
an praetor eius populi eum puniet? Et respō-
sum extat ab eo puniri posse. Iure enim gen-
tium eius soli, quod quis bello captum possi-
det, habetq; dominium, iurisq; dictio quaria

tur, ut merito territorium suum dici possit, à
terrendo, id est submouendo: solebant enim
magistratus populi Romani in summae pote-
statis signum, lictores habere cū fascibus, qui-
bus mandabatur ut turbam summouerent,
unde & summo-
uere pro terren-
di iure accipi coe-
ptum est.

¶ **§. VERBUM**
suū, am-
biguum est, utrum
de toto, aut de par-
te significet: & ideo
qui iurat suum non
esse, adijcere debet,
neque sibi commu-
ne esse.

certam rem nominat, suamq; esse affirmat, de
tota re, integraq; specie loquutus intelligi-
tur. Qua ratione quod commune est, pprie
meum dici non potest, nec quod de re, quae
propria alicuius sit, à lege constitutum est, in
ea locum sibi uendicat, quae partim quoque
aliena sit: id tamen perpetuum non est. Nam
in indiuiduis, si plures sint insolidū domini,
res illa cuiuslibet, etiam proprie, esse existima-
bitur. Vnde communis libertus, eorum raz
tione quae ad patroni honorē salutemq; per-
tinēt, pro proprio habebitur, is enim honos
insolidum debetur. In legatis quoq; quoniā
uoluntas potissimum locum obtinet, idem di-
cemus. Vnde qui legat Stichū, qui suus erit
cum morietur, etiam legasse eum intelliget,
si non suus, sed communis erit, eaq; pars debe-
bitur, quae ad eum spectat: nec enim dubium
est, quin illa proprie sit sua. Ceterum & cum
iudex pronuntiat fundum Titij non esse, in-
telligitur id pronuntiasse, ut neq; illi commu-
nis sit. Cum enim in iudicio de ueritate to-
tius summae agatur, censetur iudex etiam de
qualibet eius parte pronuntiasse, alioquin fa-
cile esset rem iudicatam eludere. Idem & in
interrogationibus dicendum est, qui enim in-
terrogat, an fundus sit suus, non solum de to-
to, sed & de qualibet parte interrogasse cense-
bitur. Et ideo si illi respondeatur suum non
esse, perinde erit, atq; si neq; sibi communem
dixisset. Quid ergo si iurauerit suum nō esse,
& deinde probetur communem esse, an pu-
nietur tanquam periurus? Et uideretur non
esse existimandum periurum, ut enim crimē
illud euitetur, ex humanitate receptum est,
etiam abusiua uerborum interpretatione
admittendam. Vnde cum è duobus testibus
alter affirmasset fundum à Titio possideri, al-
ter uero negasset, concordiae causa respōsum
fuit, de parte alterum, alterum de toto intel-
legendum. Merito igitur Iuriscōsultus am-
biguum esse hunc casum asserit, & ideo debet
iudices eum qui iurauit suum non esse, come-
pellere

c. l. mortuorū,
C. de relig.

d. l. sacra. de
rer. diuis.

e. l. sanctum.
eo. tit.
f. doct. l. j. §. si
ue, de op. no.

g. l. ex hoc. de
iust. et iur.

h. Bald. d. l. ex
hoc.

i. c. j. de priuileg.

m. l. j. C. de pri-
ua. care.

n. Rom. confi.
218.
Socy. sr.

o. Bald. consil.
183. in 2.

k. Cle. p. p. p.
lis. de rem.

p. Bar. l. si qñ.
C. de bo. ua.
q. Bart. l. j. C.
de exc. mun.
lib. x.

r. Alb. hic.

s. Bart. hic.

l. Aret. com.
77.

c. fi. eo. tit.
in 6.

u. l. illud. de rie-
tu nup.

l. j. §. dñi.
ad Syll.

y. l. cōis. de in
ius uoc.

z. l. serui. §. j.
de leg. j.

a. l. si quis cum
totū. de exe-
cu. rei iud.
b. l. q. seruū. in
fi. de int. ac.

c. cum tu. de
testi.

d. Dy. Bald. l.
ij. de condi.
insti.

pellere, ut explicet, sit ne sibi communis, ne peritium obtegere uerborum inuolucro possit: quamuis uerior sententia sit, etiam si nihil explicet, censi peritium.

e Doct. l. j. §. si stip. de uerbo oblig.

CUM QVAEREBATUR. Cum quis stipulatus est soluto matrimonio dotē sibi reddi, si uere qui crederent, conditionem stipulationis eo solum casu euenire quo per diuortium solueretur, non etiam si morte alterius: quorū sententiam ea ratio adiuuabat quod cum matrimonio cōsensu contrahatur, pro-

PAVLVS LIB. VI. IMPERIALIVM SENT. IN COGNITIONE PROLATA TARVM.

Lex CCXL.

Can uerbum soluto matrimonio dotē reddi, non tantū diuortium, sed mortē contineat, hoc est, an

a gl. l. si cōstituta sol. mat.

prie contrario cōsensu dissolui uidetur. Qui autem moritur, nō existimatur dissentire, unde & uiduae iuris interpretatione in plerisque habentur, ac si in priore matrimonio adhuc essent. Sed Imper. Titus etiam casum mortis cōtineri existimauit: quamobrem & quoties constante matrimonio dos petitur, ut si maritus facultatibus labatur, locum esse stipulationi uideretur, cum nullo casu dotem remanere apud maritum pronūtiauerit. Sed hoc communiter non admittitur, cum solutum nō sit, & beneficium repetitionis mulieri ipsi lex concedat, non autem extraneo. Interpretantur autem Doctores ea uerba, soluto matrimonio, id est cum matrimonio solutum erit. Inde colligunt, ablatiui absoluti naturam eam esse, ut cōditionem inducat. In quo articulo sciendum est, ablatiuos quandoque in uim septimi casus, ut Diomedes, Seruiusque docuerunt, enuntiari: tuncque dubium non est ad conditionem nō referri. Inducitur autem huius casus uis simpliciter in nominibus, ut cum dicimus, te autore didici, arbitrato Seij aedificauit, saluo consensu domini alienauit, & si qua similia. Quandoque per participiū profertur, & tunc naturam adiuncti participij debemus inspicere, praesentis, praeteriti, an futuri sit temporis: Quod praesentis temporis est, conditionem non inducit, ut si dixerim, rato manente pacto poena soluitur: item si lio praecedente, patri permittitur, quemlibet in locum nepotis adoptare, hic enim non uidetur subesse conditio. Quod tamen non procedit, cum participium ipsum licet praesentis temporis, futuros tamen casus respicit, ut si

constitutum sit, stantibus masculis foeminas a successione excludi: illa enim uerba, stantibus masculis, quoniam ab eo prolata censentur, qui ius de ea re statuendi habet, & conditionem inducunt, & dispositionem, quia non

de hoc quoque casu contrahentes sentiāt: & multi putabāt nō de hoc sensisse, & qui buisdam alijs contra uidebatur: secundum hoc Titus Imper. pronuntiāuit, id actū eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum.

monio, generaliter accipitur ex materia subiecta poterunt, siue retro solutum sit, siue in futurum soluetur, respectu futuri conditio est, non autem respectu praesentis praeteritiue. Nam & cum sermo Latinus praesens a passiuo uerbo participium nullum habeat, soliti sunt ueteres in eum sensum praeterito uti, ut apud Virg. uimque addere uictis, id est qui uincuntur. Et in Georgi. Quam quibus in patriam uetosa per aquora uectis, id est qui uentunt. Sic & in edicto praetoris, dum in eū qui rate naue expugnata quid rapuisse dicitur actio conceditur, illa uerba, naue expugnata, exponuntur, id est dum expugnatur, & praesens quoque tempus respiciunt. Sumuntur & quandoque huiusmodi participia fere in uim nominis, ut cum dicimus, uelo leuato iudicauit, reseruato domini consensu alienauit, penum excepto uino legauit: Quo casu dubium non est, dispositionem inferri, non conditionem. Idemque iuris est, quod de ui septimi casus supra docui. Cum futuri temporis participium est, tempus potius quam conditio inducitur, ut in illo Lucani, Venturo Caesare Romam, Ignauae liquere manus, id est cum esset uenturus. Vnde quamuis Bartolus eas conditiones, quae ab ablatiuis absolutis inducuntur, expressas appellet, mihi tamen uidetur huiusmodi ablatiuos principaliter ad tempus, quam ad conditionem referri. Nam & illud in cōfesso est, magis dispositioni eos accedere, quam conditio expressa faciat. Illud etiam constat, quae in duobus participiis terminantur, nullo modo ad conditionem, neque expressam, neque tacitam attinere, sed id significari

b Bart. l. j. §. si ad Ter.

c in l. uerba crit. 3. co.

d l. j. §. deinde de incendio.

e in l. j. §. de cond. et dem.

f in l. rubr. sol. mat.

significari, quod fieri oportet, ut in exemplo Iustianiani, posterioribus secundo relinqueretis: & rursum, liberis instituendis uel exheredandis:

IN RVTIS. Scripsit Q. Mutius singularem librum quem inscripsit ὁ μὴ, id est

horarum, uel etiam annalium: si quis dem ὁ μὴ apud Lucianum hoc sensu accipiuntur: positum & titulus operis fuisse τὸν ὁ μὴ per o breue, sic enim Aristoteles in Topicis diffinitio nē, siue ut M. Cicero, notationem uocat, nam & certa de aliqua sententia dici potest: & haec secunda lectio mihi magis placeret, nisi in antiquis codicibus huius responsi lemma per o magnum scriberetur, nimirum hoc modo, Q. Mutius libro singulari ὁ μὴ, unde ab ea scriptura temere recedendum non est. Igitur in eo libro Mutius explicuit, quae nam ruta essent & caesa (solebant enim domuum uenditores ea excipere, ne empti censeretur) & uidebatur quaecumque eruta uel caesa sint significari, id enim uoces illae denotant. Sed Mutius non contineri ea quae terrae fixa sunt existimauit: sed & si qua opere structili uel tectorio conclusa sunt idem esse. Dicitur opus structile, quod ex lapide quadrato, aut laterculis calceque constructum est, eaque proprie pars aedificij est, unde & auferri non potest. Tectoriū uero incrustatio est, siue expositio parietum, pluribus inductis ex arenato corijs, totidemque ex marmore: quam rem M. Vitruuius lib. vii. copiose explicat. Ducescebat autem ea species in crustas, adeo ut speculorum modo imagines redderet, possetque in abacorum quoque usum eximi: quae tametsi uera essent, non tamē ea eximere uenditori licet, cum hic diffinitum sit, rutorum caesorumque appellatione nō cōpraendi. Sed an intestina opera cōpraendantur, ut scamna, sedes, fulcra, abaci, armaria, scrinia, idque genus similia: & cōtineri quibusdam uidetur. Cum enim ex materia arboribus caesa consent, satis uidentur ex ui uerbi significari. Quid de statuis & imaginibus, quales maiorum suorum antiqui in atrijs & uestibulis cōseruabant, sicut Philosophorum, doctrinacum insignium hominum in bibliothecis, caeterorum in hortis uel horreis: Et M. Cicero, ii. de Oratore, rutis caesisque attribueri uidetur. Quapropter uendita domo emptore

Q. MUTIVS LIBRO SINGULARI. Lex CCXLI.

In rutis & caesis ea sunt, quae terra non tenentur, quaeque opere structili, tectorio uel non continentur.

non sequeretur. Quod tamen aliter ab antiquis c. l. celsus. §. idem Iul. ad exhib.

IABOLENVS LIBRO II. EX POSTERIOR. LAB. Lex CCXLII. **M**Alū nauis esse partem, arte monem aut non esse, & uerius est, & La beo ait, quia plerumque

gere liceret. Quae etiam dominis mutatis, domus ornamenta erant. Sed haec olim fuerat: Mutij enim sententia deinde recepta est, ut ruta caesaque aedii funditus esse non censeantur, nisi id scriptum sit. Sanè harū dictio nū M. Cicero in

d l. in uendendo. de contrah. emp.

Topicis quoque meminit: Solent, inquit, liberales uenditores, ut cum aedes fundumue uiderint, rutis caesis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte & suo loco positum uideatur. Explicauit hunc locum BVDAEVS quoque.

MALVM. Artemon uelum est addititium dirigendae nauis causa, cuius Iulius Polux meminit, & in actibus Apostolorum Lucas ἐπὶ τῶν πλοίων τῶν ἀρεμένων τῇ πνεύματι, id est, extollentes artemonem ad auram flatum. Deducitur à Græco uerbo ἀρεῖν quod suspendere significat, & assuere. Vnde & ἀρετή in etymologico magno pro loro paru accipitur, cui crumena adfuit. Est & hac similitudine artemon trochlea, quam Graeci ἐπὶ πλοίων uocant, ea ingentis oneris lapides tolluntur: cum enim caetera huiusmodi machinae duas tantummodo trochleas habeant, ea quae πλῆρες appellatur, etiam tertiam requirit, quae addititia est, & ideo artemon epagonque dicitur, ut M. Vitruuius scribit. Est & Artemon machinarij fabri nomen, qui è paupere diues factus, uoluptariam uitā agere coepit, ut apud Athenaeū legi: unde πρὸς ἰδέειν, id est circumlatitius, prouerbio quoque dictus, de quo alij aliter prodiderunt. Sed hoc in Iaboleni responsio de uelo illo extraordinario accipiendum est. Quod etiam Ildorus, ut tempora sua ferebant, nō prorsus malus autor, dirigendae potius nauis causa, quam celeritatis commendari, lib. xix. tradidit. Igitur id uelum tanquam addititium, non esse nauis partem hic traditur: Nam & pleraque naues illud non habent, & tamen non ideo inutiles sunt. At ex recetioribus plerique, quod artemon esset ignorantes, temonem exposuerunt, quod sic uulgari uoce nauis gubernaculū

z 2 uocetur

uocetur: Hincq; uarie se torserūt, dum ratio-
nē nullam uident, cur illud pars nauis nō sit,
cum alibi expressim traditū legerint guber-
nacula, malum, antennas, quali membra na-
uis esse^a. Hinc autem apparet uendita uel le-

^a l. scapha. de
euiet.

gata nauis, qd prae-
standum sit. Sed
quid si quis uen-
dat tibi lembulū,
an & remos de-
beat? Et deberi ui-
detur: Nisi ex con-
suetudine alia ue-
ratione aliud actū
constet. Quid si
nauim instructā
quis legauerit, an
artemon praesta-
bit? Et licet pars
nauis non sit^b, ta-
men non est dubi-
tandum, quin eius
instrumentum sit.
Quod in scapha

^b l. si. de fund.
instr.

contra respōsum est: scapha em nauis instru-
mentum non est. Sanē sciendum est, nauim
ex uniuerso quodam constare, & ideo singu-
lis tabulis euietis, non uideri partē euietam^c.
¶ §. INTER PROIECTVM: Inter-
pretatur Priscus labolenus quid inter proie-
ctū & immissum differat, aitq; Immissum id
esse, qd ita immitteretur, ut in alieno regesce-
ret, unde & seruitus tigni immittendi nomē
sumpsit. Proiectum autem est, quod proue-
ctum extra parietē uel aedificiū, nusq; cōquie-
scit: qualia sunt māniana, & subgrūdā^d. Mā-

^c l. naue. de
euiet.

^d l. pen. C. de
edi. priu.

niana Græci orthas appellāt, nomē sumpserē,
ut Accursius ait, a moenibus, cui tamē doctis-
simi Grammaticorū meritō aduersantur, ex
historiaq; etymologia hanc adducūt. Fuissē
enim Mānium quēdam Romanū, qui cum
patrimoniū abliguriuisset, domum uēdidit,
quam ad forum spectantem reliquam habebat,
excepitq; sibi unam columnam, ex qua
proiecit tigna, quo amplius podium effice-
ret, unde gladiatorios ludos conspiceret:
Hincq; exterius porrecta aedificia appellari
coeperē Māniana. Suggrūdā uero sunt,
quas suggrūdas quoq; uulgō dicimus, pro-
minentes uidelicet tecti partes: Græci γει-
uocant, & γεινία. Varro de re rust. Ciues,
inquit, subtus suggrundas ab initio uillatis
co usae tecto. Sed & edicto pratoris caue-

^e l. si uero. §.
prator. de
his q. deie.

batur, ne quis in subgrūda proiectioē id po-
situm haberet^e, quod alicui nocere posset.
Exstat etiam rubrica de damno infecto, &

subgrundis, & proiectionibus. Sanē nō mo-
dica iuris est diuersitas, immissum quid, an
proiectum dicatur. Nam Immissum meo pa-
rietē de facto mihi deicere licet, at supra
aedes meas proiectum, non licet, sed lege

niana & subgrundia
essent. Immissum au-
tem quod ita fieret,
ut in aliquo loco re-
quiesceret: ueluti ti-
gna, trabesq;, quae
immitteretur. ¶ Plū-
bium autem quod
pro regulis poneret,
aedificij esse, ait La-
beo: sed id quod hy-
pæthrij tegēdi causa
poneret, contra esse.

nec in aedes communes, nisi iure seruitutis,
uel alia ratione id debeat^g.

¶ §. PLUMBVM. Solebāt ueteres, quod
in praesentia penitus non exoleuit, domos
plumbo tegere, eoq; tegularum loco uti, id
Labeo aedificij esse aiebat: unde domo uen-
dita, & ipsum emptori accedebat. Nec hac in-
re quicq; ambigitur. Sed quod subsequitur
perq; obscurum est. Accursius ingenue fal-
sus est, se hunc locum non percipere. Sunt
qui legant, id quod in ripa tegendi causa po-
neretur, contra esse: ut censuerit Labeo, id
plumbum, quod flumine aduectum in ripa
adhuc est, tametsi ea mente paterfamilias ad-
portari fecerit, ut domum contegeret, non
tamē aedificij esse. Quod quidem iure uerum
est, cum constet destinationem rei^h, pro ipso
facto non haberi, nisi cum aut opus iam
coeptum, factoque ipsi proximum estⁱ, aut in
id res est destinata, quod prius fuit: ut cum
tegulas, plumbum uel quis detrahit, ut repo-
neret, aedificij em censebuntur: cum alio-
quin tegulae nondum impositae, aedificij
ipsius non sint. Ceterum hac interpretatio
antiquorum codicum lectioni nō congruit,
in quibus apertissime legitur, id quod hy-
pæthrij tegendi causa poneretur, contra esse.
Moris fuit apud ueteres, media spatia quae
inter porticus sunt adornare, ambulatio-
nesq; eas pulcherrimis pauimentis sternere,
& hypæthria, quod sub aperto aethere sint,
appellare: ut M. Vitruuius libro quinto
ostendit,

^f l. quē admo-
dum. §. j. ad
l. Aquil.

^g l. si duo. §.
labeo. uii
pos.

^h l. fundi. §.
itē. l. seq. de
act. emp.
ⁱ l. librorum.
§. pscripti.
de leg. iij.

ostendit. Latinis etiam Subdiales ambula-
tiones dicuntur, ut Plin. lib. xvii. & Subdia-
lia pauimenta lib. xxxvi. Fieri hypæthria
etiam ante templorū uestibula consueuissē,
autor est Zenodorus in adagijs: qui Bacchi

statuā, quē Mory-
chū Siculi dicunt,
ἐξω τῶν νεῶ collo-
tam fuisse scribit,
ἡγὰρ τὸν ἐξω τῶν
ἑσπερίων, id est ex-
tra templū, iuxta
ingressum in hy-
pæthro. Igī hye-
mali tempore, ne
propter gelu uel
niues ea pauime-
ta corrūperentur,
plumbo fortē, uel

quapiam alia materia tegebantur. Quae aestate
demum tollebatur, meritō id nō esse aedificij
Labeo sensit, cum ad structurā nō pertineat,
& ppetui usus causa non apponeret: Aestate
quoq; in hypæthrijs solis ardores, ex pāsīs ue-
lis defendebāt, ea uela Sabinus & Cassius^k su-
pellectili adscribunt (licet uulgati codices
pro hypæthrijs, partim in petris, partim apo-
thecis scriptum habeant) unde aedificij non
magis esse, q; supellectilem constat.

¶ §. VIDVAM. Viduam esse quasi sine
duitate Antistius Labeo dixit: quoniam par-
ticula, uae, priuatiua quandoq; est, ut in uasā
no, uaeordeq; diximus. Quapropter etiam
quae nunq; nupta fuit, uidua recte appellabi-
tur, competentq; ei cetera priuilegia, quae
uiduis concessa sunt^l. Sed hanc ego Labeo-
nis interpretationem uix scio quantum ap-
probem, non quod A. Gellij exemplo mo-
uear, qui & ipse quasdam eius similes deri-
uationes quandoq; confutauit, sed quod
quacunq; autoritate potiores apud me sunt
rationes. Quomodo enim uiduam a uae et
duitate dictam credamus, quae dictio prima
in syllaba corripitur, cum si Labeonis uera
esset sententia, produci debuisset: sicut &
uacors, uaeanusq; producuntur. Quomo-
do item ab etymologia uocabuli affirmatiue
argumētābimur, ut quia sine duitate puella
sit, uidua dicatur. Cum huiusmodi argumen-
tum non consistere frequētius receptum sit.
Sed & non parum me legis Iulia^m exemplū
mouet, Quae uiduam a uirgine separat, licet
in utraq; stuprum committatur. Hierony-
mus quoq; ad Fabiolamⁿ, Vidua, inquit, est
cuius maritus mortuus est. Nam & antiqui
autores uiduum simpliciter pro priuato

^k l. quē stit. §.
de uelis. de
fund. instr.

^l Bart. l. j. C.
qñ imp. int.
pup.

^m §. item lex.
inst. de pub.
iud.
ⁿ 34. dist. uir-
dua.

accipiunt, unde uiduus pharetra Apollo
apud Horatium. Elegantior igitur subti-
liorq; Labeonis mihi uidetur sententia, q; ue-
rior, ut meritō nō nisi ex lata significatione
sustineri eam pleriq; responderint^o. Quan-

doquidem & sciē-
tissimi Gramma-
ticorum ab anti-
quo uerbo iduare
uiduam dictā pu-
tant, quod separa-
re significat: unde
& Diuidere uer-
bum, & Idus dicti
Macrobio, sit igī
uidua, quae a uiro
separata ē, cui sen-
tētiē & ceteri an-
tiqui cōmunisq;

oīm usus assentire uidentur. Addūt^p aliq; ita
demū proprie dici uiduā, si a uiro, cui super-
stes existit mulier facta sit: quod ego nō pro-
bo, cū nuptias non concubitus, sed cōsensu
faciat. Sed quid si mortui uiri honorē nō pro-
curet, stuprūq; patiatur: & nō esse uiduā qui
busdam uidetur, quod p interpretationē ad-
mitti crediderim^q: propter em suū dedecus,
eis priuilegijs indigna est, quibus pudicæ ui-
duae honestatur. Ceterum quae inuulū ma-
ritum nacta est, eadem interpretatione uidua
cēsebitur^r. Sed qua ratione moueri legislato-
res existimabimus, ut erga uiduas indulgen-
tiores sint? Et credibile est sexus imbecillita-
ti miseritū fuisse, q; per alios regitur, ut pluri-
mū infidos, & dominicarū rerū negligentes.
In lege pōticia illud quoq; considerari uide-
tur, ut pramijs uiduitatis adductae, non fa-
cile ad secundas nuptias relaberentur, quas
ea lex non satis approbat, sed in coelibē lecto-
castae essent: quod quod difficilior his est, quae
illicium ueneris expertae sunt, eō & cōmen-
datione dignius. Siquidē ut Græco prouer-
bio admonemur, ὁ νοκὸς τὰ καλὰ, quamuis
haec rara auis, ut uulgō dicitur.

¶ §. STRUCTVRAM. Fiunt plerūq;
structurae ex tabulis exemptiles, unde dubi-
tari potuit, an illae aedium sint, ita ut domo
uendita debeantur, & esse Labeo scripsit: cū
enim perpetuō in hūc usum paratae fuerint,
tametsi quandoq; tollantur, remanent tamē
aedi^s, sicut & cetera quae aedificio detrahū-
tur, ut rursus deponantur, aediū permanent.
Quo argumento arbitrarer etiam telaria, uel
uitraria, quibus in fenestris utimur licet exē-
ptilia sint, tamen uendita domo deberi, in
perpetuum enim usum parata sunt, nec aliq;
præterea

^o in c. ex teno-
re. de fo.
comp.

^p Maria. d. c.

^q §. quae uero
in auth. de
nupt.

^r gl. l. fi. C. de
plag.

^s l. fundi in fi.
de act. emp.

præterea fenestras solent cōuenire, nisi ei cui obturanda specialiter effecta sunt. Quod nō est in cæteris operibus, quæ rutorū cælorūq; appellatione recipiuntur. In specularibus uero, licet eundē usum præstent, aliud Pegaso & Cassio uisum

l. questum.
§. itaq; de
fund. inst.

est: cum em̄ præciosiora sint in ornamento adiu magis q̄ in instrumento habentur, cōficiabantur autē ex speculari lapide in tenuissimas cru-

stas secto, & pellucido, cuius mētio passim apud bonos autores habetur. Qua ratione & domus usufructui legato, specularia non deberetur, quoniam in instrumento nō sunt. Sed tñ Vlpianus sententia receptior est, qui specularia

u l. sed et si de
usufr.

affixa domus partem esse censuit: sicut & pœgmata. Fuere ex recentioribus doctoribus quidam, specularia existimantes esse,

x d. l. questum.
§. specularia.
y Cep. i tract.
de ser.

tabulas clatris cancellisue spissioribus distinctas, quæ fenestris opponuntur, ne uirgines à prætereuntibus conspici possint, uulgius Zelozias uocat. Sed hæc sententia ex Martialis carmine confutatur:

Hybernis obiecta notis specularia pueros Admittunt soles, & sine fece diem.

Sed nunquid qui in uicini domum ex fenestra iure seruitutis prospectum habet, specularia immittere possit, unde ipse uicinū, minime illi cōtrā perspicuus, uideat? Et nō posse quidā asserebāt, duriores enim uicini cōditionem fieri, cum mutui prospectus ceu à Plutonis casside, uel Gygis annulo adimeret. Cōtrā alijs uisum, cuiuslibet em̄ in suo id facere p̄mittēdū, qd̄ sibi cōducere existimauerit.

x l. j. §. illud.
de aqua
quot.

SCAEVOLA. Assignauerat paterfamilias in testamento liberos suos uni ex filijs, deinde posteriore scriptura Titium seruū suū liberū esse iusserat: dubitari potuit, an is quoq; assignatus esset: cum de eo intellexisse non uideatur testator, qui cum assignatio scripta est, adhuc libertus nō erat: Sed Scauola aliud uisum est, nō enim hoc in casu ordo scripturæ uidetur diuersitatem iuris inducere, cum in instrumentis quæ ab

ultimo tractatu perfectionem accipiunt, eo dem tempore censeantur acta omnia, idcircoq; parum referat posteriore, an priore loco libertas data sit. Sed quid si non testamento, sed codicillis post aliquod tempus factis, libertas Titio reli-

b l. j. §. prius
de uulg.

ta sit? Et idē esse arbitror: Nec em̄ Scauola hic dīstin- guit qualis fuerit posterior scriptura, nam & quod codicillis scriptū est, perinde est, ac si testamēto adnotatum esset, quoniam niam codicilli testamenti iam facti pars esse uidetur. Alibiq; traditum est, & codicillos ad testamenti sensum interpretatio ne producendos, & uice uersa testamentum ad codicillorū sententiā,

LABEO LIB. IIII.
ΠΙΣΤΑΥΡΩ ΕΞ ΠΑΥ-
ΛΙ ΕΠΙΣΤ.

SI qua pœna est, multa est: si qua multa, pœna est: Paulus utrumq; eorū falsum esse: nāq; harū rerū dissimili-

c l. talis. in fi.
de leg. j.

d l. ij. §. codicil-
lorum. de
iure cod.

e l. nescimus.
de exc. tut.

unde & conditio in testamento legato addita, ex mente testatoris repetita in codicillis, etiam translato legato censetur. Quod & Decio uisum est. Sic & substitutio fidei commissaria in prioribus tabulis facta, ex his declarationem sumit, quæ posterioribus codicillorum tabulis scripta sunt, idēq; nisi uerba euidentissime repugnent, uel contraria uoluntas defuncti, ut hic dicitur, possit ostendi. Sed quid si uerba quidem omnia non repugnent, sed quædam alioquin superfluant, quædam diuersa suadeant? Et Cornæus respondit, tum quoq; codicillos secundū testamenti uerba intelligendos esse. Et ideo ex uniuersali substitutione in codicillis facta, non uideri particulares correctas, quæ testamento scriptæ proponerentur.

f l. Caio. de
ali. leg.
g Dec. consi.
190.
h l. fin. ad
Treb.

Corn. consi.
44. in iij.

SI QUA PœNA. Scripserat Anastilius Labeo, pœnam & multam idem esse: sed Paulus falsum id existimat, & præter cæteras, tres differentias adducit, quibus probet aliud esse multam, aliud pœnam. Sententia tamen Labconis, inspecta uocabuli origine, uera est. Quandoquidem supra ex uetustissimis scriptoribus admonui, multam Oscum esse uerbum quo pœna significetur. Sed Paulus secundum temporum suorum consuetudinem loquendi multam accipit, qua inspecta, non est dubiū expositionē

expositionem Labconis sustineri non posse. Connumerauimus autē superius quā plures differentias in horum uocabulorū significatione: Nunc de tribus solum attingēdum est, quæ à Iuriconsulto referuntur. Prima est, quod à pœna nō puocatur, à multa uero puocatio est. Quæ uerba uario modo à Doctoribus accepta sunt: Sed Bartolus intra tēpus puocandi defuncto reo pœnā deberi, multam uero non deberi interpretatus est. Hincq; pbari existimat pœnā petitionē in hæredes quoq; competere multæ uero morte rei extingui. Quæ sententia mihi uideat non satis recepta esse: crebrius enim traditum est, à pœna non esse puocationem: quoniam si de delicto consistet, cum à lege pœna imponatur, si quis puocaret, non de facto iudicis, sed de iniquitate legis conquereretur, & ideo admittēdus non est: quod in multa non pcedit, quæ ab ipso iudice dicitur, non autem à lege certo modo diffinita est. Quapropter si quis eo prætextu à pœna appellaret, quod innoxius se diceret, uel quod ex lege huiusmodi pœna affici non posset, dubiū nō est, quin admittēdus foret: nō em̄ hoc casu de legis iustitia, sed de ius dicentis facto desceptaret. Cui sententiæ non absimile uidet, quod traditū est, tametsi manifestus usurarius appellare prohibetur, si tamē asserat se tantū scenoris nō extorsisse, inq; quātītatis modo pragrauari, puocationi locū esse: quod Iac. & Albe. pbant. Merito igitur cum quis facinoris cōuictus est, statim pœna à lege cōstituta debet, at multa nō prius debet, q̄ in rei iudicatæ uim sententiæ eius indictiua trāserit. Nā & Corn. Tacitus lib. XIII. Cēsuit (inquit) L. Piso Consul designatus ne multā à Tribunis dictā questores ærarij in publicas tabulas ante quatuor menses referret, medio tēpore cōtradecere liceret, deq; eo cōsules statueret. Secunda differentia est, quod pœnā cuiuslibet iudex, qui delicti cognitionē habeat, inferre pōt, at multā his solum dicere licet, qbus ex lege uel mādatis principū cōcessum est. Quapropter nec magistratus municipales, nec defensores ciuitatū, nec

a l. aliud. s. eo.

b Bal. l. j. col.
3. C. ne ex
del. de f.
c. quam sit.
de usur.

d l. j. si quis ius
dic.

delegati iudicū, iurisdictionē suā per multæ cōminationē tueri possunt. Quod & in arbitro dicēdum est, nisi ex compromisso hæc ei potestas à partibus data sit. Tertia differentia est, quæ certæ pœnæ singulorū peccatorū sunt, at multa incerta est, & ex arbitrio ius dicentis pēdet: ubicūq; igitur delictum perpetrātū speciale est, & certam pecuniæ taxationē in ultionem nō habet, ibi pœna multa est: ut si quis contumax fuerit, corā tribunal irreuerter aliquid egerit, prætorē contumeliose cōpellauerit, & si quæ similia: Hæc enim delicta cōmune aliquo

l. non ex oīe
bus. de arbi.

nomē nō habet, sed specialiter designant. Ea uero quæ cōmuni generalitue noīe dicunt, ut stuprū, furtū, falsum, peculatus, certas & à lege cōstitutatas habet pœnas, & ideo in eis multa proprie locū sibi non uēdicat. Quod fit, ut tametsi ex lege municipali libere arbitriū circa pœnas delictorū prætori cōcessum sit, quibus furī, uel adultero pecuniaria pœnā indicat, non tamē pœna multa dici possit, qm̄ huiusmodi delicta cōia generaliaq; sunt, at multa de specialibus infligit. Quod si certa pecunia in pœnā à lege cōstituta speciali alicui delicto sit, ea pœna multa dicitur: cum em̄ ante eam legem incerta esset, quibus deinde ex constitutione ad præfinitā taxationē redigatur, seruat tamen nomē suū: uerbi gratia, Si clericus frustratorie appellaret, uel procurator ab exequutiōe, arbitrio iudicis olim multabatur, deinde cōstitutum est, ut quinquaginta argenti libras solueret, an ideo minus hæc multa dicet? Et pœna multam esse dicendum est, idēq; etiam ex hoc respōso probatur, licet aliter Accursius senserit. Quod & de ea pecunia arbitror, quā fisco iudices litium p̄telatores exoluere coguntur: multam em̄ ea lex appellat, & quidē proprie. Illud cōstat, cū hodie statutū sit, quatenus multā dicere magistratus possunt, qm̄ minorē infligēdi diuini ius habet, adhuc incertas esse multas, & in eis nomen id p̄culdubio pœnae locū habere. Et hæc iure Romano uera sunt: A the nīes em̄ aliter obseruasse quādoq; legimus, hi multas in aram dīos, id est, Iouis

f l. ij. C. de epi
sco. aud.
g l. ab exequ.
C. quo. app.

h l. p̄perandū.
§. antepen.
C. de iudi.

i l. eos. C. de
mod. mul.

conservatoris dedicabant, quas semel illatas remittere non licebat. Quamvis poenas iure debitas, pecunia redimere fas haberent, idque Platonis exemplo, qui singulis delictis pecuniarias multas constituit. Cetera quae ad multarum cognitionem pertinent superius à nobis explicata sunt.

POMPONIVS LIB.
X. EPISTOL.

Lex CCXLV.

Statuæ affixæ basibus structilibus, aut tabulae religatae catenis, aut erga parietem affixæ, aut si-

Aut similiter quæ coherent lignis: Alij, lychnis: Alij, tignis. In ultima quaestione dubitari potuit, an prothyron aedium sit, & responsum est, esse. Sed in hoc non modica est difficultas, explicare, quid sibi prothyron velit. Et

Græcus sermo in dicat aliquid significare, quod ante ianuam uel hostium sit, à Græca præpositione προ & dictione θυρον. Qua ratione & hyperthyron dicimus, quod superliminare quidam uocant, sicut Pseudothyron posticum,

Hypothyron hiantiam cavitatemue ianuæ, Diathyron quod per eam ponitur. Qualis est in ianuis, quam uulgo posterulam uocamus, in hostijs uero, quam uulgo buxulam appellant, & ex tabulis conficitur, ad arcenda, dum ualua aperiantur, irrumpentia frigora: sit & quandoque uice tabularum, appositis tapetibus, uel peripetasmatis, huiusmodique uelamine. Est & Diathyron quod Biualuium dicere possumus, unde Aristoteles de Animalibus quarto, genus quoddam ostracon appellat diathyra, quasi bifores testas, quæ uox etiam posterulae conuenire potest, quasi sit διπλῆ θυρα, unde & diathyron Græci, pro eo quod duplicatum est usurpant, ut Hesychius & Suidas tradit. Philostratus quoque in uitis Sophistarum autor est, Secundum Rhetorem ab alijs quibus ἐμειδισθὲν fuisse cognominatum, quod fabri esset filius. Igitur Græci prothyron uocant, quod Latini Vestibulum dicunt, unde Pindarus in Olympijs Corinthum Peloponnesi prothyron appellat, quasi portam uel fauces dicas. Sed & Possidippus in Epigrammate, ἐν προθύροις, inquit, θυρῆς ἀνδραγαθῶν, uidetur accepisse pro statuariorum pergula, in qua publice ante ianuam spectanda opera proponebantur. Hieronymus uero in Ezechielem, quod Aquila & Theodotio prothyron dixerat, limen portæ transtulit: frequentior tamē interpretatio est, ut uestibulum significet. Sed in hunc sensum hic accipi ego non arbitror, non quod me moueat Aelij Galli Iuriscōsulti auctoritas, quem refert A. Gellius scripsisse libro de significatione uerborum quæ ad ius ciuile pertinent secundo, Vestibulum partem aedium non esse: sed quia non uideo cur hoc sensu Pomponius & Labeo Græca magis dictione quā Latina, & quidē uisitatione, uti debuerint, præsertim cum

a l. heres. §. pen. de le. 3.

b l. in iuritis:

c l. fudi. §. ij. de act. emp.

d l. in iuritis,

cum indubitatum sit, ut ego sentio, uestibulum, tametsi extra ianuam domus sit, aedibus tamen adscribi, & ceu earum membrum existimari. Arbitror igitur hac uoce posterulam uel buxulam ipsam significari. Interdum enim

ea, ut hic dicitur, in aedibus sit: nam M. Vitruuius auctor est, quæ Græci diathyra, uel ut alij magis probant, diathyra dicunt, à Latinis prothyra appellari. Papiniana quoque prothyron domus, inquit, si uelamē est, instrumento domus continetur.

e l. que situm. §. papi. de fun. instr.

Quibus uerbis aperte indicatur, non posse nos de uestibulo intelligere, sed potius de stragulis aliquibus pictis. Quandoquidem Iul. Pollux libro decimo, inter ianitoris instrumenta prothyra quoque connumerare uidetur, πρὸς τὴν ἱανῶν, id est multifariam uariiegata. Distinguedum igitur est, ut buxula si ex tabulis similie materia confecta sit, pars aedium censeatur, sicut & posterula, si ex uelamine huiusmodique aulæis non pars, sed instrumentum sit domus.

APUD LABEONEM. Scripsit Labeo πρὸς τὸν ἀντιπαρῶν, id est uerisimilium libros octo, in hoc opere definiuit quid sit exhibere: Et id esse arbitratu est, quod eius de quo agitur presentiam præstare. Quam definitionem à Pomponio hic reprobari cōmuni cunctulo receptum est, idque duobus argumentis. Nam qui in iudicio hominem sistit, præstat eius de quo agitur presentiam, & tamen aliquid est sistere, aliud exhibere: rursus, furiosus, aut infans, aut mutus iudicio exhibentur, & tamen eorum presentia non uidetur præstari, loco enim absentium habentur. Posset tamen Labeonis sententia defendi, si eum qui hominē sistit, etiam exhibere dicamus, ut exhibendi uerbum generalius sit: est enim exhibere, extra secretum habere: nec simpliciter uerum est, furiosi, infantis, muti presentiam nullam esse, sed pro absentibus haberi. Quoniam presentia proprie ad corpus refertur, nec dubium est corpore eos præsentem, licet lex plerumque propter sensus imbecillitatem abesse eos interpretetur. Quapropter quosdam

a l. §. ait prætor. de libe. ho. exh.

casus reperire est, quibus furiosus pro absente non habetur, ut cum de perseverantia, non autem de nouo consensu agitur. Itemque cum hoc non tractatur ut consentiat, sed satis est ne contradicat: cuius rei exemplum est in muliere furiosa, de cuius dote pater agit, nec de rati habitione cauet. Nam & generaliter furiosorum consensus est nullus, & tamen absentes per procuratorem consentire possunt.

b l. patre. qui sint sui uel ali. iur. l. ij. §. si. sol. lu. matri.

exhibet, non enim potest uideri eius præstare presentiam, nec mo enim ex eo genere præsens satis apte appellari potest. Restituit non tantum qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem conditionemque redita causa præstat, & tota restitutio iuris interpretatio est.

FINIS.

fitior, si post stipulationem in furorem incidit, promissori competere exceptionem. Cum enim de sani hominis presentia agitur, non uidentur partes uoluisse exhiberi casu quo propter dementiam impediretur. Et quod de muto hic dicitur, de eo qui naturaliter mutus sit accipiendum est, huiusmodi enim & surdi sunt: unde quid sententiæ intellectus habere habeant exponere nequeunt, idque in causa est, ut infantibus & furiosis similes existimetur: alioquin qui simpliciter mutus est, omnes contractus facere potest, excepta stipulatione, quoniam expressio uerborum in ea necessario requiritur.

§. RESTITUIT. Restituere est rem in ea conditione quæ retro fuit præstare. Non ergo sufficit corpus ipsum, puta fundum restituere, nisi omnino res ipsa præstetur. Res autem dictio est uniuersalis, quæ accessiones fructusque continet. Sed & in ea conditione est restituenda, in qua olim erat, ut si causa usucapionis suberat, ea quoque reddatur. Sed quoniam non semper accessiones & fructus uel causa redditur, sed aliter atque aliter solet distinguui, ideo hæc restitutio omnis in iuris interpretatione uersatur, de qua re superius à nobis tractatum est. Sunt enim hoc sub titulo quatuor eiusdem sensus ad hanc materiam pertinentia responsa, ut non possim non mirari, cur idem toties inculcauerint, qui sub Iustiniano centones hos legum conficiendi curam assumpserunt, quasi alia noua

d l. ij. de proc. Quapropter si quis furiosi presentiam præstare promiserit, non ualere stipulationem minime cum Accursio senserim: sed potius corpore, & de facto exhibendum esse. Illud non dist-

e l. stipu. ista. §. si qui. de uerb. obl.

f l. ij. §. si quis. si quis caut.

noua magisque necessaria deessent. Scribat Iustinianus quantum uelit, gloriaturque suos hosce libros causarum negotiorumque decisionibus satis esse, res ipsa plane reclamant nemoque civilis professionis eruditus est, qui apertissime non uideat innumerabiles dubitationes ex facto oriri, quas nisi omnino Oedipus is sit, ex harum legum sylua decidere nemo unus possit: ut plane sine Bartolo alijsque quibusdam interpretibus, ius nostrum non consistere affirmare ausim. Quid enim, si bonarum literarum cognitionem excipias,

illi aut acutissime non excogitarunt, aut clarissime non docuerunt, ut nostris oculis offusas per hosce Graculos tenebras aperirent? Illud non diffiteor, si antiquorum Iurifconsultorum opera extarent, nec Iustiniani iniquissimo illo edicto sublata fuissent, Accursiusque qui post eum scripserunt, minime necessarias futuras fuisse lucubrationes. Sed satis sit, conceptam animi indignationem hactenus prompsisse, ne crabronum aculeos irritasse uidear.

FINIS.

INDEX TERNIONVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z.

Omnes sunt terniones, prater h quaternionem.

SEBASTIANVS GRY
PHIVS GERMA
NVS EXCV
DEBAT
LV
GDVNI,
ANN. M. D. XXX.

INDEX LEGVM SVB RVBR. DE VERB. SIGNIF.

Absentē accipere	199	Hec adiectio	192	Minus solutum	32	Quid aliud sunt	86
Actionis uerbo	34	Hec enuntiatio	232	Modestinus respon.	105	Quisquis mihi	116
Aedificia Romae	139	Hec stipulatio noxis	200	Morbus fonticus	113	Quos nos hostes	234
Ager est locus	27	Hec uerba cui	69	Mouentium item	93	Quod dicimus eum	231
Alienationis uerbum	28	Hec uerba ille aut ille	124	Mulieris appel.	13	Recte dicimus	25
Alienatum non proprie	67	Hec uerba in stip.	73	Municipes intelligendi	228	Rei appellatio	5
Aliud est capere	71	Hec uerba quanti	193	Munus proprie	214	Rei appellatione	23
Aliud est fraus	131	Heredis appel.	65	Munus tribus modis	18	Restituere autem	35
Aliud est promittere	174	Heredis appel.	170	Nam quem sine	149	Restituere uidetur	75
Amiculus amittitur	132	Hereditatis appel.	119	Natorum appellatio	104	Sape ita	54
Amiculus non statim	134	Hereditatis appel.	138	Natura cauillationis	177	Satisfactionis	62
Appellatione rei	72	Herennius ait	122	Nepos Proculo suo	125	Scauola respon.	243
Appellatio parentis	51	Hominiis appel.	152	Neratus prius	85	Sciendum est	70
Apud Labonem	246	Hostes ij sunt	118	Nihil aliud	24	Sequester dicitur	109
Armorum appell.	41	Id apud se quis	143	Nomen filiarum	164	Si a te stipulatus	150
Assignare libertum	107	Ille uerba arbit.	68	Nominis et rei	6	Si calumniatur	233
Bona Ciuitatis	15	Ille uerba optimus	161	Non est pupillus	162	Si cum fundum	126
Bona fidei emptor	110	Impensa necessaria	79	Non est sine liberis	148	Signatorius	74
Bonorum appel.	49	In conuentionibus	219	Non potest uideri	117	Sylua cedua	30
Bonorum appella.	208	In generali petitione	80	Non tantum	169	Si qua poena	244
Bonus magis	89	In itinere faciendo	3	Notionem accipere	99	Si quis sic dixerit	133
Carbonum appell.	167	In lege censoria	203	Nurus appel.	50	Si cui ex empto	12
Cedere diem	213	In iuris	241	Ostentum Labeo	38	Soceri et Socrus	146
Censere est	111	In usu iuris	158	Palam est	33	Soluendo esse	114
Cepisse quis	140	In uulgari	163	Pali et perticae	168	Solutionis uerbo	176
Cetera quoque	44	Inde tabernacula	184	Parium non esse	26	Spadonum	128
Ceterorum	160	Indicasse reum	197	Paterfamilias peculium	182	Speciosas	100
Cognoscere instrumenta	56	Instratum omne	45	Patroni appel.	52	Sponsio	7
Collegarum	173	Instructam autem	185	Paulus respondit	221	Statue	245
Commendare nihil	186	Intelligendus est	153	Pecunie appel.	4	Subsignatum	39
Conditionales creditores	54	Inter diuortium	191	Pecunie nomine	222	Tabernae	183
Coniunctionem enim	29	Inter donum et munus	194	Pecunie uerbum	178	Ter enixa	137
Coram Titio	209	Inter haec uerba	179	Penes te	63	Tigni	62
Creditor autem is	55	Inter illam condi.	217	Peruenisse ad te	171	Transacta	229
Creditor accipiendos	10	Inter publica	17	Plebs est ceteri	237	Triplici modo	142
Creditorum appella.	11	Inter stuprum et adult.	101	Plus est in resti.	22	Tugurij	180
Cum bis sextus	98	Interdum proprietatem	78	Portus appellatus	59	Venisse ad heredem	165
Cum in testamento	202	Intestatus est	64	Potest reliquorum	95	Verbum amplius	82
Cum praetor dicit	81	Is qui natus est	210	Potestatis uerbo	215	Verbum erit	123
Cum querebatur	240	Iusta interpretatione	201	Pratum est in quo	31	Verbum exacte	187
Cum stipulamur	97	Labeo et Sabinus	14	Prauaricatores	212	Verbum facere	218
Debitor intelligitur	108	Labeo lib. I.	19	Princeps bona	21	Verbum hoc si quis	1
Dedisse intelligendus	76	Late culpe	223	Pronuntiatio sermonis	195	Verbum illud pertinere	181
Delata hereditas	151	Lege obuenire	130	Probrum et oppr.	42	Verbum oportebit	8
Derogatur legi	102	Liberationis uerbum	47	Pronuntiatum	46	Verbum oportere	37
Detestatio est	40	Liberorum appel.	220	Propemodum	88	Verbum reddendi	94
Dimissoria literae	106	Liberti appel.	172	Proprie bona	83	Verbo iactus	43
Duobus negatiuis	238	Licet capitalis	103	Prouinciales eos	190	Verba contraxerunt	20
Etiam a mulier	141	Licet inter gesta	58	Proximus est quem	92	Verbis legis	120
Eum qui uestigal	76	Littis nomen	36	Proximi appel.	155	Verum est	216
Ex illa parte edicti	227	Littus est quousque	96	Pueri appel.	204	Vestis appel.	127
Facere oportere	189	Littus publicum	112	Pupillus est	239	Vinaria uasa	206
Faciendi uerbo	175	Locus est	60	Queret aliquis	135	Vinculorum	224
Familia appella.	196	Maiores parte anni	156	Questio est fundus	115	Virilis appel.	145
Ferri proprie	235	Magna negligentia	226	Quantum ad iuris	157	Vrbana familia	166
Filij appella.	84	Malum nauis	242	Qui fundum	205	Vrbana praedia	198
Frugem pro reditu	77	Marcellus apud	9	Qui in continentibus	147	Vrbis appellatio	2
Fugitiuus est	225	Masurius scribit	144	Qui mortui	129	Vsurae pecuniae	122
Fundi appella.	211	Mecorum et tuorum	91	Qui neq;	48	Vt Alphenus ait	87
Generi appella.	136	Mercis appel.	66	Qui uenenum	236	Vt sunt iudicio	230
Habere duobus	188	Mercis appel.	207	Qui uti optime	90		
		Mille passus	154	Quibus praecipua	57		

FINIS.

INDEX VOCABVLORVM

D	Aemonium meridiana num 128	Damas esto 86	Dactyli quid 213.2	Damnes 86	Dammum quo distat à periculo 157.1	Dammum à lucro cessante differe 161.1	Damnatus uoti 107.1	Dardanarij 97	Dare 116.1. & 158.2. & 167	De præpositio in compositione 95	De puincia 130.1. & 226.1	Debere, quid comprehendat 220.2	Debitor proprie quis 147.1	Debitor strictè quis 175.2. & 176.1	Decacuminatio 124.2	Decaprotie 115.1	Decemprini 115.1	Decemuiri 267.2	Decennalia uota quæ 260.1	Decessio quid 218.2	Decreales bonorum possessiones quæ 204.1	Decorionū origo, & cur dicti 267.1.2	Decurie iudicum 263.2	Dedititij liberti qui 215.1.2	Deferre reum quid 232.1	Defungi 97	Delata hereditas quæ 203.2	Delegare quid 181.2	Demens an intelligat quod omnes intelligat 245.1	Denarius 208.1. & 233.1. & 259.1	Deërophori 162.2. & 213.1	Denuntiatio cui fiat 130.2	Denominatio rei unde sumenda 221.2	Depectus 95	Deportati arbitrato an quid committi possit 154.2	Depositiarius à sequestro quo modo differat 176.1	Derogare legi quid 173.2	Derogatio quid 173.2	Describere 147.1	Desinare abesse 111.2	Detestor 264.1	Detestatio quid 129.2	Detestatio ad quem mittatur 130.1	Detexere 93	Detexia lana 93	Deuotus 102.1	Diæmonium nullum an diuinitium 252.2	Do, dico, addico, hæc uerba ad quid referantur 220.1	Doctores legū magistros appellari 148.1	Dodrans 205.2	Dolia quæ uasa 238.2	Dolicibus 205.2	Dolus generalis uox est 155.1	Dolus malus aberit, quo sensu accipiendum 154.2	Domicilium constitutum quid 235.2	Domicilium an quis pluribus locis habere possit 266.1	Dominium quid 229.2	Domus 101.1	Domus ab ædibus an differat 243.1	Domus quomodo pro familiaria capiatur 229.2	Domus cuiusque quæ sit 235.2	Dona quæ dicuntur 245.2 & 246.1	Donatio quid 222.2	Donatium 227.2	Donatio mortis causa ex Homero orta 154.1	Donationis uerbū quamlibet donationem complectitur 153.2	Donum à munere quo distet 227.1	Δουκας πτα 263.1	Δούξ 263.1	Ducenarii exactores 113.2	Duces unde dicti 141.2	Duci 141.2	Duellum quid 261.1	Dum quid denotet 164.1	Duracine uic quæ 238.1	Duumuii 267.2	Duumuii quales 192.2	E	ΕΚΟΥΣΑ quæ 202.1	ΕΚΟΥΟΣ quid 202.1	ΕΚΤΟΜΙΑ qui 189.1	Ediciales bonorum possessiones quæ sint 204.1	Educatio 139.2	ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ quid 202.2	Elate quid 213.2	Electio nulla an sit electio 252.1	Eflores Imperij 113.2	Eligere 123.2	Eluscatio quid 173.1	Emancipatio an in familia 229.1	Emancipatio quid & quomodo fieri soleat 265.2	ΕΜΒΟΛΙΣΜΟΣ 168.2	Emphyteosis quo iure inuentā 109.2	Emphyteotam disferre à usufructuario 142.2	Emponemata 153.1	ΕΜΠΥΡΙΑ 128.2	Empio matrimonialis 141.1	Empio nulla, an sit emptio 112.2	Enchiridia 91	ΕΝΕΧΕΥΑΙΩ 264.1	ΕΝΙΚΑΙΟΤΑΙ quid 193.1	ΕΝΕΧΕΥΘΗ 264.1	ΕΝΟΙΚΙΟΝ 227.2	ΕΝΤΕΛΙΑ 240.1	ΕΠΑΓΩΓΗ 271.2	Επαλόρ 227.2	Επαιλία quid 227.2	Epichera 227.2	ΕΠΙΚΟΠΗ 124.2	Episcopus inutilis an sit episcopos 252.2	Equites cur dicti 263.2	Equitum census & insigne 263.2. & 264.1	Erit, an etiam præteritū tempus denōstret 184.1. & 185.1	Eridanus an idem cum Rhodano 189.1	ΕΞΑΙΩΒΑΝΔΙΚΟΝ quid 211.2 & 227.2	Errones qui dicuntur 254.1	Esse ad ueritatē referri 227.1	Est an etiam præteritū tēpus significet 184.1. & 185.1	ΕΘΛΑ 142.1	Et cetera, quid sonet 208.2	ΕΤΑΙΡΙΑ quæ 101.1	ΕΠΕΡΑ 208.2	ΕΠΕΡΟΜΟΡΦΙΑ quid 195.2	ΕΠΙΣΕΑ quid 218.1	Euidētissimum 87	Eunuchi & cur dicti 188.2	Euocare sacra 268.1	Euvii quid 188.2	Exautorare 95	Exautoratio 95	Exargentare quid 208.1	ΕΞΑΡΓΥΡΙΣΙΩ quid 208.1	Exceptio quid 109.1. & 222.2	Exceptio perpetua 109.2	Exceptio nisi statim probari possit an sit aliquid momenti 237.1	Excōdicatus quatenus à iudicio actū repulsus 154.2
----------	-------------------------------	---------------	--------------------	-----------	------------------------------------	---------------------------------------	---------------------	---------------	----------------------------	----------------------------------	---------------------------	---------------------------------	----------------------------	-------------------------------------	---------------------	------------------	------------------	-----------------	---------------------------	---------------------	--	--------------------------------------	-----------------------	-------------------------------	-------------------------	------------	----------------------------	---------------------	--	----------------------------------	---------------------------	----------------------------	------------------------------------	-------------	---	---	--------------------------	----------------------	------------------	-----------------------	----------------	-----------------------	-----------------------------------	-------------	-----------------	---------------	--------------------------------------	--	---	---------------	----------------------	-----------------	-------------------------------	---	-----------------------------------	---	---------------------	-------------	-----------------------------------	---	------------------------------	---------------------------------	--------------------	----------------	---	--	---------------------------------	------------------	------------	---------------------------	------------------------	------------	--------------------	------------------------	------------------------	---------------	----------------------	---	------------------	-------------------	-------------------	---	----------------	-----------------------	------------------	------------------------------------	-----------------------	---------------	----------------------	---------------------------------	---	------------------	------------------------------------	--	------------------	---------------	---------------------------	----------------------------------	---------------	-----------------	-----------------------	----------------	----------------	---------------	---------------	--------------	--------------------	----------------	---------------	---	-------------------------	---	--	------------------------------------	----------------------------------	----------------------------	--------------------------------	--	------------	-----------------------------	-------------------	-------------	------------------------	-------------------	------------------	---------------------------	---------------------	------------------	---------------	----------------	------------------------	------------------------	------------------------------	-------------------------	--	--

INDEX VOCABVLORVM

Exercerentis artem per alios
an sint iules 239.2
Exhibere 73. & 117. &
277.1
Exigere 176.1. & 257.1
Exigere uarie capi 224.1
Exilium an idem possit quod
mors naturalis 265.2
Ex legibus quomodo intelli-
gendum 107.2
Eximere actionē qd 219.2
Expense 139.2
Expungere quid 147.2
Executi 189.1
Ex uirili seu per uirilem sexū,
& per linēā uirilem descen-
dentes differunt 148.1

F

Fabrica generale nomen
est 262.1.2
Fabrico unde 262.1
Fabri qui, & nomē generale
esse 262.1
Fabri tignarij qui 151.1
Fabricenses unde 262.2
Facere amplissima significa-
tionis esse 248.1. & 2
Facere non oportere 225.1
Factores qui & an sordidi
240.2
Factores sordidos eē 240.2
Factum quid 217.1
Factū & gestū κατὰ χάριν
καὶ οὐκ nihil distant 148.2
Facta ab his quæ iuris sunt
differre 225.1
Fallacia 191.1
Falsus tutor quis 252.1
Falsum testamentū 252.1
Familia quot modis capiatur
& unde dicatur 228.1
& 2. & 229.1. & 2. &
230.1. & 2. & 231.1
Familia quos complectatur,
quot constet, & unde dedu-
catur 137.2. & 138.1
Familia pro agnatione 230.1
Familia p hereditate 228.2
Familie herciscundæ actio
qualis 220.1
Famosi libelli crimē cuius in-
dicij sit 234.1
Famul uteribus quid 228.2
Famulus a seruo distat 165.2
Famulari unde 228.2
Fataū quid fieri quid 195.2
Felices 142.1
Ferri quæ dicantur 262.1
Ferraninare 94
Fessū quid 252.1
Fideicommissa quomodo pec-

tantur 220.2
Fideiussor sub cōditione pro-
mittit 146.2
Fiduciaria hereditas 98
Fiduciarius 265.2
Figurate dicta an proprietati
cohercant 101.1
Filius unde 162.1
Filiorū appellatio quos cōti-
neat 174.2. & 234.1
Filij appellatione quo pacto
nepotes & ceteri descen-
tes continentur 249.2
Filij in conditione positus an
nepotes cōtineantur 251.1
Filios legitimos patris fami-
liam sequi 231.2
Filios esse dominos rerū pa-
ternarum 149.2
Filio filijsq; quomodo intelli-
gendum 183.1
Filij exhereditatis an nepotes
quoq; exhereditati censcan-
tur 250.1
Filij prouisis an nepotibus
quoq; prouisum sit 249.2
Filij in dandi casu an de sex=
mina intelligatur 183.2
Filia 173.2
Filia in datino plurali quō fi-
niant 180.1
Finita quæ dicantur 257.1.2
Finitum 89
Fiscus 114.1
Florentini qui 225.2
Foenus unde dicatur 182.2
Foenerauit 98
Forme finitio 111.1. & 2
Fossa quid 177.2
Frater an & quomodo soror
rem cōplectatur 103.1
Fraus 164.2
Fraudis species 191.1
Fraus à dolo differt 190.2
Fraus dolo inest 155.1
Fraus à poena quo distat
190.2
Fribusculū Vlpiano qd 226.1
Frigusculum 97.
Friuola 97
Fructuaria uilla quæ 232.2
Eruges quid & unde 159.1
Frugum duplex genus 159.1
Frugifera arbores Plinio quæ
159.1
Frumen 159.1
Fruementum 159.1
Fugitiuus quis dicatur 254.1
Fundus 87. & 149.2
Fundus quid & unde dicatur
178.2. & 242.2.

Fundi uctigiales 113.2
Funeris impensa quō admini-
stranda 234.2. & 235.1
Furius an absens 277.1.2
Fur 101.2
Fur unde 222.2 & 223.1
Fur κατὰ τὴν προπάδειαν
quis dicatur 254.2
Furem facere quid 248.1
Furē nō esse differt à furto no-
xāq; soluto 216.2
Furtum unde 223.1
Furtum non naturæ sed ciuili
mō lege probū esse 139.1
Furto noxāq; solutū qd 216.2
Futurum tempus 109.1

G

Gener an progenerum
contineat 196.1
Gener ad progenerū quoq;
porrigitur 143.1
Γενεά 272.1
Γενεάδία quid 227.2
Generale delictum quid 192.1
Gens quot requirit 138.1
Gens pro agnatione 230.2
Gens latius pertinet ac fami-
lia 144.2
Gentiles qui & unde 144.2
& 230.2
Gentiles clarioris familie a=
gnatos esse 144.2
Germanorū reges 246.2
Germina 125.1
Germinalis arbor 125.1
Gesta ad priuatorū actū quo
q; ptinere cōtra Vallā 149.1
Gestum 116.1
Glans caduca 125.2
Glandis appellatio quid con-
tineat 263.1
Γοντεία 218.1
Græcæ uicæ quæ 238.1
Gressus 205.2
Grex quot constet 138.1

H

Habere quō accipiendū
211.1. & 224.2
Hæres quāmlate pertineat
152.1
Hæreditas 105.2. & 118.2
Hæres scriptus qbus casibus
nō scriptū cōplectat 152.1
Hæredis appellatio quos cō-
prehendat 214.1. & 2
Hæredem per multas succes-
siones accipi 155.1
Hæreditas quale nomē sit &
quid cōplectatur 218.2
Hæreditatis appellatio an dā
nosam contineat 191.1

Hereditas & bona quo di-
scunt 241.1
Heremodiciū 82
Hæresis 172.2
Hama quid 98. & 263.2
Hyperthyron 276.2
Hypertirion quid 243.1
Hypethria 272.2. & 273.1
Hypotheca 94. & 264.1
Hypothyron 276.2
Hippagius quo sensu equos
suos appellat 165.2
Homo quous cōtineat & unde
dicatur 204.2
Honestæ exercitia q̃ 240.1
Honorariū quid 227.2
Horreum quid 133.1
Horti urbani an rustici præ-
dij appellatione contine-
antur 233.1
Hostire quid sit 260.2
Hostis 180.2. & 260.2
Hostem captum an occide-
liceat 265.2
Hostimentum quid 260.2
Humanitus accidere 210.1

I

Iactatoria uerba an obli-
gent & alicuius effectus
sint 254.2
Iatrea quid 227.2
Iduare quid 168.2. & 273.2
Idus unde 168.2. & 273.2
Idiōs 162.1
Illegitim⁹ an ex familia 230.2
Illegitimi uentrem sequuntur
231.2
Iliberales questus qui 240.1
Illud donatū datū intelligi qd̃
deductis expēsīs superest 157.1
Illustres qui 171.1
Imam auriculā uellere 129.1
Immissum a proiecto differe
272.1. & 2.
Impensarum species 159.2
& 160.1
Imperii ē gladij potestas 89
Impetrate actionē 219.2
Impluuium ueteribus quid
243.1
Impostores 191.1
Impostura unde 191.1
Impubes quis 237.1
In cum accusatio quid signi-
ficet 194.2
In ere meo, quomodo capien-
dum 244.2
Incertus possessor quis 129.2
Incola 266.1
Incrustationes quid 160.2
Incubare quid 185.2

INDEX VOCABVLORVM

In compedibus opus facere	Intra calendas	194.2
247.2	Intra diem mortis quomodo accipiendum	194.2
Indefinita oratio quæ, & cui æquipolleat	Intra xx. annum Gellio quid	195.1
207.2	In uilla nutritus an seruus rusticus	242.2
Indefinita pro uniuersali	In uinculis esse quis dicatur	247.1. & 254.1
87	In uigesimo anno quo intelligendum	195.1
Indicare reum quid	In utero existens an & quoniam pro nato habeat	205.1 et 258.2
232.1	In utero existens an homo dicatur	204.2
Indictio	ἡμικαὶ εὐνοῦχοι qui	188.2
In diem mortis quid sonet	ἡμικαὶ οὐτεες dies	169.1
194.2	ἡμικαὶ α	272.1
Indiebus quid sonet	ἡμικαὶ δ	264.1
247.2	Is ad quæ ea res pertinet, quo intelligitur	156.1
& 248.1	Ita uti optimus maximusque est, quid sonet	214.1
In diebus illis, quomodo capiendum	Iter quid & unde dicatur	207.1. & 248.1
248.1	Iudex quomodo iudicare debeat	221.1
Indiuidua quatuor modis accipi	Iudiciū accipi quid	219.2
178.1 & 2.2	Iugerum	205.2
Infans	Iulij unde dicti	231.1
Infantia	Iulus	231.1
237.2	Iumenta unde	164.1
Infans an absens	Ius uarijs modis accipi	163.1
277.1 & 2.2	Ius postliminii	180.2
Inhonorate psonæ	Ius proximitatis ad quos refertur	206.1
240.1	Ius quatuor liberorum quibus concessum	196.2
Inibi	Ius trium liberorum ad quid profuerit	196.2
206.2	Iura corporalibus adscribi	168.1
In necem	Iura prædiorum quid	162.2
98	Iura patronatus unde	143.2
Innominatū delictū	Iura ciuili alijs subijci	229.1
192.1	Iureconfulti à Valle calumnijs defensi	90
In præte habere quid	Iurisdicctio	101.2
247.1	Iustus amor quis	190.1
In precario quæ culpa præstanda	Iusta hereditas quæ & cur sic dicta sit	190.1
255.2	Iusti liberi qui	190.1
In præsentiam	Iustum pactum quod	190.1
171.1	Iustum pretium, quo sensu accipiendum	164.1
In præsentia fieri	Iustum præliū Iulio quid	190.1
241.2	Iusta uxor quæ	190.1
Inquantum iudici uidebitur, quid sonet	Inuentus	237.2
221.1	IXys quid	243.1
Insoludum	ἡμικαὶ οὐνορ quid	227.2
98		
Instructa taberna quæ		
223.2		
Instrumentum quid		
222.2		
Instrumentorum appellatione quid continetur		
170.2		
Instrumenta unde perfectione sumant		
274		
Insula		
101.2. & 212.1		
Insularius quis		
212.1		
In summa		
98		
Intentio proprietatis preuallet		
167.2		
Intergerini parietes quæ		
207.1		
Intercalari		
168.2		
Intercalaris dies cur dictus		
169.1		
Intercalaris mensis		
169.2		
Interdicere ueteribus quid		
220.1		
Inter dicta unde dicatur		
220.1		
1. & 223.1		
Interdicta exhibitoria quare dicta		
117.2		
Interdū quā uim habet		
145.1		
interesse		
90		
Interet triplex genus		
227.1		
Interpretatio ubi locum habet		
102.1		
Instabilis		
151.1 & 152.1		
Instestatus trisariā accipitur		
151.1 & 2.2		
Intra, quid significet		
194.2		

Intra calendās 194.2
Intra diem mortis quomodo
accipiendum 194.2
Intra .xx. annum Gellio quid
195.1
In uilla nutritus an seruus ru-
sticus 242.2
In uinculis esse quis dicatur
247.1. & 254.1
In uigesimo anno quō intelli-
gendum 195.1
In utero existēs an & qū pro-
nato habeat 205.1 et 258.2
In utero existens an homo di-
catur 204.2
ἡμιτελής εὐνοῦχοι qui
188.2
ἡμετέριοντες dies 169.1
ἡμετέριον 272.1
ἡμετέριον 264.1
Is ad quē ea res pertinet, quō
intelligitur 156.1
Ita uti optimus maximusq;
est, quid sonet 214.1
Iter quid & unde dicatur
207.1. & 248.1.
Iudex quomodo indicare de-
beat 231.1
Iudiciū accipi quid 219.2
Iugerum 205.2
Iulij unde dicti 231.1
Iulus 231.1
Iumenta unde 164.1
Ius uarijs modis accipi 163.1
Ius postliminij 180.2
Ius proximitatis ad quos re-
feratur 206.1
Ius quatuor liberorū quibus
concessum 196.2
Ius trium liberorum ad quid
pro fuerit 196.2
Iura corporalibus adscribi
168.1
Iura prædiorū quid 162.2
Iura patronatū unde 143.2
Iura ciuili alijs subijci 229.1
Iureconfulti à Valle calum-
nijs defensi 90
Iurisdictio 101.2
Iustus amor quis 190.1
Iusta hereditas quē & cur
sic dicta sit 190.1
Iusti liberi qui 190.1
Iustum pactum quod 190.1
Iustum pretium, quo sensu
accipiendum 164.1
Iustū præliū Lilio quid 190.1
Iusta uxor quē 190.1
Iuuentus 237.2
Ιχθυς quid 243.1
ἡγεμόνων quid 227.2

K

Κ Αταρξενικώτερον
172.2
Κασι και *hore* 104.1
Καταρξενικῶς *sape nocem*
accipi nel propria interpre
tatione reiecta 149.1
Καταρξενσις 149.1
Κυφών *quid* 247.2
Κῶλα *quid* 124.1

I

L Acus quid	177.2
Leſe maiſtatis crimen	
an perduellionis	261.1
Lagoe nue	238.1
Lampendia mulier	97
Lapillus	95
Lata culpa quid = 45.1. & 2	
Lata culpa quid, & cur doſo	
proxima	253.1
Lata culpa an, & qualis do-	
lus ſit	255.1
Latioꝝ culpa qua ratione di-	
catur	255.1
Lateralitii parietes qui	206.2

Latrunculator	97
Latus clauus	171, 2
Laticlavus Tribunus	264, 1
Latini liberti qui	215, 1, 2
Latomia quid	247, 2
Laudare pro citare lepide po- nitur	136, 1
Laudatorium quid	249, 1
Laudum barbaram esse uo- cem	141, 1
Leeticarij	236, 2
Legare uarie accipi	181, 2
Legatum quo modo sub dona- tione continetur	154, 1

Legati	171.2
Legatarius an et quomodo heredis appellatio veniat	
248.2. et 249.1. et 252.1	
Legatarius quō possessionem ingreditur	249.1
Legitimi heredes	190.1
Legitima hereditas que, et cur sic dicat	189.2
Leporarie nuæ	238.1
Leuca	205.2
Leuis culpa q̃	245.2. et 253.1
Lex Aelia Sentia cur sic di- cat	155.2. et 182.1

ex falciidia unde dicta 182.1
ex fusta Caninia unde di-
cta 182.1
regis actio quid & que eius
solemnia uerba 219.2 &
220.1
ex presumptione nõ sequi-
tur sed nice uersa 152.1

Liber	91
Libellus incertus an sit libellus	251.2
Liberatio	141.2
Liberi à filijs quid distent	183.2
Liberi an pluraliter tantum dicantur	202.1 & 2
Liberorum appellationem latissime pertinere	147.2

249.1 2 250.1
 251.1 2
 Libertus noster 149.1
 Libertus liberti mei 175.1
 Libertus an libertam contin-
 neat 215.1 2
 Libertus et ciens se ad Pa-
 tronum habent ut servus ad
 dominum 143.2
 Libertates contineri gñali pe-
 titioe legatorum 160.2 et 161.1
 Libertorum appellatione qui
 continentur 274.1 2
 Libyce uue 238.1
 Libyphene 265.2

Licentiatibus	279.2
Licentiatii cur disciti	148.1
Licentiatii quado pro doctoribus habendi	148.2
Ligna quæ dicantur	213.1
Liquidum	126.1
Lis	101.2
Lis quid cõprehendat	127.2
Litis cõtestatio unde	130.1.
Litis cõtestari quid	219.2
Διρρηξ quid 180.2. et	227.2
Littus	177.2
Littus salicium	177.2
Linnus Salinator unde dictus	

Loca argumentorum sedes	
150.1	
Locupletes qui sint	261.1.2
Locus	149.2. ^{ca} 150.1
Locus ab affectu quis sit	
254.2	
Lorica	160.2
Loricaciones quid	160.2
Lucri cessantis ratio quando habenda est	161.1
Lucri cessantis ratio à dāno distat	161.1
Lupinum	159.1
usci qui fuerint	173.1

M *Accerta quid* 206.2
Machinatio 191.1
Memiana unde dicta 272.2
Magister unde 223.2
Magistri unde et qui 148.2
Magister hasta quis 149.1
Magister

INDEX VOCABVLORVM.

Magister navis	148.1	Meritorij muli	232.2
Magister pecoris	148.1	Merum imperium quid, cur sic dicatur & in quibus consistat	240.1
Magistrare	148.1	Metreta	238.2
Magistratus cur dicti	148.1	Meum esse quid dicatur	121.1
Magistratum uaria nomi- na	267.1.2	& 165.2	
Magnarij negotiatores qui		Miliarium	205.2
239.2		Mineral	140.1. & 227.2
Maguntini antistitis fraus		MkP	109.2
164.2		MAYN	169.2
Maiestatis lex ex T acito		MKYOTOP quid	227.2
234.1		Ministrare quid	236.2
Maior pars anni quæ	206.2	Minus quâ uim habeat	125.2
Maiores nostri qui	92. &	Minus positum uinctum quid demonstrat	161.2
143.1		Minus comparationis natu- ram perdere	161.2
Malefici ueteribus qui fue- rint	248.2	Minus soluere	110.2. &
Maleficia unde	248.2	III.1. & 180.1	
Male fidei possessor	176.1	Minutum	169.2
Malus an sit pars navis	271.2	Miopes	171.1
Mancipes	114.2	Miraculum	128.2
Mancia quo iure facta & unde dicantur	246.2	Myropole qui	240.2
Mangones qui & unde dicti	239.2	Mixtum imperium in quibus exerceatur	246.1
Manifestum	126.1	Mobilia	160.1
Manifestarius fur	109.1	Modica summa in iure quæ 226.2	
Mansum	205.2	Modus iniquus	252.1
Mapalia quid	221.2	Modius quot sextarios conti- neat	238.2
Margarita	95	Molendinum unde	223.1
Maritus inutilis an sit mari- tus	252.2	Momentum	169.2
Maxillimum quomodo foemi- ninum cõplectatur	228.1	Momento fieri	87
& 234.1		Monachi cur dicti	223.1
Mastigophori	162.2. &	Monstrum	128.1
267.2		Monstrosorum partium spe- cies duæ in mulieribus	195.1
Materie finitio	III.1. &	Morbis quid distet à uitio	172.2. & 173
213.1		Morychus	273.1
Materfamilias	141.1	Mortuus natus, an natus aut procreatus dici possit	189.1.2
Matrimonium nullum an ma- trimonium sit	252.2	Mos cõdendâ urbî	268.1
Medimnus	238.2	Mouentia	166.1
Meliorare	97	Multa quale uerbû & qd di- stet à pœna 191.1.2 & 192	1.2.2 & 275.1.2
Menses unde dicti	169.2	Multare quid	191.2
Mensis diuisio	168.2	Mulier	90
Mensis absolute quot dies cõ- plectitur	169.2	Mulier unde, & an uirginem uiripotere cõtineat	111.1
Mens legis qñ certa	107.2	Mulierem familiam suam non propagare	231.1
Mercis appellatio quæ com- plectitur	239.1	Mulieres an castrêtur	188.2
Mercis appellatione mobilia tantum complecti	152.2	Muliones	236.2
Mercari quid	153.1	Munifices	115.1
Mercatores qui & unde	153.1. & 239.1	Municipes qui olim fuerint,	
Mercatus unde	153.1		
Mereri quid	232.2		
Meretrix quæ	201.2		
Meritoria loca quid	232.2		
Meritoria scorta	232.2		

qui hodie sint, unde dicti, et quibus modis fiant 115.1. et 256.2	Munus 90	Munus bifaria accipi 243.2 et 246.1	Munus varie accipitur 114.2	Munus à dono differre 227.1	Munus perfonale 266.2	Munera militaria 115.1	Murus proprie quid 206.2	Muri urbium cur sancti 268.1	Mutus an absens 277.1.2	Mutua quorum causa induita sint 182.2	Mutua pecunia 101.2																																																										
	N	Ationū diuisio 180.2	Natura alijs subijci 229.1	Naturalis dies 104.1	Naturalis filij appellatio continetur 147.2	Naturales an ex familia 230.2	Naturalis obligatio 110.1	Naturaliter possidere quid 179.2	Naturaliter bona que 142.1	Natus ab oriundo differt 202.1	Natorū appellatio quos com plectatur 174.2	Naulum 227.2	Nec, non esse diſunctiuum di ſiſionem contra Auguſti num 143.2	Necubi 206.2	Necesse impense 159.2	Negotiatione natura 264.2 et 265.1	Negotiū ἐνέρομα 125.1	Negligere an ad factum refe ratur 245.1	Negligens in quare quis di catur 245.1	Negligentia magna 254.2	Nepos ad pronepotem pro tenditur 143.1	Nepotes liberorum appella tione contineri 249.1.2	Nepos quando filij appella tione non uenit 250.2 et 251.1	Nepos non proprie, sed per interpretationem sub filio continetur 162.1	Nemo 264.2	Negotiorū gestor quam culpa pam prestare teneatur 255.2	Neptis quā appellatioe filie non continetur 250.2	Neg, non esse diſunctiuā uocē contra Auguſtinū 143.2	Neta lana 93	Nicostrategi 267.1	Νικητήριον quid 227.2	Nictalopes 171.1	N.L. quid ueteribus significa runt 221.1	Nobilis mater an filium nobi lite 231.2	Nobile officium iudicis quid 126.2	Nolle cuius sit 245.1	Νυκταλοπία 173.1	Nomus appellatioe uarie accipi 106.2. et 107.1	Nomen unde quis fortietur 239.1	Nomina et iura mobilibus ne an immobilibus adnume randa sint 166.2	Nominatū delictū quid 192.1	Nominum iuris diuisio 181.1	Non ademi legatum 86	Non posse, quid sonet 186.1	Notatio Ciceroni quid 271.1	Notio generalis uox 169.2 et 170.1	Notorium 126.1	Notoria que dicatur 97. et 130.2	Notuale 91	Notualis 125.1	Notuitus 96	Noxa que delicta complecti tur 233.2	Noxa unde 90	Noxe appellatio quid com plectatur 264.2	Noxia 90	Noxia quid distet à noxa 264.2	Nuclei quid 213.2	Numella quid 247.2	Numerus pro ordine 212.1	Nummus 259.1	Nummus cur primum signa tus 183.2	Nummum à pecunia distare 253.1	Nuncubi 206.2	Nuntiatio ample significa tionis 130.2	Nuptie unde dictæ 223.1	Nuptias quid faciat 273.2	Nurus pronorum quoque com plectitur 142.2	Nutrire 261.2	Nutritium 227.2

INDEX VOCABVLORVM.

Oblatio 114.2
Obligationis uerbum
generale est 116.1
Obligationis in diem natura
244.1
Obnuntiare 130.2
Obnuntiatio 130.2
Obnuntiatio Augurum 130.2
Obscurum uerbum quid 186.2
Obsonium 227.
Obuentiones late pertinent
Occumbere quid 185.2
Occurro 176.1
Octauo mense natus an uiuere
possit 189.2
Octonarij exactores 113.2
Officiales opere 155.2
Officium iudicis merum 109.2
Officium iudicis quale reme-
dium 267.1
Olitur unde dicatur 233.1
Omnia mea mecum porto quo
sensu accipiendum 165.2
Omphacium quomodo fiat
Dioseoridi 238.1
ὀμολογία 170.1
Ope, consilio, quomodo acci-
pienda 145.2
Operae antiquis quid 235.2
Operarum duplex species 155.2
Operarum ferui 236.2
Opifices sordidi 240.2
Oportebit 108.2
Oportere ad quid pertineat
127.2
ὀπώρα 263.1
Oppido aduerbium 268.2
Oppidum quid & unde di-
ctum sit 268.1.2
Opprobrium qd 92. & 138.2
Optare 123.2
Optimus maximus 208.2
Optimum maximumq; quid
tradere, quid sonet 165.1
Optimus Iuppiter cur 142.1
Opus struile 271.1.
& 276.1
Opus factum restitui, quo sen-
su accipiendum 161.1
Opere locato, quomodo ca-
piendum 106.1
Ordinarij ferui qui 212.1
Orgia 205.2
Oriundus cuius respectu dica-
tur 225.2
Oriundum distare à nato 202.1
Ornamenta ædium an carum
pars sint 276.1
ὄρεσις Aristoteli quid 271.1
ὄρεσι Luciano quid 271.1

Orthæ 272. I
Ostentum quid 128. I
Ostentorum duo genera 128. I
Otiosa pecunia \$7
P
Pædagogus an uilis 240. 2
Paganus 98
Palam, uariam habet signifi-
cationem 126. I
Palam fieri 126. 2
Palma quos fructus ferat, &
eius genera 213. 2
Παλμακη quid 201. I
Palmus 205. 2
Palus quid 214. I
Πωσέλην quid 212. 2
Pannicularia ratio 97
Parasanga 205. 2
Παρακαλῶσα quid 238. I
Παραλόγιςμ quid 217. 2
Παραταλῶς 89
Parer quid 194. I
Parentes vulgò uocari qui
eiusdem gentis sunt 143. I
Parentis appellatio quos con-
tineat 143. I
Parentela unde 143. I
Paria facere quid 248. I
Paries quid 206. 2
Parietum genera uaria 206. 2
Πάριον quid 266. I
Παρανομία quid 223. 2
Parricida 101. I
Pars 210. 2
Pars trifariam accipitur 157. 2
Partis appellatione quid ue-
niat 121. I
Particularis oratio 207. 2
Participia in dus 207. 2
Partum rei furtiue partem
non esse 121. 2
Pasqua solua quæ 125. 2
Pascinari quid 160. I
Passus 205. 2
Patris appellatio quâdo auum
complectatur 234. I. 2
Patris nomine auus quandoq;
demonstratur 143. 2
Paterfamilias quis 229. 2
Patria 104. I
Patria potestas ad quos per-
tineat 246. 2
Patronus patronam continet
143. 2
Patronus proprie non esse
uxorem patroni 143. 2
Patruus an propatrum com-
plectatur 202. I

Pauper quis dicatur 261, 2
 Pecua scire 125, 2
 Peculium 91
 Peculium, Vallæ quid 105, 2
 Et 181, 1. Et 222, 1
 Pecunia 168, 1
 Pecunie appellationem latissi-
 me pertinere 252, 2. Et
 253, 1
 Pecunia unde 105, 2
 Et 106, 1. Et 218, 2
 Pecunia mutua 101, 2
 Pedamentum quid 124, 2.
 Et 213, 2
 Pedamentorum genera tria
 213, 2
 Pellex quid, Et unde dicta 92
 Et 200, 2. Et 201, 1
 Penes 94
 Penes Et apud differre 151, 1
 Penissimus 94
 Πένυς quid 213, 2
 Per, in cōpositione uarie ac-
 cipi 212, 2
 Peragere quis dicatur 257, 1
 Peragere eum quid 212, 2
 Perduelles qui 260, 2
 Perduelliones qui 261, 1
 Perduellionis crimē quod Et
 Et an idem cum crimine la-
 se maiestatis 261, 1
 Perfectum bifariam accipi
 197, 2
 Perfectus annus quando dica-
 tur 195, 1
 Perfectum ædificiū quod nam
 dicendum 197, 2. Et 198, 1
 Periculum 98
 Periculū à dāno distare 157, 1
 Perfungi 97
 Perfunctorie 97
 Περιφύγει Et 271, 2
 Περιεσσωμα 92
 Permutans dare intelligitur
 158, 2
 Permutare quid 212, 2
 Pernox luna 212, 2
 Perorare quis dicatur 212, 2
 Perpetrare ad quid referatur
 212, 2
 Perquam 171, 1
 Perplexa 88
 Persequutio 109, 2. Et 126, 2
 Et 219, 2. Et 220, 1
 Persequi quid sit 148, 2
 Pertica 205, 2
 Pertinere late pertinet 221, 2
 Peruenire 157, 1
 Peruenisse ad me quid dicatur
 214, 2
 Perusina ciuitas 104, 1

Pes in numeris quid 205.2
 Pessum dare 97
 Peti, agi, uendicari, ad quid
 spectent 220.2
 Petitio quas actiones compre-
 hendat 219.2
 Peto pro repeto 167.1
 Picea quid 213.2
 Pigmentarij an mercatores
 239.2
 Pignus 94
 Pignus unde dictum 264.1
 Pignoris alienare dicitur
 153.1
 Pinus quid 213.2
 Pirata an perduellis 261.1
 Πύρις quid 213.2
 Πουτασιό Galeno qd 128.2
 Πάριμα 262.2. 263.1
 Πάριμα qd et unde 128.2
 Πέσω quid 223.1
 Πόσηρον quid sit 227.2
 Πυρίον quid 227.2
 Πόσι quid 223.1
 Πέσι quid 191.1
 Plaga 98
 Plani 191.1
 Plebs 263.2
 Plebs à populo qd distet 228.2
 Plethrum unde 205.2
 Plebiscitum unde 151.1
 Plus minus, quid sit 226.1
 Plurisie, quid polleat 226.1
 Pluris aureorum xxx. quomo-
 do intelligendum 238.2
 Plus tempore ptere 111.1
 Poena capitalis que 174.1
 Poena et multa multe diffe-
 rentie 191.2. et 274.2
 et 275.1.2
 Poena à fraude differre 190.2
 Ποινὴ καὶ ὄρα 277.1
 Polia 98
 Pomum quid 237.2
 Pōtifex unde 148.2. et 223.1
 Pontifices Petri successores
 esse 152.2
 Populus, quot cōficitur 138.1
 Populus à plebe quomodo dif-
 ferat 228.1
 Popularis causa 110.2
 Πυρρὸν quid 264.2
 Porrigere 142.2
 Πύρρι quid 238.1
 Portare 93
 Portari que dicantur 262.1
 Portitor ueteribus quis sit
 235.2. et 240.1
 Portorium quid 235.2
 Portentum 128.1
 Portio quid 210.2

INDEX VOCABVLORVM

Portinucula 210.2
Πορτινύκιον 93
Portus 93. & 149.1. & 2
Fos, quæ composita habeat
235.2
Possidere quis dicatur 235.2
Possidere & habere quid dissi-
deant 224.2
Possessio 91. & 178.2. et seq.
Possessio unde 223.1. &
235.2
Possessio proprietate 159.2
Possessionis species 179.2
Possessio legata, quomodo
accipiendum 159.2
Possessiones Festo qd 159.2
Possum, quid significet 186.1
Post, ad quid referatur 194.1
Post diem decimum Calenda-
rum quomodo intelligen-
dum 193.2. & 194.1
Posterula 276.2. & 277.
Posthumus quis 210.1
Postq̃ fieri poterit 247.2
Postulare quid 232.1
Potestas multifariam accipi-
tur 246.1.2. & 247.1
Potius hostium 98
Pratum quid & unde 125.2
Præco an fordidus 240.2
Præconium 227.2
Præcoque uue 238.1
Prædium quid 178.2
Præfectus liburnicarum quam
culpam præstare teneatur
255.2
Præscriptio 109.1. &
257.2
Præscriptus uerbis agere
115.2
Præsentia ad quid referatur
277.1
Præsens tempus 108.2
Præses 171.2
Præstauimus 97
Præsumptio iuris & de iure
quæ sit 245.2
Prætores 171.2
Prætorium quid 232.2
Prætorii ornamenta quæ
171.2
Prætor ueteribus quid 252.2
Præuaricari 93. &
243.1
Præuaricatores qui 243.1
Primoogenitus quis 166.1
Principia quid 232.2
Priuatus lacus quid à publi-
co distet 177.2
Pro præpositio quam uim ha-
beat 130.2

Pro præpositionem uarie in
cōpositione accipi 196.1.2
Proauus cur dictus 196.2
Προαυαλιον quid 227.2
Probum 92. & 138.2
Probrī duplex species 138.2
Processus 97
Proconfides 171.2. & 196.2
Procurator ad lites an leuiss=
mam culpam præstare tes=
neatur 255.2
Prodigere quid 128.1
Prodigium 138.1
Profectum peculii 182.2
222.1
Progeniti qui 175.1
Progenitores qui 175.1
Progener quare dictus 196.2
Prognati qui 175.1
Promissio 108.2
Pronepos cur dictus 196.2
Pronepotes liberorū appella=
tione contineri 249.2
Pronūtiare pprie qd 140.2
Προσάβεα quid 254.2
Propole 239.2
Προσωλα 97
Propositum habere quid sit
134.1
Propator quis sit 196.2
Proprium 92
Proprietas uerborum quomo=
do intelligenda 101.1
Proprietas uerborum ubi ma=
xime attendatur 249.1.
& 251.1
Prorex 196.2
Προχλυτος 266.2. &
267.1
Profocer cur dictus 196.2
Protestor 264.1
Protestatio 129.2. & 130.1
Protestationis duplex species
130.1
Protestatio quid declaret
130.2
Pro tempore 168.1
Prothyron 276.1. & 277.1
Protutor 196.2
Proiectum ab inmisso dista=
re 272.1.2
Pronētus generale nomen est
158.2
Provincia in iure Pontificio
quid 170.2
Provincia cur dicta 170.2
Prouinciales qui 225.2
Proximus quis sit & unde di=
catur 165.2. & 206.1.2
Pseudothyron 276.2
Publica unde dicta 113.1

Publica utilitas quot modis consideretur	266.2
Publice res	114.1
Publicanus	113.2
Publica uetigalia	114.2
Publicus lacus quis	177.2
Publice fieri quid dicatur	126.2
Puer unde dicatur	209.1
Puer proprie quis	237.1
Puer triplicem significationē habet	236.2
Puer centum annorū quō ac= cipiendum	237.1
Pueritia	237.1
Puera	209.1
Puerpera quæ & unde dicta	209.1
Puella unde	209.1
Pugillares	91
Pugillares quid, & an plurā= liter tāti efferātur	202.2
Pulsare	97. & 98
Pultare	92
Punilio an monstrū	195.2
Punctum	169.2
Punctum in oratione soluta lo= co copulæ esse	145.2
Pupulus	265
Pupillus quis, & unde dicta= tur	265.1. & 2
Pupillus an intelligere dicta= tur quod omnes intelligunt	245.1
Pupillus ne sit, qui est in uter= o	209.1
Pupus	265.1
Puræ obligationis natura	243.2
Purpureæ uue quæ	238.1

Q uadrandi dici	168.2
& 195.1	
Quadrantal	238.2
Quadrupes p pecude	145.1
Quæstio	127.2
Quanti ea res crit, quid so= net	220.2
Quanti cam rem esse appa= ret, quid sonet	220.2
Quanto minus, quomodo ac= cipiendum	203.1
Quantus	169.1
Quantum Galli, regi annue pendant	12.2.2
Quantumuiui	267.2
Quasi castresē peculū	222.1
Quatenus facere possit, quos modo accipiendū	137.1
Quicumq; heres	166.2
Quilibet de familia quomodo	

capendum 230. 2
Quingēta ſextertia, quantum
ſummam cōtineant 261. 2
Quinquennialia uota 260. 1
Quisquis mihi heres erit quo
modo intelligēdum 255. 2
☞ 256. 1
Quot diebus 94
R
Apuſſe 109. 1
Raptor 109. 1
Ratio legis 107. 2
Retaliatores qui 240. 2
Recipere pro promittere ſe
praſtaturum 238. 2
Receptum quid 198. 2
Receptitius ſeruus q̄s 238. 2
Recitare 140. 2
Recognoscere cognoscere
quoq; ſignificare 147. 1
Recte 157. 1. ☞ 2. ☞ 158. 1
Rectorem ſcholasticorum no
mine contineri 231. 2
Reddere quid 158. 1
Reddere pro dare 166. 2. ☞
167. 1
Reddere rationes 165. 1
Redhibitoria à quibus infla
tuta 233. 2
Reditus gērale nomē eſt 158. 2
Refutatorij apoſtoli 175. 2
Reges principio quomō aſa
ſumpti 113. 1. 2
Religioſus 102. 1
Reliquare 98
Reliqui 167. 1. ☞ 208. 1
Reliquatores ueſtigalū 98
Remitto 167. 1
Remittere ius quod quis ha
bet aut habere ſperat, quō
intelligendū 147. 1
Remittēs dare dicitur 158. 2
Remuneratoria donatio
110. 1
Renūciare hoſpitiū qd 130. 2
Renuntiaris ſuffragia aut ma
giſtratus quid 130. 2
Renūtiatio 130. 2. ☞ 167. 1
Repeto 167. 2
Repromitto 150. 2
Repudiare quale uerbum
226. 1
Repudium 172. 2
Repudium à diuortio quid di
ſtet 226. 1
Res 102. 2. ☞ 118. 1
Res qualis dictio 277. 2
Rei appellatione partem con
tineri 157. 1. ☞ 2
Roman habere patriam, quis
dicatur 292. 2
A 4

INDEX VOCABVLORVM

Res abesse que uideatur 111. 1. 2. 112.1. 2.	Semita quid & quomodo ab itinere distet 207.1	Sine liberis decedere quomo- modo accipiendū 202.2	Sponsus 108.1
Rei appellatio latissima 105. 2. 106.1. 107.1	Senatus officium 263.2	Singulare pro plurali 87. 207.2	Sponsalia cur dicta 108.1
Re coniuncti qui 199.1	Senectū cēsus & isigne 264	Singularis oratio 207.2	Sportula 227.2
Residū uarie accipi 167.1.2	Seneſta 237.2	Syphon quid 262.2	Sportule 267.2
Restituere 157.2. 277.2	Sententia legis 107.2	Si quis, quō accipiendū 103.1	Sportule iudicium unde dicta 219.2
Restituere quis dicatur 127.1	Sententia arbitratorū trans- actioni similis est 154.1	Sistere in iudicio 277.1	Spurij appellatione filij non continentur 148.1
Restituere uarie accipitur 117.2	Sentiam, Romæ familiam su- isse 115.2	Socer unde dictus, & an pro- socerū complectatur 143.1 202.1	Spurij uentrem sequuntur 231.2
Restituere retro statuere 158.	Separo 171.1	Socrus unde dicta, & an pro- socrum contineat 202.1	Stabula ueteribus quid 232.2
Restitutio in integrum an ci- uitati competat 114.1	Sequalis quid 196.1	Socra an dicatur 202.1	Stadium 205.2
Restitutionis uerbo omnis uti- litas continetur 161.1	Sequestres a depositarijs quo distent 176.1	Solarius 227.2	Stagnum quid 177.2
Reuenditores qui 239.2	Sequi 141.2. 176.1	Solarium 98. 227.2	Stater 159.2
Reuerētiales apostoli 175.2	Sequior sexus 98	Solenitas 111.2	Statuina quid 214.1
Reus debendi 107.1	Sequioris uite 98	Solidus quid 209.1 259.1	Statuere 140.2
Reus credendi 107.1	Serie que uasa 238.2	Soluere 141.1	Statuta unde 140.2
Reum facere quid 248.2	Seruus 171.1	Solutio 141.2	Stathmus 205.2
Rei, qui ueteribus 107.1	Serui appellatio ancillam con- tinet 137.1	Solutio q̄ late pateat 217.1	Stemina 98
Ridica quid 213.2	Seruus nec arbitrator, nec ar- bitr esse potest 154.2	Soluta oratio 88	Stephanite uue 238.1
Ripa 167.2	Serui an, & quomō iure quid propriū habeant 222.1.2	Solutus quis dicatur 141.2	Stipendium quid & unde 122.1. 227
Rite 157.2	Seruorum appellatio unde flu- xerit 265.2	Solutio matrimonij dotē red- di, quomodo intelligēdum 270.1 2	Stipes quid 122.1
Rite unde dicatur 158.1	Serua 173.2	Soluēdo esse q̄s dicatur 178.1	Stipulatio alienum factū pro- mittens non ualet 155.1
Ritus 157.2	Serua 173.2	Soluta pro separatīs 145.1	Stipulatio quo iure inuenta 109.2
Rhodanus 189.1	Seruitus prædiorū quid 163.1	Soluta oratio 143.2	Stirpes quid 125.1
Rhodie uue 238.1	Sesire Gallis quid 235.2	Solutam orationem magis cō- iunctam quā disunctā in- ferre 145.1	Stragula 140.2
Rogatio quid 173.2	Seu ampliandi uim habere 145.1	Sontitus morbus quis 177.2 178.1	Stramenta quid 261.2
Rome 103.1	Sextarius unde dictus 238.2	Sophiste ueteribus qui 218.1	Strena 227.2
Rome appellatio 103.2 104.1	Sexto kalendas 169.1	Sordida exercitia que 240.1	Strobyli quid 213.2
Rome natus differt ab eo qd̄ est Romā habere patriam 202.1	Sextumuiui 267.2	Sordidi questus qui 240.1	Struſtilis basis 276.1
Rustica seruitus cur dicta 232.1	Si aqua pluuiæ nocet 89	Sotertia quid 227.2	Struſtile opus 271.1
Rustica mācipia que 211.2	Sicilia 170.1	Spadones unde dicti 189.1	Structure exemptiles 273.2
Rustica uilla que 232.2	Sicilius duplici drachma con- stat 159.1	Spadonū uaria genera 188.2	Stuprum 92. 172.1
Ruta que dicantur 271.1.2	Siclus 159.1	Spathe quid 213.2	Subdialia pauimenta 273.1
Sacellum unde 223.1	Sicophantæ qui & unde di- cti 259.2	Speciale delictū quid 192.1	Subdiuina que 185.1.2
Sacramentū quid 219.2	Sicubi 206.2	Speciose persone qui 97. 171.2	Subdiuinae ambulationes 273.1
Sacramēto uincere qd̄ 219.2	Signatus 163.2	Spectabiles qui 97. 171.1	Subgrunde 272.1
Salarium 227.2	Signatorius annulus 158.1	Spectrum 128.2	Subgrunda 272.1
Salua dignitate, quomodo ac- cipiendum 187.1	Significationem uarijs modis cōsiderari 102.2. 193.1	Specularia 274.1	Subnotare 147.1
Satisfacere 150.2	Σύγκρισις 267.1	Spes in iure uarie accipitur 146.2	Subsignare quid 128.2
Satisfacio 150.2	Silere que dicantur 245.1	Spes proximiore que 146.2	Sigillum 128.2
Satisfactio uera solutio nō est 148.2	Siliqua uarie capitur 159.1	Spes remota Platoni uigilan- tium somniū dicitur 140.2	Subsignatum quid 128.2
Schemata cognationum 98	Syllua cædua 124.2	Spithama 205.2	Substantie finitio 111.1.2
Schoenus 205.2	Similia que 147.1	Sponſio 108.1	Suburbane uue 238.1
Sciſſum 109.2	Simplex naturalis obligatio duplex 110.1	Spōſione cōtendere qd̄ 219.2	Sui potestātē non facere quid sit 247.1
Scribe an ignobiles 240.2	Simplex iurisdicō in quibus consistat 246.1	Sponſor 108.1	Sulphurata quid 213.1
Scripta criminoſe an malefā- cta 248.2	Simplex negligētia 254.2	Sponſor 108.1	Summa 168.1
Securus quis sit 224.2	Συνδίκος 115.2	Sponſor 108.1	Summouere 269.2
Sedes quid 235.3	Syndicus 148.1	Sponſor 108.1	Summum ius, summa iniū- ria, quo sensu accipiendum 149.1
Semis 205.2		Sponſor 108.1	Superficies quid 242.2

INDEX VOCABVLORVM

Superficiaria bona cuius sint 142.2	Θάλασσα quid 188.2	Vasorum uaria noīa 238.2	Vigesimalij exactores 113.2
Superillustres qui 171.1	Θάλασσα qui 188.2	Vestigal 113.2	Viles persone que 240.1
Superiores qui sint 143.1	Θάλασσα qui 188.2	Vestigales fundi 113.2	Villa quid & unde 122.1. 232.2
Supremus 166.1. 209.2	Θάλασσα quid 227.2	Vestigales fundi quomodo lo- candi 249.1	Ville triplex genus 232.2
Suprema tabula 208.2	Θάλασσα qui 188.1	Vestiores serui qui 236.2	Ville quid Gallis significent 242.2
Suppositum tutorem facere 248.2	Θάλασσα quid & unde 150.2 262.1	Vetilitas res que 239.1	Villicus quis 211.2
Suus heres 98	Θάλασσα faber quis 262.1	Venality serui appellatione mercis nō cōtinetur 152.2	Vinari uasa proprie que 238.2
Suum 165.2	Θάλασσα quid 260.2	Venality serui qui 239.1. 240.2	Vinctus quis dicatur 247.1
Suum, ambiguum uerbum esse 269.2. 270.1	Θάλασσα quid 265.1	Venality serui qui 239.1. 240.2	Vincula quo distent a custo- dia 254.1
T	Θάλασσα quid 102.1	Venditio ante traditionē per fecta non est 153.2	Vinculorum uaria genera 247.1
Tabellio an ignobilis 240.2	Θάλασσα Aristophani 182.2	Venditionis rei mobilis for- mula 219.1	Vindicte quid 219.2
Taberna quid, & unde dicta 222.2. 223.1. 2	Θάλασσα uicam 236.2	Venenum 262.2. 263.1	Vindex quid 219.2
Tabernarij qui 223.2	Θάλασσα quid 260.2	Venenarij 98	Vindicta manumissi 215.2
Tardi mens 104.2	Θάλασσα quid 260.2	Venire diem 243.2	Vir 103.1
Taxatiua dictio 94	Θάλασσα quid 83	Venisse ad heredem quid di- catur 211.1	Vir Bartolo quid 237.2
Taxatiua particula quibus frequē subaudiatur 195.1	Θάλασσα quid 188.1	Venter 99. 101.1	Virilis portio que 201.2
Techina unde 191.1	Θάλασσα quid 257.1	Ventrem facere 99	Virilitas quousq̄ duret 237.2
Tektos quid dicatur 262.1	Θάλασσα quid 257.1	Verba quot modis accipian- tur 101.1	Vis unde dicatur 211.1
Tectorium 271.1	Θάλασσα quid 101.1. 149.1	Verbum a dictione differre 2. 173.1	Vitū a morbo differre 172.2
Telephori 267.2	Θάλασσα puincia 170.1	Viuere qd̄ cōtineat 261.1.2	Vls 194.2
Telephoria 267.2	Θάλασσα quis 240.1	Verbis coniuncti qui 199.1	Vltimus 209.2
Telum que cōplectitur 138	Θάλασσα quare dictū 122.2	Verberare 92	Vltimū testamētum 208.2
2. 260.1. 2	Θάλασσα uota 260.1	Vere ad qd̄ refertur 158.1	Vltima 205.2
Temon 271.2	Θάλασσα qui 196.1	Vereor 265.1	Vnciaria uue 238.1
Tempus accepti iudicij quod dicatur 203.2	Θάλασσα uue 238.1	Veriloquū Ciceroni 223.1	Vnguentum an sordidi 240.2
Ter enixa que dicatur 196.2	Θάλασσα ornāmēta 171.2	Versicolores lane 93	Vniuersum pro singulis sui portionibus 167.2
Terguerſari 93	Θάλασσα quid 227.2	Versicolores uestes 94	Vniuersis oratio 207.2
Terminus instantiarum ciui- lium 259.1	Θάλασσα quid 238.1	Vestibulū 276.2. 277.1	Vocabula aliquot Iurecon- sultis cum reliquis autori- bus communia 98
Terminus instantiarum cri- minalium 259.1	Θάλασσα quid & unde di- citur 138.1	Vestis 140.2	Vocabula aliquot Iurecon- sultis propria 97
Terra integra que 125.1	Θάλασσα quot constet & unde dicatur 138.1	Vestis unde dicta 188.1	Volūtas cōtrahētū ex quibus cōstet & an sit uerbis præ- ferenda 248.2. 249.1
Terra proſissa que 125.1	Θάλασσα quot equitibus con- stet 267.2	Vestimentum 140.2	Volumen 92
Territorium quid & unde 268.2. 269.1. 2	Θάλασσα unde dictus 223.1	Vestimentorū diuſio 188.1	Voluptarie impense 160.2
Testacci parietes 206.2	Θάλασσα unde culpam præſta- re debeat 255.2	Vestitū pactū quod 190.1	Votū qd̄, & p quo nūcupari soleant uota 259.2
Testari 151.1. 264.1	Θάλασσα filijs dat⁹ an nepotib⁹ quoq̄ datus cēſeatur 250.1	Veterator 96	Voti reus 107.1
Testamētū unde 89. 151.1	Θάλασσα quid 165.2	Via qd̄ & unde dicta, & quot modis accipitur 207.1	Viarum genera 207.1
223.1. 264.1	Θάλασσα quid 190.1	Vie publica securitas ad quē spectet 207.2	Via qualis seruitus 232.2
Testamētum cur iusta senten- tia dicatur 99	Θάλασσα quid 99	Via quæ, & unde dicta 273.1. 2	Vitiatio 227.2
Testato admonere 130.1	Θάλασσα quid 130.1	Vadari quid 220.1	Vicani 125.2
Testationis nomen generale est 130.1	Θάλασσα quid 220.1	Vades quid 220.1	Vicanalia 125.2
Testes unde dicti 264.1	Θάλασσα quid 220.1	Vadimonij facere 220.1	Vicarij serui qui 212.1
Testes ueteribus 129.2	Θάλασσα quid 220.1	Vadimonij esse particu- lam 273.1	Vicennalia uota 260.1
Testes an instrumenta dicantur 170.2	Θάλασσα quid 273.1. 2	Vadimonij 273.1. 2	Vicinales uite que 207.1
Testimonium 99. 151.1	Θάλασσα quid 273.1	Vadimonij 273.1	Victus 94. 139.2
Thesauris 91	Θάλασσα quid 243.1	Vadimonij 273.1	Vidua que, & unde dicta 273.1. 2
Θυσιαστήριον 91	Θάλασσα quid 243.1	Vadimonij 273.1	Vidui ueteribus qd̄ 273.1.2
Thymelici qui 188.1	Θάλασσα quid 188.1	Vadimonij 273.1	Viginti milia passuum, quomodo accipiendū 105.1
Thlasie qui 188.2	Θάλασσα quid 188.2	Vadimonij 273.1	Vrbania uasa que 238.2

PROVERBIA ET TROPI

Vfida	99	Afinus afinu nō preadit	85	Margaritæ ante porcos	85	Apoſiopeſis	86
Vluſcapio an in rebus immobi-		Catenati labores	85	Mingere ad parietem	85	Aixceſis	87
libus locum habeat	257.2	Cato ſui temporis	82	Mus in pera	85	Barbariſmus	90
Vſucapione quid acquiritur		Clodius accuſet mœchos	Ca=	Nihili coactio	85	Battologia	88
178.2		tilina Cethegum	85	Non ad liquidum	83	Caullatio	87
Vſura quid	182.1	Collyrio uno omnibus mor=		Noxa caput ſequitur	84	Conculcatio	88
Vſuram in fructu nō eſſe quid		bis mederi	84	Ob ſolum punctū caruit Ro=		Dialyton	88
ſit	182.2	Color queſitus	84	bertus Aſello	85	Δύναμις	89
Vſurarius an mercator	239.1	Conniuentibus oculis	84	ὀκνοῦν δὲ μάστιγος	83	Diſſimulatio	88
Vſurpare	99	Cui aduenit unum, non adue=		ὀκνῶν τι λόγος οἴνου	83	Εὐπράξια	86
Vſus quantum polleat	163.2	nit ſolum	85	σοῦ	83	Εὐπράξις	86
Vſus loquendi quomodo acci=		De manu in manum	83	Omni exceptione maior	84	Epanalepſis	87
piendus	101.2. & 102.1	De plano fieri	84	Oua hodie præſtāt, quos lux		Epanodoſis	87
Vſus ſui cauſa quæ quis habe		Domini rogās præcipit	85	det caſtina pullis	85	Geminatio	88
re dicatur	236.1	Domus ſua cuiq; refugiu	83	ποικυλαγέειν ἐξ οὐ	83	Gryphus	89
Vſuſfructus duplex	120.2	Donare ad proceſſus	97	Paries dealbatus	85	Hyperbole	87
Vti, cuius naturæ ſit	187.2	Dubius euentus litis	83	Pedem in ſcrua habere	83	Hiſteron proteron	86
Vti optimus maximuſq; eſt,		Duos lepores eodem tempo=		Per manus tradi	83	Hiſterologia	86
quomodo capiendum	187.2	re capere	85	Per Satyram	82	Ironia	88
Vtilis actio	107.2	Dupondij iuuenes	82	Probatōnes de domo	83	καλὰ πτόδα	84
Vtilis impenſe	160.1	Emanſor	83	Probatōnes luce clariore	87	Lyptote	86
Vtrobi	206.2	Emendicata ſuffragia	84	Πρόξιμα	82	Μετὰ πτόδα	84
Vuarum edulium genera		Emiſſa manu	83	Qualis uerue, talis offa	85	Nugatio	89
238.1		Erro	83	Quid ad rhombum?	85	Oximorus	88
Vulgaris amicitia quæ	253.2	Extra manum mittere	83	Rem non nouam aggredi	85	Parallage	88
Vxor an in uri familia	229.1	Facibus ſolem adiuuare	94	Reuoluto mantello	86	Paramea	82
Vxor quando uſu habetur		Factum tranſactum eſt	84	Reſpondere ad rogatum	82	Paraleon	87
141.1		Falcem in alienā meſſem mit=		Saturninus	82	Παροργία	87
Vxorem in iuri manum con=		tere	85	Serpens in ſinu	85	Parifon	89
uenire quid	141.1	Felici diplomate uti	83	Similes habent labra lactu=		Παριωνοία	89
		Fertilior ſeges eſt alienis ſem=		cas	85	Paronomafia	90
		per in agris,		Stitentibus agris tuis alienos		Periſſologia	88
		Vicinuſq; pecus grandius		irrigas	84	Pleonafmos	87
		uber habet	86	Spargere aquam	84	Praſumptio	89
		Fortunam in ſinu habere	83	Summo digito	84	Prolepſis	86
		Eructatum lupus agnum come=		Suo Marte	84	Protheſis	86
		dit	85	Tanti offa quanti panis in=		Syncope	86
		Hebreus nihil hebræo Catili=		tinctus	85	Synecdoche	86
		na Cethego	87	Temere ne iura	83	Solaciſmus	89
		Heremodicio potiores	83	τὴν γὰρ γοῦπον	82	Subauditio	88
		Herculis clypeus	82	Veſpertilio	83	Τυφώσις	88
		Humanitatis contingere	84	Veſtigij in herere	84	Tractatus	88
		lactus retis	83	Vſuræ nauticæ	84	Tractus	89
		In folle offerre	84			Zeugma	86
		In manu habere	83				
		In ſinu gaudere	83				
		Iſauricus	84				
		καλὰ γὰρ ἔσθις	82				
		Labyrinthus	85				
		Lance una trutinare	84				
		Lenato uelo fieri	84				
		Lyte & prolyte	82				
		Malus choraulæ &c.	85				
		Manus pretium	83				

T R O P I

FINIS.

QVAE LEGES; IVRE=
consultorumq; loca præter cæterorum
traditiones hoc in libro obiter
declarata sint.

l. ij. de adopt.	pagina 173	Rubrica de operis libert.
l. more. ff. de ferijs.	104	l. prope xit. ff. qui et à quib. man.
l. ex sylva. l. arboribus. de usufr.	124	l. cum precario. de precar.
l. si seruitus. de ser. urb. præd.	184	l. is cui. de act. et oblig.
l. uenditor. com. præd.	98	l. qui ante. de uerb. oblig.
l. si. si cer. pet.	203	l. inter stip. in prin. de uerb. oblig.
l. fundi. §. si ruta. de act. empti.	271	l. qui res. in fi. de solut.
l. cū in plures. §. locator horrei. loc.	134	l. nonnulli. de accus.
l. j. §. sed sciendū. l. idem Ofilius. de ædil. edic.	173	l. famosi. in fi. ad l. iul. mai.
l. si. de ædil. edic.	96	l. nec in ea ad l. iul. de adul.
l. eo iure. in quib. cau. pig.	232	l. pen. de bon. damn.
l. naturalis. §. quod si faciam. de præscr. uerb.	115	l. non dubito. de capt.
l. si uero. §. de uiro. sol. mat.	50	l. si. de mun. et bon.
l. si ita quis. de hæred. inst.	199	l. omnes. C. de ferijs.
l. fideicommissum. §. si cui ita. de leg. iij.	65	l. mortuorum. C. de relig.
l. pater. §. filium. de leg. iij.	201	l. j. C. de eunuchis.
l. hæres. §. pen. de leg. iij.	276	l. j. C. de patrib. qui fil.
l. liberto. §. filium. de ann. leg.	159	l. pen. C. de posth. hæred. inst.
l. questum. de fund. inst.	262, 273	l. cum quidam. C. de uerb. sign.
274, 277		l. j. §. illo. C. de lat. lib. tol.
l. taberna. de fund. instr.	223	Rubrica. C. de sent. sine peric.
		l. ea quidem. C. de accus.
		Instit. de don. in princ.

l. iij. l. unum. de trit. uno oleoq; leg.	238	l. j. de dona. cau. mor.	154
l. Plautius. de aur. & arg. leg.	36	§. quedam. insi. de interd.	220
l. alimenta. de alim. leg.	175	§. item lex cor. insi. de publ. iud.	260
l. sicut. de alimen. leg.	199	In authen. de non alien. §. quidam.	197

APVD AVTORES
humanitatis.

Plantus in Amphitr. explicatus eo carmine	
ne Hunc hominem detexam pallio.	
pagina	93
Idem in Aulul. nihili coactio.	86
Et in eadem fabula codē carmine: QUAN-	
do manus ad trabem &c.	85
Catulli uerſus: Verum ad millia quindecim	
ducenta, quid ſignificet.	94
Explicatum Vergilij carmen in Bucol.	
Dum queror & diuos quamquam nil	
teſtibus illis Proſeci &c.	129
Ouidij carmē in Heroid. Sic ubi Colcho-	
rum memini regina uacauit.	206
Iuuen. quoque Saty. ij. explicatus. Hor-	
rida quale facit reſidens in corda	
pellex	247
Item Saty. xiiij. Diſpoſitis prædiues hæ-	
miſ, quid ſint hæmi.	98, 262
Auſonius quoq; poëta quid ſenſerit eo car-	
mine: Vrbiſ ab æterna &c.	163

ERRATA.

Pagina 3. uer. 24. lege, inemadati uer. 32. ingerere. Pag. 4. uer. 10. magnitudine. Pag. 8. uer. 35. inulit. Pag. 10. uer. 37. lege, cum lex adfit. Pag. 17. uer. 36. deferat. & uer. 3. à fine. lege, cum aliquo non nisi idoneum. Pag. 18. uer. 18. ancloz gites. & uer. penul. lege, fit quādoq; legis generalis. & uer. 12. lege, quis facile. Pag. 22. uer. 3. expungentur. & uer. 30. quam ex ipsius. & uer. 3. à fine lege, queat. Pag. 23. uer. 10. diximus. & uer. ult. queat. Pag. 24. uer. 6. lege, confuſionē iteratam prætextu er. Pag. 25. uer. 40. fundi. Pag. 27. uer. 27. qui iam adiit. & uer. 33. coeptantes. Pag. 28. uer. 24. ex oratione Scip. Pag. 30. uer. 24. qui sibi cum ſtup. Pag. 31. uer. 38. lege, qui iuſſu teſt. Pag. 35. uer. 37. lege, concepti uerbis poterunt. Pag. 45. uer. 15. lege, diuerſum uidebatur. Pag. 55. uer. penul. loco, his enim deſi. lege, aliqua enim deſi- ciente. Pag. 57. uer. 22. quiſquam. Pag. 60. uer. 24. lege, caſu quo nullus. Pag. 61. uer. 3. tenebor. & uer. 28. lege, iſq; non admi. & uer. penul. in caſu facti. Pag. 62. uer. penul. tempus regitur. Pag. 63. uer. 35. hos quoq; Pag. 64. uer. 22. uoluerit. Pag. 66. uer. 37. Sed tamen cum hac. & uer. 40. & poſt. Pag. 67. uer. 24. Q V A R T A princip. Pag. 70. uer. 6. abſterreretur. Pag. 73. uer. 35. quod tum uerum. Pag. 78. uer. 22. quod in mutuo. Pag. 85. uer. 1. cōſuecit. Pag. 86. uer. 36. eodem die. Pag. 87. uer. 14. habentem, adde ueteres tamen codices q̄ ἐγγυ caſtigatus habent. & uer. 31. ado- rant. Pag. 92. uer. penul. interpolaure. Pag. 98. uer. 33. pantheron. Pag. 104. columna 2. uer. 48. Ζῆδι. Pag. 106. co- lumna 1. uer. 23. lege, iuriſconfultus haud ita. & col. 2. uer. 46. deſperatione. Pagina 110. col. 2. uer. 31. lege, uidetur pœne ſemet obligaffe. Pag. 115. col. 2. uer. 33. σωαδᾶρχους. Pag. 120. col. 2. uer. 37. & tu fructum. Pag. 121. col. 1. uer. 21. Si de caſuali. Pag. 123. col. 2. uer. penul. prolata potius. Pag. 133. col. 1. uer. 39. intrinſecus. Pag. 134. col. 1. uer. 2. ad horrearium ipſum pert. Pag. 137. col. 1. uer. ult. iudicij. Pag. 150. col. 1. uer. 34. ſenſiſſe. Pag. 154. col. 1. uer. 42. habet. Pag. 159. col. 1. uer. 32. paruorum. Pag. 166. col. 2. uer. 51. Imobilibus. Pag. 182. col. 1. uer. 21. libertatum. Pag. 183. co- lumna 1. uer. 1. pleſcerentur. & uer. 15. clam creditis. adde, quod & diuus Cyprianus cōqueritur. Pag. 184. col. 2. uer. 38. nequi. Pag. 193. col. 2. uer. 1. diei. Pag. 194. col. 1. uer. penul. pepererit. Pag. 207. col. 1. uer. 43. παῖδες. & uer. ult. θεσπίζου. Pag. 208. col. 1. uer. 51. μῆκετι. Pag. 211. col. uer. 47. lege, κατ' ἀνυπολόγητον. Pag. 214. col. 1. uer. 44. Σε- πλαſiarum. Pag. 215. col. 1. uer. 24. acquiſitam. Pag. 116. col. 1. uer. 43. extricent. Pagina 218. col. 1. uer. 25. γοντεία. & col. 2. uer. 33. propius. & uer. 37. ſecuti pleriq; Pag. 219. col. 1. uer. 32. lege, concepiſſet, cauſa cad. Pag. 220. col. 2. uer. 15. fidei cōmiſſis. & uer. 44. propius. Pag. 222. col. 1. uer. 2. que ad ſundum. Pag. 226. col. 1. uer. 44. quieſce ita. Pag. 227. col. 2. uer. 10. lege, ob inuentionē εὐεργετῶν, ob redemptionē rei &c. Ibidē uer. 12. pro mutui, lege nuntii. Eadē columna uer. 32. loco aſterſi & reponē, Sportulam ſignificat, quam cœne nomīne extorquebant à prouincialibus milites. Pag. 228. col. 2. uer. 39. tabulis. Pag. 233. col. 1. uer. 22. plurimū. Pag. 234. col. 1. uer. 49. cum eis una. Pag. 235. col. 1. uer. 49. cōſequatur. Pag. 237. col. 2. uer. 44. lege, aliud Paulo uſum eſt. Pag. 239. col. 2. uer. 49. propter utilitatē. Pag. 242. col. 1. uer. 41. uis uerborū. Pag. 243. col. 1. uer. 25. obteſta. & uer. ult. præuicatorē. Pag. 248. col. 1. uer. 48. Cani- dia. Pag. 253. col. 2. cōuadeſcere poſſet. Pag. 257. col. 1. uer. 53. altiorē indagatiōē. Pa. 259. col. 1. uer. 23. nūmīs. Pa. 260. col. 1. uer. 49. Circenſes ludos. Pag. 265. col. 2. uer. è manu traditio. Pag. 267. col. 2. uer. 41. Sportula.

¶ VIRTUTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

SEBASTIANVS GRYPHIVS

GERMANVS EXCVDE

BAT LVGDVNI

ANNO

M. D. XXX.

